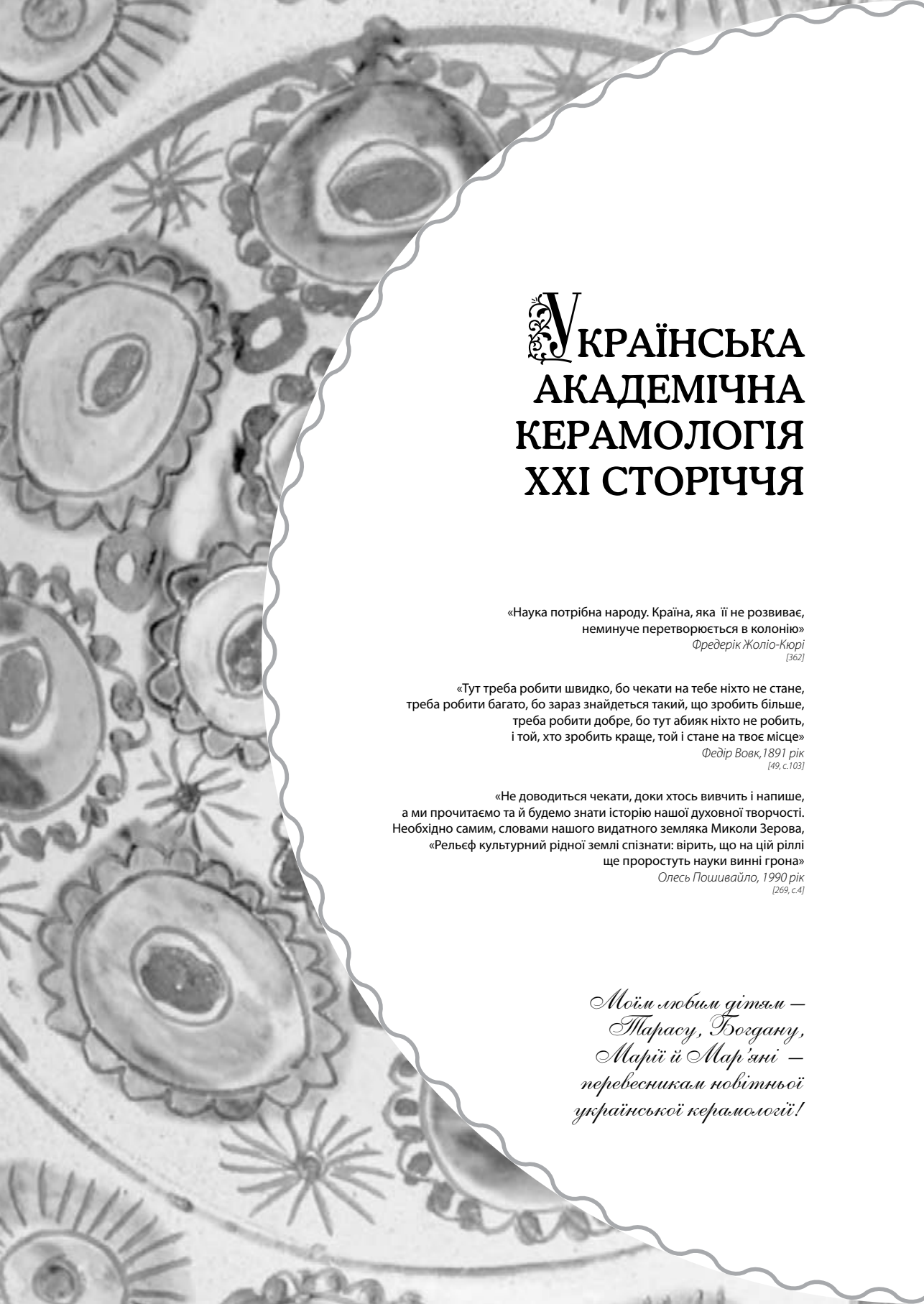

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЯ XXI СТОРІЧЧЯ

«Наука потрібна народу. Країна, яка її не розвиває,
неминуче перетворюється в колонію»

Фредерік Жоліо-Кюрі
[362]

«Тут треба робити швидко, бо чекати на тебе ніхто не стане,
треба робити багато, бо зараз знайдеться такий, що зробить більше,
треба робити добре, бо тут абияк ніхто не робить,
і той, хто зробить краще, той і стане на твоє місце»

Федір Вовк, 1891 рік
[49, с.103]

«Не доводиться чекати, доки хтось вивчить і напише,
а ми прочитаємо та й будемо знати історію нашої духовної творчості.
Необхідно самим, словами нашого видатного земляка Миколи Зерова,
«Рельєф культурний рідної землі спізнати: вірять, що на цій ріллі
ще проростуть науки винні грона»

Олесь Пошивайло, 1990 рік
[269, с.4]

*Моїм любим дітям —
Тарасу, Богдану,
Марії й Мар'яні —
перевесникам новітньої
української керамології!*

The National Academy of Sciences of the Ukraine
The Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of the Ukraine

The Ministry of Culture and Tourism of the Ukraine
The National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne

«The Ukrainian Academic Ceramology» series
Issue 1

OLES POSHYVAILO

THE UKRAINIAN ACADEMIC CERAMOLOGY OF THE 21ST CENTURY

**Theory
History
Modern Harvest
Future Progress**

**Volume 1
(2001–2005)**

«The Ukrainian Ethnology»
The Publishing House
of the National Museum
of Ukrainian Pottery in Opishne

Opishne
2007
Ukraine

Національна академія наук України
Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України

Міністерство культури і туризму України
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

Серія «Українська академічна керамологія»
Випуск 1-й

ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЯ XXI СТОРІЧЧЯ

Теорія
Історія
Сучасний ужинок
Майбутній поступ

Книга 1
(2001–2005)

«Українське Народознавство»
Видавництво
Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному

Опішне
2007
Україна

This monograph of the leading Ukrainian ceramologist is the first study of the subject and the tasks of Ukrainian ceramology, of the Ukrainian ceramological sources, the fundamentals of the preservation of pottery heritage, the methods of ceramological investigations, of the Ukrainian ceramology and close-related sciences as well as the formation, the organizational structurization and the modern development of Ukrainian ceramology as a science. The book also covers the achievements of the Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of the Ukraine during 2001–2005. The main directions of the scientific studies of this modern academic institution in general and the individual research interests of the scholars in particular are described; the main information on the modern Ukrainian ceramologists is given in it. The published works of the assistants of the Institute during the previously mentioned period are systematized. The primary directions of the subjects of the annotated materials are archaeology, history, ethnography, art criticism and the terminology of pottery. The information about the contents of the published issues of the organs of the press of the Ceramology Institute – the national scientific «Ukrainian Ceramological Journal» and the national scientific yearbooks «The Ukrainian Ceramology» and «The Bibliography of Ukrainian Pottery» – is generalized as well.

This book launches the publishing series «The Ukrainian Academic Ceramology», which will describe the most important achievements of national ceramologists for every five years.

The book is intended for ceramologists, ethnologists, historians, archaeologists, art critics, the researchers of local culture, museologists, librarians, university professors and students, postgraduate students and competitors for academic degrees.

Відповідальний редактор
Світлана ЛИТВИНЕНКО

Літературні редактори
Олесь ПОШИВАЙЛО
Світлана ЛИТВИНЕНКО
Людмила ГУСАР

Переклад англійською мовою
Костянтин Рахно

Бібліографічне редагування
Галина ПАНАСЮК
Оксана АНДРУШЕНКО
Ольга КАРУННА
Ольга ГИРМАН

Коректори
Олесь ПОШИВАЙЛО
Вікторія ЯРОВАТА
Світлана ЛИТВИНЕНКО
Інна ПРОКОПЕНКО

Художній редактор,
макетування, коректування
Юрко ПОШИВАЙЛО
Комп'ютерний набір
Олесь ПОШИВАЙЛО

Юлія ПАНАСЮК
Олена ЧУБ
Директор випуску
Вікторія СПІЛЬНИК

Наукове видання Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства
Національної академії наук України
та Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України

РЕЦЕНЗЕНТИ:

АНДРІЙ БОКОТЕЙ,
ректор Львівської національної академії мистецтв,
академік АМ України, професор

СТЕПАН ПАВЛЮК
директор Інституту народознавства НАН України,
член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук,
професор

ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ
директор Інституту історії України НАН України,
академік НАН України, доктор історичних наук,
професор

ПЕТРО ТОЛОЧКО
директор Інституту археології НАН України,
академік НАН України, доктор історичних наук,
професор

Права видавництва «Українське Народознавство» поширюються на всі країни. Перевидання, репродукції, відтворення, виконання за допомогою розмножувальної, аудіовізуальної техніки чи будь-якими іншими засобами, а також приватні копії можуть бути виконані лише з дозволу видавництва «Українське Народознавство»

■ All rights reserved. No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner

Зміст

ПРОЛОГ

Україна – гончарна країна	15
Хронологія лідерства Полтавщини в національному гончарстві й керамології	16
Опішне – Гончарна Мекка України	21

ЧАСТИНА 1 ТЕОРІЯ КЕРАМОЛОГІЇ

1.1. КЕРАМОЛОГІЯ	26
Дефініції	26
Провісники	31
Актуалізатори	35
Ініціатори	37
• Інститут керамології «Кондоруасі»	37
• Асоціація керамології	39
Українська ініціатива	42
1.2. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ	44
Предмет керамології	44
Класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога	49
Завдання керамологічних студій	50
• Формування національного термінологічного інструментарію керамологічних досліджень	55
• Перспективи видавничої діяльності	59
• Актуальність видання міжнародного керамологічного щорічника	60
• Важливість розвитку керамологічної критики	61
Керамологічна освіта	67
• Чужоземна практика: університетські керамологічні лабораторії	67
• Українські керамолого-освітні реалії: немає, але має бути!	71
Інтеграція в міжнародний керамологічний простір	75
Гончарство й керамологія як чинники збереження національної ідентичності	76
1.3. УКРАЇНСЬКІ КЕРАМОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА	86
Музейні керамологічні колекції	86
Писемні джерела	102
Аудіовізуальні джерела	103
Збагачення джерельної бази сучасних керамологічних досліджень	108
1.4. ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ	109
Первісні способи збереження глиняних виробів	109
Становлення й проблеми української реставрації кераміки	115
Консервація й реставрація пам'яток гончарства	122
1.5. МЕТОДИ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	128
1.6. УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ Й СУМІЖНІ НАУКИ	138
Суспільні науки	139
• Етнографія	139
• Мистецтвознавство	139
• Археологія	140
• Історія	140
• Естетика	141
• Епіграфіка	141
• Музеєзнавство	141

• Фольклористика.....	141
• Мовознавство.....	142
• Педагогіка.....	145
Природничі й технічні науки.....	151
• Ґрунтознавство, геологія.....	151
• Палеоботаніка.....	157
• Біологія.....	158
• Медицина.....	158
• Фізика, хімія, технічні науки.....	161
Керамологія – наука про розмаїття функціонування гончарної культури.....	162

ЧАСТИНА 2

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

2.1. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ ЯК НАУКИ.....	168
Загальна періодизація.....	168
Зародження інтересу до керамологічних знань.....	168
Системне вивчення традиційного гончарства, накопичення керамологічних матеріалів.....	169
«Керамическое обозрение».....	172
Занепад гончарних осередків в Україні.....	174
Колоніальна політика стримування керамологічних студій.....	182
Завершення доби стагнації української керамології.....	188
Чужоземні студії гончарної спадщини з території України.....	190
2.2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ.....	192
Домашній музей гончарської родини Пошивайлів як провісник	
Національного музею гончарства.....	193
Заснування Музею гончарства в Опішному.....	195
Розгортання польових керамологічних досліджень.....	200
Розбудова керамологічних джерелознавчих структур.....	204
• Гончарська книгозбірня України.....	204
• Національний архів українського гончарства.....	207
• Створення візуальних керамологічних джерел та започаткування візуальної керамології.....	207
Вивчення чужоземного досвіду керамологічних студій.....	211
Мас-медійне забезпечення керамологічного поступу.....	213
Видавництво «Українське Народознавство».....	220
«Українське Гончарство».....	224
«Етнографія українського гончарства» як каталізатор організаційного структурування української керамології.....	226
Відкриття Науково-дослідницького центру українського гончарства.....	232
Національні керамологічні форуми.....	233
Формування суспільної думки про необхідність створення академічного керамологічного інституту.....	243
Опертя на Інститут народознавства НАН України.....	246
Клопотання Степана Павлюка.....	247
Нездійснений проект створення Національного центру досліджень, розвитку та популяризації українського гончарства.....	249
Розробка установчих документів Інституту керамології.....	251
«Феноменологія гончарства» як початок українських фундаментальних студій світового гончарства.....	252
Заснування Українського керамічного товариства.....	254
Основи Національної програми розвитку в Україні керамології, мистецтва кераміки та гончарного виробництва.....	259
Створення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.....	262
2.3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА КЕРАМОЛОГІЇ.....	267

ЧАСТИНА 3

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ АКАДЕМІЧНІ КЕРАМОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

3.1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	274
Головний підсумок першої керамологічної п'ятирічки.....	274
Українська керамологічна ініціатива охоплює вчених сусідніх країн.....	278
Пріоритети діяльності академічної керамологічної установи.....	279
Національний конкурс та інші ініціативи.....	282
Вектори наукових пошуків.....	285
Актуальність створення Національного центру технології та спеціальних методів дослідження кераміки.....	296
Опубліковані керамологічні монографії.....	300
Рукописи монографій, щорічників.....	301
3.2. ДРУКОВАНІ ОРГАНИ	304
«Український керамологічний журнал».....	304
«Українська керамологія».....	308
«Бібліографія українського гончарства».....	309
ЕПІЛОГ	312
P.S.: ВАЖЛИВІ ЗАУВАГИ	315
ДЖЕРЕЛА ДО ЧАСТИН 1-3	317

ЧАСТИНА 4

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЧНА БІОБІБЛІОГРАФІЯ (2001–2005)

4.1. ХРОНОЛОГІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ІНСТИТУТУ	344
2001.....	344
2002.....	354
2003.....	377
2004.....	389
2005.....	405
4.2. РУКОПИСИ МОНОГРАФІЙ, ЩОРІЧНИКІВ	424
4.3. ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ІНСТИТУТ	
2001.....	438
2002.....	440
2003.....	440
2004.....	441
2005.....	442
4.4. ПЕРСОНАЛЬНИЙ ХРОНОЛОГІЧНО-АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК	
1. Андрієць Ярослав.....	448
2. Андрущенко Оксана.....	449
3. Гейко Анатолій.....	452
4. Гирман Ольга.....	458
5. Городнича Юлія.....	461
6. Гурин Людмила.....	462
7. Карунна Ольга.....	464
8. Коваленко Оксана.....	467
9. Косий Олег.....	472
10. Ликова Оксана.....	473
11. Литвиненко Світлана.....	477
12. Луговий Роман.....	483
13. Метка Людмила.....	486

14. Міщанин Віктор.....	495
15. Мотрій Валентина.....	509
16. Німець Ігор.....	511
17. Овчаренко Людмила.....	513
18. Панасюк Галина.....	522
19. Пошивайло Олесь.....	525
20. Правденко Ольга.....	559
21. Рахно Костянтин.....	560
22. Семченко Галина.....	567
23. Сморж Леонід.....	570
24. Спільник Вікторія.....	574
25. Троцька Валентина.....	575
26. Чечель Жанна.....	580
27. Чопенко Ніна.....	583
28. Щербань Анатолій.....	585
29. Щербань Олена.....	594
4.5. СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ (2001–2005)	600
4.6. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ, У ЯКИХ ДРУКУВАЛИСЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВРОБІТНИКІВ ІНСТИТУТУ	601
4.7. ВИДАННЯ ІНСТИТУТУ	603
Національний науковий щорічник «Бібліографія українського гончарства».....	603
Національний науковий щорічник «Українська керамологія».....	609
Національний науковий часопис «Український керамологічний журнал».....	614
Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою).....	641
Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття).....	642
4.8. ЗАЛУЧЕНІ АВТОРИ ПУБЛІКАЦІЙ У ВИДАННЯХ ІНСТИТУТУ	649
4.9. ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ «УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ» (2001–2005)	707
4.10. ГЕОГРАФІЯ АВТОРІВ ТА СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ «УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ЖУРНАЛУ» (2001–2005)	719
4.11. ПОКАЖЧИК ПУБЛІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА «УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ» (2001–2002)	720
4.12. ГЕОГРАФІЯ АВТОРІВ ТА СТАТИСТИКА ПУБЛІКАЦІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО ЩОРІЧНИКА «УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ» (2001–2002)	723

ПОКАЖЧИКИ

Імений покажчик.....	726
Географічний покажчик.....	738

ДОДАТКИ

• Опішне: історична довідка.....	748
• Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному.....	750
• Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.....	751
• Державна спеціалізована художня школа-інтернат I–III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному».....	751
• Про щорічний Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки.....	752
• Класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога.....	754
• Положення про атрибутування глиняних виробів.....	755
• Про сприяння у формуванні інформаційного банку даних про керамологічні публікації в Україні.....	756
• Покажчик статей національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство» (1993–1999).....	757
• Про керамологічні видання.....	768

Contents

PROLOGUE

The Ukraine as a Pottery Country.....	15
The Chronology of the Leadership of the Poltava Region in the National Pottery Craft and Ceramology.....	16
Opishne as the Pottery Mecca of the Ukraine.....	21

PART 1 THE THEORY OF CERAMOLOGY

1.1. CERAMOLOGY	26
Definitions.....	26
Forerunners.....	31
Actualizers.....	35
Initiators.....	37
• Condorhuasi Instituto de Ceramología.....	37
• Asociación de Ceramología (AC).....	39
The Ukrainian Initiative.....	42
1.2. THE SUBJECT AND THE TASKS OF THE UKRAINIAN CERAMOLOGY	44
The Subject of Ceramology.....	44
The Classification Signs of a Modern Ukrainian Ceramologist.....	49
The Tasks of Ceramological Studies.....	50
• The Forming of the National Terminological Tool System for Ceramological Investigations.....	55
• The Prospects of Publishing Activity.....	59
• The Actuality of the Publication of an International Ceramological Yearbook.....	60
• The Importance of the Development of Ceramological Criticism.....	61
Ceramological Education.....	67
• The Foreign Practice: University Ceramological Laboratories.....	67
• The Ukrainian Ceramological Educational Reality: It Does not Exist, but It Is to Be!.....	71
The Integration with the International Ceramological Environment.....	75
Pottery Craft and Ceramology as the Factors of the Preservation of National Identity.....	76
1.3. UKRAINIAN CERAMOLOGICAL SOURCES	86
Ceramological Collections in Museums.....	86
Written Sources.....	102
Audiovisual Sources.....	103
The Enrichment of the Modern Ceramological Studies Source Basis.....	108
1.4. THE FUNDAMENTALS OF THE PRESERVATION OF POTTERY HERITAGE	109
The Primary Ways of the Preservation of Earthenware.....	109
The Formation and the Problems of the Ukrainian Restoration of Ceramics.....	115
The Preservation and Restoration of the Monuments of Pottery.....	122
1.5. THE METHODS OF CERAMOLOGICAL INVESTIGATIONS	128
1.6. UKRAINIAN CERAMOLOGY AND CLOSELY-RELATED SCIENCES	138
Social Sciences.....	139
• Ethnography.....	139
• Art Criticism.....	139
• Archaeology.....	140
• History.....	140
• Aesthetics.....	141
• Epigraphy.....	141
• Museology.....	141

• Study of Folklore.....	141
• Linguistics.....	142
• Pedagogics.....	145
Natural and Engineering Sciences.....	151
• Soil Science, Geology.....	151
• Palaeobotany.....	157
• Biology.....	158
• Medicine.....	158
• Physics, Chemistry, Engineering Sciences.....	161
Ceramology as the Science on the Pottery Culture Functioning Diversity.....	162

PART 2 THE HISTORY OF UKRAINIAN CERAMOLOGY

2.1. THE FORMATION OF UKRAINIAN CERAMOLOGY AS A SCIENCE.....	168
General Division into Periods.....	168
The Origin of Interest in Ceramological Knowledge.....	168
The Systematic Inquiry of the Traditional Pottery Craft, the Accumulation of Ceramological Materials.....	169
«Ceramical Review».....	172
The Decline of Pottery Centres in the Ukraine.....	174
The Colonial Policy of the Ceramological Studies Restraint.....	182
The End of the Age of the Stagnation of Ukrainian Ceramology.....	188
The Foreign Studies of the Pottery Heritage from the Territory of the Ukraine.....	190
2.2. THE ORGANIZATIONAL STRUCTURIZATION OF UKRAINIAN CERAMOLOGY.....	192
The Home Museum of the Poshyvailos Pottery Family as the Precursor of the National Museum of Pottery.....	193
The Foundation of the Museum of Pottery in Opishne.....	195
The Development of Field Ceramological Investigations.....	200
The Developing of the Ceramological Source Studying Structures.....	204
• The Pottery Library of the Ukraine.....	204
• The National Archives of Ukrainian Pottery.....	207
• The Creation of Visual Ceramological Sources and the Establishing of Visual Ceramology.....	207
Learning the Foreign Experience of Ceramological Studies.....	211
The Providing of Ceramological Progress with Mass Communication Media.....	213
«The Ukrainian Ethnology» Publishing House.....	220
«The Ukrainian Pottery».....	224
«The Ethnography of Ukrainian Pottery» as the Catalyst of the Organizational Structurization of the Ukrainian Ceramology.....	226
The Opening of the Scientific Research Centre of Ukrainian Pottery.....	232
National Ceramological Forums.....	233
The Forming of a Public Opinion on the Necessity of the Creation of an Academical Ceramological Institute.....	243
Leaning to the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of the Ukraine.....	246
The Efforts of Stepan Pavlyuk.....	247
The Unrealized Project of the Creation of the National Centre of the Ukrainian Pottery Investigations, Development and Popularization.....	249
The Working-Out of the Foundation Documents of the Ceramology Institute.....	251
«The Phenomenology of Pottery» as the Beginning of the Ukrainian Thorough-Going Studies of World Pottery.....	252
The Establishment of the Ukrainian Ceramical Society.....	254
The Basis of the National Programme of the Development of Ceramology, Pottery Art and Pottery Production in the Ukraine.....	259
The Creation of the Ceramology Institute – the Branch of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of the Ukraine.....	262
2.3. THE UKRAINIAN NATIONAL SCHOOL OF CERAMOLOGY.....	267

PART 3 THE MODERN UKRAINIAN ACADEMICAL CERAMOLOGICAL STUDIES

3.1. THE TENDENCIES OF DEVELOPMENT	274
The Main Result of the First Five Year Period of Ceramological Studies	274
The Ukrainian Ceramological Initiative Comprehends the Scholars from the Neighbouring Countries	278
The Priorities of the Activity of the Academical Ceramological Institution	279
The National Competition and Other Initiatives	282
The Vectors of Scientific Searches	285
The Topicality of the Creation of the National Centre of the Technique and the Special Methods of the Studying of Ceramics	296
Published Ceramological Monographs	300
The Manuscripts of Monographs and Yearbooks	301
3.2. THE ORGANS OF THE PRESS	304
«The Ukrainian Ceramological Journal»	304
«The Ukrainian Ceramology»	308
«The Bibliography of Ukrainian Pottery»	309
EPILOGUE	312
P.S. IMPORTANT REMARKS	315
SOURCES FOR THE PARTS 1–3	317

PART 4 THE UKRAINIAN ACADEMICAL CERAMOLOGICAL BIBLIOGRAPHY (2001–2005)

4.1. THE CHRONOLOGY OF THE INSTITUTE PUBLICATIONS	344
2001	344
2002	354
2003	377
2004	389
2005	405
4.2. THE MANUSCRIPTS OF MONOGRAPHS AND YEARBOOKS	424
4.3. PUBLISHED PAPERS ABOUT THE INSTITUTE	
2001	438
2002	440
2003	440
2004	441
2005	442
4.4. THE PERSONAL CHRONOLOGICAL ALPHABETIC-CLASSED INDEX	
1. Andriyets Yaroslav	448
2. Andrushenko Oksana	449
3. Geyko Anatoliy	452
4. Gyрман Olha	458
5. Gorodnycha Yuliya	461
6. Guryn Lyudmyla	462
7. Karunna Olha	464
8. Kovalenko Oksana	467
9. Kosyi Oleh	472
10. Lykova Oksana	473
11. Lytvynenko Svitlana	477
12. Luhovyi Roman	483
13. Metka Lyudmyla	486

14. Mishchanyn Viktor	495
15. Motriy Valentyna	509
16. Nyemets Ihor	511
17. Ovcharenko Lyudmyla	513
18. Panasyuk Halyna	522
19. Poshyvailo Oles	525
20. Pravdenko Olha	559
21. Rakhno Kostyantyn	560
22. Semchenko Halyna	567
23. Smorzh Leonid	570
24. Spilnyk Viktoriya	574
25. Trotska Valentyna	575
26. Chechel Zhanna	580
27. Chopenko Nina	583
28. Shcherban Anatoliy	585
29. Shcherban Olena	594
4.5. THE STATISTICS OF THE PUBLISHED WORKS OF THE INSTITUTE RESEARCHERS (2001–2005)	600
4.6. THE LIST OF THE PERIODICALS, IN WHICH THE PAPERS OF THE INSTITUTE RESEARCHERS WERE PUBLISHED	601
4.7. THE INSTITUTE PUBLICATIONS	603
The National Scientific Yearbook «The Bibliography of Ukrainian Pottery»	603
The National Scientific Yearbook «The Ukrainian Ceramology»	609
The National Scientific «Ukrainian Ceramological Journal»	614
Smorzh Leonid. The Daughter of a Potter (Possessed by Ceramics)	641
Mishchanyn Viktor. The Northern Group of the Little Pottery Centres of the Opishne Pottery Region (the Late Nineteenth – the Twentieth Centuries)	642
4.8. THE ENGAGED AUTHORS OF THE ARTICLES PUBLISHED IN THE PERIODICALS OF THE INSTITUTE	649
4.9. THE INDEX OF THE ARTICLES PUBLISHED IN «THE UKRAINIAN CERAMOLOGICAL JOURNAL» (2001–2005)	707
4.10. THE GEOGRAPHIC AUTHOR INDEX AND THE STATISTICS OF THE ARTICLES PUBLISHED IN «THE UKRAINIAN CERAMOLOGICAL JOURNAL» (2001–2005)	719
4.11. THE INDEX OF THE ARTICLES PUBLISHED IN THE NATIONAL SCIENTIFIC YEARBOOK «THE UKRAINIAN CERAMOLOGY» (2001–2002)	720
4.12. THE GEOGRAPHIC AUTHOR INDEX AND THE STATISTICS OF THE ARTICLES PUBLISHED IN THE NATIONAL SCIENTIFIC YEARBOOK «THE UKRAINIAN CERAMOLOGY» (2001–2002)	723

INDEXES

Index of Persons	726
Index of Places	738

ADDENDA

• Opishne: Historical Information	748
• The National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne	750
• The Ceramology Institute – the Branch of the Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of the Ukraine	751
• The State Specialized Art Boarding School «The College of the Arts in Opishne»	751
• On the Annual National Competition for the Best Publications in the Field of Ceramology, Pottery Craft, Ceramics	752
• The Classification Signs of a Modern Ukrainian Ceramologist	754
• The Statute of the Earthenware Attribution	755
• On the Assistance in the Forming of the Informational Data Bank on the Ceramological Publications	756
• The Index of the Articles Published in the National Culturological Yearbook «The Ukrainian Pottery» (1993–1999)	757
• On the Ceramological Issues	758

Пролог

Україна – гончарна країна15

Хронологія лідерства Полтавщини
в національному гончарстві й керамології16

Опішне – Гончарна Мекка України.....21

«Приємно відзначити, що саме з цим полтавським закладом нині пов'язується становлення в Україні нової наукової дисципліни — керамології, що в Опішному створено потужний науковий колектив, який дедалі активніше заявляє про себе науковими дослідженнями, що здобули визнання не лише в нашій країні, а й на всьому пострадянському просторі. Існування подібного науково-дослідного центру в сільській місцевості є справді винятковим явищем в межах нашої держави і прикладом ефективності наукової діяльності...»

*Президент Національної академії наук України,
Герой України, академік НАН України
Борис Патон*

Президент Національної академії наук України, Герой України, академік БОРИС ПАТОН і директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО. Київ. 2005. Фото Тараса Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

УКРАЇНА – ГОНЧАРНА КРАЇНА

Гончарство – одне з найдревніших і найшанованіших занять людства. Не обділено ним і Україну: у нас практично в кожній області були великі й малі гончарні осередки, де натхненно глинописали історію народного буття мудреці-майстри, які своїми безсмертними (бо випалена глина таки вічна!) гончарівними витворами уславили українство в світах. Україну нерідко величають гончарною країною, з огляду на величезні родовища глини і майже повсюдне поширення гончарства [156, с.7]. Видатний геолог і ґрунтознавець, засновник глинознавства, **професор Петро Земятченський** 1896 року писав: «...Кажется, нигде нет такого богатства и разнообразия каолиновых пород, как на юге России. Некоторые местности давно уже приобрели, так сказать, классическую известность в этом отношении; но несравненно больше богатств еще неоткрытых, или известных только местному населению, незнающему никакого другого применения для названного минерала, как лепить грубые копеечные горшки или белить хату. Кажется, природа, лишив страну леса, решила вознаградить ее глиною, которая служит здесь почти универсальным материалом, идущим для удовлетворения всевозможных обыденных нужд. Начиная с хаты, кончая ложкой, вся домашняя утварь делается из глины. Казалось бы, вследствие такого важного практического значения, каолины юга России должны были обратить на себя особенное внимание как ученых, так и правительства. Казалось бы, давно должны быть приведены в известность условия распространения, количество и качество тех богатств, которыми так щедро наделила страну природа. **На самом деле ничего подобного нет**» [100, с.5].*

Підтвердженням слів Петра Земятченського є дані російської статистики, згідно з якими 1913 року для виготовлення фарфоро-фаянсових виробів у Росії було використано 86% каоліну з Англії і тільки 14% «русского каолина из Глухова Черниговской губ.» [198, с.95].

Через 22 роки після публікації Петра Земятченського ситуація не тільки не поліпшилася, але й катастрофічно погіршилася, про що видатний український учений-сілікатник, **академік Борис Лисін** 1918 року із сумом констатував: «Не зважаючи на всі ці дуже користні умови, керамічна промисловість не мала у нас того високого стану розвитку, на котрому вона повинна стояти, як країна глини, бо хоч і минуло вже приблизно півтора століття, як був заснований перший фарфоровий завод на Україні, про те **керамічна промисловість не тільки не розвивається і ліпшає, а навпаки, не вважаючи на весь розвиток світової техніки, вона знищується, калічиться і немов гине**. І ми маємо такі сумні приклади, що фарфорові заводи України які здобули собі в давні дні славу: Межигорський, Корецький, Черкаський, Білотинський, Житомирський, Чудновський, Емільчинський і ще ціла низка – тепер зовсім не існують, і їх колишні житлові виробниці зараз є археологічна цінність високої вартості» [156, с.3]. Учений висловлював сподівання, що «коли ще так недавно досліджування сирих багатств для добробуту населення мало цікавило уряд і громадянство, то **тепер, коли демократична суспільно-державна влада отверто закликає живу, творчу ініціативу для створіння і скріплення промисловости, обов'язком кожного свідомого робітника – є віддати свої сили і знання, щоби цю галузь промисловости, з безсумнівною великою майбутністю, оживити, зміцнити і піднести до такого стану, який відповідає**

Тут і далі в усіх цитатах збережено авторську мову й правопис; виділення окремих слів, словосполучень чи речень (жирністю, курсивом, підкресленням) належать автору книги

би потребам культурної держави» [156, с.6]. Як актуально звучать ці натхненні слова й нині, адже Україна останніми роками повернулася до такого ж стану руїни, як і викликаної громадянською війною 1918–1920 років!!! Фактично, упродовж 100 років від опублікування монографії Петра Земятченського в Україні належним чином так і не розвинулася ані наука про гончарство як феномен народної культури, ані гончарна промисловість. У підсумку, більшість гончарних осередків на сьогодні припинили своє існування, як і значна частина українських гончарних (майолікових, фарфоро-фаянсових) заводів.

На такому песимістичному фоні певного оптимізму додає віднедавне утвердження України як керамологічної держави: в **Україні постала й усе активніше розгортає діяльність академічна наукова установа, яка поставила за мету комплексне дослідження гончарства, – Інститут керамології – відділення Інституту народознавства Національної академії наук України**. З'явилася не випадково на Полтавщині, адже саме там знаходиться стародавнє козацьке містечко Опішне, яке вже більше століття залишається найвизначнішим гончарним осередком нашої Держави. Нині вже ні в кого не викликає сумніву висновок учених, що це – загальновизнана гончарна столиця України, твердиня збереження національних традицій цього предковичного ремесла українців [279]. Опішенська кераміка стала своєрідним етнічним символом української культури ХХ століття. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 №878 селище включено до «Списку історичних населених місць України».

ХРОНОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА ПОЛТАВЩИНИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ГОНЧАРСТВІ Й КЕРАМОЛОГІЇ

Опішне стало місцем організаційного структурування української керамології цілком закономірно, як підсумок більше ніж столітнього авангарду Полтавщини в українському гончарюванні й вивченні гончарства. **«За дореволюційних часів Україна, – писав 1923 року Леонід Рерг, – між іншими частинами бувшої Російської імперії посідала головне місце розвитком гончарництва. На Україні ж перше місце належало Полтавщині»** [Рерг Леонід. Художні кустарні промисли на Україні // Кустарна промисловість та куст.-пром. кооперація на Україні. – Харків-Київ: друкарня-літографія «Книгоспілки», 1923. – С.35]. Подам лише деяку **хронологію такого лідерства в національному масштабі:**

- 1879** – на Полтавщині вперше на українських етнічних територіях було проведено польову керамологічну експедицію: професор Харківського університету Анастасій Зайкевич, на прохання Полтавського губернського земства, у польових умовах обстежив гончарні осередки Миргородського, Лохвицького, Зінківського та Полтавського повітів [258, с.4];
- 1880** – полтавець Анастасій Зайкевич написав перше в Україні керамологічне дослідження гончарних осередків губернії за власними польовими матеріалами – *«О гончарном производстве»* [258, с.4];
- 1882** – полтавець Анастасій Зайкевич, за підтримки Полтавського губернського земства, опублікував перший в Україні образотворчий альбом *«Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий»* зі зразками близько 100 орнаментів мисок, горщиків, глечиків, тивк, кахель та інших глиняних виробів [190; 258, с.4] (наприкінці того ж року поляк Людвік Вежбіцький видав у Львові альбом *«Взори промислу домашнього: Вироби глиняні селян на Русі (Косів)»* [457],

проте в ньому були представлені переважно авторські твори косівського гончаря Олександра Бахмінського);

- 1890** – **уперше в Україні** на засіданні **Полтавського сільськогосподарського товариства** визнано необхідним *«строить склад образцов, моделей, красок и других препаратов по гончарному... делу»* [258, с.22-23];
- 1893** – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** в польових умовах почав цілеспрямовано фіксувати професійну лексику гончарів [95];
- 1893** – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** в польових умовах почав фіксувати фотоспособом на скляних негативах технологічні процеси традиційного гончарства, побут гончарів [258, с.9];
- 1893** – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** започаткував формування нового типу керамологічних джерел, а саме – графічної документації польових спостережень [258, с.9; 21, с.6];
- 1893** – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** зібрав велику колекцію традиційних гончарних виробів (близько 400), яку передав до Земського природничо-історичного музею [258, с.6];
- 1893** – **полтавець Іван Зарецький уперше в Україні** зібрав колекцію глини та інших матеріалів гончарного виробництва [258, с.8-9];
- 1894** – **полтавець Іван Зарецький** опублікував у Полтаві **першу не тільки в Україні, а й у Російській імперії** керамологічну монографію *«Гончарный промысел в Полтавской губернии»*, написану за матеріалами його польових досліджень гончарних осередків Полтавщини [95];
- 1894** – **у Опішному** відкрито **перший** в Лівобережній Україні гончарний навчальний заклад – Земську зразкову гончарну майстерню [258, с.11-12];
- 1895** – **в Полтавині** відкрито Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя, яка функціонує й донині як Миргородський державний керамічний технікум імені Миколи Гоголя – на сьогодні **єдиний на всьому постсоветському просторі** спеціалізований гончарний вищий навчальний заклад 1-2 рівня акредитації і до того ж найстаріший на цьому терені;
- кінець XIX століття** – **у опішненського гончаря Федора Чирвенка** **вперше в Україні** з'явився гончарний круг із металевою віссю [273, с.217];
- кінець 1890-х – середина 1910-х років** – **Опішне** було **єдиним на той час в Україні** гончарним осередком, з майстрами якого активно співпрацювали видатні українські мистці: живописці Сергій Васильківський, Василь Кричевський, Микола Самокиш, графік Опанас Сластьон, скульптори Єлизавета Трипільська та Леонід Позен;
- 1899** – **уперше в Україні в Опішному** виготовлено серію фотографій *«Типи гончарів м.Опішне»*, які експонувалися на Всесвітній виставці в Парижі (1900) [258, с.17];
- початок 1900-х років** – з усіх майстрів традиційних осередків гончарства саме **опішненський гончар Іван Гладиревський уперше в Україні** почав виготовляти мальовану плитку для облицювання будинків [258, с.18-19];
- 1901** – **уперше в Україні** учасники обласного з'їзду діячів кустарної промисловості **в Полтаві** порушили перед Полтавським губернським земством клопотання про видання доступної для кустарів брошури, яка б містила основні рецепти приготування поливи, описи горнів тощо [258, с.21];
- 1902** – **уперше в Україні полтавець Віктор Василенко** опублікував зібрану й систематизовану ним професійну лексику гончарів Полтавщини в праці *«Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии...»* [34];

- 1904 – **уперше в Україні** архітектори почали залучати саме **опішненських гончарів** до виготовлення декоративної облицювальної плитки і черепиці для приватних і громадських будівель;
- 1904 – **в Опішному** художником-керамістом Петром Вауліним засновано **перший в Україні** музей старовинних гончарних виробів [272, с.7];
- 1904 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство відкрило в Полтаві кустарний склад, який розшукував ринки збуту й постачав за межі губернії продукцію кустарних промислів, у тому числі й гончарів;
- 1911 – **в Полтавщині, у м.Ромни**, побачив світ **перший в Україні** посібник з виготовлення глиняних виробів – *«Як робити глиняну посуду»* Осипа Білоскурського [15];
- 1913 – Полтавське губернське земство опублікувало **перший в Україні** ілюстрований фотографічний каталог традиційних глиняних виробів Полтавщини [371];
- 1917 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство прийняло рішення про створення в Опішному спеціалізованого музею гончарства [258, с.47];
- 1917 – **уперше в Україні** Полтавське губернське земство прийняло рішення про важливість підготовки й видання спеціальних книг з історії гончарства в Україні [258, с.47];
- 1926 – з-поміж українських керамологів **полтавець Яків Риженко** став **першим** аспірантом [186, с.307];
- 1927 – **уперше в Україні, у Опішному**, Полтавською санітарною організацією, за підтримки Наркомздоров'я та наданих консультацій Українським інститутом гігієни та патології праці і Харківським санітарним бактеріологічним інститутом, проведено комплексне науково-практичне обстеження санітарно-гігієнічних умов роботи гончарів одного гончарного осередку [57];
- 1929 – **полтавець Яків Риженко** **вперше в Україні** захистив керамологічну дисертацію [186, с.307];
- 1929 – **у Опішному** засновано **першу в Україні** художню гончарну артіль *«Художній керамік»* [251, с.11];
- 1954 – **уперше в Україні** полтавка **Марія Кривчанська** захистила кандидатську дисертацію, присвячену дослідженню гончарної термінології, – *«Лексика гончарного промисла Полтавской области»* [137];
- 1970–1971 – **уперше в Україні** аж 12 гончарів (з Опішного) стали членами Спілки художників СРСР;
- 1971 – **уперше** з-поміж українських народних майстрів гончар **Іван Білик з Опішного** став дипломантом одного з найпрестижніших світових конкурсів кераміки у Фаенце (Італія);
- 1986 – **у Опішному** за дорученням Ради Міністрів Української РСР та рішенням Полтавського облвиконкому **засновано Музей гончарства в Опішному** – всеукраїнський центр збереження, вивчення й популяризації гончарної спадщини України [272, с.10];
- 1987 – **у Опішному** засновано **перший в Україні** меморіальний музей-садибу народного майстра – Меморіальний музей-садибу славетної гончарки Олександри Селюченко;
- 1988 – **Музей гончарства в Опішному** **вперше в Україні** почав цілеспрямовано фільмувати події та явища, пов'язані з українським гончарством, започаткувавши розвиток української візуальної керамології;
- 1989 – Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову про **створення на базі Музею гончарства в Опішному Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному**;

- 1989 – у **Опішному** проведено **перший в Україні** Республіканський симпозиум гончарства «Традиції і сучасність»;
- 1991 – **опішненець Олесь Пошивайло** опублікував керамологічну монографію «Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості» [250], в якій **уперше в Україні** гончарство досліджено як феномен народної культури українців, і яка започаткувала завершальний етап організаційного структурування української керамології;
- 1992 – у **Опішному** засновано **перше в Україні** гончарне видавництво «Українське Народознавство» [252];
- 1993 – **уперше в Україні опішненець Олесь Пошивайло** опублікував словник гончарної лексики – «Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» [260];
- 1993 – **уперше в Україні в Опішному** започатковано видання першого національного культурологічного щорічника, присвяченого різноманітним питанням вітчизняного гончарства – «Українське Гончарство» [376];
- 1994 – в **Опішному** підготовлено й надруковано книгу Володимира Качкана «Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного», в якій **уперше в Україні** для відтворення історії, сучасного стану й мистецьких досягнень славетного гончарного осередку широко використано епістолярну спадщину та спогади гончарів [115];
- 1995 – **уперше в Україні в Опішному** відкрито Науково-дослідницький центр українського гончарства (в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному) [244];
- 1995 – **уперше в Україні науковці Опішного** почали користуватися терміном «керамологія» для означення наукових студій гончарства;
- 1995 – **уперше в Україні опішненець Олесь Пошивайло** захистив докторську дисертацію, присвячену ролі й місцю гончарства в традиційно-побутовій культурі українців, зі спеціальності «етнологія», – «Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна)» [295];
- 1995 – **уперше в Україні** гончар (Микола Пошивайло) та керамолог (Олесь Пошивайло) саме з **Опішного** були відзначені Всеукраїнською літературно-мистецькою премією імені Івана Нечуя-Левицького;
- 1997 – **уперше в Україні** засновано художній загальноосвітній навчальний заклад зі спеціалізацією «гончарство» – Колегіум мистецтв у **Опішному**;
- 1998 – **уперше в Україні полтавець Ігор Пошивайло** захистив кандидатську дисертацію, присвячену міфо-ритуальним аспектам світового гончарства – «Міфо-ритуальні аспекти гончарства як полісемантичної знакової системи» [237];
- 1999 – **уперше в Україні полтавець-малобудищанин Віктор Міщанин** опублікував фундаментальний регіональний словник гончарів – «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» [186];
- 1999 – **уперше в Україні** гончарі – Іван Білик, Михайло Китриш, Василь Омеляненко – саме з **Опішного** були відзначені найвищою державною мистецькою нагородою – Державною премією України імені Тараса Шевченка;
- 1999 – **уперше в Україні** в Опішному відкрито музей гончарної родини – Меморіальний музей-садибу гончарної родини Пошивайлів;
- 2000 – у **Опішному** **вперше в Україні** проведено Національний симпозиум гончарства;
- 2000 – у **Опішному** **вперше в Україні** проведено Всеукраїнський гончарський фестиваль;

- 2000** – у **Опішному** **вперше в Україні** проведено Національний конкурс художньої кераміки;
- 2000** – у **Опішному** засновано Українське керамічне товариство;
- 2000** – **уперше в Україні** полтавець **Ігор Пошивайло** опублікував фундаментальну монографію про світове гончарство як полісемантичний комплекс культурних знаків – «Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти» [241];
- 2000** – у **Опішному** засновано **перший у Європі** Інститут керамології як відділення Інституту народознавства Національної академії наук України;
- 2000** – у **Опішному** засновано **перший в Україні** національний науковий бібліографічний щорічник «Бібліографія українського гончарства» [12];
- 2001** – у **Опішному** засновано **перший в Україні** національний науковий щорічник «Українська керамологія» [373];
- 2001** – у **Опішному** засновано **перший в Україні** національний науковий «Український керамологічний журнал» [381];
- 2005** – **уперше в Україні** до навчального плану Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у **Опішному**» включено навчальний курс «Етнографія українського гончарства» для 9-11 класів.
- 2005** – у **Опішному** підготовлено й видано **перше в Україні** фундаментальне дослідження малих осередків гончарства – монографію малобудищанця Віктора Міщанина «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття)» [185].
- 2006** – **уперше в Україні** до навчального плану Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у **Опішному**» включено навчальний курс «Основи керамології» для 7-10 класів;
- Опішне** – **єдиний в Україні** гончарний осередок, краєвиди та народна архітектура якого найчисельніше відтворені на живописних полотнах видатних українських художників;
- опішненське гончарство** – **єдине в Україні**, яке заохотило академічного художника взяти собі псевдоніми – «Опішнянський гончар» та «Гончар» (Опанас Сластьон) [258, с.20].

Усе, перелічене вище, засвідчує, що **Полтавщина вже понад століття залишається піонером творення гончарної культури України, її збереження й наукового вивчення**, а Опішне цілком закономірно постає історично сформованою Гончарною Меккою України. Про це влучно висловився славетний український поет і державний діяч, **Герой України Іван Драч**: «Я не раз говорив уже, що якби сталася, скажімо, техногенна катастрофа і на географічній карті лишилася б одна Полтавщина, то Україна наша невдовзі, мовби той фенікс, знову б постала в своїй величі і красі. Бо є цей незвичайний край, творчо-енергетичний, воістину духовний епіцентр українського самозбереження і поступу. Саме в ньому плекалися, виколихувалися таланти світового рівня, які через віки утверджують добродієність українства, несуть у світі як учене, так і красне слово, задушеву пісню і мелодії сердець... **Саме Опішне нині є одним із наймогутніших в Україні центрів культурної самобутності, розвитку й утвердження традицій національної культури образотворення...** Побувавши там кілька років тому, я був вражений розмахом поєднання глибинних джерел народної творчості з сучасним поглядом на світ. На кожному кроці там осмикуєш себе – де ти, в Америці чи Канаді, Японії чи Німеччині? І не тому, що все збудовано, зроблено, подано, як прийнято в західному світі, а тому, що працівники центру перейнялися щирою любов'ю до рідної культури, дбайливо її оберігають і творчо розвивають» (2000) [87, с.94, 95].

Опiшне – Гончарна Мекка України

Перша писемна згадка про Опішне відноситься до XII століття. На території містечка досліджено городище скіфського часу «Кардашів вал» (IV–III століття до н.е.), городище роменської археологічної культури (VIII століття). Неподалік знаходиться одне з найбільших городищ скіфської доби – Більське. Упродовж другої половини XVII – першої половини XIX століття в Опішному функціонував гончарний цех. 1737 року створено першу в Україні й тривалий час найбільшу в Російській імперії Опішненську компанію селітроварних підприємств. За середньовіччя в містечку збудовано розгалужену систему підземних ходів, які планується музеєфікувати.

У другій половині XIX – на початку XX століття Опішне стало одним із найбільших і найвизначніших гончарним осередком України. «*Ся опішнянська кольонія гончарів, – констатував 1911 року відомий український технолог-кераміст, уродженець Коломиї Осип Білоскурський, – своїми красивими виробами, мусить звернути на себе увагу кожного. Но рівночасно насуваєть ся на думку: чому у нас на Україні, так російській як і австрійській, є тільки одна така кольонія, котра може заїмпонувати навіть західним народам?*» [15, с.3].

Ще наприкінці XIX століття до художнього доробку місцевих майстрів почав пильно придивлятися і весь цивілізований світ. Їхні твори почали наввипередки колекціонувати.

Такий краєвид із залишками городища роменської культури (VIII століття) співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному спостерігають щодня з вікон своїх службових кабінетів. Опішне. 2001. Фото Олесь Пошивайла.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Гончарня опішненського гончаря ФЕДОРА ЧИРВЕНКА (?) (у центрі). Опішне, Полтавщина. 1893.

Фото Івана Зарецького. Полтавський краєзнавчий музей, І-57;
копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному

Відомі випадки, коли посуд у гончарів забирали ще теплим прямо з горна. На початку ХХ століття російський консул у Лондоні повідомляв Зінківській повітовій земській управі про нечувану популярність опішненської кераміки в Англії й буквально благав збільшити її поставки на європейські ринки. Найбільші музеї Російської імперії, країн Європи та Америки відряджали спеціальні експедиції з метою формування власних колекцій виробів знаменитого Опішного [258, с.41].

У місцевому гончарстві на початку ХХ століття було зайнято більше тисячі осіб. 1894 року в Опішному відкрито першу в Лівобережній Україні земську зразкову гончарну майстерню. Донині зберігся один із будинків майстерні в стилі українського модерну, зведений 1916 року за проектом всесвітньо відомого українського мистця Василя Кричевського. Опішне – єдиний в Україні осередок традиційного гончарства, де вже більше століття розвивається гончарне шкільництво.

Саме в ті далекі часи й народилася ідея заснування Музею гончарства в самому містечку. На жаль, ця своєчасно народжена думка ще майже століття витала над Опішним. Про неї говорили вчені, художники, письменники. І не тільки говорили, а й активно збирали кращі твори гончарів. 1893 року велику колекцію глиняних виробів зібрав відомий археолог і керамолог Іван Зарецький. Вона стала основою для формування збірки кераміки земського природничо-історичного музею (нині – Полтавський краєзнавчий музей). Пізніше Іван Зарецький продовжував збирати опішненську кераміку, але вже для Російського музею імператора Олександра III в Санкт-Петербурзі. Його зусиллями на берегах Неви знайшли прихисток понад 600 рідкісних виробів, з-поміж яких – 220 мисок (на сьогодні це найбільша в світі збірка мальованих опішненських мисок другої половини ХІХ – початку ХХ століття).

1904 року відомий російський художник-кераміст і технолог Петро Ваулін, як уже зазначалося, організував при земській гончарній майстерні в Опішному перший в Україні невеликий музей старовинних гончарних виробів, частину з яких згодом вивіз до Москви. Таким чином, зібрані в Опішному колекції гончарних виробів у містечку довго не затримувалися. З огляду на цю обставину, 1917 року Полтавське губернське земство прийняло рішення про створення там місцевого музею зі зразками старих виробів, а при ньому бібліотеки. Проте катаклізми громадянської війни перешкодили в реалізації цих вкрай необхідних заходів. І наступні політичні події в країні ніскільки не сприяли музеєфікації гончарної спадщини, хоча заклики до цього час від часу лунали.

Ідею створення в Опішному національного культурно-мистецького центру виношував **всесвітньо відомий кінорежисер і письменник Олександр Довженко**. 1954 року він записав у своєму щоденнику: *«Увечері перед сном розповів своєму новому сусіду ідею створення в Києві під безпосереднім шефством уряду невеличкої групи художників-монументалістів, архітекторів, різчиків по дереву і керамістів для того, щоб, вибравши село, скажімо Опішню, і завчасно домовившись з колгоспниками, перебудувати його за кілька років так, щоб воно стало зразковим центром уваги всіх будівників, колгоспників, туристів, мистецтвознавців... Я задав Пікассо і Леже. Що зробив Пікассо в одному глухому керамічному містечку! Се я запропоную урядові...»* [86, с.462-463].

1968 року вчений-філософ **Леонід Сморгж** уперше обґрунтував необхідність створення в Опішному заповідника народної творчості [341, с.53]. Згодом ідея створення гончарного музею відродилася в середовищі самих опішненських гончарів.

В Опішному функціонували найбільші в Україні гончарний завод «Художній керамік», що знаходився в системі «Укрхудожпрому» (був найстарішим і найзнаменитішим гончарним підприємством в Україні), та гончарний завод «Керамік», підпорядкований «Укоопспілці».

Будинок колишньої земської навчально-показової гончарної майстерні.
Архітектор ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ. 1916. Опішне, Полтавщина.
Фото Олесь Пошивайла 1985 року [298]

Нині там діють приватні гончарні художні майстерні відомих українських мистців, заслужених майстрів народної творчості України – Михайла Китриша, Василя Омеляненка, Миколи Пошивайла та багатьох молодих майстрів кераміки. Творчість восьми гончарів відзначено почесним званням «Заслужений майстер народної творчості України» (Іван Білик, Настя Білик-Пошивайло, Ганна Діденко, Михайло Китриш, Василь Омеляненко, Гаврило Пошивайло, Микола Пошивайло, Олександра Селюченко).

З гончарством Опішного пов'язані творчі долі відомих постатей української науки, культури і мистецтва: гончарів Федора Чирвенка, Остапа Ночовника, Івана Гладиревського та Василя Поросного; керамістів-технологів Юрка Лебіщака, Осипа Білоскурського і Петра Вауліна; художників Василя Кричевського, Сергія Васильківського, Миколи Самокиша та Опанаса Сластьона; скульпторів Єлизавети Трипільської й Леоніда Позена; письменників Андрія Заливчого, Якова Майстренка, Василя Вражливого-Штанька й Олександра Косенка; історика літератури Назара Філковського; керамологів Івана Зарецького, Якова Риженка, Юрія Лащука; етнографів Віктора Василенка, Михайла Русова, Федора Вовка, Костянтина Мощенка; публіциста й політичного діяча української діаспори Івана Майстренка.

Містечко стало місцем знаходження постійно діючого виконавчого органу Українського керамічного товариства – Правління.

В Опішному нині функціонують три заклади державного значення: окрім Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, який на постсоветському просторі аналогів не має, ще й Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (на постсоветському просторі, у країнах Центральної й Південної Європи аналогів немає) та Державна спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» (на постсоветському просторі, в інших країнах Європи аналогів немає).

За словами відомого українського етнолога, директора Інституту народознавства НАН України, члена-кореспондента НАН України, **професора Степана Павлюка**, «*Опішне зараз стає настільки відомим, що як тільки згадують Полтавщину, то вже неодмінно виринає Опішне. Опішне набуває якоїсь особливої значущості... Тож усі, хто приїжджає сюди із творчими задумами, з науковими прагненнями, із міркуваннями про державу, про націю, про історію, – тут вони зреалізуються*» (2001) [218, с.4]. І дійсно, упродовж останнього десятиліття Опішне стало місцем паломництва туристів, мандрівників, художників, діячів науки і культури, урядовців, численних громадян України та інших країн. У Опішному третього тисячоліття опішуються всі, хто прагне глибше пізнати свою минувшину й позбутися меркантильності, прагматизму нинішньої доби, хто хоче сам стати творцем, хто шукає високості й сміливо відчиняє браму в майбуття. На святих гончарних пагорбах, де опочивають Великі Посвячені, святі-гончарі України, переховуються глиняні письмена українців, за якими через віки допитливі мандрівники надземних цивілізацій прочитають Книгу Буття української етнокультури. Під височенним небом Опішного пролягла межа між минулим і майбутнім, між тлінним і вічним, між бездуховним і духовним, між провінційним і столичним, учорашнім і завтрашнім в українській культурі. Квінтесенцію історичної ролі Опішного чи не найбільш влучно сформулювали, побувавши в Опішному в другій половині 1990-х років, славетний український поет **Микола Вінграновський** та посол Польщі в Україні **Єжи Бар**. Перший із них писав: «*Тепер я зрозумів, що все на світі з глини. І ми, і наша любов, і наша надія!*» (1995), а другий додав: «*Я думав, що глину побачу, а побачив народ!*» (1999) [252, с.34, 36].

ЧАСТИНА 1

ТЕОРІЯ КЕРАМОЛОГІЇ

1.1. Керамологія	26
1.2. Предмет і завдання української керамології	44
1.3. Українські керамологічні джерела	86
1.4. Основи збереження гончарної спадщини	109
1.5. Методи керамологічних досліджень	128
1.6. Українська керамологія й суміжні науки	138

1.1. КЕРАМОЛОГІЯ

Дефініції (26)

Провісники (31)

Актуалізатори (35)

Ініціатори (37)

• Інститут керамології «Кондоруасі» (37)

• Асоціація керамології (39)

Українська ініціатива (42)

ДЕФІНІЦІЇ

Термін «**керамологія**» походить від грецьких слів «κέ ς» – *глина*, та «λόγος» – *слово, знання, вчення, наука*, і буквально означає «знання про глину». Щоправда, є й інші тлумачення грецького слова «κέ ς», а отже й буквального «прочитання» терміна «керамологія». Російський **археолог і керамолог Василь Городцов** стверджував, що грецьке слово «κέραμος» означає «цегла» і зазначав, що «в археологии, равно как и в современной культурной жизни, этот термин употребляется в значении гончарного производства посуды и предметов технического, а также архитектурного назначения, сделанных из глины и высушенных на солнце или обожженных на огне» (1901) [71, с.587]. Аргентинський **професор-керамолог Хорхе Чіті**, знавець грецької й латинської мов, зазначав, що слово «κέραμος» буквально перекладається не лише як «глина», а й як «бруд» (1984) [433, р.142]. За твердженням американського **професора-антрополога Пруденс Райс**, слово перекладається вченими і як «спалена речовина», і як «земляний», тобто терміном описується не сировина (глина), а виготовлений з неї продукт (1987) [448, р.3].

В іноземній керамологічній літературі, переважно в американській, від другої половини 1950-х – до кінця 1980-х років учені вели мову здебільшого про «аналіз кераміки», бо мова дійсно йшла майже виключно про проведення системи спеціальних лабораторних аналізів викопних глиняних виробів, а не про комплексне вивчення гончарства як феномена людської культури. Саме тому на означення наукових студій гончарства, глиняних виробів вчені використовували такі терміни: «наукові студії кераміки» («scientific studies of ceramics»), «керамічні студії» («ceramic studies»), «гончарних виробів студії» («pottery studies»), «вивчення кераміки» («study of ceramics»), «аналіз вивчення кераміки» («analysis study of ceramics»), «керамічний аналіз» («ceramic analysis»), «гончарних виробів аналіз» («pottery analysis»), «аналіз кераміки» («analysis of ceramics»), «аналіз гончарних виробів» («analysis of pottery»), «керамічна наука для гончаря» («ceramic science for the potter»), «керамічна теорія» («ceramic theory»). Кілька часто вживаних словосполучень акцентували увагу саме на керамологічному вивченні археологічної кераміки – «археологічна кераміка» («archaeological ceramics»), «археологічне керамічне вивчення» («archaeological ceramic study»), «керамічна археологія» («ceramic archaeology»). Вивчення властивостей глини означувалося словосполученням «фундаментальне вивчення глини» («fundamental study of clay» [448, р.487-542].

Уперше термін «керамологія» для означення науки, яка вивчає гончарство, кераміку, почав використовувати професор університету м.Буенос-Айрес (Аргентина), викладач латинської і грецької мов, фахівець у галузі філософії та антропології, член Міжнародної академії кераміки в Женеві (Швейцарія), професор Хорхе Фернандес Чіті.

 E.S. 12.5/3.44
 CH
 Primary Library of Literature

nández Chiti

DICCIONARIO DE CERAMICA

TOMO 1: LETRAS A HASTA D

148

En la acción opacificante, y puede usarse para bajas temperaturas ya que se disuelve fácilmente en el magma formando cristales que promueven la opacificación. Se emplea para la fabricación de vidrio transparente, pero su precio limita su uso. Por sobre los 1100° la acción opacificadora se resiente pues comienza a disolverse. Siendo un óxido muy refractario (funde sobre los 1600°) se emplea para la fabricación de pavos refractarios y abrasivos. Ha sido bastante empleado para preparar pigmentos para bajo cubierta, de color marfil, en combinación con el óxido de titanio, así como para la fabricación de pastas para impermeabilización de Portland. Existen la reducción

[illegible]

Необхідність цього він мотивував так: «Щоб об'єднати всі рівні й окремі напрямки керамічних наук, ми створили термін «керамологія», і запропонували планування вищих студій кераміки» [435, p.6].

1970 року вчений заснував фундацію «Кондоруасі», яка в середині 1980-х років отримала назву **Інститут керамології «Кондоруасі»** (*Condorhuasi Instituto de Ceramología*), а 1984 року опублікував 1-й том свого «Словника кераміки» («*Diccionario de Cerámica*») [433], де вперше подав пояснення терміна «*ceramología*». За його визначенням, «керамологія – це назва, яку ми розробили для означення сукупності всіх категорій гончарних знань (культурні й технічні), глобально розсудливі» [433, p.148]. Там же було поміщено й словникові статті з похідними термінами: «*ceramológico*» – «те, що стосується керамології»; «*ceramólogo*» – «той, хто знається на керамологічних науках» [433, p.148]. Отже, **керамолог – учений, який здійснює наукові дослідження в галузі керамології**.

Про актуальність термінологічного означення вчених, які професійно займаються науковими дослідженнями археологічної кераміки, свідчить і поширення наприкінці 1990-х років у російській археологічній літературі такого словосполучення як «археолог-кераміст» [63, с.150]. Проте друга частина словосполучення неточно відображає суть означуваного явища: адже керамістом у науковій літературі і в розмовній мові означається людина, яка причетна до виготовлення глиняних виробів («технолог-кераміст», «художник-кераміст»), і ніскільки не вчений-дослідник історичних проблем побутованя кераміки. Очевидячки, на той час учені колишнього постсоветського простору ще не знайшли точний термін на означення вченого, який професійно вивчає гончарство і все, що пов'язане з ним.

З огляду на те, що в країні проживання професора Хорхе Чігі – Аргентині – державною є іспанська мова, новітні керамологічні терміни до кінця 1980-х років набули поширення в багатьох іспаномовних країнах світу. Піонером їх утвердження на європейському континенті була Іспанія. «Із усього того позитивним є те, – писав **професор Хорхе Чігі**, – що хвиля зростає. В Іспанії, кількох країнах Латинської Америки вже існують товариства керамологів або інститути керамології, які, безсумнівно, спричинять поширення й зростання престижності нашого мистецтва, яке є мистецтвом-наукою (як це ми визначили в 1970), а не банальністю, «хоббі» чи вигадкою гульотайських сеньйор» [435, p.20]. Щоправда, в тих країнах забували згадувати, хто ввів термін на означення наукової дисципліни. Це викликало вкрай темпераментне обурення аргентинського вченого. Він гнівно писав: «Назву «керамологія» запровадили ми в «Кондоруасі», який був першим у його створенні, використанні й друкуванні в «Словнику кераміки» (1984). Грішать із-за безсоромності ті, хто в Іспанії надрукував твори з твердженням «народилася керамологія...», навіть не згадуючи про автора назви... Ніколи, ні в одній книзі, дослідженні чи статті не було використано слова «керамологія». Ми були тими, хто створив термін, систематизацію і першим опублікував його. Це не порожні хвастощі, а очевидна правда, яку ми повинні захищати від авантюристів, які користуються чужими книгами, використовують їх зміст, бо не знають дурні джерел та їх авторів, наповнюючись безглуздими переліками непотрібної бібліографії, доки (ох, випадковість!) не забудуть задати книгу й автора, якого використали» [435, p.19, 20].

До середини 1990-х років терміни стали звичними в більшості європейських країн, хоча коло означуваних ними явищ обмежувалося здебільшого археологічною керамікою. У скандинавській науковій літературі терміни «керамологія», «керамологічний аналіз» науковці почали широко використовувати в середині 1990-х років після проведення в Швеції симпозиуму «*Мета лабораторних досліджень кераміки в археології*» (квітень 1995). Учасники наукового форуму зійшлися на необхідності більш активного розвитку досліджень кераміки в археологічному й етнографічному аспектах з метою з'ясування відносин між сировиною, гончарними виробами, їх побутовим використанням і соціальним середовищем. Для більш тісної співпраці між дослідниками гончарства було створено SAC – «Товариство археологічної керамології» («*The Society for Archaeological Ceramology*») [461].

Західноєвропейські національні лексикографії зафіксували нові терміни в сучасних тлумачних словниках. Так, у італійській мові слово «*ceramologia*» нині означає мистецтво, вивчення гончарного мистецтва, його прийомів роботи і продукції [460]. Є ще одне, більш вузьке тлумачення слова – «*вивчення творів художньої кераміки*» [462]. А також: «*ceramólogo*» – мистецтво, учений, експерт з керамології. Там же здавна побутують слова: «*ceramista*» – людина, яка виготовляє вироби з глини; «*cerámico*» – 1) те, що відноситься до кераміки, до її виготовлення (мистецтво, гончарна техніка, гончарна промисловість; 2) явища, пов'язані з керамікою (сировина, глиняні вироби, гончарні матеріали) [460].

Наприкінці 1990-х років назва наукової дисципліни почала проникати й до праць американських дослідників кераміки, хоча в Північній Америці він ще й донині не став домінуючим. Американські вчені традиційно частіше вживають словосполучення «*pottery analysis*», «*analysis of ceramics*».

Наприкінці XIX століття в Україні поширилося словосполучення «*керамічна технологія*» як означення наукової дисципліни, що займається вивченням і розробкою нових видів технічної кераміки [138, с.453]. Тим часом в українській народознавчій літературі до кінця 1980-х років звичними були словосполучення «*дослідження гончарства*», «*аналіз кераміки*», «*вивчення гончарного виробництва*» та їх варіанти. Але вже за керамологічними публікаціями першої половини 1990-х років можна виявити чимдалі активніші пошуки вчених одного всеохоплюючого терміна на означення наукової дисципліни, що займається комплексним вивченням гончарства. 1995 року вперше на означення дослідника гончарства в українській керамологічній літературі з'явилося слово «*керамолог*» [248, с.14, 16, 17] та словосполучення «*українська керамологія*» на позначення досліджень українськими вченими гончарства на території України від найдавніших часів до сьогодення [248, с.17]. Наступного року (1996), як його синонім, зафіксовано словосполучення «*вітчизняна керамологія*» [249, с.17]. Надалі науковці Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному все частіше й упевненіше використовували цей термін з похідними від нього словами.

Паралельно деякий час з'являлися й інші новотвори: «*гончарознавство*» (Олесь Пошивайло) [249, с.17], «*керамікознавство*», «*європейське керамікознавство*» (Фаїна Петрякова) [262, с.436], «*українське гончарознавство*», «*наука про вітчизняну кераміку*» (Володимир Данилейко) [79, с.30, 33; 78, с.19], «*керамічна наука*» (Олексій Крупа) [138, с.451]. На побутовому рівні «*керамологія*» ще нерідко уявлялася як виключне вивчення творчості художників-керамістів. Тому не обійшлося й без іронічних пасажів, скажімо, відомого художника-кераміста Олександра Міловзорова, який на той час саркастично писав, немовби творчість гончарів мають вивчати «*гончарологи*», вигадував «*порцелянологів*», «*гличикологів*» (1998) [178, с.153-154].

Нині термін «*керамологія*» остаточно утвердився в українській науковій літературі. Щоправда, вітчизняна лексикографія продовжує ігнорувати появу нових слів «*керамологія*», «*керамологічний*», «*керамолог*», які за десятиліття використання в наукових дослідженнях стали звичними для українського суспільства. Так, у академічному «*Українському орфографічному словнику*» 2006 року годі шукати ці слова, хоча в передмові до шостого видання й стверджується, немовби «*словник відображає лексичний склад української літературної мови кінця XX – початку XXI ст. з урахуванням нових слів, що з'явилися протягом останніх років*» [382, с.3].

Термін «*кераміка*» походить від грецького слова «*κεραμική*», що означає «*гончарство*», «*гончарне мистецтво*», і яке, у свою чергу, вчені виводять від слова «*κέ* с». В українській мові термін «*кераміка*» має два усталені значення: «1) виготовлення гончарних

виробів з природних глин; гончарне мистецтво; 2) Вироби й матеріали, що їх одержують спіканням глиняної сировини, а також різних мінеральних сумішей» [336, с.326].

І в інших сучасних мовах слово «кераміка» означає як галузь виробництва глиняних виробів, так і самі глиняні вироби. Існують також різні варіанти значення: мистецтво виготовлення посудин; мистецтво виготовлення художніх, ужиткових і змішаних виробів з глини, які після сформування мають бути випалені; мистецтво, що моделює простір, використовуючи глину як сировину. У сучасній італійській мові «*cerámica*», як і в українській мові «кераміка», мають два основні значення: 1) вироби, сформовані із суміші води й глини та випалені в горні; 2) процес виготовлення глиняних виробів (художня, технічна кераміка) [460; 336, с.326]. Проте сучасна наука тлумачить термін більш широко, застосовуючи його й до хімічно синтезованих речовин, які поєднують металеві й неорганічні, неметалеві елементи: 1) матеріали, виготовлені із силікатів і випалені за високої температури; 2) вивчення глиняних виробів та сфер їх застосування; 3) мистецтво чи техніка створення виробів застосуванням високої температури до неорганічних і неметалевих матеріалів, здебільшого глини; 4) у західному мистецтві й археології – високотехнологічний полив'яний столовий посуд та інші вироби, художні твори (на відміну від глиняного посуду, який до цієї категорії не відноситься).

Термін «кераміка» та похідні від нього слова («керамік», «керамічний») у їх сучасному значенні в українській мові почали з'являтися на початку ХХ століття, а значного поширення набули тільки в другій половині 1920-х років. Доти ж заняття виготовлення глиняних виробів називалося виключно «**гончарством**», виробництво – «гончарним», «гончарним промислом»; виробники – «гончарями», «горшколіпами», а продукти виробництва – «глиняними виробами», «гончарними виробами» [143, с.229-233].

У «Словнику української мови», укладеному Борисом Грінченком, який відображає мовний склад до кінця ХІХ століття, слова «кераміка» ще не зафіксовано [див.: 335, т.ІІ]. Узагальнююче значення щодо всіх форм глиняного посуду на той час мало слово «**горщик**», яке означало як конкретний тип посудини, так і загалом посуд з глини. Від кінця ХІХ століття в наукових публікаціях в Україні й Російській імперії загалом усе частіше слов'янські терміни замінювалися, запозиченими з грецької мови, що відбувалося під впливом інтенсивного розвитку промислового виробництва глиняних виробів й інтеграції заводської промисловості у світовий економічний простір, експансії чужоземних промислових товарів та підприємницької активності іноземців у Росії. На початку ХХ століття дослідники промислів користувалися також словосполученням «*посудне гончарство*», під яким мали на увазі галузь з двома групами виробництва: »1) изделия высших сортов (фаянсовое и фарфоровое), получаемые из белых глин, требующих для своей обработки более или менее сложных технических приспособлений и обжига в усовершенствованных печах при весьма значительных степенях накаливания, и 2) рядовой гончарный товар из простой, цветной глины, по природе своей легкоплавкой и допускающей вследствие этого обжиг в простейших печных устройствах, при сравнительно невысоких калильных температурах» [345, с.159]. У науковій і виробничій мові кінця ХІХ століття звичними ставали словосполучення «заводская керамическая техника», «заводская керамика», «керамический товар», «керамические производства», «керамическая обработка» [345, с.161, 169, 171; див. також: 323]. 1894 року в літературі вже фіксується словосполучення «художник-керамист» [323, с.332]. 1911 року знавець гончарної технології Осип Білоскурський уже називав випускників гончарних шкіл «кераміками» (молоді майстри гончарства, які отримали не традиційні професійні знання від старих гончарів, а освіту в гончарній школі), використовуючи цей термін як антонім до слова «гончар» (майстер гончарства, який успадкував традиційні професійні знання й дотримується їх у повсякденній виробничій практиці) [15, с.4]. Взагалі ж слід зазначити, що в українську мову найбільш активно запроваджували терміни, похідні від слова «кераміка», технологи, художники й інженери, які були вихідцями з Галичини.

Одночасно в українській мові набули поширення слова «майоліка», «порцеляна», «фарфор» («фарфур»), «фаянс», які нерідко вживаються як синоніми слова «кераміка», хоча насправді мають не узагальнююче, а локальне підвидове значення й акцентують увагу на специфіці технологічного процесу гончарного виробництва та технічних особливостях готових виробів [докладніше див.: 228].

Термін «гончарство» частіше тлумачиться однозначно як знання (вміння) виготовлення предметів з глини. Тим часом у сучасній краєзнавчій та публіцистичній літературі інколи застосовується термін «гончарство» лише для означення народної кераміки чи традиційної технології гончарного виробництва, на відрізнєння їх від промислової кераміки чи творчості «вчених» художників-керамістів.

Якщо від кінця XIX століття керамікою називали всі вироби, виготовлені з природних глин, то нині межі означуваних цим терміном предметів значно розширилися й до кераміки відносять матеріали, виготовлені з різних мінеральних сумішей, у яких глина не завжди є переважаючою, іншими словами, кераміка – це всі неорганічні, неметалеві вироби, отримані з порошкоподібних матеріалів (глин, каолінів, кварцевого піску та ін.), які набули твердості в процесі спікання.

У мові сучасних українських керамологів усе частіше використовується давнє українське слово «гончарний» та похідні від нього словосполучення, які є синонімічними щодо запозиченого терміна «кераміка». При цьому слід завжди мати на увазі, що вироби не можуть вважатися гончарними, якщо вони не випалені.

У новітній вітчизняній керамології сталим є ще одне словосполучення – **«гончарна культура»**, під яким маєтєся на увазі сукупність знань про гончарство, накопичених за тривалий період історичного розвитку, включених у систему світоглядних уявлень як один із визначальних компонентів побутової культури людських спільнот (пізнання властивостей глин, використання їх для виготовлення предметів, які забезпечували матеріальні й духовні потреби людських спільнот; світоглядні уявлення, пов'язані з гончарською роботою, професією гончаря та роллю глиняних виробів у традиційно-побутовій та сучасній культурі людства.

Відмінність між термінами «керамологія» та «кераміка» в тому, що перший термін означає організовану систему наукових знань про закономірності функціонування гончарства, а другий – практичні знання з виготовлення глиняних виробів.

У сучасній американській керамологічній літературі існують різні терміни на означення так званої «тонкої» і «грубої» кераміки: відповідно «ceramics» – власне кераміка (фаянс, фарфор) і «pottery» – гончарні вироби (теракота, майоліка). Для азійської керамологічної літератури прикметним є виділення трьох груп виробів, де, власне кераміка постає проміжною ланкою між «грубими» глиняними виробами та «тонкими» (порцеляна) [448, р.4]. Хоча насправді, в означені групи виробів не завжди вдається вписати наявне розмаїття продукції гончарів.

ПРОВІСНИКИ

За 100 років до заснування в Україні Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, відомий російський археолог і керамолог, **професор Василь Городцов** (1860–1945), який проводив археологічні дослідження в Полтавській, Харківській і Катеринославській губерніях, а 1906 року під час розкопок у Зінківському повіті [417], ймовірно, був у «гончарній столиці» – Опішному, у фундаментальній науковій праці «Русская доисторическая керамика» (1901) сформулював і запропонував власне вирішення

Професор Василь Городцов визначав предмет наукової дисципліни як «знання доісторичної кераміки»; при цьому першочерговим завданням вважав досягнення «єдності системи й термінології» керамологічних студій. Він уперше проголосив: **«Керамика вполне заслуживает внимания и столь же строгого отношения к ней, как и к другим научным знаниям или дисциплинам. Но для того, чтобы поднять это знание на должную высоту, прежде всего необходимо выработать определенную систему описания и номенклатуру, которые облегчили бы как труды по классификации материалов, так и пользование ими при сводных работах»** [71, с.582]. При цьому наголошує ще раз: професор Василь Городцов вів мову переважно про дослідження археологів і не брав до уваги всієї сукупності наукових здобутків тогочасних етнографів, фольклористів та представників природничих наукових дисциплін.

Археолог і керамолог, професор
ВАСИЛЬ ГОРОДЦОВ, який вперше означив
вивчення палеогончарства як окрему наукову
дисципліну [417]

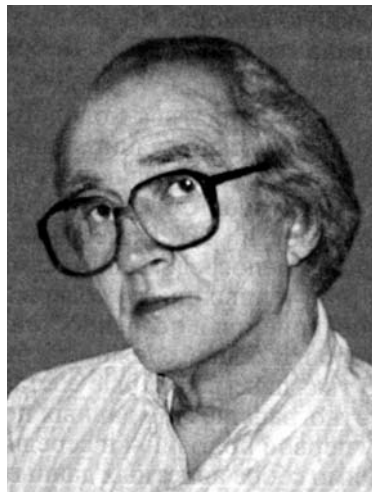
Методологічні напрацювання професора Городцова не були належним чином продовжені в більшовицькій Росії. Соціальні потрясіння в країні наприкінці 1910-х – 1940-х років по суті призвели до згортання його піонерської ініціативи щодо структурування досліджень гончарства в самостійну наукову дисципліну. Тим часом у СРСР імперії,

яка прагнула не відставати від європейських країн, кустарне гончарство з другої половини 1920-х років влада насильно кооперувала, а згодом, на початку 1930-х років, планомірно винищувала як економічними, так і адміністративними методами. Проте з другої половини 1930-х років державна машина несподівано почала використовувати народне мистецтво як ідеологічний аргумент у боротьбі з буржуазною пропагандою. Удавана турбота про народну творчість мала свідчити всьому зарубіжжю переваги соціалістичного ладу. Якщо на заході більшість традиційних гончарних осередків припинили своє існування, що більшовицькими політкомісарами кваліфікувалося як вияв жостого ставлення капіталістичного ладу до народної культури й загалом до простої людини, то в Союзі рад Союзі влада нібито всіляко заохочувала населення до художньої творчості. В країні почали частіше організовувати помпезні виставки народного мистецтва, влаштовувати школи

й курси підготовки народних майстрів, видавати каталоги виставок, книги й журнали. Внаслідок цього агонію гончарних осередків в імперії, у тому числі і в окупованій Україні, було штучно пролонговано аж до 1990-х років. У тому був і позитивний момент: адже ті явища гончарної культури, які вчені не змогли дослідити впродовж 1930-х – 1940-х років, унаслідок ліквідації народознавчих центрів і репресій проти етнографів, археологів, фольклористів, частково вдалося довивчити впродовж 1950-х–1990-х років. Якщо в провідних країнах світу на той час майже припинилося етнографічне (антропологічне), лінгвістичне, фольклористичне, мистецтвознавче вивчення місцевого традиційного гончарства, то в Україні ці напрямки керамологічних студій, хоча й мляво, але продовжували розвиватися. Щоправда, про організаційне структурування керамології за тоталітарного режиму не могло бути й мови.

Тільки наприкінці 1950-х років фундаментальні дослідження кераміки, започатковані професором Василем Городцовим у російській науці системно продовжив московський археолог **Олександр Бобринський**. Його найбільша праця – **монографія й водночас докторська дисертація «Гончарство Восточной Европы. Источники и методы изучения»** (1978) [21] – стала класикою советської археології, одним із вершинних досягнень тогочасних світових студій археологічної кераміки. Вона справила значний вплив на дослідників гончарства в усіх республіках колишнього Советського Союзу, у тому числі і в Україні, а також у країнах так званого «соціалістичного табору». Якби свого часу її було перекладено англійською мовою, вона б стала світовим науковим бестселером, який на багато років забезпечив би пріоритет слов'янської керамології в світовій науці про гончарство.

Доктор археології Олександр Бобринський підійшов до розуміння важливості розробки «конкретно-методологических и методических вопросов изучения самых массовых находок, с какими археологи имеют дело при раскопках памятников эпохи неолита, бронзы и железа, – глиняной посуды». Він констатував, що «в современную эпоху быстрого научно-технического развития заметно ускорились процессы дифференциации и интеграции знаний и возникновения новых исследовательских направлений и дисциплин как в области естественно-технических, так и гуманитарных наук»; також писав про «формирование представлений о восточноевропейском гончарстве как предмете науки», про «развитие знаний о восточноевропейском гончарстве» [21, с.3, 7, 12], але ще не ставив питання про структурування керамології в самостійну наукову дисципліну. Вчений розглядав дослідження кераміки як один із перспективних напрямків розвитку сучасної археології («отдельная область знаний» всередині науки), і в своїх працях розробляв методи вивчення технології палеогончарства («методы выявления данных о навыках изготовления керамики, добываемой раскопками») з огляду на дослідницькі інтереси саме цієї науки («современные возможности привлечения этих данных к исследованию истории восточноевропейского населения») [21, с.3]. У цьому Олександр Бобринський досягнув визначних результатів. Він створив фундаментальну серію праць, що складається з дослідження навичок виготовлення глиняних виробів («Гончарство Восточной Европы. Источники и методы изучения», 1979; «Гончарная технология как

Завідувач Лабораторії «Історія кераміки»
Інституту археології РАН, доктор історичних наук
ОЛЕКСАНДР БОБРИНСЬКИЙ – один із фундаторів
сучасної керамології [394, с.61]

Обкладинки
деяких із наукових праць
(монографії та статті в збірниках)
видатного російського керамолога,
завідувача Лабораторії
«Історія кераміки»
Інституту археології РАН,
доктора історичних наук
ОЛЕКСАНДРА БОБРИНСЬКОГО.
Росія. 1978–1999
[22; 21; 19; 16; 20; 17]

объект историко-культурного изучения», 1999), вивчення організаційних форм давнього гончарного виробництва, особливостей його функціонування, а також будови й класифікації гончарних горнів («Гончарные мастерские и горны Восточной Европы», 1991), з'ясування проблеми походження гончарства та гончарного круга («Происхождение гончарства», 1993; «Гончарный круг и его происхождение», 1993; «Происхождение гончарного круга», 1996) [21; 17; 19; 25; 20; 24]. Напрацьований напрямок керамологічних студій, означений ученим як «техніко-технологічний аналіз кераміки» [22, с.3, 5; див. також: 394, с.66], дозволив сформулювати висновок про важливість подальшого розвитку області наукових знань, пов'язаної з гончарством. Доктор Олександр Бобринський зокрема зазначав: «Различные сюжеты из истории восточноевропейского населения, выявленные на основе технико-технологического анализа керамики и частично изложенные в работе, свидетельствуют о принципиальной важности дальнейших изысканий в области истории техники, технологии и терминологизированной лексики восточноевропейских гончаров» [22, с.5].

До безсумнівних заслуг ученого слід віднести й керівництво Лабораторією «Історія кераміки» в Інституті археології СРСР (Москва) – єдиного в Советському Союзі осередку наукових студій археологічної кераміки*; і організацію та керівництво унікальним Комплексним загоном з вивчення гончарства (1963–1981); і сформування при лабораторії унікального керамологічного архіву, який містить матеріали анкетного опитування населення 38 областей Росії, кількох областей України та Білорусі з відомостями про історію та стан гончарства приблизно в 800 осередках ремесла (1958–1962), а також матеріали, зібрані особисто автором (1953–1961) та Комплексним загоном [17, с.6, 7]**.

За висновками українських та російських керамологів учений «став одним із фундаторів сучасної керамологічної науки» [294], творцем «историко-культурного направления в области изучения гончарства и научной школы в отечественной (російській. – О.П.) археологии» [1, с.4]. По суті, видатний внесок Олександра Бобринського не лише в слов'янську, а й загалом у світову керамологію, й досі належним чином не поціновано.

АКТУАЛІЗАТОРИ

1978 року, проаналізувавши закономірності накопичення знань про східноєвропейське гончарство, **Олександр Бобринський** зробив висновок: «...Оглядыываясь на историю накопления и осмысления сведений по восточноевропейскому гончарству, нетрудно заметить, что... наибольшие успехи были достигнуты в накоплении исходных материалов, тогда как разработка приемов их анализа неизменно отставала. Это отставание особенно остро стало ощущаться в последние 30-35 лет, когда в результате усложнения и углубления задач современной археологии начал увеличиваться разрыв между возросшими требованиями к археологическим источникам и реальными возможностями выявлять по ним интересующую информацию» [21, с.14]. Така ж ситуація в середині ХХ століття склалася і в тогочасній західній науці, проте вирішення нагальних проблем розвитку керамологічних знань там відбувалося значно ефективніше й результативніше, ніж у Советській імперії.

Від другої половини ХХ століття у Західній Європі і в Північній Америці дослідження кераміки розгорталися переважно як допоміжна археологічна дисципліна – археологічна керамологія. Таке уявлення склалося історично, оскільки його формування припало на 1960-ті – 1980-ті роки, коли в зазначених частинах світу вже практично не функціонували осередки традиційного гончарства (припинили існування до кінця 1930-х років, не витримавши конкуренції промислового виробництва). Отже, **не було належного підґрунтя для активного розгортання етнологічних, мистецтвознавчих, фольклористичних, лінгвістичних студій традиційного гончарства.** Тому вивчення глиняних виробів зосереджувалося передовсім на археологічній кераміці (вітчизняній і чужоземній), як найбільш масовій групі викопних пам'яток. Це цілком відповідало потребам зарубіжної археології, яка особливо швидкими темпами розвивалася на той час.

«Часова й просторова чутливість гончарних виробів до змін в культурно-зумовлених рішеннях підживлювала традиційну залежність археологів від цього матеріалу задля визначення доісторичних культур та їх взаємозв'язків», – констатувала американська викладачка антропології Флоридського університету, кураторка археології Музею штату

*На початку 1990-х років одним із помітних осередків дослідження давнього гончарства в Росії стала Керамічна лабораторія Інституту історії та археології Поволжя (Самара). З 1990 року її співробітники організовують єдину на теренах Росії щорічну Експериментальну експедицію з проблем вивчення давнього гончарства [394, с.66]. За час її роботи в Самарі сформовано одну з найкрупніших російських баз артефактів давнього гончарства [37, с.156-157; 38, с.192]. Розгортанню діяльності самарського осередку керамологічних студій всіяко сприяв Олександр Бобринський.

**У керамологічній літературі є твердження, що 1963 року за рішенням директора Інституту археології АН СРСР Бориса Рибакіна в структурі Лабораторії природничо-наукових методів було створено не лабораторію, а Кабінет (групу) «Історія кераміки»; Комплексний загін з вивчення гончарства створено не 1963, а 1968 року, а анкетним опитуванням було охоплено не 800, а приблизно 1000 осередків сучасного сільського гончарства Європейської Росії, України, Прибалтики, Білорусі, Молдови, Кавказу та Середньої Азії [див.: 394, с.62]

Флорида (США) **професор Пруденс Райс** [448, р.25]. При цьому зникнення традиційного гончарства в найбільш розвинених країнах світу, стрімкий занепад традиційної гончарної культури в країнах другої світової групи, спонукали вчених-керамологів звертати свої погляди переважно на гончарство країн третьої й четвертої світових груп, де гончарство ще зберігало чимало архаїзмів, але поступово теж зазнавало нівелювання й модернізації. Саме цими обставинами пояснюється той факт, що в сучасних підручниках з вивчення палеогончарства їх автори оперують передовсім матеріалами з країн Передньої Азії та Африки.

Потреба структурування керамології в окрему наукову дисципліну наприкінці 1960-х років ставала все нагальнішою. Актуальність проблеми виявлялася й у тому, що саме в це десятиліття значно зросла чисельність публікацій, автори яких подавали результати застосування різних методів вивчення археологічної кераміки. Учені інтенсивно шукали способи інтерпретації пам'яток гончарства з різних регіонів світу. Незважаючи на те, що їх чисельність стрімко зростала, відповіді на питання, пов'язані з «прочитанням» кераміки, не задовольняли дослідників. За тогочасними публікаціями прослідковуються різні підходи до вивчення й інтерпретації передовсім археологічної кераміки. Це вимагало узагальнення набутого досвіду, його систематизації й визначення найбільш ефективних шляхів дослідження гончарної спадщини.

Найбільшу активність у цьому виявляли американські археологи. Упродовж 1970-х – 1990-х років вони утримували першість у вивченні глиняних виробів. Уже на початок 1970-х років припали перші спроби широких теоретичних узагальнень. Щоправда, вони обмежувалися виключно професійними зацікавленнями авторів наукових праць, а тому не піддавали теоретичному осмисленню весь масив керамологічних знань, і майже не порушували проблем загальної методології керамологічних досліджень. Вони виходили з потреб і джерельної бази власної наукової дисципліни (археологія), яка шукала можливості для швидкої й прийнятної інтерпретації гончарних матеріалів. Оскільки з-поміж останніх переважаючим був глиняний посуд, відповідно в літературі поширилося означення подібних наукових студій як «аналіз гончарних виробів» («pottery analysis»). Про інші аспекти вивчення гончарства та продуктів його виробництва (етнографічні, мистецтвознавчі, музеєзнавчі) вчені згадували лише побіжно.

Щодо цього етапного була книга Д.Бадворта «Вступ до керамічної науки» [431], яка побачила світ в Оксфорді 1970 року. У ній узагальнено попередній досвід дослідження археологічної кераміки й визначено перспективи розвитку керамологічної субдисципліни. Книга привернула увагу дослідників кераміки, особливо ж у середовищі археологів і антропологів. Відтоді почали з'являтися й інші поодинокі видання, автори яких робили спроби систематизувати й структурувати накопичені знання про гончарство, кераміку.

Особливо чисельною керамологічна література навчально-методичного характеру стала в 1980-ті роки. Учені Північної Америки і Європи прагнули ідентифікувати вживані наукові поняття, узагальнити різні наукові підходи до вивчення глиняного посуду. Вони також намагалися з'ясувати не тільки технологічні особливості давнього гончарства (обробка глини, виготовлення й випалювання виробів), а й складні відносини між явищами технічного й культурного характеру, скажімо між хімічним складом формувальної маси й місцевими покладами глин, між формами й функціями глиняного посуду, між декоративними стилями й соціальною організацією стародавніх спільнот [бібліографію основних чужоземних публікацій з дослідження археологічної кераміки див.: 448, р.487-542].

«Багато національних і міжнародних симпозіумів скликаються, щоб розглянути різні аспекти теми, збільшується чисельність публікацій з дослідженнями чи з оглядами щодо аналізу гончарних виробів. Усе важче не відставати від цієї зростаючої літератури, змін акцентів і пропонованих методів», – констатувала 1987 року **професор Пруденс Райс**. Вона прийшла до висновку, що вже настав час звести всі попередні напрацювання в одне ціле: «Необхідний деякий попередній синтез усього цього» [448, р.ХХІ-ХХІІ]. Цей синтез

вона цілком правомірно вважала можливим лише на основі розробки теорії наукової дисципліни. Учена зазначала, що появу нових методів дослідження слід усіляко вітати, але, на жаль, досі **«не було відповідного розвитку теорії, яка б об'єднала різні підходи до аналізу й інтерпретації гончарних матеріалів з тим, щоб технічна експертиза могла бути використаною оптимально. Відчуваючи недостатність такої теорії й інтеграції, дослідники можуть дарма витрачати час, повторно відкриваючи колесо, повторюючи помилки й відкидаючи значну частину мінливих змін у гончарних виробів як «надмірний галас».** Оскільки це – надто складний предмет, то дуже легко в аналізі гончарних виробів (як і в інших складних сферах дослідження) опуститися до єдино привабливого й легко отримуваного висновку через спрощення й применшення складних факторів багатомірної кореляції й причинних зв'язків» [448, р. XXII]. Учена висловлювала сподівання, що зусилля синтезувати розмаїття підходів до гончарних проблем не будуть викликати заперечення, а навпаки супроводжуватимуться дискусіями, які тільки заохочуватимуть подальші дослідження.

Саме від другої половини 1970-х – до першої половини 1990-х років побачили світ більшість посібників з дослідження кераміки, які й донині залишаються провідними в навчальному процесі університетів Європи і Америки. Чи не основна їх прикмета – зосередження на вивченні не стільки гончарства загалом як явища культури, скільки власне глиняних виробів. Причому лише тих виробів, які виявляються під час археологічних досліджень. Книги призначалися передовсім для археологів, про що свідчать і їх назви, наприклад: «Гончарні вироби в археології» [445], «Кераміка для археолога» [451], «Вступ до археологічної кераміки» [452]. Відповідно основний акцент автори робили на основних ознаках і властивостях глиняних виробів та їх лабораторних дослідженнях методами різних наук.

ІНІЦІАТОРИ

Незважаючи на те, що в останній чверті XX століття найбільш активно керамологічну проблематику досліджували вчені Сполучених Штатів Америки, піонерами структурування керамологічних знань в окрему наукову дисципліну стали представники іспаномовної керамологічної традиції. Причиною цього, гадаю, був вплив іспанської багатотисячолітньої гончаротворчої традиції, розвинене гончарне шкільництво, багатство збереженої національної гончарної спадщини та розгалужена мережа закладів з її музеєфікації. /У Новому світі, порівняно зі Старим, глиняні вироби з'явилися принаймні на 5 тис. років пізніше – приблизно за 3000–2500 років до н.е.; гончарного круга й поливи в Доколумбовій Америці ніколи не було (уперше гончарний круг з'явився в XVI столітті), а гончарні печі ніколи широко не застосовувалися (уперше появились в Мексиці близько 500 року н.е./ [448, р. 7, 20]. І хоча все сказане щодо уповільненого прогресу американського гончарства стосується й Південної Америки, проте впродовж кількох останніх століть частина її країн розвивалася під визначальним впливом іспанської культурної традиції.

ІНСТИТУТ КЕРАМОЛОГІЇ «КОНДОРУАСІ»

Як уже згадувалося, у столиці Аргентини – Буенос-Айресі – 1970 року було засновано фундацію «Кондоруасі» (*Condorhuasi Fundacion*), яка через півтора десятиліття стала називатися

Інститут керамології «Кондоруасі» (*Condorhuasi Instituto de Ceramología*). Назва інституції походить від однойменного терміна в мові кечуа, що буквально означає «гніздо кондора», і походить від назви археологічної культури Кондоруасі, виявленій у північно-західній

Головна сторінка сайту Інституту керамології «Кондоруасі» в мережі Інтернет. Аргентина. 2006 [465]

частині Аргентини, яка датується з 200 року до н.е. Для неї прикметна вишукана поліхромна кераміка. На пошанування аборигенів, які в давнину створили таку високу культуру гончарства, й було названо фундацію (інститут).

Сама інституція постала як приватна ініціатива й функціонує нині не тільки як науково-дослідницька установа, а й як музейна. Свідченням того є її реєстрація в ILAM – Латиноамериканському інституті музеїв. Інститут керамології «Кондоруасі» є неприбутковою фундацією, зареєстрованою в органах юстиції країни як громадська організація в квітні 1985 року. Його основну дослідницьку групу в даний час складають 9 учених. Утримується за рахунок власних коштів, які надходять від основної діяльності, продажу книг, проведення бієнале і днів кераміки, навчальних курсів. Інститут ніколи не отримував державних чи приватних субсидій або податкових пільг.

«Кондоруасі» ставить перед собою завдання дослідження гончарства, кераміки; навчання й популяризації кераміки. У його структурі функціонують Археологічний музей, спеціалізоване керамологічне видавництво, спеціалізована бібліотека. Інститут постає основною рушійною силою розвитку в Аргентині керамологічних досліджень. Окрім суто наукових студій, установа організовує бієнале кераміки, курси підготовки мистців та дослідників, влаштовує загальнонаціональні Дні кераміки.

Генеральний директор і засновник «Кондоруасі» – професор Хорхе Чіті, як уже зазначалося, уперше 1984 року ввів у науковий обіг термін «керамологія» й відповідно теоретично обґрунтував основні напрямки розвитку наукової дисципліни. Безпосередньо Інститут керамології в Буенос-Айресі розробляє методи атрибутування кераміки, нові гончарні технології й техніки. Досліджує кераміку в польових умовах, у гончарній майстерні та в лабораторії. До кола наукових інтересів науковців також входять питання естетики, етнології (антропології) гончарства, культурології. На замовлення сторонніх організацій установа виконує аналізи глин, експертизу токсичності полив та автентичності археологічної кераміки, реставрацію глиняних виробів тощо.

Один із напрямків діяльності – організація курсів підготовки художників-керамістів та керамологів як у Аргентині, так і в будь-якій іншій країні світу. На них вивчаються питання технічної й художньої кераміки, кераміки як феномена духовної культури, місцевої кераміки, археології кераміки, модерної кераміки, скульптури й декорування виробів, будівництва гончарних печей, технології виготовлення виробів та багато інших.

Від 1989 року Інститут організовує Бієнале латиноамериканської художньої й ремісничої кераміки. Це грандіозні видовищні заходи, на яких збираються від 300 до 900 учасників. Досі відбулося 8 бієнале, із них 5 у Аргентині, а решта – у сусідніх країнах (Бразилії, Болівії, Чилі). Під час бієнале влаштовуються практикуми художників-керамістів; курси мистецтва, естетики, етнології й новітніх технологій гончарства; демонструється модерна кераміка; відбуваються конференції та ритуалізовані святкові дійства.

Структурний підрозділ «Кондоруасі» – Музей кераміки стародавніх мешканців Аргентини – є найбільшою в країні приватною колекцією археологічної кераміки. За визнанням її

засновника, «колекцією вишановується американський індіанець, підданий звірячому геноциду, який щодо його спадкоємців триває й донині» [434, с.447]. Музей формується з 1970 року й налічує понад 1500 виробів, вік яких становить близько 2 тис. років. Його відвідування безкоштовне.

Безпрецедентною є видавнича діяльність: від часу заснування й донині «Кондоруасі» надрукував 46 книг з різних аспектів гончарної культури, історії, естетики, мистецтва, археології й етнографії місцевих мешканців (у тому числі підручники, словники). Усі книги написані іспанською мовою й поширюються передовсім в Латинській Америці, де мешкає близько 400 млн. населення, більше 30 держав, у 18 з яких державною є іспанська мова. Саме цей фактор сприяв поширенню книг не лише на південноамериканському континенті, а й у Іспанії. Їх загальний тираж уже сягнув за один мільйон примірників, які розійшлися в 42 країнах світу.

З-поміж багатьох видань назву лише кілька: «Практичний курс кераміки» в 4-х томах, «Підручник гончарних полив» у 3-х томах, «Словник кераміки» в 3-х томах, посібник «Книга кераміста», «Естетика гончарного образу», «Курс скульптури і гончарної настінної мальовки», «Діагностика гончарних матеріалів» (посібник з атрибутування кераміки), «Кераміка для дітей», «Гончарні печі», «Езотерична кераміка», «Кераміка археологічних культур Аргентини», «Символіка в археологічній кераміці Аргентини», «Гончарні токсини». У це важко повірити, але всі книги написані одним автором – керівником фундації «Кондоруасі» професором Хорхе Фернандес Чіті!!! Щоправда, у вченого склалися непрості взаємини з владою й бізнесовими структурами, внаслідок чого його книги було заборонено в більшості мистецьких шкіл Аргентини [465].

У діяльності Інституту керамології «Кондоруасі» та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України разом з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному є багато спільного і не лише в основних напрямках діяльності, а й навіть в організаційній структурі, хоча масштаби діяльності, звичайно, різні. Перші контакти між ними встановилися наприкінці 1996 року, проте обмежилися тільки обміном керамологічною літературою.

АСОЦІАЦІЯ КЕРАМОЛОГІЇ

Вище згадувалося про поширення керамологічних видань «Кондоруасі» серед іспанських дослідників кераміки. Вони потрапили на благодатний ґрунт гончарної країни, де була високорозвинена й донині процвітає кераміка; де знаходиться, напевно, найбільше у світі музеїв кераміки (національний і регіональні, місцеві), а також

Головна сторінка сайту Асоціації керамології в мережі Інтернет. Іспанія. 2006 [466]

школи кераміки державного й місцевого значення, крупні керамічні фірми й приватні художні майстерні. Іспанська гончарна спадщина традиційно активно вивчається вченими, які видають чимало керамологічної літератури, у тому числі й періодичні видання з проблем кераміки (наприклад, журнали «Butlletí Informatiu de Cerámica», «Cerámica». **Саме тому цілком закономірно першу в світовій історії Асоціацію керамології («Asociación de Ceramología» (АС) було засновано в Іспанії 29 березня 1989 року.** Її резиденція знаходиться в місті Агост провінції Аліканте (Іспанія). На даний час Президентом АС є директор Національного музею кераміки «Гонсалес Марті» (Валенсія) Jaume Coll Conesa.

До неї ввійшли практично всі музеї кераміки Іспанії, деякі інші установи. Наприкінці 2006 року АС налічувала 165 постійних членів та 27 членів-засновників. З-поміж останніх: 17 музеїв кераміки або тих, де є великі колекції кераміки, у тому числі Національний музей кераміки; 2 дослідницькі центри, у тому числі Інститут розвитку кераміки та Іспанське товариство кераміки й скла; 5 шкіл кераміки і 3 асоціації, у тому числі Національна асоціація експертів кераміки:

Музеї:

- Centro Agost. Museo de Alfarería
- Museo de Bellas Artes de Asturias
- Museo de Cerámica Casa Tafuriaste
- Museo de Cerámica de Paterna
- Museo de Cerámica. Basilio Sobrecueva
- Museo de Santa Cruz
- Museo Etnográfico de Castilla y León
- Museo Nacional de Cerámica
- Museo Ruiz de Luna
- Museo de Cerámica Popular. Fundación Martí Castro
- Museu Can Tinturé. Esplugues
- Museo de Cerámica de Barcelona
- Museu de Cerámica de l'Alcora
- Museu de Cerámica de Manises
- Museu del Cantir d'Argentona
- Museu del Taulell d'Onda
- Museu de la Rajoleria de Paiporta

Дослідницькі центри:

- Instituto de Promoción Cerámica
- Sociedad Española de Cerámica y Vidreo

Школи кераміки:

- Escola d'Art i Superior de Disseny. Castellón
- Escuela de Arte Francisco Alcántara
- Escuela Municipal de Cerámica de Callosa d'en Sarria
- Escuela Madrileña de Cerámica de la Moncloa
- Escuela Superior de Cerámica de Manises

Асоціації:

- Asociación Amigos del Museo «Ruiz de Luna»
- Asociación de Peritos en Cerámica
- Asociación Catalana de Cerámica Decorada y Terrisa

За статутом АС, прийнятим у Барселоні 30.10.2004 року, членами (компаньйонами) АС можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, які цікавляться керамологічними дослідженнями й визнають статут АС. При цьому фізичні особи називаються постійними членами, юридичні – членами-засновниками. Ще можуть бути почесні члени: фізичні чи

юридичні особи, які мають значні заслуги у сферах діяльності, передбачених основними завданнями АС. Прийом здійснює керівний орган АС з наступним затвердженням на Генеральній асамблеї. Постійні члени сплачують річний мінімальний внесок 24 євро, члени-засновники – 60 євро, а почесні члени звільнені від будь-яких внесків.

Статутом задекларовано такі головні завдання АС: розвивати й поширювати керамологічні дослідження; сприяти співпраці, обміну ідеями й досвідом між керамологами та керамологічними установами; надання допомоги членам; збереження, каталогізація, вивчення й поширення гончарної спадщини; заохочення міждисциплінарних досліджень керамологів за напрямками: історико-археологічним, етнологічно-етнографічним, естетичним, навчально-виховним, музеологічним.

Основними формами роботи АС є організація наукових конференцій, конгресів і семінарів; розробка дослідницьких проєктів; створення бібліографічних та історичних джерел інформації й музеєфікації; видання наукових праць або поширення їх будь-яким іншим способом; популяризація дослідницьких проєктів та діяльності АС в Інтернеті.

Генеральна асамблея відбувається щорічно в різних містах з тим, щоб полегшити участь у ній своїх членів, децентралізувати активність АС задля більш ефективної популяризації своїх ідей та привернення уваги до різних регіонів (осередків) керамологічних студій і керамологічного музеєзнавства.

Починаючи з 1990 року, АС організовує тематичні семінари й конгреси, пов'язані виключно з дослідженням кераміки. 1991 року в Іспанії та 1994 року в Португалії АС провела дві Асамблеї музеїв кераміки Іспанії та Португалії; 1993 року – Практикум з основ гончарної технології для студентів; 1996 року була співорганізатором 37 Національного конгресу кераміки і скла..

Від 1996 року проводяться щорічні конгреси АС. Відбуваються вони, як правило, на базі одного з музеїв-членів АС. У них беруть участь кілька десятків дослідників кераміки з Іспанії, а також поодинокі іноземні керамологи. Тема кожного з них різна, наприклад: «Народна валенсійська кераміка XIX століття» (2000), «Суспільні звичаї й кераміка» (2001), «Кераміка в Мадриді» (2002), «Виробництво кахель в XIX–XX століттях» (2003), «Традиція і сучасність. Кераміка в модернізмі» (2004). 07-09.12.2006 року в щойно відкритому Музеї кахлі «Manolo Safont» (м.Онда) відбувся XI Конгрес Асоціації керамології. Його тема: «Кохля та її еволюція: від майстерні до фабрики» [463]. Участь взяли близько 100 керамологів. За традицією, на Конгресі зачитується кілька підготовлених за провідною темою основних доповідей, які задають провідний напрямок обговорення й наукових дискусій. 2006 року захід фінансували Музей кахлі та АС за підтримки муніципалітету міста Онда. Прикметно, що участь у Конгресі є безплатною для членів АС, а для сторонніх осіб це коштує 40 євро.

За виступами на Конгресі з 1993 року видається збірник матеріалів «Керамічний форум» («*Forum Cerámico*»), обсягом 38-71 сторінки. 1997 року в одному з «Керамічних форумів» надруковано «Історичну бібліографію іспанської кераміки (1988–1993)» («*VIHCE*»), обсягом 63 сторінки (нагадує українську «Бібліографію українського гончарства», яка вперше побачила світ 2000 року). Одночасно випущено електронну версію бібліографії на CD-ROM. АС видає й інші книги керамологічної тематики. Члени АС отримують їх безкоштовно (книги, які побачили світ після прийому в члени АС, а на книги, видані до тієї дати, мають 30% знижку).

Окрім видавничих проєктів, Асоціація керамології створила унікальну електронну базу керамологічних публікацій про історію іспанської кераміки, яка налічує більше 6 тис. бібліографічних позицій за 1988–2004 роки. Називається вона «Історична бібліографія іспанської кераміки» («*VIHCE*»). Користуватися нею можуть всі члени АС, які сплатили членські внески [466].

УКРАЇНЬСЬКА ІНІЦІАТИВА

Поширення терміна «керамологія» в Україні та інших країнах Східної Європи пов'язується з діяльністю Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, зокрема через опублікування керамологічних матеріалів у національному культурологічному щорічнику «Українське Гончарство» та в національному «Українському керамологічному журналі».

Необхідність організаційного структурування наукової дисципліни в середині 1990-х років усе більше усвідомлювали українські вчені, які мали справу з вивченням різних аспектів гончарної культури. Скажімо, 1995 року співробітник Донецького краєзнавчого музею **Валерій Кузін-Лосєв** пророчо писав: «Так вже трапляється, що деякі речі або явища стають об'єктом вивчення кількох наукових дисциплін. Посуд становить інтерес і для археологів, і для етнологів, і для мистецтвознавців – кожен з них отримує про посуд певну інформацію, синтезувати ж отримані таким чином дані має вже якась нова наука, котра буде зацікавлена в накопиченні найрізноманітнішої інформації про минуле з тим, щоб вивчати його у всій повноті» [140, с.96].

В Україні термін «керамологія» на означення фундаментальних студій гончарства вперше почали використовувати науковці Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. 1995 року вони дізналися про існування в Аргентині Інституту керамології й звернулися з листом до його керівника, професора Хорхе Фернандес Чіті з проханням надіслати для Гончарської книгозбірні України видання їхньої установи. Таким чином, на початку 1997 року в Опішному з'явилося 7 видань аргентинського

Президент України ЛЕОНІД КУЧМА в Гончарській книгозбірні України підписує своє переднє слово до національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство». Опішне, Полтавщина. 25.09.1999.

Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Фрагмент переднього слова
Президента України ЛЕОНІДА КУЧМИ
до національного культурологічного
щорічника «Українське Гончарство»,
де вперше в Україні в друкованому
виданні з'явилося слово «керамологія».

Опішне. 1995 [144]

Інституту керамології «Кондоруасі», у тому числі три томи «Словника кераміки» («Diccionario de Cerámica») (1984–1986) та монографія «Що таке керамологія» («Qué es la Ceramología») 1992 року (і донині в Україні ці книги можна віднайти тільки в Опішному!). З них молоді українські дослідники гончарства більш детально дізналися про звичний уже термін для означення їх наукової дисципліни, хоча в цілому про книги невдовзі забули й до ґрунтовного прочитання звернулися лише через 10 років (2006–2007)!!!

Проте ще до отримання книг, уже наприкінці 1995 року, термін уперше з'явився в друкованому органі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – національному культурологічному щорічнику «Українське Гончарство» [377, с.12, 17]. Причому не так-сяк, між іншим, а в **передньому слові Президента України Леоніда Кучми**. У зверненні керівника Української Держави вже йшла мова про перспективність розробки комплексної програми **«державної підтримки сучасної наукової дисципліни – керамології і практичних дій у сфері екології гончарства»** [144, с.12]. А словосполучення «українська керамологія» вперше було використано в тому ж таки щорічнику, у вступній статті «Гончарство і Україна» упорядника й наукового редактора щорічника, який стверджував: **«Збірник має зінтегрувати здобутки української керамології в світовий науковий і культурний процес, стати активним чинником творення нового гармонійного світоладу»** [248, с.17]. Як бачимо, 1995 року в Україні офіційно було визнано існування самостійної галузі наукових знань – керамології. По суті, це вже було не передбачення майбутньої перспективи, а констатація завершального етапу структурування українських студій гончарства, кераміки в окрему наукову дисципліну.

З 2000 року в Україні функціонує державна науково-дослідна установа – Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Національна академія наук України здійснила піонерський європейський науковий проект, уперше заснувавши новітню керамологічну академічну інституцію й надавши їй державну підтримку.

Президент України ЛЕОНІД КУЧМА знайомиться з керамологічною літературою видавництва «Українське Народознавство»; поруч стоять (зліва направо) ОЛЕКСАНДР КОЛЕСНИКОВ, голова Полтавської облдержадміністрації, ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ, міністр культури і мистецтв України, ОЛЕКСАНДР ПОЛІВЕЦЬ, голова Полтавської обласної ради, ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне. 25.09.1999. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

1.2. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

Предмет керамології (44)

Класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога (49)

Завдання керамологічних студій (50)

Формування національного термінологічного інструментарію

керамологічних досліджень (55)

• Перспективи видавничої діяльності (59)

• Актуальність видання міжнародного керамологічного щорічника (60)

• Важливість розвитку керамологічної критики (61)

Керамологічна освіта (67)

• Чужоземна практика: університетські керамологічні лабораторії (67)

• Українські керамолого-освітні реалії: немає, але має бути! (71)

Інтеграція в міжнародний керамологічний простір (75)

Гончарство й керамологія як чинники збереження

національної ідентичності (76)

ПРЕДМЕТ КЕРАМОЛОГІЇ

Унікальне значення глиняних виробів як історичного джерела для вивчення людини, культури й суспільства визначається насамперед специфікою їх виготовлення. По суті, вони постають результатом складного виробничого процесу, всі послідовні етапи якого фіксуються в кінцевому продукті гончарної праці й можуть бути «прочитані» навіть через тисячоліття від часу їх побутового застосування. До того ж, глиняні вироби, як і саме гончарне виробництво, ніколи не були статичним, застиглим явищем культури: вони чутливо реагували на всі суттєві зміни в традиційному побуті, умовах існування кожної етносоціальної групи, відображали розмаїтість взаємозв'язків і взаємовпливів різних народів. Саме тому склад формувальної маси, виробничі навички, форма й декор глиняних виробів виявляють найрізноманітніші аспекти повсякденного життя, обрядодій і культових відправлень, тобто ключові моменти людської поведінки й історії цивілізацій.

На кожному історичному етапі свого існування гончарство вбирало в себе різноманітні вияви функціонування народної культури, у тому числі характер виробничих сил і суспільних відносин, особливості господарської діяльності, світоглядні уявлення етносів. Разом з ужитковою функцією (забезпечення людини посудом для приготування страв і зберігання продуктів, матеріалами для будівельної справи) воно виконує не менш важливу роль знакової системи, яка дозволяє народам орієнтуватися й гармонійно співіснувати в навколишньому середовищі. Використання глиняних виробів для задоволення духовних потреб, їх символічно-магічні функції включали гончарство в ритуально-сакральну сферу життєдіяльності етносів. Тобто, глиняні вироби проникали майже в усі сфери життєдіяльності людини. Внаслідок цього гончарство постає одним із найважливіших

джерел для вирішення багатьох проблем, починаючи з етногенезу, етнічної історії, генетичних і етнокультурних зв'язків між народами, сімейного й громадського побуту, економіки, і завершуючи проблемами духовної культури.

Своєрідність будь-якої науки визначається її предметом дослідження. Автор терміна «керамологія» професор Хорхе Чіті так лаконічно визначив суть наукової дисципліни: «Набір керамічних знань всіх видів (культурні й технічні), глобально розсудливі» (1984) [433, р.148]. Через вісім років він уточнив, що керамологія – це сума знань, необхідна для пізнання й інтерпретації художніх, ремісничих і промислових явищ у кераміці [435, р.8].

На нинішньому етапі розвитку науки, керамологія означається як система наукових знань про закономірності пізнання людиною властивостей глин, їх використання для виготовлення предметів і матеріалів різноманітного призначення, роль останніх у забезпеченні життєдіяльності людських спільнот. З огляду на таке визначення, предметом керамології є явища матеріальної й духовної культури людського суспільства, сформовані під впливом гончарства або втілені у виробах з глини, та новітні матеріали й вироби для різних галузей народного господарства, які можуть бути створені з неорганічних неметалевих матеріалів у майбутньому.

Об'єктом дослідження керамології є матеріали й вироби з глини та їх роль у забезпеченні матеріальних і духовних потреб людини.

1992 року побачила світ книга професора Хорхе Фернандес Чіті «Що таке керамологія» («*Qué es la Ceramología*») [435] (перевидано 1999 року). Це перша в світовій керамологічній літературі монографія, присвячена методології наукової дисципліни. Учений, зокрема, сформулював визначення цієї науки, окреслив специфіку керамологічних знань, виклав власне бачення предмета науки, її головні завдання, напрямки досліджень, методи аналізу глиняних виробів тощо; з'ясував місце керамології серед інших наук та сучасні досягнення вчених.

Обкладинка книги професора ХОРХЕ ЧІТІ «Що таке керамологія» – першої в світовій керамологічній літературі монографії, присвяченої методології наукової дисципліни. Буенос-Айрес, Аргентина. 1992 [435]

Професор Хорхе Чіті акцентував увагу на тому, що з XIX століття існувала «керамічна» наука, більше пов'язана з промисловою інженерною справою; проте це знання не набуло узагальнюючого наукового характеру, оскільки не об'єднувало в концептуальну систему художній, культурологічний, і суто науковий аспекти керамологічних знань. На той час відособлено працювали мистці, представники технічної кераміки та антропологи з фольклористами: «Всі вони ігнорували один одного, а іноді й взаємно зневажали» [435, р.5]. Проте саме життя поступово підвело їх до активних об'єднавчих процесів і нині вони спілкуються через керамологічні знання й допомагають один одному. Професор Хорхе Чіті також зазначав, що «дуже мало нині є керамологів у всіх країнах. Деякі з них спеціалізуються на загальнонаукових аспектах, інші – антропології кераміки чи історії, інші – естетиці кераміки. Проте ідеальне полягає в тому, щоб кожний

кераміст мав достатньо знань, які б вміщали в себе три основні напрямки керамології» [435, р.6]. Відповідно до цієї тези, професор Хорхе Чіті виділив три класи або типи керамологічних знань:

1) наукова керамологія: сукупність узагальнюючих знань, необхідних для повсякденної практики кераміки на всіх її рівнях (художня, реміснична, технічна); тобто це переважно теоретичні дослідження з вивчення глин та інших гончарних матеріалів, розробка сучасних керамічних матеріалів для промисловості, сфера експериментальних досліджень;

2) художня керамологія: дослідження у сфері естетичних уявлень, пов'язаних з керамікою; загальні закономірності розвитку та інтерпретація пластичної гончарної роботи;

3) культурна керамологія: ця сфера досліджень, як кіно, досліджує те, чим була кераміка в історії, як розвивалася від найдавніших епох до сучасності в усіх можливих напрямках: популярна, фольклорна, традиційна, примітивна, етнографічна, археологічна, популярна міська кераміка; дослідження здійснюються як у полі, так і в офісі чи лабораторії.

На думку автора книги, ці три класи основних керамологічних досліджень є трикутником, який неможливо роз'єднати [435, р.20-22]. Він також виділив окремі тематичні напрямки керамологічних студій («керамологічних наук») і запропонував окрему назву для кожного з них. За основу термінів для їх означення він брав грецькі слова, іноді латинські, використовуючи при цьому своє досконале знання грецької і латинської мов, які викладав у столичному університеті. Отож, професор Хорхе Чіті виокремив такі складові частини культурної і технічної керамології:

КУЛЬТУРНА КЕРАМОЛОГІЯ

- **історія кераміки:** методологія досліджень, походження гончарства, еволюція розвитку, зв'язок з історією мистецтва;
- **археологія і антропологія:** археологічні дослідження, методи атрибутування археологічної кераміки; антропологічні дослідження (культурна антропологія, етнологія, етнографія, фольклористика);
- **естетика, філософія й психологія мистецтва:** історія естетики, історія філософії, психологія мистецтва (психоаналіз творів мистецтва);
- **сучасна художня кераміка:** напрямки й тенденції розвитку, теорія образотворення, критика;
- **керамологія:** методологія науки.

ТЕХНІЧНА КЕРАМОЛОГІЯ

- **скейологія** (з грецької «skéuos» – посудина) – **знання про посудину:** вивчення техніки формування посудин, асортиментного складу продукції, форм і декору виробів, їх функцій, типологізація, вивчення гончарних матеріалів, випалювання виробів, світоглядні уявлення про вироби, назви частин посудин, історичні типи посудин, їх реставрація й музеєфікація;
- **скульптурологія** (з латинської «sculptura» – скульптура) – **знання про глиняну скульптуру:** скульптурні матеріали й техніка, стилі й тенденції розвитку, образність, естетика, історія;
- **мурологія** (з латинської «mŭrus» – стіна) – **знання про настінне ліплення й малювання:** історія розвитку, напрямки, тенденції;
- **пластологія** (з грецької «pláссо» – моделювати, «plástes» – виліплений) – **знання про формувальні маси:** вивчення глин, домішок до них, рецептура формувальних мас, барвники, температура випалювання, техніка приготування, історичні дослідження;
- **есмальтологія** (від німецького «schmeltz» – плавити) – **знання про гончарні поливи:** хімічний склад, компоненти, типологія, приготування, токсичність;

- **пiгментологiя** (з латинської «*pigmentum*» – фарба) – знання про гончарні пiгменти: рiзновиди, властивостi, рецептура, токсичнiсть, технiки виготовлення, типологiя, застосування, iсторичний зовнiшнiй вигляд, сучаснi тенденцiї;
- **ангобологiя** (з латинської «*engobe*», з давньоiспанської «*engalba*» – покриття, шар) – знання про ангоби: типи, вiмiст, виготовлення, способи застосування, iсторiя, сучаснi тенденцiї;
- **орнаменталiстика** (з латинської «*ornamentum*» – оздоба, прикраса) – знання про декорування глиняних виробiв: походження та iсторичний розвиток, декоративна мальовка, матерiали й технiка, типологiя декору, психоаналiз орнаментики, сучаснi тенденцiї;
- **дiагностикологiя** (з грецької «*διαγνωστικός*» – здатний розпiзнавати) – аналiз глиняних виробiв: аналiз компонентiв глини, спецiальнi методи аналiзу, токсичнiсть;
- **форнакологiя** (з латинської «*forāx*» – пiч) – будiвництво гончарних печей: теорiя тепла, матерiали для печей, технологiя будiвництва, технiка випалювання, паливо, iсторичнi типи, перспективи;
- **промислова технологiя**: цегла, черепиця, кахлi, облицювальна плитка, кухонний i столовий посуд, порцеляна, сантехнiка, електротехнiчна керамiка;
- **гiгiєна працi**: промислова й iндивiдуальна гiгiєна пiд час роботи з глинистими матерiалами, поливами, пiгментами.

Усi цi аспекти керамологiчних дослiджень професор Хорхе Чiтi назвав «керамологiчними науками». Звичайно, не з усiма цими класифiкацiйними побудовами (рiвнями), формулюваннями й висновками можна погодитися, проте подаю їх тут, оскiльки це була перша спроба системного осмислення всiєї сукупностi керамологiчних знань. Їх бiльш детальний аналiз – тема iншого дослiдження.

Нинi ж, ще раз зверну увагу, що загальна керамологiя розпадається на два великi класи: **культурну керамологiю й технiчну керамологiю**. Сфери їх наукових зацiкавлень мають одну визначальну розподiльно-класифiкацiйну ознаку, а саме – наявнiсть чи вiдсутнiсть у кiнцевому продуктi виробничого процесу й пов'язаних iз ним явищ вiдображення етнiчних ознак, свiтоглядно-естетичних уявлень їх творцiв. Тобто, бiльш узагальнено завдання **культурної керамологiї** формулюється як вивчення ролi гончарства та продуктiв його виробництва в iсторичному процесi розвитку людської культури, а **технiчної** – створення новiтнiх промислових матерiалiв та виробiв з неорганiчних неметалевих матерiалiв (чи їх поєднання з металевими компонентами) для рiзних галузей народного господарства.

З огляду на такi зауваги, **культурну керамологiю можна визначити як галузь гуманiтарних наук, яка вивчає гончарство як феномен людської дiяльностi, закономірностi його виникнення й iсторичного розвитку, з'ясовує роль i місце глиняних виробiв у традицiйно-побутовiй i сучаснiй культурi народiв свiту, способи використання глини для задоволення матерiальних i духовних потреб людини.**

Предметом культурної керамології є закономірності пізнання людиною властивостей глини; розвиток гончарства як уміння творення матеріалів і виробів з глини та пов'язаний з цим комплекс професійних знань і світоглядних уявлень.

По сутi, культурна керамологiя дослiджує людину, а саме той аспект її iсторичної дiяльностi, який пов'язаний з пiзнанням властивостей глини та виготовленням з неї предметiв, якi забезпечують людську життєдiяльнiсть i цивiлiзацiйний прогрес. Основним об'єктом дослiдження культурної керамологiї є вироби, в яких вiдображаються не лише технiчнi знання, а й суспiльна (етнiчна) свiдомiсть. При цьому використовуються досягнення рiзних наукових дисциплiн (як суспiльних – iсторiї, археологiї, етнологiї, мовознавства, семiотики, педагогiки тощо, так i природничих – бiологiї, ботанiки, геологiї, ґрунтознавства, фiзики, хiмiї, математики, та технiчних наук – матерiалознавства, хiмiчної технологiї

та інших). Дослідження мають ретроспективний характер, тобто зосереджуються на вивченні тих виробів, які були виготовлені й використовувалися в побуті в минулому часі.

До кола наукових зацікавлень культурної керамології не потрапляють вироби сучасної технічної кераміки, які виготовляються з різних мінеральних сумішей, у яких глинисті мінерали не є переважаючими, та які отримуються як спіканням, так і гарячим пресуванням, формуванням методом вибуху, литтям тощо. Саме тому **основним об'єктом дослідження технічної керамології є нові матеріали та вироби з неорганічних і неметалевих компонентів, складовою частиною яких є глини**. Тобто дослідження спрямовуються не на вивчення вже існуючих виробів, а на створення й впровадження в різних галузях народного господарства нових матеріалів і виробів, які не відображають світоглядних уявлень і духовної культури їх творців.

У межах предметного поля керамології є області знань, які є складовою частиною керамології, але водночас займають межу з іншою самостійною наукою. Так, **субдисциплінами культурної керамології є: 1) історична керамологія, 2) археологічна керамологія, 3) етнографічна (антропологічна) керамологія, 4) мистецтвознавча (художня) керамологія, 5) музеєзнавча керамологія**. Усі вони зосереджені на вивченні суто гончарної проблематики, зокрема:

- **Історична керамологія** – напрямок керамологічних студій, спрямований на вивчення історії гончарства від найдавніших часів до сьогодення, еволюції гончарної технології, інструментів, теплотехнічних споруд.
- **Археологічна керамологія** – напрямок керамологічних студій, спрямованих на вивчення гончарства від найдавніших часів до XVIII століття включно, тобто хронологічного періоду, для джерельної бази якого домінуючими є глиняні вироби; окремими спеціалізованими напрямками керамологічних студій у межах цієї субдисципліни є вивчення гончарства окремих археологічних культур, скажімо, *трипільська керамологія, скіфська керамологія, антична керамологія* тощо.
- **Етнографічна (антропологічна) керамологія** – напрямок керамологічних студій, спрямованих на вивчення гончарства від XVIII століття до нинішнього часу, тобто хронологічного періоду, джерельною базою якого є глиняні вироби, писемні пам'ятки та матеріали польових обстежень.
- **Мистецтвознавча (художня) керамологія** – напрямок керамологічних студій, спрямованих на вивчення не гончарства того чи іншого хронологічного періоду загалом, а переважно художніх, естетичних аспектів глиняних виробів різних історичних епох.
- **Музеєзнавча керамологія** – напрямок керамологічних студій, спрямованих на вивчення гончарних колекцій державних і приватних музеїв та проблем збереження гончарної спадщини (історія формування, принципи комплектування, умови зберігання, експонування й популяризації, консервація і реставрація).

На межі керамології з іншими суміжними гуманітарними науковими дисциплінами (лінгвістика, фольклористика, педагогіка тощо) теж є спільні наукові інтереси, проте окремі напрямки керамологічних студій не виникають, оскільки там предметом дослідження постає не власне гончарство, а тільки окремі не визначальні для керамології (допоміжні) елементи гончарної культури (гончарна лексика, усна словесність гончарів та про гончарів, механізм передачі гончарних знань і навичок тощо).

Основні аспекти наукових досліджень культурної керамології найбільш повно систематизовано іноземними вченими. Проте в більшості їхніх праць основний акцент зроблено на вивченні археологічної кераміки [430; 431; 438; 445; 447; 448; 449; 451; 452], дещо менше – художньої [435]. Тобто коло висвітлених проблем, у тому числі й методологічного характеру, визначалося науковими інтересами вченого – автора книги чи статті. Внаслідок цього історично склалося, що в тій чи іншій країні пріоритетно

розвивається якась одна з субдисциплін культурної керамології. У більшості випадків, як уже неодноразово зазначалося, – це археологічна керамологія. І не тільки, скажімо в країнах Західної Європи, а у близькій до нас Польщі, де керамологія розглядається як допоміжна щодо археології наукова дисципліна. Так само російські вчені ведуть мову про археологічну керамологію, яка має «обслуговувати» дослідницькі інтереси археології.

Відголосок чужоземної специфіки керамологічних студій проявляється й на українському «археологічному полі». Так, голова Польового комітету Інституту археології НАН України, **доктор історичних наук Надія Гаврилюк**, 2004-го року, на основі аналізу історії дослідження кераміки доби раннього заліза, порушила питання про розвиток керамології як однієї з галузей матеріалознавства. При цьому дослідниця скіфської кераміки вважає перспективним «погляд на керамологію як на одну з галузей великого і дуже актуального напрямку в сучасній археології – археологічного матеріалознавства» [54, с.27, 25]. Тим часом для України прикметним є більш інтенсивний розвиток мистецтвознавчої керамології, а останніми роками – ще й етнографічної.

Відома ще одна **класифікаційна побудова, в основу якої покладено переважуючі наукові зацікавлення субдисциплін культурної керамології в хронологічному перетині:**

- **палеогончарство:** вивчення гончарства до XVIII століття включно (археологічна керамологія);
- **етногончарство:** вивчення гончарства XIX–XX століть (етнографічна керамологія);
- **неогончарство:** вивчення гончарства XXI століття (мистецтвознавча керамологія).

В основу іншої **класифікації покладено переважуюче середовище отримання нових керамологічних знань:**

- **польова керамологія:** вивчення гончарства в місцях його безпосереднього побутування (польові керамологічні, археологічні, діалектологічні, фольклористичні експедиції);
- **кабінетна керамологія:** вивчення гончарства за предметами його виробництва та писемними джерелами в умовах кабінету;
- **лабораторна керамологія (керамологічна археометрія):** вивчення гончарства за аналізами глиняних виробів, зробленими за допомогою технічних засобів із застосуванням спеціальних методів дослідження, в умовах профільної лабораторії.

Подані вище класифікації не виключають, що в майбутньому, з розвитком науки, з'являться нові групи керамологічних знань. Адже будь-яка класифікація є умовною. Основне її завдання – полегшення розуміння речей, явищ та їх взаємозв'язків.

Технічна керамологія теж має кілька напрямків пріоритетних наукових пошуків. Проте в цій книзі мова йде виключно про розвиток в Україні культурної керамології. Характеристика ж основних напрямків і прикладних аспектів технічної керамології – це завдання іншого дослідження й інших фахівців – представників саме цього класу українських керамологічних студій.

КЛАСИФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМОЛОГА

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України вперше в українській науковій практиці сформулювали класифікаційні ознаки сучасного українського керамолога. Під час проведених на засіданнях Вченої ради численних дискусій, вони прийшли до спільної думки, що керамологом слід вважати вченого, який відповідає більшості з таких визначальних для наукового фаху професійних ознак:

- Повна вища освіта за напрямком керамологічних досліджень.
- Володіння базовими знаннями з археології, історії, етнографії, мистецтва й технології гончарства (культурна керамологія) та з хімії, фізики, матеріалознавства тощо (технічна керамологія).
- Сфера наукових зацікавлень пов'язана з проблематикою культурної чи технічної керамології.
- Робота над кваліфікаційним керамологічним дослідженням через аспірантуру або через прикріплення до науково-дослідної установи.
- Проведення керамологічних досліджень не менше 4-х років.
- Наявність керамологічних праць у наукових виданнях, передовсім у фахових виданнях Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України чи інших керамологічних науково-дослідних установ (не менше 3-х) або керамологічної монографії.
- Стала участь з науковими доповідями чи повідомленнями в керамологічних конференціях, симпозиумах, семінарах.

Наступним важливим кроком для поступального розвитку новітньої наукової дисципліни мало б стати внесення керамології Вищою атестаційною комісією України до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України розробив проект паспорта спеціальності «керамологія» (в частині, що стосується саме культурної керамології) й звернувся в липні 2003 року до Президії НАН України з проханням порушити відповідне клопотання перед ВАК України. На жаль, належної підтримки ця піонерська і вкрай необхідна пропозиція ще не отримала. Проте актуальність її з роками не зменшується, зважаючи на визнання керамології ЮНЕСКО і включення вивчення кераміки до переліку наукових дисциплін (CIENCIA DE LA CERAMICA – 550502). У цій Міжнародній номенклатурі спеціальностей науки і техніки «наука кераміки» йде після «археології» (550501) [464].

Завдання керамологічних студій

Основне завдання керамології – напрацювання й теоретична систематизація об'єктивних знань про гончарство, зв'язки між людиною й глиняними виробами; отримання нових знань про глини та гончарну культуру, їх нагромадження, застосування та поширення; створення нових матеріалів та виробів на основі глини; удосконалення наукових керамологічних знань (теоретичні побудови). Іншими словами, скажімо для культурної керамології, важливими є всебічне вивчення гончарства, як явища метаріальної й духовної культури, виявлення закономірностей його розвитку в тісному зв'язку з освоєнням людиною світу, забезпеченням життєдіяльності людських спільнот. При цьому дослідження гончарства ведуться в різних аспектах: суспільному, економічному, естетичному, символічному, технічному. Всі вони дозволяють з'ясовувати фундаментальну роль освоєння глини й глиняних виробів у еволюції різних етносів, а в кінцевому підсумку – відтворювати повсякденний побут і світоглядні уявлення минулих епох.

З-поміж **пріоритетних завдань світової керамології** слід зазначити, передовсім, такі:

- розробка теоретичних питань керамології, удосконалення методики керамологічних студій, уточнення термінологічного словника;

- вивчення історичного розвитку гончарства від найдавніших часів до сьогодення;
- відтворення комплексу світоглядних уявлень, втілених у глиняних виробках;
- дослідження гончарства як історичного джерела для реконструкції матеріального й духовного життя давніх і сучасних спільнот, для з'ясування проблем етнічної історії, етнічних впливів та взаємовпливів;
- атрибутування пам'яток гончарства;
- вивчення сучасного стану, напрямків і тенденцій розвитку гончарства;
- розвиток сучасних технологій отримання новітніх матеріалів та виробів на основі глини (неорганічних неметалевих матеріалів) для різних галузей народного господарства.

Повний комплекс конкретних завдань варіюється в різних країнах, з огляду на національні (державні) аспекти керамологічної проблематики. Зрозуміло, що для кожної національної (державної) керамології першочерговим завданням постає вивчення гончарної культури власної країни.

Для української культурної керамології першочерговим завданням є вивчення історії українського гончарства, адже Україна ще не має фундаментального дослідження про виникнення й подальший розвиток гончарства на своїх етнічних територіях. З-поміж спроб концептуального осмислення історичного розвитку гончарства на території України чи не єдиною є невелика стаття старшого наукового співробітника Інституту археології НАН України, кандидата історичних наук Валентини Корпусової «*Стародавнє керамічне виробництво: основні ступені розвитку (за археологічними матеріалами України)*» (1995) [132].

Нині маємо історію гончарства лише у фрагментах, як у латках: окремі розрізнені історичні сюжети, прив'язані до певних археологічних культур. Відносно чисельну літературу має античне гончарство (гончарство грецьких колоній). Тим часом гончарство більшості археологічних культур немовби існує само по собі, без чітко визначених предків і спадкоємців гончарних традицій. Фрагментарні відомості про гончарство, суто механістично нанизані з викопної кераміки в послідовний ряд, не дають однозначної відповіді про впливи і взаємовпливи в гончарстві, а отже, і різноетнічних культур. Українські археологи переважно фіксують і констатують наявність тих чи інших ознак гончарства (кераміки), але ще малопереконливо пояснюють, або ж і зовсім уникають пояснень про вектори запозичень, еволюцію форм і декору виробів. При цьому, якщо самі вироби ще більш-менш опрацьовуються класифікаційно, то вкрай погана збереженість гончарних інструментів, чи їх абсолютна відсутність роблять надто гіпотетичною реконструкцію інструментарію технологічних процесів, не кажучи вже про відтворення світоглядних уявлень давнього населення України.

В Україні недослідженою ділянкою керамологічних студій залишається й історіографія українських керамологічних студій. Актуальним завданням постає збирання, систематизація й аналіз творчої спадщини кількох поколінь українських дослідників гончарства. Адже без глибокого осмислення того, що вони зробили для становлення вітчизняної керамології, сучасна наука неможлива. Важливо проаналізувати еволюцію поглядів вітчизняних учених на предмет керамології; основні аспекти вивчення гончарства на різних етапах історичного розвитку, принципи формування керамологічних колекцій. На часі розвиток керамологічної біографістики, оскільки ще немає ані одної фундаментальної біографії вченого, який займався вивченням кераміки, з аналізом його становлення як науковця, формування й часових змін наукових поглядів, внеску в творення наукових концепцій і в українську керамологію загалом. Нині ж покищо маємо лише невеликі розвідки про життєвий і творчий шлях окремих дослідників гончарства (Івана Зарецького, Олександра Прусовича, Євгенії Спаської, Якова Риженка, Катерини Матейко, Юрія Лашука). З огляду на це, вчені Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України започаткували

підготовку фундаментального академічного словника-довідника «Українські керамологи (друга половина XIX – початок XXI століття)».

Більш широко завдання української керамології нині уявляються такими:

- напрацювання теоретичних основ керамології, розвиток наукової теорії;
- вивчення гончарства на території України та зарубіжних країн від найдавніших часів до наших днів як суттєвого компонента народної культури;
- виявлення регіональних і світових закономірностей розвитку гончарства в Україні і в світі; особливостей виникнення й еволюції типів і видів глиняних виробів, їх декору;
- розшифрування, наукове прочитання символіко-образної структури гончарних виробів;
- вивчення традиційного гончарства в польових умовах (керамологічні експедиції);
- вивчення сучасного стану українського гончарства, незалежно від організаційних і професійних форм його побутування;
- аналіз творчості найвизначніших українських гончарів, художників-керамістів;
- проведення комплексних заходів для практичного застосування отриманих результатів керамологічних досліджень у народному господарстві та для гармонізації повсякденного життя мешканців України;
- популяризація українського гончарства, наукових керамологічних знань;
- формування Національного інформаційного банку даних про гончарство;
- вивчення й узагальнення світових досягнень у галузі керамології;
- міжнародне наукове співробітництво з метою інтеграції вітчизняної й чужоземної керамології;
- видання наукових праць з проблем керамології;
- підготовка наукових кадрів дослідників-керамологів;
- проведення наукових керамологічних форумів.

Гончарство як феномен культури й донині таїть у собі багато невідомого. **На близьку й далеку перспективу в Україні актуальним залишатиметься з'ясування таких першочергових керамологічних проблем:**

- генезис і еволюція гончарства на території сучасної України;
- відображення в глиняних виробах етнічних ознак традиційно-побутової культури українців, особливостей національного мислення, естетичних уподобань населення;
- гончарство як унікальне поліінформативне джерело про закономірності розвитку матеріальної й духовної культури, своєрідний індикатор еволюції етнічних ознак давніх народів, засіб етнокультурної ідентифікації;
- основні закономірності розвитку технічних знань у гончарстві;
- особливості підготовки формувальних мас у гончарстві України як джерело атрибутування гончарних виробів;
- розвиток і вдосконалення гончарних інструментів та технології випалювання глиняних виробів;
- український гончарний круг: історія виникнення й еволюція;
- семіотика гончарства й гончарних виробів;
- систематизація археологічної кераміки, її аналіз та інтерпретація;
- реконструкція міфологічних уявлень про гончарство і гончарів;
- історія становлення художньо-стильових особливостей самобутніх центрів українського гончарства;
- особливості формування асортиментного складу гончарної продукції в різних гончарних осередках;
- функції глиняних виробів (ужиткові, семантичні, ритуальні, декоративні,

інформативні, охоронні, магічні тощо) та способи реалізації їх поліфункціональності в повсякденному житті українців;

- традиційні правила поводження з глиняним посудом;
- залежність форм виробів від характеру страв, що в них готуються; від продуктів, які в них зберігаються; від специфіки господарських робіт, у яких вони задіяні;
- особливості та правила приготування страв у глиняному посуді;
- форми глиняних виробів і етнічний світогляд;
- глиняні вироби в родинній і календарній обрядовості України;
- глина й глиняні вироби в народній медицині, замовляннях і ворожінні, магічній практиці;
- особливості розвитку глиняних виробів різних археологічних культур;
- особливості збуту гончарних виробів XIX–XX століть (асортимент, ареали, соціальна психологія, естетичні смаки населення, традиційні форми продажу гончарних виробів);
- історія розвитку української архітектурної кераміки;
- історія української кахлі;
- українське цеглярство: історія й перспективи розвитку;
- українська черепиця: історія розвитку народного виробництва;
- глиняна іграшка в народній культурі українців;
- народна метрологія в гончарному промислі;
- особливості складання й розвиток професійної обрядовості гончарів;
- особливості домашнього виробництва гончарних виробів;
- сімейний і громадський побут гончарів;
- формування й розвиток художніх особливостей гончарних виробів;
- тенденції сучасного розвитку мистецтва кераміки;
- залежність декору глиняних виробів від їх функціонального призначення та форми;
- декор глиняних виробів як космологічна інформативна система; його символічні, охоронні, знакові функції; витлумачення, дешифрування орнаментальних елементів і систем; створення на їх основі хронологічно-територіальних атласів орнаментів на кераміці;
- українська фляндрівка як унікальне явище національної культури;
- мистецтвознавчий аналіз творів кераміки, творчості народних майстрів-гончарів і художників-керамістів;
- виникнення гончарних осередків, їх історичний розвиток;
- особливості розвитку та побутування гончарства серед локальних груп українців, що проживають за межами України;
- українське гончарство та традиційна культура інших етносів: шляхи взаємовпливів;
- зв'язки українського гончарства з гончарством інших народів та іншими видами народних ремесел;
- гончарне фабричне виробництво в Україні XVIII – початку XXI століття: проблеми історії та становлення;
- історія виникнення й розвитку гончарних навчальних закладів;
- проблеми підготовки художників-керамістів, технологів для гончарного виробництва (XIX – початок XXI століття);
- етнопедагогічні засади українського гончарства;
- складання картографічного «Атласу українського гончарства» (осередки, інструменти, асортимент, термінологія, звичаєвість, декор, технологія);
- особливості складання й регіональна специфіка гончарної термінології;
- термінологіка гончарів – джерело вивчення історії гончарства та етнічної історії українців;

- історія славетних українських гончарних родів, династій, окремих гончарів;
- медико-біологічні аспекти використання глини й глиняних виробів у побуті давнього й сучасного населення України;
- глина в житті населення України: еволюція історичного пізнання фізико-хімічних властивостей мінералів;
- вивчення фізико-хімічних властивостей глин України;
- особливості приготування формувальних мас для виготовлення глиняних виробів у різних етнічних культурах і на різних етапах історичного розвитку;
- принципи й методи лабораторних досліджень історичної кераміки;
- природничі й технічні методи атрибутування кераміки;
- розробка методів атрибутування кераміки на основі картографування магнітних полів, зафіксованих у випалених глиняних виробах; формування нового напрямку керамологічних досліджень – керамохронології;
- принципи й методи наукової реставрації та історичної реконструкції кераміки;
- колекції української кераміки: історія та принципи формування;
- гончарство і держава: заходи органів державної влади (місцевого самоврядування) на підтримку гончарного виробництва;
- українське гончарство в публікаціях XVIII – початку XXI століття: аналіз проблематики.

Одним із важливих завдань української керамології є розробка принципів і методів атрибутування виробів з глини, віднайдених під час археологічних розкопок, випадкових знахідок [визначення часу й місця виготовлення кераміки, її належності до тієї чи іншої етнічної групи (археологічної культури)]. Основними напрямками досліджень тут є:

- вивчення хімічного, фазового складу та структури поруватості, фізико-механічних характеристик зразків археологічної кераміки;
- вивчення особливостей формоутворення та техніки виготовлення кераміки;
- вивчення історичних змін у приготуванні формувальних мас, формотворенні, орнаментальних системах та способах їх нанесення на поверхню виробів;
- виявлення взаємовпливів етнічних культур, міграцій давнього населення України за гончарними пам'ятками;
- археологічна кераміка як джерело вивчення етнічної історії, матеріальної й духовної культури давніх племен і народів (ткацтва, скотарства, хліборобства тощо);
- розробка багатоступеневої методики атрибутування й вивчення археологічної кераміки.

Практичні дослідження в цих напрямках дозволять сформувати базу даних зі зразків кераміки археологічних культур України і суміжних територій, створити атрибутивні (порівняльні) таблиці давньої кераміки, започаткувати новий напрямок керамологічних досліджень – українську керамохронологію, і на основі всього цього досконало атрибутувати численні археологічні глиняні матеріали на замовлення керамологів, археологів, істориків, етнографів, музеєзнавців.

Уже нині можна окреслити такі найефективніші шляхи реалізації цих програмних завдань:

- проведення польових наукових експедицій (керамологічних, археологічних, етнографічних, фольклорних, лінгвістичних) в Україні та за її межами, у тому числі організація спільних досліджень науковців різних науково-дослідних, культурно-освітніх і громадських організацій; особливо актуальними є спільні експедиції вчених суміжних наукових галузей (керамологи, археологи, етнографи, мистецтвознавці, фольклористи, мовознавці, технологи-керамісти, геологи тощо).
- пошуки матеріалів про гончарство в архівних і музейних закладах України та чужоземних країн;

- розробка нових спеціальних методів дослідження глини й кераміки;
- проведення спеціальних лабораторних досліджень глин, глиняних виробів з використанням сучасних технічних засобів, комп'ютерних технологій;
- проведення палеогончарних експериментів;
- розробка методики та опанування сучасними методами реставрації кераміки;
- використання керамологічної інформації з міжнародних комп'ютерних мереж;
- організація наукових дискусій, круглих столів, нарад, семінарів, конференцій, конгресів, симпозіумів з проблем керамології;
- проведення регіональних, національних і міжнародних симпозіумів гончарства за участю вчених, народних майстрів-гончарів, художників-керамістів;
- підготовка науково обґрунтованих рекомендацій щодо подальшого розвитку традиційних центрів народного гончарства, тенденцій і перспектив функціонування сучасного мистецтва кераміки, використання в художній творчості, побуті й виробництві глини та виробів із неї;
- підготовка, підвищення кваліфікації й перепідготовка наукових кадрів, заохочення до наукових пошуків молодих учених-керамологів.

Перспективними є координація керамологічних досліджень у масштабах держави, розробка прогнозів з основних напрямів розвитку керамології в майбутньому; підготовка рекомендацій щодо використання результатів керамологічних досліджень у культурному й державному будівництві України й безпосередня участь у впровадженні цих результатів у практику.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для розвитку тієї чи іншої галузі наукових знань, зокрема й керамології, важливе значення має усталення власного термінологічного апарату. Пригадаймо, як упродовж першої половини XIX – початку XX століття про гончарство писали етнографи, історики, економісти, статисти, краєзнавці, священики, учителі, колекціонери, письменники, тобто в більшості випадків особи, які не мали глибоких знань з основ гончарної культури, а нерідко й без досконалого володіння українською мовою. Внаслідок цього в їх публікаціях нерідко з'являлися помилки в описові технології гончарного виробництва, інструментів гончарів, глиняних виробів тощо; неточно фіксувалася професійна лексика гончарів та значення окремих слів. На жаль, більшість тих публікацій наступними поколіннями дослідників гончарства сприймалися як достовірні свідчення про ті чи інші аспекти гончарної культури, без належного критичного аналізу й співставлення з іншими матеріалами. Таким чином, за півтори століття керамологічних студій накопичилося чимало хибних тверджень, спотворених термінологічних означень, які не завжди відповідають українським традиціям. Тому **основою формування спеціалізованого керамологічного словника поступово стає професійна термінологіка українських гончарів**, передовсім термінологія, поширена на більшості етнічних територій України. Небажаним є використання вузьколокальних діалектних термінів та штучних неологізмів.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному наприкінці 1980-х років відродив започатковану ще в другій половині XIX століття діяльність земських статистів, керамологів і етнографів зі збирання ремісничої термінології, відновивши пошуки лексичних матеріалів для узагальнюючого «Словника народної гончарної термінології України». Шлях до нього проліг через упорядкування термінологічних словників окремих гончарних осередків, регіональних словників історико-етнографічних регіонів України і територій компактного проживання українців поза межами країни. Першим із них став «Люстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьман-

Обкладинка книги директора Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ОЛЕСЯ ПОШИВАЙЛО «Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» – першого в українській керамологічній літературі словника, присвяченого винятково гончарній термінології. Опішне. 1993 [260]

щина)» [260]. Він увібрав у себе лексику, пов'язану з гончарним промислом та предметами його виробництва й особливостями застосування, яка побутувала на Лівобережжі, зокрема в тій його частині, що в XVII–XVIII століттях становила самобутній історико-географічний регіон, відомий в історії під назвою «Гетьманщина». За сучасним адміністративно-територіальним поділом це території Полтавської, Чернігівської, північно-західних районів Сумської, східних Київської, північно-східних Черкаської, північних Дніпропетровської, південно-західних Харківської, південних районів Брянської (Російська Федерація) областей.

Підготовка подібних словників – одне з першочергових завдань українських керамологів. Адже в часи тотального руйнування традиційного побуту з кожним днем усе більше трансформуються (нівелюються) традиційні промисли й ремесла. На зміну давнім, традиційним прийомам роботи приходять сучасні, які, здебільшого, не несуть у собі ніяких етнічних ознак місцевої культури. Лексика, породжена старими формами організації праці, технологічними прийомами роботи, відходить у минуле, поступово забувається.

Тому сьогодні надзвичайно важливо дбайливо зібрати перлини народної мови, врятувати їх від забуття, зберегти для майбутнього унікальні свідчення про гончарну бувальщину, які й донині бережуть у пам'яті гончарі. Зрозуміло, що укладання словників неможливе без широкого залучення до цієї справи етнографів, мистецтвознавців, філологів, краєзнавців. Польові керамологічні експедиції слід доповнити опрацюванням давніх писемних пам'яток та архівних матеріалів.

Ретельна фіксація професійної лексики українських гончарів з усіма її локальними діалектними варіантами стане не лише важливим кроком на шляху збереження історичних мовних надбань українців, а й дозволить використати її як ґрунтовне джерело історико-генетичних студій українського (слов'янського) гончарства.

Відрадно, що нинішні дослідники гончарства все частіше звертаються до гончарної спадщини, щоб активніше використовувати професійну ремісничу лексику в наукових студіях. Як наслідок – у публікаціях рідше трапляються різного роду неточності й недоречності, якими частіше хвибують праці археологів, що свідчить про їх погану обізнаність з етнографічними та мовознавчими польовими й літературними матеріалами з поля гончарства. Нерідко саме археологи для опису форм та орнаментики давньої кераміки застосовують порівняння, які можна тлумачити по-різному. Наприклад, пишуть про «*підквадратну*» форму, «*есоподібні*» вінця посуду, з чого дуже важко збагнути, що ж за «*есо*» мав на увазі автор. На значну варіативність термінології, якою археологи означають різні частини гончарних горнів, звертав увагу й **Олександр Бобринський**. Він подав багато прикладів того, як одна й та ж частина конструкції горна позначається по-різному, або одні й ті ж назви авторами використовуються для позначення різних елементів у конструкції горнів, або ж як одним і тим же поняттям означаються принципово різні особливості

в будові горнів [докладніше див.: 19, с.10-11]. Дослідник гончарства, **професор Оуен Рай** зазначав, що археологи й технологи кераміки, звертаючись до глиняних виробів, говорять різними мовами. Тому він у своїй книзі про технологію кераміки власні знання викладав «мовою гончарів», вважаючи, що вона найбільш точно означає процеси традиційного гончарного виробництва [449, р.2].

Більш активне звертання археологів до народознавчих джерел допомогло б їм у тлумаченні, інтерпретації археологічних глиняних пам'яток, реконструкції явищ культури, безпосередньо пов'язаних з гончарством. Адже ще **Вадим Щербаківський** наголошував, що об'єктивна реконструкція історичних закономірностей «вимагає, щоб археолог був одночасно і етнологом, бо інакше мимо нього пройнуть багато даних і зникнуть під час розкопок повз його увагу. І літні наші археологи Володимир Антонович та Федір Вовк були одночасно й добрими етнологами» [421, с.273].

У сучасній керамології одним із першочергових завдань є формування єдиної уніфікованої загальноукраїнської термінологічної системи опису (означення) спеціальних понять гончарного виробництва та глиняних виробів. Тоді стануть неможливими випадки, коли той чи інший предмет (дія) позначається різними термінами або ж терміном, який в усталеній професійній мові гончарів означає зовсім інше поняття. Внаслідок цього, керамологу, спеціалісту-гончарю, технологу інколи досить важко збагнути справжній контекст терміна, адекватно тому змісту, який вклав у нього автор публікації. Так, деякі автори, переважно мистецтвознавці, для означення техніки декорування теракотових виробів кольоровими глинами нерідко застосовують термін «описка», який не зовсім точно відображає суть означуваної операції. У народному гончарстві «опискою» називають болотну руду, з якої готують чорну фарбу, або ж саму цю фарбу. Причому, її навіть не змішують з глиною, а тому використання терміна «описка» для позначення техніки декорування глинами ніскільки не відображає дійсної суті технологічного процесу. З цієї точки зору, більш точним було б назвати процес «черв'якуванням» чи «побілуванням» – за назвами «черв'янки» й «побілу» (відповідно, червона й біла глини, які гончарі застосовують для оздоблення посуду). У даному випадку немає потреби ані вигадувати щось нове, ані штучно пристосовувати не характерне старе, бо в народному гончарстві впродовж тисячоліть виробилася власна досконала термінологічна система, яка влучно означає всі ланки технологічного процесу гончарного виробництва. В Україні здавна техніку декорування простого посуду кольоровими глинами називають «писанням». Кажуть: «писати горищики», «розписувати гладшики», «писана макітра». Тому і в наукових публікаціях доречним є використання саме цих усталених гончарних термінів, вироблених спеціально для означення технологічних операцій гончарного промислу.

На відміну від «писаного», «розписаного» теракотового посуду на позначення полив'яних орнаментованих виробів у народному гончарстві утвердився термін «мальовка», («мальований посуд», «мальована миска»), а, власне, техніки оздоблення – «малювання», «мальовка». Тому і в наукових публікаціях на розрізнення неполив'яного і полив'яного орнаментованого посуду доцільне застосування термінів «писання» і «малювання».

Інший приклад. Нерідко в публікаціях різновиди одного й того ж явища подаються як цілком самостійні сфери діяльності. Зокрема, частіше трапляються словосполучення типу: «кераміка і фарфор», «кераміка і гончарство», «кераміка, майоліка і гончарство». При цьому виявляється поверхове розуміння сутнісного змісту слів. Уже згадувалося, що слово «кераміка» – грецького походження, є узагальнюючим терміном, який означає собою як ремесло виготовлення предметів з глини, так і всю сукупність різноманітних виробів з глини. Інший узагальнюючий термін, що має вже слов'янські корені, «гончарство», тлумачиться однозначно як знання (вміння) виготовлення предметів з глини. Усі інші слова («майоліка», «фарфор», «фаянс») мають локальне підвидове значення і акцентують увагу на специфіці технологічного процесу гончарного виробництва.

Дослідження українських керамологів, здебільшого із середовища археологів, які останнім часом усе частіше пишуть українською мовою, мають ще одну характерну прикмету – поширене застосування русизмів (мовних кальок з російських термінів) та російської фразеології. Таке «перелицювання» російської мови в українську, неприродний симбіоз двох мовних структур свідчить про недостатнє оволодіння українськими керамологами скарбами української мови, а заодно й нагадує про спадщину комуністичної епохи, коли майже вся гуманітарна наука, передовсім археологія, творилася «загальноімперським язиком». Нині вчені все частіше звертаються до рідної мови, але побутова російськомовність завжди виявляється в стилістиці викладу результатів наукових досліджень. Тому в більшості «українських» рукописів статей російськомовних авторів російська термінологія, фразеологія без будь-яких стилістичних видозмін пересаджуються на український наукомовний ґрунт, який має власну самобутню структуру словотворення. Наприклад, пишуть «випал» (треба: випалювання), «вишина» (висота), «вінчики» (вінця), «гончарне коло» (крут), «доводка» (доведення), «дресва» (жорства), «клеймо» (тавро), «обпал» (випалювання), «очаг» (вогнище), «поливний» (полив'яний), «помол» (помел, розмелювання), «прокалений» (пропечений), «просушка» (просушування), «скупчик» (скупник), «солонка» (сільничка, солянка), «сосуд» (посудина), «формовка» (формування), «формовочна маса» (формувальна маса), «штамповка» (штампування) [детальніше див.: 249; 265].

Незнання молодими вченими-керамологами традиційної гончарної термінології змушує їх вдаватися й до власного словотворення. При цьому неологізми наукових неофітів не відзначаються оригінальністю, а тому вносять значну плутанину в сприйняття понять керамологічних публікацій. Наприклад, гончарний «утор» посуду називають «бортиком денця», «пипку» – «носкою зливу», «козел» горна – «розсікачем», покрішку – «накривкою», поверхню посуду – «тлом».

Внаслідок такого довільного користування національними термінологічними системами з'являється плутанина, неточності в означенні тотожних явищ засобами різних мов, а також не завжди доречна варіативність наукових термінів для позначення одного й того ж явища технологічного процесу, форм, орнаментики тощо. Термінологічна мозаїка не дозволяє адекватно сприймати викладені вченими результати наукових досліджень, а, отже, і здійснювати адекватний аналіз, узагальнення й класифікацію польових матеріалів, робити однозначні висновки. Це починають усвідомлювати й самі археологи, підтвердженням чого є їхні публікації останніх років. Ось один із висновків, зроблений В.Горбовим на основі аналізу вживаної археологами термінології для опису глиняних виробів: «На сьогоднішній день приходится в каждом конкретном случае по контексту выявлять приверженность авторов типологий к той или иной схеме описания сосудов. Остается надеяться, что археологи, вслед за этнографами, будут придерживаться единой терминологии, связанной с керамикой» [70, с.32]. А ось подібна думка авторитетного російського дослідника археологічної кераміки, співробітника Лабораторії «Історія кераміки» Інституту археології РАН, кандидата історичних наук **Юрія Цетліна**: «Чрезвычайно сложная ситуация складывается сегодня в сфере терминологии изучения керамики. Сейчас почти каждый исследователь, особенно это относится к начинающим, берет на себя смелость предлагать свою собственную терминологию для обозначения тех или иных давно уже известных черт древней керамики. Это ведет к сильнейшей путанице и непониманию. Мне кажется, что настало время обратиться к ее целенаправленной разработке и верификации. Сейчас совершенно необходим «толковый» словарь терминов и их синонимов в области описания форм и орнаментов на керамике, а также в сфере гончарной технологии» [395, с.74-75].

Українська керамологія має активно спілкуватися із суміжними науковими дисциплінами й сповна використовувати науковий потенціал, накопичений упродовж останнього століття зарубіжними дослідниками гончарства. Проте інтеграція неможлива без власного національного термінологічного інструментарію наукових досліджень. Тому на базі всеукраїнського корпусу народної лексики необхідно укласти уніфікований «Український

науковий словник гончарної термінології», який підсумує здобутки українських керамологів і дасть їм у руки універсальний інструментарій для опису й пояснення розмаїтих виявів гончарної культури.

Формування професійної термінологіки вітчизняної керамології, включення її в світовий науково-дослідницький простір, опанування новітніми методами дослідження кераміки вимагають і якнайшвидшої підготовки «Міжнародного ілюстрованого словника гончарної термінології». Ця унікальна лексикографічна праця повинна ідентифікувати гончарну термінологію української та, щонайменше, основних робочих мов Організації Об'єднаних Націй (англійська, французька, іспанська, російська). І хоча досвід створення подібних спеціалізованих багатомовних словників українська лінгвістика має назначний, проте багато інших країн уже давно практикують підготовку подібних довідників.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У нинішній час інформаційних технологій вкрай важливим є максимальне влиття національного керамологічного інформаційного банку даних у світовий науковий обіг. Задля цього **необхідно**

перекладати праці українських керамологів англійською мовою. Тільки за цієї умови матеріали й результати досліджень вітчизняних учених будуть враховувати чужоземні дослідники й відповідно покликатимуться на них у своїх працях.

Результати діяльності українських керамологів уже найближчим часом мають влитися в підготовці таких узагальнюючих наукових праць:

- I. Підручників: «Українська керамологія»; «Керамологія»; «Історія українського гончарства»; «Мистецтво української кераміки».
- II. Посібників: «Атрибутування кераміки»; «Реставрація кераміки»; «Спеціальні методи дослідження кераміки»; «Народна технологія українського гончарства»; «Практичний курс гончарства».
- III. Енциклопедій: «Українське гончарство»; «Світове гончарство».
- IV. Словників-довідників: «Національний ілюстрований словник гончарної термінології»; «Лінгвістичний атлас українського гончарства»; «Міжнародний ілюстрований словник гончарної термінології»; «Бібліографія українського гончарства XVIII–XX століть»; «Бібліографія світового гончарства XVI–XX століть»; «Національний словник українських гончарів»; «Українські керамологи (друга половина XIX – початок XXI століття)»; «Гончарні навчальні заклади України (XIX–XX століття)»; «Кераміка української діаспори».
- V. Каталогів: «Звід кераміки археологічних культур України»; «Українська кераміка»; «Українські кахлі»; «Українське цеглярство»; «Зведений каталог творів українських гончарів від середньовіччя до XXI сторіччя».
- VI. Наукових монографічних серій: «Гончарні світи України»; «Славетні українські гончарні роди»; «Славетні гончарі України»; «Гончарні скарбниці України»; «Гончарні музеї світу»; «Українські керамологи»; «Творча спадщина гончарних осередків України»; «Українська академічна керамологія XXI сторіччя» [див.: 267; 288].

Поточні, проміжні результати діяльності вчених-керамологів найближчим часом відображатимуться в періодичних друкованих органах Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: національних наукових щорічниках «Українська керамологія» та «Бібліографія українського гончарства», а також в «Українському керамологічному журналі». У перспективі бачиться необхідність видання англійського варіанта «Українського керамологічного журналу», що дозволить активніше інтегруватися у світовий науковий простір, утверджувати в ньому національні здобутки в галузі гончарства, кераміки, керамології.

Особливо важливим видається публікація численних архівних матеріалів, які мають відношення до гончарства, кераміки. Вкрай необхідною є публікація візуальних матеріалів XIX–XX століть, які відображають особливості побуту майстрів, технології гончарного виробництва, форм та орнаментики виробів. Нині в державних та приватних колекціях зберігається значний масив глиняних виробів – від археологічних до сучасних. Майже всі вони не введені в науковий обіг і залишаються поза увагою дослідників давньої й сучасної кераміки. В Україні й донині немає жодного альбома, який би докладно подавав усе розмаїття форм, орнаментики кераміки того чи іншого гончарного осередку. А найповнішим регіональним виданням етнографічної кераміки й донині залишається тоненький альбом, виданий Полтавським губернським земством 1913 року [див.: 371].

Публікація польових керамологічних матеріалів і музейних керамологічних колекцій є одним із першочергових завдань українських керамологів, бо саме це дозволить структурувати джерелознавчу базу, необхідну для вирішення багатьох історичних проблем гончарства. Почнеться ця робота з колосального фотоархіву подвижника-керамолога Юрія Лашука [296]. Сформований ним упродовж майже 50-річної наукової діяльності візуальний фонд є потужним банком даних про вітчизняне гончарство XIX–XX століть. Його опрацювання й опублікування змінить багато наших дотеперішніх уявлень про українське народне гончарство, стане одним із джерел керамологічних студій XXI століття. Ця збірка є також наочним прикладом того, як багато може зробити для рідної культури й науки людина, яка все своє життя поклала на вівтар служіння науці. Науковий подвиг Юрія Лашука має стати прикладом для нинішньої когорти керамологів. А вона сьогодні в Україні аж надто малочисельна. У галузі керамології нині маємо 32 вчених із науковими ступенями, а саме: 1 доктора історичних наук (етнолога), 2 кандидатів історичних наук (етнологів), 10 кандидатів історичних наук (археологів), 15 кандидатів мистецтвознавства, 4 кандидата філологічних наук.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИДАННЯ МІЖНАРОДНОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ЩОРІЧНИКА

наукової дисципліни, але й об'єднувало б нечисленних дослідників-керамологів різних країн. Напочатку це міг би бути **міжнародний науковий щорічник «Світове гончарство»** як незалежний друкований орган, який би репрезентував здобутки людської цивілізації у сфері культурного освоєння природного мінералу – глини. До певної міри його прообразом стали окремі номери *«Українського керамологічного журналу»*, які представляли дослідницькі зацікавлення вчених України, Грузії, Росії, Білорусі, Молдови, Польщі, Румунії [див.: 381. – 2003. – №1; 2004. – №1, 4].

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному ще 1994 року розробив концепцію видання такого щорічника, перша книга якого мала б побачити світ наприкінці того ж року. Передбачалося представити в ньому творчість відомих художників-керамістів; розкрити таємниці творчості давніх майстрів; подати поради щодо технології гончарного виробництва та інформацію про симпозиуми кераміки, виставки, що відбулися 1993 року та планувалися на майбутнє; опублікувати адреси провідних керамологічних журналів світу, перелік найбільших чужоземних колекцій кераміки, бібліографію з проблем гончарства за останні 5 років [див.: 260, с.263; 115, с.219]. На жаль, піонерський видавничий проект так і не було реалізовано внаслідок переорієнтації уваги музею-заповідника на першочергове будівництво Науково-дослідницького центру українського гончарства та відсутності фінансової підтримки.

Для української й загалом світової керамології актуальним залишається заснування й видання наукового періодичного видання з міжнародною сферою розповсюдження, яке б не тільки сприяло вирішенню теоретичних і проблемних питань

За напрацьованою концепцією, яка не втратила актуальності й донині, «щорічник сповідує пріоритети наукових істин і оцінює явища історичного розвитку та сучасного побутування гончарства з позицій новітніх досягнень гуманітарних та природничих наук, а тому не відображає точки зору якихось певних органів державного управління, політичних партій, громадських організацій тощо. Щорічник прагне відображати весь спектр існуючих у світі наукових шкіл вивчення кераміки, концепцій, теорій і поглядів на мистецтво кераміки. Він публікує дискусійні, проблемні, гіпотетичні матеріали, не завжди поділяючи точки зору їх авторів. Щорічник багатолітній, кольоровий. Його характерна прикмета – широке використання фотографічних і образотворчих матеріалів, а в перспективі – аудіовізуальних (відеокасети) – має на меті наочне відображення гончарської спадщини народів світу та тенденцій сучасного розвитку мистецтва кераміки. Щорічник друкується на високоякісному крейдованому папері; обсяг однієї книги – близько 40 у.м. друк. арк. Щорічник видається англійською мовою. Він може дублюватися також національними мовами організацій-засновників... **Основна мета:** збирання та поширення в світі інформації, що розкриває характерні прикмети гончарства народів світу, виокреслює велич досягнень світових керамічних центрів, виявляє внесок гончарів у духовну сферу людської цивілізації; координація зусиль, спрямованих на збереження, наукове вивчення та популяризацію гончарської спадщини народів світу. **Головні завдання:** висвітлення глобальних проблем історії та сучасного розвитку гончарства країн світу; аналіз світових закономірностей розвитку гончарства; відображення фундаментальних напрямків розвитку кераміки; інформування про давні та новітні досягнення національних, регіональних шкіл гончарства, досягнення вчених-дослідників гончарства, наукові експедиції, гончарську бібліографію, діяльність світових керамічних осередків, виставки, симпозіуми, творчість провідних керамістів світу; формування своєрідного Архіву інформації про гончарство народів світу. **Основні теми публікацій щорічника:** універсальні світові закономірності формування, розвитку і функціонування гончарства; подібне і відмінне в історичних традиціях гончарства народів світу; історія становлення художньо-стильових особливостей самобутніх центрів гончарства; відображення в кераміці національних, регіональних особливостей етнічних культур; розвиток форм та орнаментики виробів, становлення й видозміни основних видів, типів, форм глиняної продукції гончарів; еволюція гончарської технології та техніки гончарного виробництва; особливості традиційного побуту гончарів; професійна обрядовість гончарів; народні звичаї та обряди, пов'язані з гончарством та глиняними виробами; участь гончарів у виставках, симпозіумах, фестивалях тощо; творчість найвидатніших митців-керамістів; тема гончарства в мистецтві; взаємовпливи гончарних центрів світу; зв'язки гончарства з іншими видами художніх ремесел; роль діячів науки і культури в справі відродження, підтримки й розвитку гончарства; сучасний розвиток мистецтва кераміки (виставки, симпозіуми)» [177].

ВАЖЛИВІСТЬ РОЗВИТКУ КЕРАМОЛОГІЧНОЇ КРИТИКИ

породжує відсутність в Україні керамологічної критики, а отже, й небажання вчених популяризувати досягнення науки, примножувати її престижність, авторитет.

Відсутність бажань можна пояснити кількома причинами. Одна з них – український низький рівень розвитку в Україні наукової дисципліни, обмаль учених, які її репрезентують, тобто відсутність певної «критичної маси вчених», коли їхні особисті дослідницькі інтереси починають співпадати з уподобаннями інших науковців; коли особистий авторитет можна стверджувати лише власними самобутніми науковими концепціями, оригінальними поглядами, уявленнями тощо. Інший нюанс проблеми – популяризу-

За умов малочисельності вчених-керамологів у їхньому середовищі не спостерігається наукова конкуренція, змагальність різних наукових концепцій, поглядів, думок. Ця обставина закономірно

вати, а отже, її критикувати можна лише тоді, коли є що популяризувати, коли регулярно з'являються наукові праці, пройняті свіжими думками, відкриттями, фактами. В Україні ж на сьогодні склалася ситуація, коли майже всі керамологічні праці, передовсім дисертації, пишуться на старій джерельній базі, а їхні автори, у більшості випадків, тільки систематизують, синтезують думки й здобутки своїх попередників. Нині рідко дослідники гончарства працюють в архівах, виїжджають у керамологічні, археологічні, етнографічні, фольклорні, лінгвістичні експедиції, опрацьовують зарубіжну керамологічну літературу. У результаті – немає поповнення наукової бази новими фактами, польовими знахідками, порівняльними матеріалами.

Від середини 1990-х років в українському народознавстві почало утверджуватися зневажливе ставлення до описових наукових праць, побудованих на основі польових матеріалів. Етнографія, з її превалюванням до описовості, стала ніби вторинною науковою субдисципліною. Услід за європейською традицією вчені почали говорити про важливість етнологічних досліджень, тобто акцентувалася увага на необхідності теоретичних узагальнень, розробці теорії етносу тощо. Під впливом «єврофільства» та фінансової кризи в Україні майже згорнулися польові дослідження народної культури. І це в той час, коли вона катастрофічно швидко почала нівелюватися, зникати! Для науки втрачається надзвичайно важливий пласт знань про традиційно-побутову культуру українців, яка і в попередні роки вивчалася дуже поверхово. Більш активні студії «в полі» не заохочувалися. Надзвичайно потужна збиральницька діяльність українських етнографів упродовж 1920-х років, як уже зазначалося, була злочинно зупинена більшовицькими репресіями. Талановиті українські керамологи Євгенія Спаська, Лідія Шульгіна, Яків Риженко та інші, як, до речі, і російські вчені, котрі активно досліджували українське гончарство (Марія Фріде), були позбавлені можливості займатися науковими студіями. Відтоді фундаментальні польові обстеження гончарних осередків в Україні не проводилися, що фактично зупинило активний процес формування джерельної бази керамологічних досліджень. Усі наступні вчені лише під різним кутом зору експлуатували загальновідомі джерела 1850-х – 1920-х років. Нові матеріали в науковий обіг майже не вводилися. За таких обставин дослідження виходили однотипними, писалися за однією структурною схемою й на сьогодні практично вичерпано можливості ефективного розвитку української керамології на старій джерельній базі. Тому **першочерговим завданням керамологів має стати формування потужного інформаційного банку даних про гончарство шляхом активної польової діяльності, опрацювання архівних документів, вивчення іноземної наукової літератури.**

Сьогодні в Україні наукові рецензії на керамологічні публікації є більше винятком, аніж правилом. У періодиці інколи з'являються огляди книг, присвячених гончарству, кераміці, але це окремих жанр журналістики, зорієнтований не на аналіз наукових явищ, а на інформування читачів про певні видання. Скажімо, майже всі публікації про художні виставки кераміки, акції художників-керамістів обмежуються переказом біографічних даних мистців, списками виставок, у яких вони брали участь, переліком деяких назв з експонованих творів та кількома фотографіями. Водночас немає критичних, аналітичних статей, з детальним прискіпливим аналізом художніх поглядів авторів, сповідуваних ними художніх концепцій, з визначенням, прогнозуванням напрямків розвитку сучасного українського мистецтва, порівнянням процесів, що відбуваються в українській кераміці зі світовими. Критика, яка визначає пріоритети, зорієнтовує мистців на світові тенденції й досягнення в мистецтві кераміки, ще й досі не прийшла в Україну. У результаті, вітчизняна кераміка розвивається відособлено від світової. Мистецтвознавці, внаслідок жебрацького становища вчених у державі, не мають можливості вільно спілкуватися зі своїми зарубіжними колегами, відвідувати престижні, резонансні виставки, симпозіуми тощо. Складається враження, немовби з усім, що друкується, вчені згодні. Насправді ж, у країні й досі живе звичка тоталітарно-репресивної епохи займатися науковими дослідженнями в стані «умовкання»,

коли будь-яка критика, висловлення власної точки зору вважаються достатньо ризикованою справою, а часто й просто небезпечною для наукової кар'єри. У підсвідомості вчених дамокловим мечем живе більшовицька традиція критики класових ворогів, коли критичні виступи стають не інструментом з'ясування істини, а засобом знищення носіїв цієї істини. Так, у советській науці заохочувалося розвінчання «буржуазного націоналізму», «американського імперіалізму» і тому подібних «ізмів». Цих критиканських опусів було достатньо, щоби стверджувати про існування «наукової критики» компартійного кшталту. Рецензії писалися або з метою знищення авторів рецензованих праць, або ж задля їх звеличення. Усі вони були замовними: перші з'являлися за директивами ідеологічних відділів парткомів, другі – частіше на прохання самих авторів. Таким чином, за словами видатного українського вченого, **професора Володимира Овсійчука**, «*мимоволі заохочувалася поверховість, стереотипи банальних оцінок, терпимість до нахальної кон'юнктурицини, а з нею повне примирення з посередністю, що часто відзначалася державними преміями*» [204, с.594].

Продовжує існувати й гібрид огляду й рецензії, коли, задля годиться, називаються кілька малозначущих помилок, а більш суттєві недоліки делікатно замовчуються. Така початкова форма критицизму практикується частіше в середовищі вчених, які готуються захищати докторські дисертації, отримувати чергові вчені звання тощо. Внутрішні спонуки подискутувати з іншими дослідниками, висловити власну точку зору на ті чи інші проблеми нині з'являються дуже рідко. У результаті, серед керамологічних публікацій 1950–1990-х років немає жодної, яка б була присвячена ґрунтовному аналізу змісту написаного. Вкрай актуальною уявляється проблема відродження повноцінного наукового критицизму, несумісного з безпринципним, догідливо-байдужим ставленням до фактів, положень, міркувань, гіпотез, концепцій, які висловлюють учені-колеги на різних наукових форумах, у друкованих виданнях, інших засобах масової інформації.

Наявність керамологічної критики, рецензування наукових публікацій є ознаками високого рівня наукового потенціалу дисципліни, розвиненої конкуренції серед учених у відстоюванні власного оригінального бачення шляхів розвитку тих чи інших явищ, процесів, тлумачення певних фактів, що в цілому проявляється в конкурентноздатності й пріоритетності національних наукових шкіл. Багатоаспектний аналіз авторських точок зору на різні питання розвитку гончарства є одним із найефективніших шляхів забезпечення результативності пошуків. Без принципової зацікавленої наукової критики все помітнішими стають ознаки стагнації наукової дисципліни. Критика необхідна для оздоровлення науки, для її самоочищення від усього помилкового, поверхового, адже найменша фальш, породжена безвідповідальним ставленням ученого до своєї професії, дуже швидко переростає у фальсифікацію, яка унеможливорює поступальний рух дослідницької думки.

Про кераміку, гончарство нині пишуть здебільшого журналісти, краєзнавці, письменники, інженери, які нерідко тільки й бачили, як працює мистець за гончарним кругом. Статті учених в масових періодичних виданнях трапляються дуже рідко. З року в рік накопичуються хибні («любительські») уявлення, помилкові твердження про різні вияви функціонування гончарної культури різних часових і географічних параметрів. Ці спотворені (фальсифіковані) дані фіксуються в науковій і науково-популярній літературі, довідкових виданнях, підручниках. Небезпека полягає в тому, що вони поступово стають джерелами, на які посилаються молоді дослідники гончарства. Так, більшість сучасних публікацій про гончарство, у тому числі й енциклопедичного характеру, ґрунтуються на узагальнюючих мистецтвознавчих працях 1950-х – 1970-х років, у яких було зроблено багато помилок (ідеологічних, дослідницьких, редакторських), які ніколи й ніким не були критично проаналізовані, а, отже, і не спростовані й донині. Сучасні ж дослідники, які беруться писати про гончарство, внаслідок обмежених фінансових можливостей, рідко бувають у керамологічних експедиціях до гончарних осередків, не спостерігають за роботою гончарів у стаціонарних умовах. Вони знають про гончарство переважно з праць своїх попередників,

запозичаючи в них фрагменти текстів разом з помилками, бо власних знань ще недостатньо для критичного аналізу прочитаного. Найбільше неточностей і помилкових тверджень у сучасній науковій і науково-популярній літературі трапляється в працях мистецтвознавців та археологів, які торкаються керамологічних питань. Це закономірно, оскільки дослідженням гончарства нині в Україні займаються здебільшого мистецтвознавці, а археологи часто беруться аналізувати гончарні матеріали з розкопок, маючи елементарно-примітивні уявлення про особливості технологічного процесу гончарного виробництва та роль і місце гончарства в етнічних культурах.

Сучасні захисти дисертацій з керамологічної проблематики перетворилися на своєрідні наукові «тусовки» з націленістю на самохизування, а не на ґрунтовний аналіз положень, які виносяться на захист. Останнім часом серед рецензій на дисертації та автореферати помітно переважають відгуки художників, архітекторів, музейних працівників, мистецтвознавців, які фахово не займаються науковими дослідженнями, про гончарство мають тільки загальні уявлення, а тому неспроможні зробити ґрунтовний аналіз дисертаційної роботи. Внаслідок цього майже всі відгуки постають суцільною компіляцією з авторефератів дисертантів. Відповідно й серед офіційних опонентів нерідко трапляються першокласні фахівці в певній ділянці наукових знань, яких, проте, з керамологією пов'язують лише певні загальнотеоретичні уявлення; конкретикою керамологічних досліджень, специфікою функціонування гончарних осередків і роботи гончарів, основами професійних ремісничих знань вони не володіють, а тому й повноцінного критичного аналізу положень дисертації зробити не можуть*.

У результаті, все, що подається до захисту, одного щасливого для пошукача дня схвалюється й забувається разом із дисертацією. Молоді кандидати наук, які краще за інших колег знають вади свого дослідження, не поспішають його публікувати без серйозного доопрацювання. Як наслідок – в Україні дуже довго не з'являються монографії, створені на основі кандидатських дисертацій.

Ще один дуже важливий момент: хто кого може критикувати і які наслідки критичизму можуть бути для того, хто відважиться на такий крок? Зрозуміло, що пошукачі наукових ступенів, якщо й бачать помилки своїх наставників, скромно мовчать, сподіваючись заговорити після успішного захисту. Отримавши диплом кандидата наук, вони

При цьому бувають і курйозні випадки, пов'язані з недостатнім знанням джерельної бази. Подібний випадок, зокрема, трапився й зі мною. 2004 року, у відгуку на автореферат дисертації керамолога Галини Івашків я написав: «авторка стверджує, що «за редакцією М.Зайкевича... у Полтаві вийшов альбом *«Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий» (1882)»* ... і в одному реченні припускається чотирьох помилок: по-перше, автора звати не «М.», а «Анастасій»; по-друге, альбом побачив світ не в Полтаві, а в Санкт-Петербурзі; по-третє, називається він не *«Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий»*, а *«Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства»*, і, нарешті, по-четверте, побачив він світ не 1882 року, а наступного, 1883, року» [247, с.273-274]. Переглядаючи через два роки відтоді особисту бібліотеку львівського керамолога Катерини Матейко, я виявив... аж два різні видання альбомів *«Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства»*, про що навіть не здогадувався. Виявляється, перше видання побачило світ дійсно 1882 року в Полтаві, хоча, власне, в Полтаві було надруковано лише чорно-білу паперову обкладинку; кольорові ж таблиці-літографії виготовлені в Санкт-Петербурзі, а папку-обкладинку – у Харкові. На картонній обкладинці назва не є тотожною з тією, яку подано на авантитулі: відповідно – *«Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий»* та *«Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства»*. Отже, як можна бачити, зауваження дисертантці вийшли, як у казці, водночас і правильними, й неправильними, залежно від того про яке видання вести мову (1882 чи 1883 років), і якими даними оперувати – зазначеними на картонній обкладинці чи на авантитулі

Класик української керамології, доктор мистецтвознавства ЮРІЙ ЛАЩУК виступає перед учасниками I Республіканського симпозіуму гончарства «Традиції і сучасність». Опішне. Травень 1989. Фото Володимира Редчука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

задумуються про майбутнє докторство, а, отже, і на цей період накладається табу на критику старших, та й і з колегами полеміка видається недоречною (як каже мій приятель-учений, «щоб не робити собі гірше»). Отож, виходить, що всі надії в розвитку керамологічної критики покладаються на докторів, але саме їх і не вистачає.

Наприкінці 1980-х років до усвідомлення важливості критичних виступів, одним із перших серед керамологів, прийшов доктор мистецтвознавства, **професор Юрій Лашук**. Цьому сприяли й процеси демократизації українського суспільства, і розпад російсько-совєтської імперії. Щоправда, більшість публікацій ученого в цьому напрямку або не пов'язані з гон-

чарством, або представляли полеміку з іноземними керамологами й істориками мистецтва, яких він «прагнув застерегти... від тенденційних ідеологічних та політичних спекуляцій» [146, с.141].

Наприкінці 1990-х років усе частіше заявляла про актуальність наукової критики ще один український керамолог, доктор мистецтвознавства, **професор Фаїна Петрякова**;

Доктор мистецтвознавства, керамолог ФАІНА ПЕТРЯКОВА виступає на захисті кандидатської керамологічної дисертації Олени Клименко. Львів. 1995.

Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

і не тільки говорила, а й виступала на наукових форумах, у періодиці з критичним аналізом керамологічних публікацій, сучасного стану українського мистецтвознавства. Щодо цього програмно-показовою може бути хоча б її стаття «Наука як важливий чинник відродження визначних центрів народної художньої культури» [227]. Зокрема, Фаїна Петрякова писала: «Здесь нужно снова-таки сказать прямо: молчание современных искусствоведов по поводу многочисленных публикаций «романтиков» второй половины XX ст. весьма затянулось. Давно пора честно отмежеваться современной науке от обмана, лжи, подтасовок и перекрашивания в модные на то или иное время цвета идеологического толка... Короче! Нужен нелицеприятный, критический анализ всех материалов советского времени... Разумеется, анализ должен быть честным, верифицированным. Только на основе таких принципов представляется возможным создание, как реалии XXI века, украинской науки о народном искусстве Украины» [227, с.76-77].

На жаль, передчасна смерть обірвала зусилля і Фаїни Петрякової (05.06.2002), і Юрія Лашука (04.01.2003), спрямовані на «оздоровлення» українського мистецтвознавства й керамології. Нещодавно відійшла в інші світи ще один перспективний керамолог, доктор історичних наук Лідія Мельничук (14.10.2005). За три з половиною роки українська керамологія втратила трьох докторів наук, що дуже відчутно стримало розгортання в країні керамологічних досліджень. Водночас, з'явився ще один тупик на шляху розгортання керамологічної критики, вихід із якого бачиться тільки один – усяляко сприяти підготовці докторів наук з керамологічної проблематики.

Отож, життєздатність керамології – в її точності, достовірності, адекватності історичним реаліям та в імунитеті до наукоподібної міфотворчості, яка впродовж останнього десятиліття заповонила українські історичні науки. Якщо ми в національному масштабі рішуче заявили, що хочемо мати сучасного рівня українську керамологію, мусимо ще й забезпечити розвиток керамологічної критики. Це неодмінна умова розгортання фундаментальних наукових студій, спрямованих на одержання нових знань про закономірності виникнення й розвитку гончарства, його роль і місце в традиційно-побутовій і сучасній культурі українців та інших етносів [264]. Звідси актуальним завданням постає формування сучасної української школи керамологів-критиків, керамологів-аналітиків, керамологів-теоретиків. І не тільки з мистецькою спеціалізацією.

Доктор історичних наук, керамолог ЛІДІЯ МЕЛЬНИЧУК.
Київ. 18.10.2004. Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського гончарства
в Опішному, Національний архів українського гончарства

КЕРАМОЛОГІЧНА ОСВІТА

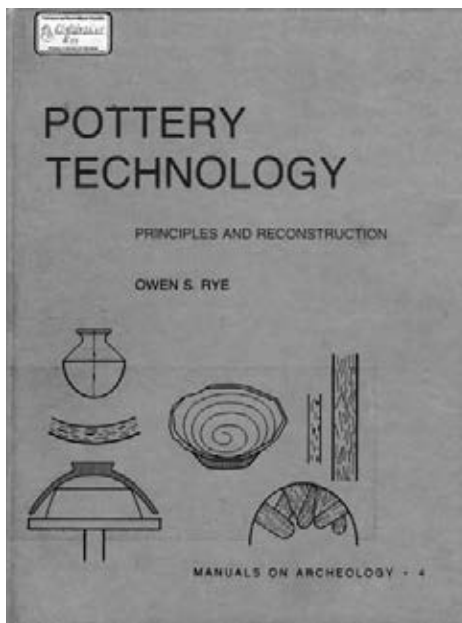
ЧУЖОЗЕМНА ПРАКТИКА: УНІВЕРСИТЕТСЬКІ КЕРАМОЛОГІЧНІ ЛАБОРАТОРІЇ

Проте за існуючої системи підготовки фахівців на історичних факультетах українських університетів, **студенти не отримують елементарних знань про особливості гончарної культури та сучасні методи дослідження кераміки.**

До початку 1970-х років подібна ситуація була прикметною й для більшості чужоземних навчальних закладів. Викладач Австралійського національного університету, **професор Оуен Рай**, автор відомої в західному світі книги *«Технологія гончарних виробів: Принципи і реконструкція»* (1988, перше видання 1981), у передньому слові, насамперед, відверто зізнався: *«Я погодився написати цю книгу тому, що мій особистий досвід спілкування з археологами переконав у тому, що багато хто з них не знайомий з принципами створення кераміки»* [449, р.V]. Усвідомлення недостатності керамологічних знань у дослідників стародавньої історії, спонукало досвідчених чужоземних археологів переглянути підходи до навчальних університетських програм. Учені почали засновувати Керамологічні лабораторії, видавати підручники для студентів з основ гончарної технології та аналізу кераміки. Зазначу, що більшість авторів цих навчальних підручників, досконало знали особливості створення гончарних виробів не з книг, а з практичного досвіду спілкування з гончарями, причому часто – у різних регіонах світу, а іноді – й особистого вміння гончарювати. Так, згаданий вище **професор Оуен Рай** майже 15 років, одночасно з науковими студіями, був і гончарем, цікавився минулим гончарства, багато років проводив польові етнографічні дослідження традиційного гончарства в Пакистані, Єгипті, Палестині й Папуа-Новій Гвінеї. На формування його уявлень про гончарство справили вплив, за його ж визнанням, близько 150 гончарів, з якими він мав можливість багато спілкуватися й переймати досвід роботи (задумаймося, чи хтось із відомих українських археологів був у польовій експедиції хоча б в одному гончарному осередку України, не кажучи вже про вміння гончарювати!!!). Саме знання гончарства «зсередини» дозволили Оуену Рай написати книгу, в якій він зміг *«об'єднати частину того досвіду з потребами археології. Мій підхід простий, – стверджував автор*

Для майбутніх керамологів та археологів, які під час археологічних розкопок частіше за все мають справу з глиняними виробами, надзвичайно важливо досконало знати особливості виготовлення глиняних виробів та основи аналізу кераміки.

Обкладинка книги викладача Австралійського національного університету, професора ОУЕНА РАЙ *«Технологія гончарних виробів: Принципи і реконструкція»* – одного з популярних західних підручників для студентів університетів – майбутніх археологів і керамологів. Вашингтон, США. 1988 [449]

книги, – якщо я можу повторювати їх результати, вважаю, що я успішно розшифрував їхню поведінку» [449, р.V].

Отож, у країнах Європи та Америки при найбільших університетах, де є підготовка фахівців зі спеціальностей «археологія» та «антропологія», на початку 1970-х років учені засновували спеціалізовані керамологічні лабораторії. У переважній більшості вони й донині «обслуговують» дослідження археологічних департаментів, а тому зосереджені майже винятково на вивченні викопної кераміки. Вони не задіяні в проведенні польових археологічних досліджень. Співробітники лабораторій також не включені в дослідження кустарного гончарства чи сучасної художньої кераміки, не проводять польових етнографічних (антропологічних) експедицій і не опрацьовують кераміку останніх століть.

Окрім науково-дослідної, вони виконують і освітню функцію, влаштовуючи щорічні курси для груп студентів, надаючи консультації окремим дослідникам. Задля цього при лабораторіях формуються колекції археологічної кераміки, які є базовими для навчання студентів основам атрибутування й каталогізації глиняних виробів.

Лабораторії організовують навчальну роботу, зважаючи на таку особливість опанування основами керамології як більш ефективне запам'ятовування основного масиву керамологічних знань не стільки на лекційних заняттях, скільки під час практичної роботи. Адже студенти мають засвоїти базові уявлення про технологію гончарного виробництва, принципи опису, класифікації й аналізу глиняних виробів. Вони також мають навчитися робити шліфи зразків кераміки для аналізів, освоїти роботу з мікроскопами, навчитися виконувати графічні малюнки, фотографувати. Важливим також є проведення ними власних наукових досліджень.

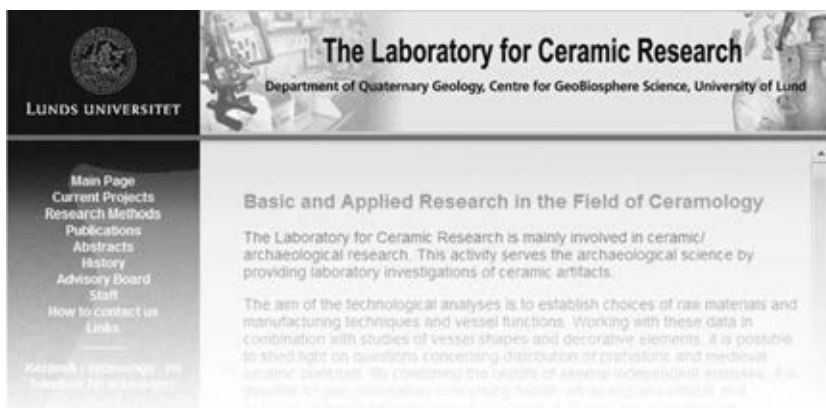
Лабораторії співпрацюють з науковими установами та музейними закладами своєї та інших країн, тобто включені в міжнародну керамологічну мережу. Деякі з них є членами Товариства археологічної керамології. Вони устатковані лабораторним обладнанням, необхідним для дослідження глиняних виробів («стандартний» комплект: піч для теплового аналізу, автоматизована піч з IR-датчиками для багатофазових вуглецевих аналізів, ІСР-спектрометр для хімічних аналізів мікроелементів, обладнання для петрографічної мікроскопії, комп'ютеризовані програми обробки зображень, їх аналізу та архівування). Наприклад, програмою навчального курсу керамології в Інституті стародавньої історії Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Польща) передбачено вивчення: 1) інтерпретації та реконструкції технології виготовлення глиняних виробів; 2) тенденцій розвитку і стилей кераміки; 3) аналізу (атрибутування) і реставрації кераміки. Студенти також знайомляться з багатою колекцією глиняних виробів і вчать визначати головні ознаки кераміки від доби неоліту до новітнього часу. На вивчення курсу відводиться 30 годин у зимовому семестрі [458]. В Tulane University в Новому Орлеані (США) курс аналізу кераміки для студентів, які штудіюють антропологію, розрахований на 29 занять під час осінньої сесії [див.: 473].

Вартий уваги той факт, що нерідко керамологічні лабораторії засновуються не в столицях країн, а при регіональних університетах у невеликих містах (Сієна, Італія – близько 70 тис. мешканців; Лунд, Швеція – близько 80 тис. мешканців і т.д.). Зокрема, в одному з найстаріших навчальних закладів Італії – Університеті м.Сієна Керамологічну лабораторію (*Laboratorio Ceramologico*) при Департаменті археології та історії мистецтва було відкрито у вересні 2002 року. Її основне завдання – опрацювання гончарних матеріалів, які надходять з археологічних розкопок вчених університету. При лабораторії формується колекція гончарних виробів, яка використовується в навчальному процесі, у виставкових заходах, а в перспективі має стати основою університетського археологічного музею. Керамологічна лабораторія співпрацює зі спорідненими спеціалізованими структурними підрозділами університету – Лабораторією археометрії

(спеціальні дослідження археологічних пам'яток з глини, металу, скла) та Реставраційною лабораторією. Послугами лабораторій користуються викладачі, студенти, науковці інших дослідницьких центрів [459].

Одна з кращих у Європі – **Лабораторія для керамічних досліджень Лундського університету** (*Laboratory for Ceramic Research – KFL*) – функціонує в м.Лунд (Швеція). Вона є єдиною в країні і виконує роль національного центру керамологічних студій. Фінансування здійснюється у вигляді грантів від Ради досліджень (VR) та факультету математики і природничих наук. Діяльність лабораторії контролюється спеціальною наглядовою радою, до складу якої входять представники Ради досліджень, кількох факультетів, археологічного департаменту Швеції, органів охорони культурної спадщини та Історичного музею. Лабораторія залучається до виконання різних національних і міжнародних дослідницьких проектів.

Головна сторінка сайту Лабораторії для керамічних досліджень Лундського університету в мережі Інтернет. Швеція. 2006 [461]

Основне завдання KFL – дослідження використання кераміки з точки зору виробника й споживача гончарної продукції, тобто аналіз сировини, відтворення технології виробництва, з'ясування функцій глиняних виробів. Залежно від поставленого конкретного завдання використовуються різні методи керамологічних студій. Інколи буває достатньо статистичних методів дослідження з використанням мікроскопії, коли описується форма, зовнішня обробка поверхні, колір черепка тощо. Якщо цього недостатньо, вироби вивчаються на значно складнішому рівні із застосуванням хіміко-мінералогічного аналізу сировини.

Лабораторію засновано 1972 року відомою **дослідницею кераміки, професором Біргіттою Хультен**. Перше обладнання для лабораторії надали приватні фонди. Тоді це був новий напрямок керамологічних студій у скандинавській археології, а тому необхідно було розробляти нові методи й техніки досліджень. Значну допомогу надав **професор Фредерік Метсон** (США), який ознайомив шведів з основними тогочасними методами досліджень кераміки, з яких варто було починати діяльність. Для досліджень широко використовували методи природничих наук. Нині лабораторія має сучасне обладнання для термічного аналізу, мікроскопії, хімічного аналізу тощо; проводяться прикладні експерименти. Лабораторія нині має можливість досліджувати кераміку від найдавніших часів до сьогодення. Географія її послуг охоплює керамологічні матеріали з багатьох країн світу, від Скандинавії до Південної Африки, від Індокитаю до Південної Америки [461].

З-поміж наукових праць (монографії, підручники), які частіше використовуються для навчання студентів у чужоземних університетах, нині найпопулярнішими є напрацювання переважно американських учених. З-поміж них назву деякі:

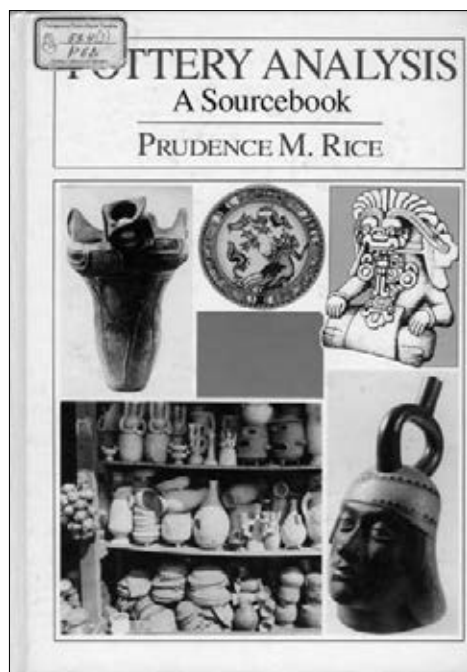
- **Arnold Dean E.** Ceramic Theory and Cultural Process [430];
- **Orton Clive, Tyers Paul, Vince Alan.** Pottery in Archaeology [445];
- **Pottery & People** /by James Skibo [447];
- **Rice Prudence M.** Pottery Analysis: A Sourcebook [448];
- **Rye Owen S.** Pottery Technology: Principles and Rekonstruction [449];
- **Shepard Anna O.** Ceramics for the Archaeologist [451];
- **Sinopoli Carla M.** Approaches to Archaeological Ceramics [452].

В усіх європейських і американських університетах класичним підручником з основ дослідження кераміки (археологічної керамології) стала книга **професора Пруденс Райс «Аналіз гончарних виробів»** [448]. Уперше книга побачила світ 1987 року. Відтоді підручник витримав багато перевидань (останні – 2005, 2006 років). Книга вирізняється, насамперед тим, що має не популярний, а суто науковий характер. Авторка сама означила специфіку в тому, що її укладено на основі першоджерел, з численними посиланнями на існуючу наукову літературу.

У книзі подано короткий нарис історичного розвитку світового гончарства, охарактеризовано глини, особливості технологічного процесу виготовлення гончарних виробів, форми та функції посуду, його стилі й особливості стилістичного аналізу, існуючі класифікаційні побудови, детально викладено особливості різних методів технологічних досліджень кераміки. До аналізу широко залучено археологічні й етнографічні матеріали з різних частин світу.

Подаючи різні точки зору, альтернативні підходи, виявляючи їх переваги й недоліки, з'ясовуючи існуючі проблеми й шукаючи шляхи їх розв'язання, авторка намагалася «забезпечити подання інформації, достатньої для висвітлення проблеми». Вона також зазначила чимало посилань на відповідну літературу, мотивуючи це бажанням, щоб «зацікавлені читачі могли покопатися більш глибоко» [448, р.XXII]. Учена також намагалася уникати категоричних висновків щодо того, яким чином мають здійснюватися дослідження глиняного посуду, пропонуючи натомість широкий огляд існуючого спектру підходів і точок зору.

Тим часом книга **професора Хорхе Чіті «Що таке керамологія»** [435] залишається поодиноким дослідженням теоретичних проблем керамології, зокрема методології наукової дисципліни. У ній також подано апробовану практикою Інституту керамології «Кондоруасі» схему навчального плану з вивчення керамології в навчальних закладах (школах кераміки) та в Інститутах керамології. Засвоєння матеріалів, викладених у згаданих вище книгах, має стати одним із визначальних чинників фахового зростання молодих українських керамологів.

Обкладинка книги викладача антропології Флоридського університету, куратора археології Музею штату Флориди, професора ПРУДЕНС РАЙС «Аналіз гончарних виробів» – найпопулярнішого західного підручника для студентів університетів – майбутніх археологів і керамологів. Чикаго, США. 1987 [448]

УКРАЇНСЬКІ КЕРАМОЛОГО-ОСВІТНІ РЕАЛІЇ: НЕМАЄ, АЛЕ МАЄ БУТИ!

Отож, приклад чужоземних університетів вкотре підтверджує аксіому, що **поступальний розвиток будь-якої наукової дисципліни неможливий без підготовки відповідних висококваліфікованих кадрів дослідників**. Тому для української керамо-

логії вирішення цієї суперважливої проблеми є першочерговим завданням майбутнього поступу.

Нині в Україні вивченням різних аспектів гончарної культури, зокрема кераміки, займаються вчені-представники різних суспільних, природничих і технічних наук. Усі вони досліджують лише відповідні науковим інтересам їх науки вузьколокальні проблеми кераміки: художні особливості (мистецтвознавство), етнічні прикмети (етнографія), типологічні ознаки (археологія), професійну лексику (мовознавство), поклади та склад глини (геологія), фізико-хімічні властивості глини (фізика, хімія, матеріалознавство).

На противагу їм завдання керамолога полягає в об'єднанні різних напрямків дослідження глини і виробів з них, спрямування їх на комплексне вивчення самотнього явища матеріальної й духовної культури багатьох народів світу. Загальновідомо, що гончарство є поліінформативним джерелом про різні вияви функціонування матеріальної й духовної культури людства. Саме тому вчений-керамолог має поєднувати в собі знання історика, археолога, етнографа, мистецтвознавця, лінгвіста, семіолога, технолога, і, у меншій мірі, фізика, хіміка, геолога і т.д. Тільки енциклопедичність знань, тільки широта наукового кругозору дозволяють йому повноцінно аналізувати гончарство й предмети його виробництва, а також отримувати максимально можливу інформацію історичного характеру.

Нині в Україні жоден навчальний заклад не готує вчених-керамологів, у жодному університеті на вивчається курс керамології, не кажучи вже про наявність там керамологічної лабораторії. Та що вже говорити про університети, якщо провідний національний Інститут археології НАН України теж не має такого вкрай необхідного для повноцінних археологічних студій структурного підрозділу! Й донині не можна отримати наукового ступеня зі спеціалізації «керамологія».

За таких реалій, всі українські вчені, які досліджують гончарство, основи спеціальних знань про гончарство здобували виключно самоосвітою, залежно від власного уявлення про їх змістовий обсяг. Як результат поверхової самоосвіти, археологи, котрі пишуть про давнє гончарство, для підтвердження своїх гіпотез рідко роблять спроби відтворення, моделювання технології роботи прагончарів, а деякі їхні графічні реконструкції ремісничих знарядь праці, скажімо, гончарних кругів, є настільки умовними, що за ними неможливо виготовити навіть робочі експериментальні моделі. Подібні реконструкції нерідко роблять особи, які самі не вміють гончарювати і не мають ґрунтовних знань про особливості гончарної роботи, не знайомі з різними технічними прийомами роботи, притаманними народному гончарству (приготування глини, формування виробів, їх оздоблення, випалювання), особливо ж у ще збережених його архаїчних, реліктових формах, уже не кажучи про знання чужоземних керамологічних і етнографічних джерел, які можуть слугувати для порівняльних студій. Одна з причин цього криється і в існуючих програмах підготовки археологів у вищих навчальних закладах, які не передбачають вивчення курсу керамології. Незважаючи на ту суттєву обставину, що кераміка є найбільш масовим речовим матеріалом археологічних досліджень, історичні факультети університетів, досі не дають студентам необхідних керамологічних знань, передовсім з основ гончарної технології, звичаєвості, функціональності глиняних виробів і їх семантики, методики керамологічних досліджень. Майбутні археологи чималу користь мали б і від літньої керамологічної практики в традиційних осередках гончарства України, і від набуття практичних навичок гончарювання, і від спілкування з народними майстрами-гончарями, а також із художниками-керамістами, технологами-кераміками.

Тому актуальним завданням сучасної української керамології є комплексна підготовка майбутніх дослідників гончарства, кераміки, яка б передбачала глибоке вивчення основ керамології, історії України, всесвітньої історії, основ архівної справи, етноархеології, етнології, етнопсихології, історії українського і світового мистецтва, зокрема декоративно-ужиткового мистецтва; діалектології, фольклористики, музеєзнавства, релігієзнавства, історії та етнографії гончарства; основ фотографування (цифрові фототехнології, у тому числі макрозйомка), звукозапису, відеозйомки, основ консервації, реставрації та реконструкції кераміки; технології традиційного й сучасного промислового гончарного виробництва, спеціальних методів дослідження кераміки. Керамологи мають проходити практику в державних архівах, музейних закладах, брати участь у археологічних розкопках, польових керамологічних, етнографічних і фольклорних експедиціях, практикувати в реставраційних і гончарних майстернях, практично опановувати способи виготовлення гончарних виробів, стажуватися в провідних світових гончарних дослідницьких центрах. Тільки за такої різнобічної підготовки дослідників-керамологів у нас з'являться вчені, спроможні відповісти на безліч історичних запитань, здатні піти далі сьогоденної описовості й початкової систематизації польових і літературних матеріалів в дослідженнях сучасних керамологів. Настає епоха теоретичних узагальнень і практичного застосування історичної інформації, закованої в численні виробі гончарів. Через творчі наукові дискусії керамологи мають перейти рубікон термінологічної невизначеності історико-культурних явищ і прийти до максимально повного пізнання давньої й новочасної кераміки як полісемантичного джерела відновлення втрачених можливостей.

Початком підготовки фахівців-керамологів могло б стати відкриття такої спеціалізації у двох українських регіональних керамологічних осередках – у Києві та Львові. У обох цих містах зосереджено численні наукові інститути системи Національної академії наук України та Вищої школи України (суспільного, природничого й технічного напрямків), окремі співробітники яких професійно досліджують різні аспекти гончарства; там зосереджені національного значення музеї з багатими керамологічними колекціями; там є підрозділи Національного науково-дослідного реставраційного центру України, де працюють кваліфіковані реставратори кераміки; нарешті, там є й мистецькі навчальні заклади, які готують художників-керамістів, мистецтвознавців і реставраторів; є також промислові гончарні підприємства. Тобто в цих містах є фахові кадри, спроможні дати ґрунтовну підготовку майбутнім дослідникам-керамологам. А базовими навчальними центрами могли б бути Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Львівська національна академія мистецтв, де функціонує кафедра кераміки. Напочатку в обох навчальних закладах можна було б сформувати по одній групі з 5-10 студентів, для яких спеціалізацією буде керамологія.

Перспектива стати регіональним керамологічним осередком є і в Полтаві. Там доречним є відкриття керамологічної спеціалізації в одному з полтавських вищих навчальних закладів – Національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка або в Полтавському державному педагогічному університеті імені Володимира Короленка. У місті, так само як і у Львові та Києві, зосереджені національно значущі колекції кераміки (Полтавський краєзнавчий музей, Полтавський художній музей); діє кафедра кераміки в технічному університеті. А найважливіший аргумент – це близькість до гончарної столиці України – Опішного, де зосереджений національний центр керамологічних студій (Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України), національна гончарна скарбниця України (Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному), єдина в Україні середня гончарна школа (Державна спеціалізована художня школа-інтернат 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному»), республіканська спеціалізована бібліотека з проблем гончарства (Гончарська книгозбірня України), Національний архів українського гончарства, гончарне видавництво («Українське Народознавство»), майстерні славетних українських гончарів.

Курс підготовки керамологів має включати опанування основами знань таких наукових дисциплін:

- **керамологія:** предмет і завдання керамології, керамологічні джерела, методи керамологічних студій, керамологія й суміжні науки, історія світової керамології, історія української керамології, історіографія керамології, сучасні українські керамологічні студії, історія світового гончарства, історія українського гончарства, світові й українські керамологічні дослідницькі центри, методика польових керамологічних досліджень;
- **історія:** всесвітня історія, історія України, допоміжні історичні дисципліни;
- **археологія:** світова археологія, українська археологія, етноархеологія, археоботаніка, типологічний метод атрибутування кераміки, методика польових археологічних досліджень;
- **етнографія/етнологія:** загальна етнографія, українське народознавство, культурна антропологія, палеоетнографія, етнічна демографія, етнопсихологія, етнолінгвістика, етноботаніка, етногеографія, етнографічні школи, методика польових етнографічних досліджень;
- **антропологія:** загальний курс, етнічна антропологія;
- **мистецтвознавство:** історія світового мистецтва, історія українського мистецтва, історія декоративно-ужиткового мистецтва, сучасна художня кераміка, декорування глиняних виробів, етномистецтвознавство, методика мистецтвознавчого аналізу, мистецтвознавчі методи атрибутування кераміки;
- **фольклористика:** загальний курс, міфологія, методика польових фольклористичних досліджень;
- **культурологія:** загальний курс;
- **естетика:** загальний курс;
- **філософія:** загальний курс;
- **психологія:** загальний курс, психоаналіз, психологія мистецтва;
- **семіотика:** загальний курс;
- **музеєзнавство:** загальна музеологія, історія музейної справи в Україні, керамологічне музеєзнавство, керамологічні колекції світу й України, атрибутування музейної кераміки;
- **мовознавство:** загальний курс, діалектологія, лексикографія, етнолінгвістика, гончарна лексика, методика польових діалектологічних досліджень;
- **релігієзнавство:** загальний курс, історія світових релігій, етнографічне релігієзнавство;
- **бібліотекознавство:** загальний курс, бібліотеки України;
- **архівознавство:** загальний курс, архіви України;
- **реставрація:** загальний курс, консервація, реставрація і реконструкція глиняних виробів;
- **інформатика й технічні засоби наукових досліджень:** основи інформатики, комп'ютерні технології дослідження кераміки; керамологічні сайти в мережі Інтернет, основи звукозапису, основи фотографії, основи відеозйомки та монтажу, основи мікроскопії;
- **технологія кераміки:** технологія традиційного та промислового виробництва глиняних виробів, гончарні печі, ангоби, пігменти;
- **матеріалознавство:** загальний курс, технічна кераміка;
- **археометрія:** спеціальні атрибутивні методи дослідження кераміки;
- **геологія, мінералогія:** загальний курс, глинознавство, родовища глин в Україні, особливості глин;
- **гігієна праці:** загальний курс, ризики гончарного виробництва, токсичність матеріалів та глиняних виробів;

- **іноземна мова:** вивчення англійської мови, українсько-англійський керамологічний словник.
- Усі студенти мають проходити навчальну практику:
- **керамологічна** (польова експедиція до діючих гончарних осередків);
- **гончарна** (в одному з гончарних осередків): основи приготування формувальних мас, ліплення, гончарювання, випалювання глиняних виробів;
- **спеціальних методів дослідження кераміки** (з фахівцями наукових установ Києва, Львова чи Харкова);
- **архівна** (в одному з архівів Києва, Львова чи Полтави);
- **археологічна** (у складі однієї з археологічних експедицій Інституту археології НАН України чи Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України);
- **музейна** (в одному з музеїв Києва, Львова чи Полтави);
- **реставраційна** (у структурних підрозділах Національного науково-дослідного реставраційного центру України в Києві чи у Львові);
- **фольклорно-діалектологічна** (з фахівцями наукових установ Києва, Львова чи Полтави);
- **геологічна** (з фахівцями наукових установ Києва чи Львова).

Студенти з Києва, Львова й Полтави – майбутні керамологи – могли б проходити щорічні керамологічну, гончарну, архівну, археологічну, музейну, реставраційну, фольклорно-діалектологічну, а також дипломну практики також у Опішному, де є відповідні фахівці та матеріально-технічна база. Після закінчення навчання випускники могли б працювати в науково-дослідних народознавчих інститутах, на історичних факультетах вищих навчальних закладів, у мистецьких навчальних закладах 1-4 рівнів акредитації, у позашкільних навчальних закладах, у музеях, органах охорони культурної спадщини тощо.

Отже, однією з найважливіших умов поступального розвитку української керамології є підготовка висококваліфікованих учених-керамологів. Основною ланкою навчального процесу мають стати вищі навчальні заклади, які готують фахівців у галузі історичних наук та мистецтвознавства. У другому десятилітті XXI століття керамологія має стати університетською наукою і викладатися як навчальна дисципліна. Актуальною проблемою залишається зміцнення матеріально-технічної бази науково-дослідницьких центрів, кафедр і лабораторій кераміки, навчальних і навчально-виховних закладів, пов'язаних із гончарством, керамікою; удосконалення існуючої системи підготовки художників-керамістів і технологів-кераміків. Комплексним вирішенням питання підготовки кадрів стало б заснування Української академії гончарства (кераміки) для підготовки вчених-керамологів, художників-керамістів, технологів-кераміків та створення Національного центру сучасної художньої кераміки з творчо-виробничою і виставковою базами. На часі й видання нового науково-популярного часопису «Керамологічна освіта», який би надавав науково-теоретичну, методичну, практичну, інформаційну допомогу викладачам системи вищої школи, учителям середніх шкіл, узагальнював проблематику, пропагував український і світовий досвід вивчення гончарства; визначав перспективні напрямки розвитку мистецтва й технології кераміки. Проте **чи не найважливішим завданням на цьому шляху нині постає підготовка українського підручника з керамології.**

ІНТЕГРАЦІЯ В МІЖНАРОДНИЙ КЕРАМОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР

Актуальною проблемою залишається й інтеграція української керамології в світовий науковий простір. Насамперед, **успішне розгортання досліджень українських керамологів неможливе без залучення до аналізу та включення в «український науковий обіг» зарубіжних керамологічних матеріалів.** За межами України, насамперед у країнах Америки, Західної Європи, Південно-Східної Азії склалися певні регіональні традиції і наукові школи вивчення кераміки. Різним аспектам діяльності гончарів присвячені численні публікації – від поточних статей у газетах до спеціалізованих керамологічних журналів, товстих монографій і багатотомних ілюстрованих каталогів, енциклопедій, довідників. Переважна увага в них звертається на висвітлення художніх особливостей кераміки країн і окремих осередків, сучасних технологій виготовлення художньої кераміки. Як правило, побіжно згадуються особливості побуту гончарів, традиційної технології виробництва, звичаї гончарювання; побутові, обрядові та культові функції глиняних виробів. Окремих видань, присвячених питанням етнографії гончарства вкрай мало.

Українські дослідники гончарства до початку 1990-х років були обмежені в доступі до іноземних публікацій. Державним і відомчим бібліотекам України був закритий шлях до повноцінного комплектування фондів чужоземними виданнями з проблем гончарства. Тільки деякі з них отримували поодинокі «валютні» книги, які ніскільки не відображали всього спектра дослідницьких інтересів та результатів наукових пошуків іноземних керамологів. Тому українські вчені обмежувалися польовими обстеженнями гончарних центрів України, описом, систематизацією та мистецтвознавчим аналізом глиняних знахідок з українських етнічних територій. У цілому, це було більш схоже на тупцювання на місці; вчені не орієнтувалися в світових напрямках і методах дослідження кераміки; усі зарубіжні порівняльні матеріали походили з обширу колишнього СРСР та деяких країн так званого «соціалістичного табору», у яких серйозні дослідження гончарства так само не заохочували існуючі там режими.

Ситуація докорінно змінилася з відкриттям у Опішному, в 1992 році, Гончарської книгозбірні України – республіканської спеціалізованої бібліотеки з проблем гончарства [223]. На сьогодні вона володіє найбільшою в Україні збіркою керамологічної літератури. Окрім майже всіх українських і російських керамологічних видань XIX–XX століть, у ній широко представлені праці керамологів з країн Євразії, Австралії, Північної і Південної Америки. Останніми роками книгозбірня також комплектується основними світовими керамологічними журналами. Наявність в Україні спеціалізованої книгозбірні не виключає необхідності роботи українських керамологів у зарубіжних національних бібліотеках. Опрацювання літературних джерел можливе і в найбільших європейських музеях кераміки, які за час свого існування зібрали поважні колекції керамологічних видань. Повз увагу українських керамологів не повинні пройти зарубіжні архіви (рукописні, кіно-, фотодокументів), популярні останнім часом відеотеки, у тому числі й при національних бібліотеках, де теж можуть бути надзвичайно цінні матеріали з різних проблем дослідження гончарства.

Сьогодні майже фантастичною видається ідея проведення українськими керамологами польових наукових експедицій до регіонів світу, де й донині побутують архаїчні способи виготовлення глиняних виробів, давні звичаї їх використання в побуті, міфоруально осмислення ролі гончарства (Африка, Південно-Східна Азія, Центральна й Південна Америка). Але вірю, що в майбутньому Україна буде спроможною підтримувати міжнародні наукові проекти, без реалізації яких годі мріяти про поступальний розвиток українського суспільства і його повноцінне входження в світовий духовний простір.

Українські керамологи повинні мати можливість як штудіювати іноземне гончарство в місцях його традиційного побутування, так і купувати для музеїв України, насамперед для Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, найрізноманітніші керамологічні матеріали, яких багато продається по всьому світу (від сільських лавок старовини до престижних мистецьких аукціонів). Зосередження в Україні світових гончарних матеріалів дозволить вести порівняльні дослідження гончарства й ефективно пізнавати світові закономірності й тенденції розвитку прадавнього ремесництва. Мандруючи чужоземними країнами слід приглядатися й до того, як там еволюціонувало в минулому й нині розвивається гончарство, яку роль воно відіграє в сучасному економічному й культурному житті держав. Особливу увагу необхідно звертати на ознайомлення з існуючими за межами України гончарними підприємствами й майстернями, мистецькими галереями й салонами; спеціалізованими магазинами, в яких продається устаткування, інструменти, сировина, фарби для заняття гончарством; промисловими підприємствами, які працюють на гончарну індустрію або ж використовують глину як висхідну сировину для виготовлення деталей, блоків обладнання чи інструментів у різних галузях економіки (машинобудування, електроніка, мікробіологія, медицина тощо). Для українських учених-керамологів значний інтерес викликає діяльність зарубіжних керамологічних дослідницьких центрів, лабораторій, новітні методи лабораторних досліджень кераміки.

Особливої ваги набувають міжнародні форуми вчених, які займаються питаннями гончарства, історичної кераміки. Українські керамологічні конгреси, симпозіуми, конференції мають стати регулярними, з охопленням широкого кола фахівців інших наукових дисциплін, зокрема археологів, істориків, етнологів, філософів, лінгвістів, фольклористів тощо. На жаль, можливості вітчизняних учених брати участь у зарубіжних наукових форумах, користуватися послугами дослідницьких керамологічних лабораторій за межами України вкрай мізерні, якщо не взагалі відсутні. Так, за нашою інформацією, за останні десять років вітчизняні вчені брали участь лише в одній міжнародній керамологічній конференції, організованій зусиллями Кримської філії Інституту археології НАН України (*«Історико-культурні зв'язки Причорномор'я та Середземномор'я X–XVIII ст. за матеріалами полив'яної кераміки»*; Ялта, 25-29.05.1998) [104]. У той же час обговорення проблем зарубіжної археологічної кераміки відбувалося як поза межами України, так і поза увагою українських дослідників (наприклад, Міжнародний симпозіум *«Вивчення контекстів найдавнішого в світі гончарства»*, Кембрідж і Норідж, Великобританія, 25-28.10.2001; *«Неолітизація Євразії – перспективи з точки зору гончарства»*, Любляна, Словенія, 8-10.11.2001) [141].

Ще один важливий аспект інтегрування української керамології у світовий науковий простір – участь вітчизняних дослідників гончарства в міжнародних наукових проектах, конкурсах; публікація їх наукових праць у зарубіжних керамологічних виданнях (журнали, щорічники, колективні збірники); виступи з лекціями в провідних університетах і дослідницьких центрах світу; влаштування виставок кераміки за межами нашої країни, у тому числі в найбільших чужоземних музеях кераміки.

ГОНЧАРСТВО Й КЕРАМОЛОГІЯ ЯК ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проблематика наукових керамологічних студій набуває особливої актуальності за нинішнього часу, коли в усьому світі надзвичайно гострою проблемою постає стримування глобалізаційних процесів, що супроводжуються і в Україні тотальним наступом технократії й космополітизму, заперечують традиційні духовні цінності, ігнорують усталені моральні основи і в кінцевому результаті вихолощують самобутність етнічних культур.

Загальновідомо, що традиційно-побутова культура постає одним із найважливіших чинників збереження національної ідентичності. При цьому традиціоналізм як основа розвитку національної культури має бути домінуючим у державній ідеології, як це, скажімо, спостерігається в Японії. Адже масова культура нездатна творити «креативну» свідомість. Її суб'єктом є знеособлений колектив, суб'єктом народної культури – етнічно самоусвідомлений колектив. На жаль, у сучасному культурному житті України народна культура все більше втрачає свою домінуючу роль. Її місце, під впливом засобів масової інформації та економічної інтервенції розвинених країн, усе агресивніше займає масова культура, яка нерідко подається як новітня народна культура (неокультура). «В умовах урбанізації, – звертав увагу **професор Леонід Залізняк**, – етнічні ознаки переходять на інший рівень і не фіксуються за кроєм одягу чи формою глиняного посуду, як це було за первісної доби» [94, с.86]. Саме за таких негативних тенденцій суспільного розвитку українські вчені-народознавці гостро відчули потребу організаційного структурування новітньої самостійної галузі наукових знань – керамології, метою якої є вивчення гончарства в усій різноманітності цього унікального феномена народної культури.

Кераміка достатньо повно переховує в собі інформацію про етнокультурні ситуації в тій чи іншій етнічній групі минулого, про особливості міжетнічних контактів, процесів асиміляції тощо. Гончарство ніколи не було статичним, один раз і назавжди усталеним явищем. Упродовж тисячоліть воно динамічно розвивалося відповідно до суспільних потреб. Розмаїта кераміка археологічних культур різних хронологічних та географічних параметрів – найкрасномовніше підтвердження цього. «Форми посуду, як і техніка виробництва, змінюються від старих часів до сучасних, – писала **керамолог Лідія Шульгіна**. – Деякі форми посуду вдосконалюються та розвиваються що раз більше, інші доходять певного щабля розвитку й починають спрощуватися та втрачають місцеву колоритність, ще інші цілком виводяться з уживання, але натомість приходять і нові форми, що розвиваються під впливом міста. Подібне до цього явища доводиться спостерігати й по інших ганчарних пунктах Поділля та й по всій Україні» [418, с.184].

Інший український керамолог – **Євгенія Спаська** – 1926 року, під час інвентаризації майже 600 виробів бубнівських гончарів з фондів Кустарного відділу Київського сільськогосподарського музею, зробила висновок: «...Придивляючись до великої кількості посуду з одного села, бачимо, як на протязі 70-ти років, опанувавши новий матеріал, нову техніку, гончарі змінюють і загальний вигляд посуду, і самий орнамент, і розміщення його на поверхні посуду» [351, с.202]. За моїми спостереженнями, які підтверджуються й процитованими словами Євгенії Спаської, **стильові ознаки кераміки того чи іншого осередку змінювалися в межах одного століття, точніше – приблизно кожні 50-70 років**. Ці видозміни склалися поступово як наслідок творчо-виробничої діяльності гончарського тріумвірату (батько–син–внук). Упродовж трьох поколінь майстрів еволюційно накопичувалися незначні зміни, які через певний час сукупно витворювали нові присутні ознаки народної кераміки. Впровадження новацій кожним наступним поколінням (власне, на очах трьох поколінь) сприймалося цілком закономірним явищем, оскільки ґрунтувалося на досягненнях попередників. Кожне нове покоління гончарів вносило помітні зміни у формотворчі та декоративні особливості гончарних виробів, залежно від потреб і смаків населення. При цьому художньо-стилістичні прикмети побутової кераміки майже не залежали від пануючих концепцій суспільного розвитку, правлячих режимів, ідеологічних настанов. Через три покоління ці зміни сукупно витворювали вже інший стиль, який, у свою чергу, продовжував зазнавати часових видозмін.

Перші писемні згадки про спостережену часову змінюваність форм та художніх ознак української кераміки знаходимо в працях дослідників кустарних промислів другої половини XIX століття. Ґрунтовне ознайомлення з економікою та традиціями гончарних осередків, нерідко доповнене формуванням перших колекцій народної кераміки, підводило

їх до висновку про часово-стильові видозміни в гончарстві. Так, **керамолог Іван Зарецький** 1894 року із сумом констатував: «К сожалению с недавнего времени самобытность стиля, а вместе и присущая ему красота, стали утрачиваться и заменяются формами, которые близко походят на малорусскую песню, спетую великоросом. С другой стороны, гончары стали выпускать изделия все чаще и чаще без всякого орнамента» [95, с.87-88]. У даному випадку маємо свідчення авторитетного дослідника не тільки про нові тенденції в розвитку гончарства, а й про перші ознаки занепаду його як своєрідного виду народної художньої культури українців. Уже тоді, наприкінці XIX століття, народна естетика, етнічна культура в цілому почали зазнавати активного впливу як зденационалізованої пролетарської культури, так і конформістської культури пануючої аристократії.

На початку XX століття тенденція до нівелювання етнічної своєрідності набула все більш окреслених форм вияву в гончарстві. Через два десятиліття після Івана Зарецького, 1916 року, інший дослідник кустарних промислів – **Олександр Прусевиц** – відзначав, що на Поділлі «...прежние изделия носили печать большой самобытности и художественности. Оригинальные подсвечники и много других вещей теперь уже не выделяются. Что же касается росписи гончарных изделий, то, судя по сохранившимся обломкам давних мисок, приходится сказать, что роспись прежде была художественнее и изящнее современной» [303, с.19].

Ще через десять років уже керамолог **Лідія Шульгина**, досліджуючи бубнівське гончарство, продовжувала фіксувати прогресуючий занепад професійно-мистецьких здобутків майстрів: «Старі миски та інші полив'яні вироби відрізняються від сучасних якістю роботи. Вони краще вироблені, багатше орнаментовані, далеко важчі від теперішніх... «...Тепер роблять гірше, бо менше голива на них кладут; хочут, щоб дешевші та щоб скоріше зробити, через те посуд тепер не той, що колись діди робили... Щодо оздоблення мисок, то треба сказати, що за старих часів, як про це свідчать самі гончарі, миски були орнаментовані скромніше. Потім настає період розвитку ряснішого орнаменту, що згодом занепадає. Миски сучасної роботи, навіть найкращих теперішніх ганчарів, не можна дорівняти до «колишніх», тоб-то до тих, що їх робили років 40-50 тому» [418, с.151].

Спрощення форм і втрату художніх достоїнств виробів можна було не лише прослідкувати за музейними колекціями, а й спостерегти на тогочасних базарах і ярмарках. Так, у 1924 році, оглянувши гончарний ряд на ніжинському базарі, **Євгенія Спаська** записала в щоденнику: «...Посуда вся скучная, однообразная, почти ничем не украшенная, сортов мало: от прежнего богатства – осталось лишь несколько приятных форм да всегда красивые цвета обожженной глины... С каждым моим приездом в Нежин глиняная посуда нежинских гончаров становится все проще и хуже...» [352, с.343, 353].

З-понад 700 гончарних осередків, які функціонували на початку XX століття, нині, на початку XXI століття, маємо в Україні не більше 50 діючих, тобто таких, у яких працюють 3 або більше гончарів. Одним із важливих чинників, що забезпечували високу технічну якість і художні достоїнства гончарних виробів, була конкуренція в середовищі гончарів. Зі зменшенням кількості майстрів зникала внутрішньо-професійна спонука до їх самовдосконалення, а їхні вироби поступово втрачали ознаки колективної творчості. Уже на початку XX століття все більше гончарів прагнули задовольняти смаки заможних верств населення, які потребували не традиційного глиняного посуду, а виробів нових форм і нових художніх стилів оздоблення, які б відповідали тогочасній моді. Так, за матеріалами Всеросійської кустарної виставки 1913 року, її організатори зробили висновок, що «на первое место выдвинулось стремление удовлетворить спрос не со стороны народных масс, а со стороны обеспеченных классов» [213, с.18]. На цей шлях спрямовували кустарів і губернські земства через систему кустарних складів, виставок, навчальних майстерень тощо. Проте особливо сприятливий ґрунт ці настанови знайшли лише в поодиноких гончарних осередках, наприклад, у Опішному, гончарі якого від кінця XIX століття почали

сміливо експериментувати з формами виробів, поливами, орнаментальними мотивами, виготовленням елементів художнього оформлення екстер'єрів та інтер'єрів громадських будівель (цегла, черепиця, облицювальна плитка, кахлі), робили перші спроби формування садово-паркових посудних і скульптурних форм. Згодом, саме тоді запроваджені стилеві зміни, на все XX століття визначили особливості опішненської кераміки, забезпечили її стабільний розвиток, попит на вироби, які стали своєрідним етнічним символом українського гончарства XX століття. Успішне втілення земських культурологічних ініціатив у Опішному ґрунтувалося на дбайливому ставленні до попередніх досягнень народного гончарства, на практичних зусиллях з осучаснення опішненської кераміки через надання їй виразних етнічних ознак, залученні до реалізації земської програми видатних діячів національної культури (Сергій Васильківський, Василь Кричевський, Микола Самокиш, Опанас Сластьон, Олена Пчілка, Михайло Русов, Федір Вовк, Юрій Лебішак, Осип Білоскурський та багато інших). Щодо цього повчальна історія гончарства Опішного кінця XIX – початку XX століття й донині не втратила своєї актуальності й дидактичного значення для українського суспільства. На жаль, унікальний націотворчий досвід полтавських земців не став прикладом для наслідування в інших гончарних осередках країни.

Починаючи з 1930-х років, більшовицька влада робила все можливе для знищення будь-яких ознак етнічної самобутності українців. Для цього вона скористалася, по суті, безплідним негативним (як для майбутнього розвитку народного гончарства, так і в цілому для національної культури) досвідом діяльності деяких губернських та повітових земств, які націлювали гончарів на копіювання фарфорового і фаянсового посуду та задоволення потреб передовсім міських жителів. У такий спосіб вироби гончарів усе більше *«пролетаризувалися»*, тобто набували інтернаціональних ознак, не пов'язаних з особливостями етнічної культури українців. *«В сервизах украшенной суровой древней росписью столовой посуды колхозных гончаров появляются комфортабельные подставки для вилок и ножей – признак городской культуры, все шире проникающей в зажиточные колхозные села»*, – констатувалося 1938 року в передньому слові до одного з альбомів виставки українського народного мистецтва в Москві [370, с.15].

Від 30-х років XX століття гончарство, як і інші види народного мистецтва й ремісничої діяльності в Україні, чинний окупаційний режим поступово перетворив на засіб ідеологічного впливу на населення, виховання рабської покорності та уславлення ідеологів національного гноблення. Задля цього в Києві було організовано Центральні експериментальні майстерні при Державному музеї українського мистецтва, куди зібрали талановитих народних майстрів з різних регіонів України й примусили їх *«гвалтувати»* традиційні орнаментальні системи, засмічуючи їх портретами Леніна, Сталіна, Ворошилова, піонерів тощо [див.: 52]. У традиційному гончарстві заохочувалися твори із зображеннями комуністичних керманів, більшовицької атрибутики, з присвятами партійним з'їздам та советській обрядовості. На виставках народного мистецтва відзначалися твори гончарної пластики, які оспівували *«щасливе»* колгоспне життя та *«героїку»* буднів.

І все ж таки, незважаючи на світові тенденції, упродовж XX століття вироби українських гончарів задовольняли потреби здебільшого сільського населення країни. *«Зосереджуючись переважно в сільських місцевостях або в містах сільського типу, кустарно-ремісничя промисловість так у далекому минулому, як і нині, майже виключно напроямована до обслуговування сільського господарства та задоволення побутових потреб місцевого населення в межах відповідних етнографічних районів»*, – писав 1927 року дослідник гончарства Полтавщини **Яків Рижено** [308, с.259].

Горщики, глечики, макітри,ринки за своїм основним функціональним призначенням передбачають наявність домашнього господарства з піччю. Газифікація населених пунктів упродовж 1960-х–1980-х років, нове житлове будівництво на селі, яке не передбачає наявності у хаті печі, зробили непотрібними ці форми виробів для приготування їжі,

тримання молочних продуктів тощо. Тепер страви готуються на газових і електричних плитах. Більш придатним для цього є металевий і скляний посуд, який, до того ж, є більш довговічним у користуванні (середня тривалість використання в господарстві кухонного й столового череп'яного посуду – 7 років, що відображено в народних прислів'ях та загадках, наприклад: *«Чернець-молодець сім літ панував, чужі діти годував; а як упав, то пропав»* [259, с.339]. Нині вже місто визначає вподобання селян, а в пріоритетах міської культури в Україні кераміка займає мізерний відсоток: більшість асортиментного попиту становлять переважно декоративні речі – від дитячих забавок до садово-паркової скульптури. Таку кераміку можуть виготовляти здебільшого художники-керамісти. Народним майстрам з традиційних сільських осередків гончарювання складно переорієнтуватися на задоволення потреб міста, яке постає суттєвим чинником нівелювання етнічної культури. Саме тому на всіх масових заходах з виставками-продажем декоративно-ужиткових виробів гончарство представляють в основному майстри – жителі міст. Подібна ситуація спостерігається і в сусідніх державах. Так, учасниками I-го й II-го Міжнародних фестивалів гончарів у м.Скопин Російської Федерації (2002, 2004) були переважно неспадкові майстри – мешканці міст, які ніколи не були осередками традиційного гончарства.

Отже, **наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років в Україні було закладено передумови неконкурентноспроможності народної кераміки**, чому, значною мірою, сприяла позиція тогочасних мистецтвознавців, які не враховували світових тенденцій розвитку гончарства. *«Щоб протриматись в умовах бурхливого розвитку промисловості, – писала дослідниця Леся Данченко, – художні промисли і окремі народні майстри повинні взяти чимось іншим, де вони будуть поза конкуренцією. І це інше – створення оригінальних, високохудожніх, переважно декоративних речей... Вироби народних майстрів стають цінними для нас насамперед своєю художньою стороною, а не утилітарністю. Саме декоративність предметів починає цінуватися в першу чергу, саме краса їх стає «корисною»* [82, с.140]. Втрата утилітарності, орієнтація народних майстрів на виготовлення декоративних виробів, переважно сувенірного характеру, зробили їх «непотрібними» в останньому «жебрацькому» десятилітті ХХ століття. Натомість українські магазини й базари наповнилися ужитковою керамікою з Китаю, Румунії, Ізраїлю та багатьох інших країн.

На сьогодні в Україні немає жодного гончарного осередку, де б заняття гончарством мало ознаки промислу (масовість за кількістю задіяних осіб, значущість в економіці осередку, товарний характер виробництва). Повсюдно гончарювання повернулося до своєї первісної історичної форми побутування – ремесла, за якої глиняні вироби виготовляються переважно на замовлення. Виняток становить м.Слов'янськ Донецької області, де виготовлення кераміки цілком підпадає під ознаки промислу. Проте позбавлені будь-яких етнічних особливостей місцеві вироби успішно здійснюють кітчеву експансію в Україні, заповнивши магазини й базари багатьох міст і містечок України. Це стрімке поширення дешевого несмаку схоже на антикультурну епідемію, бо руйнує традиційні уявлення українців про красу й національні естетичні стереотипи, пов'язані з народною керамікою. Дійшло навіть до того, що в гончарній столиці України – Опішному – спритні торговці, надбавши задешево цього ширужитку, перепродують його, видаючи за ...опішненську кераміку! Подібним чином від середини 1990-х років фальсифікуються вироби знаменитої Гавареччини: на святах народної творчості, ярмарках, у художніх салонах можна зустріти димлену «гаварецьку» кераміку, виготовлену де завгодно, але не в самій Гавареччині.

З набуттям Україною незалежності народне мистецтво стало полем ідеологічної експансії колишнього агресора. Концептуальні напрацювання чужоземних політтехнологів на теренах сучасної Української Держави ефективно втілюються на практиці зусиллями представників вищих щаблів української проросійської влади. Під пильним контролем президентсько-урядових структур упродовж 1992–2006 років особливо активно

обмежувалася (переважно через фінансові схеми впливу) діяльність, спрямована на вивчення традиційно-побутової культури українців (майже повне припинення польових досліджень, різке скорочення кількості етнографічних та фольклористичних видань, відсутність коштів на придбання унікальних предметів народного побуту), розвиток національної культури. Було знищено майже всі підприємства народних художніх промислів, які стали знаковими для творення української національної культури XX століття, у тому числі провідні гончарні заводи [Опішненські заводи «Художній керамік» (заснований 1929 року) та «Керамік» (1970), Васильківський майоліковий завод (1934), Маньківський майоліковий завод (1960), Косівський художньо-виробничий комбінат (1959), Хустський керамічний завод (1967), Виноградівський керамічний завод (1965) та інші]; ліквідовано повноцінну діяльність республіканського та обласних центрів народної творчості, припинено практику регулярного проведення обласних та всеукраїнських виставок народного мистецтва. У цьому ряду симптоматичною реалією першого п'ятиріччя XXI століття стало заохочуване в Україні культивування трипільської кераміки – немовби найбільш етнічно знакової для українців, що не відповідає історичним реаліям, – і одночасне забуття справжніх етнічних символів українства в гончарстві: знаменитої опішненської, васильківської, маньківської кераміки, виробів гончарів Поділля тощо.

Пограбований цех №3
Опішненського заводу
«Художній керамік».
Опішне. 2005.

Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник
українського гончарства
в Опішному, Національний архів
українського гончарства

Відсутність національної державницької ідеології призвела до культивування потворних форм та образотворчих стереотипів у народному гончарстві. Провідні позиції на торговельних майданчиках країни зайняли самодіяльні майстри, не пов'язані зі спадковими традиціями в гончарстві. Поставлені в жорсткі умови фізичного виживання до їхнього рівня опустилося чимало спадкових майстрів традиційного гончарства.

Гончарні вироби до початку 1990-х років продавалися на різних ярмарках, у художніх салонах, куди потрапляли через художні ради, які здійснювали певну селекцію пропонуваного до продажу виробів. Згодом вони «вихлюпнулися» на вулиці, узвози, базари, на придорожні зупинки й у торговельні рундуки, де асортимент гончарного краму вже ніким не контролювався. За ліплення як один із простонародних способів швидкого заробляння грошей взилися випадкові в гончарстві люди, які не успадковували гончарної культури й ремісничих знань і, зрозуміло, не мали будь-якої художньої освіти. Саме ці ліпаки та їхні ліпленики поступово стають домінуючими на українському ринку глиняної сувенірної продукції. В умовах державного конформізму й космополітизму вироби більшості мистців усе більше набувають інтернаціональних рис. Тому колиською національного етнічного мистецтва поступово стає не масова колективна творчість, а індивідуальна, цілком самотня діяльність окремих національно свідомих мистців.

На фоні закономірного занепаду традиційних форм глиняного посуду різко зросло виготовлення любительських глиняних скульптурних виробів, що особливо інтенсивно формує візуальний образ етнічної культури українців та стереотипні уявлення про націю в цілому на побутовому рівні. Більшість із них зображають українців у різних побутових ситуаціях. Переважаючими стають потворні фізіономії чоловіків і жінок із вгодованими свиноподібними мордами, скривлені, перекошені, з великими бульбоподібними носами, лантухоподібними грудьми. Їх майже обов'язкий антураж складають пляшка чи сулія горілки, макогін. Нерідко ще й сидять попід шинком або на здоровенній вгодованій свині. Усі глиняні персонажі обов'язково вдягнені в українські етнографічні шати (вишивана сорочка, шаровари, плахта, смушева шапка, намітка, віночок, стрічки, намисто), мають особливі прикмети (довгі вуса, коса), що дозволяє чітко ідентифікувати їх національну належність. Скульптурки відображають лайдакуватість, придуркуватість, гультяйство зображених персонажів, риси характеру яких, внаслідок надмірної гіперболізації, нерідко переходять у ознаки дебілізму, цинізму, сарказму, потворності. Глум над етнічним образом українця став суспільною модою, а кераміка в державній системі суспільно-політичної денаціоналізації стала ефективним способом моделювання, реального втілення потуг з дискредитації цього образу. Подібні вироби нині заповнили етнографічні ярмарки, свята народної творчості, узвози, художні салони й галереї, де високохудожні твори українських гончарів нерідко почуваються байстрюками.

На думку їх творців, чим потворніше виглядає фігурка, тим веселіше має бути тому, хто на неї дивитиметься. Проте, по суті, висміюється українець як представник певної етнічної культури. Водночас, через певні збірні образи й символи, що уособлюють негативні риси людської особистості, через виставляння останніх напоказ як найбільш прикметних, знакових для цього етносу, на підсвідомому рівні в пересічного українця формується настанова на несприйняття всього комплексу традиційно-побутової культури, національної культури в цілому. У такий спосіб національні цінності немовби протиставляються загальнолюдським, відносяться до розряду архаїчних, що буцімто несумісно з сучасними світовими глобалізаційними процесами. Послідовно формуються світоглядні стереотипи, в ієрархії яких провідне місце відводиться російській культурі, а українська, з її модельованими в глині (і певною мірою, увічненими) потворними вадами, посідає найнижчі щаблі. Власне, маємо переконливі ознаки культивування вторинності української етнічної культури, порівняно з російською. Більше того, в ліплений образ українця вкладаються загальновідомі уявлення про схильність до гультяйства та пияцтва власне росіян. [У дні проведення Національного

1

Кітчеві глиняні вироби, які дискредитують етнічну культуру українців: на Національному Сорочинському ярмарку. Великі Сорочинці, Полтавщина. 2003 (1); на святі народної творчості «День гончаря» в Музеї народної архітектури та побуту України. Київ. 2003 (2). Фото Олеса Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

2

Сорочинського ярмарку 2004-го року за підписами двох керівників Полтавської області по всій країні розсилалися запрошення на цю подію, на обкладинці якого зображено не етнічні символи українства (та ж сама опішненська кераміка, решетилівське килимарство!), а п'яний козак з червоним носом, який пригортає до грудей здоровенну сулію самогону!!! І скажіть при цьому, що держава непричетна до творення негативного образу українця!]. Отже, з метою дискредитації української культури й утвердження вищості російської побутової ганджі мешканців імперської «культурної метрополії» втілено в глиняних скульптурках українських творців маскульту. Поширення такої анафемної ліпнини, відсутність україностверджуючої альтернативи виконує українофобну роль, насаджує в суспільстві несприйняття національних основ етнобуття українців, дезінтегрує й деморалізує суспільство, позбавляє його історичної пам'яті, що ніскільки не сприяє зміцненню Української Держави, консолідації її громадян на основі певних національних ідей. По суті, ламається системність етнокодів нації, серед яких народномистецький є одним із провідних; окремі автентичні ланки цієї етносистеми послідовно замінюються сурогатами, які загрожують незалежності Держави. Усе це цілком задовольняє північного сусіда України, який ніколи не розлучався з думками про повернення «Малоросії» чи її окремих частин у своє імперське лоно.

Подібна антидержавницька «художня» творчість стала прикметною ознакою України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Існування подібного явища в якійсь іншій країні важко навіть уявити. Це стало закономірним наслідком антиукраїнськості досьогочасних провідників новітньої Української Держави. Слід відверто визнати, що в ідеологічній битві за Україну завтрашнього дня президентські Леоніди – Кравчук та Кучма, як і Віктор Ющенко, – добровільно капітулювали на безумовну вигоду спадкоємцям колишньої царсько-советської імперії. І надзвичайно прикро, що саме сучасне самодіяльне гончарство в цьому процесі знищення національної самосвідомості відіграло й продовжує відігравати помітну етнодискредитуючу роль.

Виготовлення подібних потворних виробів заохочується загальним криміналізованим суспільним синдромом, коли в усіх сферах духовного життя, через усі можливі засоби масової інформації населенню нав'язується бандитський стиль життя. Саме побутові запити й спосіб життя новоукраїнської «еліти», далекої від культури й мистецтва, багато представників якої потрапили на суспільну владну вершину, завдячуючи кримінальному минулому та розкраданню державного майна і коштів, упродовж останнього десятиліття активно впливали на формування естетичних смаків пересічних українців. Мистці все частіше потрапляють у фарватер їхніх спотворених смаків. Тому гончарні ряди на багатьох ярмарках і в салонних вітринах нерідко нагадують «табірну творчість». Асортимент виробів нині часто формують придорожні магазинчики й базарчики, найбагатшими покупцями яких є ті ж самі новоукраїнці. (Чи не найприкметнішим осередком поширення такої антиукраїнської творчості на шосе Київ–Харків стало місто Пирятин, буквально завалене потворною керамікою місцевого виробництва). У такий спосіб відбувся ринковий відбір «жаргонних» («продажних», «касових») гончарних виробів, відповідних смакам кримінальних провладних елементів. Пануючим став кітч у гончарстві, як шансон у повсякденній музичній культурі. Попит сформував пропозицію: маса молодих ремісників-ліпників кинулася догоджати смакам нових хазяїв української землі. Пануючий гончарний кітч став одним із результатів (і віддзеркаленням) державної політики в галузі культури 1992–2006 років.

За нинішніх історичних реалій ефективна протидія геноциду національної культури неможлива без активної державної підтримки формування української ідентичності, розвитку національної культури, президентсько-урядово-парламентського лобювання інтересів саме Української Держави в галузі духовної культури, культивування національних історичних і етнічних цінностей, патріотичного виховання, починаючи з дитячого садка. У цьому ряду першочергових заходів украї актуальним стає перетворення провідних

гончарних осередків на регіональні центри розвитку сучасної художньої культури українців, обов'язковими структурними елементами яких мають стати художньо-виробнича майстерня, загальноосвітня спеціалізована художня школа, музей-заповідник, меморіальні музеї-садиби гончарів. Осередки гончарства важливо зберегти і як унікальні пам'ятки художньої культури, які мають стати основою розвитку національного та міжнародного туризму.

Таким чином, державне патрунування розвитку в Україні гончарства – це ефективний шлях збереження української ідентичності в епоху світових глобалізаційних процесів, дієвий засіб одухотворення середовища життєдіяльності, передовсім житла, і протидії тотальному наступу в Україні технократії й космополітизму. Сприяння творенню етноозначеної кераміки є одним із важливих чинників консолідації українського суспільства, формування національної самосвідомості. При цьому фундаментальне вивчення традиційного гончарства як самобутньої форми етнічного світогляду, семіотичного феномена народної культури допомагає з'ясувати різноаспектні проблеми етнічної еволюції від найдавніших часів до наших днів, знання яких саме й дозволяє своєчасно реагувати на виклики сучасності, й зокрема, вживати ефективні заходи зі стримування процесів нівелювання традиційно-побутової культури, а отже, й подовше зберігати національну ідентичність українців.

ОЛЕКСАНДРА СЕЛЮЧЕНКО. «Молоді».

Глина, ліплення, писання ангобами, ритування, теракота; 20х15х8 см.

Опішне, Полтавщина. Початок 1987 року.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Меморіальний музей-садиба гончарки Олександри Селюченко, № МГО кн-1651/к-1521. Фото Олесь Пошивайло

1.3. УКРАЇНСЬКІ КЕРАМОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА

Музейні керамологічні колекції (86)

Писемні джерела (102)

Аудіовізуальні джерела (103)

Збагачення джерельної бази сучасних керамологічних досліджень (108)

Підґрунтям становлення й розвитку будь-якої наукової дисципліни є формування власної дослідницької джерельної бази. Учені-керамологи у своїй пошуковій роботі оперують широким колом джерел, які можна систематизувати за трьома основними групами: 1) речові пам'ятки, 2) писемні документи, 3) аудіовізуальні матеріали. Усі вони допомагають вченим відтворювати історичний розвиток гончарства в Україні, з'ясовувати його регіональні особливості, роль у забезпеченні матеріальних і духовних потреб людини.

МУЗЕЙНІ КЕРАМОЛОГІЧНІ КОЛЕКЦІЇ

Основним джерелом керамологічних студій є речові пам'ятки, а саме – глиняні вироби, інструменти гончарів, теплотехнічні споруди (горни). Більшість із них на сьогодні зберігаються в керамологічних збірках державних і приватних музеїв, науково-дослідних установ, закладів освіти, галерей, домашніх колекцій тощо.

В Україні в першій половині XIX століття почали з'являтися заклади музейного типу, формувалися колекції старожитностей і творів мистецтва, у тому числі й гончарних виробів. Одним із перших було засновано Міський музей старожитностей у Одесі (1825), згодом – музей Харківського університету (1835), Музей старожитностей у Києві (1837). **Перші музеї комплектували свої збірки переважно знахідками археологічної кераміки.** Вироби сучасних гончарів на той час не привертали до себе уваги й не були об'єктами колекціонування. «*Наши любители керамики, – зазначав В.І.Селезньов, – до последнего времени даже пренебрегали изделиями родной старины, посвящая свое внимание иностранным фабрикатам. Любители русских древностей интересовались по преимуществу старинным эмальированным фаянсом и изразцами, но не заводским фарфором и фаянсом прошлого и нынешнего века*» [323, с.308].

З часом утворилися поважні приватні музеї, наприклад Музей Влодзимежа Дзедушицького у Львові, Музей Богдана Ханенка в Києві, Музей Катерини Скаржинської в Лубнах. Велику збірку творів народного мистецтва впродовж багатьох років зібрав відомий український мистець Василь Кричевський. **Мистецтвознавець Федір Ернст** 1918 року писав про неї так: «Особливо багато уваги й любові присвятив власник колекції збиранню кераміки – української, східної і західноєвропейської – 500 штук. З винятковим

багатством було підібрано вироби знаменитого Опішного, де В.Кричевський учився в гончарів їх техніці й сам зробив близько десятка предметів. Тут були дуже цікаві давньонародні форми й орнаменти мисок, кахель, глечиків, кухлів. Рідкісна добірка старовинних іграшок у вигляді «панів», «пані», вершників, левів та інших звірів. Персидські кахлі, сучасна німецька народна кераміка, китайський фарфор і сервіз фабрики Миклашевського доповнювали цей відділ» [89].

Приватні музейні зібрання було засновано в деяких осередках народного гончарства. Так, подільський магнат і меценат Владислав Федорович у гончарному осередку Тернопільщини – с.Товстому – заснував власний музей [44, с.6], у якому було достатньо повно представлено досягнення місцевих гончарів. 1904 року зусиллями кераміста Петра Вауліна, який упродовж 1904–1907 років керував роботою Опішненської гончарної майстерні, при ній було зорганізовано музей старовинних гончарних виробів [212]. 1906 року до колекції Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства за 18 рублів було придбано колекцію старовинного гончарного посуду, зібрану в Опішному Петром Вауліним. Вона складалася зі 123 предметів, з яких 22 було розбито під час транспортування до музею [214, с.14].

А Полтавське губернське земство ще 1917 року прийняло рішення: «Доручити Педагогічному бюро губернського земства спільно з кустарним відділом розробити... план і кошторис для організації місцевого музею старовинних зразків і бібліотеки при ньому...» [210]. Власне, це було перше в Україні рішення про створення спеціалізованого музею гончарства. На жаль, внаслідок тогочасних суспільних катаклізмів, бажання й прагнення земських діячів так і не змогли втілитися в життя.

Майже всі колекції кераміки в Україні від кінця XIX й до кінця XX століття формувалися безсистемно, в основному зусиллями ентузіастів (громадських діячів, учених, краєзнавців, мистців) та випадковими надходженнями від добродійників, які не мали фахових керамологічних знань, що взагалі характерно не лише для збирачів, колекціонерів XIX століття, а й усього наступного XX століття. Проте, незважаючи на це, вони чітко усвідомлювали, що гончарство є частиною всесвітньої культурної спадщини, а вироби гончарів мають значну історико-культурну цінність. Звідси випливало не тільки їх переконання про необхідність збирання окремих предметів гончарного виробництва задля кращого розуміння пройденого людством історичного шляху розвитку, осягнення сучасності й роздумів про майбутнє, а й неувага загалом до професійної обрядовості, звичаєвості, світоглядних уявлень про гончарів і гончарство в цілому. Прикро, але мета комплексного наукового вивчення гончарства як унікального явища світової культури не поставала навіть перед провідними дослідниками українського гончарства до 90-х років XX століття.

Первісно об'єктом музеєфікування була викопна кераміка і тільки майже через століття громадськість підійшла до усвідомлення необхідності збирання зразків виробів сучасного народного гончарства. Перші колекції археологічної кераміки в Україні було зібрано на початку XIX століття, а етнографічної – наприкінці цього ж століття. Саме тоді почали складатися й основні принципи музейної паспортизації експонатів та їх експонування. Розроблялися методи первісного атрибутування кераміки, її реставрації та консервації. Недоліком цього етапу музеєфікування гончарної спадщини України була неувага до точного фіксування місцевих назв виробів та їх ужиткового застосування, незазначення авторів творів, часу і місця їх виготовлення. Значною мірою це зумовлювалося тим, що перші музеї природи чи старожитностей мали універсальний характер і не спеціалізувалися за галузями наукових знань чи сферами виробничої діяльності. На той час ще не було жодного спеціалізованого музею гончарства, а отже, суто наукові керамологічні проблеми були поза сферою інтересів засновників і працівників тогочасних музейних закладів. Більшість природничих музеїв до початку XX століття включали до

своїх фондових колекцій і експозицій матеріали з поля археології, етнографії, історії, антропології, мінералогії, ботаніки, зоології тощо. Кераміка надходила до відділів археології та етнографії. На час заснування цих музеїв, як уже мовилося, увага зосереджувалася, головним чином, на чужоземній та викопній кераміці і зовсім не збиралися зразки повсякденної творчості сучасних гончарів.

У Російській імперії шедеври народної кераміки вивозилися за межі України переважно самими українцями – керамологами, етнографами, археологами, музейними працівниками, які активно співпрацювали з центральними («імператорськими») музеями. Наприклад, таким шляхом, зусиллями наших співвітчизників (Іван Зарецький, Федір Вовк, Марія Фріде та інші) було сформовано одну з найбільших і найцінніших колекцій української кераміки за межами держави – у Російському етнографічному музеї (Санкт-Петербург). На той час, коли в Україні музейна справа тільки розгорталася, а неухильна капіталізація економіки з кожним роком усе інтенсивніше руйнувала традиційний побут, можливо, це був чи не єдиний спосіб зберегти для майбутнього надбання української народної культури.

Наприкінці XIX – на початку XX століття українські старожитності інтенсивно збирали й вивозили іноземні, передовсім американські промисловці. До активної протидії цьому закликав усесвітньо відомий український етнолог, **професор Федір Вовк**. У листопаді 1903 року він писав зі Львова Миколі Біляшівському: «...Пошліть Ви карбованців з 60-70 Грушевському та попросіть його, щоб він зібрав тут таку колекцію для Вашого музею. Де хоче візьміть гроші, а це зробить, бо може років через 2-3 вже буде за пізно – жиди (хрещені і нехрещені) скуповують усе по горах і продають у німецькі і американські музеї» [цит. за: 106, с.47]. Тоді ж Федір Вовк писав і завідувачу Етнографічного відділу Російського музею імператора Олександра III в Санкт-Петербурзі Д.А.Клеменцю про необхідність організації у зв'язку з цим термінових пошуково-збиральницьких експедицій в Україні [372, с.5-6]. На жаль, існуючі в Україні музеї до 1910-х років фінансово неспроможні були забезпечити цю нагальну роботу; байдужими залишалися до проблем національної культури й тогочасні вітчизняні підприємці. Водночас, центральні імперські органи управління та найбільші музеї виділяли кошти для формування власних українських колекцій і послуговувалися при цьому стараннями провідних українських етнографів. Зокрема, Федір Вовк упродовж 1904–1916 років зібрав для Російського музею в Санкт-Петербурзі близько 3000 унікальних експонатів з Галичини, Буковини, Чернігівської, Київської, Волинської, Катеринославської губерній і Кубані; Іван Зарецький упродовж 1902–1910 років зібрав майже 1500 предметів народного побуту з Полтавської та Харківської губерній. Одночасно український розділ відділу етнографії комплектували Кость Широцький (1909–1914, більше 1000 експонатів з Подільської губернії), А.А.Макаренко (1911–1913, 395 предметів з Київської губернії), Петро Єфименко (1909, 300 предметів з Харківської губернії) та інші збирачі [372, с.3-6].

Наприкінці XIX – на початку XX століття музеї нерідко практикували продаж окремих своїх творів. Так, 1911 року професор Федір Вовк придбав у Київському музеї старожитностей і мистецтва кахлі для Російського музею в Санкт-Петербурзі. Для того ж закладу 1914 року в Київському художньо-промисловому музеї було придбано фаянсові вази та 10 унікальних творів на той час уже покійного гончаря Остапа Ночовника із с.Миські Млини Зінківського повіту Полтавської губернії (1914) [372, с.25, 28]. Якщо на той час це було звичайним явищем, елементом приватного бізнесу, то нині, через століття, залишається лише пошкодувати, що унікальні пам'ятки народної культури опинилися поза межами Української Держави. (Проте й нині в Україні знову лунають заклики до музейних керманів: продавайте дублікати!?).

Окрім особистої симпатії до старовини, мистецтва збирачами виробів гончарства керувало й бажання зберегти для прийдешніх поколінь вершинні досягнення традиційної народної культури українців, яка буквально на очах нівелювалася під впливом бурхливого розвитку промисловості. Звідси випливає специфіка гончарних колекцій музеїв – їх певна

залежність від уподобань збирачів, їх наукових зацікавлень. З огляду на ці обставини (світоглядні уявлення збирачів, специфіка кожного музею й характер їх фондowych колекцій), можна стверджувати, що вони, до певної міри, виконують також і функцію канонізації тих чи інших явищ матеріальної культури, опосередкованих музейними експонатами, власне, творять певні культурологічні міфи. Адже фондові колекції музеїв, як правило, відображають лише фрагменти явищ минулого. Уявлення про ці речові фрагменти минулої культури здебільшого заступають собою все розмаїття культури того чи іншого історичного періоду.

Музеї в Україні майже не проводили цілеспрямованих комплексних керамологічних досліджень гончарних осередків у польових умовах, за винятком 1923–1928 років, коли цю роботу було поставлено на ґрунтовну наукову основу. Впродовж 1930–1940 років фондові колекції музеїв майже не поповнювалися. Збиральницька діяльність поживалася від середини 1950-х років і досягла піку активності на початку 1970-х років, після чого, внаслідок несприятливої політичної ситуації в республіці, зокрема з посиленням боротьби з вигаданим компартійними ідеологами «українським буржуазним націоналізмом», особливо не заохочувалася й продовжувалася майже виключно співробітниками музеїв народної архітектури та побуту, які на той час активно розбудовувалися чи взагалі тільки створювалися.

У роки совєтської імперії продовжувалася колоніальна політика новітніх російських місіонерів, за якої кращі мистецькі твори вивозилися до метрополії. Щоправда, відбулося деяке «коригування» культурницької ідеології й колишня реальна земська підтримка кустарних промислів поступилася більшовицькому фарсовому «розквіту радянського народного мистецтва». За ширмою цього шовіністичного лицедійства практично всіх дослідників народної культури, у тому числі й гончарства (Якова Риженка, Євгенію Спаську та інших) до кінця 1930-х років було репресовано, розстріляно чи закатовано в таборах, або ж, у кращому випадку, вони змушені були змінити місце проживання і сферу професійної діяльності.

Подібна доля спіткала й музейні колекції кераміки в роки Другої світової війни. Багато музейних закладів було пограбовано, спалено. Рідкісні колекції вивезено до Німеччини; частину з них втрачено назавжди, частину в післявоєнні роки повернено до СРСР, але більшість із того до України не дійшло, а осіло передовсім у Москві й Ленінграді, де й донині переховується в музейних сховищах (є музеї, у яких і досі стоять ящики з нерозібраними матеріалами з часів війни).

1920–1940-ті роки характерні згасанням приватного колекціонування творів народного гончарства, як, до речі, й інших видів народного мистецтва, оскільки в цьому комуністична влада вбачала елементи націоналізму, ідеалізації минулого, залюблення в старовину тощо. У роки «хрущовської відлиги» та «будівництва розвиненого соціалізму» твори української кераміки епізодично збирали найбільші республіканські музеї та поодинокі представники національносвідомої інтелігенції, які, проте, не афішували своїх уподобань внаслідок тотального полювання всесильного КДБ за «українськими націоналістами». За найменший вияв симпатії до традиційної культури, звичаєвості чи народного мистецтва людям навішували ідеологічні ярлики, позбавляли роботи й відправляли на «будови комунізму». Тільки сильні й мужні особистості, незважаючи на шалену шовіністичну пропаганду, денационалізацію усіх сфер життя українського суспільства, невтомно рятували від знищення рідну старовину. Таким чином у 1960-х роках почали складатися приватні колекції кераміки в Україні. Одна з найвеличніших постатей у цьому ряду – **Іван Гончар**, який особисто зібрав грандіозну колекцію народних скарбів з усіх куточків України, поміж них і 1115 творів кераміки XIX–XX століть з провідних осередків гончарства (Адамівка, Бар, Бубнівка, Васильків, Гавареччина, Глинськ, Голоківка, Дибинці, Коломия, Косів, Кути, Міські Млини, Обухів, Опішне, Пистинь, Смотрич, Сокаль, Товсте, Цвітне та інші). [Нині

тільки колекція кераміки Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» налічує близько 2000 виробів]. На таку роботу не спромоглися навіть окремі великі музеї з десятками співробітників. Безліч творів народного гончарства врятував від забуття ще один подвижник українського музейництва – **Михайло Сікорський** у Переяслав-Хмельницькому. У західних областях України активну пошукову діяльність здійснювала відома дослідниця гончарства **Катерина Матейко** (Львів), на Наддніпрянщині – **Леся Данченко** (Київ), по всій Україні – **Юрій Лашук** (Львів). Значні колекції опішненської кераміки зібрали гончарка **Явдоха Пошивайло** (Опішне), мистецтвознавець **Олена Клименко** (Київ), філософ **Леонід Сморгж** (Київ); подільської – мистецтвознавець **Володимир Титаренко** (Вінниця), гуцульської – **Володимир Вітрук**, **Ярослав і Ярослава Мотики**, **Ярослав Лемик**, **Тарас Лозинський**, **Юрко Юркевич** та деякі інші львівські колекціонери. Реставратор зі Львова **Петро Лінінський** невтомно вибирав черепочки, збирав їх докупи й таким чином повернув нашій історії велику збірку середньовічних кахель (близько 1000 шт.).

У 1960-ті роки приватне збиральництво активізувалося і в головних імперських містах – Москві й Ленінграді. Прикметно, що більшість колекціонерів, яких цікавила українська народна кераміка, були єврейської національності (**Г.З.Левін**, **С.Г.Майофіс**, **Н.Г.Ейсмонт**, **Д.Н.Гоberman** та інші). Їм не загрожував ярлик «націоналістів», тому вони безперешкодно їздили по найвіддаленіших селах України, де збирали кращі твори українського рукомесництва, скуповували їх за безцінь і вивозили за межі республіки. Частина з тих «урожаїв» осідала в найбільших музеях, а більшість множила приватні збірки. Окремі збирачі досить плідно популяризували свої набутки. Так, ленінградський мистецтвознавець **Давид Гоberman** опублікував кілька прекрасних книг про народне мистецтво західних областей України, в яких значний обсяг матеріалів присвячено гуцульській кераміці. Нині деякі з цих колекціонерів розпродують свої зібрання. Ось тут і годилося б Україні виявити зацікавлення й подбати, щоб національні реліквії повернулися на батьківщину. І як прикро стає, коли вже незалежна держава займає тут байдужу, споглядальну позицію! Скажімо, той же Давид Гоberman хотів, щоб його колекція української кераміки XIX–XX століть повернулася в Україну. У середині 1990-х років він майже рік звертався до музейних закладів в Україні, Міністерства культури України з пропозицією придбати колекцію української кераміки, проте коштів так і не знайшлося. А коли на перше місце виходить байдужість, за іронією долі, країна знову повторює помилки недалекого минулого. Як і раніше, те, чого не змогли зробити українці в Україні, з ентузіазмом виконали росіяни в Росії. У результаті – унікальна колекція української кераміки Давида Гоberman, як і багато інших колекцій ще в першій чверті XX століття, потрапила до запасників Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі.

Упродовж 1940-х – 1970-х років широко практикувалося передавання творів народного гончарства з музеїв України до провідних музеїв Росії й ніколи не було зворотного процесу. Так, у 1968 році Державний музей українського народного декоративного мистецтва в Києві передав Музею етнографії народів СРСР (колишня назва Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі) 51 твір народного мистецтва, у тому числі гончарні вироби зі Смотрича та Адамівки; через кілька років – іще 55 робіт, у 1979 році – 2 купони сорочок [372, с.45, 47, 50]. Усього ж упродовж 1960-х – 1970-х років тільки з одного цього музею передано іншим закладам України та Росії близько 2000 експонатів [312, с.18].

Існуючі у світі (і в Україні також) спеціалізовані музеї кераміки можна систематизувати за шістьма основними групами. Насамперед, це транснаціональні заклади, найяскравішим прикладом яких є Міжнародний музей кераміки в місті Фаенце (Італія). Основу його колекції складають вироби італійських майстрів, переважно майоліка,

фарфор і фаянс. Більш-менш повно представлено всі інші регіони світу, у тому числі й Україна. Збірки поповнюються за рахунок спеціальних закупівель та творами, що експонуються на традиційних у цьому містечку Міжнародних бієнале художньої кераміки. Подібні музеї є і в деяких інших країнах, наприклад, Міжнародний музей кераміки в м.Вайден та Кераміон – Музей сучасного керамічного мистецтва у Фрехені (Німеччина). Подібного транснаціонального музейного закладу в Україні немає.

Другу групу складають музеї кераміки загальнодержавного (національного) значення. Такими закладами, зокрема, є Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (Україна), Національний музей кераміки (Валенсія, Іспанія), Національний музей кераміки і скла (Бухарест, Румунія), Принцессегоф – Нідерландський музей кераміки (Леварден, Нідерланди), Національний музей кераміки Севра (Севр, Франція), Німецький музей порцеляни (Гогенберг, Німеччина), Музей Аріанна (Женева, Швейцарія), Музей фарфору (Цзіндечжен, Китай), Музей кераміки (Аріта, Японія) та інші.

До третьої групи зараховую регіональні музеї, колекції яких відображають досягнення гончарів здебільшого певного регіону держави. Прикладом таких закладів є Музей галло-романської кераміки (Лезу, Франція), Музей кераміки провінції Монс (Монс, Бельгія), Музей кераміки Вестервальд (Гьор-Гренцхаузен, Німеччина), Державний музей кераміки і «Садіба Кусково» (Москва, Росія) та багато інших.

До четвертої групи відношу музеї творчих досягнень окремих осередків гончарства. Такими є, наприклад, Новоселівський музей гончарного мистецтва братів Герасименків (Новоселівка, Україна) та Музей гончарного мистецтва імені Олексія Луцишина (Вінниця), який представляє творчість гончаря та його учнів. «Програмою розвитку туризму в області на 2002–2010 роки», затвердженою рішенням Івано-Франківської обласної ради від 22.11.2002 року №85-4/2002, з-поміж іншого, було передбачено впровадження 2003–2005 років «створення в м.Косові на базі художньо-виробничого комбінату дочірнього підприємства виробничо-торгової фірми «Гуцульщина» музею косівського гончарства з діючою майстернею». У селі Цвітному Кіровоградської області, в приміщенні ідальні місцевої агрофірми «створено імпровізований музей цвітнеського гончарства, який незмінно привертає увагу всіх, хто тут буває» [Каталог пресси стран СНГ и Балтии // www.presscat.org.ua].

П'яту групу утворюють музеї, створені на провідних гончарних заводах, у навчальних закладах та науково-дослідних установах. Вони відтворюють історію розвитку та творчі досягнення майстрів того чи іншого підприємства, або ж загалом населеного пункту, де знаходиться основне виробництво. Прикладом таких музеїв в Україні можуть бути музей Опішненського заводу «Художній керамік», Васильківського майолікового заводу; за кордоном – Міський музей Майсена (Майсен, Німеччина); нещодавно відкрито Музей кераміки в іншому німецькому містечку Меттлах на відомому підприємстві «Villeroy&Boch», заснованому в 1748 році; про історію його діяльності розповідають 17000 експонатів [444]. Колекції кераміки, які відображають головним чином досягнення учнів (студентів) та викладачів, створено при деяких навчальних закладах, наприклад, у Миргородському державному керамічному технікумі імені Миколи Гоголя, Косівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва та Львівській національній академії мистецтв. При історичних факультетах університетів, у Інституті археології НАН України сформовано значні колекції археологічної кераміки, віднайдені під час польових археологічних досліджень.

Нарешті, шосту групу складають музеї меморіального характеру. Мені відомі подібні заклади лише в Україні: Меморіальний музей-садиба гончарки Олександри Селюченко, Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів (Опішне, Полтавщина), Меморіальний музей-садиба гончаря Михайла Галаса (Вільхівка, Закарпаття).

Першим спеціалізованим державним музеєм гончарства на всю колишню советську імперію був Музей гончарства в Опішному, заснований 1986 року. Нині Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному володіє найбільшою в Україні

Перший в Україні Меморіальний музей-садиба гончарки ОЛЕКСАНДРИ СЕЛЮЧЕНКО. Опішне, Полтавщина. 2005. Фото Олесь Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Новоселівський музей гончарного мистецтва братів ГЕРАСИМЕНКІВ. Новоселівка, Вінниччина. 2003. Фото Людмила Овчаренко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Меморіальний музей-садиба гончарської родини ПОШИВАЙЛІВ. Опішне, Полтавщина. 2005. Фото Олесь Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

колекцією гончарних виробів, у якій налічується більше 30 тис. одиниць збереження. У ній представлено здобутки майстрів майже всіх традиційних осередків народного гончарства та творчість провідних українських художників-керамистів [докладну характеристику колекції див.: 153].

Меморіальні музеї-садиби. Майже до кінця ХХ століття в Україні не було спроб створення меморіальних музеїв-садиб відомих народних майстрів, у тому числі й гончарів. Тільки в другій половині 1980-х років, в умовах так званої «суспільної перебудови», почали народжуватися ідеї музеєфікування садиб видатних мистців-гончарів, хоча всі наявні можливості для цього, за політичними баталіями, так і не було вповні реалізовано.

На початку 1988 року в Опішному було відкрито **Меморіальний музей-садибу гончарки Олександри Селюченко** на правах відділу Музею гончарства. Це був перший в Україні музейний заклад меморіального типу, пов'язаний з діяльністю видатної гончарки. Його основою став будинок, у якому жила й творила славетна опішненська мисткиня, заслужений майстер народної творчості України Олександра Федорівна Селюченко (1921–1987). За своє життя вона створила тисячі антропоморфних та зооморфних скульптурок, у яких втілено особливості українського традиційного світобачення ХХ століття. У музеї-садибі зберігаються 1064 глиняні твори, 296 аркушів декоративних малюнків Олександри Селюченко, особистий архів (листи, щоденники, спогади – усього 222 одиниці збереження), бібліотечка (174 видання), фотографії (близько 700 штук), 531 предмет повсякденного побуту. Частина з цих речей знаходиться в постійній експозиції [докладніше див.: 428].

Того ж таки 1988 року в Україні було відкрито ще один **Меморіальний музей-садибу гончарів-братів Якова і Якіма Герасименків** у селі Новоселівка Гайсинського району, що на Вінниччині [90; 28, с.5, 7, 14-15; 257, с.90]. Основою музею-садиби стала відреставрована хата Якова Герасименка [211, с.361]. У будівлі експонуються гончарні вироби Якіма і Якова Герасименків, їх батька Агафона Якимовича (1862–1925); племінниці, заслуженого майстра народної творчості України, відомої гончарки Єфросинії Міщенко, послідовників – Миколи Бабака, Тетяни Шпак, Валентини Живко та багатьох інших гончарів.

Одночасно із заснуванням в Україні перших меморіальних музеїв-садиб гончарів ученими висловлювалися думки про необхідність створення музеїв-садиб Олександра Бахмінського, Павлини Цвілик, Остапа Ночовника, Петра Калашника, Олександра Ганжі, Федора Гнідого [257, с.90]. Зокрема, 1989 року учасники Першої республіканської науково-практичної конференції «Гончарство України: минуле й сьогодення» (Опішне, 09–10.06.1989) зверталися до Міністерства культури УРСР з клопотанням про створення меморіальних музеїв українських гончарів: Олександра Бахмінського, Павлини Цвілик (Косів, Івано-Франківщина), Олександра Ганжі (Жорнище, Вінниччина), Федора Гнідого (Валки, Харківщина) [305, с.367]. Проте на пропозицію вчених міністерство не відреагувало жодним словом.

Новий етап музеєфікації гончарної спадщини України почав свій відлік через десятиліття, з відкриттям у Опішному 24.07.1999 року **Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів** – на правах відділу Державного музею-заповідника українського гончарства. Він розмістився в будинку, де мешкали Явдоха й Гаврило Пошивайли – старійшини найдавнішої гончарної династії в Україні. Фондові колекції музею-садиби нині налічують 1571 твір кераміки, 59 – інших видів народного мистецтва, 82 фотографії, 323 предмети побуту гончарських подвижників [427; 283].

4 грудня 2001 року в селі Вільхівка Іршавського району Закарпатської області відкрито **Меморіальний музей-садибу гончаря Михайла Івановича Галаса** (1921–1993) – одного з найбільш відомих закарпатських майстрів 1950-х – початку 1990-х років. Того ж дня на будинку заслуженого майстра народної творчості України встановлено меморіальну дошку. У музеї-садибі представлено кілька сотень гончарних виробів (корчаги, миски, горщики, довжанки тощо), особистих речей, нагород з мистецьких виставок і конкурсів [337].

Музей гончарного мистецтва імені ОЛЕКСІЯ ЛУЦИШИНА. Вінниця. 2005.

Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

У 1990-ті роки ідею створення меморіального музею-садиби подільського гончаря Івана Гончара (1888–1944) із с.Кришинці Тульчинського району Вінницької області виношував його земляк і учень, заслужений майстер народної творчості України Олексій Луцишин (1922–2001), який збирав матеріали про гончарство рідного села, глиняні вироби місцевих гончарів. На жаль, смерть не дозволила йому звершити задумане і вже наприкінці липня 2005 року у Вінниці відкрито **Музей гончарного мистецтва імені Олексія Луцишина** на правах відділу Вінницького обласного художнього музею [268, с.282; 169; 426]. Він функціонує на основі садиби цього гончаря. Проте меморіальною є не вся садиба, а лише одна кімната; в інших розгорнуто музейну експозицію, що розповідає про гончарство краю та творчі досягнення учнів Олексія Луцишина. *«За замислом його творців, музей має бути чимось більшим, аніж просто місцем збереження та демонстрації експонатів, і тому до будинку прибудовано навчальний клас-майстерню для групової та методичної роботи з удосконалення традиційних методів творення високого мистецтва з глини»* [169]. У одній з публікацій про цю подію є фото експонованих у новому музеї робіт, які репрезентують, на жаль, не високе мистецтво гончаротворення Вінниччини, а кітчеву ліпанину. У новітньому музейному закладі реалізовано концепцію музеєфікації гончарної спадщини, зорієнтовану на збереження окремих речей, глиняних виробів, а не явища в цілому. Зазначу, що група вінницьких учених на чолі з доктором історичних наук, керамологом Лідією Мельничук відстоювала ідею меморіалізації садиби Олексія Луцишина, тобто максимального збереження її в незмінному вигляді, що б дозволило донести до майбутніх поколінь українців автентичність гончарного явища, ім'я якого – Олексій Луцишин.

Останніми роками були також намагання родичів гончарів спільно з громадськістю створити меморіальні музеї-садиби заслуженого майстра народної творчості України, відомого гончаря Якова Падалки (1926–2000) в с.Віта Поштова [129] та заслуженого діяча мистецтв України, славетного художника-кераміста Михайла Денисенка (1917–2000) в м.Васильків, що на Київщині. З різних причин патріотичні наміри й досі не вдалося втілити в життя. Сподіваюся, що тимчасові труднощі вдасться здолати і в країні поставатимуть нові музеї-садиби славетних гончарів, віддаючи належну шану гончарним подвижникам України.

Діючі в Україні меморіальні музеї-садиби гончарів засновувалися й розгортали свою діяльність на громадських засадах (Меморіальний музей-садиба гончарів-братів

Герасименків) або ж на правах відділів державних музеїв (Меморіальний музей-садиба гончарки Олександри Селюченко та Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів). Відповідно, різними були принципи побудови музейних експозицій і опрацювання фондів колекцій. Скажімо, садибу в Новоселівці було музеєфіковано лише через 19 років після смерті власника хати, а тому в її інтер'єрах збереглися лише поодинокі особисті речі, предмети побуту та вироби Якова Герасименка. З огляду на це, музейна експозиція має менш виявлений меморіальний характер, у ній відсутня «аура» повсякденного побуту гончарів і особливо відчутний коригуючий вплив експозиціонерів. Подібне враження чужорідної субстанції на дворищі справляє масивне накриття над реконструйованою гончарною піччю і вимощені плиткою стежки. Облік і каталогізація експонатів, анотування творів здійснюються на початковому рівні, що не відповідає сучасним вимогам музейної справи. Фактично музей-садиба перетворився на художньо-краєзнавчий музей, експозиції якого розповідають про історію села й розвиток у ньому гончарства, презентують давні й сучасні гончарні вироби бубнівських гончарів, показують предмети традиційного побуту селян і ремісників. З огляду на це в середині 1990-х років було змінено й назву закладу – він став називатися «Новоселівський музей гончарного мистецтва братів Герасименків». Щоправда, вона знову ж таки не відповідає його сутності, оскільки саме «гончарне мистецтво братів Герасименків» у експозиції складає менше 5% від усіх творів. У зв'язку з цим видається доречним уточнення назви музею до, скажімо, такої: «Новоселівський музей бубнівського гончарства імені братів Герасименків».

Дещо інший методичний підхід до розвитку меморіальних музеїв-садиб застосовано в Опішному. Обидва музеї-садиби є структурними підрозділами Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Визначальною їх особливістю є збереження в недоторканому вигляді дворищ, господарських і гончарних будівель, інтер'єрів хат. Під час перебування в кімнатах складається враження, немовби господар щойно вийшов із них і невдовзі повернеться. Це відчуття досягається наявністю усіх особистих речей майстрів від ложки і гончарного ножика, до одягу, меблів і гончарних виробів у місцях їх узвичаєного зберігання. Усі твори належно атрибутовано, сфотографовано, записано в книгу надходжень та в інвентарну книгу; нині ведеться робота зі створення електронного каталога і окремого сайту в мережі Інтернет; готуються й видаються бібліографічні покажчики, присвячені майстрам [222; 220]. З метою наукового вивчення творчої спадщини та популяризації мистецьких здобутків гончарки влаштовуються наукові форуми. Наприклад, кожні п'ять років відбуваються Селюченківські наукові читання (1991, 1996, 2001, 2006) за участю провідних українських керамологів, мистецтвознавців, етнографів, краєзнавців, народних майстрів-гончарів і художників-керамістів [80; 174; 133].

Водночас, недоліками в діяльності усіх музеїв-садиб гончарів є обмеженість фінансування на проведення ремонтно-реставраційних робіт, відсутність сучасної електронної охорони, незначна відвідуваність, слабка збиральницька, виставкова, видавнича і в цілому популяризаторська діяльність, недостатня забезпеченість кадрами музеєзнавців і культурологів.

Музеї, які мають збірки кераміки, умовно можна виділити в такі основні тематичні групи: історичні (краєзнавчі), етнографічні, художні. Історичні музеї зберігають археологічну кераміку від найдавніших часів до кінця пізнього середньовіччя, гончарні вироби XIX – початку XX століть; **етнографічні** – побутову кераміку кінця XIX – початку XXI століття; **художні** – кераміку кінця XIX – початку XX століття, а також порцеляну й фаянс XVII–XX століть. Перед цими музеями не стоїть завдання зібрати якомога більше матеріальних свідчень про гончарну культуру того чи іншого етносу, держави. Фонд кераміки в них не є провідним, визначальним, а до того ж має чітко виявлену регіональну

специфіку, тобто представляє здобутки гончарів переважно того регіону, де знаходиться заклад (за винятком Музею етнографії та художнього промислу у Львові, Національного музею історії України, Музею українського народного декоративного мистецтва і Музею народної архітектури та побуту НАН України в Києві). Так, значні колекції побутових гончарних виробів зібрано впродовж 1960–1990-х років музеями народної архітектури та побуту. Зокрема, у Музеї народної архітектури та побуту в Ужгороді представлено гончарство Закарпаття, у Музеї народної архітектури та побуту в Чернівцях – Буковини, у Музеї народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому – Середньої Наддніпрянщини. У той же час Музей народної архітектури та побуту у Львові, заснований 1966 року як відділ народного будівництва Львівського музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (з 1971 року – самостійний музей), постає гіперрегіональним закладом, оскільки чисельно переважаючими в ньому є збірки кераміки всіх західних областей України (близько 2000 виробів, у тому числі 7 комплектів мальованих гуцульських кахель, добірка глиняних свистунців та мальованих декоративних настінних фаянсових тарілок українського, польського, чеського та німецького виробництва) [26].

Прикметою музейних закладів – власників гончарних колекцій – також є і те, що кожен музей володіє найбільшою збіркою кераміки саме того часу, який припадає на півстоліття до часу його заснування і приблизно на перше двадцятиліття його становлення. Саме тому Музей етнографії та художнього промислу у Львові і Музей українського народного декоративного мистецтва в Києві володіють найбільшими колекціями української кераміки другої половини XIX – першої чверті XX століття. Переважаючими в них є вироби декоративно-ужиткового характеру, оскільки майже всі збирачі гончарних колекцій зорієнтовані були на пошуки виробів передовсім декоративного призначення – мальовані, полив'яні, ліплені тощо. (Іван Франко, аналізуючи експозиції тогочасних етнографічних виставок, зазначав, що «гуцульські святкові вироби, свого роду предмети розкоші, найбільше приваблюють аматорів-дилетантів, що їх найбільше в музеях і приватних колекціях...» [386, с.477]). Простий побутовий посуд, архітектурно-будівельна кераміка (кахлі, цегла, димарі), гончарні інструменти, як і професійна обрядовість, технологічні аспекти ремісничого виробництва, за деякими винятками, не були предметом їх уваги. Тільки в створюваних музеях народної архітектури та побуту від середини 1960-х років працівники почали звертати належну увагу на зазначені вище вироби. Тому їх збірки складаються переважно з побутових виробів 1910–1980-х років. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, заснований 1986 року, репрезентує здебільшого гончарство 1930–1990-х років.

Другою за чисельністю в Україні колекцією кераміки володіє Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України у Львові, основою якого став Музей Наукового товариства імені Тараса Шевченка (далі в тексті – НТШ), заснований 1895 року. До формування його колекцій причетні видатні діячі української науки й культури: Микола Біляшівський, Федір Вовк, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Іван Франко, Володимир Шухевич, Данило Щербаківський та багато інших подвижників рідної культури. Перші колекції започаткувалися з випадкових дарунків, переважно археологічних матеріалів. Найбільш відомими добродійниками музею були Микола Біляшівський, Данило Щербаківський, Іван Франко, Михайло Грушевський, Богдан Заклинський, Володимир Дорошенко, Іван Крип'якевич, Ярослав Пастернак, Федір Вовк. Збірка кераміки нині налічує більше 11000 виробів народного гончарства та близько 16000 порцелянових і фаянсових виробів. Її почали формувати ще в 1908 році. На той час це була перша колекція подібного типу в Галичині. Першими експонатами стали гончарні вироби із села Яструбич (Сокальщина), подаровані Романом Янушем; фрагменти кахель та цегли із с.Павлів (Львівщина), передані Богданом Янушем; археологічна кераміка, віднайдена на Чернігівщині Миколою Біляшівським [106, с.46].

1940 року Музею НТШ було надано статус Державного етнографічного музею АН УРСР. До його колекцій було передано етнографічні збірки інших музеїв та приватних осіб Львова, зокрема, з Львівського університету (35 глиняних виробів), Львівського міського музею (270 гончарних виробів, зібраних Олександром Прусевичем), колишнього музею польського графа Владзимежа Дзедушицького (2552 виробів) та з інших закладів [106, с.52-53]. 1951 року його було об'єднано з Музеєм художньої промисловості в Музей етнографії та художнього промислу з підпорядкуванням Академії наук УРСР. 1982 року на його основі постало Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені Максима Рильського АН УРСР, якому 5 лютого 1992 року рішенням Президії НАН України надано статус Інституту народознавства НАН України. Музей етнографії та художнього промислу став окремим підрозділом новітньої академічної установи. Характерною прикметою цього закладу є проведення його працівниками фундаментальних народознавчих досліджень. У його стінах працювали й готували свої керамологічні праці відомі вчені — Юрій Лацук, Катерина Матейко, Фаїна Петрякова і Лев Долинський.

Музейна колекція кераміки відображає досягнення майже всіх гончарних осередків України, з чисельним переважанням творів майстрів Правобережної України. Представлено всі основні групи виробів: столовий, кухонний і господарський посуд; архітектурно-будівельну кераміку (кахлі, цегла, черепиця); речі ритуального та декоративного призначення; глиняну іграшку. Вони характеризують багатолітні досягнення як народних майстрів-гончарів, так і художників-керамістів. Є поважна збірка археологічної кераміки з українських етнічних територій та збірка порцелянових і фаянсових виробів з України, Англії, Голландії, Данії, Ірану, Іспанії, Італії, Китаю, Польщі, Росії, Туреччини, Угорщини, Чехії, Японії, у тому числі порцеляна знаменитих європейських мануфактур Берліна, Відня, Севра, Майсена [403, с.139]. Музей має зразки виробів усіх керамічних фабрик України кінця XIX – початку XX століття [107, с.195].

Третьою за чисельністю колекцією кераміки в Україні володіє Музей українського народного декоративного мистецтва в Києві. У ній налічується понад 13000 виробів народного гончарства і близько 8000 творів порцеляни та фаянсу [183, с.19]. Цей музей перетворено в окремий заклад у липні 1964 року з філіалу Музею українського мистецтва. Взагалі ж витоки сучасного закладу сягають 1897 року, коли київське «Товариство любителів старожитностей та мистецтв» прийняло рішення про заснування міського музею й почало збирати перші експонати. Офіційною ж датою заснування музею вважається 5 серпня 1899 року – день відкриття в новозбудованому приміщенні виставки до XI археологічного з'їзду. Заклад було освячено тільки в грудні 1904 року під назвою «Київський художньо-промисловий і науковий музей імені Миколи II» [312, с.14; 182, с.346]. 1924 року музей було перейменовано на Всеукраїнський історичний музей імені Тараса Шевченка, а з 1937 року – на Державний український музей. У 1930-х роках до музейної колекції кераміки надійшли збірки розформованого Сільськогосподарського музею (експедиційні знахідки Євгенії Спаської, Юрія Александровича), викладачів та учнів Межигірського керамічного технікуму (1919–1927), майстрів Центральної експериментальної майстерні, створеної при музеї 1934 року для підготовки творів на заплановані пропагандистські художні виставки народного мистецтва в Москві, Ленінграді та Києві (Якіма і Якова Герасименків, Івана Гончара, Олександри Грядунової та інших). 1954 року всі твори народного мистецтва було виділено в окремий філіал, який через десять років, як уже зазначалося, став самостійним закладом. З-поміж інших експонатів до нього перейшло близько 3000 гончарних виробів [183, с.83]. До 1924 року першим директором музею був славетний український вчений і громадський діяч, подвижник національної культури Микола Біляшівський. До розбудови музейної скарбниці всеукраїнського значення активно долучилися також Михайло Грушевський, Володимир Антонович, Василь Кричевський,

Дмитро Яворницький, Володимир Вернадський, Григорій Павлуцький, Федір Вовк, Тадей Рильський, Олена Пчілка, Данило і Вадим Щербаківські.

Під час Першої світової війни майже 6500 кращих творів з музею було евакуйовано до Московського історичного музею (1915), частина з яких уже ніколи не повернулася в Україну. У роки наступної, Другої світової війни, німці вивезли до м.Дрезден майже всю колекцію музею, у тому числі близько 6000 гончарних виробів. Більшість із цих експонатів (2/3) було репатрійовано 1948 року, але при цьому найбільше постраждала збірка кераміки: до Києва повернулося декілька ящиків черепків від колишніх унікальних творів народного гончарства. За висновком українських реставраторів, повному відновленню підлягають 1400 виробів, фрагментарному – 150. Уже реставровано більше 200 глиняних виробів, які в травні 1998 року експонувалися на виставці *«Повернені з небуття»* [183, с.80; 312, с.17]. Серед них – кахлі із с.Сунки (Черкащина), знайдені Данилом Щербаківським; вироби із Обухова, Здорівки, Дибинців (Київщина); Опішного (твори Федора Чирвенка, Івана Гладишевського, Остапа Ночовника та інших відомих гончарів); Бубнівки, Смотрича, Кришинців, Бару (Поділля), Косова, Пистиня (Івано-Франківщина).

Музейна колекція кераміки має твори з усіх регіонів України, від XV століття до сьогодення. Широко представлено творчість гончарів Опішного: збірка виробів провідного гончарного осередку України налічує близько 1500 творів. Велика збірка кераміки Середньої Наддніпрянщини: Дибинців (збірка посуду, що надійшла до музею після Кустарної виставки в Києві 1906 року, роботи Герасима Гарнаги, Василя Масюка, Аріана Старцевого, Михайла Тарасенка та інших майстрів), Києва (майстерня Науково-дослідного інституту експериментального та типового проектування – Ніна Федорова, Оксана Грудзинська, Ганна Шарай, Дмитро Головка, Олександра Грядунова, Людмила Кияніцина, Павло Іванченко, Людмила Івківська та інші). Широко представлено творчість мистців Васильківського майолікового заводу (Михайло Денисенко, Надія та Валерій Протор'єви). Кераміку Середньої Наддніпрянщини представлено також виробами гончарів Обухова, Броварів, Гнильця, Голоківки. Серед робіт – такі відомі як зооморфна скульптура *«Дволикий лев»* XVIII – початку XIX століття та антропоморфна посудина у вигляді офіцера XIX століття [182, с.348]. Зберігається рідкісна збірка мисок із с.Сунки (Черкащина), передана музею 1905 року графинею Яшвіль для експонування на Кустарній виставці в Києві 1906 року. Славетну кераміку Косова, Пистиня, Коломії репрезентовано виробами Олександра Бахмінського, родини Баранюків, Петра Кошака, Дмитра Зондюка, Павлини Цвілик (понад 500 творів), Надії Вербівської, Марії Тим'як, Катерини та Вікторії Волощуків, Марії Крушницької, Михайла і Ганни Роциб'юків, Орісі Козак та інших. Музею ще в 1980-ті роки вдалося придбати частину гуцульських гончарних колекцій таких відомих збирачів як Е. і З.Сагайдачні, Д.Гоберман, Л.Даченко, Н.Ейсмонт. У меншій мірі представлено гончарні осередки Поділля (Адамівка, Бубнівка, Гайсин, Жерденівка, Кіблич, Майдан-Бобрин, Миньківці, Рахни-Лісові, Смотрич), Волині, Закарпаття, Буковини, Полісся. Велика збірка робіт Івана Гончара з Кришинців, Миколи Піщенка з Ічні, Омеляна Железняка з Києва.

У другій половині 1980-х років музей почав формувати збірку кераміки українських художників-керамістів (Ольга Безпалків, Зіновій і Тамара Берези, Леонід Богинський, Іван Віцько, Борис Данилов, Олесь Дзиндра, Тарас Драган, Ганна Друль, Андрій Ільїнський, Нелі Ісупова, Надія Козак, Людмила Красюк, Марія Курочка, Тарас Левків, Ганна-Оксана Липа, Ганна Лисик, Олександр Міловзоров, Ярослав Мотика, Петро Мось, Роман Петрук, Ольга Рапай, Галина Севрук, Інна Туманова-Єршова, Іван Фізер, Зіновій Флінта, Іван Франк, Уляна Ярошевич та інші) [399]. У збірці фарфору зберігаються вироби Корецького, Баранівського, Городницького заводів початку XIX століття; знаменитого заводу в селі Волокитине Чернігівської губернії (1838–1861); найбільша в Україні збірка виробів Києво-Межигірської фаянсової фабрики (1798–1877); представлено також вироби українських фарфорових заводів 1960–1980-х років (Київський експериментально-

художній керамічний завод, Баранівський фарфоровий завод імені Леніна, Коростенський фарфоровий завод). Цікава збірка виробів Київського експериментально-художнього керамічного заводу, оздоблених мистцями-вихідцями зі славетної Петриківки Дніпропетровської області, які жили в Києві й працювали на цьому заводі: Марфою Тимченко, Вірою Павленко, Ганною Павленко-Черниченко.

Четвертою за чисельністю колекцією кераміки в Україні володіє Музей народної архітектури та побуту НАН України в Києві. Нині вона налічує більше 12000 одиниць збереження. Заснований 1969 року заклад дуже динамічно розбудовувався і за десятиліття став одним із провідних в Україні. Величезну колекцію побутової кераміки кінця XIX–XX століття було зібрано переважно працівниками музею під час численних етнографічних польових експедицій до всіх історико-етнографічних регіонів країни.

Найбільш повно представлено досягнення гончарів Полтавщини, передовсім Опішного. Творчість місцевих провідних мистців представлено роботами Івана Білика, Гаврила, Явдохи і Миколи Пошивайлів, Михайла Китриша та інших гончарів. Тільки робіт славетної Олександри Селюченко є 175 штук. Окрім посуду різних форм і призначення, сформовано унікальну збірку з 95 зразків теракотових кахель, придбано дві печі з повним комплектом теракотових кахель і один кахельний мальований комплект 1884 року роботи Пилипа Явдака із села Лазьки Зінківського району (знайдено в смт.Котельва).

Харківщину в музеї представлено гончарством м.Валки (Федір Гнідий, Дмитро Наріжний, Зоя Грунь); Поділля – виробами майстрів Адамівки, Бубнівки, Гончарівки, Жорнища, Кришинців, Майдан-Бобріка, Смотрича (Яків Герасименко, Олександра Пиріжок, Іван Бойко, Валентина Живко та інші гончарі); Волині й Полісся — Верба, Ічня, Кривизь, Кульчин, Рокита (Дмитро Панасенко, Микола Піщенко, Іван Пушкар та інші); Середньої Наддніпрянщини – Васильків, Віта Поштова, Гнилиць, Громи, Дибинці, Паланочка (Михайло Денисенко, Дмитро Косяченко, Каленик Масюк, Яків Падалка, Михайло Тарасенко, Григорій Торба та інші); Гуцульщини — Косів, Пистинь, Коломия (Олександр Бахмінський, Надія Вербівська, Петро Кошак, Павлина Цвілик та інші); Закарпаття – Вільхівка (Михайло Галас та інші). Збірка народної кераміки з Півдня України – найбільша в нашій державі. Окрему групу складає глиняна скульптура Марії Галушко, Федора Олексієнка, Петра Печорного (Київ), Михайла Озерного (Миколаїв), Миколи Вакуленка (Ялта) та багатьох інших керамістів.

Значні колекції кераміки західних областей України зосереджено в Дрогобицькому краєзнавчому музеї, Івано-Франківському обласному краєзнавчому музеї, Косівському краєзнавчому музеї, Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Володимира Кобринського, Музеї Косівського інституту декоративно-ужиткового мистецтва імені Василя Касіяна, Чернівецькому обласному краєзнавчому музеї та інших. Так, Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, заснований 1926 року, має близько 4000 гончарних виробів кінця XVIII–XX століття з Коломиї, Косова, Пистиня, Кутів, Снятина (Петра Баранюка, Олександра Бахмінського, Дмитра Зінтюка, Петра Тимчука, Франца Марковського, Мартина Красовського, Йосипа Табахорнюка, Миколи Стадніченка, Петра Кошака, Григорія і Павлини Цвілик, Марії Тим'як, Ганни й Михайла Рошч'юків, Василя Совіздранюка, Розалії Люк, Михайла Волощука, Орісі Козак, Надії Вербівської, Кароля Санойци, Василя Кахнікевича та багатьох інших майстрів; твори учнів Коломийської гончарної школи (1876–1914), у тому числі Станіслава Патковського). У музеї є колекція гончарних виробів Закарпаття та Буковини: Вільхівки (Михайла Галаса, Івана Ребрика), Хуста (Йосипа Перчі, Михайла Лемка), Ужгорода (Івана Бендіка), Чернівців (Георгія Коржового) [126, с.10-11, 86-89; 193, с.28-35, 94-104].

Найбільшими колекціями археологічної кераміки в Україні володіють Національний музей історії України в Києві, Археологічний музей на правах відділу Національного

науково-природничого музею НАН України в Києві та Одеський археологічний музей НАН України. Збірки археологічної кераміки мають також обласні краєзнавчі музеї.

Українська кераміка є в музеях та приватних колекціях багатьох держав світу, зокрема в Міжнародному музеї кераміки (Фаенце, Італія), Луврі (Париж, Франція), Музеї Вікторії та Альберта (Лондон, Великобританія), Етнографічних музеях (Будапешт, Угорщина; Варшава і Краків, Польща; Шльос Кіттзее, Австрія), Національних музеях (Краків і Познань, Польща) та багатьох інших. На жаль, докладними відомостями про чисельний і асортиментний склад української кераміки в зарубіжних державних і приватних колекціях не володіє жодна українська установа чи особа, а тому їх збирання й вивчення постає одним із першочергових завдань вітчизняних керамологів.

Твори опішненських гончарів початку XX століття в експозиції Міжнародного музею кераміки. Фаенце, Італія. 1994.
Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Більшість творів наших гончарів, що надійшли до зарубіжних збірок упродовж другої половини XIX – кінця XX століття, в обліковій документації атрибутовано за країною походження, частіше як Росія (СРСР). Наприклад, ще й 1994 року мені доводилося бачити в експозиції Міжнародного музею кераміки у Фаенце (Італія) твори опішненських гончарів початку XX століття без жодної згадки про те, що їх виготовлено в Україні (з написом «EX URSS» – «колишній СРСР»; у інвентарних картках цих експонатів записано: «*Produzione russa*» – «російський твір»). Поширення таких уявлень на початку XX століття сприяли й самі гончарі, наприклад опішненські, які на денцях своїх виробів ставили тавро «*Made in Russia*».

Шляхи надходження української кераміки до зарубіжних колекцій були різними: від спеціальних приїздів в Україну західних вояжерів для придбання кераміки (саме так до Парижа потрапило майже ціле горно посуду славного мистця з Миських Млинів Остапа Ночовника) до дарунків окремих осіб. Наприклад, твори української народної кераміки, що за мистецькими критеріями справедливо вважалися кращими на безмежних

обширах Російської імперії, охоче дарували члени царської родини і високопоставлені чиновники своїм чужоземним колегам і приятелям (згадані вище твори опішненської кераміки в Міжнародному музеї кераміки у Фаенце було подаровано князем Долгоруковим 1910 року). Окрім експорту в країни Європи, Америки та Близького Сходу, то був один із налагоджених шляхів вивезення раритетних творів українських гончарів за межі країни.

Найбільшими колекціями української кераміки поза межами нашої держави володіють Історичний музей Росії (Москва) та Російський етнографічний музей (Санкт-Петербург), причому якщо в першому закладі кількісно переважаючими є матеріали з археологічних розкопок на території України, то в другому – матеріали польових етнографічних експедицій 1900–1930-х років. Унікальну колекцію української

кераміки другої половини XIX – першої третини XX століття сформовано в Російському етнографічному музеї. Нині вона налічує близько 3000 предметів, які представляють вершинні досягнення в галузі гончарства різних історико-етнографічних регіонів України. Найбільш активним збирачем був полтавський археолог і етнограф Іван Зарецький (1857–1937). Упродовж 1902–1906 років він обстежив десятки населених пунктів Полтавської та Харківської губерній, де зібрав близько 1500 тисячі предметів народного побуту. При цьому вченого цікавило передовсім гончарство Полтавщини, досконало вивчене ним упродовж польових керамологічних експедицій 1893 року. Серед колекції кераміки Російського етнографічного музею чисельно переважають вироби гончарів Опішного та навколишніх сіл: близько 600 предметів, із них – 220 мисок. Це найбільша у світі збірка мальованої опішненської кераміки другої половини XIX – початку XX століття. За словами співробітника музею Ольги Карпової, *«колекцію підібрано таким чином, що може бути представлена як монографічне зібрання одного з визначних центрів гончарства на Полтавщині»* [112, с.8]. Окрім згаданих уже мисок, до її складу входять різноманітні горщики, макітри,ринки, глечики, барильця, куманці, зооморфний посуд, люльки, дитяча глиняна іграшка, кахлі. Безцінними керамологічними джерелами є архівні рукописні матеріали та фотографії Івана Зарецького, які розкривають особливості побуту і роботи гончарів [112].

У цій книзі мова не йтиме про шляхи та особливості складання збірок української кераміки поза межами України, оскільки це тема окремого дослідження. Для загального уявлення, схематично покажу як це відбувалося і хто був до цього причетний на прикладі Російського музею імператора Олександра III в Санкт-Петербурзі. Умовно можна визначити три етапи складання тамтешньої української керамологічної колекції: найактивніше вона поповнювалася впродовж 1902–1915 років (I етап), значно менше впродовж 1916–1929 років (II етап), несистематичні надходження, здебільшого внаслідок експедицій в Україну співробітників музею, характерні для 1930–1980-х років (III етап). На початковому етапі збірка комплектувалася переважно мешканцями України. До збиральницької роботи залучалися як відомі українські вчені-етнографи, мистецтвознавці, керамологи, краєзнавці, так і маловідомі особи, навіть студенти, наприклад, студент Петербурзького університету Кость Широцький, який невдовзі став знаним істориком мистецтва. Від 1920-х років українська колекція збагачувалася за рахунок речей, зібраних в основному співробітниками музею; вчені України до цього вже не залучалися.

Цінні зразки гончарних виробів було також придбано в приватних осіб (І.С.Абрамова, Є.С.Артюхова, М.Ф.Біляшівського, І.А.Богданова, Л.А.Дінцеса, І.З.Ідліса, О.К.Карчевської, А.А.Макаренка, П.А.Смелова, Є.Ю.Спаської, О.П.Черепніної-Даніні, К.Б.Широцького та багатьох інших) та в українському книжковому магазині в Петербурзі (наприклад, 41 виріб із Зінькова Летичівського повіту Подільської губернії, 6 виробів гончаря Каленика Масюка з Дибинців Канівського повіту Київської губернії, 47 робіт з Бубнівки Гайсинського повіту Подільської губернії, переважно Семена Гончара).

Основний масив керамологічної колекції з України було сформовано зусиллями багатьох дослідників (І.А.Зарецький, М.І.Коробка, А.Лажечників, В.П.Шнейдер, Ф.К.Вовк, В.К.Костко, А.С.Сержпутовський, О.М.Прусевич, С.І.Руденко, В.А.Бабенко, П.П.Єфименко, К.В.Широцький, А.А.Макаренко, М.М.Лебедев, П.З.Рябков, Г.Є.Артюхов, М.О.Фріде, А.І.Зарембський, Н.П.Ліватинська). Після II Світової війни українську кераміку для музею збирали працівники закладу [372, с.12-50].

Мусимо віддати належне російським музеям: якщо в Україні, у роки «будівництва соціалізму» багато творів народного мистецтва, насамперед, сакрального, культового призначення, знищували «активісти», то в Росії їх дбайливо зберігали, хоча й рідко вони виходили з фондів підвалів і займали належне місце в постійних експозиціях. Чи не тому, знаючи про цю «совєтську» закономірність, один із найвизначніших українських збирачів

старовини і музейних працівників, Кость Мощенко, 1943 року вивіз на Захід велику збірку творів українського народного мистецтва з колекцій Полтавського краєзнавчого музею. Вони й донині зберігаються в США. Якби Кость Мощенко цього не зробив, можливо б, українці втратили їх назавжди і навряд чи збереглися б вони в музейних приміщеннях, охоплених вогнем, коли навіть кераміка плавилася від високої температури.

Поважна колекція української глиняної іграшки кінця XIX – XX століття знаходиться в Художньо-педагогічному музеї іграшки АПН Росії в місті Загорську Московської області. Вона налічує близько 500 виробів. Найповніше представлено творчість опішненських гончарів; поодинокими творами – гончарство с.Решетилівка Полтавського повіту, м.Ізіум Харківської губернії, с.Михайлівка Мелітопольського повіту, с.Саблі Сімферопольського повіту, Волині, м.Кам'янець-Подільський, а також Косова, Гавареччини, Миколаєва, Громів, Дибинців та інших відомих осередків [160].

Вагомі колекції української кераміки зберігаються й експонуються в музейних закладах, створених українцями, що проживають за межами України. Серед таких закладів передовсім слід згадати про **Державний музей українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина), Український музей у Нью-Йорку (США), Українсько-Канадський архів-музей Альберти в Едмонтоні (Канада).**

ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА

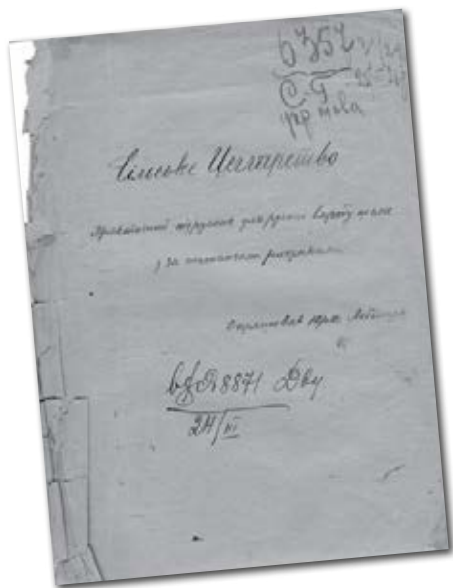
Другою групою українських керамологічних джерел є писемні матеріали, у яких зафіксовано ті чи інші відомості про стан гончарства, технологію роботи гончарів, професійні знання та звичаї майстрів, асортимент глиняних виробів тощо. Вони мають різний характер і змістове наповнення. Писемні джерела розпадаються на дві великі підгрупи:

- 1) **рукописні матеріали;**
- 2) **літературні (друковані) матеріали.**

Писемні джерела про українське гончарство впродовж кінця XIV – першої половини XVIII століття становлять різноманітні документи самоврядного чи приватного характеру. Серед них – акти, хроніки, податкові реєстри, описи, статuti гончарних цехів тощо. Пізніше важливі дані про ремесло містили статистичні й соціологічні, публіцистичні матеріали, офіційні документи, фольклорні й художні тексти, результати польових досліджень керамологів, етнологів, фольклористів, мистецтвознавців, геологів тощо. Перші відомості про певні аспекти діяльності гончарів на території України та їх вироби відносяться до кінця XIV століття. За свідченням Катерини Матейко, у хроніці Львова за 1388 рік згадувалися імена померлих гончарів Юрія і Драги [167, с.15].

На сьогодні більшість рукописних керамологічних джерел зосереджуються в державних архівах, у рукописних відділах наукових установ, музейних закладів. Чимало документів нині зосереджено в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Немало рукописних матеріалів про гончарство зберігається також у архівних установах Російської Федерації, Польщі. Чи не найбільше писемних документів про українське гончарство за межами України зосереджено в Санкт-Петербурзі, зокрема в Російському державному історичному архіві, архіві Російського географічного товариства, рукописному відділі Російського етнографічного музею.

Більшість архівних документів ще чекають своїх дослідників, оскільки донині залишаються маловивченими і не введеними до наукового обігу. Зокрема, донині невідома доля першого в Україні керамологічного дослідження гончарних осередків Полтавської

Титульна сторінка рукописної праці ЮРКА ЛЕБІЩАКА «Сільське цеглярство». Проскурів, Поділля. 1927. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

АМВРОСІЙ ЖДАХА. Полив'яні миски. Папір, олівець, акварель. Одеса. 1893–1894. Науково-технічна бібліотека Держбуду України, фонд Амвросія Ждахи, альбом №6 «Україна і Запорозжя» (ч.2), арк.216

губернії – «О гончарном производстве», написаного 1880 року Анастасієм Зайкевичем [258, с.4]; не опубліковано розвідку Юрія Павловича «Гончарство Ізюмщини» (1920-ті роки) [173, с.5], Івана Крип'якевича «Гончарство західних земель України XV–XVI ст.» [167, с.16], Юрка Лебіщак «Сільське цеглярство» [150] та багато інших.

З другої половини XVIII століття почали з'являтися друковані матеріали з відомостями про гончарство. Це найбільш інформативна підгрупа керамологічних джерел. З-поміж них – описи намісництв, а пізніше – губерній, публікації земських звітів та досліджень кустарного гончарства, статистичні збірники, щорічники, довідники, праці етнографічного та фольклористичного характеру.

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

Група аудіовізуальних керамологічних джерел за складовими терміноутворюючих слів розпадається на дві підгрупи:

- 1) візуальні;
- 2) звукові.

Візуальні джерела, у свою чергу, поділяються на:

а) статичні:

- фотоматеріали /фотографії, негативи (скло, плівка), слайди/;
- образотворчі матеріали /живопис, графіка, скульптура/;
- цифрові матеріали /фотографії на цифрових носіях інформації (CD, DVD тощо)/;

б) рухливі:

- кіноматеріали /фільми на плівці/;
- відеоматеріали /фільми на відеоплівці (VHS, SVHS та в інших форматах запису)/;
- цифрові матеріали /фільми на цифрових носіях інформації (CD, DVD, mini-DV тощо)/.

Звукові записи можуть бути на магнітній плівці або на цифрових носіях інформації.

До найдавніших прийомів візуального документування тих чи інших явищ гончарної культури належать **малювання, гравірування, лиття, ліплення** тощо. Відомі зображення процесів виготовлення глиняних виробів у давньоєгипетській (настінний живопис) та античній (вазопис) культурах. За доби середньовіччя зображення гончарних кругів та інших інструментів гончарів, глиняних виробів потрапляли на цішки, печатки й корогви цехових об'єднань ремісників. Загальновідомим джерелом про середньовічне гончарство є найбільш ранній європейський рукописний посібник з виготовлення майоліки «Три книги про гончарне мистецтво» італійця Кіпріано Пікколпассо з детальними кресленнями гончарних інструментів, малюнками, що відображають особливості технологічного процесу гончарного виробництва середини XVI століття. Ця унікальна керамологічна пам'ятка зберігається в Музеї Вікторії й Альберта в Лондоні. Репринт і перевидання її англійською мовою є в Гончарській книгозбірні України [див.: 453].

Рідкісним джерелом інформації для керамологічних студій є й твори образотворчого мистецтва. Наприклад, серед живописних полотен Сергія Васильківського є більше десятка пейзажів із зображеннями хат у Опішному, у тому числі типової хати гончаря [див.: 258, с.18]; на графічних малюнках Опанаса Сластьона знаходимо різні форми традиційних глиняних виробів Полтавщини; на акварельних малюнках Амвросія Ждахи – зображення полив'яних мисок, фаянсових виробів, зразки гончарних орнаментів [див.: 381. – 2002. – №3. – С.2,3 обкладинки]; на малюнках Олени Кульчицької – твори гуцульських гончарів.

Важливим джерелом керамологічної інформації постають фотографічні матеріали. Вони несуть у собі рідкісну візуальну інформацію про гончарство, зокрема про особливості виробничого процесу, побуту майстрів, асортимент їх продукції тощо.

Найдавніші фотографії, які зафіксували гончарну культуру в Україні, відносяться до останньої чверті XIX століття. Систематичне створення фотодокументів у гончарних осередках України вперше запровадив Іван Зарецький 1893 року під час дослідження ним гончарства Полтавщини. Найбільші колекції фотографічних матеріалів з історії українського гончарства кінця XIX – першої чверті XX століття зібрано в Полтавському краєзнавчому музеї та Російському етнографічному музеї в Санкт-Петербурзі (Росія); 1930-х – 2006 років – у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному.

Рухливі візуальні джерела про українське гончарство відомі з другої половини 1940-х років, коли в документальній хроніці почали з'являтися окремі кадри, а згодом і сюжети, присвячені глиняним виробам, майстрам гончарства. Переважно це були репортажі про виставки народного мистецтва. Найбільш ранній відомий мені науково-популярний фільм про українське гончарство було створено 1972 року на Київській студії науково-популярних фільмів 24-річним режисером Михайлом Ілленком (оператор Юрій Нейман, сценарист Григорій Местечкін). Називався він «Круг» і складався з кількох розрізнених сюжетів про творчість класиків українського скульптурного ліплення 1960-х років – Івана Білика, Гаврила Пошивайла і Федора Олексієнка, а також про невідомого доти гончаря Олександра Ганжу.

Нині в усьому світі знімається чимало фільмів про гончарство наукового, популяризаційного, навчального характеру. Навіть проводяться міжнародні фестивалі гончарних фільмів, у яких Україна, на жаль, ще жодного разу не брала участі [докладніше див.: 440]. Керамологічні фільми виконують не лише функцію музеєфікації, архівації знань про гончарну культуру, а й не менш важливе значення джерела для успадкування виробничого досвіду, опанування традицій, формування у відвідувачів музеїв гончарства

Родина гончаря біля горна.
Київська губернія. Початок XX століття.
Архів Російського географічного товариства
в Санкт-Петербурзі (Росія), ф.112, оп.1,
од. зб. 441, №37

Гончар на перепочинку в дорозі.
Чернігівська губернія. 1908.
Фото Федора Вовка. Фототека Російського
етнографічного музею в Санкт-Петербурзі
(Росія), №3719-160

уявлень про середовище та принципи творення глиняних виробів. Адже створені фото- і відеодокументи про гончарство того чи іншого осередку стають не тільки предметом архівного зберігання та наукового вивчення, а й основою для створення навчальних і популярних фільмів, проведення практичних і семінарських занять, організації виставок. Прикладом ефективності такої діяльності може бути 10-річна реалізація Державним республіканським центром російського фольклору в Москві керамологічного проекту «Жива глина» (1993–2002), спрямованого на вивчення народної глиняної

іграшки й гончарства за допомогою візуального фіксування гончарних явищ. До його реалізації, окрім дослідників гончарства, було залучено колекціонерів іграшки, педагогів, операторів, фотографів. Дослідження проводилися в традиційних осередках глиняної іграшки – с.Романово Липецької, Хлуднево Калужської, Александро-Прасковінка Рязанської областей та в інших [докладніше див.: 72].

У Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному нині зберігається найчисельніший в Україні архів візуальних керамологічних матеріалів. Тільки відеосюжетів про різні явища гончарної культури в Україні, створених упродовж 1991–2005 років, у ньому налічується близько 3000, у тому числі зйомки захистів керамологічних дисертацій (починаючи від 1994 року), керамологічних конференцій (від 1998 року), симпозіумів гончарства (1997–2001), всеукраїнських гончарних фестивалів (2000, 2001, 2006). Там же зберігається й чисельний масив звукових спогадів і розповідей гончарів, художників-керамістів, виступів дослідників гончарства на конференціях, симпозіумах, зроблених науковцями в різних регіонах України. По суті **можна вести мову про розвиток в Україні аудіовізуальної керамології, осередком якої стала Аудіовізуальна студія українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.**

Титульні кадри науково-популярного фільму «Круг» (колаж). Київ. 1972.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

У справі збереження візуальної керамологічної спадщини першочергова роль належить музейним закладам. Більше 20 років тому американський учений і священник, **доктор Карні Гейвін** проголосив: «Каждый музей – каковы бы ни были его цели – должен немедленно приступить к поиску, каталогизации и сохранению ранних фотодокументов, пока они не оказались окончательно утраченными... Время требует от нас энергичных действий уже сегодня: старые фотографии необходимо собирать и хранить как редчайшие памятники материальной культуры и исторические документы» [58, с.11]. На жаль, більшість фотоматеріалів кінця XIX – кінця XX століття в музеях України поверхово анотовано: невідомо, хто

на них зображений, коли зроблено знімок, де і хто знімав. Внаслідок цього вони значною мірою втрачають наукову цінність. «Без таких пояснительных подписей потеряют почти всю свою ценность даже самые драматичные, трогательные, значительные фотографии», – звертав увагу музеєзнавців той же Карні Гейвін [58, с.11]. Тому нині важливо провести інвентаризацію візуальних керамологічних матеріалів у музейних та архівних закладах України із залученням до їх ідентифікування керамологів, гончарів, старожилів гончарних осередків. За таких умов процес ідентифікування може перетворитися у сформування ще й унікального звукового банку (усних свідчень) про гончарну культуру минулого [докладніше див.: 58].

У сучасній музейній практиці України прикладом подвижницької діяльності в справі пошуку та музеєфікації старих фотографій, є сформування впродовж 1994–2006 років науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному

Оператор В.І.КРІПЧЕНКО знімає сюжет про сучасний стан опішненського гончарства до сатиричного журналу «Жорно».
Опішне. 27.11.1987. Фото Олеся Пошивайла. Публікується вперше [298]

Віктором Міщанином чисельної колекції фотографій кінця XIX – початку XXI століття, які зафіксували портрети гончарів північної групи малих осередків Опішненського гончарного району, їх родичів, домашній і виробничий побут, глиняні вироби тощо.

Насамкінець слід зазначити, що важливо не лише віднайти чи створити нові аудіовізуальні матеріали, але й забезпечити їх довготривале збереження та правильне використання [докладніше див.: 384; 50].

Завідувач Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ГУРИН знімає на відеоплівку процедуру захисту кандидатської керамологічної дисертації Олени Клименко.
Львів. 05.05.1995.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

ЗБАГАЧЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ СУЧАСНИХ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для плідної подальшої наукової діяльності важливим є збагачення джерельної бази сучасних керамологічних досліджень. Пошуково-збиральницька робота українських керамологів має забезпечити формування Національного керамологічного інформаційного банку даних про гончарство України та чужоземних країн, у тому числі через:

- продовження комплектування колекцій кераміки археологічних культур, гончарних осередків України і зарубіжжя; також колекцій художньої й технічної продукції гончарної промисловості;
- комплектування банку глин і глиняних формувальних мас України;
- продовження комплектування Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – республіканських спеціалізованих бібліотек з проблем українського і світового гончарства;
- розвиток Наукового архіву української керамології Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – спеціалізованих науково-допоміжних підрозділів, що займаються пошуком, збереженням та науковим дослідженням писемних і аудіовізуальних матеріалів, пов'язаних з історією українського й світового гончарства.

Нині актуальним завданням української керамології постає збереження особистих архівів відомих дослідників українського гончарства 1950–1990-х років, документальних архівів народних майстрів-гончарів, художників-керамістів; виявлення рукописних матеріалів керамологічного характеру в українських і чужоземних архівах з їх наступним опублікуванням, формування банку українських та чужоземних керамологічних дисертацій.

Штудіювання речових, писемних та аудіовізуальних джерел в Україні невіддільне від ретельного вивчення музейних колекцій кераміки, ознайомлення з технологією її виготовлення та аналізом регіональних особливостей чужоземного гончарства. Чільну увагу слід звернути на виявлення, атрибутування та каталогізацію українських матеріалів у іноземних зібраннях. У кожному конкретному випадку, за найменшої можливості, необхідно порушувати клопотання про повернення хоча б частини з них в Україну. Скажімо, тільки за останні сто років російського панування в Україні тисячі унікальних творів кераміки з археологічних розкопок та побутових гончарних центрів були вивезені з країни й осіли в столичних і провінційних музеях Росії.

Водночас із поверненням українських гончарних надбань, настав час потурбуватися й про збагачення вітчизняних музеїв чужоземними пам'ятками гончарства. Якщо нині українські музейні фонди й мають зарубіжні колекції, то переважно всі вони були сформовані на початку ХХ століття. Поодинокі експонати чи невеликі збірки потрапляли до художніх приватних зібрань старовини відомих промисловців-колекціонерів, меценатів, їх привозили з-за кордону мандрівники, географи, військові. Після більшовицької окупації 1919 року на теренах України такою цілеспрямованою діяльністю ніхто не займався.

1.4. ОСНОВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ

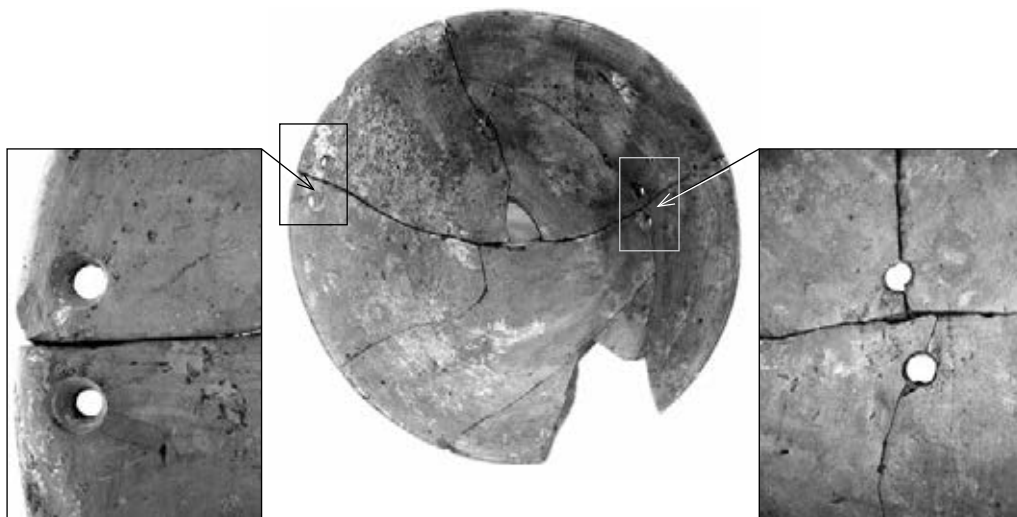
Первісні способи збереження глиняних виробів (109)
 Становлення й проблеми української реставрації кераміки (115)
 Консервація й реставрація пам'яток гончарства (122)

Наявність якісної сировини сприяла значному розвитку в Україні гончарного виробництва. На початку ХХ століття в нас діяло більше 700 осередків гончарства. У них щороку виготовлялися мільйони штук глиняних виробів, які задовольняли побутові потреби не лише жителів України, а й суміжних регіонів сталого проживання інших етносів. Саме тому найчисельнішою групою як археологічних пам'яток, так і етнографічних старожитностей є кераміка. **Нині в музеях України зберігається більше 400 тисяч виробів з глини та їх фрагментів**, які засвідчують неперевершені технічні й мистецькі досягнення наших пращурів у справі гончаротворення. Пам'ятки, вік яких інколи сягає 6-7 тисячоліть, потребують консервації та реставрації, проте, з огляду на багаточисельність і відносно довговічність гончарних виробів, саме їх збереженню досі чи не найменше приділялося уваги з боку консерваторів-реставраторів України.

ПЕРВІСНІ СПОСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЛИНЯНИХ ВИРОБІВ

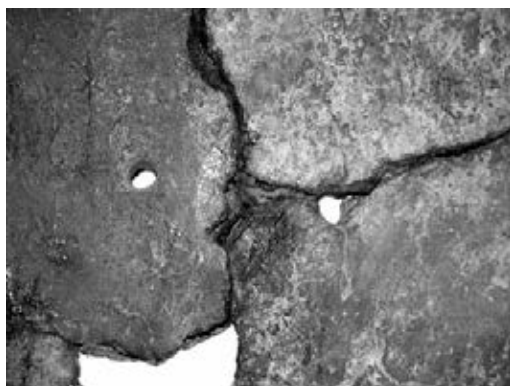
Основи консервації й реставрації глиняних виробів було закладено ще прадавніми мешканцями території сучасної України. Праконсерваторами і прареставраторами глиняних виробів були самі гончарі та користувачі їхньої продукції. Давні майстри, виготовляючи посуд, першими шукали способи позбутися різних дефектів виробів або ж, принаймні, намагалися зробити їх якомога менш помітними. Водночас відбувалися пошуки різних способів подовження строку служби кераміки, середній «побутовий вік» якої, за українськими прислів'ями, складав 7 років [259, с.339].

З прадавніх часів пошкоджений посуд його власники намагалися відремонтувати. Викопні матеріали різних археологічних культур ще від епохи побутування трипільської культури дають численні прикладі подібної первісної консервації та реставрації гончарних виробів у побутових умовах. Зокрема, для зміцнення стінок посудин їх обробляли різними розчинами, а тріснуті, розбиті предмети ремонтували за допомогою мотузків, шкіряних шнурків, продітих через висвердлені в стінках отвори, а також металевих скоб. Співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, керамологом Анатолієм Щербанем поблизу Диканьки віднайдено навіть ручку античної амфори зі слідами ремонту (прикріплення до тулуба посудини). Такі відновлені посудини надалі використовували для зберігання зерна та інших продуктів харчування. Нерідко оббивалися надщерблені вінця чи горличко і спрощена форма посудини продовжувала слугувати вже для забезпечення інших господарських потреб.

Миска зі слідами ремонту.

Глина, ліплення, лискування, теракота, просвердлювання, 27х11 см.
 Бернашівка, Вінниччина. IV-III тис. до н.е. Трипільська культура.
 Розкопки Олексія Корвіна-Піотровського (Київ) 1990 року.
 Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному,
 Центр досліджень українського гончарства, інв. №НД-14405

Макітроподібна посудина. Фрагмент.

Глина, ліплення, проколювання, теракота, просвердлювання, 44х32 см.
 Поселення Диканька-7, Полтавщина. VIII-VII ст. до н.е.
 Розвідки Анатолія Щербаня 1998 року.
 Національний музей-заповідник українського гончарства
 в Олішному, Центр досліджень українського гончарства

Ручка амфори (фрагмент)
 зі слідами ремонту.
 Глина, витягування, теракота,
 просвердлювання, 16,5х5,3 см.
 Поселення Дмитренкова Балка,
 Полтавщина. VI-V ст. до н.е.
 Розвідки експедиції
 Національного музею-заповідника
 українського гончарства
 в Олішному під керівництвом
 Анатолія Щербаня 2003 року.
 Національний музей-заповідник
 українського гончарства
 в Олішному, Центр досліджень
 українського гончарства

Традиція зберігати й надалі використовувати пошкоджений посуд характерна не тільки для доісторичного часу, а й для недавніх XIX-XX століть. Так, у Олешні, відомому гончарному осередку Чернігівщини, у першій половині XX століття, трошки браковані (тріснуті під час випалювання, надщерблені) вироби, які не викидалися, а використовувалися для різних господарських потреб, називали «набережень», а випалені горщики з тріщинами, замазаними глиною ще до випалювання – «втулка». Олешнянські

гончарі нерідко практикували відбивання тріснутого під час випалювання горличка в глечиків і шліфування країв зламу. Таким чином утворювалася ціла неушкоджена горщикоподібна посудина, яку дешево продавали, і яку можна було використовувати для господарських потреб [232].

На Полтавщині процес первинної реставрації висушених, але ще не випалених виробів, називали «затиранням стрячків», «притиранням стрячків», «притиранням», «догляданням посуду», «доглядкою», «гладкою» [95, с.66, 111], а на Чернігівщині – «притиранням» [232], «переборкою» [67, с.98]. Під час висихання посуд ретельно переглядали. Якщо в ньому виявляли щілини, тріщини, їх відразу ж замазували глиною. Подібним чином діяли й після першого випалювання: посудини з незначними тріщинами замазували жовтою («мазана») глиною, покривали поливою і повторно випалювали. Такі вироби гончарі називали «заправка», а горшковози – «спайка» [34, с.45; 95, с.70; 273, с.230]. У мисках із тріщинами лінію розколу, за словами гончарів, «заправляли», тобто заповнювали червоною («червінька») глиною.

Самобутні рецепти усунення дефектів щойно випаленого посуду зафіксувала в с.Бубнівка, що на Вінниччині, керамолог Лідія Шульгіна. Місцеві гончарі робили так: *«Гинша трісне на вогні, а зразу не видно, що є порч; тільки, як поливаєш голивом, тоді воно зараз укаже, де є порч – указується порч, як поливаєш. Тоді замастюють вперед пальцем, де трісла; здушують до міста, мішають до голива глини і тим замазують, заліплюють щільно. Мішають глини на половину з голивом. Ця глина, що до голива мішається, ця мастка дуже (Втома Ганчар). «Гинший раз тріскає так, що воду буде пускати, тоді на готовому посуді замастюють воском, в руках розімняв добре, разом з глеєм мастким і так усе вимастюють, вимастюють, воно й затягнеться, тоді вже не буде пускати» (Яків Ганчар)»* [418, с.145].

Давніми способами гончарної консервації кераміки в Україні з метою забезпечення її функціональності, здійснюваної самими гончарями під час технологічного процесу, було обварювання глиняних виробів у розчині житнього борошна, димлення, лискування та покриття поливом. У середовищі користувачів їхнього посуду також побутувала додаткова обробка нових виробів різними розчинами для посилення міцності, водостійкості та гігієнічності. У більшості випадків такі дії набували форми своєрідного ритуалу, під час якого посудини наділяли ще й функцією оберега вмісту, внутрішнього простору від злих сил. Один із таких рецептів передбачав: *«Новий горщик спочатку століскують, потім просіють у нього трошки житнього борошна, розведуть водою і обмиють як всередині, так і зовні, і поставлять у натоплену піч, де він і залишається на всю ніч. Вранці, виїнявши горщик з печі, його не обмивають, а прямо складають у нього борц»* [51, с.273]. На Лівобережжі побутував і дещо відмінний спосіб обробки нового посуду, яким, проте, досягали однакової мети: *«Новий горщик ставлять на жар, і коли він сильно розігріється, виймають, наливають гарячої води, насипають трошки житнього борошна, накривають покривкою і дають охолонути. Коли горщик охолонув, лишки води виливають, його вимивають і ставлять уже в натоплену піч сохнути»* [51, с.273]. У Білорусі та Росії таку захисну обробку посуду здійснювали переважно самі гончарі. Називали її обварюванням і полягала вона у вмоканні виїнятої з горна чи печі розжареної посудини в розчин житнього борошна. Білоруси вважали, що вона при цьому *«загартоўваецца»*, черепок *«звініць, як жалеза»*. Така захисна обробка посуду побутувала і в багатьох інших народів [175, с.91-94].

В Україні відома й обробка нових глечиків молоком. Так, на Полтавщині, ще й у середині ХХ століття, *«білі глечики нові викачували в молоці. І виліє його господар геть, потім висмажить в печі: ставить порожній у натоплену піч. А ще глечики мазали на денці старим салом і ставили в гарячу піч»* [259, с.232]. На Поділлі, у 1920-х роках *«новий ладущик, то не лити молока вперед, але варити куру, а тоді вимастиювати свяченим салом і класти у піч, аж по тому молоку, аж тоді буде щось на ньому, а тоді вже можна виварювати, раніше не можна»* [418, с.169].

«Дротовані» гончарні вироби:

- а) Горщик. Глина, гончарний круг, ліплення, полива, дріт, обплітання, 17,5х18 см. Івано-Франківщина; знайдено в с.Попельники Снятинського району. Перша половина XX століття. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Центр досліджень українського гончарства, інв. №МГО-НД-904. Фото Олесь Пошивайло.
- б) Кулешник. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота, дріт, обплітання, 13,5х12,7 см. Івано-Франківщина; знайдено в с.Попельники Снятинського району. Перша половина XX століття. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Центр досліджень українського гончарства, інв. №МГО-НД-903. Фото Олесь Пошивайло.
- в) Макітра. Глина, гончарний круг, полива, дріт, обплітання, 14,2х27,8 см. Івано-Франківщина. 1940-ві роки. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Центр досліджень українського гончарства, інв. №МГО-НД-2069. Фото Олесь Пошивайло.
- г) Дзбанок. Глина, гончарний круг, ліплення, полива, дріт, обплітання, 14,5х16 см. Івано-Франківщина; знайдено в с.Попельники Снятинського району. Перша половина XX століття. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Центр досліджень українського гончарства, інв. №МГО-НД-896. Фото Олесь Пошивайло.
- д) Макітра. Глина, гончарний круг, теракота, дріт, обплітання, висота 15 см, діаметр 47 см. Калинівка, Чернівецьчина. Початок XX століття. Фото Юрія Лашука 1957 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука. – А-4-11.
- е) Дзбан. Глина, гончарний круг, ліплення, ритування, ангоби, полива, дріт, обплітання. Пистинь, Івано-Франківщина. Початок XX століття. Фото Юрія Лашука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лашука

Для захисної бактерицидної обробки посуду населення України використовувало відвари різних трав, зокрема чистотілу звичайного, маренки запашної, парила звичайного, материнки звичайної, живосилу, череди, латаття жовтого. Усі ці рослини мають достатньо виявлену антисептичну, протизапальну дію [259, с.232].

У багатьох етнографічних, краєзнавчих музеях України і країн Центральної Європи зберігаються посудини, обплетені дротом («вдягнені» в дротяну сітку). Причому, інколи трапляється обплітання й на цілих формах, що свідчить про превентивні дії їх власників, бажання надовго зберегти посудину добротною й неушкодженою. Подібним чином зберігали від розвалювання не тільки витвори народного гончарства, а й вироби фарфоро-фаянсової промисловості. І хоча, як підмічено в народній приказці, «у збитім горшку доброго борщу не зварити» [300, с.323], а проте, таку посудину ще довго можна було використовувати для різних господарських потреб. «І на дір'явий горнець знайдеться покупець», – стверджує закарпатське прислів'я [300, с.347]. Дослідник кустарних промислів Полтавщини **С.І.Лисенко** на межі XIX–XX століть писав про це так: «Бракований посуд не завжди пропадає для гончаря; на нього є свої споживачі – баби, які бідніші. Нам особисто, під час обходу базару в Глинську, потрапила на очі значна кількість бракованого посуду, біля якого збиралися покупці» [69, с.361].

Для патріархального сільського життя прикметним явищем були мандрівні майстри, які ходили від села до села, надаючи їх мешканцям послуги з обплітання дротом або бляхою глиняних виробів. Вони, за професійною ознакою, так і називалися – «дротарь», «дрітовач», «горшикодрай», «горшиколат» [335. – Т.1. – С.446, 316]. Найбільшого поширення в другій половині XIX – на початку XX століття цей промисел набув у Західній Україні, де найвиртуознішими в цій справі вважалися лемки. Етнографи стверджують, що в той час це заняття було запозичено українцями від словаків, у яких відомі цілі села, жителі яких основні засоби на прожиття здобували саме цим відхожим промислом. У Словаччині бродячого ремісника, який ремонтував глиняний посуд, називали, як і в Україні, «дротар» («drotár»), а процес лагодження посуду дротом – «дротованням» («drotovat'») [30, с.96]. Ось як писали про це автори «Енциклопедії українознавства»: «На укр. землях відомі в найбільш на зах. висуненій частині Лемківщини в долині р.Попраду (с.Біла і Чорна Вода, Явірки, Шляхтова з гал. боку та В. і Малий Фільварок, Линник й ін. з словацького)... До першої світової війни Д.[ротарі] мандрували по всій Австро-Угорщині й заходили до Німеччини і навіть Росії, пізніше із Словаччини по Чехо-Словаччині, а з гал. боку по Польщі. Більшість року проводили на мандрівках, а на великі свята чи літні роботи повертались додому. Д. мали своєрідні проф. орг-ції, розділяли між собою р-ни праці, окремі групи спільно мандрували і харчувались» [88]. Оскільки на посудинах часто пошкоджувалися ручки («вушка»), що знайшло відображення і в українському фольклорі («Як вухо звирветься, то й вода розлітеться», «Грай, грай, глечичку, а підеш без вушка», «Жартуй, гладущик, поки ухо урветься» [300, с.348, 246]), нерідко обплітанням зміцнювали саме ці частини посудин. У Лівобережній Україні звичай обплітання дротом глиняних виробів не набув скільки-небудь помітного поширення. Окрім уже згаданих західних регіонів України, він був характерною прикметою гончарних виробів білорусів, росіян, литовців, поляків, болгар, чехів, словаків, мадярів, румунів, німців [439, s.122; 441, s.21; 442, s.78; 455, s.65, 77].

У німців ремісників, які займалися ремонтом глиняного посуду, теж називали дротарями (*Hafenbinder*). Оскільки суттєвого заробітку це заняття не приносило, дротарі часто були ще й музикантами, поденними робітниками, точильниками, помічниками мулярів тощо. Вони вимушені були шукати свою «клієнтуру» від села до села, а тому вели мандрівний спосіб життя. У Німеччині дротарями часто були чужинці, скажімо, в Баварії – словаки й цигани; з огляду на це місцеве населення ставилося до них з недовірою.

Зрозуміло, що мандрівний ремісник не мав стаціонарної майстерні, а тому всі необхідні матеріали й інструменти мусив носити з собою (дріт, дріль, бляшані латки,

ножиці по металу, молоток, пробійчик, шило, ручне ковадло, плоскогубці, кусачки і зубило). Особливість ремонтних робіт визначалася специфікою пошкодження. Так, дірку закривали бляшаною заклепкою, відбиту ручку замінювали бляшаною смужкою, місця з тріщинами й розломами закріплювали дротом чи скобами.

Історично склалися три основні способи зв'язування: проста обв'язка, накладне сітчасте обплітання і зв'язування з пробиванням. Під час обв'язування дріт клали попід вінця, або до утора денця, або в будь-яке інше концентричне заглиблення на поверхні посудини; його кінці закручували плоскогубцями, стягуючи посудину. Багато посудин закріплювали таким чином настільки майстерно, що слідів ремонту на них майже не було помітно. Для ремонту складних пошкоджень застосовували накладання дрітної сітки на всю поверхню глиняної посудини. Якщо ж не було можливості прилаштувати обв'язку, чи обплітання було недоречним, дротар просвердлював з обох боків від тріщини отвори, куди вставляв дрітні скоби і закручував їх з протилежного боку стінки. Про високу майстерність горшкодраїв свідчить той факт, що в Німеччині відомі миски, зібрані до купи з більше ніж 30 уламків! Проте німецькі керамологи зазначають, що «в музеях довгий час цей бік справи не бачили і багато давніх слідів ремонту нищили реставрацією» [439, с.123].

У Білорусі глиняний посуд здавна обплітали берестою – смужками верхнього, світлого шару березової кори (вироби, обплетені берестою, називали «берасцень»), а наприкінці XIX – на початку XX століття – і дрітною сіткою [97, с.138; 321, рис.13, 19; 175, с.120]. Побутовав він переважно на північному заході Білорусі. Глечики, макітри та інший господарський посуд, який не ставили в піч, обплітали з метою захисту від можливих пошкоджень або ж у випадку пошкодження. Посуд, у якому готували страви, після ушкодження й ремонту набував іншого функціонального призначення. Деякі білоруські гончарі, у розмовах з керамологами, звичаєм стягувати дерев'яним обручем або дротом стінки ребристих мисок навколо вінець пояснювали характерні формотворчі елементи цього виду столового посуду, зокрема наявність різкого зламу між крисами й боками [175, с.119, 129-130, 143]. На цю ж особливість творення деяких форм посуду звертають увагу й німецькі керамологи: «Гончар зважав під час формування своєї посудини за кругом також на можливість ремонту й робив у формі профілю канавки, які слугували не лише задля оптичного враження, але й для реальної мети. Він намагався створити предмет, який би якомога довше міг виконувати своє призначення» [439, с.123].

У Росії горщики з тріщинами також обгортали берестою [97, с.139]. Після такої народної консервації посудини називали «берещений горшок», «берестень», «молостов». **Володимир Даль** зазначав: «Молостов м. тмб. ряз. влд... II горшок или корчага, обвитая берестой, пеленаная»; «Берестень, берестян, –ник м. берестеник, берестник... повитый берестовым ремнем горшок, молостов. Берестенка, берестянка... влд. тмб. обвитый берестой горшечек, меньше берестяника» [187, с.334; 10, с.83]. У росіян процес обплітання посудин берестою називався «берестить». У фольклорі зафіксовано й відповідні прислів'я: «Много новых горшков перебито, а молостов другой век служит»; «В огне крещается, берестой повивается, горшок»; «Баба не горшок: берестой не повеешь, коли неосторожно поколотишь»; «Жена не горшок, не расшибешь (а расшибешь, берестой не перевеешь)»; «Был ребенок, не знал пеленок; стар стал, пеленаться стал»; «Не родился, а взят от земли, как Адам; принял крещение огненное, на одоление вод; питал голодных, надселялся трудяся, под руками баушки повитухи снова свет увидел; жил на покое, до другой смерти, и кости его выкинули на распутье»; «Взят от земли, яко Адам; ввержен в пещь огненну, яко три отрока; посажен на колесницу, яко Илья; везен бысть на торжище, яко Иосиф; куплен женою за медницу, поживе тружеником во огне адском и надсидися; облечен бысть в пестрыя ризы, и нача второй век жити; по одряхлении же разсыпся, и земля костей его не приемлет» [73, с.383; 187, с.334; 10, с.83]. Характерно, що варіанти тематично подібних прислів'їв в Україні не мають сюжетної лінії про друге народження глиняного посуду, виявляючи цим різний рівень

розвитку гончарства, а отже, і ставлення до виробів гончарів у різних етнічних традиціях [пор. в українців: *«Із землі создан, яко Адам, звержен в пец огненную, яко три отроці; на колесницю возведен, яко Іосіф; от чрева его всі ми питаємся; а умроша – не погребеша»* [259, с.338]. Значна поширеність гончарства в українців, чисельність і різноманітність глиняних виробів, суголосність ремісничої технології останнім досягненням європейського гончарства сприяли тому, що гончарний посуд в Україні був загальнодоступним, а тому ним особливо не дорожили. Звідси не було сенсу наперед боятися за можливу втрату посудини чи використовувати в господарстві пошкоджені вироби, оскільки завжди новий посуд можна було за доступну ціну купити або виміняти в місцевих гончарів. У регіонах обмеженого поширення гончарства та низького технологічного рівня його розвитку глиняні вироби були, сучасною мовою, більш дефіцитними, а тому ними більше дорожили й оберігали від можливого пошкодження.

СТАНОВЛЕННЯ Й ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСТАВРАЦІЇ КЕРАМІКИ

Наукові основи консервації й реставрації кераміки почали укладатися на початку XIX століття, що було викликано суспільним зацікавленням старожитностями та комплектуванням приватних і громадських колекцій пам'ятками викопної кераміки. Щоправда пошуки фахівців зосереджувалися передовсім на проблемах збереження творів живопису, скульптури, архітектури, а кераміка була обділена пильною увагою, що, до певної міри, характерно й для нинішнього часу.

Становлення наукової реставрації глиняних виробів відбувалося паралельно зі зростанням колекцій старожитностей і накопиченням у них викопної кераміки. Зацікавлення способами консервації, відновлення й зберігання предметів старовини виявляли насамперед власники колекцій, археологи, антиквари, які й ініціювали пошуки в цьому напрямку. Проте довгий час всі охоронні роботи зводилися до очищення предметів від нашарувань бруду і надання їм привабливого експозиційного вигляду.

Після більшовицького перевороту 1917 року в Росії почався процес націоналізації приватних колекцій старожитностей та музейних зібрань. Багато експонатів було пошкоджено під час подій Першої світової та громадянської воєн. Постаła нагальна проблема збереження унікальних пам'яток історії, культури, мистецтва. Задля її вирішення уже 1918 року було створено Всеросійську реставраційну комісію Наркомосу, перетворену згодом у Центральні державні реставраційні майстерні. Почали засновуватися перші науково-дослідні відділи реставрації творів декоративно-ужиткового мистецтва: у Державному музеї образотворчого мистецтва імені Пушкіна в Москві (1920) та в Державному Ермітажі в Ленінграді (1931) [181, с.12]. У колишньому СРСР реставраційні майстерні створювали тільки при центральних російських музеях, окрім уже згаданих – у Державному Російському музеї, Державному історичному музеї, музеях Московського Кремля. 1958 року в Москві було утворено Всесоюзну центральну науково-дослідну лабораторію консервації та реставрації художніх цінностей, яку 1979 року реорганізовано у Всесоюзний науково-дослідний інститут реставрації. І нині в Росії функціонують найбільші на всьому постсовєтському просторі реставраційні центри – Інститут реставрації Російської Федерації та Всеросійський художній науково-реставраційний центр імені академіка Ігоря Грабаря.

Діяльність імперських реставраційних майстерень, центрів, інститутів тощо в усі часи спрямовувалася головним чином на збереження пам'яток російської національної

культури. При жодному українському музеї до початку 1970-х років московський центр не дозволяв відкривати майстерні чи відділи реставрації. Тоталітарний режим пильно слідкував за тим, щоб «дозволені» реставраційні центри союзних республік були провінційними відображеннями учорашнього дня реставраційних пошуків росіян. Унаслідок цього і в колоніальній советській Україні, і в постколоніальній соборній, але, як і раніше, неукраїнській за суттю Українській Державі, дбайливе ставлення до пам'яток національної культури було і залишається лицемірним декларативним гаслом, покликаним приховати кероване спрямування до поступового й неухильного знищення будь-яких ознак етнічно-культурної самобутності українців.

У советській Україні перша реставраційна майстерня з'явилася тільки в 1920-ті роки. За твердженням Олександра Мінжуліна, 1918 року в Києві було створено «першу реставраційну майстерню змішаного типу» [181, с.12; 179, с.3], що, за словами дослідника історії української реставрації Тетяни Тимченко, «не підтверджується жодним документом» [365, с.160]. Документально засвідчується відкриття тільки 1924 року Реставраційної майстерні при лаврському Музеї культів та побуту (з 1926 року – «Всеукраїнський музейний городок»), яка функціонувала до червня 1932 року. 1931 року було утворено Всеукраїнську художньо-реставраційну репродукційну майстерню на чолі з М.Вайнштейном, яка фактично стала наступницею попереднього закладу й проіснувала до 1934 року [364, с.187-189]. Впродовж 1910–1948 років функціонувала реставраційна майстерня Національного музею у Львові, зорієнтована на збереження іконописних творів.

За всієї важливості створення та функціонування згаданих вище реставраційних майстерень вони не стали провідною ланкою в системі збереження не лише гончарної, а й взагалі культурної спадщини українців. Насамперед тому, що вони були малочисельними, зосереджувалися переважно на консервації та реставрації творів малярства, а їх діяльність майже не виходила за межі Києва. Так, упродовж перших трьох років діяльності (1924–1927) лаврська реставраційна майстерня мала тільки одного штатного працівника – Миколу Касперовича, який реставрував малярські твори. Згодом її чисельність зросла до 6 осіб. 1 квітня 1927 року при ній було відкрито відділ реставрації кераміки в особі одного-єдиного реставратора – Давида Мойсейовича Трипільського. Перейшовши працювати у Всеукраїнську художньо-реставраційну репродукційну майстерню, єдиний реставратор кераміки, як і раніше, був зайнятий не збереженням пам'яток гончарства, а виготовленням численних гіпсових муляжів для пересувних антирелігійних виставок і провінційних музеїв. За 10 років існування перших реставраційних закладів було відреставровано усього лишень кілька сотень творів кераміки з музейних колекцій Києва. З огляду на масштаби діяльності, жодної підстави вважати цей маленький колектив реставраційною майстернею всеукраїнського значення, як про це писала Наталя Полонська-Василенко, а за нею й Тетяна Тимченко, на той час ще не була [470; 364, с.188].

Трагічною була доля тогочасних реставраторів: майже всіх їх було репресовано й розстріляно. Щоправда, вижити вдалося, здається, тільки одному: «член КППС з 1921» [110, с.95] Лука Калениченко не тільки не постраждав, як його колеги й учителі, а, навпаки, став помітною фігурою в тогочасному культурному житті Києва. Як стверджує «Словник художників України», він «у 1938 організував першу на Україні центр. науково-дослідну художньо-реставраційну майстерню» [110]. Мені невідома конкретна роль цього чоловіка в заснуванні в Україні саме цієї реставраційної установи, але, так чи інакше, ця подія дивним чином співпала із завершенням репресій щодо багатьох відомих діячів української культури, у тому числі й колег Луки Калениченка, які доти працювали в Реставраційній майстерні «Всеукраїнського музейного городка» та у Всеукраїнській художньо-реставраційній репродукційній майстерні. Саме фізичне знищення старої когорти реставраторів, сформування суспільної думки, немовби попередні реставраційні майстерні були осередками «буржуазного націоналізму», і пов'язана з цим цензурна заборона

будь-яких згадок про їх діяльність, дали підставу Луці Калениченку в післявоєнні роки подати свою особу як засновника перших в Україні реставраційних майстерень. Не без його участі імена перших українських реставраторів було викреслено з історії української культури, більшість документів щодо їх діяльності знищено, й упродовж 1940–1990-х років поширювалася думка, що до створення 1938 року Державних науково-дослідних реставраційних музейних майстерень реставраційна справа в Україні не розвивалася [365, с.160]. Ще й наприкінці 1990-х років у книгах українських реставраторів не було жодної! згадки про вітчизняні реставраційні заклади та їх працівників 1920-х – середини 1930-х років, зате з яким пафосом мовилося про діяльність російських реставраційних майстерень і окремих реставраторів [181, с.12-13; 179, с.3-5]!

Мені прикро писати про це, але наявні факти спонукають до висновку, що полтавець (родом з м.Карлівка), художник-кераміст (1918 року закінчив Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя) Лука Калениченко, можливо, був помітною фігурою в справі ліквідації провідних українських реставраторів та деяких інших діячів української культури. Уже опубліковано відомості про те, що він (разом із директором Державного музею образотворчого мистецтва Галиною Ніколаєнко, художником-графіком Антоном Середою) був співавтором доносу на видатного діяча української культури, колишнього директора Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи (1916–1933), співробітника Центральних експериментальних майстерень при Державному музеї українського мистецтва в Києві (1936–1937) Володимира Гагенмейстера, після чого останнього в ніч з 11 на 12 грудня 1937 року було заарештовано, а вже 20 січня наступного року – розстріляно. Є також свідчення, що рукопис незахищеної дисертації Володимира Гагенмейстера «Керамічна народна іграшка», ілюстрації до неї та матеріали про адамівського гончаря Якова Бацуцу опинилися в Луки Калениченка [205, с.117-118] (а дещо, можливо, і в Антона Середи). Чи не відтоді він став і «мистецтвознавцем», як це подавали українські енциклопедії? [110; 266, с.17].

Майже одночасно, у жовтні 1937 року було заарештовано і 28.10.1937 розстріляно колегу Володимира Гагенмейстера по Кам'янцю-Подільському, Костянтина Кржеміньського – художника й архітектора, засновника й керівника гончарної майстерні в селі Піковець поблизу Умані (1917–1920) та Школи народного мистецтва імені Тараса Шевченка в Умані (1920), викладача Кам'янець-Подільської художньо-промислової профшколи імені Григорія Сковороди (1920–1927), художника-реставратора Реставраційної майстерні «Всеукраїнського музейного городка» (1927–1931). 03.03.1938 року було заарештовано і 7 травня 1938 року розстріляно ще одного реставратора – Миколу Касперовича, який у рік закінчення Лукою Калениченком Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя на запрошення Василя Кричевського почав працювати там же вчителем рисунку, а в 1932–1933 роках навчав Луку Калениченка реставраційній справі [364, с.186, 189, 190; 13].

Отже, коли до початку літа 1938 року всіх колишніх співробітників ліквідованих лаврських реставраційних майстерень було репресовано, 9 червня 1938 року Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову про створення Державних науково-дослідних реставраційних музейних майстерень. 1949 року в установі працювали 8 фахівців-реставраторів, які були зайняті виключно відновленням пошкоджених війною пам'яток архітектури [170, с.79-81]. 1955 року її було реорганізовано в Державну науково-дослідну реставраційну майстерню Міністерства культури УРСР, на базі якої вже 1992 року постав Український науково-дослідний реставраційний центр, якому через два роки Указом Президента України було надано статус національного. Проблеми реставрації творів кераміки упродовж 1940–1990-х років не зайняли скільки-небудь помітного місця в діяльності перелічених установ, а отже, вони суттєво не вплинули на стан загального рівня збереженості пам'яток гончарної культури в музейних закладах України, навіть незважаючи на створення в середині 1980-х років у структурі майстерень сектора реставрації кераміки і скла.

1970 року було відкрито відділ реставрації в Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, а згодом – і при Державному історичному музеї УРСР [179, с.3-7], де реставрували й твори кераміки.

Про кадрове забезпечення й рівень наукового узагальнення досягнень сучасної української реставрації кераміки влучно висловилося реставратор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **Ірина Чирка**, яка писала: «Матеріалів, що потребують реставрації, багато, але кваліфікованих реставраторів в Україні вкрай обмаль, просто одиниці, до того ж досі немає жодного видання, яке було б повністю присвячене реставрації кераміки. Окремі ж статті та інструкції не можуть задовольнити попит на літературу і не висвітлюють питання в цілому» [402, с.321]. Реставраційні підрозділи найбільших вітчизняних музейних закладів не устатковано сучасним обладнанням для реставраційних досліджень, не мають спеціалізованих фізичних, хімічних, біологічних лабораторій, а більшість українських музеїв узагалі не мають атестованих реставраторів.

Про загальний стан сучасного збереження в Україні кераміки свідчить хоча б таке зізнання музейних реставраторів: «Значну кількість серед зібрань музею становлять глиняні вироби. Серед них чорно-червонолощена кераміка, майоліка, вироби з порцеляни і фаянсу. Це посуд, який за довгі роки користування ним прогорів, потріскався або тримається лише завдяки дротяній оплітці. Ці вироби доводиться очищати від нагару, відновлювати заповнювачами втрачені частини, поновлювати дротяне плетіння. Після реставрації і відповідної профілактики вони ще мають служити принаймні 20-25 років» [216, с.127]. Після такого «реставраційного одкровення», з якого дізнаємося про «профілактику»! гончарних виробів, після якої вони зберігатимуться не безкінечно, а хоча б «20–25 років»!, з'являються сумніви щодо скільки-небудь помітного впливу національної школи реставрації на стан збереження музейних цінностей в Україні.

На сьогодні музейна реставрація кераміки в Україні існує, за окремими винятками, на любительському рівні, як це було і впродовж минулих двох століть. У свідомості пересічних громадян, а нерідко й поважаних учених, реставрація уявляється як звичайне склеювання розбитих речей, справа нескладна й доступна кожному. Так, у 1930-ті роки деякі музеї України практикували безглузді показові сеанси реставрації, коли будь-які відвідувачі могли «погратися в реставрацію» унікальних музейних експонатів. Але ще більшим дивом видається сучасне «серйозне» твердження заступника директора Науково-дослідного інституту пам'яток охоронних досліджень, **доктора історичних наук Віктора Ключка** про «доступність» реставрації кераміки навіть... трактористам: «Коли раніше трактористи, орючи землю, не приглядалися до черепків, а просто троцили їх колесами, то тепер вони знають, що це – «трипілля» і воно щось коштує. Тому нині не тільки збирають їх, а й склеюють і навіть реставрують цілі горишки» [121]. У більшості музеїв України щодня здійснюється безконтрольна «консервація і реставрація», а в дійсності простий ремонт творів кераміки силами реставраторів-любителів та музейних працівників, у результаті чого з'являються ось такі відверті зізнання, як, скажімо, на Міжнародній реставраційній конференції в Києві 1998 року з вуст **Н.Г.Собкович** із Тернопільського обласного художнього музею: «Сьогодні реставраційна майстерня в ТОХМ фактично не працює, і це наша велика проблема, адже реставрація є щоденною потребою. Відсутність коштів спричинює додаткові складності. Нема спеціалістів-реставраторів, відповідного приміщення, обладнання, матеріалів. До реставраційних центрів у Києві, Львові чи Одесі шлях неблизький і дорогий. Та й, правду кажучи, ми переконалися у тому, що «центри» ставляться до периферійних експонатів не надто уважно, і така реставрація нас не задовольняє. Тому сьогодні ми схилиємося до думки, що варто зачекати «крайніх часів», власних реставраторів, які б відповідали за те, що роблять. Адже зовсім кепсько, якщо відреставровані твори, ставши «новими», втрачають свою емоційно-психологічну «ауру», стають блискучими і неживими ляльками» [343, с.150]. А ось приклад того, як наша держава «потурбувалася»

про збереження національних реліквій у Чернівецькому музеї народної архітектури та побуту України: «Фондосховище розташоване в сирих підвальних приміщеннях, які зараз не опалюються. В них не дотримується нормальна температура та необхідний режим вологості. Не кращі умови для збереження експонатів і в експозиції. Тут немає опалення, часто протікають дахи. Тому в музеї постійно ведеться війна з сирістю, грибком, міллю та іншими шкідниками. Але все це робиться на ентузіазмі музейних працівників, які не мають необхідних методик, потрібних хімікатів, реставраційних матеріалів, технічних засобів» [216, с.127]. Ця неприваблива картина, на жаль, є типовою для України. На майже 70 українських державних, комунальних і відомчих музейних закладів, у яких є поважні колекції кераміки, та на численні археологічні експедиції маємо нині не більше десятка фахових реставраторів кераміки. Я не згадую тут збірки навчальних закладів (інститути, університети), де є історичні факультети (кафедри давньої історії), що проводять археологічні дослідження, громадські музеї та приватні колекції кераміки, про фахову консервацію й реставрацію в яких годі й говорити. Але ж декілька першокласних фахівців-реставраторів кераміки на всю Україну, де термінової консервації й реставрації потребують сотні тисяч виробів давнього й сучасного гончарства, справи збереження національної гончарної спадщини вирішити аж ніяк не можуть, що тільки більш наочно виявляє абсолютну байдужість Української Держави та її провідників до реального, а не задекларованого збереження культурної спадщини українців.

Актуальною залишається проблема консервації й реставрації археологічної кераміки. На сьогодні найбільші збірки археологічної кераміки в Україні зосереджено у фондових колекціях Інституту археології НАН України та в його Археологічному музеї, у Національному музеї історії України, в обласних краєзнавчих та інших музеях, університетах. Величезний масив давньої кераміки зберігається насипом у ящиках і жодних перспектив на їх належне опрацювання і введення у науковий обіг поки що немає, як немає й можливості для пристойного експонування в постійних експозиціях, на тимчасових виставках. Тим часом археологи в своїх публікаціях і досі послуговуються частіше не фотографіями глиняних виробів чи їх фрагментів, а власноручними малюнками. Сучасний рівень наукових досліджень вимагає максимального використання фотографічних зображень кераміки, що зводить до мінімуму суб'єктивізм у потрактуванні вченими викопних речей. Недоліком публікацій археологів є і відсутність повних атрибутивних анотацій до малюнків: достатньо погортати археологічні журнали чи монографії, щоб пересвідчитися, як багато підписів до зображень кераміки не мають датування, місця знаходження й місця зберігання речі, техніки виготовлення, розмірів. У самих текстах дуже рідко трапляються посилення на проведені лабораторні аналізи кераміки і пояснення, на чому ґрунтуються авторські висновки про склад формувальної маси, технологію виготовлення й випалювання посуду, його функціональне призначення і обрядовий контекст застосування.

Незважаючи на багаточисельність кераміки в музейних закладах і в наукових установах, проблемі збереження кераміки в Україні присвячено мізерну кількість публікацій, що відображає таку ж малочисельність і самих фахівців з консервації та реставрації кераміки. В Україні за півтори століття, тобто за час становлення й розвитку реставрації кераміки, не з'явилася жодна монографія, яка б узагальнювала не те що загальноукраїнський, але й світовий досвід роботи в галузі збереження пам'яток гончарної культури [див.: 118; 119; 135; 307; 429; 432; 437; 443; 448]. Тим часом, уже маємо серйозні вітчизняні навчально-методичні посібники для студентів реставраційних відділень вищих навчальних закладів – «Реставрація тканин» [179] і «Реставрація творів з металу» [181]. Проте українські реставратори, як і їхні колеги другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття, не виявляють особливого зацікавлення обнародуванням здобутих власним практичним досвідом знань. І донині основні реставраційні знання передаються за ремісничим принципом, через систему індивідуального учнівства. Тільки від середини

1980-х років у нашій країні час від часу з'являються окремі статті з керамологічно-реставраційної проблематики, які поки що так і не переросли в посібник чи підручник з реставрації кераміки. За сто років маємо лише методичні рекомендації Галини Новикової «Хранение, дезинфекция и защита музейной керамики» на 23 сторінки [202], що побачили світ 1989 року, і які нині проблематично віднайти навіть у найбільших українських книгозбірнях, як немає там і методичних рекомендацій «Реставрация музейной керамики», опублікованих російськими фахівцями в Москві 1999 року [307]. Тільки останнім часом усе активніше стали популяризувати власні фахові знання Галина Новикова (проблеми боротьби з ушкодженням кераміки мікроміцетами) [200; 201; 202] та Ганна Шиянова (проблеми збереження археологічної кераміки) [408; 409; 410]. Ще 1998 року співробітник Національного науково-дослідного реставраційного центру України Т.В.Коваленко повідомляла, буцімто в їхній установі «готуються методичні посібники з реставрації і консервації кераміки і скла, а також учбово-методичні відеофільми» [123, с.62], але й донині жоден із них так і не з'явився на світ. Нарешті, перший український навчальний посібник з реставрації кераміки підготувала відомий київський реставратор Ганна Шиянова, але його теж і досі не опубліковано. За весь цей час в Україні було захищено одну-єдину дисертацію з проблем консервації кераміки: 1989 року Галина Новикова з Інституту ботаніки імені Миколи Холодного захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю 03.00.24 – мікологія: «Мікроміцети, які пошкоджують музейну кераміку» [201].

Ще одна проблема – стан поінформованості українських реставраторів кераміки про сучасні досягнення їх зарубіжних колег. Адже за межами колишнього СРСР писалося й друкувалося незрівнянно більше наукових праць, пов'язаних зі збереженням гончарної спадщини. Досить красномовний факт – один із перших підручників з реставрації кераміки у світовій практиці побачив світ у Парижі ще 1868 року й називався «Мистецтво реставрації фаянсу та порцеляни» [429, s.129]. Тим часом в Україні і через майже 140 років, як уже згадувалося, не тільки не опубліковано жодного підручника з реставрації кераміки, але й не перекладено українською мовою жодного зарубіжного видання з цієї актуальної проблематики [див.: 429; 432; 437; 443 та багато інших]. Переглянувши основні публікації українських реставраторів кераміки, я не знайшов у них жодного! посилання на фундаментальні монографії з реставрації їх іноземних колег, у результаті чого склалося враження, що наші фахівці знайомі з ними вкрай поверхово. Серед причин такого стану – погане знання іноземних мов, що не дозволяє повноцінно користуватися зарубіжною фаховою літературою й періодикою, незадовільний рівень технічного забезпечення реставраційної справи в Україні, що унеможливорює проведення власних науково-дослідних робіт.

За свідченням фахівців пам'яткоохоронної справи, «велика кількість краєзнавчих і художніх музеїв України, а також спеціалізованих археологічних експедицій гостро ставлять питання про різнобічну наукову, теоретичну і практичну підготовку кадрів для консервації і реставрації предметів з кераміки і скла» [123, с.61]. Але до середини 1990-х років жоден навчальний заклад України не готував фахівців зі спеціалізацією на збереженні глиняних виробів. **Унаслідок цього української школи з реставрації кераміки й донині не існує.**

Провідними навчальними закладами в Україні, які готують фахівців з реставрації, є Українська академія образотворчого мистецтва й архітектури в Києві та Львівська національна академія мистецтв, де створено кафедри реставрації. Київська академія готує реставраторів станкового й монументального живопису, скульптури та творів декоративно-ужиткового мистецтва, а львівська – творів мистецтва на дерев'яній основі [161, с.40]. За словами одного із західних фахівців, «підготовка консерваора-реставратора обходиться так само дорого, як і навчання інженера-атомника» [62, с.25], проте в нашій країні рівень державного фінансування підготовки спеціалістів у цій надзвичайно важливій діяльності пам'яткоохоронної справи заохочує більше мріяти про краще майбутнє.

Фундатором кафедри реставрації живопису в Київському державному художньому інституті був відомий дослідник кераміки Олександр Тищенко [181, с.13]. Він також мріяв про створення лабораторії для підготовки реставраторів кераміки. На початку 1980-х років мені часто доводилося звертатися до Олександра Тищенка за порадами та з проханнями провести керамологічні лекції для учнів Дитячої школи народного гончарства, створеної при Музеї народної архітектури та побуту України. Треба було бачити й чути, з яким захопленням він розповідав про кераміку, особливо ж, коли показував створені ним альбоми зразків різноманітних полив! На жаль, задуми вченого було втілено тільки з 1993 року, коли в Українській академії мистецтв було започатковано підготовку художників-реставраторів з металу і кераміки. Майстерню з підготовки фахівців нового напрямку очолив Олександр Мінжулін [181, с.14]. Навчальний план підготовки художників-реставраторів кераміки передбачав, зокрема, вивчення професійно орієнтованих дисциплін: техніка та технологія керамічних виробів (108 год.); основи декоративного розпису (174 год.); реставрація творів декоративно-ужиткового мистецтва з кераміки (468 год.; разом зі склом); а також літню навчально-творчу практику: методи неруйнівної діагностики виробів з кераміки [1 курс, 270 год. (разом із діагностикою виробів із металу)]; дослідження декоративного розпису на кераміці [2 курс, 324 год. (разом із розписом на металі та склі)]; реставрація кераміки зі слабо спеченим черепком (2 курс, 108 год.); реставрація кераміки зі щільним черепком (3 курс, 324 год.); реставрація етнографічної кераміки (4 курс, 270 год.); переддипломна виробнича практика: реставрація високохудожніх творів мистецтва з фаянсу [5 курс, 270 год. (разом із реставрацією творів з каменю, скла, емалей і фініфті)]. В організації навчального процесу Академія тісно співпрацює з Національним науково-дослідним реставраційним центром України та Національним музеєм історії України. Завершується навчання виконанням дипломної роботи, після успішного захисту якої студенти отримують диплом *«Спеціаліст художник-реставратор творів з металу, кераміки, каменю і скла»* [180, с.96-101]. На жаль, за понад десять років підготовки художників-реставраторів кераміки, їх чисельність у музейних закладах та наукових установах скільки-небудь помітно не зросла.

1997 року відбувся перший випуск реставраторів кераміки. **Т.Коваленко** повідомляла про це так: «Дипломні роботи з кераміки проводились на базі ННДРЦУ. Для роботи були вибрані музейні предмети з глазурованого пористого черепку, які представляли яскраві сторінки з історії керамічного мистецтва: це італійська майоліка епохи відродження і дельфтський фаянс XVII ст., самаркандська кераміка IX-XII ст. і японське керамічне мистецтво XIX ст.» [123, с.62]. Шкода тільки, що в тій «історії керамічного мистецтва» не знайшлося місця хоча б для однієї «сторінки» українського гончарства. Складається враження, що Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури в Києві готує фахівців виключно для збереження в Україні шедеврів зарубіжного гончарства, а тому, за давньоімперською традицією, студентів не привчають шанувати й працювати передовсім з пам'ятками українського гончарства, які є нашим загальнодержавним мистецьким надбанням і внеском українців у світову художню культуру. Нинішні навчителі молодих реставраторів за десять років розбудови новітньої Української Держави так і не позбулися ганебної ідеологічної спадщини советського тоталітарного режиму, коли однією з найбільших «провин» реставраторів було те, що вони «в першу чергу реставрували українські пам'ятки» [13, с.53].

Для значного поліпшення пам'яткоохоронної справи в Україні актуальним видається перетворення Національного науково-дослідного реставраційного центру України в Національний інститут консервації і реставрації. На часі створення в його структурі спеціалізованого Українського музею консервації та реставрації, який би акумулював історичні досягнення українських реставраторів, популяризував серед населення країни дбайливе ставлення до історичних реліквій. В Україні першу спробу його заснування

було зроблено ще 1929 року. Тоді при лаврській реставраційній майстерні було створено реставраційний музей навчального характеру, основою експозиції якого стала реставраційна виставка, що експонувалася з травня 1928 до травня 1929 року [470; 364, с.188]. На жаль, піонерську ініціативу українських реставраторів невдовзі було брутально розтоптане тоталітарним советським режимом. Про важливість музейних закладів такого типу і основні принципи їх створення в Західній Європі почали говорити тільки на початку 1980-х років [див.: 6]. Україна ж поки що не переймається подібними проблемами узагальнення, систематизації й поширення реставраційних знань, хоча, здається, постановка проблеми і шляхи її вирішення поступово визрівають у колі українських реставраторів, одним зі свідчень чого є поява публікацій, автори яких намагаються проаналізувати історичний досвід реставраційної справи [136; 170; 470; 364; 365]. З огляду на те, що існуючі в Україні установи спеціалізуються на реставрації переважно творів живопису та архітектури, ще 1997 року **Роман Чмелик** поставив питання про створення на базі сектора реставрації Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України Центру реставрації пам'яток декоративного і ужиткового мистецтва [403, с.140]. Україні вже давно слід мати і спеціалізований часопис, скажімо, «Консервація й реставрація музейних пам'яток».

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що в Україні накопичено значний досвід у справі консервації й реставрації кераміки, є безперечні досягнення вітчизняних фахівців, останнім часом активізувалася діяльність Національного науково-дослідного реставраційного центру України, але досягнення сучасного світового рівня пам'яткоохоронної діяльності неможливе без ефективної й результативної (а не декларативної!) уваги держави до проблем збереження національної культурної спадщини.

КОНСЕРВАЦІЯ Й РЕСТАВРАЦІЯ ПАМ'ЯТОК ГОНЧАРСТВА

У справі екології національної гончарної спадщини, після проблем її музеєфікації, першочергового значення набувають питання кваліфікованого збереження пам'яток уже в стінах музейних закладів. Важливо не лише вилучити пам'ятку гончарства із землі чи з горища та помістити в експозицію або фондосховище, а й забезпечити оптимальний для цієї групи предметів режим зберігання, який дозволить значно уповільнити природне старіння речей, зупинити в них руйнівні процеси й попередити можливість їх виникнення в майбутньому. У цьому провідна роль відводиться комплексу заходів з консервації й реставрації глиняних виробів.

1997 року в Павії (Італія) за участі 45 фахівців у галузі консервації та реставрації із 16 країн Європи відбулася конференція під назвою «Збереження культурної спадщини: європейський профіль професії консерватора-реставратора». Її головною метою була розробка концептуальних документів для різних установ Європейського союзу, які сприяли б утвердженню й офіційному визнанню професії консерватора-реставратора. Результатом тривалих дискусій учасників форуму стало прийняття «Документа» – своєрідних рекомендацій щодо координації зусиль європейських країн у справі збереження культурної спадщини. За визначенням **Гаеля де Гішена**, помічника генерального директора Міжнародного науково-дослідного центру з консервації й реставрації культурних цінностей (ІККРОМ), головним підсумком конференції стало досягнення консенсусу у формулюванні таких основних понять: «консервація-реставрація» – це будь-яке, пряме чи непряме,

фізичне втручання в об'єкт, який є спадщиною; «консерватор-реставратор» – це особа, яка здійснює консервацію-реставрацію [61, с.55].

Консерваційні заходи (від лат. *conservatio* – зберігання) можуть мати превентивний і спеціальний характер. Насамперед, важливим є створення оптимальних умов, за яких забезпечується довготривале зберігання творів кераміки, без деструктивних змін у їх зовнішньому вигляді, міцності. Цього досягається дотриманням науково обґрунтованих режимів опалення, вентиляції, кондиціонування повітря. У системі рекреаційних заходів першочергового значення набуває сталість температури в приміщенні, вологості й складу повітря. Спеціальна консервація творів кераміки передбачає втручання в структуру черепка з метою припинення в ньому руйнівних процесів через обробку його отрутохімікатами, просякання в антисептичних розчинах, просочення синтетичними смолами тощо.

Глиняні вироби частіше зазнають усілякого роду механічних ушкоджень в процесі їх транспортування, використання та зберігання. З огляду на це важливо забезпечити дбайливе ставлення до цієї групи предметів, особливо ж до речей з пористим черепком, випалених за низьких температур, які мають видовжені тонкі елементи (вушка, носики, вінця, утори) чи наліплені прикраси. Рекомендується брати кераміку за тулуб, а не за ручки, носики чи інші формотворчі чи декоративні елементи, які виступають над поверхнею виробу; ставити речі кожен окремо, а не одна в одну; не перевантажувати сховища, шафи, вітрини.

Невирішеною проблемою в Україні постають труднощі зі збереженням глиняних творів просто неба. Скажімо, впродовж 1997–2001 років на творчо-виробничій базі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному проводилися всеукраїнські та національні симпозіуми монументальної кераміки. Провідними художниками-керамістами України створено 176 скульптур, на основі яких сформовано унікальну в межах нашої держави Національну галерею монументальної кераміки. Більшість із цих творів експонуються просто неба, що, з огляду на технологічні особливості їх виготовлення [шамотна маса, недостатня температура випалювання (близько 1000°C)], відсутність павільйонів для їх оптимального зберігання, мізерність державного фінансування екстрених консерваційних та реставраційних заходів, породило складну проблему спроможності музейного закладу забезпечити їх подальше збереження, яка потребує термінового вирішення із залученням до здійснення охоронних заходів провідних українських консерваторів-реставраторів.

Зважаючи на масовість глиняних матеріалів, які вчені знаходять під час археологічних розкопок, вкрай важливою є участь у кожній польовій експедиції фахівця-консерватора і реставратора, що дозволить максимально мінімізувати втрати цінних історичних пам'яток та інформації, яку можна від них отримати. При цьому слід пам'ятати міркування відомого українського археолога й музейника **Миколи Макаренка**, який зазначав: «Археологічні розкопки не є лише здобування матеріалу. Це є перший і найбільший крок дослідження пам'ятника... Треба пам'ятати, що археолог перш за все є той варвар, що знищує на вічні часи пам'ятник... Він мусить бути лікарем, що хоть трохи знайомий з хворобами речей, які зроблено з різних матеріалів... Краще, коли річ буде лежати в землі – може, вона дочекається розумного археолога» [цит. за: 470 (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені Володимира Вернадського. – Ф.Х. – Спр.17670-17672. – Арк.23-24)]. Отже, якщо «результатом археологічного дослідження здебільшого є руйнація пам'ятки, то основним завданням і результатом реставраційного дослідження і втручання є, навпаки, – припинення руйнації, забезпечення найкращої збереженості пам'ятки» [397, с.172]. З огляду на такі обставини, усі консерваційні роботи під час археологічних розкопок слід проводити вкрай обережно, щоб не знищити інформаційні можливості пам'ятки [118; 119]. Наприклад, **Том Лой**, археолог канадського Музею провінції Британська Колумбія, з'ясував, що на мікролітах, що налічують 3 тис. років, можна виявити достатньо частинок крові, за якими

можна визначити, яку тварину розробляли цими знаряддями праці [306, с.65]. Інший приклад: у процесі використання глиняного посуду в його порах залишаються ліпіди (жири, олії, віск і смоли біогенного походження), які можуть зберігатися тисячоліттями. Існують методики, за допомогою яких можна визначати належність ліпідів до рослинних чи тваринних жирів, а отже й визначати конкретне функціональне призначення посудини, з'ясовувати деякі особливості суголосії її палеоекономіки. Зокрема, за допомогою біомолекулярних досліджень залишків ліпідів на кераміці вчені визначають, чи вживалося молоко й молокопродукти в неоліті Європи, чи займалося тогочасне населення скотарством тощо [141, с.156]. У процесі ж некваліфікованої первинної консервації цих знахідок подібну важливу інформацію дуже легко знищити.

Важливим напрямком консерваційної діяльності в галузі гончарної спадщини є роботи зі збереження давніх теплотехнічних гончарних споруд, а саме горнів. Українські археологи час від часу розкопують гончарні печі на поселеннях тих чи інших археологічних культур, але тільки кілька із них було закріплено, викопано й перенесено до музейних закладів. Решта ж, після проведення необхідних дослідницьких робіт, засипаються землею. Тим часом, у музейній практиці європейських країн накопичено досвід музеєфікації археологічних гончарних комплексів, збереження їх *in situ*. У цьому плані показовою є діяльність болгарських фахівців, спрямована на консервацію античних гончарних печей. Так, упродовж 1960–1970-х років у Велико-Тирновському окрузі археологами виявлено чотири крупні гончарні центри поблизу населених пунктів Хотниця, Павликени, Бутово, Бяла Церква, де було розкопано більше 70 гончарних печей, багато глиняних виробів та їх фрагментів [358; 359]. Їх датують II–III століттями; вважається, що тогочасне гончарне виробництво було засновано спільними зусиллями малоазійських переселенців та місцевих фракійських гончарів. Подібні центри гончарного виробництва археологи відкрили в різних частинах колишньої Римської імперії, але серйозних спроб здійснити консервацію горнів *in situ* не було, внаслідок чого упродовж XIX–XX століть новобудовами знищено унікальні гончарні майстерні поблизу таких стародавніх центрів, як Аррецій, ПUTEОЛИ, Аквінк, Бутово.

Коли 1971 року поблизу північно-болгарського міста Павликени археологи розкопали близько 50 римських випалювальних печей, кілька майстерень, багато інструментів гончарів та готових виробів, уперше у світовій практиці було зроблено спробу зберегти гончарні печі на місці. Над стародавніми теплотехнічними спорудами звели спеціальні будівлі з металу, скла і цементного фібrolіту на бетонній основі, які забезпечили необхідний захист пам'яток від руйнівного впливу атмосферних умов. Згодом було віднайдено ями для розмочування глини, які теж збережено подібним чином. Ученим вдалося відтворити й саму гончарну майстерню з усім обладнанням, у тому числі різні типи пристосувань для випалювання посуду – від багаття до складної двокамерної печі. Результатом успішного здійснення всього комплексу охоронних робіт поблизу Павликен стало створення Археологічного заповідника, унікального античного гончарного музею просто неба, у якому експонування стародавніх гончарних майстерень, горнів, інструментів і виробів гончарів поєднується з демонструванням технологічного процесу тогочасного гончарного виробництва [357; 358; 359; 360]. За 12 км від Павликен, у Бутово, законсервовано ще одну античну піч, яку, разом із знайденими в ній глиняними виробами, відкрито для огляду туристами.

Інший яскравий приклад збереження гончарної спадщини *in situ* – створення в Китаї Музею глиняних воїнів і коней поховального комплексу Цинь Шихуанди. Весною 1974 року в провінції Шеньсі три селянина, копаючи колодязь у хурмовому гаю поблизу гробниці першого китайського імператора Цинь Шихуанди (259–210 роки до н. е.), виявили великі глиняні статуї. Роботами спорядженої до місця незвичайної знахідки археологічної експедиції було відкрито справжню підземну залу, в якій стояла величезна кількість глиняних фігур воїнів і коней епохи династії Цинь. Тільки в одній із трьох розкопаних

ям за кілька років досліджень було виявлено 1087 глиняних фігур воїнів і 32 глиняних коней у натуральний зріст (висота воїнів – близько 1,8 м; коней – 1,5 м за довжини 2 м), 8 колісниць та 3 барабани. Їх озброєння і амуніція відтворюють спорядження армії Цинь Шихуанди. Кожну скульптуру воїна наділено індивідуальними рисами, що передають психологічний стан зображеного. Найменші деталі фігур передано з надзвичайною точністю, наприклад, на військовому обладунку зображено навіть шви. Більшість скульптур було відлито почастинно у формах з наступним опрацюванням деталей, монтуванням, випалюванням у печі й пофарбуванням. Щоб зберегти унікальні пам'ятки гончарства, наприкінці 1975 року уряд прийняв рішення про будівництво на місці розкопок великого музею, який було відкрито через чотири роки. Він займає площу більше 60 тис. кв. м, а в перспективі має збільшитися до 300 тис. кв. м. Прогнозується знаходження більше 8 тисяч глиняних фігур воїнів і коней [396; 454, р.85-125].

Значних механічних пошкоджень зазнають твори кераміки під час природних катаклізмів та суспільних потрясінь. Багато гончарних виробів пошкоджується під час військових конфліктів. Так, несприятливі умови для зберігання музейних цінностей склалися в другій половині 1910-х років, коли внаслідок революційних подій, I Світової та громадянської воєн музейні та приватні колекції зазнавали пограбувань, переміщень, їх приміщення не опалювалися, заливалися водою, спалювалися тощо. Особливо значними були втрати в роки Другої світової війни, коли багато кераміки було розбито під час обвалів будинків чи переміщення, вироби зазнали впливу високої температури під час пожеж музейних приміщень, замочування тощо. Щодо цього показовою є колекція двох українських музеїв – Музею українського народного декоративного мистецтва в Києві та Полтавського краєзнавчого музею. У роки Другої світової війни німці вивезли до м.Дрезден майже всю колекцію згаданого вище київського музею, у тому числі близько 6000 гончарних виробів. Більшість із цих експонатів (2/3) було репатрійовано в 1948 році, але при цьому найбільше постраждала збірка кераміки: до Києва повернулося декілька ящиків черепків від колишніх унікальних творів народного гончарства (близько 15 тис. фрагментів!). За висновком українських реставраторів, повному відновленню підлягають 1400 виробів, фрагментарному – 150. Уже відреставровано більше 200 глиняних виробів, які в травні 1998 року експонувалися на унікальній виставці «Повернені з небуття» [183, с.80; 312, с.17]. Приміщення ж Полтавського краєзнавчого музею в час відходу з міста німецьких окупантів зазнало нищівної пожежі, у якій, окрім усього іншого, значних пошкоджень зазнала кераміка. У фондовій колекції музею є багато унікальних творів кінця XIX – початку XX століття зі слідами плавлення їх поверхні від високої температури.

На глиняні вироби, як і будь-які інші пам'ятки матеріальної культури, у процесі використання чи колекційного зберігання постійно впливають світло, повітря (температура і вологість навколишнього середовища), внаслідок чого в них поступово відбуваються незворотні фізико-механічні та хімічні зміни, вони зазнають біологічних ушкоджень. Для уповільнення природного старіння матеріалів та попередження зараження мікроміцетами існує науково обґрунтована система створення оптимальних умов (мікроклімату) для збереження виробів. При цьому визначальне значення мають такі фактори, як освітленість, вологість, температура і чистота повітря. Небезпечний вплив на черепок мають висока вологість, низька температура, різкі перепади вологості й температури. Підвищення температури та вологості спричинює прискорення хімічних і біохімічних процесів, що викликають деструкцію матеріалів. Так, зберігання глиняних виробів за умов високої вологості й низької температури призводить (особливо ж під час замерзання) до появи тріщин, розшарування стінок, набухання й випадання вапнякових камінців і т.п. Тому оптимальною температурою збереження творів кераміки є +12 – +20°C за відносної вологості до 50-55%. Найефективнішим сучасним способом досягнення волого-температурного режиму зберігання творів кераміки є кондиціонування повітря,

а там, де воно відсутнє, – такі традиційні способи, як контроль за роботою опалювальної системи, провітрювання, зволоження чи осушування.

На посилення процесу старіння виробів значний вплив справляють забруднювачі повітря – різні гази, органічний і мінеральний пил тощо. Пилові забруднення кераміки небезпечні тим, що прискорюють процес природного старіння речей, затримують на їх поверхні вологу і гази, сприяють активізації хімічних реакцій та посиленню діяльності біологічних шкідників. Способи захисту від цієї групи несприятливих факторів – те ж саме кондиціонування повітря, герметизація приміщень і вітрин, застосування фільтрувальних пристроїв, регулярне очищення предметів від пилу [192, с.170-180].

Для збереження музейних предметів важливе значення має дотримання оптимального режиму освітлення. Проте кераміка належить до предметів з високим рівнем світлостійкості, а тому потребує захисту в основному від безпосереднього впливу сонячних променів.

3-поміж біологічних шкідників найбільшої шкоди кераміці можуть завдавати мікроміцети (гриби) [201]. Для їх активного впливу необхідні певні волого-температурні умови, забруднення предметів пилом, контакт з ушкодженими виробами тощо. Зараження предметів плісневими грибами відбувається від частин грибниці і спор, що переносяться повітрям, або ж під час безпосередніх контактів з ушкодженими виробами. Сприятливим середовищем для розвитку плісняви є вологість повітря понад 60% (за відносної вологості нижче 60% спори грибів не можуть проростати) і температура +20 – +25°C, конденсація вологи на поверхні. Основним джерелом зараження й живлення грибів на кераміці є пил [128, с.12, 16]. Такі вироби можуть зазнавати механічних і хімічних ушкоджень, скажімо, на поверхні можуть з'являтися плями різного розміру та кольору, що нерідко маскують елементи декоративного оздоблення виробів, і які інколи неможливо зняти навіть під час реставрації. Окрім обростання, що спотворює естетичне сприйняття виробів, мікроміцети справляють хімічний вплив на черепок вторинними метаболітами, передовсім органічними кислотами, які викликають деструкцію кераміки [201, с.16]. У профілактиці пошкодження кераміки грибами найважливішим є дотримання оптимальних умов збереження. Для боротьби із зараженням мікроміцетами фахівці рекомендують дезінфікувати кераміку катаміном АБ та тіонієм шляхом поверхової обробки чи просочування розчинами цих препаратів, або ж способом опромінення [128, с.18; 201, с.2, 16, 17].

Консерватори-реставратори мають супроводжувати всі виставки художніх творів поза межами музейних закладів, вивчати умови транспортування та запланованого експонування творів, давати консультації щодо забезпечення оптимальних умов для їх збереження (волого-температурний режим, освітлення), оглядати предмети після демонтажу експозиції перед поверненням їх у запасники.

Консервація творів кераміки тісно пов'язана з їх реставрацією, основним завданням якої є відновлення первісного вигляду пам'ятки через зміцнення і моделювання втрачених чи пошкоджених частин предметів (від лат. *restauratio* – відновлення). Реставрація предметів починається з усебічного дослідження їх (натурного, історико-документального), під час якого визначаються матеріали й технологія створення предмета, причини й види руйнівних процесів; при цьому застосовуються спектральний, хроматографічний, мікрокристалічний та інші аналізи, рентенографування, макро- та мікрофотографування, вивчення в інфрачервоних променях тощо. Останнім часом для дослідження пам'яток гончарства успішно застосовується рентгеноспектральний флуоресцентний аналіз, який дозволяє за фрагментами виробів визначати елементний склад глиняної маси, з якої їх було виготовлено, а отже, здійснювати подальші пошуки можливого місця гончарного виробництва [2, с.5]. З огляду на це, реставрацію останнім часом визначають як специфічний метод дослідження пам'яток [397, с.200]. Подальші дії фахівців визначаються ступенем ушкодження пам'ятки, її збереженістю, способом експозиційного використання. При цьому незмінною залишається вимога до реставратора якомога менше змінювати пам'ятку в процесі виконання робіт,

обов'язкового візуального виділення доданих елементів, можливість дереставації. Саме від фаховості й відповідальності реставратора залежить збереження автентичності пам'ятки. За словами відомого українського реставратора, керівника навчально-творчої майстерні реставрації скульптури і творів декоративно-ужиткового мистецтва Української академії образотворчого мистецтва і архітектури **Олександра Мінжуліна**, «*вторгнення реставратора в художню структуру порушує мистецьку цінність пам'ятки, руйнує її стиль і цілісність сприйняття, а також позбавляє обсягу і якості інформації, спочатку закладеної в ній автором. Пам'ятка втрачає ознаки свого часу і стає естетичною тінню мистецтва минулого*» [181, с.204].

Консервацію можна практикувати окремо, тоді як реставрацію здійснювати незалежно від консервації неможливо. Отже, будь-які артефакти підлягають консервації, але не всі можна відреставрувати. На практиці часто важко визначити, де закінчується безпосередня консервація і де починається реставрація [6, с.22]. Але все ж слід визнати, що першочергове значення в збереженні пам'яток гончарства має створення оптимальних умов для їх збереження і основана на сучасних технічних досягненнях консервація, а не реставрація.

Реставрація глиняних виробів фахівцями Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному: художниками-реставраторами Катериною Гуриною (2), Валентиною Козовською (ліворуч) та Оленою Трикоз (3). Опішне. Березень 2007. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

1.5. МЕТОДИ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічні прийоми керамологічних досліджень ґрунтуються на комплексному підході: до комплексного аналізу залучаються матеріали досліджень етнології, мистецтвознавства, археології, історії, фольклористики, мовознавства, природничих і технічних наук. Приступаючи до керамологічних студій, особисто я завжди пригадую методичну настанову, творче кредо видатного українського етнографа і фольклориста Миколи Сумцова: «Наука не знає дрібниць у народному житті, для неї все однаково важливо» [361, с.123].

Керамологія, як і будь-яка інша самостійна галузь наукових знань, використовує як загальні, так і спеціальні методи дослідження. При цьому керамологи розрізняють деструктивні методи дослідження (потребують зразки кераміки, передбачають незначне пошкодження черепка) і не деструктивні (не потребують зразків кераміки, не спричиняють часткового руйнування черепка).

Основним методом дослідження культурної керамології є системний аналіз у вивченні гончарства, кераміки як історичного джерела. На цьому неодноразово наголошував доктор історичних наук Олександр Бобринський [див., напр.: Бобринский А.А. Современное состояние и перспективы исследований керамики как исторического источника // Керамика как исторический источник (подходы и методы изучения): Тезисы докладов Всесоюзной научной археологической конференции 11-16 февраля 1991 г. – Куйбышев: Куйбышевский государственный педагогический институт им. В.В. Куйбышева, 1991. – С.4-7]. «У зв'язку зі специфічністю об'єкта дослідження методологічні пріоритети здобуває синтезний підхід», – наголошував і керамолог, кандидат історичних наук Ігор Пошивайло [241, с.51].

Найважливіша особливість керамологічних студій, як уже зазначено вище, – їх комплексність, викликана багатоаспектністю пізнання предмета дослідження. Наприклад, у мистецтвознавстві головним об'єктом вивчення кераміки є її художні особливості; в археології – типологічні особливості, які беруться за основу атрибутування тієї чи іншої археологічної культури; в етнографії – етнічні особливості, побутові й звичаєві функції. На відміну від цих наук, керамологічні дослідження прикметні насамперед тим, що глиняні вироби вивчаються комплексно, із застосуванням аналітичних методів багатьох інших суміжних наук. У керамології першочергове значення має комплекс результатів різних незалежних досліджень, тобто співставлення мистецтвознавчих, археологічних, етнографічних, мовознавчих, геологічних, технічних та інших аспектів вивчення одного й того ж предмета [форма, орнаментика, технологія виготовлення, функції, семіотика, професійна (діалектна) термінологія, атрибуція, сировинна база, аналіз черепка, ареал поширення тощо].

Отже, предмет дослідження керамології пізнається всім корпусом наукових знань, доступних ученим на тому чи іншому історичному етапі розвитку. Вчені-керамологи активно використовують знання, накопичені іншими науками, які дозволяють шукати

Обкладинка книги доктора історичних наук, професора ВОЛОДИМИРА ГЕНІНГА «Древняя керамика: методы и программы исследования в археологии». Київ, 1992 [59]

відповіді на проблеми, що виникають у предметному полі керамології. Відповідно, вони запозичають і методи дослідження інших наук.

Українська керамологічна література надзвичайно бідна на праці, присвячені детальному з'ясуванню специфіки та прийомів (правил) різних методів дослідження кераміки. З-поміж них виділю хіба-що монографію доктора історичних наук, професора Володимира Генінга «Древняя керамика. Методы и программы исследования в археологии» (1992) [59], у якій проаналізовано й викладено методику формалізовано-статистичних методів дослідження археологічної кераміки. Як додаток до вищезгаданої монографії Володимира Генінга готувалася стаття кандидата історичних наук Валентини Петрашенко «Формализованные методы в исследовании керамики (историографический обзор российской и украинской литературы)» (1999) [226], проте була вилучена під час редакційної підготовки й побачила світ тільки через 7 років. У ній проаналізовано особливості застосування статистичних методів дослідження кераміки; коротко охарактеризовано науковий поняттєвий апарат та систему опису

кераміки; викладено конкретні методи дослідження (*типологічний, описово-порівняльний, статистичний, статистико-комбінаторний із застосуванням математичного аналізу*).

Незважаючи на малочисельність української методологічної й методичної літератури в галузі керамології, за півторастолітній період наукових студій гончарства в світовій науковій практиці напрацьовано чимало методів вивчення гончарства, кераміки [див.: 116; 1; 59]. З-поміж них найбільшого поширення в культурній керамології набув **метод польових досліджень**, який передбачає вивчення гончарства в місцях його побутування. При цьому розрізняють стаціонарні дослідження, які тривають не менше 1 року, що дозволяє фіксувати особливості гончарної праці в усі періоди річного циклу; сезонні дослідження тривалістю до 3-х місяців, як правило, в період найбільш активної ремісничої праці; та маршрутне вивчення гончарства, тривалістю від одного до чотирьох тижнів, що дозволяє за короткий проміжок часу обстежити кілька гончарних осередків певного гончарного району (регіону).

Під час роботи в полі керамологи зазвичай користуються заздалегідь підготовленими спеціальними програмами-запитальниками. Особливо необхідні вони для маршрутних досліджень, коли за стислий термін необхідно з'ясувати дуже широке коло питань, і немає можливості час від часу повертатися до їх уточнення чи розширення. На даний час найбільш повно «польові» інтереси керамологів зафіксовані в узагальнюючій програмі-запитальнику для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів «Українське народне гончарство» (1988). Водночас, відомі й більш спеціалізовані програми, розраховані на дослідницькі інтереси вчених суміжних наук, скажімо філологів: нині вже існує «Програма для збирання гончарської лексики» Любові Спанатій (Миколаїв, 2003) та «Програма-запитальник для збирання гончарської лексики» Світлани Литвиненко (Опішне, 2002).

Польові дослідження гончарства передбачають фіксування умов роботи й побуту гончарів, асортименту їхньої продукції, звичаєвості, професійної термінології та інших

вивчав гончарної культури. Зрозуміло, що в польових умовах вивчається виключно сучасне або ж недавн минуле гончарство. Чільним завданням польових студій є фіксування почутого й побаченого на фото-, аудіо- чи відеоплівку або ж на цифрові носії інформації, вивчення місцевих писемних і візуальних джерел. Ще один важливий аспект досліджень гончарства в осередках його побутування – збирання глиняних виробів та інструментів гончарів, фотографій, писемних документів з метою комплектування музейних та архівних керамологічних колекцій.

Специфікою польових студій археологів є те, що вони не мають можливості досліджувати виключно гончарство, оскільки під час розкопок археологічної пам'ятки вивчається весь комплекс речових знахідок, серед яких кераміка може бути найбільш масовою, проте не єдиною. До того ж, для наступних лабораторних і кабінетних студій гончарства важливим є з'ясування в польових умовах контексту звичаєвого використання глиняних виробів, тобто їх взаємозв'язків з усім предметно-матеріальним полем археологічної пам'ятки як об'єктивного відображення певної життєвої ситуації минулого часу.

Для вчених, які вивчають історичні, мистецтвознавчі й культурологічні аспекти гончарної культури важливим є знання часових видозмін форм і декору глиняних виробів. Тому одним із часто вживаних ними є **типологічний метод дослідження кераміки**, який дозволяє визначати локальні ознаки глиняних виробів, а за ними – етнічну належність їх виробників. Суть методу полягає у виділенні серед певної кількості глиняних виробів однотипних речей, тобто таких, які мають спільні ознаки. За схожістю, відмінністю чи однотипністю виробів керамологи визначають час їх виготовлення, з'ясовують їх функціональне призначення та його часові зміни, а в кінцевому результаті, як уже зазначено вище, роблять висновки про належність тій чи іншій спільноті (етносу, етнічній групі).

Одним із недоліків методу є його значна суб'єктивність. До того ж, типологічний аналіз археологічної кераміки дозволяє лише в загальних рисах охарактеризувати ареали тих чи інших культур та хронологічні періоди їх існування. Для глибшого пізнання етнічних зв'язків минулого, між окремими поселеннями та етнічними групами, необхідне знання керамологічної інформації, захованої в черепку, тобто відомості про склад формувальної маси, штучні домішки, особливості виготовлення та випалювання глиняних виробів тощо. На їх основі перевіряються висновки щодо місцевого чи чужоземного походження виробів.

У слов'янській керамології найбільш ґрунтовно типологічний метод дослідження кераміки вперше розробив і детально виклав у праці «Русская доисторическая керамика» російський учений Василь Городцов [71]. У науковій літературі, що з'явилася впродовж ХХ століття, трапляються різні термінологічно-синонімічні означення цього методу, а саме: *типологія, типологізація, класифікація, систематизація, таксономія*. Щоправда, одні вчені висловлюють думку, що кожний різновид назви акцентує увагу на конкретних специфічних прийомах реалізації одного й того ж методу, а інші взагалі стверджують, немовби це різні методи дослідження кераміки.

Вчені-керамологи активно послуговуються також багатьма іншими методами наукових студій гончарства, напрацьованих історичними науками, мистецтвознавством та мовознавством. Назву тільки основні з них: *простого і включеного спостереження, опитування, кількісного аналізу (анкетування), стилістичний (декоративний, функціональний і технічний аспекти), аналізу статистичних джерел, аналізу фольклорних творів, культурно-історичний, генетичний, порівняльний, порівняльно-історичний, структурно-семіотичний, етноархеологічних (археолого-етнографічних) аналогій, реконструкції*. Поданий перелік не є вичерпним і кожний учений прагне застосовувати ці та інші методи, які дозволяють йому найбільш ефективно отримувати нові наукові знання.

Чисельну групу спеціальних методів дослідження керамологи запозичили з природничих наук. Без них розвиток сучасної керамології став неможливим. Метою

технологічних досліджень глиняних виробів є визначення висхідної сировини, технології виготовлення предметів та їх функціональних можливостей. Сукупність цієї інформації дозволяє керамологам з'ясовувати питання походження й побутування виробів, відтворювати окремі аспекти контактів і взаємин певних груп людей, а отже, й етнічну, економічну історію спільнот, представниками яких були творці глиняних артефактів. По суті, через дослідження технічної складової глиняних виробів також відтворюються окремі події в стародавньому суспільстві, а отже, і встановлюється символічний зв'язок з давніми мешканцями тієї чи іншої території світу.

В Україні вчені почали активно впроваджувати методи природничих наук для вивчення історичної кераміки в 1920-х роках. Проте невдовзі всі пошуки в цьому перспективному напрямку було припинено, у зв'язку з кампанією політичних репресій проти українських учених. Несистематичні спроби їх відновлення були в другій половині 1930-х років, у 1960-х роках, наприкінці 1980-х – 1990-х роках.

Тим часом, починаючи з 1950-х років, західні вчені все частіше застосовували аналітичні методи наукових досліджень у хімії й фізиці для керамологічних студій археологічної кераміки (переважно для її датування). Ці методи невпинно вдосконалювалися й полегшувалися, що було пов'язано з широким впровадженням у наукову сферу комп'ютерної техніки, яка дозволяє швидко узагальнювати статистичні дані [449, р.3]. У арсеналі сучасних керамологів природничі методи дослідження відіграють усе більшу роль, оскільки дозволяють виявляти найбільш об'єктивні атрибутивні ознаки і властивості глиняних виробів, які, до того ж, недоступні для звичайного візуального спостереження. Щоправда, їх масове застосування й донині ускладнюється необхідністю мати дороге технічне обладнання та висококваліфікованих фахівців.

Комплекс природничо-наукових методів вивчення археологічних залишків давніх культур, у тому числі й кераміки, отримав назву «археометрія». Археометричні матеріалознавчі дослідження спрямовуються передовсім на визначення складу формувальної маси кераміки, походження сировинних компонентів, реконструкцію технології виготовлення, консервацію і реставрацію виробів. Атрибутивний напрямок археометричних аналізів дозволяє вченим з'ясовувати відносну або абсолютну хронологію виробів [29]. Одне із завдань – індивідуалізувати осередки виготовлення кераміки або принаймні мінімізувати ареали її походження.

Особливістю спеціальних методів дослідження кераміки є те, що кожний із них дає керамологу обмежену інформацію про глиняний виріб, якої буває недостатньо для ґрунтовних висновків про ті чи інші аспекти давнього гончарства. Тому керамологи для отримання переконливих результатів застосовують, як правило, кілька різних методів, дані яких співставляються.

З-поміж спеціальних методів дослідження кераміки зазначу такі:

1. **Метод рентгенографії:** дозволяє отримати зовнішній і внутрішній контури посудини й виявляти крупні домішки до формувальної маси глиняних виробів, хоча й без поділу їх на природні та штучні.
2. **Метод ксерорадіографії:** майже тотожний з попереднім; відмінність полягає лише в тому, що зображення отримується не на плівці, а на звичайному папері, і відбиток більш чіткий і контрастний.
3. **Метод рентгенівської комп'ютерної томографії:** глиняний виріб просвічується рентгенівськими променями, проте зображення його перерізу формується комп'ютером, що дозволяє виділяти ділянки, які різняться між собою щільністю; цей метод дозволяє створювати конструктивну модель посудини і за нею робити певні висновки про особливості технології гончарного виробництва [158, с.81, 83].
4. **Метод мікроскопічного петрографічного (спектрографічного, кристалооптичного) дослідження:** шліф товщиною до 30 мікрон вивчається під поляризаційним мікроскопом,

який дозволяє отримувати збільшення зразків у 200-1000 раз; у поляризованому світлі мінеральні компоненти мозаїчної структури шліфа черепка поводять себе по-різному, постаючи у вигляді стягнень і плям різної прозорості внаслідок неспівпадіння числа заломлення світла [63, с.157]; дозволяє визначити й описати мінералогічний склад формувальної маси з наступною класифікацією зразків кераміки, що досліджуються; визначити температуру випалювання глиняних виробів [46].

5. **Метод комплексного вивчення мінералогічного складу формувальної маси давньої кераміки:** передбачає застосування деяких інших методів лабораторної діагностики – дериватографії, диференційно-термічного і хімічного аналізів, електронної скануючої мікроскопії, нейтронної активації, мессбауерівської спектроскопії, порометрії тощо [63, с.158].
6. **Метод бінокулярної мікроскопії:** суть полягає в оглядові поверхні виробів, збільшеної за допомогою мікроскопа від 4 до 100 разів; при цьому фіксуються лише крупні рельєфні макроформи органічного й мінерального походження, які далі порівнюються з еталонними зразками [63, с.157]; виявляються також сліди впливу на глину в процесі виготовлення виробів, визначається колір виробів, деякі вкраплення у формувальній масі тощо [37, с.27].
7. **Метод математичної статистики (статистичний):** в основі методу лежить переважно електронна обробка масових гончарних матеріалів; рахуються відомі вироби або їх фрагменти за певними ознаками (елементи форми, орнаменту тощо), а далі на основі чисельних показників вираховується індекс спорідненості з еталонним комплексом виробів.
8. **Метод трасології:** вивчення технологічних слідів на глиняних виробах, порівняння їх з еталонними зразками з метою з'ясування технології виготовлення та використаних при цьому інструментів і пристроїв [38].
9. **Метод технологічного аналізу:** так званий історико-культурний аспект у вивченні гончарної технології; найбільш ґрунтовно апробовано в працях доктора історичних наук Олександра Бобринського; передбачає отримання за глиняними виробами інформації технологічного характеру, яка дозволяє реконструювати історичні особливості гончарства, насамперед, через з'ясування загальних тенденцій розвитку навичок відбирання пластичних видів сировини і надання міцності глиняним виробам, вивчення етапів гончарної технології, особливостей функціонування й поширення навичок праці гончарів [17; 64].
10. **Метод експериментального (фізичного) моделювання:** відтворення певних ознак, властивостей давньої кераміки в спеціально створюваних еталонах, які згодом порівнюються з автентичними виробами [38; 37, с.28].
11. **Метод хімічного аналізу:** розрізняють два аспекти методу: якісний – визначення компонентів формувальної маси, та кількісний – з'ясування кількості і пропорції складових частин; дозволяє визначати хімічний і приблизний мінералогічний склад формувальних мас, а отже, і виявляти особливості давнього гончарного виробництва, характер і напрямки економічних зв'язків тощо [433, р.41].
12. **Метод термічного аналізу:** вивчення температури випалювання глиняних виробів [37, с.29].
13. **Метод палеоботанічного аналізу:** виявлення ботанічних решток у формувальній масі та в черепку (від впливу ґрунтів) з метою з'ясування процесу пізнання фізичних властивостей глин, приготування формувальної маси, випалювання глиняних виробів.

Усе більш важливого значення набувають **методи дослідження біологічних решток** на глиняних виробах. Останнім часом у Західній Європі, передовсім у Великобританії, активно розвиваються **біомолекулярні дослідження кераміки**. Учені-біологи вважають ліпідні на стародавній кераміці важливим історичним джерелом антропогенного характеру. Для

ідентифікації ліпідів (жирів, масел, воску і смол винятково біогенного походження), які залишаються в порах кераміки під час її використання (приготування страв, зберігання продуктів) і надалі зберігаються щонайменше впродовж кількох тисячоліть, застосовується **метод газової хроматографії**. Наявні в черепках ліпіди виводяться шляхом розчинення спиртом з наступним розподілом на газовому хроматографі і аналізом на предмет належності до тієї чи іншої генетичної групи (рослинні, тваринні жири і т.д.). Новітній метод дослідження дозволяє вченим не лише визначати функції давньої кераміки, а й отримувати достовірну інформацію про палеоекономіку. Наприклад, за рештками молока на глиняних виробках учені шукають відповіді на питання, чи вживали неолітичні мешканці Європи молоко й молокопродукти, а, отже, чи займалися вони скотарством [141, с.156].

Метод керамологічної картографії полягає в позначенні на географічних картах гончарних осередків, професійної лексики гончарів, у тому числі назв глиняних виробів, технологічних процесів та інструментів з метою районування явищ гончарної культури, з'ясування загальних та локальних ознак гончарства, ареалів його поширення, етнічних впливів та взаємовпливів. В українській керамології цим методом уперше широко скористався **Юрій Лашук**. По суті, він відновив ще земську ініціативу кінця XIX – початку XX століття з картографування гончарних осередків. Передовсім Юрій Лашук створив карту гончарних осередків України. Як він сам зазначав, «на карті позначено розташування, величину та художньо-технологічну специфіку понад 600 центрів в період їх оптимального розвитку (найбільшої кількості майстрів) на протязі XIX та XX ст. Здебільшого це припадало на першу третину XX ст.» [145, арк.39]. Далі здійснив районування осередків гончарювання, що дозволило окреслити як загальнонаціональну, так і регіональну специфіку промислу.

На основі систематизації типологічних і стилістичних особливостей народної кераміки, порівняння отриманих матеріалів із даними геології, археології та етнографії Юрій Лашук виділив «три широкі смуги, що проходять по всій території республіки з заходу на схід» (Північна, Середня, Південна) та 11 зон [(Поліська, Київсько-Житомирська, Чернігівська, Львівська, Закарпатська, Волинська, Західно-Подільська, Східно-Подільська, Наддніпрянська, Полтавська, Харківсько-Донецька (Слобідська)] традиційного гончарства в Україні [145, арк.10; див. також карту: 149]. Картографування дозволило зробити несподіваний висновок про жорстку залежність технологічного й мистецького рівня гончарного виробництва від якості місцевих глин: «...Всі технологічні та художні навикі і винаходи з'являлись і поширювались напочатку в Середущій смузі української кераміки, яка охоплює зону Лісостепу та деякі суміжні простори. Звідси вони переходили на північ і південь. Саме в цій смузі склались найяскравіші зони художньої кераміки, сформувались та розквітли у XIX–XX ст. основні види підполивного розпису. На цьому терені розвинулось і виробництво кахлів, яке в XIX ст. досягнуло розвитку в творчості майстрів Чернігівщини, Київщини та Косівщини. Найкращі гончарські глини, – продовжував Юрій Лашук, – розташовані в Середній смузі, що охоплює географічну зону Лісостепу, а також Закарпатської та північні райони Луганської областей. В цій смузі виділяємо такі гончарські зони: Львівську, Закарпатську, Західно-Подільську, Східно-Подільську, Наддніпрянську, Полтавську. Тут був завжди найвищий рівень гончарського виробництва, яке відзначалося багатством форм, вишуканістю розписів, високою технологією. В цій смузі напочатку XX ст. знаходилося 4/5 всіх гончарських центрів... На північ від Середущої простягається Північна гончарська смуга, що повністю покривається з Лісовою зоною. Тут менш якісні (здебільшого четвертинні) гончарські глини [В цій смузі наявні великі поклади високоякісних фарфорових глин – каолінів. Але гончари їх не вживали], панує неpolив'яна кераміка. В цій смузі можна виділити три зони: Поліську, Волинську та Чернігівську. На південь від Середущої знаходиться Південна смуга, що досягає берегів Чорного моря. Гончарство в ній розвинене слабо, що обумовлене недостатком палива, низькоякісними глинами та відносно пізнім заселенням просторів. Серед відокремлених осередків виділяється лише Харківсько-Донецька (Слобідська) зона» [145, арк.42, 44-45].

Для з'ясування керамологічної проблематики не менш цінні висновки зробила мовознавець **Любов Спанатій** на основі створених нею лінгвістичних карт поширення лексики українських гончарів. І хоча вони не дали очікуваних «більш-менш виразних даних про поділ українських говорів на північну, південно-західну та південно-східну зони», проте дозволили вченій виділити «окремі діалектні зони специфічної гончарської номенклатури, поширені на досліджуваній території більш чи менш значними пасмами ізоглос» [348, с.15]. Любов Спанатій також прийшла до висновку, що «лінгвістичні карти й проведений лексикологічний опис гончарної термінології мають значний матеріал для пізнання історії формування новостворених степових та слобожанських українських говорів, територія яких інтенсивно дозаселялася значно пізніше» [348, с.17-18]. А я додам, що ті карти є важливим джерелом і для відтворення історії гончарних осередків України, визначення напрямків поширення гончарних технологічних і мистецьких традицій, етнічних впливів і взаємовпливів у сусідовищі гончарів різних регіонів України.

Учені напрацьовують також інші новітні методи вивчення кераміки. Одним із перспективних напрямків аналізу давніх глиняних виробів є розробка методу палео-фонографії (віброакустики), суть якого полягає в пошуку за допомогою сучасних технічних засобів віброакустичної інформації, яку можна «прочитати» на поверхні глиняних виробів. Учені таким чином намагаються отримати фонограми мови, сфігмограми і тахограми гончаря в процесі виготовлення глиняних виробів на гончарному крузі, а також визначити параметричні характеристики зросту, ваги, окремих частин тіла, статі, віку майстра і т.д. За виявленими фізіологічними параметрами вони сподіваються здійснювати ідентифікаційне вивчення різних посудин та їх фрагментів з метою встановлення їх належності тому чи іншому гончарю [333, с.113].

Для датування історичної кераміки вчені застосовують такі методи:

1. Типологічний метод або порівняльного аналізу, порівняльно-типологічний.
2. Стилістичний метод (стилістичний аналіз форм та орнаментів виробів з технічної, декоративної, функціональної і економічної точок зору).
3. Радіовуглецевий (С-14) метод (аналіз залишків органіки на поверхні чи всередині глиняних виробів; метод засновано на визначенні кількості радіоактивного вуглецю в кераміці).
4. Термомолінісцентний метод (аналіз кристалів мінералів формувальної маси/череп'я).
5. Археоманітний метод (аналіз магнітних полів, зафіксованих у глиняних виробах під час випалювання, у момент охолодження; співставлення цих результатів з наявними результативними кривими дозволяє датувати вироби з точністю до 50 років) [27, с.24-25].

Учені також розробляють метод датування ліпідів, органічних домішок у кераміці та харчового нагару на її поверхні за допомогою пришивидшувального мас-спектрометра [141, с.157]. Проте для більш-менш точного визначення віку давньої кераміки необхідно співставляти результати щонайменше двох-трьох із перелічених вище методів дослідження.

Нині доводиться констатувати, що **рівень вивченості викопної кераміки в Україні, порівняно з часом формування української археології як наукової дисципліни, упродовж двохсот літ змінився не набагато**. Як у XIX, так і в XX столітті, давня кераміка цікавила головним чином археологів, які її викопували, і які, у більшості своїй, не мали необхідної керамологічної підготовки. Саме тому науковим працям дослідників старожитностей, у частині, де мова йде про кераміку, притаманний переважно описовий стиль за принципом: «що бачу, про те й пишу». Серйозні лабораторні дослідження кераміки, що активно запроваджувалися в Україні у 1920-тих роках, як уже зазначалося, були зупинені масовими репресіями щодо науковців; відтоді вони так повноцінно й не поновилися, бо не заохочувалися окупаційною владою.

Тільки окремі археологи нині мають можливість скористатися атрибутивними послугами лабораторій деяких академічних інститутів, для яких дослідження історичної кераміки все ж таки не є профільним заняттям. З огляду на фрагментарність лабораторних досліджень археологічної кераміки, їх безсистемність і значний елемент суб'єктивізму в інтерпретації атрибутивних ознак, **україн важливим є опублікування вченими методик, які використовуються для атрибуції знахідок, посилання в статтях і монографіях на конкретні висновки конкретних лабораторій, що дозволить іншим ученим давати незалежну оцінку достовірності отриманих результатів.**

Жебрацьке становище науковців і науки в Україні, відсутність сучасних лабораторій є причиною того, що більшість дослідників, від провінційних центрів охорони культурної спадщини до вузівських кафедр і академічних інститутів, ще й донині атрибуують викопну кераміку, послугуючись не стільки методом «за аналогією», скільки – «за власною інтуїцією». Вони роблять висновки про умови й технологічні особливості приготування формувальної маси, виготовлення й випалювання глиняних виробів, їх функціональне призначення тощо без застосування спеціальних методів лабораторних досліджень кераміки, не володіючи достатніми знаннями про технологію гончарного виробництва й етнографію гончарства. У результаті відбувається накопичення спотворених уявлень про давнє гончарство, які успадковуються й примножуються все новими й новими поколіннями вчених. Я завжди з оторопінням слухаю самовпевнені пояснення деяких археологів, особливо ж молодих, які оглянувши викопану кераміку, «визначають» вміст її формувальної маси, спосіб виготовлення, температуру випалювання, час побутування, функціональне застосування, при цьому не зробивши жодного лабораторного аналізу, в кращому випадку, обмежившись лише візуальним обстеженням під шкільним мікроскопом. Вони «інтуїтивно» роблять висновки про тотожність формувальної маси однотипних виробів, знайдених на споріднених пам'ятках, часто віддалених між собою на сотні кілометрів, а будь-які лінії, продрипини і вдавлення на поверхні виробів у їхній розвиненій уяві одразу ж трансформуються в космологічні міфи, стародавні календарі тощо. Датування кераміки здійснюється переважно за аналогами, за супутніми речами, а отже – за суб'єктивними уявленнями, які не ґрунтуються на ретельних лабораторних дослідженнях. Унаслідок цього окремі публікації археологів читаються як захоплюючі фантастичні літературні твори археологічної тематики, з чого можна зробити висновок, що наукова кар'єра в цій галузі історичного пізнання неможлива без достатнього рівня уявлювання, уміння фантазувати й хисту літературного тлумачення та компоновання різнохарактерних артефактів. Про небезпеку подібних археологічних студій звертав увагу ще сотню років тому **професор Михайло Грушевський**, який писав: *«Увага дослідників передовсім мусить бути звернена не так на роблення далеких висновків, як на **уліпшення методів і системи дослідів**, бо ні в одній иньшій сфері ненауковість досліду не являється таким непростимим і неоправним гріхом, як власне в археології»* [цит. за: 44, с.7].

Тим часом, у більшості публікацій археологів розділи, присвячені кераміці, є звичайними статистичними описами з елементами систематизації (типології) за певними ознаками. Вони цінні передовсім уведенням до наукового обігу значної кількості викопних пам'яток гончарства. При цьому аналіз контексту побутування глиняних виробів, реконструкція за ними різноманітних проблем палеоекономіки, суспільних відносин, духовної культури, тобто використання типологічних побудов для історичних реконструкцій різних аспектів забезпечення життєдіяльності давніх суспільств, трапляються рідко.

Упродовж останніх десятиліть у періодиці та в книжкових виданнях України майже не було публікацій про те, як вітчизняні вчені виявляють і вивчають конкретні навички роботи, за допомогою яких виготовлялася кераміка, опановують експериментальні, петрографічні, хімічні, термічні, археомагнітні та інші методи дослідження давнього гончарства, методiku виявлення технологічної інформації, як це більш активно впроваджують, скажімо,

їхні російські колеги [див.: 1]. Не робилися й спроби порівняти природну глину з того чи іншого давнього поселення з формувальною масою знайдених на ньому глиняних виробів, що дозволило б підтвердити чи спростувати висловлені археологами гіпотези про етнічний склад населення і напрямки міграційних процесів давнини. Аналіз фізичних властивостей місцевих глин, можливо, допоміг би пояснити окремі регіональні відмінності у формі та орнаментатії гончарних виробів, що не обов'язково викликалося різноетнічною належністю їх творців.

У той же час в українській археологічній літературі останнім часом поширюється інформація про можливість **вивчення кераміки за допомогою псевдонаукових методів**. Наприклад, автори книги «Розвиток керамічного виробництва на Волині» – провідний науковий співробітник Волинського краєзнавчого музею **Григорій Охріменко**, завідувач кафедри археології та джерелознавства Волинського державного університету імені Лесі Українки, доктор історичних наук, професор **Михайло Кучинко** та аспірантка Львівської академії мистецтв **Наталя Кубицька** – цілком серйозно повідомляють про те, як у справі атрибутування давньої кераміки на допомогу археологам може прийти «дуже нова, як наука, і водночас надзвичайно давня – еніологія, яка користується біолокаційними методами (екстрасенсорними)» [215, с.143]. А нижче подали деякі з отриманих за допомогою волинських екстрасенсів результати, наприклад: «Гнідава. Верхня частина горщика СК з відбитками перевитої палички (аналогії такому декоруванню відомі на теренах південної Білорусі: 1) датується 3400 рр. до н.е., 2) виготовляла жінка – майстриня (21 рік), що спеціалізувалася на виготовленні кераміки, 3) неподалік цього місця де знайшли, 3) виріб випалювався не у вогнищі, а поряд у заглибленні, 4) використати не встигли». А ось ще один із багатьох «результатів»: «с.Кунисівці (Прикарпаття) Трипільська миска з фондів Волинського краєзнавчого музею: 1) виготовлялася приблизно східніше теперішнього місцезнаходження м.Львова. 2) випалювалася в двоохарусній печі, 3) робила жінка, 4) призначалася для рідких солодких речовин з медом» [215, с.145] (цитати подано дослівно, з наявними в них помилками). От так! І навіть проводити складні радіовуглецевий, термічний та трасологічний аналізи, якщо можна запросити одного з багатьох місцевих екстрасенсів, який за допомогою металевої рамки чи вербової гілочки дасть відповідь на всі керамологічні запитання!!! Цей наукоподібний опус можна було б списати на низький рівень провінційно-внзівської науки, але коли читаєш на другій сторінці книги, що її рецензували відомий археолог, співробітник Інституту археології НАН України, доктор історичних наук, **професор Володимир Баран** та провідний науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства НАН України, **доктор історичних наук Леонід Мацкевий**, стає сумно за подібне невігластво й патрунування відвертої проповіді абсолютно безперспективних напрямків «дослідження» кераміки вітчизняними археологами. Подібні приклади вкотре підтверджують, що подальші українські керамологічні й археологічні студії неможливі без створення **Національного центру технології та спеціальних методів дослідження кераміки**.

Насамкінець цього підрозділу зверну увагу вітчизняних керамологів на спробу одного з провідних російських дослідників давнього гончарства, **кандидата історичних наук Юрія Цетліна** виділити **три методологічні підходи до вивчення археологічної кераміки: емоційно-описовий, формально-класифікаційний та історико-культурний** [докладну характеристику кожного з них див.: 395, с.70-73]. На думку вченого, «...в развитии научного знания эмоционально-описательный подход характеризует несформированное состояние наших знаний о древней керамике; формально-классификационный подход – частично-сформированное состояние знаний о ней и, наконец, историко-культурный подход характеризует полностью сформированное состояние знаний о древней керамике как особом историческом источнике» [395, с.73].

Для сучасних російських студій археологічної кераміки прикметним є застосування всіх трьох методологічних підходів. При цьому, як і в практиці української археологічної

керамології, у багатьох конкретних дослідженнях виявляється «недостаточно глубокое понимание внутреннего содержания современных методологических и методических разработок. Это ведет к тому, что авторы таких исследований либо идут по пути изобретения своих собственных «методик», которые, как правило, повторяют старые уже хорошо известные ошибки, либо начинают в целях экономии сил и времени применять ту или иную существующую методику в «упрощенном варианте» только для того, чтобы, как говорится, «идти в ногу со временем». Например, примеси в керамике определяются не с помощью микроскопа, а «на глазок», без достаточной подготовки легко определяются способы конструирования сосудов, обработки поверхности и т.п. В результате такой, с позволения сказать, исследовательской методологии они, во-первых, дискредитируют применяемую методику, во-вторых, обманывают себя, в-третьих, что гораздо хуже – вводят в заблуждение читателей и своих коллег» [395, с.73].

У зв'язку з наявними проблемами у вивченні давньої кераміки археологами російськi вчені-керамологи першочерговим завданням вважають виконання робіт з роз'яснення «...существования современных методов изучения керамики, их возможностей, а самое главное – пределов их применимости. С этим напрямую связана задача организации соответствующего преподавания этих методов на исторических факультетах университетов... Совершенно необходимой является целенаправленная работа по привлечению к исследованию древней керамики специалистов естественных наук. Историко-культурный подход к изучению керамики не исключает, а, напротив, предполагает самое широкое использование всех современных методов ее исследования. Однако это совершенно особая методически и огромная по масштабу проблема. Дело в том, что сейчас практически отсутствует методология привлечения этих специалистов к археологическим исследованиям... Прежде всего, следует учитывать два обстоятельства. Первое – естественно-научные методы должны использоваться под строгим контролем археологов и проверяться археологами с помощью своих методических средств, второе – эти методы должны специально приспособляться к нуждам археологов. Это в полной мере относится к сфере изучения керамики... Нужно искать пути привлечения к этой работе творчески мыслящих ученых-естественников» [395, с.74]. До цих мудрих слів російського ученого-колеги додам тільки одне – такі ж проблеми постають нині й перед українськими керамологами.

Обкладинки деяких російських книг, присвячених проблемам вивчення кераміки як історичного джерела:

- (1) «Керамика как исторический источник». Новосибирск, Росія. 1989 [116];
- (2) «Керамика как исторический источник (подходы и методы изучения)». Куйбишев, Росія. 1991;
- (3) «Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография)». Самара, Росія. 1999 [1]

1.6. УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ Й СУМІЖНІ НАУКИ

Суспільні науки (139)

- Етнографія (139)
- Мистецтвознавство (139)
 - Археологія (140)
 - Історія (140)
 - Естетика (141)
 - Епіграфіка (141)
- Музеєзнавство (141)
- Фольклористика (141)
- Мовознавство (142)
- Педагогіка (145)

Природничі й технічні науки (151)

- Ґрунтознавство, геологія (151)
 - Палеоботаніка (157)
 - Біологія (158)
 - Медицина (158)
- Фізика, хімія, технічні науки (161)

Керамологія – наука про розмаїття функціонування
гончарної культури (162)

У XVIII – першій половині XIX століття на гончарство звертали увагу переважно літератори та представники органів місцевого управління, які укладали описи певних територіально-адміністративних одиниць (намісництв, губерній тощо). Від 1860-х років гончарство стало об'єктом пильної уваги органів місцевого самоврядування (земств), які звертали чільну увагу на гончарство як на перспективну галузь регіональної економіки. Від кінця XIX століття дослідженням гончарства, окрім статистів, земських діячів, усе більше займалися етнографи, археологи, фольклористи й геологи. У 1920-ті роки керамологічні студії стали полем діяльності переважно етнографів, а впродовж 1950-х – 1980-х років – здебільшого мистецтвознавців та археологів.

З огляду на формування керамологічних знань у лоні різних наукових дисциплін, предметне поле культурної керамології й донині в багатьох напрямках перетинається з дослідницькими інтересами вчених інших наук, які вивчають лише окремі аспекти гончарної культури й загалом не дають повного уявлення про цей феномен людської діяльності. Тому українська керамологія активно інтегрується із суміжними науковими дисциплінами й сповна використовує їх науковий потенціал, накопичений упродовж другої половини XIX – початку XXI століття як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Ступінь її взаємозв'язку з іншими науками різний, залежно від проблематики гончарства, яка становить взаємний інтерес. Найбільш близькою до культурної керамології за об'єктом

досліджень і донині залишаються етнографія, мистецтвознавство та археологія. Керамологи зазвичай проводять свої дослідження також у тісній співпраці з ученими інших суспільних наук (істориками, музеєзнавцями, мовознавцями, фольклористами, педагогами), а також з фахівцями природничих (геологія, ґрунтознавство, палеоботаніка, біологія, медицина, хімія, фізика) та технічних наук (матеріалознавство, хімічна технологія).

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ЕТНОГРАФІЯ

Етнографія – наука про народи світу (етноси) й притаманні їм етнічні ознаки. Зокрема, вона традиційно вивчає роль і місце гончарства в традиційно-побутовій культурі, зокрема професійні знання та звичаї гончарів; функції, ареали та форми збуту глиняних виробів; домашній побут майстрів. У польових записах народознавців зафіксовано чимало відомостей про способи застосування гончарних виробів у народних звичаях і обрядах, описано технологію традиційного гончарного виробництва.

Етнографія вивчає гончарство здебільшого як етнічний маркер матеріальної культури чи народного мистецтва. Тим часом аналіз його як одного з визначальних символів культури в контексті світоглядних уявлень етносів, пізнання системи відношень між гончарними виробами і повсякденною діяльністю людей, виявлення їх знакових функцій до початку 1990-х років переважно залишалися поза дослідницькими інтересами етнографії.

Матеріалами, накопиченими етнографами впродовж другої половини XIX – XX століття, широко послуговуються сучасні керамологи, а також мистецтвознавці, археологи, мовознавці. Найбільш яскравим прикладом ефективного використання етнографічних матеріалів для керамологічного вивчення українського гончарства є монографія «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» (1993) [259], для вивчення світового гончарства – монографія кандидата історичних наук Ігоря Пошивайла «Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти» (2000) [241], для реконструкції давнього гончарного виробництва – праці видатного російського керамолога, доктора історичних наук Олександра Бобринського [див.: 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25].

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Мистецтвознавство вивчає мистецтво, окремі його види, їх специфіку, роль в історії суспільства, взаємозв'язок із соціальним життям. Одним із об'єктів мистецтвознавчих студій є й художня специфіка глиняних виробів, зокрема закономірності розвитку їх форм, декору, асортименту, вплив на інші види народного мистецтва й культуру суспільства загалом; художня спадщина як гончарних осередків, так і окремих майстрів-гончарів, художників-керамістів. Особливістю мистецтвознавчих студій традиційного гончарства є їх зосередження на аналізові переважно кінцевого продукту гончарного виробництва, тобто глиняних виробів, як правило, відособлених від навколишнього середовища, поставлених поза сукупністю всіх обставин життя гончарів.

Дослідження мистецтвознавців допомагають керамологам виявляти регіональні (індивідуальні) стилістичні особливості кераміки, з'ясувати походження й еволюцію художніх стилів та орнаментальних мотивів у гончарстві; виявляти закономірності й новітні тенденції розвитку мистецтва кераміки; відтворювати технологію декорування тощо.

АРХЕОЛОГІЯ

Археологія вивчає історичне минуле людського суспільства за речовими пам'ятками. У археологічних дослідженнях кераміки поєднуються три основні напрямки пошуку необхідної інформації: 1) власне археологія (загальна методологія археологічних досліджень); 2) етноархеологія (професійні знання гончарів, виготовлення виробів та ареали їх поширення); 3) археометрія (лабораторний аналіз формувальної маси, особливості виготовлення виробів, експерименти).

Глиняні вироби, виготовлені від найдавніших часів до XVIII століття, цікавлять цю наукову дисципліну передовсім як матеріальні залишки колишньої діяльності людей. Цінність їх як історичного джерела полягає, насамперед, у довговічності: у цілому чи розбитому вигляді вони фактично незнищенні. Проте кераміка є не тільки найбільш збереженою і найбільш масовою групою археологічних пам'яток, а ще й прекрасним індикатором культурних відмінностей, розвитку й спорідненості етнічних спільнот. Тому нерідко саме за своєрідністю гончарних комплексів виділяються археологічні культури – лінійно-стрічкової кераміки, мальованої кераміки, ямково-гребінцевої кераміки, шнурової кераміки, кулястих амфор, лікуватого посуду, багатопружкової кераміки.

Основною метою дослідження кераміки в археології є її використання для хронологічної й етнічної атрибуції археологічних культур, як атрибутивного маркера, який дозволяє визначати належність пам'яток до тієї чи іншої археологічної культури (етнічної групи), з'ясувати походження, впливи та взаємовпливи археологічних культур, етнокультурну ситуацію в регіоні дослідження; допомагає синхронізувати пам'ятки та їх датування. Побіжно археологія використовує можливості кераміки також для відтворення етнокультурної і соціально-економічної історії. За керамікою археологи також намагаються відтворювати світоглядні уявлення давніх спільнот, палеодемографічну ситуацію, вивчають розвиток техніки й технології матеріального виробництва, зокрема прядіння, ткацтва, ковальства, чинбарства, будівництва, тютюнництва, ливарництва тощо.

Задля цього вчені здійснюють класифікацію форм і декору виробів, вивчають еволюцію та функції основних типів кераміки. Висновки робляться переважно на основі самих пам'яток чи контексту їх місцезнаходження. Як зауважують самі археологи, при цьому дослідники основну увагу зосереджують на різноманітному посуді, внаслідок чого «сам термін «кераміка» у більшості випадків асоціюється з посудом і часто стає його синонімом... Вагомість інших продуктів нівелюється, нібито відходить на другий план. Саме такий підхід до вивчення керамічного виробництва, що став традиційним, не дозволяє належно оцінити значення керамічного виробництва в житті суспільства» [132, с.23].

Для керамології польові дослідження археологів є основним джерелоутворюючим фактором, оскільки відкривають все нові й нові давні глиняні вироби, які постають головним джерелом для керамологічних студій. Археологічна керамологія у вивченні давнього гончарства спирається на археологічну періодизацію історичного розвитку людського суспільства.

ІСТОРІЯ

Історичний підхід культурної керамології до вивчення генезису гончарства пов'язує її з **історичною наукою**. Для вивчення дописемного періоду історії кераміку, як найбільш масовий матеріал археологічних розкопок, важко переоцінити. Нерідко саме глиняні вироби зберігають найбільше інформації про давні культури.

Дослідження істориків допомагають керамологам з'ясувати особливості історичного розвитку гончарства від найдавніших часів до XX століття включно як галузі економіки (ремесло, промисел), і як феномена духовної культури; відтворювати історію виникнення, розвитку й занепаду гончарних осередків, соціально-економічні умови розвитку гончарства.

ЕСТЕТИКА

допомагають керамологам з'ясовувати особливості творчої діяльності людини в галузі гончарства, естетичні уявлення й смаки творців і користувачів глиняних виробів, а також закономірності перетворення гончарства в один із видів декоративно-ужиткового мистецтва.

Естетика вивчає загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, роль мистецтва в розвитку суспільства. Накопичені нею знання

ЕПІГРАФІКА

матеріалах, у тому числі й на глині. Епіграфічні знання дозволяють з'ясовувати етнокультурні та соціально-політичні умови розвитку гончарства.

Керамологи використовують матеріали досліджень і такої допоміжної історико-філологічної дисципліни як епіграфіка, яка вивчає написи на твердих

МУЗЕЄЗНАВСТВО

державних і приватних музеях світу є колекції глиняних виробів, гончарних інструментів. Існують і спеціалізовані музеї гончарства – національні, регіональні, місцеві [див. про них у розділі книги «1.3. Українські керамологічні джерела»]. Вони постають основними осередками збереження, експонування й популяризації гончарної спадщини народів світу.

Музеєзнавство (музеологія) – наукова дисципліна, яка вивчає історію музеїв, їх суспільні функції, теорію й методику музейної справи. У багатьох

Музеєзнавці напрацьовують принципи заснування й подальшого комплектування музейних колекцій творами гончарства, інструментами гончарів, розробляють способи їх наукової каталогізації та експонування, вивчають історію формування керамологічних колекцій. Спільно з реставраторами вони забезпечують дотримання режимів зберігання, консервації та реставрації пам'яток гончарства, визначають найбільш придатне для кераміки експозиційне обладнання.

З проблем реставрації кераміки маємо на сьогодні дві захищені дисертації українських учених. Дослідження Галини Новикової «Микромицеты, повреждающие музейную керамику» (1989) виконано в Інституті ботаніки імені Миколи Холодного НАН України [201]. Іншу роботу виконано в Київському національному університеті будівництва і архітектури – це дисертація Андрія Родіонцева «Технологія реставрації керамічних великорозмірних елементів облицювання фасадів багатоповерхових будинків» (2002). Проте її автор зосередився не стільки на технологічних аспектах відновлення глиняного облицювання будинків, скільки на виробничо-економічних проблемах (зниженні трудових і матеріальних витрат, підвищенні продуктивності робіт з реставрації) [311]. З огляду на таку специфіку роботи, вона мало містить нових знань, придатних для застосування в практичній роботі реставраторів, музеєзнавців, керамологів у справі збереження культурної спадщини.

Основним напрямком співпраці керамологів і музеєзнавців й надалі залишатимуться питання збереження й популяризації гончарної спадщини України.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

століття творах усної словесності (билички, перекази, легенди, міфи, казки тощо) трапляються відомості про гончарство, які рідко потрапляють до писемних джерел. Важливе значення мають українські народні загадки, прислів'я та приказки, які є

Фольклористика вивчає словесну й музичну народну творчість, збирає й публікує фольклорні твори.

У зібраних ученими другої половини XIX – XX

своєрідними моделями, знаками різних типових побутових ситуацій і відношень між речами (явищами) реального життя, у тому числі пов'язаними з гончарством, глиняними виробами. Унікальні фольклорні твори, які дозволяють реконструювати міфологічні уявлення про гончарів та їх професію, семантику глиняних виробів, записали в другій половині XIX – на початку XX століття відомі українські фольклористи та етнографи – Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Петро Іванов, Олександр Малинка, Іван Манжура, Василь Милорадович, Михайло Номис, Микола Сумцов, Павло Чубинський та інші [див.: 259]. Проте фольклористика переважно фіксує словесні твори гончарної тематики, але майже не інтерпретує їх. Тобто, фактично фольклористи формують певну групу керамологічних джерел, надзвичайно важливих для з'ясування світоглядних позицій українського гончарства, міфологічного осмислення його ролі в житті суспільства загалом, і кожного індивіда зокрема.

На основі фольклорних записів керамологи реконструюють давні уявлення про гончарство та гончарів, виявляють семіотичні функції глиняних виробів, прикмети символічного світу гончарства.

МОВОЗНАВСТВО

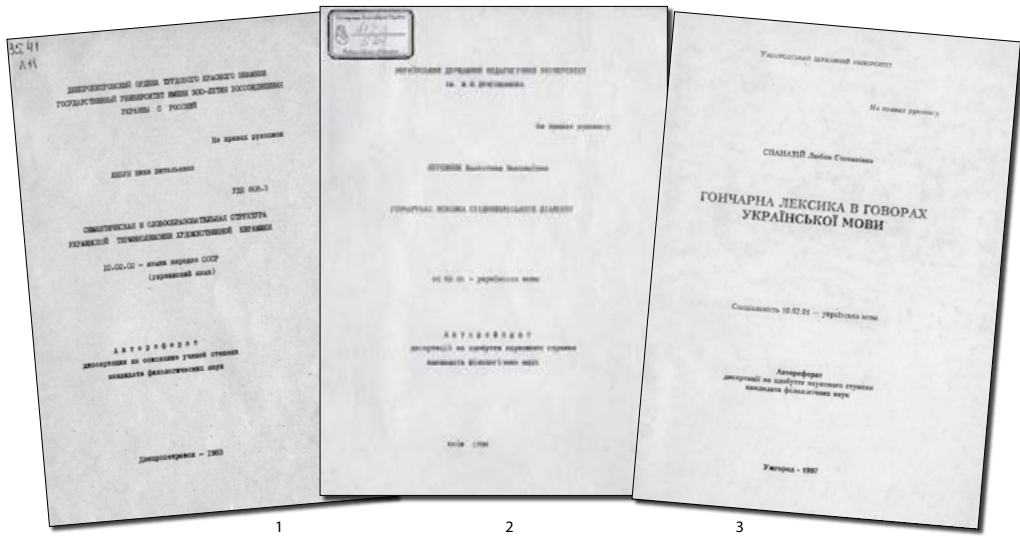
Мовознавство – наука про мову. Вона складається з багатьох галузей і розділів, у тому числі з порівняльного мовознавства, діалектології,

антропоніміки, топоніміки, які вивчають у тому числі й лексику, що сформувалася під впливом гончарства. Насамперед, це професійна лексика гончарів, яка ввібрала в себе народний досвід освоєння природних матеріалів і пристосування їх до задоволення повсякденних потреб людини. Гончарна термінологія, як і технічні прийоми роботи стародавнього ремесла, мовби найдорожчий скарб передавалася від роду до роду, успадковувалася й збагачувалася кожним наступним поколінням майстрів. У ній ще й донині зберігаються архаїчні елементи язичницького світосприйняття, що сягають своїми витокami до найдавніших етноспільнот. Тому вивчення гончарної лексики важливе не лише для мовознавства, а й для пізнання джерел формування й особливостей історичного розвитку української культури в цілому, з'ясування етногенези, етнічної історії українців.

Гончарна термінологія розпадається на дві тематичні групи. До першої належить професійна лексика, що склалася в середовищі гончарів і була безпосередньо пов'язана з виробничими процесами ремесла, задіяними в них матеріалами та інструментами. При цьому майже в кожному гончарному осередку вжитку були самобутні місцеві терміни, які не траплялися в інших місцевостях; їх поява зумовлювалася регіональною специфікою промислу. До другої групи належить широкий пласт побутової лексики, що сформувалася внаслідок особливостей використання в побуті глиняних виробів. У ній виділяються як загальноновживані в Україні слова, що одночасно виконують роль гончарних термінів, так і діалектні слова, поширені на обмеженій території.

Гончарна термінологія України виявляє не тільки лексичне багатство української мови, а й рівень розвитку ремесла, його історичні корені, місце й роль у системі традиційно-побутової культури українців. У ній тісно сплелися архаїзми й новоутворення останніх сторіч: за походженням маємо одні слова, що сягають своїми витокami індоєвропейської спільності, другі – праслов'янської культури, треті – доби середньовіччя й новітніх часів. Окремі явища гончарної культури знайшли відображення в назвах населених пунктів, річок, урочищ, вулиць і кутків, у прізвищах людей [докладніше див.: 259, с.315-323].

Професійна термінологія гончарів уже багато десятиліть привертає до себе увагу мовознавців. За визнанням відомого українського вченого, завідувача відділу діалектології Інституту української мови НАН України, доктора філологічних наук, **професора Павла Гриценка**, «дослідження української гончарної лексики сьогодні залишається одним

Обкладинки авторефератів кандидатських дисертацій з питань гончарної термінології:

- (1) НІНІ ЛЕВУН «Семантическая и словообразовательная структура украинской терминологии художественной керамики». Дніпропетровськ. 1983 [151];
- (2) ВАЛЕНТИНИ БЕРЕЖНЯК «Гончарська лексика східноподільського діалекту». Київ. 1996 [9];
- (3) ЛЮБОВІ СПАНАТІЙ «Гончарна лексика в говорах української мови». Ужгород. 1997 [348]

із актуальних завдань українського мовознавства, оскільки досі невідомі склад, географія, генеза значного шару народної лексики; відсутні надійні лексикографічні й лінгвогеографічні джерела про словниковий склад діалектної мови. Тому кожна праця, виконана в цьому ключі, особливо ж та, яка спрямована на розширення джерельної бази української діалектології, заслуговує на схвалення» [261, с.358].

Лексику українських гончарів учені почали цілеспрямовано фіксувати в другій половині XIX століття. Спершу вона цікавила не стільки мовознавців, скільки етнографів, краєзнавців. Першу спробу її систематизації й укладання словничка зробив полтавський дослідник Віктор Василенко. У 1902 році він опублікував у Харкові «Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии», де окремий розділ присвятив гончарній термінології [34]. На жаль, справу, започатковану Віктором Василенком, унаслідок різних причин не було продовжено, хоча в окремих періодичних та монографічних виданнях і траплялися описи гончарного ремесла із зазначенням місцевих термінів. 1959 року в Києві побачила світ книга львівського етнографа Катерини Матейко «Народна кераміка західних областей УРСР», де подано короткий словничок гончарних термінів, який, проте, не претендував на повноту висвітлення цієї сфери виявлення гончарної культури [167, с.99-107].

Паралельно в цей час зросло зацікавлення гончарством з боку мовознавців. Першою стала Марія Кривчанська, яка для спеціального дослідження обрала тему «Лексика гончарного промислу Полтавської області» і 1954 року захистила однойменну кандидатську дисертацію [137]. Принагідно зазначу, що в білорусів перша стаття про лексику гончарів з'явилася тільки 1968 року [див.: 231], а першу дисертацію на цю тему було захищено аж 1981 року [див.: 176]; у Росії – 1966 року [див.: 368], а спеціальне дослідження гончарної термінології на регіональному чи загальнонаціональному рівнях відсутнє там і донині.

У той же час в Україні Любов Спанатій захистила вже четверту дисертацію, присвячену гончарній термінології (1997) [348]. Окрім згаданої вище Марії Кривчанської, 1983 року, в Дніпропетровську, захистила дисертацію на тему «Семантична і словотворча структура української термінологічної лексики художньої кераміки» Ніна Левун [151]; 1996 року, в Києві, Валентина Бережнюк – «Гончарська лексика східнополіського діалекту» [9]. На жаль, усі названі дисертації так і залишилися в рукописах та окремих статтях, розпорошених по місцевих та регіональних малотиражних виданнях: не побачила світ жодна підготовлена на їх основі монографія.

Серйозна увага мовознавців до питань функціонування гончарної лексики виявляє не лише багатоаспектність і значну історичну інформативність специфічних ремісничих лексичних джерел, а й вагому роль гончарства в традиційно-побутовій культурі українців. Наявність різнопланових досліджень на обласному (Полтавщина), регіональному (Східне Полісся) та загальноукраїнському мовних матеріалах дозволяють констатувати значний прорив українських учених на цій ділянці вітчизняного мовознавства, що робить їхні дослідження пріоритетними на обширі щонайменше Східної Європи. Єдиний недолік у цій справі – невідповідність між інтенсивністю наукових досліджень і рівнем оприлюднення здобутих результатів, що значною мірою залишає в тіні досягнення української діалектології, обмежує доступ до цих знань широкого кола науковців суміжних наукових дисциплін.

Останніми роками активізувалася дослідницька робота філологів, які збирають і вивчають професійну лексику українського гончарства, головним чином тієї, що побутувала на Лівобережній Україні. Вивчаючи закономірності становлення лексико-семантичної системи української мови, досліджуючи багатство професійно-виробничої, у даному випадку – гончарної – лексики, вони прослідковують походження й еволюцію слів, їх зв'язок з історією українського народу. Нині естафету вивчення гончарної лексики прийняла молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Світлана Литвиненко. Тема її дисертаційного дослідження – «Динаміка української народної гончарної лексики».

Мовознавчі дослідження професійної лексики гончарів цінні не лише тим, що виявляють лексичне багатство української мови. Хоча при цьому вони обмежуються вивченням суто мовознавчих проблем і не спрямовуються безпосередньо на пізнання явищ гончарної культури, проте важливі також і для керамології, адже дозволяють з'ясувати рівень розвитку гончарства, його історичні корені, ареали поширення, особливості технологічних процесів, напрямки запозичень технічних знань у гончарстві, місце й роль ремесла в системі традиційно-побутової культури українців. Послугуючись польовими й аналітичними матеріалами мовознавців, порівнюючи професійну лексику гончарів у різних мовах, керамологи також встановлюють етнічну належність майстрів, етнічні впливи та взаємовпливи між народами.

Мовознавці-діалектологи нерідко послуговуються картографічним методом дослідження, який дозволяє візуально з'ясувати територію поширення тих чи інших термінів, а отже і означуваних ними явищ гончарної культури, визначити суміжні території особливо активних впливів та запозичень, установити осередки поширення лексем, типів гончарних виробів, інструментів гончарів. Керамологи співставляють мовознавчі карти з картами ґрунтів, поширення мов, етносів (етнічних груп), а також із картами гончарних осередків. Порівняння даних керамології й лінгвістики дозволяє вирішувати питання про ареали побутування гончарних звичаїв, форм посуду, технологічних прийомів роботи тощо.

Одним із першочергових завдань керамологів є формування чіткої системи професійної наукової термінології для опису основних процесів і явищ у сфері українського і, загалом, світового гончарства. У зв'язку з цим, актуальною є підготовка фундаментальних праць: словника «Лексика українського гончарства» та картографічного дослідження «Лексичний атлас українського гончарства». Роботу в цьому напрямку започатковано виданням

у видавництві «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному «Ілюстрованого словника народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» (1993) [260]. Згодом Любов Спанатій уклала як додаток до кандидатської дисертації «Атлас гончарної лексики української мови» в 136 картах [348, с.7]. Це унікальний корпус картографічних матеріалів, які дозволяють виявити місця побутування й межі поширення окремих гончарних термінів на території України та сусідніх країн, пов'язати їх з особливостями етнічної культури місцевого населення. Своїми картами Любов Спанатій підготувала ґрунт для подальших студій не лише діалектологів, а й керамологів, істориків, етнологів, етнопсихологів, демографів та вчених деяких інших наукових дисциплін.

Отже, співпраця мовознавців і керамологів триває вже понад півстоліття. При цьому не лише дослідники гончарства зацікавлені в розвитку мовознавчих студій гончарної лексики, але й мовознавці виявляють інтерес до наукових здобутків керамологів. За висновком **професора Павла Гриценка**, керамологічні праці «є посібником для дальшого власне мовознавчого опрацювання гончарської термінології... Для лінгвістики важливим завданням є встановлення етимології, історичної долі кожного терміну. Для цього необхідна широка за обсягом і достовірною інформацією про культурологічне тло – народоетимологічне і народно-поетичне, міфологічне осмислення реалій і назв» [261, с.352]

ПЕДАГОГІКА

Педагогіка – наука про виховання людини, зокрема про суть, мету, завдання й закономірності виховання, його роль у житті суспільства і розвитку особистості, процес освіти й навчання; включає теорію виховання, дидактику та школознавство. До сфери дослідницьких зацікавлень педагогіки потрапляють питання передачі професійної майстерності в гончарстві, зокрема залучення дітей до процесу гончарного виробництва, успадкування професійних знань, набуття професійних навичок, гончарне шкільництво тощо. Питання фахової освіти від останньої чверті XIX століття набувало все актуальнішого значення для майбутнього існування гончарного промислу.

У гончарстві справіку єдиним способом передачі професійних знань і опанування ремісничою майстерністю було домашнє учнівство: батько передавав свій досвід роботи з глиною сину, дід – онукові. Таким чином забезпечувалося поступове вдосконалення, накопичення й успадкування професійних навичок і прийомів виготовлення глиняних виробів. Склалися гончарні роди, династії, у яких заняття гончарством переходило від покоління до покоління як найдорожчий спадок предків. Упродовж тисячоліть сформувалися певні «неписані» правила навчання професії гончаря.

З появою в XVI столітті професійних об'єднань гончарів, класичною формою яких стали ремісничі цехи, було запроваджено **поетапну систему професійної підготовки майстрів**, закріплену документально цеховими статутами. Вона передбачала послідовне опанування гончарною майстерністю з набуттям нового соціально-правового статусу. На основі усталеної побутової практики передачі таїни ремесництва в колі сім'ї, родини, роду цехи виробили більш складну процедуру професійного зростання, яка забезпечувала високу ефективність навчання і можливість успішної конкуренції з «*партачами*», тобто з позацеховими гончарями. Вона передбачала кількарічне домашнє навчання в досвідченого майстра в статусі учня, а згодом – роботу не менше одного року в статусі підмайстра («*челядника*», «*молодика*»). Гончарна наука завершувалася своєрідним іспитом – виготовленням тих чи інших виробів, які підтверджували набуті знання й уміння.

Друга половина XIX століття прикметна запровадженням в Україні **заводського та шкільного учнівства**. Зацікавлені подальшим розвитком гончарного промислу земства, громадські організації, приватні особи наприкінці XIX століття почали відкривати

в осередках промислу (Товсте, Берлинці-Лісові, Опішне, Глинськ, Постав-Мука, Нова Водолага, Межиріч, Олешня, Дибинці та інші) гончарні майстерні, показові пункти. Вони мали навчально-виробничий характер: їх майстри виготовляли кераміку й одночасно вчили цьому учнів із середовища кустарів. Саме з випускниками цих шкіл пов'язане активне впровадження в українському гончарстві кінця XIX – першої чверті XX століття нових форм посуду, нових орнаментальних систем, пошуки нових стильових змін і пристосування виробів до новітніх потреб часу. Не завжди це новаторство було вдалим з мистецької точки зору, але воно було необхідним для забезпечення життєспроможності промислу.

Одночасно **виникали художньо-промислові школи** (Коломия, Миргород, Кам'янець-Подільський), які, виготовляючи суголосі епосі гончарні вироби, готували спеціалістів-технологів для підприємств гончарної промисловості, що розвивалася на той час особливо швидкими темпами.

Упродовж 1920-х – 1930-х років майже всі існуючі гончарні навчальні заклади, пройшовши через низку реорганізацій, припинили свою діяльність. На Лівобережжі найдовше утрималася гончарна школа в Опішному, яка до 1941 року готувала гончарів та малювальниць для місцевого промислу, та Миргородський керамічний технікум імені Миколи Гоголя, що й донині готує спеціалістів для гончарної промисловості. Розпочавши боротьбу з одноосібниками, більшовицька окупаційна влада в Україні повсюдно знищувала ремісництво. Дозволялися лише організовані форми роботи кустарів у вигляді гончарних артілей. Відповідно до советських ідеологічних настанов відпала необхідність у підготовці кадрів художньої інтелігенції, у тому числі й для роботи в осередках традиційних промислів. У артілях гончарів-кустарів, якими керували здебільшого партійні активісти без ґрунтовної фахової освіти, єдиною формою професійного навчання молодих людей було **артільне учнівство**, яке зберігалось й після реорганізації артілей у заводи в 1960-х роках.

У другій половині 1930-х років в Україні вже не було жодного навчального закладу, який би готував художників-керамістів. Проте зростала кількість закладів, які готували спеціалістів-технологів для фарфоро-фаянсової, будівельної, вогнетривної промисловості. Одна з найбільших гончарних держав світу поступово позбувалася більшості з майже 700 гончарних осередків. Втративши ще й близько десятка мистецьких гончарних навчальних закладів і не маючи можливості готувати національні професійні кадри гончарів, керамістів, популяризувати мистецтво кераміки, активно інтегруватися в міжнародний культурно-мистецький рух, Україна втратила свої, безперечно, світові пріоритети в цій галузі мистецтва й економіки й донині залишається маловідомою міжнародній науковій і мистецькій спільноті.

Після II Світової війни, 1947 року, художників-керамістів почав готувати Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва. 1956 року започатковано відділ художньої кераміки в Косівському училищі прикладного мистецтва. У той же час на Лівобережжі не було жодного навчального закладу подібного типу. Тільки недавно, на межі тисячоліть, Київський художньо-промисловий технікум переріс у Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука з кафедрою художньої кераміки.

Нині професійна підготовка гончарів, керамістів здійснюється в різних організаційних формах. **Роль початкового залучення дітей, школярів до заняття гончарством виконують дитячі школи народних мистецтв, художні школи, студії та гуртки кераміки при загальноосвітніх школах і позашкільних навчально-виховних закладах, центрах естетичного виховання тощо.** Узагальнення їх досвіду роботи засвідчує, що вони, заохочуючи дітей, школярів до художньої творчості, постаючи першопоштовхом до серйозних мистецьких студій, водночас дуже рідко стають ініціативними центрами розвитку українських традицій і мистецтва кераміки в цілому. Більшість із них є замкне-

ними системами, «річчю в собі», без чітко окреслених завдань поступу й кінцевої мети. Вони напочатку не задумуються як етапні на шляху здобуття мистецької гончарної освіти, а тому виготовлення учнями глиняних «поделок» як засіб боротьби з дитячим гультьямством нерідко стає єдиною метою навчального процесу. Діяльність учнів у таких гуртках, як правило, починається і закінчується ліпленням фігурок людей, тварин і машин. Поетапне зростання професійної майстерності з року в рік ними не передбачається. Тому окремі учні, які згодом обирають кераміку своїм життєвим кредо, постають здебільшого винятком з правила, аніж логічним завершенням кількарічного навчання.

Заняття дітей гончарством, до певної міри, розвиває в них творче мислення, але, з точки зору національного художнього виховання, вони часто виконують етніцистичну роль, оскільки ліплять персонажі, народжені не місцевою фольклорною, культурною традицією, а передовсім нав'язані сучасною кінотворчістю, яка стала визначальним елементом міжнародного шоу-бізнесу й повсюдно тиражується засобами масової інформації. Образи роботів, кіберів, робокопів, як і чебурашок, вінні-пухів тощо, багаторазово власноручно змодельовані в глині, глибоко проникають у дитячу підсвідомість, заступаючи історично сформовані образотворчі етнічні стереотипи.

Інший негативний момент – культивування в гуртках, студіях виготовлення статуеток «українських типів», які ніби-то мають засвідчувати прихильність учнів до народних традицій. Проте біда не в самому бажанні сповідувати традиції, а в їх спотвореній інтерпретації: зразками для наслідування юних гончарів стають не класичні твори народного гончарства, скажімо, «барини», «козаки», «свати» Олександри Селюченко, а «базарна» гончарна скульптура, основним завданням якої є привернути увагу потенційних покупців будь-якими способами, зокрема й глумливим образом людини з національними атрибутами – шароварами, вишиванкою, вусами; сорочкою, плахтою, косяю. Мистецькі ж школи, студії охоче підхоплюють його й закладають у дитячу підсвідомість. Через роки цей зневажливий образ уже в головах дорослих людей продукуватиме поведінку типових українофобів.

Дитячі гончарні гуртки, студії, школи, у яких заохочується така «творчість», мимоволі руйнують у дитячих душах психологічне підґрунтя для розвитку національної свідомості, не сприяють розвитку етнічних художніх традицій. Вони, у більшості своїй, зорієнтовані на космополітичну творчість, у якій національне залишається суто формальною, зовнішньою ознакою створених речей, а не їх сутнісною характеристикою.

Такий невтішний результат діяльності багатьох гончарних гуртків, студій наперед запрограмований характером державної політики. Адже в Україні й донині відсутня національно-патріотична, державницька концепція розвитку освіти, культури й мистецтва, яка б і стала основою практичної реалізації державної політики в гуманітарній сфері життя українського суспільства, як не помітний і будь-який поступ у цьому вкрай важливому державотворчому напрямку. Тому майже всі заклади мистецької освіти кинуті напризволяще. Існуючі в них гончарні гуртки, студії тримаються здебільшого на ентузіазмі їх керівників, які, проте, у численних випадках, ще й не мають необхідної художньої освіти. І це вже стало історичною традицією гончарних шкіл і навчальних майстерень в Україні. Адже ще з останньої чверті XIX століття ними керували і вчили учнів переважно не художники-керамісти й не технологи-кераміки, а спеціалісти інших галузей знань – статисти, етнографи, архітектори, живописці, інженери, партійні функціонери. Й донині відсутні вчителі з числа спадкоємних гончарів, керамістів, бо й сама династичність гончарних родів стала винятковим явищем.

Гончарні об'єднання дітей мають вкрай слабку матеріально-технічну базу, рівень якої, як правило, визначається фінансовою неспроможністю органів управління освітою та особистим «талантом» їхніх керівників «вибивати» гроші, «діставати» необхідні матеріали й обладнання. Вони обмежені в застосуванні якісних і різноманітних глин, ангобів, полив,

пігментів. Мають примітивні гончарні круги й музейного віку муфельні печі. Відсутня також методична й навчальна література, практичні посібники, мізерний фонд речових та ілюстративних наочних матеріалів. Значною є плінність учнів. Допомоги від державних органів – практично ніякої. Про заохочення керівників-ентузіастів, зайнятих не стільки поступальним рухом, скільки пошуком найменших можливостей для виживання улюбленої справи, уже давно всі забули. Обмежені також можливості для творчого спілкування вчителів, керівників гуртків, студій, як між собою, так і з відомими художниками-керамістами, народними майстрами-гончарями, технологами-кераміками, мистецтвознавцями. Ще скромнішими є можливості для ознайомлення з іногородніми виставками сучасної кераміки, музейними колекціями, художніми галереями.

Прикметна закономірність останніх десятиліть: студії кераміки практично не виникають у традиційних центрах гончарювання, що яскраво виявляє байдуже ставлення місцевої влади, інтелігенції, передовсім учительства, до проблеми збереження мистецьких традицій українства. Вони з'являються переважно в індустріальних центрах, де актуальною є не проблема розвитку гончарних традицій краю, а виняткова потреба в художньому вихованні школярів. Тому з українськими традиціями їх опосередковано пов'язує лише матеріал – глина, а форми, яких вона набуває в руках учнів, уже не мають безпосереднього зв'язку з гончарними традиціями, з національною культурою. З огляду на це, й мета діяльності гончарних студій у традиційних центрах гончарства і в інших населених пунктах має бути диференційованою: якщо перші слід активно спрямовувати на вивчення, успадкування й творчий розвиток місцевих гончарних традицій, то інші варто зосередити на загальному художньому вихованні через вивчення вершинних досягнень української та чужоземної кераміки, набуття практичних навичок роботи з глиною.

Залучення дітей, школярів, молоді до заняття гончарством – це не лише акт успадкування й продовження славних гончарних традицій, а й тривалий процес формування в наймолодших школярів поваги до рідної культури, виховання творців Новітньої України. Традиційна середня школа зорієнтована на кількісні показники одержаних учнями знань і не докладає особливих зусиль для виховання в них естетичного ставлення до оточуючого світу, утвердження в їх уявленнях і поступках загальнолюдських морально-етичних норм співжиття, бачення, розуміння й здатності до самостійного творення краси – у побуті, довіллі, на виробництві. Сучасна школа з її консервативними формами й методами роботи, неспроможна ефективно протистояти шаленому натискові масової, уніфікованої, американізованої, бандитської культури, провідниками й найактивнішими популяризаторами якої стали й українські засоби масової інформації, передовсім телебачення. А тут будь-які кардинальні зміни можливі лише на рівні активного втручання держави.

За таких умов необхідна також серйозна увага до цієї ділянки дитячої творчості з боку місцевих органів виконавчої влади. За їх зацікавлення й активної підтримки гуртки, студії гончарства можуть і повинні стати школами мистецького виживання й самоствердження українців, ефективним засобом культурної самоідентифікації, збереження й примноження художнього потенціалу нації, способом передачі прийдешнім поколінням мистецьких знань і навичок, що забезпечило б безперервність художніх традицій в Україні. Заняття учнів гончарством має стати важливим чинником національного виховання, інструментом формування не громадянина світу, а, насамперед, громадянина України, спадкоємця тисячолітніх духовно-мистецьких набутків. Для цього необхідне створення в найбільших осередках народної художньої культури спеціалізованих художніх середніх шкіл, шкіл-інтернатів (за прикладом Колегіуму мистецтв у Опішному), навчально-виховних комплексів мистецького спрямування, колегіумів мистецтв, класів із поглибленим вивченням мистецьких дисциплін; запровадження в середніх школах трудового (виробничого) навчання на базі традицій місцевого гончарства; відкриття в них факультативів, студій, гуртків гончарства, до керівництва й викладання в яких слід широко залучати народних майстрів-гончарів.

Оце і є ті джерельця, з якими пов'язується успадкування гончарних традицій, найбільш природний першопоштовх до заняття прадавньою справою. При цьому треба культивувати ставлення до гончарства як до феномена народної художньої культури, опановувати його як певну філософію повсякденного буття. Через заняття гончарством школярі мають здобувати внутрішню свободу, розкріпачувати думки, виходити за межі існуючих суспільних стереотипів і уявлень про світ. *«Ніщо краще не розвиває в нас безпомилкове почуття, як все те прекрасне, що бачимо і чуємо ми з дитячих років»*, – писав наприкінці XVIII століття німецький письменник Кристоф Віланд [225, с.347].

Отже, потенціал розвитку центрів народної художньої культури в Україні, у тому числі й гончарства, нині зосереджений у середніх школах, а збереження нинішніх гончарних осередків, як і в цілому традицій українського рукоесництва, – у руках учителів. Тому керівники гончарних студій і гуртків, шкіл, учителі-ентузіаста сьогодні потребують всілякої підтримки й заохочення.

Одним із ефективних шляхів популяризації гончарства, залучення до заняття ним школярів, молоді, обміну досвідом роботи учнів і учителів стали Всеукраїнські гончарські фестивалі, започатковані 2000-го року Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному на базі Колегіуму мистецтв у Опішному. Вони поступово стають традиційними, і 2006 року вже відбувся третій загальнодержавний форум юних мистців, присвячений гончарству.

Наступним етапом у професійній підготовці гончарів, керамістів, опісля гончарних гуртків, студій, шкіл, є вищі навчальні заклади I-II рівня акредитації (училища, коледжі, технікуми). За советського окупаційного режиму майже всі вони вишколювали армію художників-оформлювачів, які допомагали «керівній і спрямовуючій» партійній силі втілювати лєнінський план монументальної пропаганди комуністичних ідей. Випускники художніх училищ знаходили непогано оплачувані робочі місця в художньо-виробничих комбінатах, оформлювальних майстернях, на підприємствах і в колгоспах, де ліпили й писали портрети вождів російського й світового пролетаріату, мітингові й набудинкові лозунги і транспаранти, оздоблювали інтер'єрні агітаційні куточки тощо. І хоча потреба в соціалістичних художніх виконробах уже давно відпала, вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації й донині продовжують готувати переважно кваліфікованих робітників, власне, виконавців чужих ідей, а не творців художньої кераміки чи пошукачів нових досягнень у царині гончарної технології. У них навчальний процес нерідко відірваний не тільки від вершинних досягнень українського народного гончарства, але й від здобутків сучасних провідних мистців-керамістів світу. Їх навчальні плани й програми ще й досі «дихають» ідеями 1960-х – 1980-х років. Причина такого непривабливого становища – не тільки у дефіциті першокласних викладачів, підручників, фонду унаочнення, а й у відсталості сучасної матеріально-технічної бази для забезпечення ефективності навчального процесу. Глина одного типу, обмеженість необхідних ангобів, полив, кульових млинів, вакуумпресів, муфельних і газових печей з електронними приладами контролю – ось лише деякі з численних проблем усіх без винятку навчальних закладів. Їх багатолітнє невирішення з роками виснажує внутрішній потенціал розвитку мистецьких інституцій, вбиває ентузіазм викладачів, паралізує їх творчі пошуки й жадання експериментів. Звідси – млявість, аморфність, безплідність, «ніякість» гончарної художньої освіти в Україні. А результатом професійної діяльності власників-носіїв цієї освіти саме і є нинішній низький загальний рівень художньої культури населення в Україні. Випускники мистецьких закладів I-II рівнів акредитації кількісно значно переважають чисельність вихованців художніх інститутів, академій, що дають студентам освіту суттєво вищого якісного наповнення, а тому саме вони й продукують основну масу речей, які циркулюють каналами сучасного українського артбізнесу. Стихійні ринки, вуличні вернісажі, ярмаркові площі, художні крамнички й сувенірні кіоски, лавки псевдонародного мистецтва буквально завалені їхніми

«шедеврами», які не мають нічого спільного з історико-мистецькими традиціями українців. Сьогодні саме вони творять атмосферу традиційних свят народної творчості, скажімо, на Андріївському узвозі в Києві, у Музеї народної архітектури та побуту НАН України в Пирогово, на Сорочинському ярмарку в Полтавщині.

Освічені ремісники стають основними провідниками масової культури, служителями культу кітч, ширужитку, власне, руйнівниками традиційної гончарної і загалом мистецької культури. У гонитві за швидкими прибутками вони рухаються у фарватері невибагливих міщанських смаків покупців, ще більше спотворюючи естетичні уявлення пересічних громадян держави. Продуктування кітч лише пояснюється необхідністю заробітку на прожиття: мовляв, високохудожні твори довше продаються, важче шукають свого покупця. Насправді ж, це, нерідко, – словесна омана, спосіб приховування власної нездатності до творення високого мистецтва, оскільки їх таланти, здібності, заявлені в шкільні та студентські роки, не були належно підтримані державою й не були достатньо розвинені існуючою в Україні системою мистецької освіти.

Кращі випускники художніх і технічних училищ, коледжів, технікумів продовжують професійну освіту у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (інститути, університети, академії). Найвищий в Україні рівень освіти в галузі художньої кераміки дає Львівська національна академія мистецтв, а в галузі технічної кераміки – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Проте студентів, які опановують у них кераміку як мистецтво, чи як галузь промислового виробництва, можна перелічити на пальцях. Скажімо, Львівська академія мистецтв щороку на відділення кераміки набирає близько 10 студентів. Університети випускають не набагато більше спеціалістів у галузі технічної кераміки.

Здолавши й цю завершальну сходинку свого професійного становлення, обранці «гончарної» долі часто працюють не за спеціальністю, через неможливість знайти високооплачувану роботу за фахом. У результаті маємо одиниці мистців, які займаються винятково керамікою, і вони, звісно, не справляють помітного впливу на загальнокультурну ситуацію в державі.

Розробки керамологів у галузі технічної кераміки рідко знаходять необхідну виробничу базу для практичного застосування, а тому частіше залишаються незатребуваними в Україні, хоча в усьому світі вони є пріоритетними й важливим фактором економічного поступу індустріальних країн.

Жоден навчальний заклад в Україні не готує спеціалістів вищої кваліфікації для роботи в осередках народного гончарства, які б досконало знали специфіку народного промислу, володіли основами менеджменту й маркетингу, могли реально забезпечувати життєздатність гончарних традицій, їх осучаснення відповідно до потреб часу. На гончарних підприємствах України нині вкрай мало фахівців з вищою художньою чи технічною освітою в галузі кераміки. У цьому – одна з багатьох причин занепаду української гончарної промисловості, гончарних осередків і гончарного промислу загалом.

Лише одна форма передачі професійної майстерності – учнівство – найбільш повно забезпечує опанування традиційними прийомами роботи, формотворчими й орнаментальними канонами того чи іншого гончарного осередку. Тим часом студенти художніх навчальних закладів у процесі навчання втрачають зв'язки з осередками промислу. Система підготовки спеціалістів у них, зорієнтована на вивчення різних стилів і прийомів роботи, тільки ускладнює сприйняття і засвоєння студентами світоглядних настанов традиційного гончарства. Тому подальша діяльність випускників, навіть у гончарних центрах, здебільшого так і залишається осібною творчістю, яка не зважає на місцеві традиції й мистецькі здобутки, а, отже, і не може впливати на їх поступальний розвиток. Слід визнати, що, незважаючи на наявність навчальних закладів різного рівня

акредитації, які готують художників-керамістів і технологів-кераміків, в Україні немає жодного сучасного, з відповідною матеріально-технічною базою і фундаментальним рівнем професійної підготовки навчального гончарного закладу.

З огляду основних напрямків розвитку гончарної освіти в Україні впливає й важлива роль педагогіки в успадкуванні гончарних професійних знань, їх творчому розвитку, у підготовці народних майстрів-гончарів, художників-керамістів, учених-керамологів. Педагогіка аналізує ефективність гончарної освіти на різних етапах історичного розвитку, і таким чином дозволяє вносити уроки з минулого досвіду передачі наступним поколінням гончарної майстерності, дозволяє підтримувати в новітніх генераціях українців сталий інтерес до гончарства.

Від початку 1990-х років і керамологи почали інтенсивно вивчати гончарне шкільництво. З'явилися ґрунтовні публікації декана факультету історії та теорії мистецтва Львівської академії мистецтв, кандидата мистецтвознавства Ростислава Шмагала [411; 412; 413; 414; 415; 416], а також статті співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України – Людмили Овчаренко [206; 207; 208] та Олени Щербань [423]. Щоправда, у цьому перспективному напрямку спільних напрацювань двох наукових дисциплін іще вкрай мало. Тим часом, сьогодення породжує все нові й нові виклики етнічній культурі, а тому педагоги чекають і від керамологів глибокого осмислення глобалізаційних процесів і чітких орієнтирів для подальших дій усіх, хто задіяний у системі національного художнього виховання. За авторитетним висновком завідувача кафедри хореографії та образотворчого мистецтва Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка, кандидата педагогічних наук Любові Бичкової, «вітчизняна педагогіка завжди використовувала ліплення як засіб розумового та сенсорного розвитку дітей з найменшого віку, поєднуючи це з естетичним вихованням на зразках традиційної кераміки... Для сучасного вчителя вже недостатньо загальних сентенцій щодо необхідності підвищення рівня самосвідомості українців та цінності народних традицій. Його цікавить, якою мірою постмодерна монументальна пластика із шамотної маси, навіть із ремінісценціями традиційних художніх образів, є правонаступницею українського народного гончарного мистецтва? Чи коректно піднімати проблему традиційності української порцеляни, і в яких межах її доцільно розглядати?.. **На цілу низку подібних запитань педагоги повинні отримати від керамологів конкретні теоретично обґрунтовані й чітко сформульовані, а не суб'єктивно-емоційні або описові відповіді, які ще треба вишукувати в спеціальній літературі і самостійно інтерпретувати**» [11, с.146, 145].

ПРИРОДНИЧІ Й ТЕХНІЧНІ НАУКИ

ҐРУНТОЗНАВСТВО, ГЕОЛОГІЯ

Керамологія послуговується також і науковими здобутками ґрунтознавства (наука про ґрунти, їх походження, розвиток, будову, склад, властивості, географічне поширення та раціональне використання), а також геології (комплекс наук про склад, будову та історію розвитку земної кори і Землі, про закономірності утворення та поширення корисних копалин) з її науковими субдисциплінами: мінералогією (наука про мінерали, їх склад, властивості, особливості й закономірності фізичної будови, умови утворення, знаходження і змін в природі), петрографією (петрологією) (наукова дисципліна, що вивчає гірські породи, їх мінералогічний та хімічний склад, структуру, умови утворення та поширення) та стратиграфією (наукова дисципліна, що вивчає послідовність формування гірських порід, їх відносний вік та первісні просторові взаємозв'язки). Субдисципліною

Перша сторінка книги професора ОЛЕКСАНДРА ГУРОВА
«Геологическое описание Полтавской губернии».
Харків. 1888 [77]

мінералогії є глинознавство – наукова дисципліна, що вивчає склад, властивості, умови утворення та знаходження глин, а субдисципліною петрографії є літологія (наукова дисципліна про осадові гірські породи й сучасні осади, їх склад, структуру, властивості, закономірності й умови утворення та зміни). Усі ці науки дозволяють отримувати відомості про місця залягання, стратиграфію й ареали поширення, різновиди гончарних глин та інших мінеральних речовин, які використовуються в гончарстві (пісок, болотна залізна руда, вохра тощо); роблять висновки про їхні властивості та придатність для гончарного виробництва; надають рекомендації щодо їх раціонального використання й перспектив розвитку гончарного виробництва залежно від наявності місцевої сировинної бази.

Достатньо красномовний факт – **першу в Україні польову керамологічну експедицію з обстеження гончарних осередків Полтавщини 1879 року здійснив агроном, професор Харківського університету Анастасій Зайкевич**. Він також вивчав технічні властивості полтавських глин [77, с.219]. Учений також написав, по суті, перше в Україні керамологічне дослідження «О гончарном производстве» (1880) [258, с.4].

За результатами досліджень ґрунтознавців та геологів керамологи з'ясовують закономірності поширення гончарства в тих чи інших регіонах (місцевостях) України, визначають специфіку асортиментного складу виробів, залежно від властивостей місцевих глин. Наприклад, український геолог, **професор Олександр Гуров** упродовж 1883–1884 років здійснив геологічне обстеження території Полтавської губернії. При цьому одним із практичних підсумків експедиційної роботи стало «определение площади и условий залегания (двух горизонтов) и свойств разнообразных лепных глин (фарфоровых, фаянсовых, тигельных огнеупорных и гончарных) и охр» [77, с.VI]. За отриманими матеріалами вчений опублікував фундаментальне дослідження «Геологическое описание Полтавской губернии» (1888) [77], у якому чільну увагу звернув на поклади гончарних глин, ареали їх поширення, особливості їх видобутку й традиційного застосування в побуті (гончарювання, будівництво, обмазування й малювання хат). Подам тільки одне зі спостережень Олександра Гурова. У с.Старовірівка він обстежив балку Рідкодуб, де було місце під назвою «Солодкі глини» й виявив, що там «голубые лепные глины приобретают значительное развитие в толщину и им подчинен слой вязкой голубовато или серовато-белой огнеупорной глины, толщиной 3 метра в раскопках, прикрытый непосредственно наносами. Верхняя часть слоя представляет песковатую глину, белого цвета, с охряными разводами (1 метр), а ниже следует весьма нежная беловато-серая глина, приближающаяся по качествам к «фаянсовым» (толщ. 2 метра). Серовато-белую глину местные жители предпочитают употреблять для вымазывания подов печей, при печении хлеба, так как она долго держится не растрескиваясь; это указывает на ее высокую огнеупорность. Голубая лепная глина сама отличается высокими качествами и совершенно сходна с лучшими сортами глины из Водолаг (Харк. губ.), из которой... приготавливали

в Харькове огнеупорные тигли... В настоящее время из этой глины жители соседнего с.Караванского готовят кафели для Харькова» [77, с.153].

Зібрані Олександром Гуровим матеріали використав керамолог Іван Зарецький для аналізу стану гончарного промислу в Полтавській губернії, зокрема для пояснення нерівномірного розвитку промислу в різних повітах краю, для з'ясування причин виготовлення гончарями різних місцевостей певної групи глиняних виробів, залежної від якості місцевої сировини тощо [див.: 95, с.6-17]. Олександр Гуров теж пов'язував рівень розвитку гончарства в тій чи іншій місцевості з наявною сировинною базою. Так, він виявив, що в містечку Старі Санжари «пестрые пластические глины, составляющие непосредственное продолжение горшечных глин Беликов и Нов. Санжар, здесь загрязнены примесью извести, в виде гнезд мергеля и известковых конкреций... Как ни отбирают гончары эти дутики, все-таки известковые частицы остаются в глине и вызывают растрескивание посуды, при обжигании последней. Вследствие плохих качеств горшечной глины, число кустарей, занимающихся выделкой грубой глиняной посуды, весьма ограничено»; у містечку Опішному: «Из красной вязкой глины... также готовят посуду, но грубую и преимущественно такую, которая не подвергается при употреблении действию жара (кувшины, миски, чашки и проч.)» [77, с.194, 219]. Олександр Гуров також пояснив важливість застосування побілу для побілювання глиняних виробів. Він писав: «Разведенным в воде побелом смазывают горшок, приготовленный из обыкновенной горшечной глины и прокаливают; после того побел белеет. Такой горшок дольше служит, естественно, потому, что побел – огнеупорная глина» [77, с.218].

Російський геолог і ґрунтознавець **Петро Земятченський** наприкінці 1880-х – середині 1890-х років на замовлення Полтавського і Чернігівського губернських земств провів спеціальні обстеження гончарних глин у районах кустарного гончарного виробництва двох губерній, матеріали яких опубліковані і є цінним джерелом для керамологічних студій традиційного гончарства. Сам учений, досліджуючи традиційні осередки гончарства, мав за мету: «а) собрать на месте различные данные, касающиеся гончарного производства преимущественно с его естественно-исторической стороны, и б) произвести самостоятельные геологические изыскания для выяснения запаса сырого материала – глин, их качества и условий залегания» [101, с.216]. В опублікованих за підсумками польових обстежень працях учений подав детальні відомості про місця залягання гончарних глин, їх стратиграфію, придатність для виготовлення глиняних виробів та умов використання їх гончарями; вивчав фізико-хімічні особливості глин, дискутував на тему, за сукупністю яких ознак мінерал можна визначити як глину. Він також розробляв наукову термінологію нової галузі мінералогії – **глинознавства**, засновником якої й був [див.: 99; 100; 101; 98]. Згодом він організував і очолював (1919–1927) перший у Советському Союзі Державний дослідний керамічний інститут АН СРСР (згодом – Всесоюзний науково-дослідний інститут кераміки) в Ленінграді.

Перша сторінка книги ПЕТРА ЗЕМЯТЧЕНСЬКОГО «Каолиновые образования Южной России. (Каолин, фарфоровые, фаянсовые и другие глины)» – першого фундаментального монографічного дослідження глин України. Санкт-Петербург. 1896 [100]

Обкладинка книги БОРИСА ЛИСІНА «Глини і глиняна промисловість на Україні. Черепиця, звончак для шляхів, труби, фарфор, фаянс, цемент, шкло». Київ. 1918 [156]

Подібні дослідження на Чернігівщині, Київщині, Полтавщині та в інших регіонах України, у зв'язку з укладанням географічної карти Російської імперії, в останній чверті XIX – на початку XX століття проводив український геолог **Петро Армашевський**. Складені ним геологічні карти Чернігівщини (1883) і Придніпровської низовини (1903) стали основою сучасної стратиграфії України. Учений також проводив археологічні дослідження [5], у чому безпосередньо виявився перетин дослідницьких інтересів двох наукових дисциплін – геології та археології.

У 1910-х – 1930-х роках глини України досліджував **Борис Лисін**. У своїй монографії «Глини і глиняна промисловість на Україні» (1918) учений особливо звертав увагу на визначальну роль науки в розвитку сучасної гончарної промисловості. Він зокрема писав: «Трудність праці на полі кераміки не підлягає сумніву... Особливості керамічної продукції вимагають від керівників керамічних підприємств... **безупинної, спокійної творчої праці**, бо лише завдяки багатим теоретичним пізнанням і довгій упертій праці Ломоносова і Виноградова у нас з'явилася змога із глини витворювати фарфор високої вартості; і як тільки наукові досліді зупинилися

в цьому напрямі, фарфоро-фаянсова продукція прийшла до нового упадку. А між тим значіння кераміки, поле пристосовання керамічних виробів і спеціально фарфору з кожним роком збільшуються... Все це вказує на **серйозне значіння кераміки в справі піднесення продуктивних і культурних сил країни**» [156, с.4]. Зазначу також, що Борис Лисін згодом був директором Інституту мінеральної сировини АН УРСР і засновником провідного галузевого журналу «Керамика и стекло» [138, с.454].

Упродовж 1888–1894 років у Полтавській губернії велику роботу з вивчення ґрунтів, рослинності та геологічних умов, у тому числі й покладів гончарних глин, провів російський учений-грунтознавець, **професор Василь Докучаєв**. Його Полтавська експедиція завершилася складанням ґрунтової карти губернії і відкриттям у Полтаві земського природничо-історичного музею (нині – Полтавський краєзнавчий музей).

До того ж музею восени 1893 року **Іван Зарецький** передав близько 400 зразків глиняних виробів, зібраних ним у різних гончарних осередках Полтавщини, започаткувавши **першу в Україні музейну колекцію тогочасної народної кераміки**. Проте цінність ініціативи Івана Зарецького полягала ще й у тому, що заодно з виробами гончарів дослідник **уперше в Україні зібрав і передав музею 35 зразків глин та інших матеріалів, які використовували в роботі місцеві майстри**. Він писав про це так: «Коллекцию образцов гончарных изделий дополняют еще собранные попутно, при исследовании промысла, образцы гончарных глин, употребляемых и могущих быть употребляемыми для гончарных изделий. Образцы глин взяты, по возможности, на самом месте добывания их, при чем в тех местах, где это возможно было, взяты и образцы пород, подстилающих гончарные глины и прикрывающих их» [95, с.II]. Глини бралися здебільшого на місці їх добування. Іван Зарецький зібрав: глину «побіл» (Опішне); «горщечну» глину – Штанькову, Бордюгову,

Карташевського, Гусарчину (Опішне), Звагольщини, Фесенка (Глинське); «горщечну» глину (Велика і Мала Грем'ячі, Білики, Глинськ, Сенча, Городище); фаянсову глину (Велика і Мала Грем'ячі); цегельну і кахельну (Шилівка, Великі Будища, Опішне); мисочну (Опішне, Міські Млини, Постав-Мука); червінку та глейок (Опішне) [258, с.7-9]. Отже, вчений наслідував приклад професора Василя Докучаєва, який зібрав велику колекцію ґрунтів (у тому числі й глин) Полтавської губернії, частина якої нині зберігається в Полтавському краєзнавчому музеї. Проте Іван Зарецький не просто повторив колекціонувальні зусилля видатного ґрунтознавця, але й переслідував дві основні мети. По-перше, він брав зразки глин для лабораторних аналізів на предмет їх придатності для сучасного гончарного виробництва, «для разного рода изделий при применении к ним высшей обработки путем примесей, отмучивания и прочих манипуляций, имеющих целью улучшить природные качества глин», а також для проб «с составами полив, наиболее пригодных для каждого сорта глины, более безвредных, чем ныне употребляемые нашими гончарами, и лучшего качества» [95, с.6]; а по-друге, ще наприкінці XIX століття керамолог передбачав, що вони можуть бути важливим джерелом для керамологічних студій майбутнього, тобто використовуватимуться для порівняльного аналізу гончарних виробів та їх атрибутування (визначення місця й часу виготовлення).

Опісля Івана Зарецького подібне «сировинне» колекціонування тільки в 1920-ті роки відновила керамолог Марія Фріде, яка для етнографічного відділу Державного Російського музею в Ленінграді (нині – Російський етнографічний музей) у багатьох гончарних осередках Поділля збрала зразки глин, полив і ангобів [272, с.18] (можливо, таке збирання скеровувалося Ленінградським університетом, який був одним із провідних російських мінералогічних центрів, або ж тамтешнім Державним дослідним керамічним інститутом АН СРСР). Надалі в Україні такого ніхто не робив. Тільки на початку 1990-х років подібне збиранництво почав практикувати Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, проте це робилося нерегулярно й безсистемно.

Вчені-геологи також порушували питання ефективного використання гончарних глин кустарями, фіксували деякі особливості гончарної культури, пов'язані з видобуванням глин, народні знання про них, асортиментний склад гончарної продукції, і навіть гончарну термінологію. Нерідко джерелом інформації для них були гончарі та праці дослідників гончарства. Натомість їхні публікації й донині є одним із джерел вивчення етнографічних особливостей українського гончарства. Окрім уже згаданих суто етнографічних аспектів, вони також цінні для керамологів інформацією про поклади гончарних глин, їх запаси та ареали поширення, глибину й структуру залягання, фізичні властивості тощо.

Подібні дослідження важливі ще й тим, що дозволяють керамологам робити певні висновки про місцеве чи немісьцеве походження глиняних виробів (їх імпорт з інших місцевостей, де були поклади придатних для гончарства глин). У 1930 році в Німеччині вперше було зроблено літологічний аналіз дрібних глиняних фрагментів під поляризованим мікроскопом. У Японії подібні дослідження давньої кераміки вперше здійснив Х.Кійомідзу на початку 1970-х років. Для літологічного аналізу береться глина, пісок або будь-які інші домішки до формувальної маси. Дані про склад хімічних елементів і мінералів у досліджених фрагментах виробів порівнюються з геологічними характеристиками ґрунтів досліджуваного району. Якщо мінералогічний склад виробів відповідає складу глини й піску місцевості, дана кераміка має місцеве походження, а якщо ні – привізний характер. Застосування цього методу дослідження дозволяє не тільки з'ясувати походження кераміки, але й обраховувати обсяг привізних виробів у різні хронологічні періоди [85, с.47-50].

Ще один важливий аспект досліджень археологічної керамології з використанням праць геологів – наявність у останніх інформації про вміст у глинах домішок природного походження (річкові молюски з раковинами, пісок, жорства різного походження). Так,

у викопних глиняних виробих учені нерідко знаходять домішки. У більшості випадків їх наявність у черепках, а отже і у висхідній формувальній масі археологи пояснюють не наявністю їх у мінеральній сировині, а штучним привнесенням гончарями з метою досягнення певних властивостей виробів. Ось один із прикладів подібних здогадів учених: *«Моллюски вместе с раковинами дробили или растирали в специальных ступах или на камнях и в таком виде добавляли к глине. Кроме того, известно, что в древности моллюски часто шли в пищу. Поэтому часть раковин дробилась уже после извлечения моллюска... Второй большой класс примесей – минеральные... Основные из них следующие: дресва – это дробленый камень. Используются различные породы: гранито-гнейсы, песчаники, сланцы и прочие. Иногда в качестве дресвы используются дробленые медные и железные руды... Как видно из вышесказанного, минеральные примеси используются как в естественном состоянии (песок), так и специально подготовленные, дробленые (дресва, песок)»* [37, с.44-45].

Тим часом, геологічні обстеження вчених часто фіксують наявність у глинах не штучних, а природних домішок. Так, **Олександр Гуров**, повідомляючи про геологічну будову місцевості поблизу м.Градижська, з посиланням на інших дослідників, зазначав, що там *«развиты рухляковые глины, содержащие раковины ныне живущих пресноводных моллюсков»*, а також, що *«около Градижска есть глина, годная для фаянсовой посуды»*; у х.Мезиному Костянтиноградського повіту *«зеленая, с охряными полосами, песчанистая глина, в изломе заключающая массу чешуек серебристо-белой слюды... Эта глина употребляется местными жителями для обмазки жилищ»*; у містечку Великі Будиша *«белая огнеупорная глина содержит, по механическому анализу, 12% очень мелкого кварцевого песку. Местные жители смешивают цветные вязкие глины с белыми и приготавливают огнеупорные кирпичи и кафли для полтавских хлебопекарен»*; поблизу Харкова виявлено *«зеленовато-голубую глину с остатками рыб»* [77, с.88, 114, 216, 605].

Співставлення цих відомостей з давніми глиняними виробами, віднайденими на тій же території, дозволяє частково переглянути багатолітні уявлення про масштаби застошування прагончарями спіснювальних домішок до глин. Про небезпеку помилок при визначенні компонентів формувальних мас як штучних домішок ще на початку ХХ століття застерігав керамолог **Василь Городцов**. Систематизація наявних у сучасній йому науковій літературі відомостей про археологічну кераміку, дозволила йому зробити висновок, що *«часто нельзя определить, существует ли та, или другая примесь, как умышленно введенная, или как естественная принадлежность взятого образца глины... В сомнительных случаях, опаснее сделать ошибку в утверждении, чем отрицании искусственной примеси, так как утверждение должно свидетельствовать о таком развитии культуры, какого она не имела»* [71, с.590; див. також більш детально на с.590-594]. І за висновком сучасного послідовника Василя Городцова, **доктора історичних наук Олександра Бобринського**, *«проблема различения естественных и искусственно введенных непластичных примесей является сегодня более острой, чем вопросы толкования их назначения. Дело в том, что многие из... видов непластичного сырья присутствуют в глинах или в илах в качестве естественных примесей, характеризую их природные особенности. При искусственном введении они становятся для археолога, изучающего древнюю технологию, источниками информации о навыках составления формовочных масс. Поэтому различать оба случая принципиально важно»* [17, с.22]. Учений узагальнив і систематизував різні методи й методики визначення походження домішок у глиняній формувальній масі, послуговуючись даними геології, палеозоології, палеоботаніки, і технічних наук [див. докладніше: 17].

У частині цієї книги, зокрема в розділі про методи керамологічних досліджень, уже йшла мова про співставлення Юрієм Лашуком геологічних карт України з картою поширення гончарних осередків і стилістичних особливостей народної кераміки та виявлені при цьому закономірності. Проте керамологи для опису глиняних виробів використовують у своїх дослідженнях не лише геологічні карти, а й спеціальні таблиці кольору ґрунту,

розроблені А.Манселлом (Munsell Soil Colour Charts). Потреба такого доробку виникла внаслідок труднощів опису кольору із-за суб'єктивності його сприйняття кожною людиною. Саме для об'єктивного опису ґрунтів було розроблено спеціальну схему, за якою оцінюються три фактори: колір (спектр поділяється на 10 кольорів, кожен із яких, у свою чергу, має 10 підрозділів), насиченість (темний чи світлий, відображений у показниках від 0 до 10) і бездомішковість або чистота (показники від 0 до 10). Дослідник віднаходить у таблиці оригінальний колір і означає його чисельно-літерними показниками, наприклад 5YR 6/3. За такого порівняльного опису відпадає необхідність у невизначених описах типу «світло-коричневий», «салатно-зелений», «буряково-червоний» і т.п. [27, с.150].

Керамологи також активно використовують напрацьований геологією метод петрографічного аналізу кераміки. Перші спроби використання цього методу дослідження для вивчення кераміки відносяться до 1930–1950-х років, а систематичні аналізи керамологи почали проводити вже в 1960-ті роки, переважно для вивчення археологічної кераміки.

З огляду на дослідницькі зацікавлення геології, можна стверджувати, що глини України обстежені достатньо повно [156, с.8]. Але цього не можна сказати про технологічне вивчення сировинної бази. Рівень спеціальних досліджень глин загалом залишається вкрай низьким, що зумовлено, головним чином, слабкою матеріально-технічною базою технічної керамології.

У чужоземній науці серйозні зацікавлення геологів керамологічною проблематикою припадають на 1930-ті роки, коли вчені почали використовувати геологічні методи для вивчення археологічної кераміки. Найбільш відомим представником цього напрямку керамологічних студій вважається американська дослідниця Анна Шепард. Результати своїх пошуків вона виклала в книзі «Кераміка для археолога», яка вперше побачила світ 1954 року й згодом стала «археологічним бестселером», витримавши багато перевидань (6 видань тільки впродовж 1954–1968 років) [451; 449]*.

ПАЛЕОБОТАНІКА

Палеоботаніка (палеофітологія) – наукова субдисципліна палеонтології, яка вивчає викопні рештки рослин та сліди їхнього існування. З-поміж

іншого вчені-палеоботаніки досліджують виявлені у відбитках на (в) стінках глиняних виробів решток рослин, зерен злакових культур тощо, а також ботанічних решток у черепку від впливу ґрунтів з метою відтворення ландшафтно-кліматичних умов різних історичних епох та викликання й поширення землеробства.

Учені вважають, що потовчену соломку, колоскові плівки, подрібнене листя гончарі нерідко домішували до формувальної маси. Зернівки та насіння з підсіпки також могли приліпати до поверхні глиняних виробів під час їх формування. Згодом, під час випалювання, вони, як правило, вигоряли, а їхні відбитки назавжди фіксувалися на випаленій глині. Чіткі відбитки є важливим джерелом для вивчення палеоботаніками поширення тих чи інших рослин у давні часи. Так, **доктор біологічних наук Галина Пашкевич**, на підставі аналізу відбитків рослинного походження на фрагментах глиняних виробів ранньоскіфського часу з Лівобережної України з'ясувала, що в той історичний період «при приготуванні глиняної маси використовувався такий технологічний прийом як додавання рослинних домішок у глину при виготовленні посуду. Насамперед, такими домішками слугували залишки від обмолоту збіжжя. На підставі аналізу збережених на фрагментах кераміки відбитків зернівок та насіння, а також знайдених обвуглених зернівок

У російській археологічній літературі є твердження, що перше видання книги Анни Шепард побачило світ 1956 року, 1965 року – уже 13 видання [див.: 394, с.63].

встановлюється такий асортимент вирощуваних рослин: пшениця двозернянка, ячмінь плівчастий та просо звичайне. Якщо врахувати результати досліджень, проведених З.В.Янушевич..., то цей список можна доповнити житом, з бобових культур – горохом, з технічних – коноплями...» [224, с.72-73]. Проте користь палеоботанічних досліджень є не лише для природничої науки, але й для керамології, оскільки, як бачимо, при цьому вдається реконструювати окремі особливості процесу пізнання фізичних властивостей глини, приготування формувальної маси, способів виготовлення та випалювання глиняних виробів. Важлива й така виявлена вченими-ботаніками закономірність: «Вивчення кераміки показує, що присутність рослинних решток у ній значно зменшується при переході до виготовлення її за допомогою гончарного круга. Наприклад, гончарна кераміка черняхівських племен майже не містить рослинних домішок. Навпаки, кераміка слов'янських племен V–IX століть має значну кількість відбитків рослинного походження у вигляді соломинки, плівки та зернівки» [224, с.70].

БІОЛОГІЯ

Біологія – сукупність наук про живу природу. Для керамологічних досліджень важливі й дослідження біологів, хоча співпраця двох наукових дисциплін поки що обмежується проблемами збереження гончарної спадщини. Маю на увазі, насамперед, вивчення біологами мікроорганізмів, які пошкоджують кераміку. 1989 року київська дослідниця **Галина Новикова** захистила кандидатську дисертацію «Микромицеты, повреждающие музейную керамику» [201]. У ній авторка зазначала: незважаючи на те, що музейна кераміка містить унікальну технологічну, етнографічну й історичну інформацію, вона не завжди зберігається в належних умовах. Внаслідок цього вироби нерідко ушкоджуються мікроскопічними грибами, які руйнують поверхню музейних експонатів. Галина Новикова охарактеризувала мікроміцети, які розвиваються на глиняних виробах з музеїв України, розробила систему заходів зі зберігання, дезинфікування й захисту кераміки [201, с.2, 3]. Подібні дослідження важливі для керамологів тим, що дозволяють ефективно здійснювати збереження найважливішої групи керамологічних джерел.

МЕДИЦИНА

Медицина – система наукової й практичної діяльності, спрямована на зміцнення та охорону здоров'я людини, продовження її життя, запобігання хворобам та лікування хворих. Галуззю медицини є гігієна, що розробляє й запроваджує методи запобігання захворюванням, вивчає вплив різних факторів зовнішнього середовища на здоров'я людини, її працездатність та тривалість життя.

Медичні знання допомагають пояснювати деякі явища гончарної культури, зокрема звичаї застосування глини та глиняних виробів не тільки в лікувальній практиці, а й у повсякденному побуті. Відомі також способи застосування лікувальних трав для антисептичної обробки глиняного посуду [259, с.233-235]. Медики, знахарі знали оздоровчі властивості різних глини і активно використовували їх у лікувальній практиці [217]. Геолог **Олександр Гуров** у першій половині 1880-х років зафіксував факт використання цілющих властивостей глини для масового оздоровлення населення в спеціальних купальнях, облаштованих на покладах глини. Він зокрема спостерігав у Полтаві: «Ниже церкви, на полусклоне, вправо от дороги на вокзал, неожиданно я встретил купальни, устроенные на резервуаре из родниковых вод, ложе которых служит зеленовато-синяя пластическая глина» [77, с.199].

З'ясовано також залежність між професійним заняттям гончарів та деякими хворобами. Наприклад, керамолог **Іван Зарецький** спостеріг у гончарів часті випадки глухуватості,

а також відзначив скарги на біль у ногах, внаслідок постійного напруження ніг під час обертання круга та від ударів по спідняку круга підшвами ніг [95, с.120]. Ще одна «гончарська» прикмета: гончарі, які постійно мали справу з поливою, до складу якої входив свинець, постійно зазнавали її негативного впливу. Одним із виявів цього була жовтизна лица, за якою можна було безпомилково визначити гончаря-посудника чи мисочника. Ось як Іван Зарецький описав свої спостереження за гончарями двох найбільших на Полтавщині осередків з виробництва полив'яних мисок – Міських Млинів та Постав-Муки: «Гончары Мисских Млинов отличаются особенной худощавостью и желтизной лица, что особенно бросилось нам в глаза, когда по какому-то общественному делу было собрано «общество»; в составе этого общества гончаров можно было узнавать по цвету лица. Подобное же наблюдение, в меньшей только мере, можно было сделать и относительно гончаров м.Поставмук» [95, с.121]. Відома також окрема професійна хвороба гончарів – так звані «гончарські» сухоти [259, с.164].

Робота зі свинцем у поєднанні з тяжкими побутовими умовами життя були причиною нижчої народжуваності та вищої смертності гончарів, порівняно з іншими професійними групами населення. Передовсім це позначалося на здоров'ї молодих гончарів у віці до 19 років. Досить високою була смертність дітей до 14-річного віку. Хронічне отруєння свинцем викликало передчане припинення вагітності жінок [57, с.91-92, 95-96]. З огляду на такі обставини, органи місцевого самоврядування організовували спеціальні обстеження гончарних осередків з метою виявлення шкідливостей кустарного виробництва та допомоги майстрам в дотриманні безпечних умов праці. До цієї справи земства залучали етнографів, економістів, статистів. У підсумку їхніх зусиль з'явилися дослідження, як, наприклад, **Олександра Прусевича** «Санитарно-гигиеническое положение гончарства в Подольской губернии» [304], у якій вчений прийшов до висновку, що в гончарних осередках Поділля «жилищные условия не удовлетворяют самым необходимым нормам санитарии и гигиены и доходят до таких пределов, ниже которых не мыслимо существование здорового человека. Каждая стадия промысла порождает особые заболевания, ведущие к разрушению здоровья...» [304, с.12].

На основі подібних та власних праць медики, гігієністи вже професійно аналізували вплив умов життя та праці гончарів на їхнє здоров'я, розробляли заходи з профілактики професійних захворювань, ратували за дотримання правил гігієни й безпеки в поводженні з отруйними речовинами, публікували праці з польових обстежень гончарних осередків, наприклад збірник «Гончарне виробництво, його шкідливості та шляхи оздоровлення» (1929) [57].

Поштовхом до проведення спеціальних досліджень гончарства стали зафіксовані в середині 1920-х років санітарним наглядом випадки масового гострого отруєння людей, які споживали страви, зварені в новому полив'яному посуді. Підсумком комплексного обстеження гончарства Опішного 1927 року Полтавською санітарною організацією, за підтримки Наркомздоров'я та наданих консультацій Українським інститутом гігієни

Обкладинка брошури ОЛЕКСАНДРА ПРУСЕВИЧА «Санитарно-гигиеническое положение гончарства в Подольской губернии». Кам'янець-Подільськ. 1915 [304]

Обкладинка книги «Ганчарне виробництво, його шкідливості та шляхи оздоровлення» – першого в Україні комплексного дослідження санітарно-гігієнічних умов роботи майстрів одного гончарного осередку. Полтава. 1929 [57]

та патології праці і Харківським санітарним бактеріологічним інститутом став згаданий вище збірник. Як зазначали його упорядники, це була «перша велика науково-практична робота, що її виконано безпосередньо окружною санітарною організацією. Праця... є зразком, прикладом того, як центр разом із периферією можуть організувати і проводити науково-дослідну роботу та як практика санітарного догляду, щоденної санітарної роботи можуть і повинні сполучатися з надто цікавими і корисними науковими дослідями. Звичайно, таке дослідження могло з'явитися як кінцевий момент колективної праці, в обсяг якої увійшли компетенції: санітарна, технічна, лабораторна й клінічна... Книга переконує, що неможливо оздоровити працю ганчарів та зробити нешкідливими його виробу, не поліпшивши всього виробництва, не піднявши його на вищу ступінь техніки, не внесли в нього раціоналізації праці та механізації виробничих процесів. Треба змінити методу нанесення на посуд поливи, треба вишукати і взяти поливу без свинцю; треба удосконалити горно, механізувати добування й обробку глини – загалом, потрібна ціла технічна революція в цьому давньому кустарному промислі, бо одні засоби санітарії тут будуть незначні, а лікувальні – безсилі» [57, с.5-6]. Слід зазначити, що до проведення

в Опішному санітарного обтеження умов праці й побуту гончарів було залучено й керамолога **Якова Риженка**, котрий дослідив техніку місцевого гончарного виробництва [57, с.19-40], яку згодом було проаналізовано фахівцями з точки зору визначення причин виникнення та профілактики професійних захворювань.

Активна роз'яснювальна діяльність медиків та гігієністів сприяла, зокрема, тому, що в останній чверті XIX століття заможніші гончарі почали облаштовувати окремі від житлового приміщення гончарні майстерні. Їхні дослідження й донині допомагають керамологам з'ясувати окремі аспекти (ризики) гончарної праці. Так, співставлення польових спостережень гігієністів з даними етнографів дозволяють зробити узагальнюючий висновок про те, що в гончарних осередках, гончарі яких у своїй роботі сягнули вершин художньої майстерності, і санітарно-гігієнічні умови проживання були значно кращими, аніж у майстрів тих населених пунктів, гончарна спадщина яких не відзначалася особливими досягненнями. Так, **Іван Зарецький** зазначав: «При исследовании промысла нам довелось посетить четыреста или более гончарских хат и потому удалось составить себе более или менее верное представление о чистоплотности и прочих качествах гончарского домоводства. Гончары Опошны, Мисских Млинов и Поповки содержат свои жилища замечательно опрятно; у них в хатах нет ничего лишнего, хотя бы и у зажиточного гончара; хата простая, но в ней так чисто, что, как говорит пословица, «хоч каши роскни». Земляной пол чисто смазан глиной, печка выбелена и подведена красным глейком, стены, если они не белены, а «мытые», вымыты; ни в сенях, ни под печкой нигде не видно сору; кухонная посуда в порядке, а праздничная сияет чистотой на миснику; стол накрыт белой чистой

домашней скатертью; семья гончара в порядке, даже дети, и те, хотя со светящимися коленями и локтями, но чистенькие... Немного дальше от Опошны, в Малых Будищах, уже не встречается такого порядка и чистоты, как в поименованных местах... В с.с.Лазьках и Бельске, как изделия неважны, так и сами люди с их жилищем не представляют особенного привлекательности...» [95, с.121-122].

Важливо, що й донині медики звертають увагу на професійну гігієну працівників, зайнятих у сучасному гончарному виробництві. В Україні найбільше зацікавлення подібними проблемами виявляє Львівський державний медичний університет імені Данила Галицького. 2003-го року **Олеся Годована** захистила там кандидатську дисертацію «Особливості клінічного перебігу, комплексне лікування та профілактика захворювань пародонту у працівників скло-керамічного виробництва» [65]. Дослідниця обстежила 345 працівників скляного, керамічного і скульптурного цехів Львівської експериментальної кераміко-скульптурної фабрики, стаж яких становив 1-15 і більше років, а вік – 20-54 роки. До санітарно-гігієнічної характеристики шкідливих чинників на підприємстві було залучено також фахівців санепідстанції Личаківського району Львова. У підсумку було з'ясовано, що на досліджених робочих зонах наявна значна концентрація неорганічного, мінерального, кварцевого, сульфатного і содового порошку; відмічено надмірний рівень таких сировинних елементів як свинець, кобальт, нікель, залізо, окис міді, окис цинку, вісмут, боровмісні суміші, кремній, марганець; встановлено перевищення показників мікрокліматичних факторів (температури, відносної вологості та швидкості руху повітря, інтенсивності теплового випромінювання), перевищення гранично допустимого рівня шуму й височастотної вібрації. Дослідниця вивчила лише один із багатьох аспектів впливу цих несприятливих факторів на працівників, а саме на поширеність серед них захворювань тканин пародонту [65, с.5, 7, 17] (що вже говорити про інші органи і частини тіла!). Ці та інші дослідження медичних аспектів гончарної праці звертають увагу керамологів та сучасних організаторів гончарного виробництва на важливість дотримання гігієни праці в процесі виготовлення глиняних виробів; а також роблять актуальними регулярні перевірки на токсичність гончарних матеріалів (глини, ангоби, поливи, барвники, волокнисті ізолятори муфельних печей тощо).

Останнім часом учені-медики все активніше вивчають можливості застосування кераміки, глини в лікувальній практиці (керамічні імплантанти при виготовленні зубних протезів, для лікування пошкодження хребта, дефектів кісток, а також хворих на пухлини кісток). Тільки впродовж 1999–2002 років за цією проблематикою в Україні було захищено більше 10 кандидатських і докторських дисертацій.

ФІЗИКА, ХІМІЯ, ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Керамологія активно використовує сучасні досягнення цілого ряду інших наук, нерідко, здавалося б, дуже далеких від гончарства.

Зокрема, керамологи послуговуються результатами, отриманими найсучаснішими методами й прийомами досліджень, які практикують учені у фізиці, хімії та в технічних науках (матеріалознавство, хімічна технологія тощо). Загалом культурна керамологія використовує досягнення природничих і технічних наук здебільшого для відтворення технології виготовлення давньої кераміки, її атрибутування (датування), консервації й реставрації пам'яток гончарства. Апробовані ними методи дослідження дозволяють визначати склад висхідної сировини, формувальної маси для виготовлення глиняних виробів, їх фізико-хімічні властивості, температурний режим випалювання, відносний час створення виробів. За такою інформацією технологічного й атрибутивного характеру керамологи з'ясовують чимало історичних проблем – від атрибуції пам'яток археології, визначення їх належності до певних історично-культурних спільнот, до відтворення етнічної історії

давніх народів, напрямків міграції етносів, реконструкції світоглядних уявлень наших пращурів та особливостей повсякденного побуту населення, реконструкції давніх виробництв. Отже, сукупність технічних знань допомагає керамологам пізнавати й зберігати для майбутніх поколінь гончарну спадщину.

Учені технічних наук розробляють новітні матеріали та вироби на основі глини, які використовуються в різних галузях народного господарства й значною мірою визначають сучасний рівень технічного прогресу, асоціюються з пріоритетними технологічними досягненнями майбутнього. Водночас, ретельне вивчення окремих гончарних досягнень минулого фахівцями природничих і технічних наук може бути для них своєрідним ключем для вирішення деяких сучасних проблем керамічного матеріалознавства, дає їм нові імпульси до втілення давніх ідей у сучасній художній і технічній кераміці.

КЕРАМОЛОГІЯ – НАУКА ПРО РОЗМАЇТТЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОНЧАРНОЇ КУЛЬТУРИ

Прикметною ознакою керамології є комплексний підхід до предмета дослідження, а також широке використання матеріалів, отриманих іншими науками. В останньому випадку глина, гончарство постають головним орієнтиром для визначення взаємовідносин керамології із суміжними науковими дисциплінами.

Як бачимо, для жодної суміжної наукової дисципліни гончарство не є головним об'єктом наукових досліджень; кожному з них, у межах їх предметного поля, у гончарстві цікавить лише певний аспект, який відповідає їх дослідницьким інтересам. Скажімо, зважаючи на предмет вивчення археології, фахівців цієї історичної дисципліни цікавить не стільки гончарство загалом, скільки предмети гончарного виробництва (кераміка), виготовлені в часових рамках від найдавніших часів до середньовіччя. На практиці, археологи ще до недавнього часу виявляли найбільший інтерес до кераміки, яку датували приблизно до XI століття н.е. За свідченням самих археологів, *«традиційно посібники з археології закінчують розглядом пам'яток XIII ст. н.е.»* [43, с.3]. Тільки впродовж 1990-х років у поле їхньої уваги стала потрапляти середньовічна кераміка (до XVIII століття включно), коли 1993 року було захищено дві дисертації, присвячені кераміці VIII – середини XVIII століття /Віра Гупало, *«Средневековая керамика Запада Украины (конец VIII–XV вв.)»*; Лариса Виногородська, *«Кахлі Середнього Подніпров'я XIV – середини XVIII ст.»*/ [76; 42].

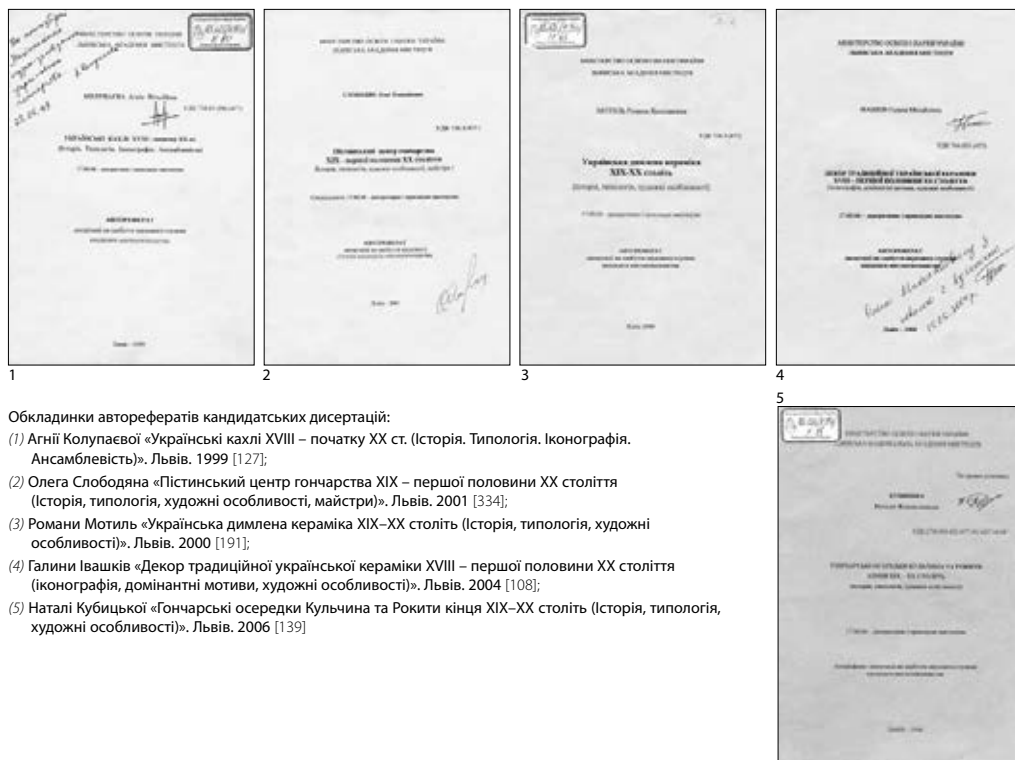
У той же час етнографи вивчали й присвячували свої дослідження переважно кераміці XIX–XX століть. Те ж саме спостерігаємо і в українському мистецтвознавстві, фахівців якого донедавна цікавила здебільшого кераміка XIX–XX століть. Тільки 1969 року в Україні було захищено першу дисертацію з мистецтвознавчих проблем кераміки X–XVII століть /Олександр Тищенко, *«Древнерусская и украинская керамика X–XVII вв. (Особенности и принципы декорирования)»*/ [366] (зауважу, що вкрай слабкою стороною цієї першої наукової праці стало поверхове знання автором етнографії українського гончарства й керамологічної термінології). Доти тільки Катерина Матейко в дисертації 1955 року вперше зробила стислий історичний огляд розвитку народної кераміки в Україні. Щоправда, дослідниця задекларувала при цьому часові параметри *«от древнейших времен до настоящего времени»*, проте, насправді, *«древнейшие времена»* для неї починалися з доби Давньої Русі [165, с.6]. Через 10 років (1965) В.Г.Гаврилов у своїй дисертації осмілював почати дослідження з історичного огляду *«развития народной керамики на нынешней территории западных областей Украины и Закарпаття с появления гончарного*

Обкладинки авторефератів кандидатських дисертацій:

- (1) Віри Гупало «Средневековая керамика Запады Украины (конец VIII–XV вв.)». Москва. 1993 [76];
- (2) Лариси Виногородської «Хаклі Середнього Подніпров'я XIV – середини XVIII ст.». Київ. 1993 [42];
- (3) Олександра Тищенко «Древнерусская и украинская керамика X–XVII вв. (Особенности и принципы декорирования)». Київ. 1969 [366];
- (4) Катерини Матейко «Украинская народная керамика XIX–XX в.в.». Київ. 1955 [165];
- (5) Лесі Данченко «Народная керамика Среднего Приднепровья (Историческое развитие и локальные особенности)». Київ. 1969 [81];
- (6) Василя Гудак «Народная керамика восточноподольской зоны Украинской ССР (художественные особенности)». Москва. 1985 [74];
- (7) Тетяни Романець «Древние истоки форм и декора украинской народной керамики 2-й пол. XIX–XX вв.». Москва. 1988 [313];
- (8) Олега Кошового «Галицькі керамічні плити XII–XIII ст. (Генеза. Іконографія. Семантика)». Львів. 1997 [134]

круга до сучасного періода» [53, с.5], тобто від I–III століття н.е. Через чотири роки (1969) Леся Данченко в дисертації «Народная керамика Среднего Приднепровья (Историческое развитие и локальные особенности)» [81] поглибила хронологію мистецтвознавчих пошуків, присвятивши перший і другий розділи роботи з'ясуванню стилістичних особливостей кераміки досліджуваного регіону від II тисячоліття до н.е. до XVIII століття. Через 6 років відтоді (1985) Василь Гудак у дисертації «Народная керамика восточноподольской зоны Украинской ССР (художественные особенности)» [74] нижню межу мистецтвознавчих зацікавлень опустил до IV тисячоліття до н.е. 1988 року Тетяна Романець захистила дисертацію «Древние истоки форм и декора украинской народной керамики 2-й пол. XIX–XX вв.» [313], вперше присвячену виключно порівняльному аналізу форм і декору глиняних виробів на території України вже аж від середини VI тисячоліття до н.е. до XX століття н.е. Ще через 9 років (1997) Олег Кошовий захистив мистецтвознавчу дисертацію, предметом дослідження якої стали глиняні вироби XII–XIII століть /«Галицькі керамічні плити XII–XIII ст. (Генеза. Іконографія. Семантика)»/ [134]. Наприкінці 1990-х років стало

Обкладинки авторефератів кандидатських дисертацій:

- (1) Агнії Колупаєвої «Українські кахлі XVIII – початку XX ст. (Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевисть)». Львів. 1999 [127];
- (2) Олега Слободяна «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття (Історія, типологія, художні особливості, майстри)». Львів. 2001 [334];
- (3) Романи Мотиль «Українська димлена кераміка XIX–XX століть (Історія, типологія, художні особливості)». Львів. 2000 [191];
- (4) Галини Івашків «Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінуючі мотиви, художні особливості)». Львів. 2004 [108];
- (5) Наталі Кубицької «Гончарські осередки Кульчина та Рокити кінця XIX–XX століть (Історія, типологія, художні особливості)». Львів. 2006 [139]

правилом мистецтвознавчих дисертацій другий розділ присвячувати пошуку джерел форм та декору гончарних виробів XIX–XX століть серед гончарних виробів **XII–XVII століть** (Агнія Колупаєва, 1999; Олег Слободян, 2001) [127; 334], або ж навіть у часовому проміжку археологічних культур України **від найдавніших часів до XVIII століття** (Романа Мотиль, 2000; Галина Івашків, 2004; Наталя Кубицька, 2006) [191; 108; 139].

Отже, суміжні наукові дисципліни вивчають тільки окремі аспекти гончарної культури, виходячи з потреб своїх дослідницьких інтересів. Зокрема, археологія переважно студіює глиняні вироби як джерело хронологічної й етнічної атрибуції археологічних культур; етнографія вивчає гончарство з метою виявлення етнічних ознак традиційно-побутової культури; мистецтвознавство – з'ясовує художні особливості глиняних виробів; мовознавство – систематизує й аналізує гончарну лексику; фольклористика – здебільшого фіксує відображення гончарства в усній словесності; геологія досліджує сировину, яку використовують у роботі гончарі; музеєзнавство вирішує проблеми збереження та популяризації гончарної спадщини; педагогіка – виявляє способи передачі й успадкування професійної майстерності в гончарстві. Як видно, жодна із суміжних наук не ставить перед собою завдання комплексного дослідження гончарства як феномена людської культури, оскільки це не є предметом чи об'єктом їх досліджень.

Відмінність у аспектах дослідження гончарства суміжними науковими дисциплінами зумовлюється й тим колом джерел, якими оперують їх фахівці. Так, археологи, як і мистецтвознавці, мають справу майже виключно з речовими пам'ятками; при цьому перші працюють переважно з керамікою, виявленою ними ж під час археологічних розкопок, а другі – здебільшого з музейними колекціями кераміки XIX–XX століть. Етнографи за основу своїх досліджень частіше беруть матеріали власних польових етнографічних

експедицій до гончарних осередків. Вони також мають можливість досліджувати інструменти гончарів (на відміну від них археологи у більшості випадків позбавлені такої можливості, оскільки дерев'яні інструменти недовговічні). Музеєзнавці мають справу з керамологічними колекціями; мовознавці та фольклористи – з мовними (аудіо та писемними) джерелами; геологія – з природними покладами глин; палеоботаніка – з викопною керамікою; медицину цікавить переважно вплив технологічних умов гончарного виробництва, застосовуваних у ньому сировинних матеріалів та глиняних виробів на організм людини. Таким чином, **усебічно, комплексно вивчати гончарство може лише керамологія, предметна область якої охоплює всі аспекти побутування гончарства як феноменального явища економіки і культури.** Якщо комплексність у дослідженні гончарства відсутня – це означає, що маємо справу не з самостійною науковою дисципліною, а з суміжною наукою щодо власне керамології. Адже, по суті, ні етнологія, ні археологія, ні мистецтвознавство, ні будь-яка інша наукова дисципліна не спроможні цілком замінити керамологію, оскільки в них різні загальнонаукові предмети дослідження.

На фокусуванні в кераміці інтересів багатьох наук ще 1894 року писав російський учений **В.Селєзньов**: «...Предмет керамики так обширен, обнимает столько разных производств и статей, что всесторонняя обстоятельная монография глиняных изделий составила бы целую энциклопедию, выполнение которой под силу лишь соединенному труду специалистов по разным отраслям искусства и техники» [323, с.І]. На ефективності поєднання знань різних наук у вивченні сучасного й давнього гончарства акцентувала увагу американська дослідниця **Пруденс Райс**, яка зазначала: «Зв'язок між давніми фрагментами глиняного посуду, космосом і сучасною медициною може здаватися незначним, проте він наявний у царстві кераміки... Сучасні гончарі та їхні вироби постають особливо цінним синтезом мистецтва, ремесла та промисловості, джерела чого сягають принаймні десяти тисяч років. Саме через поєднання етнографічних знань з технологічними та археологічними дослідженнями ця традиція може бути найбільш плідно висвітлена» [448, р.3, 468].

В Україні питання про статус керамології як науки, що не ототожнюється ні з етнографією, ні з мистецтвознавством, ні з археологією, ані з будь-якою іншою науковою дисципліною, особливо гостро постало в другій половині 1990-х років, коли активізувалися дослідження українського гончарства; коли все частіше спостерігалось розмивання здавалось б чітко й назавжди окреслених предметних полів наукових дисциплін, до поля зору яких потрапляло традиційне гончарство. Зокрема, в цей час археологи для своїх реконструкцій історичного процесу все частіше залучали етнографічні матеріали; мистецтвознавці – результати польових і камеральних досліджень археологів та етнографів. Застосування методів і методик дослідження, які стали усталеними в суміжних наукових дисциплінах, і які успішно застосовували вчені впродовж кінця XIX – кінця XX століття, на сучасному рівні розвитку наукових знань уже не завжди дають однозначні відповіді на актуальні керамологічні наукові проблеми, а тому все частіше виникає необхідність запозичення методів досліджень все нових наукових дисциплін. Це, у свою чергу, призводить до певного розширення предметного поля суміжних наукових дисциплін, як і до певного розмивання меж між дослідницькими інтересами окремих наук, наприклад, між етнографією і мистецтвознавством, етнографією і археологією.

У такому вузькоспеціальному керамологічному аналізові тих чи інших явищ гончарної культури є як свої переваги, так і недоліки. Скажімо, археологи, нерідко роблять свої висновки послуговуючись виключно власною інтуїцією, ігноруючи факти накопичені етнографією, які можна використати як порівняльні матеріали, та необхідність підтвердження висловлених міркувань за допомогою лабораторних досліджень кераміки; їхній термінологічний словник для опису кераміки та явищ, пов'язаних з глиняними виробами, лише побіжно враховує особливості усталеної впродовж століть виробничої діяльності професійної мови гончарів. Мистецтвознавці свої висновки роблять в основному

за декором та формами глиняних виробів, рідко послуговуючись при цьому знаннями про особливості технологічних процесів гончарного виробництва. Мовознавці, пояснюючи походження та еволюцію окремих гончарних термінів іноді не враховують технологічної специфіки гончарного виробництва, ареалів збуту виробів тих чи інших гончарних осередків, а отже й напрямки можливої міграції професійної лексики гончарів і побутування її серед споживачів глиняних виробів. На відміну від усіх суміжних наук, керамологія синтезує об'єктні поля й методи дослідження гончарства різних наукових дисциплін, у результаті чого має можливість вивчати гончарство значно ґрунтовніше, комплексно, використовуючи при цьому знання, напрацьовані вченими всіх суспільних, природничих та технічних наук. Перевагою керамології є й те, що вчені-керамологи, вивчаючи те чи інше явище гончарної культури, вже не оглядаються на відповідність їх пошуків об'єкту і завданням тієї чи іншої наукової дисципліни, а застосовують весь спектр відомих у науці методів і методик.

Отже, об'єктна сфера керамології перетинається з науковими пошуками багатьох суміжних наукових дисциплін. Єдиним об'єднуючим началом для всіх них постають окремі аспекти гончарної культури. Подальший розвиток міждисциплінарної співпраці вчених бачиться у виникненні цілого ряду наукових субдисциплін: глинотерапії (вивчення лікувальних властивостей глини), керамоботаніки (вивчення матеріальної культури за відбитками рослин у глиняних виробах), керамолінгвістики (вивчення гончарної термінології), керамопедагогіки (вивчення закономірностей опанування гончарними знаннями, гончарного шкільництва). Все це є характерною прикметою нашого часу, коли наука постає одним із найбільш динамічних явищ. За висновком доктора соціологічних наук, **професора Юрія Сурміна**, однією з найважливіших закономірностей розвитку науки в ХХІ сторіччі є «диференціація науки, яка виражається в тому, що з розвитком науки відбувається виникнення нових наук і галузей знання, які розрізняються між собою об'єктами, предметом і методами дослідження. І водночас достатньо активно відбувається об'єднання знання в єдину систему знання, відбувається інтеграція прийомів і методів пізнання... Характерна межа сучасної науки полягає в тому, що вона перейшла до комплексного дослідження людини методами різних наук... Значні зміни відбуваються в системі наукового знання: воно дедалі ускладнюється, знання різних наук перетинаються, взаємно запліднюючи одне одного» [362, с.276].

Федір Пошивайло. Таріль.

Глина, гончарний круг, ангоби, мальовка, полива, 3,7х25,6 см;
на денцеві ритований напис: «Опішня, Ф. Пошивайло».

Опішне, Полтавщина. 1920-ті роки.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Центр досліджень українського гончарства, інв. №МГО КН-11550/К-11057.
Фото Олесь Пошивайло. Публікується вперше

ЧАСТИНА 2

Історія Української Керамології

2.1. Становлення української керамології як науки	168
2.2. Організаційне структурування української керамології.....	192
2.3. Українська національна школа керамології.....	267

2.1. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

- Загальна періодизація (168)
- Зародження інтересу до керамологічних знань (168)
- Системне вивчення традиційного гончарства, накопичення керамологічних матеріалів (169)
- «Керамическое обозрение» (172)
- Занепад гончарних осередків в Україні (174)
- Колоніальна політика стримування керамологічних студій (182)
- Завершення доби стагнації української керамології (188)
- Чужоземні студії гончарної спадщини з території України (190)

ЗАГАЛЬНА ПЕРІОДИЗАЦІЯ

У становленні української керамології можна виділити 8 основних етапів:

1. Зародження інтересу до керамологічних знань (XVIII – середина XIX століття).
2. Системне вивчення традиційного гончарства, формування джерельної бази керамологічних студій (1860-ті – 1916).
3. Припинення вивчення гончарства, внаслідок суспільно-політичних потрясінь (I Світова війна, більшовицький переворот 1917 року, советсько-українська війна, громадянська війна, політика «воєнного комунізму») (1917–1920).
4. Комплексне вивчення гончарних осередків, домінування етнографічних і мистецтвознавчих досліджень (1921–1930).
5. Згорання керамологічних студій, репресії щодо керамологів (1931–1940-ві).
6. Відновлення й стримування керамологічних студій, становлення керамології як міждисциплінарної галузі наукових знань (1950-ті – 1985).
7. Структурування керамології в окрему наукову дисципліну (1986–1990-ті).
8. Утвердження української керамології (2001–2005).

ЗАРОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО КЕРАМОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ

Керамологія – наука молода, хоча зародження інтересу до керамологічних знань, як і перші спроби збирання й систематизації матеріалів про заняття мешканців України гончарством припадають на XVIII століття. Одним із перших про особливе значення

гончарного ремесла в забезпеченні життєдіяльності суспільства, про міфологічне осмислення образу гончаря висловився на початку XVIII століття український поет Кліментій Зіновій в своїй рукописній збірці віршів, написаній на Лівобережжі впродовж 1700–1709 років [102, с.131; 122; 259, с.12, 42]. Пізніше Опанас Шафонський в ґрунтовному описові Чернігівського намісництва (1786) на тлі загальної характеристики основних гончарних осередків краю подав унікальні свідчення про цеховий устрій і звичаї тогочасних гончарів [405]. До середини XIX століття в узагальнюючих працях про різні регіони України та окремі населені пункти (описи, огляди, збірники тощо) з'являлися сюжети про місцеве гончарство інформативного та статистичного характеру.

Більш-менш стало зацікавлення глиняними виробами в Україні спостерігалось від першої половини XIX століття й було пов'язане з відкриттям археологічних пам'яток. На той час інтерес був головним чином до художніх достоїнств чужоземної кераміки, передовсім до античної. Археологічні розкопки значною мірою проводили не з метою наукових досліджень, а задля отримання пам'яток для продажу музеям і приватним колекціонерам. З чисельним зростанням приватних колекцій поступово накопичувалися й керамологічні знання, необхідні для встановлення автентичності глиняних виробів. Систематизація стилістичних і декоративних ознак кераміки дозволяла в загальних рисах визначати місце походження й час виготовлення тих чи інших виробів. Тим часом шукачів давньої кераміки до кінця XIX століття мало цікавила технологія виготовлення викопної кераміки та культурний контекст її колишнього використання. Кінцевою метою тогочасних досліджень археологічної кераміки була «прив'язка» її до певної археологічної культури.

СИСТЕМНЕ ВИВЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОГО ГОНЧАРСТВА. НАКОПИЧЕННЯ КЕРАМОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Систематичні й цілеспрямовані дослідження гончарства почалися з другої половини XIX століття. Це було пов'язано з практичними потребами суспільства, зокрема з намаганням земських установ з'ясувати реальне становище кустарного гончарства, його потреби й перспективи майбутнього поступу. Вивчення технології традиційного гончарного виробництва, асортименту глиняних виробів та їх функцій у побуті, професійних знань і звичаєвості гончарів, як за літературними й архівними джерелами, так і в польових умовах, усе більше перетворювалося в окрему галузь наукових знань.

Підґрунтям становлення й розвитку будь-якої наукової дисципліни є формування власної дослідницької джерельної бази. Тому суттєвим підсумком вивчення гончарного промислу впродовж 1860-х – 1916 року стало накопичення значного масиву фактів і спостережень, пов'язаних із традиційним гончарством. До цієї справи долучилися етнографи, археологи, статистики, інженери, економісти, краєзнавці, фольклористи, геологи.

У періодичних виданнях другої половини XIX століття почали з'являтися публікації про стан гончарства в різних осередках, техніко-технологічні досягнення гончарів, стан і роль гончарства у загальноекономічній ситуації регіону. Перша стаття, цілком присвячена короткому описові гончарного промислу одного села (Шатрище Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії), побачила світ 1862 року. Її автор – П.Маєвський – з'ясував технологію гончарного виробництва, особливості випалювання глиняних виробів, традиційні способи лічби та продажу посуду [162].

Першу польову керамологічну експедицію гончарними осередками Полтавщини, на прохання Полтавського губернського земства, 1879 року здійснив професор Харківського університету Анастасій Зайкевич. Він ретельно дослідив стан кустар-

Перша сторінка альбому «Мотивы малороссійского орнамента гончарных изделий» – першого в українській керамології образотворчого видання. Полтава. 1882 [190]

Перша сторінка книги ІВАНА ЗАРЕЦЬКОГО «Гончарный промысел в Полтавской губернии» – першої в Україні керамологічної монографії. Полтава. 1894 [95]

ного гончарного промислу, описав його економічне становище, технологію, звичаї гончарів. На основі зібраних матеріалів учений написав спеціальну роботу «О гончарном производстве», яка так і залишилася невидрукованою. Анастасій Зайкевич зібрав також колекцію глиняних виробів полтавських гончарів (переважно з Опішного), за якою підготував і надрукував альбом «Мотивы малороссійскаго орнамента гончарных изделий» (1882, 1883) [190; 258, с.3-4]. Того ж року директор Львівського міського промислового музею Людвік Вежбіцький опублікував альбом «Взори промислу домашнього: Вироби глиняні селян на Русі (Косів)» (1882, серія V), а через сім років – наступний альбом «Взори промислу домашнього: Вироби глиняні селян на Русі (Косів і Сокаль)» (1889, серія IX) [457; 456]. Ці три альбоми стали першими у вітчизняній керамології образотворчими виданнями, які знайомили читачів з творчими набутками українських гончарів.

1894 року Іван Зарецький опублікував першу в Україні фундаментальну керамологічну монографію за матеріалами польового обстеження гончарних осередків Полтавщини – «Гончарный промысел в Полтавской губернии», яка й донині не втратила свого наукового значення [95]. Прикметно, що в ній автор уперше в Україні ставив перед собою суто науково-пізнавальну мету: «...Проследить главным образом, возможную генетическую связь нынешнего гончарства с гончарством доисторических времен путем изучения современной техники, инструментов и орудий, употребляемых гончарами форм и орнаментики гончарных изделий и сохранившихся обычаев и преданий, относящихся к гончарству» [95, с.1].

Плідно досліджували гончарний промисел В.Василенко [33; 34; 35; 36], С.Лисенко [154; 155], М.Могилянченко [189], М.Пакульський [219], М.Русов [317], Л.Соколовський [346], О.Твердохлібов [363] та інші етнографи, статисти, які заодно з вивченням економіки

ІВАН ЗАРЕЦЬКИЙ – видатний український керамолог, музеєзнавець, збирач гончарних колекцій.
Автор фото невідомий. Оренбург, Росія.
Початок 1930-х років [Фото з колекції Олександра Супруненка]

промислу звертали увагу на етнографічні особливості гончарства, побутові умови життя гончарів, локальні особливості технологічного процесу. На початку XX століття побачили світ узагальнюючі дослідження гончарного промислу великих регіонів України: «Гончарный промысел в Подольской губернии» (1916) Олександра Прусевича [303], «Гончарный промысел в Киевской губернии» (1912) Миколи Іонова [103].

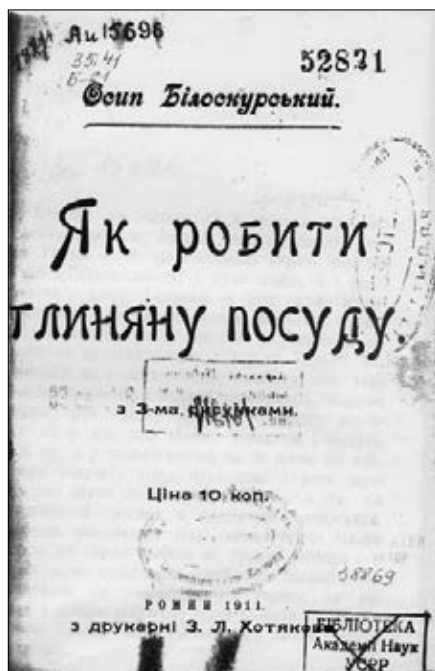
Наприкінці XIX століття дослідники гончарства почали фіксувати окремі моменти гончарного виробництва й побуту майстрів за допомогою фотоапаратів. Таким чином формувалося одне з унікальних джерел для сучасних керамологічних студій. Одним із перших фотографувати технологічні процеси гончарної роботи почав Іван Зарецький (1893).

Вивчення гончарства поступово набувало міждисциплінарних ознак. До його пізнання зверталися вчені різних галузей наукових знань. Зокрема, до формування джерельної бази української керамології, окрім уже згаданих археологів, етнографів, статистів, інженерів, економістів, долучилися фольклористи (Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Петро Іванов,

Олександр Малинка, Іван Манжура, Василь Милорадович, Михайло Номис, Микола Сумцов, Павло Чубинський), геологи (Петро Армашевський, Олександр Гуров, Василь Докучаєв, Петро Зем'ятенський, Борис Лисін), медики.

Тим часом активно розвивалися дослідження, пов'язані з використанням кераміки в різних галузях економіки. Це було викликано бурхливим розвитком промисловості, зростаючою потребою в новітніх будівельних матеріалах тощо. Виникали нові гончарні заводи, з'явилися перші книги з нарисами з історії гончарного виробництва, з викладом технології гончарства [див.: 323], засновувалася керамологічна періодика. 1898 року засновано Київський політехнічний інститут з кафедрою «Будівельних матеріалів і мінеральних речовин», яка невдовзі стала одним із провідних українських осередків розробки нових видів технічної кераміки. По суті, наприкінці XIX століття вивчення технічної кераміки в Україні, як і в провідних країнах світу, перетворилося в окрему наукову дисципліну – «керамічну технологію» [138, с.452-453; 449, с.2]. «Керамічна технологія стала організованою науковою дисципліною», – підсумовував американський професор Оуен Рай [449, с.2].

Перша сторінка книги ОСИПА БІЛОСКУРСЬКОГО «Як робити глиняну посуду» – першого українського посібника з виготовлення глиняних виробів. Ромни. 1911 [15]

Вкрай важливим було те, що від самого початку керамологія формувалася як комплекс взаємопов'язаних історичних, етнографічних, лінгвістичних, фольклористичних і технічних знань, що дозволило акумулювати різноаспектні досягнення суспільних і природничих наук. На жаль, до ґрунтового осмислення й узагальнення цих матеріалів вчені так і не приступили, внаслідок несприятливих політичних умов у советській імперії.

Водночас, держава – ні імперсько-колоніальна, ні самостійно-незалежна – ніколи не виявляла серйозного зацікавлення проблемами збереження історико-культурної спадщини українців і, відповідно, не ініціювала суттєвих дій у цьому напрямку. Ця традиція продовжується й за нинішнього часу.

«КЕРАМИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ»

Упродовж 1901–1905 років у Миколаєві видавалося **перше в Україні спеціалізоване періодичне керамологічне видання** – часопис «Керамическое обозрение. Специальный технический журнал глиняного, известкового, стеклянного, цементного, фарфорового и соприкасающихся с ними производств» [349, с.197-199; 391, с.156]. Перший номер журналу побачив світ на початку серпня 1901 року; з'являвся двічі на місяць; 1901 та 1905 років вийшло по 12 номерів. Функціонувало Санкт-Петербурзьке відділення журналу. Як і декларував у передньому слові **редактор-видавець С.П.Юріцин**, «в наше время, ознаменованное жаждою знаний, стремлением к творчеству, особенно заметна потребность изучить все, что касается какой либо отдельной отрасли промышленности, – какие совершенствования, открытия или изобретения сделаны в этой области, и таким образом пополнить свое образование, как специалиста на избранном поприще. Такое именно движение наблюдается теперь в России в области **керамической промышленности**». Далі видавець так визначив мету нового видання: «пересаживание на достигнутых за границей успехов в керамической промышленности на родную русскую почву». Найбільш придатним для цього способом він вважав «печатание на русском языке специального периодического издания, могущего служить для заинтересованных лиц руководителем и указателем достигнутых в области керамики успехов, органом, объединяющим существующие и вновь возникающие фабрики и заводы, дающим общедоступное обсуждение теоретических и практических исследований и изысканий в этой области, выполняющим роль посредника между спросом и предложением в отношении как материалов, продуктов производства, так и служебного персонала и т.д... Желая придти на помощь правильному поступательному развитию русской промышленности в области глиняного, известкового, цементного и стеклянного, а также соприкасающихся с ними производств, **мы предпринимаем издание на русском языке журнала под названием «Керамическое обозрение»** [199, с.1].

Редакція журналу також сформулювала коло своїх зацікавлень і визначила головні теми публікацій: «1) Специальные статьи о способах изготовления, сушки и обжигания различных видов кирпича, черепицы, глиняных, фаянсовых, фарфоровых приборов и посуды, о нововведениях как в указанных выше, так и в соприкасающихся с ними отраслях промышленности, например, цементной, известковой и пр. 2) Отчеты о выдающихся отечественных и заграничных съездах, выставках и совещаниях по предметам, входящим в круг ведения журнала «Керамическое обозрение». 3) Обзор привилегий в области керамики в России и за границей. 4) Руководящие указания для служебного персонала к рациональной организации и ведению порученных ему отраслей. 5) Описание выдающихся русских и заграничных керамических фабрик и заводов. 6) Оценка вновь открываемых залежей сырого материала. 7) Данные о ввозе, вывозе и производстве керамических изделий в России и за границей. 8) Оценка керамических изделий, сырых материалов и орудий производства в выдающихся районах России. 9) Сообщения об

Обкладинка першого номера журналу «Керамическое обозрение» – першого в Україні спеціалізованого періодичного керамологічного видання. Миколаїв. 1901 [117]

общих собраниях соответствующих акционерных обществ, о состоянии курса их акций и облигаций, балансов, степени производительности и т.д. 10) Сообщения как о казенных, так и частных постройках и потребных для них материалах. 11) Обзор литературы по керамическому производству. 12) Выдающиеся события в области керамического производства. 13) Вопросный ящик: бесплатные технические ответы редакции на вопросы подписчиков. 14) Объявления: спрос и предложение во всех областях керамики» [199, с.1-2.].

Редакція була послідовною в реалізації задекларованої програми. Зокрема, журнал публікував матеріали про розвиток гончарної промисловості в Росії та за кордоном, подавав аналітичні матеріали про сучасний стан гончарного виробництва; популяризував виготовлення черепиці, цегли; давав практичні поради щодо виготовлення тих чи інших матеріалів, інформацію про зарубіжні керамічні товариства, конгреси промисловців, міжнародні художні й будівельні виставки, описи патентів, про імпорт та експорт глиняних виробів, огляди нових книг та каталогів, дані про стан ринку будівельних матеріалів, рекламу глин, глиняних виробів, машин та механізмів для гончарної промисловості; була окрема рубрика запитань і відповідей. У «Керамическом обозрении» публікувалися й об'яви про передплату іноземних керамологічних журналів: «Clay-Record» (США), «La Céramique» (Франція). Передплату на «Керамическое обозрение» приймали в Санкт-Петербурзі, Москві, Брюсселі та в Харкові. Журнал відіграв помітну роль у поширенні керамологічних знань, сприяв становленню в країні гончарної промисловості.

Щоправда, на той час було багато осіб, які скептично ставилися до нового керамологічного видання. Так, у зв'язку з появою першого номера журналу, якийсь анонім надрукував у «Одесском листке» такі іронічні нотатки: «Как всякому новорожденному, пожелаем ему всего лучшего. Но почему такой специальный журнал выходит в Николаеве, где ни керамическая промышленность не процветает, ни специалистов особых нет, ни даже не существует каких-либо данных к развитию этого дела, – нам непонятно, все это секрет редакции [Зазначу, що й для мене досі залишається загадкою, чому саме в Миколаєві з'явився перший український керамологічний журнал. – О.П.]. Самое название журнала немного удивляет нас тем, что прекрасное русское слово «гончарного» дела заменено иностранным и к тому же мало понятным для многих и многих, которые, быть может, при ином названии и заинтересовались-бы журналом» [424, с.42]. Зазначу, що головний редактор С.Юріцин дипломатично залишив саме цю частину листа без будь-якої відповіді, банально мотивуючи це тим, що «ответ... потребовал бы у нас слишком много времени для удовлетворения совершенно праздного любопытства анонимного корреспондента...» [424, с.42].

ЗАНЕПАД ГОНЧАРНИХ ОСЕРЕДКІВ В УКРАЇНІ

Межа XIX–XX століть стала піком у розвитку народного гончарства в Україні. На цей час дослідниками зафіксовано найбільшу кількість гончарних осередків (більше 700) з чисельністю гончарів у них від 1 до 400 осіб (найчисельніші – Опішне, Адамівка, Цвітне, Дибинці), найбільшу кількість гончарів (близько 10000) та членів їх родин, зайнятих у гончарстві (до 20000). Зеніт гончарної культури прикметний і найширшим асортиментом, і найвищими художніми достоїнствами глиняних виробів.

Одночасно **наприкінці XIX століття з'явилися перші відомості про спад гончарного виробництва і тенденцію до його занепаду** в умовах жорсткої конкурентної боротьби з фабрично-заводською промисловістю. Ось лише деякі свідчення тогочасних дослідників гончарства:

1894, Катеринославщина: «В настоящее время гончарство в Новомосковской волости приходит в упадок...» [233, с.165];

1913, Поділля: «Для современного положения гончарства характерно замечаемое во всех гончарских пунктах падение отрасли... Количество семейств, занятых промыслом, уменьшается» [303, с.19, 20];

1926, Чернігівщина: «Подводя итог всему сказанному о гончарстве южной Черниговщины, приходится отметить его несомненное падение за последние десятилетия. Умерло кафельное производство, исчезают фигурные сосуды, исчезли наиболее пышные и богатые виды орнамента. Причина этого лежит в изменении экономических условий и прежде всего в падении благосостояния крестьянства и мещанства в городах» [387, с.58];

1929, Поділля: «Не можна не помітити, що бубнівське ганчарство стоїть під загрозою можливого занепаду... Певну тенденцію до занепаду доводиться спостерігати й по багатьох інших ганчарних пунктах Поділля, Київщини, Полтавщини, Чернігівщини, то-що. Явище це відзначили ще земські дослідники» [418, с.185].

Цей негативний процес чимдужче посилювався приблизно до середини 1920-х років, а з кінця десятиліття став особливо інтенсивним. **Більшість гончарних осередків в Україні припинили своє існування до початку 1950-х років.**

Наприкінці XIX століття все відчутнішею ставала конкуренція народному гончарству з боку фабрично-заводської промисловості. Невпинно виникали фаянсові заводи, які з кожним роком нарощували виробництво столового посуду; промислові підприємства пропонували нові види металевого посуду, що поступово входив у побут населення, замінюючи череп'яні кухонні вироби. Одним із перших фатальні наслідки для гончарства від подальшого розвитку фарфоро-фаянсової промисловості передбачив ще 1894 року відомий дослідник кустарних промыслов **Ф.Корольов**. Він, зокрема, писав: «...Близ Харькова, в Будах, известный производитель фарфоровой посуды Кузнецов основал большой завод, где, между прочим, готовят для простого народа дешевую посуду, значительно лучшую, чем готовят кустари; если они не обратят на это обстоятельство внимание, то завод Кузнецова в скором времени убьет кустарное гончарство» [130, с.411]. А за рік до того, 1893 року, під час обстеження гончарних осередків Полтавської губернії **Іван Зарецький** теж звернув увагу на негативний вплив продукції Матвія Кузнецова, що виявлялося в падінні попиту на гончарний посуд. Він писав: «...Привозится на наши ярмарки дешёвая фаянсовая посуда, которая, по выражению гончаров, «пидопличует» их, т.е., против которой местная гончарская посуда не в силах конкурировать ни по дешевизне, ни по красоте» [95, с.113]. Дослідник кустарних промыслов **Олександр Прусевиц** 1916 року також свідчив, що й на Поділлі «в село начинает проникать опасный конкурент кустарных изделий – эмалированная и фаянсовая фабричная посуда» [303, с.20]. Він же звертав увагу на «вытеснение глиняной посуды эмалированной (в Гайсине) и чугунной (в Верховке)» [303, с.20].

Стрімкий розвиток промисловості поглиблював системну кризу в гончарному промыслі, пов'язану зі змінами в характері суспільного виробництва і в повсякденному побуті населення. Розвиток міської інфраструктури й значна пролетаризація селянства об'єктивно вели до звуження сфери застосування глиняних виробів, основним споживачем яких на початку XX століття були жителі сіл та хуторів [308, с.259]. Тому гончарі змушені були пристосовуватися до нових потреб населення. Перші спроби пристосувати гончарний посуд до умов зростаючої конкуренції з боку фаянсової промисловості зробили ще в другій половині XIX століття коропські гончарі, зокрема Мосій Пузирь із синами Григорієм і Лаврентієм та Никифор Веприк. Проте, незважаючи на всі зусилля, численні експерименти і вдосконалення технологічного процесу, на 1890-ті роки їх діяльність почала згоратися: «Невдачі втомили Пузирь і, не дивлячися на все бажання удосконалити й розвинути своє виробництво, воно у них увесь останній час занепадає й скорочується через конкуренцію дешевого Кузнецовського посуду» [352, с.378]. Через тридцять років їхні пошуки відновив коропський гончар І.П.Фігура, який у середині 1920-х років, за свідченням Євгенії Спаської,

почав виготовляти «різнокольоровий формований посуд, за зразки бере фаянсові речі...» [352, с.369]. Але й цей почин зазнав фіаско.

Наприкінці XIX століття гончарі багатьох інших гончарних центрів прагнули впроваджувати у виробництво нові форми посуду, які б відповідали тогочасним запитам. «...Сучасне життя і попит на більш делікатну посуду примушує гончарів робити і чайники, і чашки, і блюда, окрім простих горщиків та мисок; задля середніх верств суспільства міського привозять вони у Полтаву, Зіньків та другі повітові міста кухонну та столову посуду, попільниці і таке иньше» [317, с.56], – писав 1905 року **Михайло Русов** про опішненських гончарів. А ось свідчення з деяких інших регіонів:

- 1924 року на київських базарах **Євгенія Спаська** побачила «новий тип – копилки [...]. Вся посуда прежних типов, прибавились лишь кастрюля плоская, широкая посудина с ручкой» [352, с.358, 359];
- Гончарі Бубнівки на початку 1920-х років усе більше виготовляли «казанків» – «такий горщик, що, ніби, як той казанок чавунний зроблений [...]». «Казанками недавно почали робити; давно, як діди наші робили, казанків цих не знали; недавно на їх мода пішла [...]». Тарілки, як кажуть ганчарі, почали робити порівнюючи недавно [...]». Теперішні бубнівські вазки безперечно відбивають на собі форми міських супових ваз...» [418, с.146, 152]. 1927 року **Марія Фріде** спостерегла в Бубнівці, як під міським впливом також почали робити «кухлятка», подібні до фабричних молочників» [388, с.83].

Подібні явища спостерігалися в усіх гончарних осередках України аж до початку 1930-х років, коли почала реалізовуватися державна політика ліквідації гончарів-кустарів як професійної групи. Але **приреченість цих кволих спроб вижити в ринкових умовах переховувалася в механістичному ставленні гончарів до видозмін у асортиментному складі власної продукції**: замість пошуків своєї самобутньої ніші в економічній системі держави, вони стали на шлях мавпування, тобто копіювання виробів фабрично-заводської промисловості. **Марія Фріде** писала, що в Бубнівці 1920-х років «форму «ваз» запозичено від міських мисок на борщ. Тільки міським впливом можна пояснити, що подекуди виробляють чашки та блюда» [388, с.84]. Попит на такі речі, звісно, не міг бути довготривалим. Зростаюче промислове виробництво наповнювало ринок усе більшою кількістю дешевого посуду, з яким гончарні вироби не могли конкурувати. Ось так, нічого нового не пропонуючи, власною безініціативністю кустарі пролонговували агонію гончарного промислу як галузі економіки (кустарної промисловості). За таких обставин земським діячам нічого не залишалося, як тільки констатувати: «Появление на рынках фабричного товара повлияло – как, впрочем, и в других старых отраслях кустарного труда, – губительно на гончарный промысел: он стал быстро идти к упадку, были утеряны способы изготовления глазури и стали исчезать оригинальнейшие украинские формы и орнаменты посуды» [114, с.38].

Традиційне гончарство поступово випадало з контексту економічних реформ і економічного поступу в цілому, які пов'язувалися насамперед з розвитком промисловості, у тому числі й фарфоро-фаянсової. Супутніми несприятливими факторами навіть для тимчасової стабілізації ситуації в тогочасному гончарстві були значне подорожчання палива, глини, свинцю, відсутність налагодженого збуту виробів, неможливість отримання дешевих кредитів, бездоріжжя. Занепаду гончарства сприяло й поступове падіння купівельної спроможності населення в революційні та наступні за ними роки. Наприклад, «характерна риса бубнівського ганчарства давніх часів – це виріб дуже великих горщиків. Теперішні ганчарі не роблять таких горщиків і кажуть, що вже кілька десятків років покинули їх робити. Занепад цього виробництва пояснюють тим, що «тепер люди побідніли й не справляють оказій, як перше, коли кликали до себе мало не весь куток (села)» [418, с.147].

Об'єктивному процесу занепаду гончарства не змогли протистояти численні земські ініціативи, спрямовані на технічне вдосконалення виробництва та художню освіту кустарів. Створювані земствами кустарні склади, популяризуючи твори лише

поодиноких кустарів-гончарів, які відчували кон'юнктуру ринку й продукували гончарні вироби, що в більшості випадків заперечували недавні традиції в гончарстві, ще більше поглиблювали кризу в промислі. Задовольняючи вподобання й смаки новітнього часу, вони формували нову гончарну естетику, яка все більше заперечувала попередні формотворчі та художньо-стильові надбання містечково-сільського гончарства. Більшість гончарів економічно й психологічно неспроможні були швидко переорієнтуватися на нові потреби доби. Продукуючи форми посуду, розраховані не на сьогоденні побутові реалії, а породжені традиційно-побутовим укладом минулих епох, вони були приречені на поступове професійне виродження.

Не дали сподіваного результату – піднесення гончарства – й зусилля земців щодо організації гончарних шкіл, зразково-показових майстерень і пересувних інструкторських пунктів, які не змогли охопити своїм впливом більшість кустарів, запровадити новітні прийоми роботи, технологічні вдосконалення, «осучаснити» традиційні психологічні настанови в ставленні майстрів до справи. Неефективність навчальних закладів усвідомлювали й земські діячі. Один із них – полтавець **Віктор Василенко** – 1902 року писав: «Технические знания питомцев образцовых земских ремесленных мастерских остаются единоличным достоянием обученных, без распространения полученных знаний в народной массе» [35, с.63].

1882 року Полтавське губернське земство надрукувало альбом «*Мотивы малороссійскаго орнамента гончарных изделий*», у якому подано 21 кольорову таблицю з основними мотивами мискових орнаментів та головними формами гончарних виробів Полтавщини. Як зазначили в післямові видавці, «Полтавская губернская управа... полагала, что изданием рисунков гончарнаго орнамента она окажет несомненную услугу как художественной промышленности, так и знатокам и любителям местного народного творчества в той или другой области производства» [190, с.534]. Насправді ж, цей альбом не те що посутньо, а взагалі ніскільки не вплинув ні на загальний стан народного гончарства, ні на подальший розвиток художньої промисловості. Кустарі орієнтувалися на сьогочасні потреби населення й ніколи не робили спроб відновлення архаїчних форм посуду й орнаментики, і навіть тих, які відходили в небуття на їхніх очах. Отож, усі земські видання, як і всі наступні аж до сьогоднішнього дня початку ХХІ століття, практично не впливали на існуючу художню практику, незважаючи на задекларовані в них наміри упорядників. Вони завжди мали й матимуть з моменту виходу в світ лише історичне значення, а не сподіване практичне, бо, по суті, тільки фіксують певні досягнення в той чи інший історичний період і неспроможні виконувати серйозну заохочувальну, стимулюючу функцію.

У 1920-х роках ознаки прогресуючого занепаду ремесла вже чітко усвідомлювалися і в середовищі гончарів. **Лідія Шульгина** писала про те, що в Бубнівці «старі ганчарі досить іронічно ставляться до сучасної роботи. «Хіба тепер ганчари! Робит півсотні, 60 штук на день, та ще син допомагає місити» [...] Старі ганчарі здебільшого досить скептично ставляться до писання нинішніх ганчарів. Кажуть, що «теперішнє писання пусте». «Гарне писання» було за дідів, за батьків, «за нас», коли молоді були такі ганчарі, як Афоня Герасименко, Яків Ганчар, то-що, тоб-то 35-40 років тому» [418, с.126, 135]. Фактором, який ізсередини руйнував гончарну культуру, професійну звичаєвість, було наростаюче зневажливе ставлення до гончарної праці і з боку майстрів: «Сами ганчарі вважають свою роботу за тяжку та мало прибуткову, тому не змушують до цього синів: «Треба ще йти вчитися в таку паскуду... Як би я мав звідки жити, я б її заплював цю роботу» (Ригір Ганчар) [418, с.156]. Хоча той же старий гончар і шкодував, «що переводиться «колишня слава» [418, с.157]. Зневага гончарів до власної професії мала негативний суспільний резонанс, формувала громадську думку про неперспективність успадкування гончарних традицій. Під її впливом руйнувався прадавній і найефективніший спосіб передачі професійної майстерності – домашнє учнівство [259, с.179]. «Загально тепер доводиться спостерігати, що ганчарі не мають учнів, бо молодь не хоче вчитись на ганчаря, а через це нинішнє покоління

ганчарів навряд чи буде мати наступників. Подібне до цього бачимо й по інших ганчарських пунктах, де, як загальне явище, число ганчарів зменшується» [418, с.185].

На початку ХХ століття в українському суспільстві ще жило переконання, що гончарство переживає тимчасові труднощі, за якими знову можливий інтенсивний розвиток. 1916 року Олександр Прусевиц писав, що «в народі, однак, живе убеждение, что гончарство не может выродиться потому, что «каша и борщ, сваренные в эмалированной посуде, не будут иметь того вкуса, как из глиняного горшка». Народ не порвал ещё со своей самобытной культурой и расписанная доморощенным художником миска радует взор крестьянина. Фабричная фаянсовая посуда пока не может конкурировать с местной глиняной по цене и кроме того местная посуда по форме несомненно более отвечает народным требованиям» [303, с.20]. Проте з кожним роком собівартість виготовлення глиняного посуду ставала все вищою: це був один із факторів, що змушував ганчарів спрощувати форми виробів, відмовлятися від багатого орнаментування і застосування поливи. «Теперішній посуд гірше від колишнього: він не такий тривалий, не такий «вироблений», не такий масивний, фарби не такі ясні, візерунок не такий багатий, полива швидко лузиться, взагалі в роботі відчувається ганчарева небалість» [418, с.187], – писала про це Лідія Шульгіна.

Одночасні спроби підвищувати вартість посуду під час його реалізації («ціни на вироби зросли мало не тричі, проти дореволюційних» [418, с.185]) мали ефект бумеранга – дорогий посуд не тільки погано продавався, а й навертав покупців до дешевших фабричних виробів: «Тепер селяни уживають вазок щораз рідше, бо ганчарі дорого продають їх (по 1-1,5 карб.), через це попит на них меншає. [...] ...На дорогий посуд, кажуть, тепер купців нема» [418, с.152, 153].

Наперекір об'єктивним економічним і суспільним процесам у житті країни творча, наукова інтелігенція все ще втішлася ілюзіями (і робить це й донині!) про можливе відродження гончарства через вплив на нього державних і громадських установ культурницького спрямування і культурологічно-ідеологічних організаційних заходів. Лідія Шульгіна, наприклад, наприкінці 1920-х років патетично писала: «...Потреба піднести виробництво набуває великого значення, й доводиться тільки щиро вітати ті широкі плани в справі раціоналізації технологічного боку промисла, налагодження економічної його сторони та організації експорту бубнівських виробів, що їх намітив Кустарний Відділ Київського С.-Г. Музею. І треба тільки побажати як-найскорішої реалізації цих планів та здійснення тих конкретних заходів, що потрібні для дальшого розвитку бубнівського гончарства» [418, с.187]. (Та й навіть автор цих рядків через півстоліття після Лідії Шульгіної продовжував вірити в можливе відродження гончарства у його класичній формі, про що не раз писав у своїх статтях). Проте гончарство, яке на той час ще залишалося вагомою галуззю традиційного виробництва, кустарним промислом, регресувало, підкоряючись економічним законам розвитку й ніскільки не реагуючи на заклики науковців і мистців відроджуватися. І хоча в середині 1920-х років і був «попит на ганчарські вироби ще дуже великий» [418, с.187], але вже через кілька років почала втілюватися більшовицька політика, спрямована на ліквідацію кустарництва як форми малого приватного бізнесу. У найбільших ганчарних осередках створювали артлі, куди влада примушувала вступати ганчарів. Майстрів, які продовжували власне домашнє виготовлення посуду, обкладали непомірними податками, які унеможлилювали довготривале заняття родовою справою.

Вище подано достатньо прикладів, які ілюструють закономірний рух ганчарних осередків від зеніту свого розвитку до занепаду. Деградація традиційного гончарства в його поодиноких родових обійстях триває й донині. Тут зумисне використано багато цитат із публікацій про стан ганчарних осередків України 1890-х – 1920-х років, коли розвиток гончарства відбувався природно, відповідно до економічних законів розвитку суспільства, і не залучалися матеріали 1930-х – 1980-х років, коли тоталітарний комуністичний режим розвивав економіку всупереч загальним закономірностям її еволюції,

підлаштовуючи її під ідеологічні гасла й догмати. За російської окупації України реальний стан художніх ремесел і промислів традиційно фальсифікувався. Нові діячі й ідеологи советської культури, на протигау об'єктивним тенденціям розвитку народного мистецтва, заявляли, що давні осередки народної творчості «ждут освобождения, чтобы покрыть страну расцветом творчества – этого ещё не знали 15 лет назад. Это обнаружила лишь выставка крестьянского искусства 1923 года... Оценка старого и возрождение народного искусства начато теперь наряду с общим переустройством жизни» [213, с.18]. Час від часу влаштовувалися й інші всеукраїнські та всесоюзні виставки народного мистецтва, які мали засвідчувати його неухильний розквіт. З тією ж ідеологічною метою видавалися альбоми з «кращими» виставковими творами, автори чи упорядники яких змагалися в уславненні тоталітарного режиму і його «батьківського» піклування про народних майстрів. Ось деякі приклади:

- Українські виставки в Москві й Ленінграді (1936): «Только Великая социалистическая революция и единое действие пролетариев великорусских и украинских, под руководством большевистской партии свергнувших их помещиков и капиталистов, обеспечили пышный расцвет народного искусства. Только после революции открылись широкие просторы для творчества народных мастеров социалистической Украины» [370, с.8]. «Народным массам жить стало радостно. Как никогда, перед народным творчеством во всех его областях открыты огромные возможности, широчайшие перспективы [...]». *Выставка украинского народного искусства... является показателем могучего подъёма и расцвета украинского народного искусства...*» [52, с.9]
- Виставка народної творчості й художньої промисловості в Києві (1949): «Більшовицька партія і радянський уряд створили всі умови для того, щоб декоративне мистецтво українського народу могло неухильно рости і розвиватись» [163, с.5];
- Виставка народного декоративного мистецтва УРСР (1963): «У багатогранній соціалістичній культурі українського народу яскравими барвами сяє його прекрасне і самобутнє народне мистецтво. Вирісши на ґрунті вікових традицій, воно розквітло повним цвітом у роки Радянської влади» [380, с.5].

Підсумовуючи понад півстолітній період розвитку народної культури в советській Україні, мистецтвознавці свідомо кривили душею, неправдиво стверджуючи, немовби «умови радянської дійсності забезпечили небачене піднесення і розквіт усіх видів народних художніх промислів. [...]». Сучасний розвиток народних художніх промислів є переконливим свідченням хибності теорій про відмирання народного традиційного мистецтва у вік технічної революції» [194, с.5, 6].

Як бачимо, у тоталітарному суспільстві було накладено табу на об'єктивний аналіз національних закономірностей розвитку народної художньої культури. Мистецтвознавці не сміли говорити про приреченість більшості осередків народного мистецтва, про об'єктивне виродження їх, бо це однозначно тлумачилося б впливом державної системи й кваліфікувалося б як антидержавна «націоналістична» діяльність. Тому повсюдно говорили тільки про «розквіт» художньої творчості аж до небачених масштабів мистецького виображення народних мас. Насправді ж, советська державна машина до певної міри загальмувала (але не зупинила!) процес занепаду гончарних та інших осередків народного мистецтва, зробивши їх ідеологічним забралом у пропаганді переваг соціалізму.

Советські стереотипи про уявне відродження гончарства, як уже зазначалося, ще й донині живуть у середовищі творчої еліти, а тому ілюзорні заклики до відродження народних промислів і ремесел часто зустрічаються на шпальтах газет і журналів, лунають із гучномовців, виголошуються на наукових зібраннях. Саме такими хибними уявленнями про можливість «пересадження» на новоукраїнський ґрунт рудиментарних фрагментів советського буття спричинене прийняття Закону України «Про народні художні промисли» (2001), який від моменту опублікування став мертвонародженим, оскільки спрямований не на розвиток народного мистецтва, а на «відродження» художньої промисловості,

яка завжди була і буде сурогатом справжньої народної художньої культури; закон є антиісторичним за своєю суттю і утопічним за задекларованими в ньому намірами.

В окремі періоди ХХ століття гончарство й дійсно немовби оживало: збільшувалася кількість майстрів, зростав загальний обсяг виробництва глиняного посуду, що утверджувало в українському суспільстві думку про можливість відродження колишньої слави гончарного ремесла. Проте рушієм кожного такого «відродження» були не ідеологічні, культурницькі потуги національно-свідомої частини населення країни і її провідників, а виключно ситуативна економічна необхідність, викликана суспільними потрясіннями й розвалом економіки. Так було в роки революції й громадянської війни (1917–1921), німецько-радянської війни (1941–1945) та впродовж десятиліття після кожного такого лихоліття. 1926 року **Євгенія Спаська**, наприклад, свідчила: «Недавно у Н.-Сів. зачинено керамічну майстерню... [...] Головне, що там виробляли – труби, димарі та звичайний посуд, який задовольняв новгород-сіверців під час революції, коли не було заводу фаянсу» [352, с.366].

Ще 1892 року дослідник кустарних промислів **Ф.М.Корольов** писав: «... Для дальнейшего развития дела кустарных промыслов [...] необходимо ходатайствовать об издании следующего законоположения: кустарные производства не подлежат никакому обложению ни в пользу земской, ни в пользу государственной казны» [130, с.414]. Ця слушна пропозиція так і не була почута законодавцями ні Російської імперії, ні Радянського Союзу. Не стала вона, на жаль, нормою і новітнього українського закону «Про народні художні промисли», проте стала ще одним підтвердженням байдужого ставлення держави до народної художньої культури.

Занепад і відмирання давніх осередків народного гончарювання – європейська закономірність ХХ століття, тісно пов'язана з докорінною зміною домашнього побуту людини. Традиційне гончарство – явище традиційно-побутової культури доби провідної ролі натурального господарства. У новітніх економічних умовах воно втратило підґрунтя для подальшого сталого розвитку в старих (архаїчних) організаційних формах. У європейських країнах гончарство вже понад півстоліття як втратило ознаки колективної творчості й трансформувалося в приватну гончарну практику окремих майстрів і художників-керамістів. Американський **професор Пруденс Райс** із сумом констатувала: «Традиційні гончарі, чисельність яких зменшується, переходять до виготовлення квіткових горщиків, попільниць і статуеток для туристичного ринку, які здебільшого мають невелике значення для досягнень та історії їхнього ремесла» [448, р.26].

Тільки тепер ці сутнісні видозміни відбуваються на всьому пострадянському просторі. Вхідження України у світовий ринок, капіталізація всіх сфер суспільного життя країни роблять нас свідками завершального етапу зникнення традиційних осередків народного гончарювання (але не гончаротворення!) в Україні. Подальший розвиток гончарства у формі промислу (художньої промисловості) за умов ліквідації тоталітарного політичного режиму став неможливим. Тому в майбутньому розвиток гончарства бачиться не у «відродженні» гончарних осередків із масовим виробництвом гончарного посуду, а у розвитку індивідуальної творчості окремих майстрів, приватних майстерень. Використання ж ними чи заперечення давніх народних традицій значною мірою залежатиме від національного клімату в державі, від бажання й спроможності державців утверджувати новочасні суспільні ідеали, основані на спадщині національної культури; від усвідомлення того, що зовні байдужа, споглядальна позиція урядовців насправді є санкціонованою підтримкою американізованої, бандитської культури.

Очевидячки, **невдовзі не доведеться говорити про сучасні осередки народного гончарства: ще «живі» осередки мають дві перспективи – відійти в небуття або ж реформуватися, за активної участі органів місцевої влади й місцевого самоврядування, у центри художньої культури і туризму.** Окремі з них зусиллями творчої інтелігенції й за підтримки держави розвиватимуться як центри гончарної культури України через заснування в них музеїв гончарства, шкіл мистецтв, відкриття приватних гончарних майстерень, розвиток

у них туризму. Прикладами тут можуть бути такі визначні гончарні осередки України, як Опішне і Косів.

Глобалізація світового простору, уніфікація, інтернаціоналізація майже всіх виявів повсякденного життя українців вихолощують національно-духовну наповненість сучасної кераміки, змінюють усталені форми посуду, руйнують етнічні естетичні стереотипи і традиційні уявлення про Красу. Виродження культури народного гончарювання в Україні в цілому відповідає тенденції до занепаду національної культури на теренах України під тотальним наступом західної ідеології. За нинішніх інтеграційних процесів, відкритості кордонів і незахищеності національної культури етнічна специфіка народної художньої культури може втриматися лише в державах, уряди яких сповідують національні духовні цінності й культивують серед співгромадян історичні традиції й естетичні стереотипи. Заохочувана урядовцями «мода» на національне спроможна консолідувати суспільство значно ґрунтовніше, аніж будь-які інші елементи суспільної свідомості.

Історичний досвід свідчить, що на терені України впродовж останніх 200 літ жодному діячу науки, культури, мистецтва або чиновнику, жодній приватній чи державній установі не вдалося відродити до повноцінного життя жодного завмерлого гончарного осередку. Подібні спроби неодноразово робили й за межами України, але і в інших країнах вони були безплідними. Ще 1927 року професор Л.Г.Оршанський писав про це так: «Отдельные энтузиасты, особенно в Германии, 2-3 человека во Франции, в Англии – один только Рескин и лишь отчасти В.Моррис, делали совершенно бесплодные попытки вызвать к жизни крестьянское творчество и старинные художественные промыслы, а у горожан – любовь к деревенскому искусству. Движение это по своей идеологии очень интересно, на него потрачено много искренности, доброй воли, хороших слов и материальных средств, но мало здравого смысла – и результаты этого своеобразного «лицом к деревне» ко времени начала войны равнялись нулю. После войны такое меценатство ещё безнадежнее..» [213, с.7]. І навіть багаторічні спроби підтримки майстрів у існуючих осередках з часом зводилися нанівець логікою їх подальшого існування в постійно змінюваних умовах економічного життя. Будь-які зусилля в цьому напрямку завжди мали й матимуть тимчасовий характер. Поквавлення творчого життя в осередку, як правило, ув'язується з часом активної діяльності в ньому певної групи майстрів чи окремої харизматичної особистості, зусилля яких, на жаль, не успадковуються їхніми наступниками, а тому поступ так і завершується через декілька років інерційного руху після відходу ініціаторів. Так було з колосальним обсягом роботи щодо підтримки кустарів, здійсненої губернськими земствами впродовж 1880-х – 1910-х років. Вони дали могутній поштовх подальшому розвитку окремих осередків гончарства, позитивний вплив яких і досі відчувається в окремих із них. Але будь-яка суспільна, національно значуща ідея для своєї багатолітньої реалізації потребує багатьох рук і щирого подвижництва, яких завжди бракувало українцям, принаймні впродовж ХХ століття, як не було й належної підтримки з боку провідників держави. Згадаймо тут майже винятковий приклад художника-кераміста, сина гончаря із села Жорнище, що на Вінниччині, Петра Ганжі, який наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років своєю активною діяльністю в гончарній столиці України – Опішному – витворив унікальну творчу атмосферу, яка справила потужний вплив не лише на опішненських гончарів, а й взагалі на духовне життя в Україні. Від середини 1970-х років, коли Петра Ганжі вже не було в Опішному, місцеве гончарство почало втрачати високий дух творчості, ауру одухотворення глини, і цей процес тепер доходить фіналу з відходом корифеїв опішненського гончарства.

А ось приклад іншого спрямування зусиль на утвердження гончарного осередку, коли пріоритетом стала не стільки робота з майстрами і творення самобутньої гончарної атмосфери, скільки оновлення матеріально-технічної бази гончарного виробництва. Упродовж 1983–1985 років, за ініціативою васильківського художника-кераміста Григорія Денисенка, на його батьківщині – у селі Олешня, що на Чернігівщині, – було «побудовано на

рівні сучасних техніки і технологій керамічну базу. Цех уже виробляв продукції в асортименті більше 20 зразків [...]. Та не так сталося, як гадалося [...]. Знайшлися же такі місцеві провідисвіти, які через «прихватицію» привласнили і знищили таку прекрасну керамічну базу [...]. Це злочин» [84, с.27].

Від 1985 до 2000 року тривав експеримент Національної спілки майстрів народного мистецтва України зі створення матеріальної бази для розвитку народного гончарства в славетній Бубнівці. Проте сподіваного результату зусилля не принесли й осередок був полишений на остаточне згасання. Тим часом Спілка заходила створювати новітній гончарний осередок в м.Чигирин Черкаської області. Проте про ефективність цих намірів можна буде говорити не раніше, аніж через декілька років [401, с.264].

Безрезультатно завершилися і спроби львівської творчої інтелігенції відродити Гавареччину як унікальний центр димленої кераміки. Зусилля Львівського Товариства Лева, подвижництво художника-кераміста Ярослава Славінського та багатьох інших ентузіастів народного мистецтва привернули увагу громадськості до нагальних проблем осередку, але так і не переконали органи місцевої влади в необхідності конкретних дій у цьому напрямку. Більше того, нині село нагадує руїну – у центрі поселення бовваніють пограбовані школа, клуб, магазин, далі – напівзруйновані хати. Моторошно стає від споглядання цього самотнього талантами куточку України, злочинно занедбаного місцевою владою.

Для тих мрійників, кому недостатньо поданих вище прикладів безплідного відродження гончарних осередків України, процитую ще й слова аргентинського керамолога, **професора Хорхе Чіті**, який, на основі вивчення світової художньої практики в галузі гончарства, прийшов до висновку: «Неможливо зберегти кустарний промисел в музеї чи в журналі. Для цього треба зберегти суспільну й економічну структуру, колективну організацію праці...» [435, р.182].

Отже, сьогодні, як ніколи, важливо першочергово зберегти свідчення гончарної культури минулих епох. Перед сучасними керамологами постає державної ваги завдання: фундаментально обстежити існуючі й колишні гончарні осередки, записати спогади майстрів, зафіксувати на плівку технологічні прийоми роботи, зібрати глиняні вироби, гончарські інструменти, зафіксувати професійну лексикку. Усе це дозволить сформувати унікальний банк етнографічних даних, значення яких для самоідентифікації, самоствердження, відтворення етнічної історії українців, ідеологічного обґрунтування розбудови Української Держави тільки в майбутньому буде належно поціновано.

КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА СТРИМУВАННЯ КЕРАМОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

Керамологія в Україні від середини XIX століття розвивалася до певної міри співвідносно зі станом гончарного промислу, окресленому в попередньому підрозділі. Упродовж другої половини XIX – початку XX століття інтерес органів місцевого самоврядування до кустарного гончарного промислу в Україні стимулювався масштабами його поширення, високим рівнем розвитку і намаганням зробити його конкурентоспроможним у боротьбі з промисловим виробництвом. Цими причинами зумовлювалася й нечувана доти активізація дослідницької діяльності економістів, статистів, технологів, етнографів, які за замовленнями земств намагалися з'ясувати реальний стан промислу й спрогнозувати його майбутнє. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що часові максимального поширення промислу й найбільших обсягів його виробництва відповідало й максимальне зацікавлення ним з боку органів місцевого самоврядування, вчених, громадськості. З його неухильним занепадом

Український керамолог ЯКІВ РИЖЕНКО під час ув'язнення. Полтава. 1931. Фото з кримінальної справи №15125-С. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, інв. №719 [186, с.306]

Український керамолог ЄВГЕНІЯ СПАСЬКА під час вимушеного життя в Казахстані (1934 року заслано в м.Уральськ, Росія). Алма-Ата, Казахстан. 1958-1959 роки. [Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені Максима Рильського НАН України. – Ф.48. – Оп.1. – Од.36.2]

інтерес поступово згасав і переходив з економічної площини в суто науково-історичну. Влада втрачала економічні важелі впливу на стан гончарства й неспроможна була пролонгувати його закономірну агонію. Усвідомлюючи невідворотність втрати потужного пласту народної культури, що сягає своїми витокami найдавніших епох, науковці активізували польові дослідження, щоби максимально зафіксувати професійні знання гончарів, гончарну лексику, звичаєвість, світоглядні уявлення, а водночас і зібрати презентативні колекції глиняних виробів і гончарних інструментів.

Водночас, як констатував видатний український керамолог **Юрій Лашук**, «...не меншу вагу мало засвоєння того величезного фактичного матеріалу, який нагромадила науково-дослідна думка. Вже майже сторіччя триває вивчення української народної кераміки. За цей час виникла значна література, присвячена різним аспектам цього явища матеріальної та духовної культури народу» [145, арк.16-17]. Цьому значною мірою сприяло запровадження в країні 1925 року інституту аспірантури як однієї з форм підготовки кадрів науковців. Першими українськими керамологами-аспірантами стали Яків Риженко, Євгенія Спаська та Лідія Шульгина. Вони активно досліджували гончарство Полтавщини, Чернігівщини та Поділля, головним чином, у польових умовах. У той же час до вивчення українського гончарства долучилися Н.Геппенер [60], М.Фріде [387] та інші вчені. Проте наукове осмислення джерельної бази, сформованої значними зусиллями не одного покоління дослідників, від кінця 1920-х років відбувалося в надзвичайно несприятливих для українського народознавства умовах совєтського тоталітарного режиму. Яків Риженко 1929 року встиг захистити першу дисертаційну керамологічну роботу [184, с.255, 257]. Проте невдовзі він, як і багато інших учених, змушений був припинити будь-які дослідження гончарства внаслідок арешту.

Перша сторінка книги ОСИПА БІЛОСКУРСЬКОГО «Керамічна технологія» – першого українського підручника для кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень. Харків. 1928 [14]

Тим часом, у 1920-х роках в Україні інтенсивно розвивалася гончарна промисловість. У Харкові було створено Український науково-дослідний інститут вогнетривів [299, с.443]. 1928 року побачив світ перший український підручник для кустарно-промислових шкіл та навчальних майстерень – «Керамічна технологія». Його автор – технолог-кераміст Осип Білоскурський – передне слово до книги почав із визначення: **«Керамічна технологія є наука, яка вивчає матеріали, вживані в керамічному виробництві, вивчає способи їх приготування, а також способи виготовляти різні вироби керамічні»** [14, с.3].

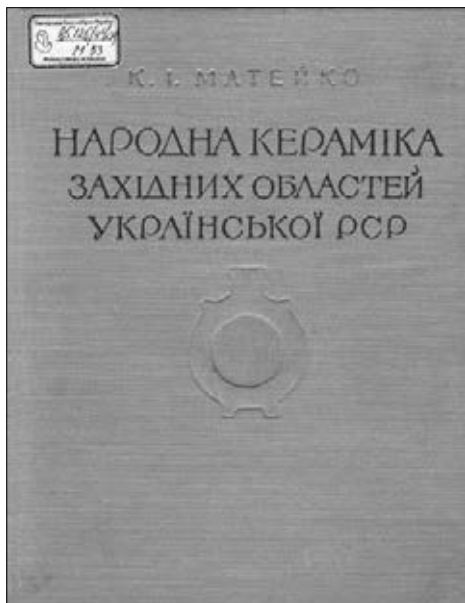
Загалом же, до кінця 1920-х років українська керамологія розвивалася в тих же напрямках і цікавилася переважно тими ж аспектами вивчення традиційного гончарства, як це було й у країнах Європи. Проте більшовицький переворот 1917 року спершу припинив будь-які керамологічні дослідження, які стали неможливими в умовах перманентної громадянської війни, згодом дослідження відновилися за доби НЕПу й тривали до кінця 1920-х років, а надалі все докорінно змінилося. У советській імперії почала реалізовуватися державна політика знищення кустарів як

економічної групи продуктивного населення, боротьби з етнічними виявами національних культур, знищення вчених-народознавців. У ті роки, як уже мовилося, було репресовано когорту молодих, перспективних науковців, які активно розгортали керамологічні студії і своїми пошуками значною мірою поставали в авангарді європейської керамологічної думки (Яків Риженко, Євгенія Спаська, Марія Фріде, Лідія Шульгіна).

Тим часом, доки українська керамологія після проведених більшовицьких репресій продовжувала агонізувати, у Росії квітнувало «офіційне» мистецтвознавство, яке безсоромно підносило неіснуючі досягнення росіян у народній кераміці до вершинних явищ світового мистецтва і всіляко принижувало незаперечні мистецькі досягнення українських гончарів. Ідеологом «російських пріоритетів» у дослідженнях гончарства XVIII – початку XX століття впродовж 1945–1959 років був московський «крупный искусствовед, теоретик и общественный деятель» Олександр Салтиков [319, с.5]. Як зазначав інший московський мистецтвознавець Марія Некрасова, *«...до выхода в свет трудов А.Б.Салтыкова о русской керамике считалось, что керамическое искусство в России развивалось под различными европейскими влияниями... Этот интереснейший вид народного творчества был по существу вновь открыт А.Б.Салтыковым»* [195, с.9]. На жаль, мистецтвознавці воліють не згадувати про те, що «відкриття» відбувалося способом усілякого применшення вченим впродовж 1950-х років загальноновизнаних досягнень українського гончарства. Адже саме Салтиков поширював міф про світову славу скопинської скульптурної кераміки, *«так как ничего равного этим произведениям русского народного искусства мы не видим среди скульптурных посудных изделий других народов»* [319, с.470], і замовчував, що гончарі Скопина запозичили форми й стилістику виробів в українських майстрів [див.: 286]. І той самий «неутомимый исследователь и талантливый организатор, смелый экспериментатор-производственник и глубокий теоретик» Салтиков вигадував усілякі фальсифікати, щоб тільки доказати неможливість впливу українського

гончарства на кераміку Росії, і поширеність в Україні гжельської кераміки, чого ніколи не було. Ось як «теоретик», усупереч історичним фактам, тенденційно висмикуючи окремі фрази з опису Чернігівського намісництва Опанаса Шафонського, робив українців бездарними в художніх ремеслах, у тому числі і в гончарстві: «Известные нам памятники не дают оснований предполагать в России XVIII века существование другого, кроме Гжели, гончарного района, выпускавшего майолику, которая расходилась бы по всей стране и памятники которой могли бы находиться на Украине и в Великороссии, на севере и на Кавказе. Тем не менее, в литературе имеется попытка один вид этих майоликовых изделий, а именно кувшины в виде двуглавого орла, приписать украинскому производству, с чем никак нельзя согласиться. Чрезвычайно обстоятельное описание Черниговского наместничества, составленное в 1786 году А.Шафонским, дает очень полную картину состояния украинской экономики того времени и в том числе детально освещает все гончарные производства. Из этих очень подробных сведений видно, что в разных местах Украины в 80-х годах XVIII века производилась только самая простая гончарная посуда для местного рынка. В исключительных случаях ее вывозили в южные местности для обмена на зерно. Наряду с этой местной посудой на украинских ярмарках продавалась «глиняная Московская посуда», и «горшечная» посуда из Калуги», а на больших ярмарках «Саксонская фарфоровая» и «Московская каменная посуда». Знаменитая Опошня в то время занималась не гончарным, а селитряным промыслом. В богатом материале, собранном А.Шафонским, бросается в глаза отсутствие художественных ремесел, и сам автор говорит, что «ремесел, рукоделий и художеств почти никаких нет». Некоторое исключение составляли изразцы, но и они были «значительно хуже Московских и Коломенских» [195, с.7; 319, с.216]. Не зупинятимуся детально на спростуванні українофобних вигадок, оскільки будь-хто, не заражений шовіністично-імперським словоблудством, може порівняти керамологічні експозиції російської й української кераміки, і зробити власний висновок щодо цього. Я ж подам тільки одне з багатьох відомих свідчень кінця XIX століття, автор якого достатньо об'єктивно співставляє явища гончарної культури. 1894 року керамолог Іван Зарецький стверджував: «...Из собственного нашего личного сравнения местных изделий с изделиями Московской и Киевской губерний; о первых можно сказать, что только самые плохие наши гончарные изделия могут быть сравняемы с московскими, по крайней мере, теми, которые пришлось видеть на Сухаревке: на них нет никакого орнамента, а также и глазури, не говоря уже о формах, которые крайне некрасивы» [95, с.2-3].

Під ідеологічним пресингом тоталітарної системи, за умов домінування наукоподібних вигадок «крупних іскусствоведов» покоління українських керамологів 1950-х – 1960-х років нерідко недооцінювало, публічно применшувало або ж хибно кваліфікувало досягнення своїх попередників, особливо ж у 1930–1950-ті роки, коли наукові судження потворно поєднувалися з політико-примусовими. Наприклад, керамолог Катерина Матейко стверджувала, буцімто «буржуазна етнографія не провадила систематичного дослідження народної кераміки для вивчення культури й побуту українського народу та його мистецьких національних особливостей... Буржуазні вчені відривали дослідження розвитку народної кераміки від суспільно-економічних умов...» [167, с.4]; «Ряд этнографов и искусствоведов, исходя из буржуазно-националистических концепций (Ф.Волков, М.Габерляндт, Т.Северин и др.), стремились оторвать развитие этой отрасли материальной культуры украинского народа от культуры великого русского народа... Вопреки утверждениям буржуазных националистов, которые фальсифицировали историю и отрицали родство украинской керамики с керамикой русского народа, украинская керамика развивалась в теснейшей связи с культурой русского народа» [165, с.5, 15], і так далі, ігноруючи при цьому той факт, що советська влада взагалі згорнула будь-яке вивчення етнічних особливостей народного гончарства. Свідченням цього є хоча б і те, що етнографічне дослідження гончарства Катерини Матейко було першим і останнім в окупованій Україні. «Українська народна кераміка

Обкладинка книги співробітника Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР, кандидата історичних наук, керамолога КАТЕРИНИ МАТЕЙКО «Народна кераміка західних областей Української РСР XIX–XX ст. (історико-етнографічне дослідження)». Київ. 1959 [167]

– один із вершинних здобутків національної культури, – зазначав Юрій Лашук, – вивчення і оцінка якої у XX ст. обмежувалася колоніальними режимами і гальмувалася в народознавчих центрах» [263, с.413]. Відтоді й до 1995 року всі дисертації з проблем гончарства, захищені в Україні, мали виключно мистецтвознавчий, археологічний чи мовознавчий характер. Та й захищено їх було вкрай мало.

Хронологія надзвичайно млявого керамологічного поступу за окупаційної доби об'єктивно відображена в поодиноких захистах дисертацій гончарної проблематики. Основними з них були такі (інформацію подаю за текстами відомих мені авторефератів):

1949. Г.Віницька (Київ). «Терракоты Ольвии и их значение как исторического источника» [41];

- 1953. Рива Ветштейн (Київ).** «Керамическое производство Ольвии первых веков нашей эры» [40];
- 1954. Марія Кривчанська (Полтава).** «Лексика гончарного промысла Полтавской области» [137];
- 1955. Катерина Матейко (Львів).** «Украинская народная керамика XIX–XX вв. (Историко-этнографическое исследование)» [165];
- 1958. Юрій Лашук (Львів).** «Косовская керамика XIX–XX вв.» [148];
- 1964. Ірина Сакович.** «Украинская советская народная керамическая скульптура» [318];
- 1965. В.Г.Гаврилов.** «Роль художественной керамики в быту (по материалам исследования народной керамики западных областей Украины и Закарпатья)» [53];
- 1969. Леся Данченко (Київ).** «Народная керамика Среднего Приднепровья (Историческое развитие и локальные особенности)» [81];
- 1969. Олександр Тищенко (Київ).** «Древнерусская и украинская керамика X–XVII вв. (Особенности и принципы декорирования)» [366];
- 1970. Василь Щербак (Київ).** «Современная украинская майолика (Тенденции развития и художественные особенности)» [420];
- 1971. Юрій Лашук (Львів).** «Украинская народная керамика XIX–XX ст.» [148];
- 1972. Борис Василенко (Одеса).** «Керамические клейма из античных поселений на побережье Днестровского лимана как источник для изучения торговых связей Северо-Западного Причерноморья с греческим миром V–III вв. до н.э.» [32];
- 1975. Тамара Мовша (Київ).** «Антропоморфная пластика Триполья (реалистический стиль)» [188];
- 1975. Ніна Лейпунська (Київ).** «Амфоры из Ольвии VI–IV вв. до н.э.» [152];
- 1981. Надія Гаврилюк (Київ).** «Керамика Степной Скифии» [56];
- 1982. Микола Чмихов (Київ).** «Орнамент эпохи бронзы Степной Украины как исторический источник в изучении первобытного мировоззрения» [404];
- 1983. Ніна Левун (Дніпропетровськ).** «Семантическая и словообразовательная структура украинской терминологии художественной керамики» [151];

1984. Орест Голубець (Львів). «Декоративная керамика в современной архитектурно-пространственной среде (на материалах искусства декоративной керамики Украины 60-х – начала 80-х годов)» [66];

1985. Василь Гудак (Львів). «Народная керамика восточноподольской зоны Украинской ССР (художественные особенности)» [74];

От і все: упродовж 1950–1985 років 8 авторів захистили 9 дисертацій з мистецтвознавчої керамології, 2 – з керамолінгвістики, 1 – з етнографічної, 7 – з археологічної. Автореферати всіх дисертацій українських керамологів написано чужою мовою (російською) мовою, і це нав'язування нашим ученим мови окупантів тривало до 1993 року.

Найбільш узагальнюючим дослідженням художніх аспектів українського гончарства стала докторська дисертація Юрія Лащука «Українська народна кераміка XIX–XX ст.» (1969) [145]. Проте вона так і залишилася неопублікованою. У той же час до середини 1970-х років побачили світ кілька поважних досліджень гончарства окремих історико-етнографічних регіонів України. Це, насамперед, монографії Катерини Матейко «Народна кераміка західних областей Української РСР XIX–XX ст.» (1959) [167], Лесі Данченко «Народна кераміка Середнього Придніпров'я» (1974) [83].

Проте не з'явилося ані одного дослідження гончарства як вияву духовної культури українців чи й навіть ґрунтовне дослідження одного або хоча б кількох локальних осередків гончарства. Джерельна база керамологічних студій збагачувалася надто повільно й здебільшого несистематично. Отже, ідеологія тоталітаризму зорієнтовувала вчених не на поглиблені студії ще не вивчених аспектів гончарства, а переважно на поверхове узагальнення матеріалів, зібраних попередниками. Достатньо красномовний факт: в Україні до 1958 року, а також упродовж 12 років (1972–1983) не було захищено ні одної керамологічної дисертації мистецтвознавчого характеру!!!

У той же час захищалися праці (7 дисертацій) археологічної спеціалізації. Колоніальна компартійна ідеологічна машина цілеспрямовано відводила вчених від вивчення етнографічних та художніх аспектів гончарства доби формування української нації, а натомість спрямовувала їх на вивчення давніх культур, особливо не пов'язаних із формуванням етнічних особливостей українського народу. Тому в археології дозволеною зоною для керамологічних студій завжди була антична кераміка, причому здебільшого не гончарство загалом, а певні групи глиняних виробів (скульптурна теракота, амфори) чи їх елементи (тавра), тобто проблематика, яка виходила здебільшого на з'ясування питань давньої економіки, а не духовної культури. Якщо за доби сталінізму керамологів тоталітарна система винищувала фізично, то впродовж брежнєвсько-горбачовського періоду вчених, які починали вивчати українську кераміку й захищали керамологічні кандидатські дисертації, керівники наукових установ переорієнтовували на цілком інші теми. Так, Катерина Матейко практично припинила керамологічні дослідження й почала вивчати український

Обкладинка книги кандидата мистецтвознавства, керамолога ЛЕСІ ДАНЧЕНКО «Народна кераміка Середнього Придніпров'я». Київ. 1974 [83]

народний одяг; Юрій Лащук – народне мистецтво Полісся. Усі, без винятку, археологи та мовознавці, більшість мистецтвознавців, які захищалися з керамологічної проблематики, згодом припинили систематичні дослідження в цьому важливому й перспективному для української науки напрямку. І дуже шкода, що талановиті вчені, які набули досвіду дослідження гончарства, мали певні напрацювання й досягнення, різко відходили від керамології й починали торувати інші наукові шляхи. Вони не бачили ніякого зиску від підготовки на основі дисертацій монографій, а тому й донині не опубліковані, а отже, і не введені в повноцінний науковий обіг їхні керамологічні дослідження (Марія Кривчанська, В.Г.Гаврилов, Олександр Тищенко, Юрій Лащук, Борис Василенко, Тамара Мовша, Надія Гаврилюк, Микола Чмихов, Ніна Левун, Василь Гудак, Галина Новикова, Ростислав Шмагалю, Лариса Виногородська, Віра Гупало, Олена Клименко, Валентина Бережняк, Ірина Козир, Любов Спанатій, Олег Кошовий, Сергій Рижов, Володимир Власов, Агнія Колупаєва, Романа Мотиль, Галина Івашків). Із 43 захищених в Україні керамологічних дисертацій тільки 15 було опубліковано у вигляді монографій!!! Такий стан справ і **постійне переорієнтування вчених на інші теми, не тільки не сприяли системності українських керамологічних студій, а й не давали поодиноким ученим можливості наукового зростання, набуття фахового професіоналізму, захисту докторських дисертацій, а отже, і виховання учнів і формування наукових керамологічних шкіл** (до речі, така колоніальна програма втілюється в життя й донині!!!). Ні про яке структурування керамології в самостійну наукову дисципліну на той час і мови не могло бути.

Аналіз усіх несприятливих для розвитку української керамології обставин дозволив доктору мистецтвознавства, керамологу Юрію Лащуку в середині 1980-х років зробити такий узагальнюючий висновок: «...Стан вивчення класичної спадщини української кераміки – цього феномена не тільки слов'янського, а й світового мистецтва – викликає неабияку стурбованість. Адже в системі Академії наук України вже не залишилося жодного спеціаліста зі вченим ступенем, який би систематично працював над народною керамікою, ростив молодь. Нагадаймо, що в інших республіках та країнах, де ця спадщина не більша від нашої, – керамікою займаються цілі колективи. Не менше сумні справи і з популяризацією цієї галузі нашої культури. Вже понад десять років ми не бачимо нових монографій, наукових розробок на цю тему. Принагідно скажу, що у наших сусідів – угорців чи поляків – постійно, чи не щорічно, виходять фундаментальні праці як історико-етнографічного, так і мистецтвознавчого спрямування» [147, с.377].

ЗАВЕРШЕННЯ ДОБИ СТАГНАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

Таку ж тенденцію, закономірно, було пролонговано й у часи компартійної «перестройки» та в перші роки Незалежності України, коли керамологічні дисертації захистили:

- 1988. Тетяна Романець (Київ).** «Древние истоки форм и декора украинской народной керамики 2-й пол. XIX–XX вв.» [313];
- 1992. Фаїна Петрякова (Львів).** «Художественный фарфор Украины (конец XVIII – начало XX ст.» [229];
- 1992. Ростислав Шмагалю (Львів).** «Гончарные промыслы Украины конца XIX – начала XX веков (Исследование организационно-творческих процессов)» [414];
- 1993. Віра Гупало (Львів).** «Средневековая керамика запада Украины (конец VIII – XV вв.)» [76];

1993. **Лариса Виногородська (Київ)**. «Кахлі Середнього Подніпров'я XIV – середини XVIII ст.» [42].

Проте вже в середині 1990-х років з'явилися нові позитивні тенденції з висвітлення «недозволених» раніше аспектів побутування традиційного гончарства, які потужно творили передумови до організаційного структурування керамології як окремої наукової дисципліни. Відтоді було захищено такі керамологічні дисертації:

1995. **Олена Клименко (Київ)**. «Народна кераміка Опішні (до проблеми традицій та інновацій в народних художніх промислах)» [120];
1995. **Олесь Нога (Львів)**. «Художньо-промислова кераміка Галичини кінця XIX – початку XX століть» [203];
1995. **Олесь Пошивайло (Опішне)**. «Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна)» [295];
1996. **Валентина Бережняк (Ніжин)**. «Гончарська лексика східнополіського діалекту» [9];
1996. **Тарас Ткачук (Київ)**. «Орнаментация мальованого посуду трипільсько-кукутенської спільності як знакові системи (етапи В II – С II γ II)» [367];
1996. **Ірина Козир (Київ)**. «Кераміка сарматських поховань території України як історичне джерело» [125];
1997. **Любов Спанатій (Миколаїв)**. «Гончарна лексика в говорах української мови» [348];
1997. **Олег Кошовий (Львів)**. «Галицькі керамічні плитки XII–XIII ст. (Генеза. Іконографія. Семантика)» [134];
1998. **Ігор Пошивайло (Полтава)**. «Міфо-ритуальні аспекти гончарства як полісемантичної знакової системи» [237];
1999. **Сергій Рижов (Київ)**. «Кераміка поселень трипільської культури Буго-Дніпровського межиріччя як історичне джерело» [310];
1999. **Володимир Власов (Сімферополь)**. «Етнокультурные процессы в Крыму в III в. до н.э. – IV в. н.э. (по материалам лепной керамики)» [45];
1999. **Агнія Колупаєва (Львів)**. «Українські кахлі XVIII – початку XX ст. (Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевість)» [127];
2000. **Романа Мотиль (Львів)**. «Українська димлена кераміка XIX–XX століть (Історія, типологія, художні особливості)» [191];
2001. **Олег Слободян (Косів)**. «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття (Історія, типологія, художні особливості, майстри)» [334];
2004. **Лідія Мельничук (Вінниця)**. «Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX століття)» [172];
2004. **Галина Івашків (Львів)**. «Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінуючі мотиви, художні особливості)» [108];
2005. **Анатолій Щербань (Опішне)**. «Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III ст. до н.е. (за керамічними матеріалами)» [422];
2006. **Людмила Метка (Опішне)**. «Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття» [173];
2006. **Наталя Кубицька (Луцьк)**. «Гончарські осередки Кульчина та Рокити кінця XIX – XX століть (Історія, типологія, художні особливості)» [139].

Узагальнюючи цей дисертаційний калейдоскоп, подам підсумкову статистичну динаміку захисту відомих мені 43 дисертацій керамологічної проблематики впродовж 1940-х – 2006 років: 1940-ві – 1; 1950-ті – 4; 1960-ті – 4; 1970-ті – 5; 1980-ті – 6; 1990-ті – 16; 2000–2006 – 7. Як видно, 1940-ві – 1980-ті роки були стагнаційно-плановими – упродовж кількох десятиліть в Україні, як за рознарядкою, захищалися від 4 до 6 «гончарних» дисертацій. Посутньо нічого не змінилося й у 1980-ті роки, хоча вже помітна тенденція до активізації керамологічних досліджень. Своєрідний керамологічно-дисертаційний бум відзначено

в 1990-ті роки, коли майже щорічно захищалися дисертації, нерідко в один і той же рік – по 2-3 (1992 – 2; 1993 – 2; 1995 – 3; 1996 – 3; 1997 – 2; 1999 – 3). Така ж стала тенденція спостерігалася і в перше п'ятиріччя XXI століття.

Особливістю сучасних досліджень мистецтвознавчої керамології є виключне зосередження вчених на вивченні етнографічної кераміки. Сучасне мистецтво, сучасні художні процеси в гончарному промислу не вивчаються, як не аналізується й творчість художників-керамістів. В Україні не захищено жодної дисертації, присвяченої творчості одного мистця (народного чи «вченого»). З-поміж праць археологічної керамології відсутні роботи з дослідження технології гончарного виробництва.

Аналіз тематичного спрямування й змістового наповнення досьогочасної дисертаційної спадщини української керамології дозволяє зробити висновок, що **незважаючи на вкрай несприятливі умови для поступального розвитку, впродовж 1950-х – 1980-х років вивчення різних аспектів побутування гончарства і глиняних виробів остаточно утвердилося в Україні як міждисциплінарна галузь наукових знань**. Наступного десятиліття, тобто впродовж 1990-х років, палітра наукових пошуків керамологів стала незрівнянно розмаїтішою, значно поглибилися наші знання про гончарство на теренах України, що дає підстави для означення цього періоду як завершального в процесі структурування української керамології в окрему наукову дисципліну.

УЖОЗЕМНІ СТУДІЇ ГОНЧАРНОЇ СПАДЩИНИ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Тим часом, оглядаючись назад, констатую вкрай мляве вивчення гончарства, кераміки на території України саме українськими вченими-археологами. Красномовний факт: упродовж 50 років (1949–2006) у нас було захищено лише 13 дисертацій з проблем археологічної кераміки. Майже за той самий час (1950–2003) чужоземні вчені (як виняток, одна мешканка України) захистили щонайменше 16 дисертацій за межами України з проблем археологічної кераміки, у яких гончарні матеріали з етнічних (сучасних) територій України становлять від 30 до 100%. Половину з них присвячено вивченню античної кераміки, що є сталою традицією російської керамології ще з другої половини XIX століття, яка мала відображати причетність північної імперії до провідного центру творення європейських культурних цінностей:

- 1950. Ніна Лосева (Ленінград).** «Краснолаковая керамика Боспора (II в. до н.э. – IV в. н.э.) по материалам Пантикапея и Фанагории» [159];
- 1952. Ніна Сорокіна (Ленінград).** «Античная архитектурная терракота» [347];
- 1962. Александр Бобринский (Москва).** «Гончарные круги Восточной Европы IX–XI вв.» [18];
- 1967. Елизавета Кастанаян (Ленінград).** «Лепная керамика боспорских городов (этнические и культурные связи Боспорского царства по керамическим данным)» [113];
- 1971. Айна Погожева (Москва).** «Глиняная антропоморфная пластика трипольской культуры (Триполье- А)» [230];
- 1974. Капиталина Зайцева (Ленінград).** «Местная расписная керамика Ольвии эллинистического времени (IV – II вв. до н.э.)» [93];
- 1979. Александр Бобринский (Москва).** «Гончарство Восточной Европы: Источники и методы изучения» [22];

1988. Сергей Внуков (Москва). «Светлоглиняные амфоры I в. до н.э. – I в. н.э. как источник по экономической истории Северного Причерноморья» [48];
1990. Вера Балабина (Москва). «Зооморфная пластика культуры Триполье» [7];
1996. Ирина Вдовиченко (Москва). «Аттическая краснофигурная керамика IV в. до н.э. из Северного Причерноморья» [39];
1997. Лариса Седикова (Москва). «Керамическое производство и импорт в Херсонесе в IX в.» [322];
1997. Владимир Коваль (Москва). «Керамика Востока и Византии на Руси (конец IX–XVII вв.)» [124];
1998. Елена Захарова (Воронеж). «Сосуды со знаками срубной культурно-исторической общности» [96];
2002. Сергей Сенаторов (Санкт-Петербург). «Лепная керамика кизил-кобинской культуры: типология и хронология» [331];
2003. Сергей Внуков (Москва). «Проблемы амфорного производства и торговли в Причерноморье (I в. до н.э. – II в. н.э.)» [47];
2003. Владимир Сарапулкин (Липецк). «Керамика и керамическое производство лесостепного варианта салтово-маяцкой культуры» [320].

Спостерігається й таке явище, що окремі з перелічених вище чужоземних учених, які писали кандидатську дисертацію на тему гончарства, кераміки, продовжують розпочаті ними керамологічні студії й захищають уже докторські керамологічні дисертації (Олександр Бобринський, Сергій Внуков). В Україні ж, упродовж XX – початку XXI століття тільки один учений – Юрій Лашук – послідовно захищав кандидатську і докторську дисертації з керамологічної проблематики. Усі дослідження гончарства інших учених, які захистили кандидатську дисертацію, у більшості випадків, надалі перестали бути для них пріоритетними.

Прикметне й таке спостереження: в Україні не захищено жодної дисертації з проблематики гончарства, що побутувало на території якоїсь іншої зарубіжної держави. Тобто, українські вчені зосереджені на вивченні цього явища виключно на своїх етнічних (державних) територіях. Тим часом, для чужоземних учених українська державна територія звично залишається «своєю» і ця імперська традиція продовжується й донині. І в цьому не бачу нічого поганого, за винятком двох суттєвих моментів. По-перше, Україна, напевно, чи не єдина європейська країна, чиє гончарство, виявляється, більше вивчають іноземні вчені, а не вітчизняні (захист 2006 року в Санкт-Петербурзі Ольгою Карповою дисертації «Украинское гончарство по материалам собрания Российского этнографического музея (конец XIX – XX вв.)» [111] – ще один приклад висловленої думки). А по-друге, це тривожний сигнал у плані наявності задекларованої самостійності країни й повноцінного самоврядування академічної науки. Загальновідомо, що історичні науки на колишніх постсовєтських територіях були вкрай заполітизовані. Не позбулися вони всіх нав'язаних політичних стереотипів і донині. Отже, є небезпека пролонгування в зарубіжних дослідженнях гончарства за глиняними виробами з території сучасної України совєтських імперських історико-політичних догм, які й досі сповідують чужоземні вчені. На це можна було б і не звертати увагу, якби українці самі себе вивчали принаймні в кілька разів інтенсивніше, аніж чужоземці. Але оскільки протистояти вітчизняними дослідженнями поки що не вдається, є небезпека формування за межами України неадекватних історичним реаліям уявлень про особливості історичного розвитку й досягнення гончарства на території України.

2.2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТРУКТУРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

- Домашній музей гончарської родини Пошивайлів як провісник Національного музею гончарства (193)
- Заснування Музею гончарства в Опішному (195)
- Розгортання польових керамологічних досліджень (200)
- Розбудова керамологічних джерелознавчих структур (204)
 - Гончарська книгозбірня України (204)
 - Національний архів українського гончарства (207)
 - Створення візуальних керамологічних джерел та започаткування візуальної керамології (207)
- Вивчення чужоземного досвіду керамологічними студій (211)
- Мас-медійне забезпечення керамологічного поступу (213)
- Видавництво «Українське Народознавство» (220)
 - «Українське Гончарство» (224)
- «Етнографія українського гончарства» як каталізатор організаційного структурування української керамології (226)
- Відкриття Науково-дослідницького центру українського гончарства (232)
 - Національні керамологічні форуми (233)
- Формування суспільної думки про необхідність створення академічного керамологічного інституту (243)
- Опертя на Інститут народознавства НАН України (246)
 - Клопотання Степана Павлюка (247)
- Нездійснений проект створення Національного центру досліджень, розвитку та популяризації українського гончарства (249)
- Розробка установчих документів Інституту керамології (251)
 - «Феноменологія гончарства» як початок українських фундаментальних студій світового гончарства (252)
- Заснування Українського керамічного товариства (254)
- Основи Національної програми розвитку в Україні керамології, мистецтва кераміки та гончарного виробництва (259)
- Створення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (262)

ДОМАШНІЙ МУЗЕЙ ГОНЧАРСЬКОЇ РОДИНИ ПОШИВАЙЛІВ ЯК ПРОВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ГОНЧАРСТВА

Джерелом формування ідеї створення й розбудови в гончарній столиці України Національного музею гончарства стало подружжя славних опішненських гончаря й гончарки-малювальниці – Гаврила Ничипоровича (1909–1991) та Явдохи Данилівни (1910–1994) Пошивайлів [31; 115; 234; 235; 236; 238; 240; 270; 283; 302; 325; 339; 390; 446].

Явдоха Пошивайло знала про плинність усього сущого матеріального на землі, а тому прагнула якомога довше зберегти в людській пам'яті спогади, уявлення про гончарні здобутки Опішного ХХ століття. У середині 1970-х років вона прийшла до усвідомлення необхідності формування домашнього музею гончарних виробів, основу якого склали твори родини. Пізніше колекція поповнювалася керамікою інших майстрів Опішного, виробами місцевих гончарів кінця ХІХ – початку ХХ століття. З особливою турботою Явдоха Данилівна вишукувала також художню тканину (рушники, скатертини), народне малювання (живопис на полотні, фанері), твори іконопису, які дбайливо вивішувала на стінах. Таким чином їй вдалося зберегти чимало перлин народного мистецтва полтавського краю. Її оселя в провінційному містечку впродовж 1970-х – 1980-х років відігравала таку ж патріотичну, україностверджуючу роль, як і знаменитий музей Івана Макаровича Гончара в Києві.

Для простих і красивих духовно людей, якими були Явдоха і Гаврило Пошивайли, МУЗЕЙ став філософією їхнього тогочасного життя, виявом патріотичної громадянської позиції, способом збереження й примноження набутих рідного гончарства; МУЗЕЙ – як генератор національного культу гончарства, МУЗЕЙ – як резерват непорушних гончарських канонів, без яких немає українського гончарства як унікального явища світової культури. Тому родинний музей гончарства Пошивайлів ще за часів советського тоталітаризму став осередком уславлення народного мистецтва, своєрідним форпостом українського духу. До нього йшли відвідувачі гончарної столиці в пошуках пракоренів рідної культури, їхали іноземні делегації, щоб краще пізнати українську

Заслужений майстер народної творчості України, гончар ГАВРИЛО НИЧИПОРОВИЧ та його дружина, малювальниця ЯВДОХА ДАНИЛІВНА ПОШИВАЙЛІ – засновники домашнього музею, який став джерелом формування ідеї й розбудови в Опішному Національного музею гончарства. Опішне, Полтавщина. 1989.

Фото Свейна Нарума (Норвегія) [298]

Фрагмент експозиції
домашнього музею родини
ПОШИВАЙЛІВ.
Опішне, Полтавщина.
1974.
Фото Олександра
Зеленецького (Київ) [298]

минувшину. Їхня домівка була енергетичним центром великого роду. Вона притягувала дітей, онуків, сусідів, знайомих, перехожих. Часто вони приходили сюди, самі не розуміючи навіщо, а йшли звідси одухотворені та «умиротворені». Гостей, перш за все, садили за стіл, частували, потім показували домашній музей і, обов'язково, щось дарували на пам'ять. Багато виробів розійшлося по світу з рук щедрих господарів.

Саме домашній музей гончарної родини Пошивайлів постав і зародком, й ініціатором створення в Опішному Національного музею гончарства. Адже там, на вулиці Заливчого, 63, народжувалися основні ідеї, пов'язані із заснуванням, розбудовою й утвердженням гончарної скарбниці України, а молоді люди, які ставали на шлях возвеличення рідного ремесництва, насоложувалися вірою в праведність і необхідність

Малювальниця
ЯВДОХА ПОШИВАЙЛО
та її онук ТАРАС
із відвідувачами
домашнього музею
– славетним дослідником
давньої української
архітектури, доктором
мистецтвознавства
ГРИГОРІЕМ ЛОГВИНОМ
та директором
Українського музею
в Нью-Йорку (США)
МАРІЄЮ ШУСТ.
Опішне, Полтавщина. 1992.
Фото Сергія Марченка
(Київ) [298]

розпочатої справи, благословлялися пречистою любов'ю Двох Гончарських Душ один до одного і обох – до глини. А напутніми словами для всіх подвижників-ратаїв гончарної ниви були схвильовані слова Явдохи Данилівни Пошивайло, висловлені нею під час пленарного розширеного засідання Науково-методичної ради Музею гончарства в Опішному 18 червня 1988 року: **«Історія вам ніколи не простить, якщо ви не зробите в Опішні музею... Ніколи! Ніколи! Ви сьогодні живете, будуть ще жити ваші діти, будуть ходити в музей. За двадцять років скільки вже людей перейшло в наш домашній музей! І всім я стараюся розказати, як я ще в «Кустарю» робила. Я кожній дитині хочу іграшку дати. І люди приходять до нас щодня. Чого ж ви не стараетесь, щоб вони до мене не ходили: я музей свій здам. Чого ж вони не стараються, щоб швидше музей був?! Скільки ж ще год вони будуть тягти той музей? Скільки год?! Б'ють вікна в нашого віку прекрасній майстерні. Поодирали дошки, – що заб'ють, оп'ять пооддирають. Де ж ділися ми всі? До чого ж опустилися? Раніше гончар і дома гончарував. У нього хатка маленька, тинок. Він перескочив до сусіда й балакає. А тепер понастроювали отакі забори і виглядають з-під заборів, щоб наче людини не бачити. А ви старайтеся, до людей ідіть! І щоб музей у Опішні був. Бо інакше історія не простить!»** (1988) [270, с.474-475].

ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ ГОНЧАРСТВА В ОПІШНОМУ

Початок організаційного структурування української керамології припадає на середину 1980-х років і пов'язується із заснуванням в Опішному першої української керамолого-музейної інституції: за дорученням Ради Міністрів Української РСР від 11 березня 1986 року №41-КО-13547/53 Полтавський облвиконком 12 серпня 1986 року прийняв рішення №320 **«Про створення Музею гончарства в смт. Опішні»**. Саме під визначальним впливом цього закладу впродовж 1990-х років і складалося розуміння керамології як науки.

За умов нерозвиненості організаційно-інституційних керамологічних структур в Україні створення в гончарній столиці України, за рішеннями центральних і місцевих органів влади, Музею гончарства стало своєрідним проривом у напрямку поступального розвитку української керамології, розгортання в республіці керамологічних студій і збереження гончарної спадщини українців. Проте на той час в Україні, мало хто усвідомлював вирішальне значення щойно заснованого, ще малочисельного як працівниками, так і експонатами, музейного закладу.

З-поміж тогочасних українських дослідників гончарства, абсолютно нові керамологічні перспективи, пов'язані головним чином із розгортанням діяльності новітнього музею, спрогнозував і всіляко підтримував **славетний дослідник гончарства, доктор мистецтвознавства, голова Науково-методичної ради музею Юрій Лашук**. Уже через рік від часу заснування Музею гончарства в Опішному він прозріло передбачив: **«Ці та інші обставини висувують перед Музеєм гончарства в Опішні, як спеціалізованим республіканським центром, відповідальним за долю цієї галузі національної культури, низку невідкладних заходів як науково-теоретичного, так і організаційно-практичного плану. До них треба віднести:**

- Вивчення історії цього виду народної творчості з урахуванням технології, термінології, пластичних та декоративних принципів на кожному етапі розвитку. Справу слід здійснювати шляхом типологічної систематизації та мистецтвознавчого аналізу

Голова Науково-методичної ради Музею гончарства в Опішному, доктор мистецтвознавства, керамолог ЮРІЙ ЛАЩУК. Опішне. 1989. Фото Володимира Редчука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Музей гончарства в Опішному кілька перших років розміщувався в одній кімнаті Опішненського заводу «Художній керамік»; нові надходження опрацьовують співробітники музею (зліва направо) НІНА ПАНИЧЕВА, СЕРГІЙ РАДЬКО та ЛЮДМИЛА МІЩЕНКО.

Опішне. 1988. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

величезної кількості археологічних матеріалів, визначати їх місце у формуванні локальних особливостей української середньовічної кераміки, особливо після монгольського часу аж до явищ новітнього періоду.

- Продовжуючи почин основоположників української медієвістики – Ф.Вовка, М.Біляшівського, К.Широцького, Д.Щербаківського, Є.Спаської, В.Січинського, К.Матейко, О.Данченко, приступити до вивчення матеріалів, що відносяться до періоду XIV–XVIII ст., представлених в окремих музеях та приватних збірках. Зорієнтувати та активізувати діяльність археологічних та музейних експедицій,

як це практикують російські, білоруські та молдавські науковці, на дослідження матеріальної та духовної культури післямонгольського періоду. Порушити питання про відновлення журналу «Музеезнавство» та збірника «Середні віки на Україні», випуск яких після виходу двох томів (і конфіскації другого тому в роки застою і національного нігілізму) був припинений.

- Здійснювати обстеження основних осередків української народної кераміки, згідно з програмою-запитальником «Українське народне гончарство», розробленою О.М.Пошивайлом і на цій основі складати довідник місцевостей, імен, словник народної термінології, картографувати явища етнографічного, термінологічного та мистецтвознавчого характеру, які б послужили основою для складання Енциклопедії українського народного мистецтва.
- Активізувати закупівлю творів народної кераміки в провідних осередках...

В усіх місцевостях слід вивчати можливості й розробляти рекомендації для створення гончарських кооперативів, індивідуальних творчих майстерень та всіляко залучати гончарів до художнього життя країни, членства в Спілці художників України» [147, с.378-379].

Майже одночасно доктор філологічних наук, **професор Володимир Качкан** теж пророчо й захоплено проголосив: **«Уже є Музей! Музей гончарства в Опішному!!! Яка це новітня сторінка всеукраїнського відродження! А буде ж, буде... цілий заповідник, будуть симпозіуми, наради, конференції, монографії, дисертації – все буде, бо не зітлів дух народний, не здишло усвідомлення свого Ймення – Опішне, гончарство...»** (1988) [115, с.48].

Того ж року Музей гончарства в Опішному розробив наукову концепцію діяльності, яку 1989 року було надруковано окремою брошурою тиражем 500 примірників. В її основу було покладено міркування професора філософії Івана Луппола, висловлені ним у грудні 1930 року на I Всеросійському музейному з'їзді*.

Учений стверджував: «...Музей должен быть «не системой вещей», а должен «давать определенную систему идей», то есть, как бы мы сказали сейчас – экспозиция музея должна следовать определенной концепции» [425, с.58; 91, с.7]. «Іншими словами, – проголошувалося вже в основоположному маніфесті новітнього українського Музею гончарства, – музей повинен мати певну загальну концепцію, струнку систему основних поглядів на предмет пізнання, спосіб розуміння й тлумачення його. Такий підхід до призначення й ролі музеїв цілком відповідає первісному значенню терміну «музей» – «філософська школа з книгозбірнею» [91, с.7-8].

Концепція на диво пророчо заклала підвалини всієї подальшої діяльності закладу; перебачила основні напрямки розбудови не лише національної гончарної скарбниці України, а й національного центру українських керамологічних студій. Майже 20 років тому Музей гончарства в Опішному проголосив: **«Предметом пізнання й відображення в музеї є українське гончарство як явище культури в усіх його вимірах... Музей гончар-**

Між іншим, виступаючи на цьому з'їзді, **професор Іван Луппол** різко виступив проти створення спеціалізованих музеїв за окремими видами художніх матеріалів, у чому був один із виявів обмеженості й безперспективності більшовицької ідеології, речником якої він був. Учений, зокрема, заявив: «Мы в Москве имели не так давно проект деления художественных музеев по материалу: скульптура, живопись, графика. Таким образом единая область изобразительного искусства искусственно разрывалась. При осуществлении такой системы мы имели бы своеобразный «материализм» – не от слова «материя», а от слова «материал», т.е. не материализм, а вещиизм...» [цит. за: 425, с.57]. У цьому його підтримав інший доповідач – Олександр Федоров-Давидов, який теж вважав «ненаучным деление музеев по виду материала (музей только живописи, только керамики и т.п.), смазывающее проблему стиля и подменяющее классово-идеологическое понимание искусства механически-техническим» [цит. за: 425, с.58]. І все ж таки, приблизно 1936 року, недалеко від Москви було створено Музей кераміки в садибі Кусково...

Обкладинка брошури «Наукова концепція Музею гончарства в Опішні». Опішне. 1989 [91]

ства в Опішні є науково-дослідним і культурно-освітнім закладом, республіканським центром дослідження й популяризації українського гончарства... Мета музею... – наукове дослідження й популяризація українського гончарства; збирання, збереження й експозиційний показ пам'яток історії та культури, що висвітлюють шляхи історичної еволюції гончарного промислу республіки; сприяння відродженню та плідному розвитку традиційних осередків гончарного мистецтва; залучення до заняття гончарством як видом художньої творчості дітей та підлітків, молоді, людей середнього та старшого віку... Серед головних завдань музею – проведення наукових досліджень з історії українського гончарства, вивчення його сучасного стану, незалежно від організаційних та професійних форм існування. Музей однаково цікавить як традиційне гончарство, так і вироби фабрично-заводського виготовлення, твори професійних художників-керамістів, оскільки вони визначають різні напрямки розвитку нашого гончарства» [91, с.9, 12].

Уже на час розробки концепції було зрозуміло, що втілити її можна лише невпинно простуючи шляхом розробки й реалізації програми розвитку в Україні керамологічних досліджень, заснування структуруютьовуючих підрозділів та з'ясування основних теоретичних питань наукової дисципліни («мати... систему основних поглядів на предмет пізнання, спосіб розуміння та тлумачення його»). Автори концепції усвідомлювали, що українське гончарство доти вивчалось вкрай поверхово, а тому за новітніх умов без першочергового розгортання фундаментальних наукових студій неможливо побудувати сучасну музейну експозицію, яка б відповідала світовому рівню наукових керамологічних знань. Цю обставину й враховувала концепція, де стверджувалося: «Результати наукових досліджень гончарства відображаються в музейній експозиції» [91, с.14].

Саме тому музей у своїй повсякденній роботі зробив вирішальний акцент на керамологічних дослідженнях. Основні аспекти науково-дослідної діяльності натовді уявлялися такими:

- «збирання кераміки та предметів побуту гончарів;
- формування національної скарбниці гончарних виробів;
- проведення комплексних наукових експедицій на території України та поза її межами з метою вивчення національного гончарного промислу, фіксації, опису місцевих ремесел, сучасних форм їх побутування;
- наукове дослідження історичних шляхів розвитку гончарного мистецтва на Україні від найдавніших часів до сьогодення в його зв'язках з гончарством інших народів та іншими видами народної творчості;
- вивчення особливостей розвитку та побутування гончарства серед локальних груп українців, що проживають за межами території Української РСР;
- формування книгозбірні з питань гончарства, складання бібліографічних покажчиків з питань функціонування гончарного промислу;
- формування Національного архіву українського гончарства;
- укладання словника народної гончарської термінології;
- написання «Енциклопедії українського гончарства»;

- створення каталогу-довідника творів українських гончарів, які зберігаються в музеях та приватних зібраннях Союзу РСР та за кордоном;
- проведення симпозіумів гончарства, науково-практичних конференцій, семінарів, практикумів з проблем гончарного промислу;
- видання щорічника наукових праць та щорічного збірника польових етнографічних матеріалів, іншої наукової та науково-популярної літератури про гончарство, путівників, буклетів, художніх листівок, брошур, плакатів, значків;
- видання ілюстрованих каталогів, альбомів з творів народного мистецтва;
- фільмування виробничих процесів, пов'язаних з гончарством, звичаями та обрядами гончарів;
- формування фото-, фоно-, кінонегативи народної технології, інструментів, побуту та виробів гончарів» [91, с.451].

Й донині ці пріоритетні напрямки поступу суттєво не змінилися й продовжують бути актуальними вже не тільки для Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, а й для Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

10 червня 1989 року учасники Першої республіканської науково-практичної конференції «Гончарство України: минуле й сьогодення» (Опішне, 08-10.06.1989) прийняли рекомендації, якими з-поміж іншого утверджувалося: «Вважати Музей гончарства в Опішні республіканським координаційним центром з питань розвитку гончарного художнього промислу України» [305, с.368]. А через 5 місяців, 3 листопада 1989 року, Рада Міністрів Української РСР прийняла постанову №242 «Про створення Державного музею-заповідника українського гончарства в смт. Опішні Полтавської області» [253; 282]. Це означало, що Музей гончарства в Опішному відтоді позбувся місцевого значення й набув загальнодержавного статусу. Через 12 років, «враховуючи значення Державного музею-заповідника українського гончарства (смт.Опішня Полтавської області) у справі збереження, вивчення і пропагування гончарської спадщини в Україні, а також його роль у відродженні національно-культурних традицій українського народу» Указом Президента України Леоніда Кучми від 29 березня 2001 року №220/2001 закладу надано статус національного [369]. Таким чином вдалося знайти спосіб ефективного збереження творчої спадщини гончарів, і не лише Опішного, а й багатьох інших осередків українського гончарювання. У даний час заклад володіє найбільшою в Україні колекцією народної кераміки, чисельність якої становить понад 30 тис. одиниць збереження, яка представляє творчі здобутки гончарів усіх історико-етнографічних регіонів України.

Одночасно зверталася увага на збереження творчої спадщини найвидатніших опішненських гончарів, у результаті чого було відкрито Меморіальний музей-садибу гончарки Олександри Селюченко (1988) та Меморіальний музей-садибу гончарської родини Пошивайлів (1999).

Активізація наукових студій українських керамологів, формування колосальної джерельної бази (археологічна кераміка, колекції кераміки XVIII–XX століть, аудіовізуальні та писемні архівні матеріали), напрацювання фахових програм польових досліджень, нарешті, створення потужного національного центру в Опішному й наявність регіональних осередків вивчення гончарства в Києві та Львові стали визначальними для становлення української керамології. Майже п'ятнадцятирічною діяльністю Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному було підготовлено становлення нової академічної керамологічної інституції. При цьому слід зазначити, що перетворення його у всеукраїнський центр збереження, наукового вивчення й популяризації гончарної спадщини України відбувалося не лише за активної участі Полтавської обласної державної адміністрації та її Управління культури, а й за безпосередньої підтримки на найвищому державному рівні, зокрема Президентом України Леонідом Кучмою: чи це стосувалося

Головна сторінка сайту Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному в мережі Інтернет. Україна. 2006.

Автор Юрко Пошивайло [471]

розгортання закладом видавничої діяльності [252], у тому числі видання фундаментальної історико-етнографічної монографії у 2-х книгах «Українці» [383], чи надання музею-заповіднику статусу національного [369], чи проведення в Опішному під Патронатом Президента України Національних симпозиумів гончарства [255].

Розгортання польових керамологічних досліджень

Перед розгортанням широкомасштабних польових обстежень гончарних осередків Музей гончарства в Опішному 1987 року розробив спеціальну програму-запитальник «Українське народне гончарство: Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів» [291; 292]. Під час її підготовки було враховано досвід укладання керамологічних розділів народознавчих програм XIX – першої половини XX століття, насамперед досвід укладання Київською губернською земською управою найбільш ґрунтовної програми для опису гончарного промислу (1912) [301].

Програму-запитальник було надруковано окремою брошурою масовим тиражем (5 тис. примірників). Вона містить пояснення-рекомендації щодо її використання та 558 запитань, розділених на 3 частини: 1) загальні відомості про гончарство та гончарів; 2) народні знання гончарів та технологія гончарного виробництва; 3) міфологія та побутово-обрядові аспекти українського гончарства. Перші дві з них допомагають з'ясувати особливості історичного розвитку гончарства, традиційного побуту гончарів, технологічних прийомів роботи, конструктивних особливостей гончарних інструментів та горнів, гончарних систем лічби й розрізнення виробів. Вони призначені для опитування переважно гончарів та мешканців гончарних осередків. Третя частина звертає увагу на з'ясування місця гончарства й глиняних виробів у системі традиційно-побутової культури українців (загальні уявлення про гончарство; обрядовість, пов'язана з придбанням виробів та веденням молочного господарства; асортимент гончарного виробництва

Обкладинка брошури «Українське народне гончарство: Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів». Опішне. 1988 [291]

Учасники комплексної керамологічної експедиції Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту народознавства НАН України після завершення польових досліджень: (зліва направо) молодший науковий співробітник, охоронець фонду народної кераміки Музею етнографії та художнього промислу, мистецтвознавець-керамолог ГАЛИНА ІВАШКІВ, старший науковий співробітник відділу фольклористики Інституту, фольклорист ВАСИЛЬ СОКІЛ, завідувач відділу творчих зв'язків, міжнародних симпозіумів і реклами музею-заповідника, керамолог, керівник експедиції СВІТЛАНА КОЗАЧА, молодший науковий співробітник відділу етнографії Інституту, етнограф СТЕФАНІЯ ГВОЗДЕВИЧ. Опішне. 1995. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

і способи використання виробів у побуті; глиняний посуд у родинній, весільній, поховальній, календарній обрядовості, у народній медицині; правила поводження з посудом; глина в народних звичаях та обрядах). Ця група запитань призначена для опитування як гончарів, так і всіх мешканців України.

По суті, це була **перша власне керамологічна програма-запитальник**, оскільки вона не тільки ставила за мету фундаментальне збагачення джерельної бази української керамології через збирання глиняних виробів, зразків глин, ангобів, полив, інструментів гончарів, писемних документів про гончарство та гончарів, усної словесності (пісні, загадки, прислів'я, приказки, легенди, оповіді, у яких згадуються гончарі та глиняний посуд), професійну лексику гончарів, фотографій, також фото- і кінозйомку, аудіозапис, а й передбачала пошук етнографічних, фольклорних, лексичних матеріалів, що відображають особливості народного гончарства в усіх його формах і виявах. Вона була міждисциплінарною, оскільки зорієнтовувала вчених на збирання польових матеріалів не для однієї наукової дисципліни, яка вивчає той чи інший аспект гончарства, а передбачала, що «результати опитування будуть використані істориками, археологами, етнографами, мистецтвознавцями, фольклористами, мовознавцями, лексикологами, філософами. Вони стануть основою всебічного вивчення традицій народного гончарства та плідного використання їх для відродження й подальшого розвитку традиційних гончарних осередків України..., написання всеохоплюючого літопису українського народного гончарства, осмислення його як феномена вітчизняної культури» [291, с.5].

За програмою-запитальником, починаючи від 1988 року, співробітники Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному обстежують гончарні осередки, села й селища різних регіонів України. **1995 року музей започаткував традицію проведення комплексних керамологічних експедицій спільно з науковцями інших наукових установ та музейних закладів.** Перші міжвідомчі польові дослідження гончарних осередків Полтавської, Кіровоградської та Черкаської областей було проведено разом з ученими Інституту народознавства НАН України (15-25.06.1995) [докладніше див.: 105]. Одночасно музейні співробітники проводили археологічні розкопки та розвідки на території

Головний охоронець фондів
Національного музею-заповідника
українського гончарства в Олішному
СЕРГІЙ ПАПЕТА під час керамологічної
експедиції до відомого гончарного
осередку. Шатрище Ямпільського
району Сумської області.
Липень 1992. Фото Володимира
Редчука. Національний музей-заповідник
українського гончарства в Олішному,
Національний архів українського
гончарства. Публікуються вперше

Полтавської та Сумської областей. Керівниками археологічних еспедицій були дослідник гончарства скіфського часу Анатолій Гейко та дослідниця давньоруського гончарства Валентина Троцька. Уперше в Україні під час польових експедицій музейні співробітники почали знімати на кіноплівку, а згодом – на відеоплівку – усе бачене в гончарних осередках. Музей-заповідник також започаткував опублікування в Національних культурологічних щорічниках «Українське Гончарство» звітів про проведені польові керамологічні, археологічні та етнографічні експедиції [див.: 377, с.35-44, 103-154; 378, с.59-62, 119-158, 173-202; 379, с.64-67, 73-109].

За час, що минув відтоді, зібрано унікальні польові матеріали, сформовано колосальну джерельну базу для наступних керамологічних студій на якісно іншому науковому рівні.

На жаль, польові обстеження так і не стали регулярними, ними не вдалося охопити всі гончарні осередки, зафіксовані в Україні на початку ХХ століття. Головною причиною цього була відсутність належного державного фінансування. Для придбання музейних експонатів та польових досліджень мізерні кошти виділялися закладу до початку 1990-х років. Від середини й до кінця 1990-х років фінансування неухильно зменшувалося, а відтак було припинено зовсім. Упродовж 2000–2006 років на ці потреби цільовим призначенням не було виділено жодної копійки. І це в ті роки, коли традиційна культура українців особливо інтенсивно занепадала, нівелювалася, «американізувалася»! Учені били на сполох, приймали на всеукраїнських керамологічних форумах спеціальні рекомендації й звернення до наукових інституцій. Наприклад, 1989 року науковці просили «Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім.М.Т.Рильського АН УРСР здійснити обстеження гончарних осередків України й до наступної конференції підготувати карту гончарних центрів на початку й наприкінці ХХ ст.» [305, с.367]. Але й через 12 років провідна тема благань українських керамологів посутньо не змінилася: «Просити Національну академію наук України через спеціалізовані науково-дослідні інститути (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського, Інститут народознавства, Інститут керамології – відділення Інституту народознавства) провести комплексні польові дослідження осередків народних художніх промислів України і на їх основі підготувати серію наукових видань (монографії, ілюстровані альбоми, каталоги, словники, енциклопедії тощо)» (2001) [271]. Проте до тих численних звернень фахівців Українська Держава в особі окремих державних установ залишалася байдужою. Отже, **виняткова актуальність сучасного відновлення широкомасштабної еспедиційної діяльності науковцями Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному найближчим часом є очевидною.**

На початку 1990-х років викладачка Миколаївського державного педагогічного інституту Любов Спанатій підготувала першу в Україні спеціалізовану (лінгвістичну) «Програму-запитальник для збирання матеріалів до «Словника народної гончарської термінології України» [350]. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному планував опублікувати її в четвертому випуску своєї лексикографічної видавничої серії [260, с.12], але з різних причин так і не реалізував задум. Незважаючи на це, Любов Спанатій все ж таки знайшла можливість і надрукувала її окремою брошурою, щоправда малим тиражем (100 прим.).

Спершу програму-запитальник використовувала сама дослідниця для вивчення гончарної лексики в говорах української мови, а згодом – і під час проведення діалектологічної практики студентами спеціальності «Українська мова і література та основи видавничої справи і редагування» Миколаївського державного університету імені Василя Сухомлинського. У вступних зауваженнях авторка зазначила: «Пропонована нами програма розрахована на студентів, які проходять практику в тих населених

Обкладинка брошури доцента Миколаївського державного університету імені Василя Сухомлинського, кандидата філологічних наук ЛЮБОВІ СПАНАТІЙ «Програма для збирання гончарської лексики». Миколаїв. 2003 [350]

пунктах, де був розвинений гончарний промисел на Миколаївщині (Адамівка, Лиса Гора, Курячі Лози, Дорошівка, Костянтинівка, Піски, Прибужани, Харчатівка та ін.)» [350, с.3]. Програма містить 306 запитань, розділених на 12 розділів, в основу яких було покладено технологічні етапи виготовлення глиняних виробів: «I. Назви гончарного матеріалу. II. Назви знарядь гончарів. III. Виготовлення глиняних виробів. VI. Висихання глиняних виробів. V. Орнаментування глиняного посуду. VI. Елементи орнаментики гончарних виробів. VII. Глазурування гончарних виробів. VIII. Гончарська піч. IX. Випалювання глиняних виробів. X. Назви гончарних виробів. XI. Назви частин глиняних виробів. XII. Продаж, лічба та розрізнення глиняних виробів» [350, с.39]. Програма цінна не лише її цільовим мовознавчим призначенням, але й зорієнтованістю студентів на збирання, окрім гончарної лексики, керамологічних матеріалів, писемних і візуальних джерел, запис розповідей на диктофон, зйомку кіносюжетів про технологічні процеси гончарного виробництва і традиційний побут гончарів, фотографування майстрів, їх інструментів та виробів.

На початку 2000-х років власну програму для збирання гончарної лексики підготувала й молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Світлана Литвиненко. Нині вона використовується в дослідженнях як авторки, так і інших науковців керамологічної установи.

Розбудова КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИХ СТРУКТУР

ГОНЧАРСЬКА КНИГОЗБІРНЯ УКРАЇНИ

На початку 1987 року Музей гончарства в Опішному почав формувати **Гончарську книгозбірню України** як республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем українського та світового гончарства. У передбачуваному розгортанні керамологічних досліджень їй відводилася провідна роль у накопиченні керамологічних друкованих джерел, створенні потужного фонду керамологічної літератури, достатньої для плідних наукових пошуків молодих учених-керамологів. Перед засновниками книгозбірні постало складне завдання: наповнити її фонди як сучасними виданнями з проблематики керамології й суміжних наукових дисциплін, так і літературою минулих років, присвяченою вивченню різних аспектів побутування гончарства. При цьому використовувалися різні шляхи поповнення фондів: придбання книг у торговельній мережі, отримання з обмінних фондів провідних українських та російських бібліотек (Центральна наукова бібліотека АН УРСР імені Володимира Вернадського, Львівська наукова бібліотека АН УРСР імені Василя Стефаника, Державна республіканська бібліотека УРСР імені КПРС, Державна історична бібліотека УРСР, Бібліотека Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського АН України, Харківська державна наукова бібліотека імені Володимира Короленка, Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені О.Горького, Зінківська центральна районна бібліотека, Бібліотека імені Тараса Шевченка в Лондоні, Державна бібліотека СРСР імені В.Леніна, Державна історична бібліотека РРФСР, Державна публічна бібліотека імені Салтикова-Щедріна в Ленінграді, Бібліотека Академії наук СРСР в Ленінграді, Державна республіканська наукова бібліотека Кабардино-Балкарської АРСР та інші), отримання дарів від авторів та добродійників, здійснення книгообміну. Одночасно створювався сучасний довідково-бібліографічний апарат, який би дозволяв науковцям швидко

Співробітники Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному з виставкою керамологічної літератури на Всеукраїнському святі відродження мистецьких традицій «День гончаря»:

(зліва направо, стоять) ГАЛИНА ПАНАСЮК, ОЛЬГА ГИРМАН; (сидять) НАТАЛЯ КУЦЕНКО, НІНА ПАНЧЕВА

та працівник музею-заповідника НАТАЛЯ ЯЦЕНКО. Опішне. 1994. Фото Володимира Редчука.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

знаходити необхідну літературу. В підсумку було укладено унікальну тематичну картотеку «Гончарство», яка містить бібліографічні описи книг, статей зі збірників, журналів, газет тощо [див. докладніше: 223, с.110].

Важливим напрямком діяльності книгозбірні стали пошуки зарубіжної літератури з проблем гончарства. Тому нині вона **володіє найбільшою в Україні збіркою зарубіжної керамологічної літератури (книги, періодичні видання)** зі США, Великобританії, Нідерландів, Франції, Німеччини, Росії, Італії, Іспанії, Португалії, Аргентини та інших країн.

Ще один аспект повсякденної діяльності Гончарської книгозбірні України – зберігання особистих бібліотек відомих українських учених-дослідників гончарства (Юрія Лашука, Катерини Матейко, Олеся Пошивайла, Василя Гудака, Олександра Тищенко, Пантелеймона Мусієнка), народних майстрів-гончарів (Олександри Селюченко, Трохима Демченка), художників-керамістів (Валерія та Надії Протор'євих, Володимира Онищенка), етнографів (Лідії Орел), літераторів (Петра Ротача).

Загалом же фонди налічують близько 100 тис. одиниць збереження. Щорічно вони поповнюються на 1-2 тис. назв різних видань. Книгозбірня також практикує виготовлення ксерокопій малотиражних та раритетних керамологічних видань; здійснює пошуки публікацій керамологічного характеру в центральній та місцевій періодиці. Усе це стало підґрунтям для виконання однієї з найважливіших функцій книгозбірні, а саме — підготовки фундаментального бібліографічного покажчика «Гончарство України XVIII–XX століть» та видання національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства» [див. докладніше: 223].

Інтер'єри Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне. 2004. Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

Президент Української Народної Республіки в екзилі (1989-1992) МИКОЛА ПЛАВ'ЮК у Гончарській книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне. 2004. Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

НАЦІОНАЛЬНИЙ АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

діл займається пошуком та збереженням писемних і аудіовізуальних матеріалів, пов'язаних з гончарством; формує персональні фонди керамологів (дисертації, рукописи, спогади, щоденники, звіти експедицій), майстрів-гончарів та художників-керамістів (спогади, біографічні матеріали, нагороди); колекцію ксерокопій публікацій про гончарство в українській періодиці. Архів також комплектується негативами, слайдами, фотографіями, кіно- та відеофільмами, аудіозаписами, які висвітлюють історію гончарства в Україні, особливості домашнього та промислового виробництва, традиційного побуту мистців. Архів зібрав найбільшу в Україні колекцію фільмів на теми гончарства, і не лише України, а й США, Японії, Англії. В цьому архіві допомагає **Аудіовізуальна студія українського гончарства** Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Студійний сегмент у створенні керамологічних джерел – це фотографування та фільмування виробничих процесів, пов'язаних з гончарством, звичаєвості гончарів, традиційного побуту майстрів, виставок кераміки, симпозіумів тощо (упродовж 1991–2005 років загалом було відзнято близько 3 тис. відеосюжетів у різних регіонах України).

СТВОРЕННЯ ВІЗУАЛЬНИХ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

Для пізнання гончарної культури важливим джерелом постають і керамологічні фільми як один із різновидів етнографічного фільму. Ще двадцять років тому авторитетний учений-антрополог Монреальського університету, **професор Асен Балікчі** (Канада), звертався до музеєзнавців світу із закликом зробити все можливе для того, щоб музеї антропології та етнографії відігравали особливу роль у виробництві та використанні етнографічних фільмів: «Об этом, – писал він, – говорил еще в 1923 г.Реньо ((Regnaud), считавший, что этнографические музеи обязаны иметь собственные фильмотеки и фонотеки, поскольку этнографические фильмы представляют собой объективные документы, которые отражают различные модели поведения, составляющие культурное многообразие. Он утверждал, что наличие аудиовизуальных материалов в этнографических музеях превращает их в важные научные и учебные центры. Прошло более шестидесяти лет (статтю написано 1985 року. – О.П.), но лишь немногие музеи вняли советам Реньо, причем только отчасти. Это поистине удивительно, если учесть постоянное совершенствование техники и снижение затрат на ее приобретение и оборудование. Нам кажется, что основные причины создавшегося положения – консерватизм директоров музеев и относительная нехватка аудиовизуальных материалов, отвечающим конкретным нуждам этих учреждений... **Этнографические музеи располагают всем необходимым, чтобы играть ведущую роль в создании, хранении и учете этнографических фильмов. Совершенно очевидно, что они должны взять на себя перечисленные функции...** Кроме того, учитывая давние традиции и само предназначение музеев, можно сделать вывод, что они идеально приспособлены для хранения, учета и каталогизации аудиовизуальных материалов. Это касается не только фильмов, отснятых работниками музеев, но и этнографических лент, находящихся в частном владении, которые пылятся на чердаках и в подвалах... Вполне разумно предположить, что задачу аудиовизуального документирования могли бы наилучшим образом решать специальные отделы при этнографических или историко-культурных музеях. **Музей представляет собой единственное учреждение, способное сочетать производство этнографических фильмов, каталогизацию и хранение отснятой пленки для научных нужд**

Інтер'єр Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Опішне. 1997. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

и показ этих материалов как посетителям, так и более широкой аудитории. Короче говоря, современные музеи должны органично соединить в себе функции, выполняемые сейчас такими различными учреждениями, как телевидение и университеты» [8, с.19, 21, 22, 23].

Ситуація, описана професором Асеном Балікчі 1985 року, на жаль, є типовою й для України початку ХХІ століття. Адже донині жоден етнографічний чи художній музей України, за винятком Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, не займається створенням профільних для нього фільмів (сюжетів) і не має в своїй структурі підрозділів зі збереження аудіовізуальних джерел. Тим часом у Опішному співробітники музею-заповідника почали знімати керамологічні сюжети невдовзі після заснування Музею гончарства – ще в середині 1987 року, що відповідало тогочасним світовим тенденціям розвитку музейної справи. Спершу для цього використовували любительську 16-мм кінокамеру «Красногорськ-3». Згодом на київській студії «Укртелефільм» музей-заповідник придбав стареньку професійну 16-мм кінокамеру «КИНОР», а з вересня 1990 року почав фільмувати гончарні події в Україні за допомогою професійної відеоканери «Sony CCD-V100E» (у стандарті MP-8).

Наприкінці 1980-х років музей-заповідник заснував Аудіовізуальний фонд українського гончарства, який спеціалізувався «на пошуку та збереженню аудіовізуальних матеріалів, що висвітлюють історію гончарства, особливості виробництва, форм та орнаментики керамічних виробів, традиційний побут майстрів (негативи, слайди, фотографії, кінофільми, відеофільми, звукові записи)» [253]. Згодом було створено музейний Сектор аудіовізуальних джерел, який очолював Володимир Редчук (03.01.1992 – 03.02.1994). Відтоді заклад все чіткіше усвідомлював важливість мати власну студію. Саме тому **на початку 1993 року зусилля було спрямовано на створення Аудіовізуальної студії українського гончарства**. У зв'язку з цим, відділ розпався на два самостійні структурні підрозділи Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – **Аудіовізуальний фонд українського гончарства та Аудіовізуальну студію українського гончарства**.

Головним завданням студії було натовді й залишається донині фотографування та фільмування виробничих процесів, пов'язаних із гончарством, звичаєвості гончарів, особливостей традиційного побуту майстрів, керамологічних конференцій, симпозіумів гончарства, виставок тощо. Задля цього в лютому 1993 року було придбано професійну відеоканеру «Panasonic 9000M» (стандарту запису SVHS та VHS) та відеомонтажний комплекс (2 відеомагнітофони «Panasonic FS88», 1 відеомагнітофон «Panasonic FS200»,

2 монітори «Panasonic TC-1470Y», 1 телевізор «Panasonic-TQF67814», мікшер «Panasonic WJ-MX50», контролер «Panasonic VW/EC310» тощо). На той час це був один із кращих монтажних комплексів у регіоні, який не поступався можливостями навіть Обласній державній телерадіокомпанії «Лтава». Від 2002 року співробітники студії перейшли на переважну зйомку в стандарті mini DV портативною відеокамерою «Canon-450i», а від 2006 року – професійною відеокамерою «Canon XL-2» (mini DV).

Завідувачами студії, окрім Володимира Редчука, також були: Жанна Ткаченко (Чечель) (01.08 – 01.10.1994) та Людмила Гурін (Пошивайло) (від 15.05.1995 й донині). Завдяки подвижництву працівників студії та наявному технічному оснащенню було сформовано основний масив візуального фонду Національного архіву українського гончарства. При цьому більшість керамологічних сюжетів відзнято керівником студії Людмилою Гурін, яка за десятиліття створила унікальну базу візуальних керамологічних джерел, аналогів якої немає в Україні. По суті, діяльністю Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному зі створення візуальних керамологічних джерел започатковано розвиток в Україні візуальної керамології.

В Україні впродовж 1950-х – 1990-х років зусиллями професійних кінематографістів також створено немало фільмів і сюжетів про окремі гончарні осередки та найбільш відомих гончарів (найбільш яasnими щодо цього були 1980-ті роки). З-поміж них назву лише кілька: «Круг» (Київнаукфільм, 1972), «Українська кераміка» (Укркінохроніка, 1981), «Гончар»

Завідувачка Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ГУРІН (праворуч) після відеозйомки спогадів відомого українського керамолога кандидата історичних наук КАТЕРИНИ МАТЕЙКО (третя праворуч); (зліва направо) викладач Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, керамолог ВАСИЛЬ ГУДАК, молодший науковий співробітник відділу етнографії Інституту народознавства НАН України СТЕФАНІЯ ГВОЗДЕВИЧ, молодший науковий співробітник, охоронець фонду народної кераміки Музею етнографії та художнього промислу, керамолог ГАЛИНА ІВАШКІВ, співробітник Музею етнографії та художнього промислу ЛЕСЯ СІЛЕЦЬКА. Львів. 1995. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

(Укркінохроніка, 1981), «Круг» (Укртелефільм, 1988), «Щоб горно не згасло» (Укртелефільм, 1988), «Гавареччина» (Укркінохроніка, 1988). Колекцію керамологічних кіностудійних фільмів упродовж останніх 20 років сформовано в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Проте ще багато з них залишаються невідомими сучасним керамологам в архівних фільмотеках українських кіно- і телестудій, у Державному архіві кінофотодокументів України. Тому перед керамологами постає завдання виявлення невідомих нині фільмів, їх копіювання й зосередження в Опішному, щоб вони були доступними широкому колу дослідників гончарства.

Керамологічні сюжети й фільми є важливими джерелами для керамологічних студій, для з'ясування багатьох питань, пов'язаних з долею гончарних осередків та творчістю окремих майстрів. Наприклад, фільм «Круг» (1972) через 33 роки від часу його створення (2005) було використано як історичний документ. Зокрема, аналіз візуального та звукового рядів фільму допоміг визначити особливості розгортання піар-кампанії про «творчість» жорницького гончаря Олександра Ганжі, сприяв атрибутуванню окремих творів та дозволив зробити висновок про припинення гончарем свого ремісничого заняття на момент зйомки [докладніше див.: 242, с.13.14, 33, 23, 28].

Керамологічні фільми й сюжети також постають унікальними посібниками в навчальному процесі підготовки майбутніх керамологів і художників-керамістів. Вони дозволяють відчувати «дух» гончаротворення півстолітньої давнини, спостерігати за прийомами роботи старих майстрів, чути їхню мову, нарешті, певною мірою ставати їх сучасниками. Такі навчальні прийоми дають молодим людям більше поле для самостійної діяльності, розвивають активність, стимулюють інтерес до керамологічної проблематики, викликають дискусії, дають порівняльні матеріали для оцінки гончарної спадщини сучасності, спонукають до самостійних пошуків не лише в кабінетних, а й у польових умовах. Нарешті, візуальні образи допомагають закріпленню прочитаного в книгах матеріалу. У зв'язку з цим, наведу характерну репліку одного англійського етнографа, який так своєрідно сформулював значення етнографічних фільмів, різновидом яких постають і керамологічні стрічки: «Основная ценность этнографических фильмов состоит в том, что они убеждают нас в истинном существовании народов, о которых мы пишем книги» [8, с.19].

У даний час керамологічні фільми активно використовує Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному для показу відвідувачам гончарної скарбниці України (показ фільмів є обов'язковим компонентом екскурсійного маршруту), для учасників національних симпозіумів гончарства, всеукраїнських гончарних фестивалів, всеукраїнських наукових конференцій, також для студентів-практикантів. **Керамологічні фільми мають стати одним із основних навчальних посібників на лекціях з керамології в університетах, мистецьких інститутах, коледжах, технікумах, на уроках середніх спеціалізованих шкіл.**

Від 1992 року в Національному музеї-заповіднику українського гончарства було створено також фотолaboratorію. На жаль, довгий час не вдавалося налагодити її ефективну діяльність з фіксування розмаїтих явищ гончарної культури українців. Тільки з 1999 року почав зростати масив архівних фотографій, відзнятих співробітниками музею-заповідника, до чого їх заохочували щорічні мистецькі й наукові заходи в столиці українського гончарства. «Фотографувальна» діяльність значно активізувалася від часу заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2000), що було пов'язано передовсім із активними дослідженнями науковців у польових умовах. І тільки 2006 року музею-заповіднику вдалося обладнати сучасну фотостудію, спроможну виконувати художню, документальну й макрозйомку в стаціонарних і в польових умовах.

Вивчення чужоземного досвіду КЕРАМОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

На початку 1990-х років науковці Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному звернули свої погляди на захід і на північ – у сенсі ознайомлення з європейським, американським та російським досвідом вивчення гончарства, виявлення, зберігання й популяризації гончарної спадщини. Задля цього було здійснено багато ознайомлювально-наукових поїздок до різних країн, у тому числі до Бельгії, Великобританії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Росії, Словаччини, США, Франції, Швейцарії.

Перебуваючи за межами України, співробітників музею-заповідника цікавили чужоземні керамологічні структури, гончарні музейні заклади, підприємства з виробництва обладнання для виготовлення кераміки, магазини з продажу гончарних матеріалів та інструментів, науково-дослідні установи, національні бібліотеки. З'ясовувалися принципи діяльності керамологічних установ, основні напрямки їх діяльності, історія формування, налагоджені зв'язки. Науковців з Опішного також цікавили міжнародні керамологічні заходи (симпозіуми та фестивалі кераміки, семінари з музейного менеджменту), діяльність приватних гончарних майстерень, налагодження контактів з іноземними мистцями-керамістами та організаторами гончарного виробництва, з представниками української діаспори. Усе побачене й почуте фіксувалося за допомогою відеокамери та диктофона; згодом переглядалося, ретельно вивчалось й аналізувалося на предмет того, як наявний досвід використати в повсякденній діяльності музею-заповідника з урахуванням українських особливостей.

Співробітники Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному брали участь у Міжнародному симпозіумі кераміки (1990, Осло, Норвегія), Міжнародному фестивалі європейської кераміки (1992, Блендфорд, Великобританія), I Міжнародному фестивалі гончарів (2002, Скопин, Росія). Вони також ґрунтовно ознайомилися з діяльністю:

- **науково-дослідних установ:** Інституту досліджень технології кераміки, Інституту художньої промисловості (Фаенца, Італія), Департаментом гончарної технології Археологічного центру Лейденського університету (Лейден, Нідерланди), Українського вільного університету, Українського технічно-господарського інституту (Мюнхен, Німеччина), Лабораторії «Історія кераміки» Інституту археології РАН (Москва, Росія);
- **музеїв:** Музею кераміки провінції Монс (Монс, Бельгія), Королівських музеїв мистецтв та історії (Брюссель, Бельгія), Музею Вікторії і Альберта (Лондон, Великобританія), Міжнародного музею кераміки (Фаенца, Італія), музеїв Риму (у т.ч. Ватикану) (Рим, Італія), музеїв Венеції (Італія), Нідерландського музею кераміки (Леварден, Нідерланди), Рейксмузеум (Амстердам, Нідерланди), Музею старожитностей і Музею етнографії (Лейден, Нідерланди), Центрального музею м.Утрехта (Утрехт, Нідерланди), Німецького музею (Мюнхен, Німеччина), Музею етнографії та Музею художнього ремесла (Лейпциг, Німеччина), Норвезького народного музею (Осло, Норвегія), Музею декоративно-ужиткового мистецтва (Осло, Норвегія), Російського етнографічного музею (Санкт-Петербург, Росія), Державного музею українсько-руської культури у Свиднику (Свидник, Словаччина), Лувра (Париж, Франція), Швейцарського музею кераміки – Музею Аріана (Женева, Швейцарія);
- **бібліотек:** Національної бібліотеки Люксембурга (Люксембург), Публічної бібліотеки (Амстердам, Нідерланди), Національної бібліотеки Італії (Рим, Італія);
- **підприємства:** заводу з виробництва муфельних печей «Nabertherm» (Лілієнталь, Бремен, Німеччина);

- **гончарних центрів:** Творчої фірми «*Servizio Mostre. Il Capo Servizio*» (Фаенца, Італія), Європейського центру творчої кераміки (Гертогенбош, Нідерланди), Міжнародної академії кераміки (Женева, Швейцарія);
- **фірми-магазини:** фірми «*Silex*» (Гертогенбош, Нідерланди);
- **навчального закладу:** Мистецької школи кераміки Інституту мистецтв Баллардіні в Фаенце (Фаенца, Італія).

Особливо активними були наукові контакти з Лабораторією «Історія кераміки» Інституту археології РАН (Москва, Росія). Її керівник – славетний російський керамолог, доктор історичних наук Олександр Бобринський – усіляко допомагав у діяльності музею-заповідника, сприяв підготовці висококваліфікованих кадрів керамологів, знайомив молодих учених з методами дослідження кераміки, учив виготовляти еталонні зразки кераміки, співпрацював з рідколлегами музейних видань, брав участь у науковій керамологічній конференції в Опішному (1989), рецензував праці українських науковців, був офіційним опонентом на захисті керамологічної дисертації в Києві (1994, 1995).

Також було налагоджено співпрацю з Музеєм українського мистецтва при католицьким соборі св. верх. ап. Петра і Павла в Мельбурні (Австралія), Музеєм Вікторії і Альберта (Великобританія), Міжнародним музеєм кераміки (Італія), Канадським інститутом українських студій, Канадською фундацією українських студій (Канада), Європейським центром творчої кераміки, Департаментом гончарної технології Лейденського університету (Нідерланди), Українським вільним університетом у Мюнхені (Німеччина), Російським етнографічним музеєм (Росія), Музеєм українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина), Українським музеєм у Нью-Йорку та Еверсонським музеєм мистецтв (США), Музеєм Аріана та Міжнародною академією кераміки (Женева, Швейцарія), Бібліотекою імені Тараса Шевченка в Лондоні, Союзом українців Великої Британії, редакцією щотижневика «Українська думка», журналу «Визвольний шлях» та Українською Видавничою Спільнотою, Українською Центральною Інформаційною Службою (Великобританія), Злученим Українським Американським Допомоговим Комітетом, Шкільною Радою УККА в Нью-Йорку, редакціями журналів «Лемківщина», «Рідна школа» та «Свобода» (США), редакцією журналу «Життя і школа» (Канада). Музей-заповідник замовляв у зарубіжних книготорговельних організацій керамологічні видання останніх років, передплачував більшість світових керамологічних журналів, у тому числі «Pottery in Australia» (Австралія); «Ceramic Review», «CPA News», «Studio Pottery», «Newsletter. Westcountry Potters Association» (Великобританія); «Kerameiki technē» (Греція); «Butletij Informativ de

Директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО вивчає матеріали й техніку, що застосовуються сучасними норвезькими гончарями (приватна майстерня Свейна Нарума). Лунде, Норвегія. 1990. Фото Свейна Нарума. Публікується вперше [298]

Cerámica», «*Cerámica*» (Іспанія); «*Faenza*», «*Museo Internazionale Delle Ceramiche Faenza: Laboratorio giocare con l'arte*» (Італія); «*Keramiek*», «*Keramika*», «*Newsletter Department of Pottery Technology*» (Нідерланди); «*Keramik Magazin*», «*Neue Keramik*» (Німеччина); «*Cerámicas*» (Португалія); «*Огнеупоры и техническая керамика*», «*Стекло и керамика*» (Росія); «*Ceramic ARTS & CRAFTS*», «*Ceramics Monthly*», «*Clay Times*» (США); «*La Céramique Moderne*», «*La Revue de la Céramique et du Verre*» (Франція); «*Sklář a keramik*» (Чехословаччина).

Зарубіжні поїздки співробітників музею-заповідника були корисні не лише набуттям практичного досвіду розбудови керамологічних структур, вивчення, збереження й популяризації гончарної спадщини, а й намаганням перенести набутий досвід у практичну площину. Зокрема, **1994 року в музеї-заповіднику було створено науковий структурний підрозділ – Центр фундаментальних студій світового гончарства** (керівник Ігор Пошивайло). Він мав займатися дослідженням феномена гончарної культури за іноземними керамологічними джерелами, введенням їх у національний науковий обіг, збиранням матеріалів до історії гончарства народів світу. Готувався до видання міжнародний науковий щорічник «*Світове гончарство*». Центр встановлював творчі й наукові зв'язки з провідними світовими гончарними центрами, науковими інституціями, музеями. Здійснювалися заходи, покликані інтегрувати Опішне у світовий керамологічний простір [див.: 314, с.85]. На жаль, з різних причин, розгорнути повноцінну, широкомасштабну діяльність Центру так і не вдалося. Відновлення його роботи залишається одним із актуальних завдань української керамології.

Після зарубіжних поїздок у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному почала формуватися колекція зарубіжного гончарства. Перші твори до неї подарували художники-керамісти Свейн Нарум, Рольф Гансен, Вегард Гансен, Йой Квамме, Торбьорн Квасбо (Норвегія), а також Наталя Корнелюк і Віра Трищевська (США).

МАС-МЕДІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЕРАМОЛОГІЧНОГО ПОСТУПУ

Опішне – єдиний в Україні визначний центр народної художньої культури, де соціально-культурна сфера динамічно й потужно розвивалася впродовж другої половини 1980-х – кінця 1990-х років. На хвилі загострення становища в народних художніх промислах України в 1980-х роках на Полтавщині почала реалізовуватися музейна комплексна програма, спрямована на збереження й творчий розвиток Опішного як одного з найвизначніших центрів народної художньої культури українців.

У цей час для становлення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **важливо було організувати цілеспрямовану мас-медійну кампанію з роз'яснення серед різних верств українського суспільства необхідності більш активного збереження гончарної спадщини України перед очевидною небезпекою занепаду гончарних осередків, різкого зменшення чисельності гончарів, докорінних змін у повсякденному побуті мешканців України** («євроремонти», нове житлове будівництво, газифікація, інтервенція іноземних побутових виробів, закриття гончарних заводів і т.п.) і визначальної ролі в цьому процесі спеціалізованого наукового і культурно-освітнього закладу, яким був музей-заповідник. Задля цього музей-заповідник розробив спеціальну **Національну культурологічну програму відвідин Опішного провідними українськими вченими (керамологами, етнологами, мистецтвознавцями, філологами), письменниками, краєзнавцями, які допомагали закладу формувати відповідний позитивний фон суспільної ідеології актуальності музейної діяльності**. Називалася вона «*Українська інтелігенція і Духовний Потенціал*

Український громадський і державний діяч, славетний поет ІВАН ДРАЧ (зліва направо), журналіст і літературний критик ВІТАЛІЙ АБЛІЦОВ та кандидат історичних наук АРСЕН ЗІНЧЕНКО зі знаменитим опішненським гончарем, заслуженим майстром народної творчості України ВАСИЛЕМ ОМЕЛЯНЕНКОМ (другий ліворуч) на його дворіщі. Опішне. 1997. Фото Олеся Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Опішного: столітній досвід екології гончарської культури». Вона передбачала кількаденне перебування в Опішному запрошених гостей, ретельне ознайомлення їх з діяльністю музею-заповідника, читання лекцій для співробітників закладу, учнів Колегіуму мистецтв, творчі зустрічі, у тому числі з мешканцями містечка. З цією ж метою два фундаментальні музейні видання – «Українське Гончарство» (1995) та «Українці» (1999) побачили світ з передмовами Президента України Леоніда Кучми [377; 383].

Таким чином, упродовж 1992–2001 років у Опішному побували чимало видатних діячів української науки, культури і мистецтва. Подібну популяризаторську й ідеологічну роль виконували й масові мистецькі заходи, що влаштовувалися щорічно музеєм-заповідником (наукові конференції, симпозиуми, дитячі фестивалі, конкурси кераміки, «Дні гончаря» тощо).

Усі вони стали потужними каталізаторами творчого гончарного життя в Україні, джерелом новітніх мистецьких ідей, задумів для мистців глини та дослідників їхньої творчості.

Паралельно музей-заповідник влаштовував виставки кераміки зі своїх фондів колекцій як в Україні, так і за її межами (Норвегія, Великобританія, Росія). Вони були різними як за тематичним спрямуванням, так і за чисельністю експонованих творів. Найбільшими з них були грандіозні виставки опішненської кераміки («Кераміка Опішні», 1989; «Дивотворіння Опішного – Україні XXI сторіччя», 1999) в залах Київського філіалу Центрального музею В.І.Леніна (згодом – «Українського дому»), та в Норвезькому

Видатний український поет МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ та син відомого українського літературознавця і фольклориста Петра Одарченка – ПАВЛО ОДАРЧЕНКО (США) під час ознайомлення з діяльністю Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне. Квітень 1995. Фото Олеся Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

музеї народного мистецтва «Україна–Норвегія: традиції і розвиток» (1990, Осло, Норвегія). Одночасно було започатковано щорічне проведення в Опішному республіканського свята відродження мистецьких традицій «День гончаря» (1988–2001), на яке прибували народні майстри-гончарі, художники-керамісти, керамологи з різних регіонів України.

Через деякий час стало зрозуміло, що всі керамологічні, музеологічні, інші наукові й виставкові програми мало впливають на занедбаний стан опішненського гончарства, оскільки всі вони були зорієнтовані не стільки на сучасний творчо-виробничий процес, скільки на роботу зі спадщиною минулого. Щоб зберегти місцевий промисел, а по суті – світовий бренд («опішненська кераміка») необхідно було уточнити пріоритети. Переорієнтація відбулася 1997 року, коли за ініціативою музею-заповідника до його складу було включено місцеву середню школу, на базі якої сформовано унікальний у межах держави художній навчальний заклад – Колегіум мистецтв у Опішному, який увібрав у себе практично безперервний досвід гончарного шкільництва в містечку, започаткований 1894 року Полтавським губернським земством. Діти, онуки й правнуки гончарів, усі обдаровані діти країни отримали можливість серйозного опанування гончарства уже з першого класу навчання. Таким чином вдалося повернути втрачений доти інтерес до гончарства з боку наймолодших генерацій місцевих жителів. У опішненського гончарства з'явилася перспектива. У музейному колегіумі розгорнула діяльність Навчально-виробнича гончарна майстерня – один із нинішніх центрів розвитку місцевих традицій у гончарстві. 2003-го року Колегіум мистецтв у Опішному вийшов зі структури музею-заповідника й отримав права юридичної особи. Від 2004 року – це єдина такого типу в Україні Державна спеціалізована художня школа-інтернат 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв

Завідувач Центру спеціальних методів дослідження кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **НІНА ЧОПЕНКО** (стоїть праворуч) знайомить з діяльністю Центру доктора мистецтвознавства, професора **ЛЮДМИЛУ МІЛЯЄВУ** (сидить син Ніни Чопенко **АНДРІЙ**). Опішне. 1995. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Будинок Колегіуму мистецтв у Опішному –
структурного підрозділу Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Опішне. 2001.
Фото Олесь Пошивайло, Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства

(Перший ряд, зліва направо) Президент України ЛЕОНІД КУЧМА, Голова Верховної Ради України ІВАН ПЛЮЩ,
Глава Адміністрації Президента України ВОЛОДИМИР ЛИТВИН знайомляться з творчістю юних гончарів.
За роботою (перший ліворуч) – Микола Різник – учень Колегіуму мистецтв у Опішному, Київ. 2001.
Автор фото невідомий, Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства

1

Під час відкриття виставки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному «Дивотворіння Опішного – Україні ХХІ сторіччя»: за роботою опішенського гончаря Миколи Пошивайла спостерігають: (зліва направо) начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації, заслужений працівник культури України ПЕТРО БОНДАРЄВСЬКИЙ; голова Національної спілки майстрів народного мистецтва України, народний художник України ВОЛОДИМИР ПРЯДКА; перший заступник голови Правління Українського фонду культури, заслужений діяч мистецтв України ДМИТРО ЯНКО; голова Правління Українського фонду культури, академік НАН України БОРИС ОЛІЙНИК; директор «Українського дому»; секретар Національної спілки художників України ПЕТРО ГАНЖА; поет, заслужений діяч мистецтв України ВІКТОР ЖЕНЧЕНКО (1); виступає ансамбль Полтавської філармонії (2). Київ, «Український дім». 10.02.1999. Фото Германа Юрченка. Публікуються вперше [298]

2

Церемонія відкриття (1)
та експозиція (2)
виставки творів кераміки
«Україна-Норвегія:
традиції і розвиток»
з фондів Національного
музею-заповідника
українського гончарства
в Оплішному
та Норвезького музею
народного мистецтва.
Осло, Норвегія. 1990.
Фото Свейна Нарума.
Публікуються вперше
[298]

1

у Оплішному», що перебуває в оперативному управлінні Міністерства культури і туризму України. Підсумком діяльності музею-заповідника в цьому напрямку стало привернення уваги педагогів, освітян до навчально-виховних можливостей гончарства, глини, до активнішого використання творчої спадщини українського гончарства в навчально-виховному процесі позашкільних, середніх навчальних закладів, а також у педагогічних інститутах, університетах. До Колегіуму почали приїжджати групи педагогів, дітей для ознайомлення з досвідом мистецької освіти. Діяльністю закладу зацікавилася Академія педагогічних наук України, Інститут педагогіки та психології професійної освіти АПН України. Зрозуміло, що

2

увага педагогічної громадськості України до Колегіуму мистецтв одночасно фокусувалася й на діяльності в Опішному музею-заповідника, досягненнях учених-керамологів.

У другій половині 1990-х років музей-заповідник навіть створив власну інформаційну службу, працівники якої писали й друкували в періодичних виданнях України статті й повідомлення про всі події, що відбувалися в гончарній столиці України, про польові керамологічні експедиції, віднайдені гончарні раритети. Було оголошено щорічний конкурс на кращу публікацію на тему гончарства та кращу пам'ятку гончарства, віднайдену під час музейних польових керамологічних експедицій (1988). У кожному виданні музею-заповідника обов'язково подавався змістовний рекламно-інформаційний блок, який закликав дослідників гончарства до співпраці, а громадськість України – сприяти в розбудові Гончарної Скарбниці України, повідомляв про основні напрямки діяльності закладу, здійснені й нові видавничі проекти; нерідко подавалися списки колективних та індивідуальних добродійників, які фінансово підтримували керамологічні й музеєзнавчі ініціативи, дарували книги, глиняні вироби, фотографії тощо [див., наприклад: 259, с.399-408; 260, с.237-279; 115, с.189-231; 376, с.510-519; 315, с.315-335; 314, с.79-93; 377, с.523-574; 378, с.523-575; 146, с.143-159; 379, с.603-655; 241, с.415-431 та багато інших].

Одночасно музей-заповідник розгорнув кампанії зі збирання коштів на реалізацію кількох проектів, які мали на меті не лише допомогти закладу в його швидкій розбудові, але й увіковічнити пам'ять про видатних гончарів, налагодити видання народознавчої літератури. Зокрема, активно залучалися додаткові позабюджетні фінансові ресурси на створення Національного музею-заповідника українського гончарства; на спорудження в Опішному пам'ятника славетній гончарці Олександрі Селюченко, на видання журналу «Українське Народознавство» [див.: 375, с.70-72; 164, с.69-75; 259, с.405; 115, с.193-201; 376, с.546-566; 378, с.546-560; 379, с.604-621]. Задля цього також спеціально влаштовувалися виставки-продажі сучасної опішненської кераміки й літератури з проблем гончарства, які, як правило, супроводжували найбільші культурологічні й наукові заходи в Україні (II Міжнародний фольклорний фестиваль, I Міжнародний конгрес українців, етнографічні ярмарки, свята народної творчості, дні ремесел тощо). І хоча в підсумку сума зібраних коштів виявилася настільки мізерною, що в умовах стрімко прогресуючої інфляції, наростання економічної кризи їх було недостатньо навіть для видання першого номера журналу, не кажучи вже про виготовлення проекту будівництва музею чи пам'ятника, проте багато добродіїв відгукнулися на звернення музею-заповідника тим, що передали йому безкоштовно безліч творів кераміки, книг, архівних документів, візуальних матеріалів тощо. Для розгортання музейної роботи і керамологічних студій така потужна підтримка українського поспільства значною мірою була вирішальною. Окрім того **всі ці заходи системно привертати увагу керівників району, області й держави загалом, окремих організацій, творчих спілок, громадськості до діяльності музею-заповідника, до невирішених проблем музеєфікації гончарної спадщини України, до стану гончарного промислу в країні та занепаду його осередків, сприяли активізації українських керамологічних студій.** І в цьому полягало їх основне ідеологічне значення.

Справі популяризації українського гончарства та діяльності музею-заповідника, опублікуванню наукових праць його співробітників мав слугувати заснований на початку 1990-х років спеціалізований структурний підрозділ – видавництво «Українське Народознавство».

Видавництво «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДОЗНАВСТВО»

У справі активізації й популяризації керамологічних досліджень в Україні помітну роль відіграло й Видавництво «Українське Народознавство». Його було засновано в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному наприкінці 1992 року. З березня наступного року начальник Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації Петро Бондаревський та директор музею-заповідника затвердили положення про видавництво. На той час передбачалося, що це буде спеціалізований науково-пошуковий, інформаційно-аналітичний підрозділ, основним змістом діяльності якого буде збирання, систематизація, поширення в Україні та за її межами етнокультурних знань про український народ. Музей і раніше мав досвід у цій галузі: ще 1987 року було розроблено широку програму видавничої діяльності. Окрім журналу «Українське Гончарство» мали виходити книги під узагальнюючою назвою «Матеріали до літопису українського гончарства», які б групувалися за трьома тематичними серіями: 1) Етномистецтвознавчі розвідки; 2) Джерела; 3) Лексикографія. Упродовж 1988–1991 років музей здійснив кілька видавничих проєктів, пов'язаних із популяризацією гончарства, народної картини «Козаки-Мамаї» тощо.

Метою видавництва в перші роки його існування декларувалося «збирання, створення, підготовка до опублікування народознавчої інформації та видання друкованих засобів масової інформації, які розкривають характерні прикмети українського етносу, виокреслюють світову велич досягнень української культури, виявляють внесок Українства в духовну сферу людської цивілізації». Тим часом головне завдання формулювалося так: «Пізнання етнічних особливостей українського народу, вивчення традиційно-побутової культури українців» [252, с.39]. По суті, проголошувалося заснування першого в Україні етнологічного видавництва з відповідною назвою – «Українське Народознавство».

Першим кроком на цьому шляху мав стати «всеукраїнський журнал студіювання культурної спадщини українців «Українське Народознавство» [259 с.403]. На жаль, численні проблеми становлення видавництва й першочергові завдання розбудови Гончарної Скарбниці України дещо переорієнтували нагальні пріоритети. У положенні про видавництво, у переліку 16-ти його найважливіших завдань, суто гончарна проблематика зайняла останні дві позиції («інформаційне забезпечення діяльності Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному... поширення в світі знань про їхні здобутки» та «відродження колишньої слави гончарства України, яке має стати надбанням світової культури» [243, с.322]. У переліку з 28 основних тем друкованих видань так само останні дві позиції належали гончарству: «історія, етнографія, мистецтво та технологія українського гончарства, сучасні тенденції його розвитку» та «універсальні світові закономірності становлення і розвитку гончарства» [243, с.323]. Але в реальному житті все повернулося навпаки: саме прикінцеві гасла цілком закономірно повсякденна практика музею-заповідника й нагальна потреба утвердження гончарства та науки про нього стали основними закликами на корогві провідників гончарної столиці України. Бо, насправді, більш важливими для утвердження й розгортання діяльності музею-заповідника були збирання, систематизація й публікація наукових знань про вітчизняне гончарство. Це дозволяло суттєво активізувати керамологічні дослідження й підійти до осмислення місця й ролі гончарства в системі традиційно-побутової культури українців. Уже за кілька років вдалося реалізувати унікальні видавничі проєкти: побачили світ поважні наукові фоліанти енциклопедичного характеру, які підняли на новий рівень наші знання про українське гончарство, його етнографічні особливості, регіональні осередки, майстрів і їхні твори.

Директор видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЮРКО ПОШИВАЙЛО під час обговорення питань видання в Україні етнографічної й керамологічної літератури з доктором мистецтвознавства НЕЛЛІ КОРНІЄНКО та народним депутатом України ЛЕСЕМ ТАНЮКОМ. Львів. 2000. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Багато книг видавництва були авангардними не лише в галузі гончарства, а й взагалі у сфері наукового пізнання традиційно-побутової культури українців. Значною мірою вони були піонерськими, а їх ідеї й донині продовжують втілювати вже інші столичні видавництва й автори. Зокрема, «Українське Народознавство» вперше опублікувало фундаментальний *«Люстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)»* (1993) [260]. Лише через кілька років відтоді з'явилися подібні словники у видавництві «Наукова думка» [166] та у видавництві «Артанія» [406; 407].

Уперше в Європі було опубліковано біобібліографічний словник гончарів регіональної групи гончарних осередків, що знаходяться побіля Опішного, який узагальнив відомості про 229 майстрів 1850-х років – кінця ХХ століття, – *«Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки»* Віктора Міщанина (1999) [186]. Ця праця й тепер залишається єдиною в галузі народного мистецтва. Історія її створення така. Музей гончарства в Опішному ще 1988 року проголосив збирання відомостей до біобібліографічного *«Словника українських гончарів»*, визначивши у своїй науковій концепції одним із першочергових напрямків науково-дослідницької діяльності *«укладання картотеки і словника гончарів України»* [див.: 91, с.17]. Наступного, 1989 року, учасники Першої республіканської науково-практичної конференції *«Гончарство України: минуле й сьогодення»* (Опішне, 08-10.06. 1989) прийняли рекомендації, у п.21 яких проголошувалося: *«Підтримати ініціативу Музею гончарства в Опішні про підготовку на його базі біобібліографічного словника-довідника «Українські гончарі»* [305, с.368]. Тоді ж побачила світ спеціальна рекламна листівка *«Про укладання біобібліографічного словника-довідника «Українські гончарі»* (Кобеляки, 1989). Про необхідність підготовки словника наголошувалося і в наступних виданнях Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному [250 с.193; 259, с.327, 401-402; 375, с.65-67; 376, с.514-515; 115, с.194-195; 377, с.328-329; 378, с.538-539; 379, с.538-539].

Обкладинка книги ВІКТОРА МІЩАНИНА «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» – першого в Європі бібліографічного словника гончарів регіональної групи гончарних осередків. Опішне. 1999 [186]

Передбачалося, що узагальнюючому словнику передуватимуть довідники регіональні та окремих гончарних центрів, у тому числі й за матеріалами української діаспори. Спеціальний розділ у них мав присвячуватися мистецтвознавцям, етнографам, діячам науки і культури, художникам, шанувальникам народного мистецтва, які досліджували й популяризували українське гончарство, піклувалися про його розвиток і примноження надбань, мали творчі зв'язки з гончарями та їхніми родинами. 1990 року музей-заповідник оголосив, що «першою працею означеного характеру стане «Словник гончарів Опішні», який плануємо опублікувати в 1992 році» [375, с.65]. За схемою, розробленою полтавським мистецтвознавцем Віталієм Ханком, його готувала київський керамолог Олена Клименко. На жаль, збирання матеріалів і підготовка рукопису такого потрібного словника-довідника затягнулася на півтора десятиріччя і триває й донині...

Тим часом, за наперед спланованою схемою молодий малобудищанський керамолог Віктор Міщанин створив дійсно фундаментальний словник енциклопедичного характеру, першу книгу пам'яті українських гончарів. І хоча ним поки що охоплено маленьку частку гончарської ойкумени України, але він уже став початком великої наукової справи майбутнього.

Водночас із виданням керамологічних праць, видавництво «Українське Народознавство» не відмовлялося й від підготовки народознавчих праць. Зокрема, у серії «Українські етнологічні студії» побачили світ монографія доктора історичних наук Олександра Курочкина «Українські новорічні обряди «Коза» і «Маланка» (1995) [142] та історико-етнографічна монографія у двох книгах «Українці» [383], яка й донині залишається цінним джерелом знань про український народ, минувшину й сьогодення його традиційно-побутової культури.

Видання «Українського Народознавства» відзначені нагородами найпрестижніших вітчизняних конкурсів книги та книговидавців. З його діяльністю знайомилися Президенти України Леонід Кучма (1999) та Віктор Ющенко (2005), віце-прем'єр-міністри України, академіки НАН України Микола Жулинський та Іван Курас. Значною мірою успіх видавничої діяльності було забезпечено високим рівнем художнього оформлення книг, над чим натхненно працює нащадок відомого гончарного роду, історик за освітою й мистець за покликанням Юрко Пошивайло.

Суттєвою особливістю видавництва є й те, що воно, окрім усього іншого, стало основною базою поліграфічного забезпечення робочими матеріалами (програмами, каталогами, буклетами, запрошеннями, дипломами тощо) національних симпозіумів гончарства, всеукраїнських наукових керамологічних конференцій, дитячих фестивалів, національних конкурсів художньої кераміки, Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, Українського керамічного товариства.

Директор видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЮРКО ПОШИВАЙЛО з нагородами VII Форуму видавців у Львові; поруч стоять: (ліворуч) співачка МАРІЯ БУРМАКА, (праворуч) тележурналістка ОЛЬГА ГЕРАСИМ'ЮК та літературознавець ЕЛЕОНОРА СОЛОВЕЙ. Львів. 2000.

Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Презентація історико-етнографічної монографії у двох книгах «Українці», що побачила світ у видавництві «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному: (зліва направо) директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академік НАН України МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ; співробітник відділу культури Кабінету Міністрів України ЄВГЕН ЧЕРЕПАХІН; доктор мистецтвознавства, професор ГРИГОРІЙ ЛОГВИН; доктор мистецтвознавства, професор ОЛЕКСАНДР ФЕДОРУК; міністр культури і мистецтв України ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ; заступник голови Полтавської облдержадміністрації, доктор історичних наук, професор ОЛЕКСІЙ НЕСТУЛЯ; начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації ІВАН ГЛИЗЬ; директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, головний редактор видавництва «Українське Народознавство», доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; доктор історичних наук, професор АНАТОЛІЙ ПОНОМАРЬОВ; редактор видавництва «Українське Народознавство» ЛЮДМИЛА ГУСАР; директор видавництва (1992–1996), співробітник Музею Івана Гончара, кандидат історичних наук ІГОР ПОШИВАЙЛО; директор видавництва (1996–2000), історик і мистець ЮРКО ПОШИВАЙЛО; наукові співробітники, інженери комп'ютерного набору ІННА ПОЛОВНИКОВА, ЮЛІЯ ПАНАСЮК та ВІКТОРІЯ СПІЛЬНИК. Київ, «Український дім». 1999. Фото Сергія Марченка (Київ).

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

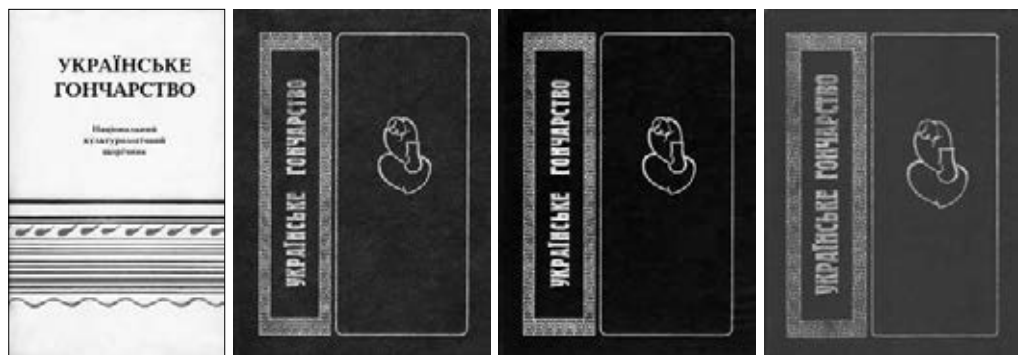
Видавництво «Українське Народнознавство» й надалі розглядається як важливий інструмент творення національного культу гончарства, чинник збереження й розвитку гончарної столиці України, спеціалізований світовий інформаційний канал про українське гончарство, засіб формування Гончарської книгозбірні України, керамологічний просвітницький центр, каталізатор наукових досліджень в галузі української керамології. **Іван Драч** так визначав його суспільне значення: «...Маємо прекрасне елітарне наукове видавництво, цілком зорієнтоване на розвиток національної культури, народного мистецтва, зокрема гончарства як унікального феномена народної культури, як філософії гармонійного життя. Видавництво «Українське Народнознавство» уявляється мені своєрідною кафедрою, амвоном, з високості якого методично, послідовно й фанатично формується в Україні національний культ гончарства, виховується шанобливе ставлення громадян Держави до національних святинь, до Творчості як основи будь-якого суспільного прогресу» [87, с.95].

«УКРАЇНСЬКЕ ГОНЧАРСТВО»

Як уже зазначалося, «Керамическое обозрение» було першим в Україні керамологічним періодичним виданням технічного спрямування, що відображало тогочасні тенденції економічного поступу й недостатню увагу звертало на питання історичного розвитку гончарства та його традиційних форм побутування. А **перше всеукраїнське періодичне видання, зорієнтоване на висвітлення гуманітарних аспектів гончарної культури побачило світ тільки на початку 1990-х років**. Ним став **національний культурологічний щорічник «Українське Гончарство»**, який видавав Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному.

Упродовж 1986-1987 років щойно заснований Музей гончарства в Опішному підготував до видання перший випуск книги із запланованої тематичної серії «Етномистецтвознавчі розвідки». Вона мала називатися «Матеріали до літопису українського гончарства». 1990 року Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному сповістив також про намір видавати новітній український ілюстрований часопис, присвячений вітчизняному гончарству – **журнал «Українське гончарство»** [375, с.74]. Проте, за умов ще існуючих на той час цензури й заборон, усі зусилля реалізувати актуальні керамологічні проекти

Обкладинки національних культурологічних щорічників
«Українське Гончарство». Опішне. 1993–1999. Книги 1-4 [376; 377; 378; 379]

виявилися марними. Тільки 1993 року, вже після розвалу советської імперії, музей-заповідник зміг видати першу книгу національного культурологічного щорічника, який перейняв на себе назву журнальної ідеї: «Українське Гончарство» [376]. Як було зазначено в передмові, «в люди вирушає перший на терені України збірник оригінальних матеріалів, цілком присвячених одному з найдревніших і найвтаємниченіших ремесел. Його мета – через розмаїтість просторових і часових особливостей гончарських центрів створити цілісний образ самобутнього явища народної культури і в такий спосіб явити світові наші духовні надбання. Адже довгий час радянська ідеологія культивувала «українську національну меншину». Фальшиві пророки, прагнучи підрубати глибинні корені Українства, переконували нас у власній неповноцінності; стверджували, мовби ми уже й не є єдиними спадкоємцями культури, що віками витворювалася на нашій предковичій землі. Вони ревно дбали про самовідчуження особи, створюючи умови для «подвійного життя», коли людина лише наодиноці відчувала неповторний світ материзни, а в оточенні співвітчизників вимушена була сповідувати чужорідні цінності» [289, с.2].

Видавці зорієнтовували читачів щорічників «на важливості для дослідників народної культури за будь-яких обставин сповідувати пріоритети наукових істин, а не гасла чергових політичних кампаній і минулі вузькогрупові постулати. Хай твердження вчених спростовуються не новими двірцевими переворотами, не новітніми вподобаннями керівників держави, а новими відкриттями закономірностей розвитку природи, земної і надземних цивілізацій!» [289, с.17].

Упродовж 1993–1999 років побачили світ 4 книги «Українського Гончарства» [див.: 376; 377; 378; 379]. Щорічники стали помітною подією в науковому житті країни, зробили значний внесок у справу вивчення та поширення в світі знань про вітчизняне гончарство. Вони справили відчутний вплив на утвердження й розвиток української керамології передовсім тим, що постійно привертали увагу до проблематики українського гончарства, виявляли сучасний стан наукових студій, популяризували наукові пошуки вітчизняних учених, заохочували молодих науковців до вивчення гончарної культури. Вони також активно інтегрували українську керамологію у світовий науковий простір, залучали до співпраці чужоземних дослідників, ставили питання про актуальність розробки термінологічного інструментарію новітньої наукової дисципліни. Їх традиції згодом плідно продовжили спільні друковані органи Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (щорічник «Українська керамологія» та «Український керамологічний журнал»).

Загалом же «Українське Гончарство» було основним мас-медійним провідником ідеї організаційного структурування вітчизняної керамології. Цю історичну роль щорічника влучно окреслив у передмові до однієї з книг «Українського Гончарства» Президент України Леонід Кучма: «Високій меті збирання воедино розпорошених джерел про вітчизняне гончарство, науковому студіюванню численних народознавчих проблем через керамологічні знання покликаний слугувати і перший в Україні спеціалізований національний культурологічний щорічник «Українське Гончарство». Цією книгою Україна прагне засвідчити, що вона – авангардна держава у сфері науки і духу, що український народ може вчити чужоземні народи не тільки тому, чого не треба робити, а й тому, як слід пізнавати, утверджувати й возвеличувати власну культурну самобутність» [144, с.12; 252, с.33]. А славетний російський керамолог, доктор історичних наук Олександр Бобринський теж захоплено свідчив: «Издание потрясающе великолепное. Если вы даже ничего другого не успеете сделать за отведенное Богом время, эти книги прочно обеспечивают вам и вашим сподвижникам самую добрую память не только в Украине и в России, но и далеко за их пределами» [252, с.35].

ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА» ЯК КАТАЛІЗАТОР ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТРУКТУРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ

На початку 1993 року в Києві, у видавництві «Молодь», накладом Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, за участі видавництва «Українське Народознавство», нечуваним доти для монографічних етнографічних видань накладом у 30 тис. примірників, побачила світ книга «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» [259]. Вона була продовженням і поглибленим осмисленням ідей і концептуальних побудов, уперше викладених автором у монографії, надрукованій у тому ж видавництві 1991 року. Проте книга «Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століття і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості» [250] побачила світ дуже малим, як на той час, накладом (500 примірників), не мала ілюстрацій, а тому, до певної міри, так і залишилася малопомітною, хоча й отримала схвальні відгуки відомих українських і російських етнографів. На противагу їй, «Етнографія українського гончарства» викликала значне зацікавлення етнографів, мистецтвознавців, археологів, мовознавців, музеєзнавців насамперед спробою автора залучити здобутки різних галузей наукових знань для з'ясування феномена гончарства. Здійснене комплексне дослідження було віддзеркаленням нового перспективного напрямку українських гуманітарних студій. У праці було розроблено концепцію гончарства як самобутньої форми втілення етнічного світогляду, певного світобачення, способу

Обкладинка монографії «Етнографія українського гончарства», яка стала своєрідним каталізатором організаційного структурування української керамології. Київ. 1993 [259]

раціональної організації середовища життєдіяльності й забезпечення духовних потреб людини відповідно до досягнутих на той чи інший відрізок часу космологічних уявлень, знань; унікального явища духовної культури, нерозривно пов'язаного з матеріально об'єктивованими явищами культури у сфері виробництва й споживання. У ній також уперше було узагальнено народознавчі аспекти побутування гончарства, здійснено систематизацію й аналіз численних фактів, що відображають місце стародавнього заняття й предметів його виробництва в системі традиційно-побутової культури українського народу.

Приверненню уваги до монографії та порушених у ній проблем сприяла також інтрига навколо захисту на її основі докторської дисертації, минаючи кандидатський етап. Нагадаю, що 22 квітня 1994 року фактично сталася змова групи із 7 членів Спеціалізованої вченої ради Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України. Ігноруючи позитивний попередній висновок відділу етнології цієї ж наукової установи, позитивний експертний висновок членів ради, 13 позитивних відгуків відомих учених з різних наукових центрів України, Російської Федерації та Молдови, 3 позитивні відгуки офіційних опонентів, 4 позитивні

Деякі публікації української періодики, пов'язані із захистом докторської дисертації
«Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна):»

- (1) Нінін Климковської «Защита диссертации обнаружила противостояние. Пять докторов против директора института»,
- (2) Анатолия Пономарьова, Григория Логвина, Людмилы Милевої, Василия Афанасьева і Всеволода Наулка «Суд жерців науки зганьбив себе»,
- (3) Василия Нейжмака «День геростратів...»,
- (4) Миколи Цівірка «Колективизм по-малоруськи: «Не висовуйсь»
- та (5) Людмилы Микитюк «Кольорова постать у чорно-білій історії».

Київ. 1994 [254, с.377-392]

виступи членів спеціалізованої ради, без жодного негативного виступу на захисті, вони проголосували проти і в підсумку не прийняли рішення навіть про присудження здобувачу кандидатського ступеня, чим грубо порушили порядок проведення процедури захисту дисертації. Справа набула несподіваного розвитку у зв'язку з тим, що «в знак протесту проти аморальності, безпринципності, свавілля, дефіциту порядності частини членів спеціалізованої ради, які під час засідання жодним словом не обмовилися про своє негативне ставлення до дисертації», 6 членів ради, а це – провідні українські та молдовський учени-мистецтвознавці, етнологи, професори Анатолій Пономарьов, Григорій Логвин, Людмила Міляева, Василь Афанасьєв, Всеволод Наулко та Валентин Зеленчук, звернулися до Вищої атестаційної комісії України із заявою про вихід зі складу спеціалізованої вченої ради. Подія набула широкого розголосу в Україні. У тогочасній пресі її було охарактеризовано як «самий крупний за послемаланчуковские времена конфликт», «день геростратів», «колективізм по-малоруськи: «не висовуйсь!» тощо [254]. У підсумку ВАК України, зваживши на численні порушення порядку процедури захисту, 22 грудня 1994 року визнав захист дисертації таким, що не відбувся. 30 березня наступного року ту ж саму дисертацію було захищено в спеціалізованій ученій раді в Інституті національних відносин і політології НАН України (із 17 членів ради жодного голосу проти) за спеціальністю «07.00.07 – етнологія (етнографія)».

Таким чином успішно завершилася кількарічна історія одного захисту. Вона була знаковою, етапною в становленні української керамології. Ланцюжок подій розгортався за драматичним сценарієм, оскільки послідовно ламалися усталені наукові стереотипи. Все це супроводжувалося кулуарними й публічними дискусіями, що в кінцевому підсумку привели до суспільного визнання нового перспективного напрямку наукових студій, які, по суті, виводили вчених на шлях виокремлення комплексних досліджень гончарства в самостійну галузь наукових знань. За висновком згаданих уже вище докторів наук, професорів Анатолія Пономарьова, Григорія Логвина, Людмили Міляєвої, Василя Афанасьєва і Всеволода Наулка, «наукова новизна роботи полягає в застосуванні до об'єкту дослідження – «гончарства» – нових методологічних і теоретичних підходів – системного аналізу. Гончарство розглядається... як цілісна етнокультурна система. Це перша узагальнююча праця про гончарство в етнографічному слов'янознавстві, своєрідна енциклопедія українського гончарства... Теоретична цінність її визначається розробкою принципово нових підходів до гончарства як багатофункціонального компонента традиційно-побутової культури; розробкою концепції гончарства як етнокультурної системи, вплетеної в загальну соціальну систему. Введено в науку абсолютно новий погляд на гончарство як об'єкт пізнання, що дозволяє заглянути в духовний світ людини... Новаторський характер дослідження відкриває широкий простір для подальших пошуків учених цілого комплексу наук, включаючи історію культури, археологію, соціальну психологію, мистецтвознавство, філософію» [254, с.370-371].

Доктор філологічних наук, професор Київського університету імені Тараса Шевченка, академік АН Вищої школи України Володимир Качкан у зв'язку з цим акцентував увагу на системній кризі в українській науці й на актуальності утворення наукових шкіл і виокремлення нових галузей наукових знань як синтезу різних наук. Він, зокрема, писав про необхідність «побороти парадигмальний консерватизм науки, адже існуюча наука як система ще багато в чому феодальна, заідеологізована... Ми фактично в своєму історико-культурному розвитку дійшли до критичної точки... У нас практично відсутні наукові школи: семіотична культурна антропологія (Бахтін, Пропп, Виговський), школа етнолінгвістики (акад. Н.І.Толстой), лінгвофольклористика, етнопсихологія, етномузикознавство і т.п... Аналізована дисертація..., по суті справи, розвиває складові цих проблем, є унікальним і своєрідним синтезом чисто наукових аспектів досліджуваної теми, її теоретичних складових та прикладних... Перед багатьма дослідниками постає широкий спектр невідклад-

них завдань, і найголовніше, найконцептуальніше – це фундаменталізація знань у самому предметі, оскільки вищий рівень мислення потребує більш складних форм його вираження. Думається, що для розуміння самої суті етнографії (народної культури), як особливого способу осмислення світу, як спеціального процесу творення, виявлення, консервації народного характеру, способу мислення, як органічної риси національної самосвідомості, духу народу, врешті як мистецтва, необхідно зробити феноменологічне описання, а далі піти до структурування, і все це має бути зроблено, так би мовити, на стикові знань і різних галузей наук, на сьогодишніх наукових підходах і засадах з урахуванням світового досвіду... Якщо не пройти стадію культурного оформлення наукових шкіл, то нас може знову спіткати або ж заідеологізованість, або ж заміфологізованість. Дисертація... саме в цьому плані є теоретико-прикладним посібником, бо в ньому зафіксовано традиційний досвід, з одного боку, і зорієнтовано вчених на конкретну гаму тем і проблем, яка потребує в нинішніх умовах зусиль багатьох вчених» [254, с.358-359]. Академік НАН України, доктор філологічних наук, професор Леонід Новиченко додавав: «...Маємо справу з далеко не пересічним науковим дослідженням не тільки етнографічного, а й загального культурологічного характеру. Величезний масив досліджуваної конкретики з історії, географії, технології, естетики, звичаєвості українського лівобережного гончарства поєднуються тут з цікавими виходами на такі узагальнюючі і «найсучасніші» з методологічного погляду проблеми, як міфологічна символіка гончарства, семіотичні функції його виробів, місце гончарства не лише в традиційно-побутовій культурі, але – опосередковано – в загальній міфопоетичній картині світу, характерній для українців...» [254, с.361].

До обговорення проблем долучилися й інші провідні українські та російські вчені-гуманітарії. Наприклад, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор Мирослав Попович: «...Не могу не выловить своего ставления до результатов, одержавних дисертантом, оскільки їх значення виходить за межі вузькоспеціальні»; доктор філософських наук, викладач Київського державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, професор Леонід Сморг: «Вибравши в якості предмета дослідження кераміку..., дисертант проводить масштабне, як по вертикалі, так і по горизонталі, наукове дослідження, охоплюючи великий історичний період і значний географічний простір, при цьому демонструючи свою наукову компетентність і широкую ерудицію, вміло пов'язуючи минувшину з сьогоденням. Автор ставить і вирішує велике коло проблем, серед них і ті, що відносяться до етногенезу і історії культури, археології і народознавства, соціології і філософії»; завідувач відділу духовної культури Інституту української археографії та джерелознавства імені Михайла Грушевського НАН України, доктор історичних наук, професор Всеволод Наулко: «Праця багато в чому є новаторською... Йдеться передусім про комплексність дослідження об'єктів культури, у даному випадку, гончарства як явища, що втілює в собі поєднання життєвих потреб людини з її духовною діяльністю... На відміну від своїх попередників... досліджує гончарство всебічно, як явище історичного, соціального, професійного, мистецького і сакрального характеру. Це не лише наслідок вдалого застосування... методу дослідження, а й дороговказ іншим науковцям, які вивчають ті або інші явища народознавства. Праця дисертанта потрібна і етнографу, і мистецтвознавцю, і тим, хто цікавиться духовним уявленням людини, її світоглядом. Поза сумнівом, рецензована праця викличе значний інтерес і серед мовознавців завдяки розмаїттю гончарських термінів, вперше введених у науковий обіг і мало відомих зразків народнопоетичної творчості, – загадок, прислів'їв, приказок. Багато корисного в цій праці знайдуть і ті, хто займається проблемами рідного краю, мистецтвознавства, естетики, етнопедагогіки тощо»; завідувачка сектора рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України, доктор історичних наук, професор Валентина Борисенко: «...Дисертант... знайшов

Директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (другий праворуч) у день успішного захисту докторської дисертації з офіційними опонентами: (зліва направо) завідувачем відділу загальних проблем етнографії Інституту етнографії та фольклору Академії наук Молдови, членом-кореспондентом АН Молдови, доктором історичних наук, професором ВАЛЕНТИНОМ ЗЕЛЕНЧУКОМ, завідувачем Лабораторії «Історія кераміки», провідним науковим співробітником Інституту археології Російської академії наук, доктором історичних наук ОЛЕКСАНДРОМ БОБРИНСЬКИМ, завідувачем кафедри історії та етнографії України Львівського державного університету імені Івана Франка, доктором історичних наук, професором СТЕПАНОМ МАКАРЧУКОМ. Київ. 1995.
Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

новаторський підхід до висвітлення явища, висловив цікаві наукові гіпотези... **Не тільки для етнологів, а й вчених – істориків, географів, мовознавців становить неабиякий інтерес... розділ... роботи...**, у якому ...систематизовано і проаналізовано матеріали, що стосуються топоніміки, гідронімії, ономастики...»; **доктор мистецтвознавства, професор Юрій Лацук:** «...Це на сьогодні одна з перших... праць на шляху всебічного висвітлення ознак і особливостей українського гончарства» [254, с.362, 364, 395-396, 351, 400, 402].

Насамкінець, кілька спостережень російських учених: **славетний російський керамолог, провідний науковий співробітник Інституту археології Російської академії наук, доктор історичних наук Олександр Бобринський:** у науку було введено «**совершенно новый взгляд на гончарство как объект познания, позволяющий как бы проникнуть в мир духовной жизни Человека**»; **науковий співробітник відділу російської і слов'янської етнографії Науково-дослідного інституту «Музей антропології та етнографії імені Петра Великого» Російської академії наук, кандидат історичних наук Тетяна Богомазова:** «...Работа являет собой принципиально новый вид этнографического исследования, представляя собой конгломерат строго организованного, собранного на основании многообразных источников (в первую очередь полевых) и аналитически проанализированного материала, и в этом смысле является действительно уникальной»; **завідувачка відділу східних слов'ян і молдаван Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі, кандидат історичних наук Ірина Шангіна і старший науковий співробітник відділу Ольга Карпова:** «**Монография... являет пример максимально широкого подхода к изучению одной из областей материальной культуры украинцев – гончарству...** Автор изучает

украинское гончарство преимущественно в контексте мира человека, мира культуры. В этом отношении *работа... безусловно новаторская. К тому же она является первым обобщенным трудом по гончарству в этнографическом славяноведении*» [254, с.319, 346, 347].

Саме під впливом монографії та пов'язаних із нею знакових подій, українські вчені все частіше стали говорити й писати про те, що на межі різних наукових дисциплін, які вивчають ті чи інші аспекти гончарства має постати новітня наукова дисципліна. Так, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук Надія Гаврилюк у серпні 1993 року, ведучи мову про вивчення давнього гончарства етнографією й археологією, вже зазначала, що *«саме на стиках цих наук повинні з'явитися цікаві спостереження та висновки»* [55, с.47, 248, с.17]. Невдовзі, а саме в березні 1994 року, її колега, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України, кандидат історичних наук Валентина Корпусова, на основі аналізу сучасних досліджень стародавнього гончарства, прийшла до висновку: *«Кераміка є предметом дослідження багатьох наук: археології, етнографії, мистецтвознавства, хімії, фізики, матеріалознавства, перетворюючись в особливу галузь знання»* [132, с.23]. (Прикметно, що у варіанті цієї статті, написаному 1989 року, у авторки ще й натяку не було на можливість подібної метаморфози [див.: 131]). У квітні 1994 року професор Олександр Бобринський теж вів мову про *«взгляд автора на гончарство как объект специального исследования»*, а також про *«перекрестный анализ различных сравнительных материалов (этнографических, исторических, археологических, лингвистических и других)»*, послуговуючись яким тільки й можна вивчати гончарство як джерело інформації про духовну культуру сучасного й стародавнього населення [22, с.318]. Вчені продовжували акцентувати увагу на актуальності *«комплексного дослідження українського гончарства специфічними прийомами різних гуманітарних наук (археологія, етнологія, історія, мистецтвознавство, бібліографія, археографія, музеєзнавство тощо)»* (1995) [248, с.17], а старший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України, доктор мистецтвознавства Фаїна Петрякова у своєму відгуку як офіційного опонента на кандидатську дисертацію Олени Клименко в травні 1995 року вже вела мову про *«європейське керамікознавство»* [262, с.436].

Водночас, якщо доти гончарство більше вивчалось як явище матеріальної культури, тобто як сукупність рукотворних глиняних виробів і пов'язаних з їх виготовленням трудових навичок, прийомів роботи, покликаних задовольняти вітальні потреби населення, то надалі керамологи все частіше досліджували гончарство як явище духовної культури і феномен людської цивілізації загалом; аналізували його предмети та явища як певні символи культури в контексті світоглядних уявлень етносів, як джерело важливої інформації для пізнання системи відношень між глиняними виробами і повсякденною діяльністю людей, виявлення їх етнічної специфіки і знакових функцій.

«Етнографія українського гончарства» була другою в Україні етнографічною дисертацією (першою докторською!) з проблем гончарства після 40-річного політичного табу на подібні студії (нагадаю, що першу кандидатську дисертацію 1955 року захистила львів'янка Катерина Матейко). Відтоді дослідження гончарства за спеціальністю «етнологія» почали захищати й інші українські вчені – Ігор Пошивайло (1998), Лідія Мельничук (2004), Людмила Метка (2006). Приємно констатувати, що часові проміжки між захистами подібних робіт мають сталу тенденцію до скорочення, що є ознакою інтенсифікації українських керамологічних студій.

Відкриття НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

Довгий час музей-заповідник мав усього кілька кімнат на Опішненському заводі «Художній керамік». 1992 року для нього було викуплено більшу частину великого, але занедбаного будинку-гуртожитку. Працівники музею власними силами виконали в ньому ремонт і добудували двоповерхове приміщення. 3 листопада 1995 року в ньому почав функціонувати Науково-дослідницький центр українського гончарства [244]. В урочистостях з нагоди його відкриття взяли участь відомі українські вчені, діячі культури й мистецтва: доктор історичних наук, професор Май Панчук, доктор мистецтвознавства, професор Юрій Лашук, голова Співки майстрів народного мистецтва України, народний художник України Володимир Прядка, письменники Олесь Бердник, Катерина Мотрич, Микола Кагарлицький, Петро Ротач, голова «Жіночої громади» Марія Драч. Всіх учасників привітали телеграмами Міністр культури і мистецтв України Дмитро Остапенко, голова Демократичної партії України Володимир Яворівський, директор Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук, професор Степан Павлюк, доктор філологічних наук, професор Володимир Качкан.

Діяльність Науково-дослідницького центру українського гончарства визначалася специфікою його основних структурних підрозділів – Центру досліджень українського гончарства, Центру спеціальних методів дослідження кераміки з лабораторіями (фізико-хімічною, палеоетнографічною і електронною мікроскопією), Гончарською книгозбірнею України, Національним архівом українського гончарства, Аудіовізуальною студією

Приміщення Науково-дослідницького центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Там упродовж 2000–2007 років розміщувався Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Опішне. Зима 2003. Фото Олесь Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

і Аудіовізуальним фондом українського гончарства. За кілька років сформувався чисельний науковий колектив, інтелектуальний потенціал якого у сфері дослідження гончарства не мав рівних в Україні. Співробітники музею-заповідника розробляли теми з найрізноманітніших проблем керамології, археології, історії, етнографії, мистецтва та технології кераміки. Науково-методичну раду очолював славетний дослідник українського гончарства, доктор мистецтвознавства, професор Юрій Лашук. Куратором Центру спеціальних методів дослідження кераміки був відомий у світі дослідник східноєвропейського гончарства, доктор історичних наук Олександр Бобринський. Розбудову національного керамологічного центру в Опішному активно підтримували відомі українські вчені: член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор Всеволод Наулко, доктор історичних наук, професор Валентина Борисенко, доктор технічних наук, професор Галина Семченко, доктор технічних наук, професор Ігор Немец, доктор філософських наук, професор Леонід Сморг, доктор історичних наук, професор Анатолій Пономарьов, доктор історичних наук, професор Май Панчук та багато інших учених.

Музей-заповідник став науково-творчою базою для проведення щорічних всеукраїнських і національних симпозіумів гончарства, всеукраїнських гончарських фестивалів, всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів і читань з проблем українського гончарства [див.: 245; 246; 255; 240], а також місцем заснування Українського керамічного товариства [256; 293; 355]. Знання всіх цих аспектів діяльності вчених Опішного дозволило мистецтвознавцю Володимиру Титаренку зробити пророчий висновок: «Музей українського гончарства і науково-дослідний центр, без перебільшення, є духовна оаза на теренах Полтавщини. Переконалий, що інтелектуальна потенція музею і центру уже продукує потужну творчу енергетику, що має свій вплив на всю Україну і з роками цей процес наростатиме. Ви приречені на успіх і результат» [252, с.35].

За такої сприятливої ситуації об'єктивно постала проблема офіційного визнання наукового статусу музею-заповідника, його інтеграції в систему академічних наукових установ, що, відповідно, мало передбачати дещо інші, ґрунтовніші засади організаційного забезпечення керамологічних студій.

НАЦІОНАЛЬНІ КЕРАМОЛОГІЧНІ ФОРУМИ

У період гетьманату Павла Скоропадського, 16-19 травня 1918 року відбувся перший з'їзд «представників промисловості й техніки по гончарній та цементовій продукції на території України» [156, с.151]. Його учасники порушували питання стану гончарної промисловості в Україні (Б.Лисін), здешевлення цегли та парових казанів для гончарних заводів (І.Ладиженський), постачання палива гончарним заводам (П.Орнатський), становища техніки, промисловості й професійної освіти в Україні (А.Кобелев), шкіл і вечірніх курсів для робітників (А.Плетцер), громадських робіт (Б.Шлегель). Було заслухано також «цілу низку повідомлень з місць від осіб близько стоячих до промисловості, котрі цілком яскраво й різнобічно змалювали, як теперішнє становище самої України, керамічної промисловості на Україні, так і становище окремих продукцій і заводів» [156, с.151]. З'їзд констатував цілковитий застій у збуті глиняної продукції й водночас значну потребу в ній, особливо ж у будівельних матеріалах та побутових гончарних виробах. Його учасники прийняли постанову, в якій було визначено першочергові завдання в цій галузі: «І. Заходи, необхідні для найшоршої реставрації й удосконалення заводів керамічної промисловості;...ІІ. Заходи для негайного зрушення заводів, маючих до того цілковиту готовність, але затримуючихся сторонніми обставинами;... ІІІ. Заходи для удосконалення способів продукції керамічних

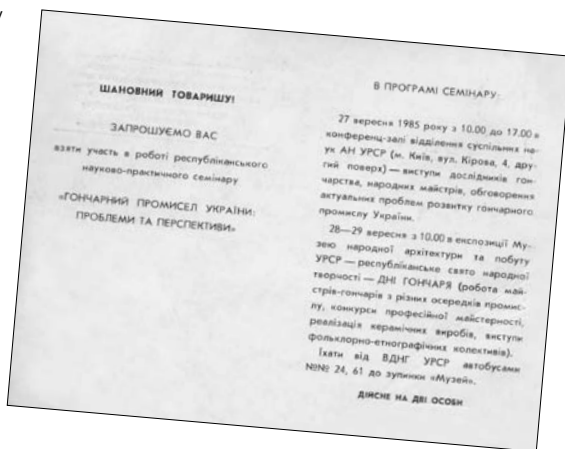
Учасники Республіканського науково-практичного семінару «Гончарство України: проблеми і перспективи» під час першого в Україні свята «День гончаря» в Музеї народної архітектури та побуту УРСР:
(зліва направо) викладач Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва, керамолог **ВАСИЛЬ ГУДАК**; аспірантка Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені Максима Рильського АН УРСР, керамолог **ТЕТЯНА РОМАНЕЦЬ**; науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, етнографії та фольклору АН БРСР, кандидат історичних наук **СЕРГІЙ МІЛЮЧЕНКОВ** (Мінськ, Білорусія); завідувач сектора народного мистецтва Науково-дослідного інституту теорії та історії образотворчого мистецтва Академії мистецтв СРСР, кандидат мистецтвознавства **МАРІЯ НЕКРАСОВА** (Москва, Росія); співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені Максима Рильського АН УРСР, кандидат мистецтвознавства **МИХАЙЛО СЕЛІВАЧОВ**; фольклорист **ДАНА ДЕМКІВ**; доцент Шауляйського педагогічного інституту, кандидат мистецтвознавства **ВІТЕНІС РИМКУС**. Київ. 28.09.1985. Фото Олесь Пошивайло [298]

виробів і для розвитку керамічної промисловості;... IV. По питанню про забезпечення цеглою й покрівельною черепицею населення прифронтової смуги» [156, с.153-156]. Пропонувалося періодично проводити з'їзди з гончарної промисловості, для підготовки яких визнано доцільним створення в Києві постійно діючого «Бюро з'їздів по керамічній промисловості на території України». Науково-економічний керамологічний форум значною мірою сприяв розвитку гончарного виробництва в Україні. Проте він був першим, але водночас і останнім на теренах України в ХХ столітті. Російська окупаційна влада надалі унеможливила проведення подібних заходів.

Тільки у вересні 1985 року в Києві вперше в українській історії відбувся науковий керамологічний форум гуманітарного спрямування. Він був цілком присвячений проблемам традиційного гончарства. На Республіканський науково-практичний семінар «Гончарство України: проблеми і перспективи» (а за нинішніми мірками – то був міжнародний захід) прибули вчені, краєзнавці, музейні працівники не лише з різних регіонів України, а й із інших союзних республік (Росія, Латвія, Білорусія, Грузія, Вірменія).

1988 року вже Музей гончарства в Опішному провів розширене засідання своєї Науково-методичної ради за участю провідних українських керамологів, мистецтвознавців, художників-керамістів, народних майстрів-гончарів, керівників гончарних підприємств, пред-

Запрошення до участі в Республіканському науково-практичному семінарі «Гончарний промисел України: проблеми та перспективи». Київ. 1985. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

ставників творчих спілок. На ньому обговорювалися питання сучасного стану гончарного художнього промислу країни та створення Національного музею гончарства. На тому поважному зібранні було прийнято спільне рішення щорічно влаштовувати подібні зустрічі для обговорення існуючих проблем у гончарстві та спільного пошуку шляхів їх розв'язання [289, с.13].

Невдовзі нечуваний доти жест зробив Полтавський облвиконком. Нечуваний, бо провінційні владні структури, за давньою советською традицією, не дозволяли собі виступати ініціаторами найменших виявів піклування долею національної культури; і водночас прогнозований, бо в тому краї ще жила пам'ять про різновекторну діяльність Полтавського губернського земства, яке на всю Російську імперію було загальноновизнаним лідером у справі підтримки й популяризації гончарного промислу. Напевно, цю традицію місцевим революціонерам не вдалося викоренити до повного забуття, а тому за більш-менш сприятливих умов вона знову й знову заявляла про себе. Жодна інша область України не зробила нічого подібного: ще не встигли відомчі баталії навколо заснування на Полтавщині першого в Україні Музею гончарства, як на початку осені 1988 року Полтавський облвиконком, на пропозицію того ж таки Музею гончарства в Опішному, звернувся до одинадцяти

Президія першого засідання Науково-методичної ради Музею гончарства в Опішному: (зліва направо) голова ради, доктор мистецтвознавства ЮРІЙ ЛАЩУК, директор музею ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, молодший науковий співробітник музею ЛЮДМИЛА МІЩЕНКО. Опішнє. Лютий 1988. Фото Володимира Редчука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

республіканських міністерств, громадських організацій і творчих спілок з листом «Про заходи сприяння гончарному промислу України», в якому пропонував їм «спільно здійснити ряд заходів, спрямованих на дослідження, популяризацію та подальший творчий розвиток гончарного художнього промислу України. Зокрема, вважаємо доцільним проводити щорічно, починаючи з 1989 року, в селищі Опішні Полтавської області на виробничо-художній базі заводу «Художній керамік» та Музею гончарства республіканський симпозиум гончарства. В ході симпозиуму проводити також республіканську науково-практичну конференцію з проблем гончарства та свято-конкурс гончарської майстерності «День гончаря» [289, с.14]. Адресати цього звернення на диво жваво відгукнулися, і 29 листопада 1988 року Міністерство культури УРСР останнім підписало спільну постанову №11/18-г «Про проведення в селищі Опішні Полтавської області республіканського симпозиуму гончарства» [285, с.489].

Отже, у червні 1989 року в Опішному, у рамках Першого республіканського симпозиуму гончарства «Традиції і сучасність» (10.05 – 11.06.1989). відбулася **Перша республіканська науково-практична конференція**

Обкладинка програми Першого республіканського симпозиуму гончарства «Традиції та сучасність». Опішне. 10.05-11.06.1989.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Свято відродження мистецьких традицій «День гончаря» в Національному музей-заповіднику українського гончарства в Опішному. Опішне. 13.07.1997.
Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

з проблем гончарства *«Гончарство України: минуле й сьогодення»* (08-10.06.1989). В її роботі взяли зацікавлену участь вчені й мистці з усіх регіонів України.

Як зазначено вище, Мінкультури останнє підписало постанову, зате вже наприкінці симпозиуму й перше заявило про відмову від його проведення наступного року. Офіційне оправдання цього – немовби складність організації й завантаженість чиновників іншими справами; справжня ж причина – демократизм симпозиуму, що виявлялося у відвертих виступах учасників, широкому розголосі й акценті на відродженні національних традицій українців. Таке розгортання подій налякало владні структури, оскільки не вписувалося в дозволені рамки «перестройки». Адже на творчому мистецькому практикумі й на конференції компартійні боси почули правду про їх причетність до занедбання гончарних традицій краю. Критичній оцінці було піддано не лише офіційний постулат про «розквіт» народного мистецтва в Україні, а й деякі оцінки української советської історіографії подій недалекої історії. Навіть «націоналістичне» слово «Всеукраїнська» в ліногравюрі, зроблений Юрком Пошивайлом на книгах, що роздавалися учасникам конференції, страшенно розлютувало й налякало провінційних чиновників і партайгеноссе. Не меншою кривою сприймалося й підписання кожним учасником конференції рекомендацій щодо подальшого розвитку гончарного художнього промислу в Україні, підготовлених науковцями, а не заготовлених у офіційних інстанціях [див. докладніше: 289, с.14-16].

Як наслідок, **масові наукові заходи в Україні, пов'язані з гончарством, на деякий час припинилися**. Тим часом, у Опішному та в Києві щорічно відбувалися мистецькі дійства під узагальнюючою назвою **«День гончаря»**. Вони включали в себе виставки-продажі глиняних виробів, роботу гончарів, виступи фольклорних колективів. Ці керамологічні акції привертали увагу держави й громадськості до численних проблем гончарства в Україні загалом і гончарних осередків та окремих майстрів зокрема; заохочували молодих учених до керамологічних студій. У Києві Музей народної архітектури та побуту НАН України організовує ці свята й донині, а Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному востаннє проводив 2001 року.

Новітній етап всеукраїнських керамологічних акцій почався відтоді, коли Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному власними зусиллями відновив проведення симпозиумів гончарства.

Феноменом художнього життя в Україні стали **всеукраїнські (національні) симпозиуми гончарства в Опішному (1997–2001)**. І хоча в науковій і популярній літературі сьогодні ще недостатньо мовиться про історію цього новітнього українського симпозиумного руху, відсутній мистецтвознавчий аналіз виготовлених творів монументальної керамічної скульптури, але й за умов недостатнього теоретичного осмислення явища, можна зробити висновок: утвердився цілком своєрідний напрямок розвитку сучасної художньої кераміки, суголосий потребам державо- і духотворення в Україні. Власне, це був революційний поступ у майбуття, могутній фактор посилення значення кераміки в духовному житті українського суспільства. Упродовж п'ятирічки сформувалася унікальна концепція Національних симпозиумів гончарства в Опішному, яка передбачає творення національного культу гончарства, згуртування мистців-керамістів. П'ять проминулих літ уклалися в естафету подій і днів співучасників цих грандіозних мистецьких акцій, стали новітньою традицією українського гончаротворення, потужним стимулом для продовження «монументальної лінії» в кераміці у різних куточках України.

II Національний симпозиум гончарства «Опішне-2001» проводився під патронатом Президента України та Верховної Ради України. Його організатори сподівалися, що таким чином вдасться створити достатню творчо-матеріальну базу для подальшого проведення симпозиумів та отримати фінансову підтримку для їх підготовки й заохочення мистців-учасників. Проте підтримка найвищих державних інституцій виявилася лише в моральній площині. Тим часом, улітку 2001 року збанкрутував банк «Україна», у Опішенському

Упродовж 1997–2001 років у Опішному відбулися:

**Творчі практикуми
симпозіумів гончарства**

№ п/п	Назва мистецького форуму	Час проведення	Загальна	Кількість учасників (+практи-	Кількість виготовлених творів
1.	Симпозіум-практикум «Поезія гончарства на майданах і в парках України»	<u>23.06–13.07</u> 1997	21	20	14 монумент; 82 малої пластики
2.	II Всеукраїнський симпозіум-практикум монументальної керамічної скульптури в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України»	<u>15.06–12.07</u> 1998	28	28	30 монумент; 30 малої пластики; 2 картини
3.	III Всеукраїнський симпозіум монументальної кераміки в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України» («Опішне-99»)	<u>29.06–01.08</u> 1999	34	27+6+1	46 монумент; 88 малої пластики; 31 панно
4.	Національний симпозіум гончарства «Опішне-2000»	<u>26.06–06.08</u> 2000	42	32+7	48 монумент; 48 малої пластики; 53 панно
5.	II Національний симпозіум гончарства «Опішне-2001»	<u>25.06–05.08</u> 2001	42	25+4	38 монумент; 93 малої пластики; 26 панно
Усього: 176 монументальних творів, 321 - малої пластики, 110 панно, 2 картини					

**Всеукраїнські
гончарські фестивалі**

№ п/п	Дата проведення	Кількість учасників	Кількість поданих творів
I	<u>15.01–10.06</u> 2000	192	334
II	<u>01.01–10.06</u> 2001	254	398

**Національні конкурси
художньої кераміки**

№ п/п	Дата проведення	Кількість учасників	Кількість поданих творів
I	<u>12.07–06.08</u> 2000	204	332
II	<u>02.08–14.10</u> 2001	247	392

Наукові семінари й конференції під час симпозіумів у Опішному

№ п/п	Назва	Дата проведення	Загальна тривалість (днів)
1.	Науковий семінар «Українське гончарство як феномен світового мистецтва»	<u>11.07</u> 1997	1
2.	Всеукраїнський науково-практичний семінар «Українське гончарство: проблеми історії та сьогодення»	<u>10-11.07</u> 1998	2
3.	Всеукраїнська наукова конференція «Українське гончарство на порозі третього тисячоліття»	<u>29-31.07</u> 1999	3
4.	Всеукраїнська наукова конференція «Українське гончарство-2000: погляд у майбутнє»	<u>01-04.08</u> 2000	4
5.	Міжнародна науково-практична конференція «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?»	<u>30.07-03.08</u> 2001	5

відділенні якого зберігалися кошти, накопичені на проведення симпозіуму «Опішне–2001». Внаслідок цього організатори заходу потрапили в надзвичайно скрутне становище, що вимагало максимального фізичного й морального напруження для мінімалізації негативних наслідків форс-мажорних обставин (до речі, кошти музею-заповіднику ліквідаційна комісія банку так і не повернула). До того ж, сам п'ятирічний симпозіумний рух був настільки стрімким, захоплюючим і водночас виснажливим, що виникла нагальна потреба 2002 року зупинитися, витримати паузу, необхідну для спокійного осмислення п'ятирічної містерії народження сучасної монументальної (паркової) керамічної скульптури.

Від 1997 року регулярними стали українські керамологічні конференції в Опішному. Окрім пленарних і секційних засідань на них відбувалися круглі столи «Місце гончарства в минулому, сучасному та майбутньому нації» (1998), «Гончарство-кераміка: термінологічне визначення культурних явищ» (2000), «Осередок народного мистецтва: термінологічне визначення і можливість сучасного виникнення» (2001); дискусії: «Гончарство-кераміка: термінологічна невизначеність мистецьких явищ» (1999), «Українськість» монументальної кераміки: критерії визначення» (1999–2000), «Спроби відродження завмерлих центрів народного мистецтва України: уроки і наслідки реанімації» (2001), «Сучасні проблеми розвитку художньої кераміки» (2001).

З метою виявлення й показу досягнень українських народних майстрів-гончарів та художників-керамістів, виявлення сучасного стану й тенденцій розвитку кераміки в Україні, активізації наукових досліджень з історії, теорії і практики гончарства в Опішному було започатковано проведення щорічних **Національних конкурсів художньої кераміки (2000, 2001).**

Поліфункціональною (художньою, культурно-освітньою, виховною) акцією, спрямованою на поширення мистецтва кераміки серед школярів та молоді, стали **Всеукраїнські гончарські фестивалі (2000, 2001).** Вони відбувалися на творчо-виробничій базі Колегіуму мистецтв у Опішному. Їх організатори ставили перед собою завдання формування національного художнього мислення школярів, молоді, виховання в них поваги до культур-

Учасники, організатори та гості Симпозіуму-практикуму
«Поезія гончарства на майданах і в парках України».
Опішне. 24.06.1997. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

Учасники та організатори творчого практикуму II Всеукраїнського симпозіуму-практикуму
монументальної керамічної скульптури в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України».
Опішне. 16.06.1998. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Учасники творчого практикуму III Всеукраїнського симпозіуму-практикуму монументальної керамічної скульптури в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України» («Опішне-99»).
Опішне. 01.08.1999. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Учасники та організатори творчого практикуму Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2000».
Опішне. 06.08.2000. Фото Володимира Редчука. Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

Учасники та організатори творчого практикуму II Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2001». Опішне. 30.07.2001. Фото Олеся Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Учасники, організатори та гості II Всеукраїнського гончарського фестивалю. Опішне. 01.06.2001. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

ної спадщини українців; посилення національних компонентів у визначенні змісту, форм і методів художнього виховання; поживлення роботи загальноосвітніх навчальних закладів, позашкільних закладів естетичного профілю, спрямованої на використання глини в процесі художньо-естетичного виховання школярів, молоді; залучення до заняття гончарством і вивчення історико-мистецьких досягнень українського гончарства молодшої генерації громадян України; поглиблення практичних навичок роботи з глиною; популяризація діячої художньої творчості.

У рамках III-го Всеукраїнського симпозіуму монументальної кераміки в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України» також відбувся **Всеукраїнський мистецький конкурс «Мальований глечик» (29.06 – 01.08.1999)**. Його метою був розвиток традицій українського гончарства, відродження української гончарної малювки, підтримка мистців-гончарів, популяризація їхньої творчості, ширше застосування в побуті населення національної кераміки.

ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО КЕРАМОЛОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Уже з 1996 року поступово формувалася суспільна думка про необхідність створення академічного керамологічного інституту. На початку року в стінах музею-заповідника було напрацьовано детальну програму розвитку в Україні керамології як самостійної наукової дисципліни.

Першочергові завдання організаційного й концептуального структурування української керамології диктували необхідність мати фаховий друкований орган, який би формував

Директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО** знайомить з керамологічною літературою видавництва «Українське Народознавство» Президента України **ЛЕОНІДА КУЧМУ** та Президента Молдови **ПЕТРА ЛУЧИНСКИ**. Серпень 1999.
Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Після обговорення питань розбудови національної гончарної скарбниці України та розгортання українських керамологічних студій: співробітники Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, опішненські гончарі та голова Національного банку України ВІКТОР ЮЩЕНКО. Опішне. 1998.
 Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Обговорення питань збереження гончарної спадщини та розвитку українських керамологічних студій: (зліва направо) директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академік НАН України МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ та міністр культури і мистецтв України ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ. Київ. 1999.
 Фото Сергія Марченка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Ознайомлення з керамологічною експозицією Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та обговорення питань розвитку Опішного як визначного осередку народної художньої культури українців: (зліва направо) заступник голови Полтавської облдержадміністрації ІВАН ОНОПРІЄНКО; віце-прем'єр-міністр України, академік НАН України ВАЛЕРІЙ СМОЛІЙ, голова Полтавської облдержадміністрації ОЛЕКСАНДР КОЛЕСНИКОВ, міністр культури і мистецтв України ДМИТРО ОСТАПЕНКО, директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО. Київ, 1999. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

конкретну громадську думку (особливо ж у середовищі вчених) про актуальність створення спеціалізованого Інституту, визначав би пріоритетні напрямки керамологічних досліджень, об'єднував зусилля поодиноких, розрізнених дослідників українського гончарства, кераміки. З огляду на це, музей-заповідник 1996 року вирішив перейменувати національний культурологічний щорічник «Українське Гончарство» [357; 358; 359; 360] на національний науковий щорічник «Українська керамологія». Через нову назву відомого в науковому світі щорічника передбачалося втілити новітні ідеї науковців. Перший том нового видання мав би побачити світ 1997 року. Публічно про такі наміри було заявлено того ж таки, 1996 року [див.: 359, с.536-537]. На жаль, з різних суб'єктивних і об'єктивних причин, практично зреалізуватися вони змогли тільки через п'ять років, а доти в кожному музейному виданні анонсувалася інформація про майбутнє керамологічне видання.

В усіх музейних виданнях від 1996 року з'являлося слово керамологія, керамолог і похідні від них слова та словосполучення. Як наслідок, уже 1998 року культуролог **Володимир Данилейко** стверджував: *«Саме в наш час, час XX століття, наука керамологія яскраво постала серед інших наук як вельми вартісна й повчальна, що сягає потаємин природи й світобудови, поглядів людей і конструктивізму національних менталітетів та водночас і практичних, іноді глобального характеру потреб суспільних змагань. Власне, на наших очах, якщо говорити фігуально, з'явилися основні дослідження та наукові осмислення надбаного епохами гончарювання тисяч і тисяч, чи й мільйонів, майстрів-жерців, чаклунів глини й вогню...»* [78, с.19].

ОПЕРТЯ НА ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ

На протипагу видавничим та мистецьким планам, успішнішими виявилися практичні заходи, пов'язані зі створенням академічного Інституту керамології. Багаторічна діяльність Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному підготувала необхідний ґрунт, дозволила створити потужну матеріальну базу для розгортання академічних наукових досліджень, сформувала позитивну громадську думку й виробила конкретну ідеологію створення й розгортання діяльності Інституту керамології. Як писав **професор Михайло Селівачов**, «то слід визнати чудом – майже п'ятнадцятирічне функціонування фантастичного закладу в Опішному з усією його периферією, інфраструктурою та немінучими окремими недоліками як продовженням очевидних достоїнств» [324, с.177].

У цих намірах музею-заповіднику потрібна була допомога й опертя на споріднену академічну установу. Але на той час усі діючі науково-дослідні інституції системи Національної академії наук України чи Вищої школи України лише байдужо спостерігали за опішненським керамологічним здвиженням і ставилися до всіх тих подій, як столиця до провінції, сподіваючись на марність зусиль, а проте, очікуючи, чим же все це завершиться.

Несподівано для українського наукового світу в пошуках партнерів музей-заповідник обрав чітко визначений західний вектор, ближче до Західної Європи, непогано пізнаної під час зарубіжних мандрівок і близької козацькому Опішному за демократичним духом і пошануванням гончарних традицій. Вибір випав на Інститут народознавства НАН України, який знаходиться аж у древньому Львові, тобто не поблизу, а майже на західному кордоні Держави, за 900 км. Аргументів на користь цього рішення було кілька. По-перше, у середині 1990-х років цей академічний інститут став провідним етнологічним науковим

центром держави з надзвичайно потужним науковим потенціалом. По-друге, специфікою цієї наукової установи є те, що вона сама постала на основі багатолітньої наукової діяльності Львівського музею етнографії та художнього промислу, який нині функціонує в її структурі, а тому прагнення опішненців були близькими й зрозумілими львів'янам. По-третє, і, можливо, це найголовніше – ще в середині 1990-х років Інститут народознавства подав Національному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному два своєрідні сигнали про перспективну підтримку його керамологічних зусиль. Пригадаймо: з усіх наукових інституцій лише Інститут народознавства НАН України, в особі його директора Степана Павлюка, відгукнувся на пропозицію музею-заповідника провести 1995 року першу спільну керамологічну експедицію науковців Опішного і Львова до гончарних осередків Полтавської, Кіровоградської та Черкаської областей [див.: 105], а через півроку так само один привітав колектив музею-заповідника з відкриттям Науково-дослідницького центру українського гончарства [244, с.465]. Інститут народознавства НАН України таким чином підтвердив свою орієнтацію на пріоритетні напрямки розвитку сучасної гуманітарної науки, готовність до нестандартних рішень на фоні традиційно консервативної системи організаційних форм вітчизняних наукових установ.

КЛОПОТАННЯ СТЕПАНА ПАВЛЮКА

Передовсім, слід відзначити зусилля директора Інституту народознавства НАН України, який без вагань перейнявся ідеєю заснування Інституту керамології і за вирішальної участі якого на Полтавщині й постав цей перший академічний заклад. Доктор історичних наук, професор Степан Павлюк – поодиноким харизматичним постать в українському народознавстві, для якої понад усе є Україна. У той час, коли немало поважаних учених скептично ставилися до ідеї створення нового академічного закладу, львівський характерник дивився значно далі й осмислював глибше потреби розширення народознавчих студій в Україні. Його повсякчасне сповідування національних пріоритетів, наполегливість у досягненні поставленої мети, щирий патріотизм і доцільний практицизм, неугасима розбудовча енергія і переконаність у необхідності народознавчої експансії в центральні й східні регіони Держави стали присутнім аргументом для багатьох песимістів і рушійною силою для їх адекватних дій. Так українотворчі прагнення верховинця Степана Павлюка сягнули хліборобсько-гончарської Полтавщини й несподівано могутньо закорінилися в цю благодатну землю новітньою українською академічною установою – відділенням його рідного Інституту. Але для досягнення поставленої мети ще треба було докласти чимало зусиль.

17 березня 1999 року **професор Степан Павлюк** звернувся до голови Полтавської обласної державної адміністрації Олександра Колеснікова та начальника Управління культури Полтавської облдержадміністрації Петра Бондаревського з листами «Про створення Інституту керамології в Опішному» (№№61,62), у яких писав: «Зусиллями Полтавської облдержадміністрації впродовж останнього десятиліття проводиться фундаментальний комплекс заходів, спрямованих на збереження, наукове вивчення і популяризацію гончарської спадщини України. Як наслідок, у одному з найбільших осередків українського гончарства – містечку Опішному – постав багатофункціональний навчально-виховний і культурно-освітній центр у складі Державного музею-заповідника українського гончарства та Колегіуму мистецтв. Створена в Опішному творчо-виробнича, наукова та історико-художня база, загальнодержавне визнання результатів діяльності місцевих гончарів

Директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України професор СТЕПАН ПАВЛЮК, який без вагань підтримав ініціативу щодо заснування в Опішному Інституту керамології як відділення Інституту народознавства НАН України.

Київ. Травень 2003. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Член Вченої ради Інституту керамології, директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор СТЕПАН ПАВЛЮК.

Опішне. 31.07.2001. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

та науковців музею-заповідника, практична реалізація державних програм у гуманітарній сфері, наявність визнаних на світовому рівні фахівців з високим рівнем професійної кваліфікації та значним досвідом практичної роботи, а також наявність сучасної матеріально-технічної бази і перспективи подальшого розвитку дозволяють поставити питання про необхідність організаційно-юридичного оформлення уже фактично сформованого унікального в межах держави Науково-дослідницького центру українського гончарства. У зв'язку з цим, Інститут народознавства НАН України **просить розглянути й позитивно вирішити пропозицію про створення в Опішному на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства Інституту керамології на правах відділення Інституту народознавства НАН України** з фінансуванням його діяльності за рахунок коштів обласного бюджету (в межах коштів, що виділяються на діяльність музею-заповідника). Створення Інституту керамології буде початком формування дослідницьких структур Національної академії наук на Полтавщині, піднесе на значно вищий рівень науковий потенціал області. Питання про можливість створення Інституту керамології в Опішному як структурного підрозділу Інституту народознавства НАН України погоджене з Віце-прем'єр-міністром України п.Валерієм Смолієм та Президентом Національної академії наук України п.Борисом Патоном» [298].

Тоді ж було розроблено проект штатного розпису Інституту керамології. За ним передбачалося існування 5 науково-дослідних (археології та гончарства доби середньовіччя, гончарства XIX–XX століть, спеціальних методів дослідження кераміки, технології кераміки, фундаментальних студій світового гончарства) та 4 науково-допоміжних (Національний архів українського гончарства, Аудіовізуальний фонд українського гончарства, Гончарська книгозбірня України та видавництво «Українське Народознавство») структурних підрозділів. Фактично проект штатного розпису відображав існуючий науковий сегмент у структурі Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

НЕЗДІЙСНЕНИЙ ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЦЕНТРУ ДОСЛІЖЕНЬ, РОЗВИТКУ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

На час звернення Степана Павлюка до керівника Полтавської області країна вже починала готуватися до чергових президентських виборів, а тому за політичними обласштунками й ідеологічними інтригами реакція на львівську ініціативу була вкрай млявою і невизначеною. Проте 25 вересня 1999 року Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному відвідав **Президент України Леонід Кучма**. Вражений побаченням, він записав у музейній книзі відгуків: «Україна багата гончарними осередками зі своїми художньо-стильовими особливостями. Але й донині неперевершеними залишаються мистецькі здобутки опішненських гончарів. Недарма ж і селище знане в світах як столиця українського гончарства. Діяльність Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному є взірцем комплексного збереження і творчого розвитку визначного центру національної художньої культури. Його досвід надзвичайно важливий і для інших регіонів України. Успіхів і процвітання гончарській столиці, унікальному музею-заповіднику і всім талановитим майстрам-гончарям!» [252, с.32]. Президент України не лише зробив захоплений запис у книзі відгуків, але й перейнявся актуальною проблемою подальшого розвитку музею-заповідника зі статусом національного. За кілька днів, а саме 28 вересня, Леонід Кучма підписав окреме, лаконічно чітке президентське доручення віце-прем'єр-міністру України, академіку Володимирі Семиноженку: «Прошу опрацювати проект відповідного рішення. Термін – 03.10.99»

Президент України ЛЕОНІД КУЧМА знайомиться з діяльністю Науково-дослідницького центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Опішне. 25.09.1999. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

[298]. На його виконання було розроблено проект створення на базі музею-заповідника Національного центру досліджень, розвитку та популяризації українського гончарства. Ним передбачалося включити до складу Центру, як окремий структурний підрозділ, і Інститут керамології з 5 науковими відділами. Зокрема, у листі заступника голови Полтавської облдержадміністрації Івана Онопрієнка до Кабінету Міністрів України від 30.11.1999 №1-9/840 повідомлялося: «Науково-дослідні програми центру передбачаємо реалізовувати через окремий структурний науковий підрозділ – Інститут керамології з фінансуванням його діяльності за рахунок обласного бюджету. Інститут керамології може функціонувати на правах відділення Інституту народознавства Національної

академії наук України, на що є згода дирекції Інституту, погоджена з Президентом НАНУ п.Борисом Патоном...» [298].

На виконання доручення Кабінету Міністрів України проекти документів «Про створення Національного центру досліджень, розвитку та популяризації українського гончарства» вивчали й погоджували різні міністерства й відомства, у тому числі й Національна академія наук України, від якої відповідь підготував Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України. На велике здивування всіх причетних до цієї історії,

Президент України ЛЕОНІД КУЧМА записує побажання музею-заповіднику на передньому слові до історико-етнографічної монографії у двох книгах «Українці», яка побачила світ за його підтримки у видавництві «Українське Народознавство»; поруч стоїть директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО. Київ. 22.11.1999. Фото Ігоря Пошивайла [298]

столичний інститут прісно означив багаторічну діяльність музею-заповідника в Опішному як «помітна робота»; засумнівався, що «одночасно із зміною статусу установи будуть спостерігатися її якісні зміни», й з-поміж іншого, різко виступив проти ініціативи своїх львівських колег щодо створення в структурі Центру Інституту керамології. У листі за підписом директора інституту **Олександра Костюка**, який було надіслано до Президії НАН України, а згодом і до Кабінету Міністрів України, висновок було сформульовано так, щоб ізолювати Інститут народознавства НАН України від участі в перспективному керамологічному проєкті. У ньому, зокрема, підсумовувалося: «Щодо входження проєктованого центру (тут помилково Інститут керамології названо центром. – О.П.) до Інституту народознавства НАН України на правах відділення останнього, то в проєкті має місце певна суперечність щодо підпорядкування центру – з одного боку Полтавській обласній держадміністрації, а з іншого – Інституту народознавства. До того ж географічно-територіальна віддаленість Опішнянського осередку від Львівського Інституту народознавства унеможливить належну координацію, контроль і співпрацю... Назагал, рецензований проєкт засвідчує недостатню продуманість структури створюваного центру, деякі необґрунтовані максималістські тенденції авторів та недержавний, нерациональний підхід до використання бюджетних коштів» (лист від 30.12.1999 №129) [298]. Наслідком такого нищівного присуду, який був значно радикальнішим, аніж висновки Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України, постала пропозиція Міністерства культури і мистецтв України до Кабінету Міністрів України: «Враховуючи важливу роль Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішні у національному відродженні, у розвитку і популяризації українського гончарства, ...опрацювати питання про надання йому статусу національного музею-заповідника» (лист від 14.02.2000 №11-648/13) [298]. Отже, **ідея й можливість створення в Опішному Національного центру досліджень, розвитку й популяризації українського гончарства були проігноровані й переведені виключно в площину надання музею-заповіднику статусу національного.** Зволікання з виконанням доручення Президента України тривало й надалі (загалом – 18 місяців, 5 доручень Кабінету Міністрів України від 11.10.1999, 13.12.1999, 15.01.2000, 19.02.2000, 14.04.2000), а завершилося аж 29 березня 2001 року, коли Леонід Кучма підписав Указ Президента України «Про надання Державному музею-заповіднику українського гончарства статусу національного» (№220/20001) [369].

Розробка установчих документів ІНСТИТУТУ КЕРАМОЛОГІЇ

Тим часом, музей-заповідник та Інститут народознавства НАН України, не чекаючи завершення відомчо-бюрократичного листування, наполегливо втілювали в життя ідею заснування Інституту керамології. Музей-заповідник розробив проєкт «Положення про Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України» і надіслав його на погодження до Львова. Там зволікань не було і невдовзі до Опішного надійшла відповідь **професора Степана Павлюка**: «З приємністю сприйняли конструктивне й оперативне втілення змісту наших недавніх домовленостей. Ідея Інституту керамології сповна аргументована у підготовленому Вами Положенні, де органічно поєднана юридично-організаційна конкретика з концептуалістикою бачення науково-дослідних та культурно-освітніх програм на перспективу. **Ми ще раз переконуємося в доцільності організації такої інституції й бачимо немало безпосередніх дотичностей до проєктованої Вами проблематики наукової діяльності наших наукових планів. Отже, Інститут керамології стане органічним самодостатнім**

підрозділом (а саме відділенням) Інституту народознавства НАН України. Ваше бачення наших функцій щодо Вашого Інституту, викладене у Положенні, співпадає з нашими уявленнями. Гадаємо, що **наші спільні зусилля приведуть до вартісних наукових та культурологічних результатів, що посилять позиції української науки і духовності в світі.** Повертаючись до підготовлених Вами документів, висловлюємо задоволення з того, що **проект уже відбув апробацію на різних рівнях** (в Кабінеті Міністрів України, Полтавській обласній державній адміністрації, Юридичному відділі НАН України)... Таким чином ми погоджуємо проект Положення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України... У 2000 році бажаємо Вам успішного дебюту в розгортанні науково-дослідної практики вже з допоміжним – інститутським – статусом. Нових планів і нових здійснень!» [298].

26 лютого 2000 року **професор Степан Павлюк** вдруге звернувся до вже нового голови Полтавської облдержадміністрації Анатолія Кукоби з переконливим проханням (лист №32): «Україна здавна славилася гончарними виробами, які постійно займали важливе місце у традиційному побуті, відігравали значну роль в матеріальній та духовній культурі українців. Однак донедавна феномен українського гончарства у загальносвітовому контексті досліджувався несистемно, від випадку до випадку. Тому вважаємо вчасною і дуже потрібною ініціативу Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному про створення Інституту керамології як відділення нашого Інституту. Інститут бере на себе зобов'язання наукового керівництва: напрацювання тематики, забезпечення належного теоретичного рівня наукових праць, популяризації наукових ідей тощо. Безумовне завдання Інституту полягатиме у здійсненні кадрових питань: атестація, підготовка спеціалістів через аспірантуру і докторантуру тощо. Звертаємось до Вас, Пане Голово держадміністрації, враховуючи загальнонаціональне значення опішнянського гончарського центру, знайти можливість часткового фінансування (згідно узгодженого кошторису) унікальної установи з академічним статусом. Віримо, що обласна державна адміністрація Полтавщини, краю, який здавна славився гончарними виробами в Україні, з розумінням поставиться до формування такого науково-дослідного центру» [298].

Майже одночасно професор Степан Павлюк підписав наказ по Інституту народознавства НАН України від 01.03.2000 року №13 «Про створення Інституту керамології на правах відділення Інституту народознавства НАН України». 20 березня того ж року подібний наказ (№41) підписав начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації Іван Глизь. Проте це були не остаточні засновницькі документи, оскільки накази мали попередній погоджувальний характер, а остаточне рішення мали прийняти Президія НАН України та Полтавська облдержадміністрація.

«**Ф**ЕНОМЕНОЛОГІЯ ГОНЧАРСТВА» ЯК ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКИХ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ СТУДІЙ СВІТОВОГО ГОНЧАРСТВА

Того ж року у видавництві «Українське Народознавство» побачила світ книга Ігоря Пошивайла «Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічні аспекти» (2000), яка стала одним із вершинних досягнень не лише вітчизняної, а й світової керамологічної думки, оскільки систематизувала, узагальнювала й аналізувала всі наші попередні знання про традиційне гончарство. «Такого осмислення, – констатував культуролог **Володимир Данилейко**, – надто знайомішого, семіотичного, українське гончарознавство досі широкомасштабно не провадило. Мимоволі зіставляєш «узаконені» темарії монографії

колишнього заграбованого залізобетонним матеріалізмом соціалізму і теми нових книг, видань, публікацій нинішнього різноконцептуального, пошукового світового загалу інших багатьох країн і народів. З кожним днем, і чим далі, тим виразніш, особливо на науковому рівні, стається остаточне, так би мовити, прояснювання небес» [79, с.30]. Дійсно, нині це найповніший у світі корпус матеріалів про символізм, знаковість сприйняття гончарства в різних етнічних культурах.

Предметом дослідження став феномен гончарства. Автор проаналізував специфічні вияви свідомості гончарних народів, тобто тих етносів, які витворили самобутню культуру образотворення в глині, невідчужимий часові гончарний літопис власного історичного буття, і для яких гончарство, глина стали визначальними категоріями повсякденного побуту, необхідним елементом життєзабезпечення суспільства. Досліджено весь комплекс світоглядних уявлень народів світу, пов'язаних із глиною, гончарними виробами, гончарем і гончарством у цілому.

«Феноменологія гончарства» – це також знаково структуризований комплекс світоглядних уявлень про гончарство та гончарні вироби, спроба відтворення механізму набуття окремими предметами, явищами і фактами знакової інтерпретації; з'ясування різниці між реальністю побутування гончарства і значеннями, семантикою, змістом, які вибудовуються народною свідомістю на основі реальностей гончарного буття, тобто відтворення безпосереднього смислового поля значень між явищами, предметами і актами свідомості. Це також і виокреслення ситуацій, що виявляють значущість ремесла в організації всіх сторін суспільного й приватного життя, прагнення розшифрувати семіотичний статус гончарства, гончарів, гончарних виробів через аналіз міфів, легенд, обрядовості, звичаєвості та показати механізм надання свідомістю явищам гончарної культури життєважливі функції. Аналіз книги дозволив **Володимиру Данилейку** передбачити: **«Наука ще «прикладе вухо» до «голосу оформленої глини», – суміжні науки (від археології, етнографії, мовознавства, семіотики, географії, геології, антропології аж до біохімії, фізики, астрономії... ще висвітлять, немов прожекторами, приховані нею вісті...»** [79, с.31].

Поява «Феноменології гончарства» виявила досить високий потенціал вітчизняних керамологічних досліджень. Ми стали свідками того, як українець уперше взявся за систематизацію й аналіз світових керамологічних матеріалів і успішно справився з поставленим завданням. Монографія постала своєрідною керамологічною енциклопедією світового гончарства. Оскільки в Україні доти не було спроб досліджувати чужоземне гончарство, поява монографії означала, що нова генерація українських учених позбулася комплексу меншовартості і виключного студювання регіональних проблем, для неї більше не існувало заборонених тем. Молоді керамологи сприймають свої наукові пошуки не інакше як часткою світової дослідницької думки, не відгородженою від інших культур будь-якими минулими політичними лозунгами, усілякими «ізмами» тощо. Формується новий тип

Обкладинка книги ІГОРЯ ПОШИВАЙЛО «Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти» – перше українське монографічне дослідження світового гончарства. Опішне. 2000 [241]

ученого, якому вже замало дослідницьких ареалів, обмежених державними кордонами. І це не є ознакою засилля космополітичних ідей, як стверджують деякі нинішні «архіпатріоти», бо керамологи прагнуть немовби збоку, через вивчення іноетнічних культур, пильніше придивитися до власного народу, досягнень його традиційно-побутової культури з тим, щоб краще пізнати багатотисячолітню спадщину українців, яскравіше виокреслити внесок України до світової скарбниці гончаротворення. Для них це і спосіб пошуку праякренів, праязків, праяжерел, праяспільностей, виведення загальних закономірностей еволюції гончарства, виявлення його специфіки, залежно від етнічних особливостей культури.

Отже, якщо Україна досі описувала сама себе, то тепер вона вже порівнювала себе з іншими. В українську науку прийшло нове покоління вчених-керамологів, яке знає іноземні мови, і це знання є визначальною передумовою вивчення зарубіжних джерел, вільного орієнтування в світовій літературі зі свого фаху. Сьогодні ми маємо науковців, які стажувалися в європейських керамологічних центрах і музеях; учених, які мають за собою прадавні гончарні родоводи, що ведуть до гончарної столиці України. І це є позитивною прикметою нової України, нової української керамології, нової генерації вчених, незаангажованих побілянауковими інтригами, не пов'язаних із псевдонауковою діяльністю. А отже, Україна, як велика держава, утверджується, ми – українці – вивисуємося над власними етнічними вадами, стаємо помітними й рівними серед інших світових народів.

ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КЕРАМІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Перші керамічні товариства почали з'являтися в країнах Західної Європи в другій половині XIX століття. Так, у середині 1860-х років у Німеччині утворилася *«Німецька спілка глиняної, цементної та вапняної промисловості»*, членами якої були найвидатніші вчені, фахівці та найбільші промислові заклади в цій галузі економіки. На щорічних зібраннях усіх членів виголошувалися теоретичні доповіді, відбувався активний обмін досвідом роботи. По суті, це були перші науково-практичні керамологічні конференції. Невдовзі було засновано *«Німецьке товариство гончарного виробництва»*, яке на початку 1901 року вже налічувало 1010 членів [344]. Були також *«Спілка фабрикантів вогнетривких продуктів у Західній Німеччині»*, *«Спілка німецьких фабрикантів цементу та черепиці»*, *«Спілка східно-і західнопрусських цегельників»*, *«Спілка середньо-німецьких заводчиків фарфору»*, *«Спілка керамічних ремісників»* та інші.

На жаль, нічого подібного не відбувалося в окупованій Україні, як, до речі, і в советській імперії загалом. Позитивні зміни щодо цього стали помітними тільки наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли актуальною проблемою стало виокремлення керамології в окрему галузь наукових знань. Найяскравіше це виявилось в зусиллях учених-керамологів – представників технічних наук – об'єднати й скоординувати свою діяльність у рамках окремого наукового товариства. Ініціаторами об'єднавчого руху виступили Спілка наукових та інженерних товариств СРСР і Академія наук СРСР.

У січні 1990 року, за участі українських учених-керамологів, було засновано Керамічне товариство СРСР – *«добровольное объединение научных и инженерно-технических работников»*, яке являє собою *«самостоятельную творческую неправительственную общественную организацию профессиональных ученых и специалистов промышленности, работающих в области керамики»* [385, с.1]. Статут товариства декларував таку мету діяльності його членів: *«...Развитие творческой активности научных работников, ИТР предприятий,*

Обкладинка брошури «Устав Керамического общества СССР (КО СССР)». Москва. 1990 [385]

преподавателей и других специалистов, работающих в области керамики; эффективное использование их творческого потенциала для развития керамики; защита научных и профессиональных интересов членов Общества; развитие международных контактов с учеными, профессиональными и общественными организациями других стран» [385, с.1]. А першочергові завдання товариства було сформульовано як сприяння «развитию отечественной и мировой науки в области керамики...», виявлення й підтримка перспективних наукових напрямків і сприяння «развитию фундаментальных и прикладных исследований на основе укрепления связей между специалистами по керамике, работающими в Академии наук, высшей школе, отраслевых научно-исследовательских организациях, промышленности» [385, с.1, 2], чим на державному рівні фактично визнавалося існування в країні самостійного спеціалізованого сегмента наукових знань, пов'язаного з дослідженням кераміки. При цьому під словосполученням «отечественная и мировая наука в области керамики» малися на увазі дослідження виключно науково-технічної й технологічної проблематики,

зокрема «решение проблем создания новых керамических материалов, технологий и техники и их широкого внедрения для удовлетворения потребностей народного хозяйства и социальных проблем населения» [385, с.2]. У той же час, хоча й декларувалося сприяння розвитку не лише прикладних, але й фундаментальних досліджень, проте вивчення технологічних і культурологічних аспектів історичної кераміки до уваги не бралось. Зрозуміло, що це зумовлювалося професійними інтересами учасників установчого з'їзду Керамічного товариства СРСР. На жаль, перше громадське об'єднання вчених-керамологів, унаслідок політичних причин, проіснувало недовго. Наступного року після його заснування у Москві відбувся другий з'їзд Керамічного товариства СРСР (24–29.03.1991), а третій планувалося провести 1993 року [356]. Проте невдовзі розпалася союська імперія й відповідно припинили діяльність як державні, так і громадські всесоюзні структури.

Тим часом культурно-інформаційна експансія сучасних держав продовжувала нівелювати етнічні культури, руйнувати їх внутрішні механізми самозбереження. Прогресуюча ерозія державних утворень відбувалася на фоні тотальної технократизації суспільних організмів, що призводило, з одного боку, до економічного прогресу, а з другого – до духовного регресу. За таких складних умов суспільного розвитку інтеграційні процеси стали передумовою успішного розвитку й протидії негативним тенденціям, незалежно від того, чи мова йде про приватну справу, напрямок, галузь науки чи економіки, окремі держави.

Саме агонія традиційних центрів народної художньої культури в Україні, і зокрема осередків народного гончарства, зробила актуальними пошуки нових шляхів культурного й економічного самовираження в глині, кераміці, утримання певних духовних і матеріальних пріоритетів, розвитку мистецтва кераміки й забезпечення економічного поступу України. Інтеграційні зусилля в критичні моменти історичного розвитку є чи не єдиним способом якнайшвидшого подолання стану соціально-економічної стагнації й суспільного напруження.

Тому, коли в середині 1990-х років Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному заснував Науково-дослідницький центр із Лабораторією спеціальних методів дослідження кераміки, одним із першочергових завдань стали пошуки партнерів для розгортання керамологічних досліджень. Як не дивно, але однією з перших на заклик музею-заповідника відгукнулася не споріднена культурологічна організація, а навчальний заклад з багатими традиціями наукових досліджень у далекій від історичної проблематики технічній кераміці. Зокрема, це була кафедра технології кераміки, вогнетривів, скла та емалей Харківського державного політехнічного університету в особі професора Галини Семченко. Тоді і її, і музей-заповідник підтримував також і завідувач кафедри професор Михайло Рищенко. Як результат спільних зусиль, у Опішному постала філія кафедри на базі музею-заповідника, який таким чином отримав потужну наукову підтримку провідних учених університету, що виявлялося в різних напрямках співпраці. Працівники Лабораторії конструкційної кераміки і вогнетривів давали консультації молодим науковцям музею, брали участь у щорічних всеукраїнських наукових конференціях з проблем гончарства, що привело не тільки до відкриття на них самостійної секції технічної кераміки, а й до започаткування в Національному культурологічному щорічнику *«Українське Гончарство»* нового розділу – *«Технічна кераміка»*.

Контакти між музеєм-заповідником та університетом набули сталого характеру, коли науковець з Опішного Ніна Чопенко стала аспіранткою кафедри технології кераміки, а Галина Семченко – ще й співробітником академічного Інституту керамології. Професори-керамологи Михайло Рищенко, Галина Семченко та Ігор Немец стали активними членами редколегій *«Українського керамологічного журналу»* та щорічника *«Українська керамологія»*. Таким чином було започатковано творчу співпрацю двох різнопрофільних закладів, чого раніше ніколи не було, хоча й залишалося підґрунтя, що уможливило такі зв'язки: це, безперечно, кераміка в різних її проявах і сферах застосування.

Як мовиться, процес пішов і наприкінці 1990-х років Національному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному вдалося об'єднати зусилля міністерств і відомств України (Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство транспорту України, Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України), інститутів Національної академії наук України (Інститут народознавства НАН України, Інститут археології НАН України, Інститут української мови НАН України), наукових центрів технічної кераміки (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», ЗАТ «Інститут керамічного машинобудування»), мистецьких навчальних закладів з кафедрами кераміки (Львівська академія мистецтв, Полтавський державний технічний університет імені Юрія Кондратюка), творчих спілок (Національна спілка художників України, Національна спілка майстрів народного мистецтва України), промислових підприємств (завод «Художній керамік», ЗАТ «А/Т Глини Донбасу», АТ «Веско», АТ «Часовоярський вогнетривкий комбінат», ЗАО «Мінерал», АТ «Харківський плитковий завод»). Найяскравішим прикладом їхньої співпраці стали Національні симпозіуми гончарства, які щороку відбувалися в Опішному. Саме завдяки спільним зусиллям, вони стали наймасштабнішими науково-мистецькими акціями в Україні.

Об'єднавчі процеси в середовищі учених, мистців і виробничників, причетних до кераміки, сягнули свого піка на початку серпня 2000 року, коли в Опішному, за визначенням усіх, кому пощастило на той час бути в гончарній столиці України, відбувалося Національне Гончарне Здвиження, своєрідний акт злуки науковців, гончарів, художників і підприємців, для яких гончарство, кераміка стали змістом життя [докладніше див.: 354; 355; 256].

Учасники установчого з'їзду
Українського керамічного товариства.
Опішне. 04.08.2000. Фото Володимира Редчука.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства

Отож, важливим кроком до організаційного структурування української керамології стало заснування в цей час (4 серпня 2000) Українського керамічного товариства (УКТ) – «*всеукраїнської громадської самоврядної організації українських учених-керамологів, митців-керамістів, спеціалістів промисловості, які працюють у сфері кераміки*» [354, с.2]. Важлива роль у його підготовці, проведенні, розгортанні й популяризації діяльності належала енергійній подвижницькій діяльності доктора технічних наук, професора Галини Семченко.

На Установчий з'їзд Товариства в Опішному зібралися провідні українські дослідники кераміки – представники як історичних, так і технічних наук, художники-керамісти, народні майстри-гончарі. На форумі було **сформульовано основну мету діяльності УКТ – координація діяльності, спрямованої на збереження, вивчення та популяризацію гончарної спадщини України, розвиток мистецтва кераміки, різноманітних напрямків традиційної та сучасної технічної кераміки, підтримка підприємств, які займаються видобутком глини та іншої гончарної сировини, виготовленням гончарних виробів, машин і обладнання для гончарного виробництва; задоволення та захист своїх законних наукових, економічних, творчих та інших спільних інтересів, ефективне використання творчого потенціалу наукових кадрів, митців та спеціалістів для розвитку кераміки; розвиток міжнародних контактів із вченими, керамістами та виробничниками інших країн** [354, с.3; 355, с.362-363]. Отже, основною відмінною ознакою Українського керамічного товариства, порівняно з Керамічним товариством СРСР чи з нинішнім Російським керамічним товариством, є те, що в ньому, напевно, вперше у світовій практиці, об'єдналися вчені-керамологи, мистці-керамісти й спеціалісти промисловості, які працюють у сфері кераміки.

Безперечно, що будь-яке громадське об'єднання вчених не спроможне забезпечити поступальний розвиток тієї чи іншої галузі науки, проведення складних наукових експериментів і практичне втілення на виробництві наукових розробок. Це під силу лише державним структурам, які мають вихід на бюджетні фінансові ресурси. Та Українське керамічне товариство і не ставило за мету дублювання чи підміну функцій державних відомств, а тим більше фінансування фундаментальних наукових досліджень. Вбачаю його виняткову роль у консолідації представників різних галузей науки, виробництва, культури й мистецтва, причетних до кераміки. На цьому шляху визначальне завдання – це наближення їх один до одного, спроба вийти за межі усталених інтересів певних професійних груп і нагода подивитися на свою діяльність немовби збоку, іншими очима, з точки зору професіоналів інших галузей знань і сфер діяльності. Адже нині часто саме на межі різних наукових дисциплін з'являються нові відкриття і опанування новими можливостями. Нарешті, одним із найважливіших є морально-психологічний аспект у діяльності Товариства. Адже, це є братство однодумців, людей, фанатично захоплених-об'єднаних магією глини, кераміки. Тому воно постає структурою, в якій кожний його член має отримувати принаймні морально-духовну підтримку. І не лише розраду, а й захист

Обкладинка брошури «Установчий з'їзд Українського керамічного товариства: Програма». Опішне. 2000 [293]

у скрутні періоди життя. Слід також урахувати, що за належної активності своїх членів Товариство стає потужним центром формування певної громадської думки і впливу на державну політику в галузі художньої чи технічної кераміки. Тут у арсеналі засобів впливу – і влаштування наукових, мистецьких, пропагандистських акцій, і заснування власних засобів масової інформації, і звернення до органів державної влади, і налагодження міжнародних зв'язків. Результатом має стати визнання кераміки стратегічним матеріалом, а проведення наукових досліджень і розвиток виробництва в цій галузі – пріоритетними напрямками державної політики. Так, уже на першому засіданні Президії Українського керамічного товариства (02.08.2001) гостро стояло питання ініціювання розробки, за активної участі членів УКТ, національної програми розвитку технічної кераміки в Україні [280].

На з'їзді УКТ також було сформовано профільні секції, більшість із яких відображали основні напрямки розвитку сучасної керамології (історико-мистецтвознавча; художня; освітньо-культурологічна; майолікової, фарфоро-фаянсової промисловості; будівельної кераміки; вогнетривів; технології керамічного виробництва, приладів, машин і обладнання; сировини і технології порошків, технічної кераміки; скломатеріалів та покриттів; біокераміки) [354, с.8]. Затвердженням Статутом також передбачалося, що періодичними друкованими органами УКТ, окрім «Журналу Українського керамічного товариства», будуть наукові щорічники «Українська Керамологія» та «Бібліографія українського гончарства» [354, с.6]. Наступного після установчого з'їзду УКТ року ці щорічники побачили світ, але фактично вони вже постали друкованими органами новоствореного Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. По суті, Інститут став організуючим центром реалізації науково-дослідницьких програм, задекларованих Українським керамічним товариством.

ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ КЕРАМОЛОГІЇ, МИСТЕЦТВА КЕРАМІКИ ТА ГОНЧАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ще 1995 року Президент України Леонід Кучма в передньому слові до національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство» серед пріоритетних напрямків діяльності Української Держави визначив увагу до гончарства. Він писав: «Новітня Україна, прагнучи зайняти достойно-цільне місце в братерському колі народів і держав, поміж інших пріоритетів свого утвердження буде dbати і про гончарство: про його наукове пізнання, збереження, розвиток і популяризацію існуючих донині гончарних осередків, керамічних науково-дослідницьких центрів і лабораторій, підприємств, творчих майстерень народних майстрів-гончарів і художників-керамістів, дитячих студій. У перспективі це буде комплексною програмою державної підтримки сучасної наукової дисципліни – керамології і практичних дій у сфері екології гончарства» [144, с.12]. А на установчому з'їзді Українського керамічного товариства його учасники зійшлися на думці й записали в Статуті, що основні завдання діяльності Українського керамічного товариства вони бачать такими:

- «сприяння розвитку української і світової науки, мистецтва і виробництва у сфері кераміки;
- вплив на розробку й реалізацію народногосподарських проектів, пов'язаних із керамікою;
- розробка перспективних планів керамологічних досліджень, розвитку керамічної промисловості;

- вияв та підтримка перспективних наукових напрямків у розвитку кераміки; сприяння розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з різних напрямків керамічного матеріалознавства;
- організація наукових теоретичних досліджень проблем історії, мистецтва, технології кераміки;
- впровадження теоретичних розробок у практику;
- організація й проведення комплексних польових експедицій з метою вивчення архайчних та сучасних форм побутування гончарства;
- підтримка історичних центрів традиційного українського гончарства;
- зміцнення творчих і наукових зв'язків між спеціалістами з кераміки, які працюють у системі Національної академії наук України, Вищої школи України, галузевих академіях наук, науково-дослідницьких організаціях, творчих спілках, промисловості;
- створення сприятливих умов для втілення творчого потенціалу членів УКТ в розгортанні історико-керамологічних досліджень, удосконаленні традиційних та створенні нових керамічних матеріалів, новітніх технологій і техніки та поширення їх в різноманітних галузях народного господарства;
- освітньо-культурологічна і педагогічна діяльність, спрямована на популяризацію гончарства, кераміки і залучення до заняття ними широких верств населення;
- залучення державних і приватних інвестицій у наукові розробки та розвиток виробництва в галузі кераміки;
- розвиток творчої активності, ініціативності митців-керамістів, наукових та інженерно-технічних працівників в області кераміки; ефективне використання їхнього творчого потенціалу для розвитку кераміки, керамічного матеріалознавства;
- захист наукових, художніх, виробничих та інших професійних інтересів, авторських прав членів товариства;
- надання допомоги вченим-керамологам, митцям-керамістам, інженерно-технічним працівникам, що працюють у галузі кераміки;
- обмін досвідом роботи між членами УКТ;
- залучення молоді до науково-дослідницької роботи, підтримка молодих учених, підготовка кадрів керамологів шляхом створення спеціалізованих навчальних закладів та нових спеціалізацій;
- проведення наукових конференцій, семінарів, нарад, симпозіумів, творчих дискусій з наукових, технічних, технологічних, виробничих і художніх проблем розвитку кераміки;
- проведення художніх і технічних виставок, ярмарків;
- влаштування творчих симпозіумів, фестивалів, конкурсів кераміки;

Обкладинка брошури «Статут Українського керамічного товариства». Опішне, 2000 [355]

- формування банку науково-технічної, науково-історичної, художньої інформації про досягнення провідних фірм і організацій, окремих учених, митців, спеціалістів у галузі кераміки, про керамічні матеріали, що виготовляються в Україні та в світі; вивчення попиту на продукцію керамічних підприємств;
- формування достовірного інформаційного поля про діяльність дослідницьких закладів і промислових підприємств в Україні;
- систематизація й узагальнення комерційної інформації (фірменні довідники, покажчики фірм і організацій, міжнародних конференцій, симпозіумів);
- налагодження та розвиток міжнародного співробітництва і обміну інформацією з ученими, виробничниками, професійними і громадськими організаціями зарубіжних країн, у першу чергу з American Ceramic Society, з Європейським керамічним співтовариством, Європейським центром творчої кераміки, Міжнародною федерацією кераміки, Міжнародною академією кераміки, національними керамічними товариствами, а також із окремими зарубіжними вченими, спеціалістами і митцями в галузі кераміки;
- аналіз і пропаганда сучасних перспективних тенденцій розвитку кераміки в Україні і в світі;
- реклама керамічного обладнання, у першу чергу українського;
- пропаганда нових керамічних матеріалів і наукоємних технологій, нових ідей у науці і промисловості;
- ефективна реклама діяльності членів УКТ;
- взаємообмін інформацією про найголовніші технології й досягнення;
- формування інформаційно-бібліографічного центру УКТ, де б зосереджувалися видання світу з проблем гончарства, кераміки;
- формування комп'ютерного інформаційного центру з проблем гончарства та технічної кераміки, аналіз та опрацювання для членів УКТ інформації з системи «Internet»;
- поширення в світі досягнень українських учених, митців, виробничників у галузі кераміки;
- утвердження високих професійних і морально-етичних принципів у діяльності українських учених-керамологів, митців і виробничників» [354, с.3-5].

Як бачимо, насправді це було повномасштабне формулювання основних напрямків розробки в недалекому майбутньому **національної програми розвитку в Україні керамології, мистецтва кераміки та гончарного виробництва**, про актуальність якої писав Президент України. Унікальність ситуації полягала і в тому, що вперше в національному масштабі вдалося вийти за межі вузькогалузових інтересів і в єдиному прагненні об'єднати зусилля науковців, мистців, бізнесменів і виробничників. Щоправда, уже тоді було зрозуміло, що громадська організація неспроможна була самостійно все звершити, проте її засновники вважали за необхідне визначити ці перспективні завдання, щоб не лише запрограмувати себе на подвижницьку працю, але й дати українському суспільству і його державним керманічам чіткі орієнтири майбутнього поступу в цій важливій галузі науки, економіки та мистецтва. На жаль, ті ентузіастичні поклики одержимих людей і донині не почуті й не підтримані псевдопровідниками нації.

СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ КЕРАМОЛОГІЇ – ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ

Недовзі після завершення роботи Установчого з'їзду Українського керамічного товариства на фінішну пряму вийшла підготовка до заснування в Україні Інституту керамології. У вересні 2000 року окремі зауваження до установчих документів висловив Юридичний відділ Президії НАН України, а віце-президент НАН України, академік Іван Курас пропонував назвати нову установу Українським центром гончарства. Після їх доопрацювання начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації Іван Глизь звернувся до академіка Івана Кураса з клопотанням про прийняття остаточного рішення (лист від 13.10.2000 №01-09/829) [298]. На завершальному етапі підготовки спільного рішення ініціатива була активно підтримана академіком-секретарем Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, академіком Іваном Дзюбою та вченим секретарем відділення, кандидатом філологічних наук Віктором Бурбелою.

Насамкінець цієї засновницької історії слід ще раз зазначити, що в Полтавській області необхідну підтримку було отримано від голів Полтавської обласної державної адміністрації Олександра Колеснікова (1998–1999) і Євгена Томіна (2000), голови Полтавської обласної ради Олександра Полієвця, заступників голови облдержадміністрації Володимира Данченка, Петра Шемета та Івана Онопрієнка, начальників Управління куль-

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (*праворуч*) обговорює перспективи розвитку українських керамологічних студій з першим віце-президентом – головним ученим секретарем Національної академії наук України, академіком НАН України АНАТОЛІЄМ ШПАКОМ. Київ. Лютий 2004. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Презентація видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному в Державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, під час якого перший заступник голови Держкомінформу України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор СТЕПАН ПАВЛЮК (на фото зверху промовляє перед мікрофоном) уперше публічно повідомив про заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Київ. 30.11.2000.
Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

тури Полтавської облдержадміністрації Петра Бондаревського (1999) та Івана Глизи (1999–2001), начальника Головного фінансового управління облдержадміністрації Олександра Матвієнка. У Національній академії наук України ініціатори знайшли підтримку в Президента НАН України, академіка Бориса Патона; першого віце-президента – головного вченого секретаря, академіка Анатолія Шпака; віце-президента, академіка Івана Кураса; академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, академіка Івана Дзюби; його заступника, члена-кореспондента НАН України Олексія Мишанича; вченого секретаря відділення, кандидата філологічних наук Віктора Бурбели; інших відповідальних працівників апарату Президії НАН України.

Офіційним актом утвердження керамології як самостійної наукової дисципліни мало стати заснування в Україні першої академічної керамологічної установи. Отож, **наприкінці 2000 року**, «з метою створення більш сприятливих організаційних умов для розвитку в Україні фундаментальних та прикладних досліджень проблем гончарства, його ролі й місця в традиційно-побутовій і сучасній культурі українців та інших народів світу» Президія Національної академії наук України підтримала клопотання Полтавської обласної державної адміністрації про заснування на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Інституту керамології як відділення Інституту народознавства НАН України (спільне рішення №391 від 22.11.2000 та №1-9/840 від 23.11.2000). Уже 18 грудня Перший заступник голови Полтавської облдержадміністрації Володимир Данченко, а 21 грудня того ж року – віце-президент Національної академії наук України, академік Іван Курас – затвердили Положення про Інститут керамології [282; 275].

30 листопада 2000 року під час презентації видавництва «Українське Народознавство» в Державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України, перший заступник голови Держкомінформу України, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, професор Степан Павлюк, відзначивши внесок Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному в розгортання народознавчих і керамологічних досліджень в Україні, **вперше публічно повідомив про заснування в Опішному Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України** [див.: 209, с.94].

До 31 серпня 2002 року Інститут функціонував як структурний підрозділ у складі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. За цей короткий проміжок часу нова академічна наукова установа утвердилася в державі як провідний центр керамологічних досліджень. Його становлення й розгортання діяльності ефективно забезпечувалося як Відділенням літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, Інститутом народознавства НАН України, так і Полтавською облдержадміністрацією. Проте 21 червня 2001 року Верховна Рада України прийняла «Бюджетний кодекс України», яким було визначено, що всі видатки на фундаментальні й прикладні дослідження мають здійснюватися з Державного бюджету України. Відповідно до чинного законодавства Полтавська облдержадміністрація з 01 січня 2002 року припинила фінансування діяльності адміністрації й наукових відділів Інституту керамології з місцевого бюджету. За такої критичної ситуації, зважаючи на неможливість продовження керамологічних досліджень за кошти обласного бюджету Полтавської області на засадах спільного наказу/розпорядження, яке фактично втратило чинність з 01.01.2002 року, та «з метою продовження в Україні керамологічних студій, збереження унікального наукового підрозділу», Бюро Президії Національної академії наук України постановою від 23 травня 2002 року №121 прийняло рішення про надання Інституту керамології – відділенню Інституту народознавства НАН України права юридичної особи, фінансування його діяльності за рахунок видатків Державного бюджету України, що виділяються НАН України, та включення установи до складу Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України.

1

Перше засідання Вченої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: виступає директор Інституту, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; поруч сидять – директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор СТЕПАН ПАВЛЮК (ліворуч) та заступник директора Інституту керамології ВІКТОР МІЩАНИН (1); члени Вченої ради (зліва направо): кандидат історичних наук ІГОР ПОШИВАЙЛО; доктор філософських наук, професор ЛЕОНІД СМОРЖ; доктор технічних наук, професор ІГОР НЕМЕЦЬ; кандидат філологічних наук, доцент ЛЮБОВ СПАНАТІЙ; доктор технічних наук, професор ГАЛИНА СЕМЧЕНКО; кандидат мистецтвознавства, доцент ОРЕСТ ГОЛУБЕЦЬ (2). Опішнє. 31.07.2001. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

2

У період становлення (01.01.2001 – 31.08.2002) в складі Інституту керамології діяли 2 науково-дослідні відділи (гончарства; спеціальних методів дослідження й технології кераміки) та 4 науково-допоміжні підрозділи (Гончарська книгозбірня України; Видавництво «Українське Народознавство»; Національний архів українського гончарства; Аудіовізуальна студія українського гончарства). Після виділення в окрему юридичну особу (з 01.09.2002) залишилися тільки 2 науково-дослідні відділи (палеогончарства; керамології новітнього часу). 15 липня 2002 року перший віце-президент – головний учений секретар Національної академії наук України, академік НАН України Анатолій Шпак затвердив статут самостійної академічної установи.

За кілька років Інститут ствердив пріоритетні позиції України в розвитку новітньої наукової дисципліни – керамології. Українські керамологи дедалі активніше заявляють про себе науковими дослідженнями, що здобувають визнання не лише в нашій країні, а й далеко за її межами.

Уже наприкінці 2000 – на початку 2001-го року було підготовлено й затверджено ще один основоположний для майбутньої діяльності новоствореної академічної установи документ, а саме – «Концепцію діяльності Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та розгортання в Україні керамологічних досліджень» (затверджено Вченою радою Інституту керамології 31 липня 2001 року; протокол №1) [див.: 267]. Головною статутною метою діяльності Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України було визначено «комплексне вивчення гончарства як феномена людської діяльності; проведення у галузі керамології фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на одержання нових знань про закономірності виникнення й розвитку гончарства, його роль і місце в традиційно-побутовій і сучасній культурі українців та інших народів світу; проведення прикладних наукових досліджень, спрямованих на одержання нових знань про глини та вироби з них, їх використання для примноження національного багатства Української держави» [281, с.2-3].

1) Павло Пічка. Макітра.

Глина, гончарний круг, ліплення, ангоби, писання, 34,5х46 см.
Малі Будища, Полтавщина. Кінець XIX – початок XX століття.

2) Іван Пічка. Тиква.

Глина, гончарний круг, ліплення, ангоби, писання, теракота, 23,2х15 см.

Малі Будища, Полтавщина. Перша третина XX століття.

Приватна збірка Олесь Пошивайла (Опішне).

Фото Юрка Пошивайла

2.3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА КЕРАМОЛОГІЇ

Діяльність Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України впродовж 1990-х – початку 2000-х років дає підстави вести мову про сформування **української національної школи керамології** – неформально-творчої співдружності висококваліфікованих дослідників, об'єднаних спільністю підходів до розв'язання проблем, стилю теоретичної й експериментальної роботи, стратегії організації професійного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації [389, с.14]. Основною організаційною структурою, осередком цієї наукової школи постав саме Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України як провідний український центр накопичення, збереження й поширення фундаментальних знань у галузі керамології. Загальновизнаними формальними ознаками школи є: ефективна діяльність науково-дослідної установи та консолідованої групи вчених-керамологів різних поколінь; наявність визнаного наукового лідера; систематичний вихід у світ друкованих наукових праць упродовж більше десяти років, передусім, низки фундаментальних монографічних досліджень, що повно розкривають теоретичну систему наукової школи; підготовка та проведення обов'язкових щорічних зібрань елітної групи школи, на яких обговорюються актуальні проблеми раніше прийнятої науково-дослідницької програми,

Віце-президент Національної академії наук України, академік НАН України ІВАН КУРАС під час зустрічі з колективом Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України підписує книгу для Керамологічної бібліотеки України.

Опішне. 02.01.2003. Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

Зустріч співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України з віце-президентом Національної академії наук України, академіком НАН України ІВАНОМ КУРАСОМ. Опішне. 02.01.2003.
 Фото Олени Щербань. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
 Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

питання її оновлення чи зміни; наявність наукового періодичного видання, що послідовно висвітлює етапи становлення, розвитку й соціального визначення здобутків наукової школи, затвердженого ВАК України як фахового в певній науковій галузі; спільні наукові погляди, єдність парадигмального обґрунтування дослідницької діяльності групи вчених, а також володіння ними сучасними методами та матеріалами експериментування; скоординованість професійних зусиль керівника й колективу вчених, їхня широка співпраця з науковим світом у діловій, доброзичливій і творчій атмосфері тощо [389, с.15; 171, с.80-81].

Успішне формування наукової школи керамології потребує найближчим часом наступного поступального кроку: **на сучасному етапі розвитку наукової дисципліни актуальним завданням постає розробка й реалізація комплексу заходів, спрямованих на популяризацію та зростання потенціалу національної наукової школи, забезпечення її виходу в міжнародний науковий і геокультурний простір.**

Існують думки щодо наявності в Україні інших дослідницьких шкіл з вивчення гончарства (кераміки). Так, **керамолог Лідія Мельничук** 2004 року стверджувала про одну мистецтвознавчу (львівську) і дві історико-етнографічні і мистецтвознавчі (київську і опішненську) регіональні наукові школи. Вона, зокрема, писала: «Саме з 1960-х рр. бере початок львівська наукова мистецтвознавча школа Ю.Лащука, діяльність якої значною мірою вплинула на зростання наукового інтересу до проблем народного гончарства та професійної кераміки, формування у 1970–90 рр. київської та опішненської історико-етнографічних та мистецтвознавчих наукових шкіл... Певний слід у вивченні кераміки регіону залишили представники київської наукової школи (О.Данченко, Т.Кара-Васильєва, О.Клименко, Н.Крутенко, Л.Пономар, Т.Романець, І.Сакович, О.Тищенко та ін.). Значний вплив

на розгортання сучасних наукових досліджень у царині української кераміки, а відтак – і становлення вітчизняної керамології, справляє опішненська наукова школа О.Пошивайла» [172, с.9, 10; див. також: 171, с.79-81]. З усіма висновками вченої неможливо погодитися, хоча б тільки з огляду на те, що, за загальноприйнятим визначенням, «із другої половини ХХ століття обов'язковим атрибутом наукової школи є спеціалізоване видання (здебільшого – журнал чи збірник наукових праць), що регулярно висвітлює здобутки представників школи в розробленні теоретичних, прикладних і суто експериментальних проблем» [389, с.14],

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук **ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО** (ліворуч) під час обговорення проблем діяльності академічної керамологічної установи з академіком-секретарем Відділення літератури, мови й мистецтвознавства Національної академії наук України, академіком НАН України, Героєм України **ІВАНОМ ДЗЮБОЮ**. Київ. Грудень 2003. Фото Віктора Бурбеля. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

а виділені Лідією Мельничук львівська й київська наукові школи таких спеціалізованих керамологічних видань не мають, як і не утворюють собою дослідницьких колективів, оскільки штучно об'єднані не реалізацією авторської дослідницької програми, а проживанням у одному населеному пункті. При цьому в них відсутня скоординованість наукових досліджень в одному концептуальному напрямку, як і спільні наукові погляди та систематичне проведення наукових зібрань школи для обговорення актуальних проблем своєї науково-дослідної програми. Окрім того, скажімо, до київської школи дослідників кераміки «приписано» Тетяну Кару-Васильєву, Людмилу Пономар, які ніколи фахово не займалися дослідженням гончарства (кераміки), а киянка Олена Клименко є ученицею керівника «львівської наукової мистецтвознавчої школи» Юрія Лашука.

Вважаю, що доречніше вести мову про регіональні осередки керамологічних студій у Львові та Києві. На розвиток сучасної української керамології помітний вплив справляє потужний регіональний осередок, сформований у Львові впродовж кінця ХХ – початку ХХІ століття. Його основою є вчені-керамологи Інституту народознавства НАН України (Галина Івашків, Агнія Колупаєва, Олег Кошовий, Романа Мотиль, Олесь Нога) та Львівської національної академії мистецтв (Орест Голубець, Василь Гудак, Ростислав Шмагало, Марія Лосик), а також у Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (Віра Гупало). Останніми роками помітно сповільнив темпи розвитку інший регіональний дослідницький керамологічний осередок у Києві, представлений керамологами Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України (Олена Клименко, Тетяна Романець), Інституту археології НАН України (Лариса Виногородська, Надія Гаврилюк, Ірина Козир, Сергій Рижов), Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» (Ігор Пошивайло) та кількома вченими-керамологами старшого покоління (Леся Данченко, Василь Щербак, Ірина Сакович). Останнім часом посутній внесок у підготовку вчених-керамологів робить кафедра етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Там, за керівництва доктора історичних наук, професора Валентини Борисенко, керамологи захистили докторську (Лідія Мельничук, 2004) та кандидатську (Людмила Метка, 2006) дисертації.

Немає сенсу більш детально зупинятися на окремих керамологічних дослідженнях в цих регіональних керамологічних осередках, оскільки вони були мало включені в процес структурування української керамології. Їх представники вивчали гончарство майже виключно на етапі підготовки кандидатської дисертації, коли необхідні знання ще тільки набуваються, й були позбавлені можливості постійного перебування в керамологічному науковому колективі, а тому й не могли перейматися теоретичними проблемами керамології, формуванням ідеології розвитку новітньої наукової дисципліни, її понятійного апарату тощо. Діяльність науковців регіональних осередків, як правило, не скоординована. До того ж, нерідко молоді вчені систематично вивчають гончарство тільки до моменту захисту кандидатської дисертації і дещо довше, уже за інерцією, коли, час від часу, розпорошено друкують фрагменти своїх дисертацій, внаслідок чого складається враження, немовби вони продовжують вивчати гончарство. Насправді ж, частіше буває навпаки: отримавши такий бажаний науковий ступінь, вони змінюють напрямок фахового зацікавлення, обираючи інші теми, що відповідають відомчій тематиці досліджень наукової установи, або з огляду на можливість захисту в майбутньому докторської дисертації.

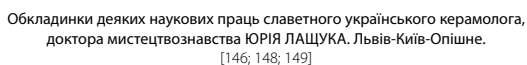
Ще 17.12.1922 року в доповіді на засіданні Полтавського наукового товариства при Всеукраїнській Академії Наук відомий український археолог Михайло Рудинський із сумом констатував: «Нема чого говорити за те, як мало в нас цікавляться етнографією, і як мало в нас дослідників... Особливу увагу треба звернути на гончарство» [316, с.25, 26]. На жаль, відтоді ситуація ніскільки не змінилася. І в сучасній Україні існує дуже мало стимулів для захоочення молодих людей повністю присвячувати себе керамології. Саме тому дослідження гончарства частіше виявляється не життєвим вибором учених,

а лише певним етапом, фрагментом їх наукових біографій. Вище вже йшла мова про те, що більшість кандидатів наук – мистецтвознавців, археологів, які отримали науковий ступінь за дисертацію з керамологічної проблематики, надалі або зовсім перестали досліджувати гончарство, або ж воно стало другорядним аспектом їхніх наукових пошуків. Єдиним винятком з цієї сумної статистики постає наукова діяльність львівського доктора мистецтвознавства Юрія Лашука (1922–2003), чия відданість керамології є поодиноким прикладом наукового подвижництва, достойного всілякого наслідування. Це видатна постать української керамології, яка уявляється могутнім стовбуром українського керамологічного древа, яке за несприятливих умов советського тоталітаризму, майже півстоліття (1950–1990-ті роки) невпинно обростало пагонами, утверджуючи велич українського гончаротворення. Майже всі нині суцї в Україні кандидати мистецтвознавства, які захищали свої дисертації з проблем гончарства, є якщо не безпосередньо учнями Юрія Лашука, то принаймні всі училися на його наукових працях. І з огляду на це можна стверджувати про існування своєрідної аури Юрія Лашука в українській керамології другої половини ХХ століття та її визначальний вплив на становлення сучасних керамологічних досліджень в Україні і формування національної школи керамології. Шкода тільки, що послідовників справи всього життя Юрія Лашука дуже мало. Цей фактор є однією з причин відсутності в Україні

Група українських керамологів після захисту кандидатської дисертації Олесь Ноги: (зліва направо) доцент кафедри історії та теорії мистецтва Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства РОСТИСЛАВ ШМАГАЛО; завідувач кафедри кераміки Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства ОРЕСТ ГОЛУБЕЦЬ; професор Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, доктор мистецтвознавства ЮРІЙ ЛАЩУК; викладач Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства ВАСИЛЬ ГУДАК; дисертант ОЛЕСЬ НОГА. Львів. 05.05.1995. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства

272

ЧАСТИНА 3

Сучасні українські академічні керамологічні студії

3.1. Тенденції розвитку.....	274
3.2. Друковані органи.....	304
Епілог.....	312
P.S.: Важливі зауваги.....	315
Джерела до частин 1-3.....	317

3.1. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

- Головний підсумок першої керамологічної п'ятирічки (274)
- Українська керамологічна ініціатива охоплює вчених сусідніх країн (278)
- Пріоритети діяльності академічної керамологічної установи (279)
 - Національний конкурс та інші ініціативи (282)
 - Вектори наукових пошуків (285)
- Актуальність створення Національного центру технології та спеціальних методів дослідження кераміки (296)
- Опубліковані керамологічні монографії (300)
- Рукописи монографій, щорічників (301)

Головний підсумок першої керамологічної п'ятирічки

Видання цієї книги приурочено до 5-ї річниці від часу заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства Національної академії наук України. Тому цілком закономірно, що вона постає ще й своєрідним підсумком п'ятирічної діяльності першої української академічної керамологічної установи (2001–2005). З огляду на викладені вище концептуальні завдання й перспективи української керамології, упродовж першого п'ятиріччя діяльності Інституту його вчені вивчали особливості розвитку гончарства на території України від найдавніших часів до наших днів; проводили польові археологічні, керамологічні, лінгвістичні експедиції в різних регіонах держави; здійснювали пошуки раритетних матеріалів у архівних, бібліотечних та музейних закладах України; створювали відео- і фотосюжети про побут гончарів, технологію їх роботи, професійну обрядовість; публікували польові й аналітичні керамологічні дослідження; формували Національний інформаційний банк даних про гончарство; вивчали й узагальнювали світові досягнення в галузі керамології. Інститут координував у межах України проведення керамологічних досліджень, надавав допомогу науковим установам, вузам, дослідницьким групам у розгортанні керамологічних студій, музеєфікації гончарної спадщини України, атрибутуванні глиняних виробів.

Головним підсумком діяльності Інституту впродовж 2001–2005 років стало утвердження в Україні новітньої наукової дисципліни – керамології. Якщо приблизно до кінця 2000 року велися запальні суперечки навколо ідеї заснування нової спеціалізованої

Головна сторінка сайту Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в мережі Інтернет. Україна. 2006. Автор Юрко Пошивайло [467]

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО обговорює питання розгортання українських керамологічних студій з Прем'єр-міністром України ВІКТОРОМ ЯНУКОВИЧЕМ. Київ. 2004. Фото Олександра Бабенка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

академічної наукової установи, ще й до кінця 2002 року окремі вчені суміжних наукових дисциплін скептично, або ж і саркастично ставилися до намагання керамологів інтенсивно розвивати в Україні спеціалізований напрямок народознавчих студій, виявляли нерозуміння, а іноді навіть і недоброзичливе ставлення, то нині вже ніхто з вітчизняних науковців не висловлює здивування, почувши донедавна ще незнайоме слово «керамологія». Патроноване Національною академією наук України потужне розгортання керамологічних досліджень сприймається в українському суспільстві не інакше, як цілком закономірний процес поступального розвитку наукових знань, що в усьому світі призводить до виділення окремих напрямків наукових студій у новітні вузькоспеціалізовані наукові дисципліни. Діяльність українських керамологів усе частіше привертає увагу фахівців інших галузей знань, які теж намагаються осмислювати наукотворчі потуги вчених Опішного й шукати способи застосування їхніх напрацювань у сфері своїх наукових пошуків і практичної роботи. Так, кандидат педагогічних наук Любов Бичкова, проаналізувавши тенденції розвитку народного мистецтва в Україні, і зокрема гончарства, співставивши їх з численними ініціативами вчених-керамологів упродовж останніх десятиліть, прийшла до висновку, що *«сучасний же етап... принципово відрізняється тим, що певна національно свідомо і творчо активна частина українського суспільства згуртувалася для створення концептуальних засад існування і розвитку галузі, яка поступово втрачає свою побутово-утилітарну основу в умовах динамічного технократизму новітньої цивілізації... Потужним засобом вирішення концептуальних проблем розвитку гончарної галузі стало створення в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства, а згодом і самостійне функціонування Інституту керамології під егідою Інституту*

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (праворуч) обговорює аспекти співпраці українських керамологів та археологів з членом Президії Національної академії наук України, директором Інституту археології НАН України, академіком НАН України ПЕТРОМ ТОЛОЧКОМ. Київ. Лютий 2003.

Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

народознавства НАН України та його плідна багатогранна діяльність у напрямі відстоювання гідного місця українського гончарства в життєдіяльності сучасного суспільства. Різноманітні акції Інституту згуртовують навколо нього наукову та мистецьку громадськість, що опікується долею не лише гончарства, але й національної культури взагалі... Опішне набуло нового значення в сучасній культурі України. Воно дійсно стало центром, у якому фокусуються основні українські інтелектуальні сили, причетні до гончарства... Очевидно, що зараз в українській гончарній справі існує й активно діє елітарна громада однодумців, діяльність яких вселяє впевненість у майбутньому розквіті української кераміки» [11, с.143, 146].

При цьому слід нагадати, що становлення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України відбувалося за умов повсякденного вирішення численних проблем організаційного й економічного характеру, адже тому періоду історичного розвитку країни були притаманні стагнація в економіці, освіті, науці і культурі. Відсутність повноцінного державного фінансування наукових програм призводила до подальшого падіння престижності наукової діяльності, скорочення підготовки фахівців вищої кваліфікації, відтоку вчених в інші галузі (і країни) тощо. Реалізація численних задекларованих концептуальних ідей була можливою лише за умов масштабної державної підтримки, якої академічна наука й донині не отримала. Отож, стверджувати про наявність сприятливих соціально-економічних, політичних умов для розвитку Інституту не доводиться. Проте й за таких обставин Інститут мусив знайти (і знайшов!) своє місце серед уже діючих не один десяток років академічних установ, відділень науково-дослідних інститутів і кафедр народознавчого профілю у вищих навчальних закладах; набув певного наукового іміджу й здобув власний науковий авторитет.

Миттєвості одного із засідань
Вченої ради Інституту керамології
– відділення Інституту народознавства
НАН України, присвяченого аналізу
подій II Всеукраїнського молодіжного
симпозіуму гончарного мистецтва
«Чигирин-2004». Опішне. Серпень 2004.
Фото Олесь Пошивайло.

Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського
гончарства. Публікуються вперше

Щоправда, унаслідок обмеженого бюджетного фінансування, з метою утримання пріоритетних позицій України в галузі керамології, Національна академія наук України напрацювала ідеологію поетапного розгортання українських керамологічних студій. На першому етапі (2002–2010) визнано актуальним розвиток здебільшого фундаментальних досліджень українського гончарства. Одночасно, із-за відсутності власної матеріально-технічної бази, лабораторій, приладів, фактично були згорнуті розпочаті 2001 року дослідження в галузі технічної кераміки. При цьому враховувалися особливості нинішнього суспільного розвитку країни, коли інтенсивно нівелюється народна культура, повсякденний побут стрімко набуває інтернаціональних ознак, а тим часом багато явищ традиційно-побутової культури українців і донині залишаються належним чином не вивченими й не зафіксованими в польових умовах. Тому основний акцент було зроблено на проведенні польових керамологічних експедицій, обстеженні ще діючих гончарних осередків,

інтенсивному формуванні джерелознавчої бази (створення Керамологічної бібліотеки України, наукового архіву Інституту керамології, комплектування фондів колекцій кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному), інтегруванню української керамології у світовий науковий простір. Ще один напрямок нинішніх першочергових зусиль – придбання й устаткування окремого будинку для розміщення академічної наукової установи, створення сучасної матеріально-технічної бази для керамологічних досліджень. Тобто, нині Інститут керамології постає національним центром розвитку саме культурного напрямку керамологічних досліджень. Сучасні прикладні дослідження спрямовуються переважно на вивчення технічних аспектів побутування історичної кераміки (технологія палеогончарства, керамологічне матеріалознавство, напрацювання нових методів дослідження кераміки, зокрема її атрибутування, вивчення відбитків на кераміці). Поступове розширення тематичного діапазону прикладних керамологічних студій отримало всіляку підтримку в особі першого віце-президента – головного ученого секретаря НАН України, академіка НАН України Анатолія Шпака. Таке вагоме патрунування надає впевненості, що прикладний напрямок і надалі залишатиметься одним із найактуальніших завдань подальшої діяльності Інституту керамології, аж доки не стане пріоритетним на прогнозованому другому етапі розгортання в Україні керамологічних досліджень (2011–2020).

УКРАЇНЬСЬКА КЕРАМОЛОГІЧНА ІНІЦІАТИВА ОХОПЛЮЄ ВЧЕНИХ СУСІДНІХ КРАЇН

Піонерська ініціатива України все більше охоплює вчених сусідніх країн. На важливість вивчення не якихось кількох аспектів давнього гончарства, а комплексного дослідження його як явища матеріальної й духовної культури останнім часом усе частіше звертають увагу російські керамологи. Так, співробітник Інституту археології і етнографії Сибірського відділення РАН, кандидат історичних наук **Марина Чемякіна** зробила таке концептуальне узагальнення: *«В настоящее время в сибирской археологии складывается тенденция комплексного изучения керамики. Реконструкция древнего керамического производства от состава сырья до обжига присоединяет к анализу морфологии и декора сведения о разнообразных технологических приемах и традициях, являющихся по отношению к первым наиболее консервативными. Это позволяет решать проблемы, связанные с развитием гончарного производства, и на более высоком качественном уровне рассматривать вопросы историко-культурного плана»* (2001) [400, с.3].

Тим часом і в Росії дослідники гончарства почали вживати слова «керамолог», «керамологія». Чи не вперше його використав дослідник Рустам Сингатулін, який після опублікування його статті в «Українському керамологічному журналі» [333] 2003-го року на сайті в Інтернеті почав зазначати, що одним із основних напрямків його досліджень є керамологія [472]. Наступного року, а саме 17-20 березня, Тверський науково-дослідний історико-археологічний і реставраційний центр (Росія) проводив XVI засідання наукового семінару *«Тверь, Тверская земля и сопредельные территории в эпоху средневековья»* за темою *«Керамика эпохи средневековья и нового времени»*. До участі в ньому було запрошено й співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Від української установи до Твері поїхала молодший науковий співробітник Оксана Коваленко. У кулуарах семінару російські вчені жваво цікавилися основними аспектами діяльності українських керамологів, обставинами створення в системі Національної академії наук України Інституту керамології і т.д. Перша доповідь на семінарі до певної міри стала знаковою

в історії дослідження гончарства в Росії. Вона називалася так: «Археологическая керамиология в России: современное состояние». Її автор – співробітник московського Інституту археології РАН Володимир Коваль – чи не вперше в публічному виступі дав визначення керамології як «наукового напрямку в системі історичної науки, що займається вивченням кераміки», звернувши увагу на актуальності її становлення й надалі широко вживав слово «керамологія». За ним виступила Оксана Коваленко, яка після викладу основної теми – «Вивчення середньовічної кераміки в Україні» – коротко розповіла про діяльність українського Інституту керамології. Після цих двох виступів наступні доповідачі ще незвично для себе інколи вживали слово «керамологія», а під завершення семінару термін став настільки часто вживаним і зрозумілим, немовби побутував на російських теренах уже багато років. За кілька днів, 18 березня 2004 року, його вперше було вжито в тверській обласній газеті «Тверская Жизнь» (в інформації про науковий семінар) [див.: 474].

Того ж року (2004) на одному з російських інтернет-сайтів з'явився фрагмент кандидатської дисертації «Круговая керамика Коломны XII–XVIII вв.», де вже йшла мова про «определенный круг проблем в отечественной керамологии на современном этапе» [див.: 469].

ПРІОРИТЕТИ ДІЯЛЬНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ КЕРАМОЛОГІЧНОЇ УСТАНОВИ

Колектив учених Інституту впродовж 2001–2005 років працював над двома відомчими комплексними науковими темами: «Гончарство України XX – початку XXI століття: історія, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний №0104U004672) та «Гончарство України як джерело історичних реконструкцій (від найдавніших часів до XIX століття)» (державний реєстраційний №0104U004672). Науковці також виконували два конкурсні наукові проекти, які фінансували Державний фонд фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України («Гончарство України XX – початку XXI століття: історія, сучасність, перспективи» (реєстраційний №07.07/00118) та Міжнародний фонд «Відродження» («Відродження визначних центрів народної художньої культури України: уроки історії і спроби реанімації» (угода №2123101 від 19.07.2001).

До 1 вересня 2002 року діяльність Інституту фінансувалася за кошти обласного бюджету через Управління культури Полтавської облдержадміністрації, з 1 вересня до 31 грудня 2002 року – за кошти НАН України через Інститут народознавства НАН України, а з 1 січня 2003 року – виключно з бюджету НАН України. Окремі видавничі проекти Інституту фінансували також Державний комітет інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України за «Національною програмою випуску суспільно необхідних видань» та Управління у справах преси та інформації Полтавської обласної державної адміністрації за «Планом випуску соціально значущих видань Полтавської області». Проте більшість видавничих проектів було реалізовано, завдячуючи співучасті в них та фінансовій підтримці Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Одним із найважливіших пріоритетів у діяльності академічної наукової установи стали пошуки керамологічних джерел та польові обстеження ще існуючих гончарних осередків, аналіз історичного розвитку гончарства в різних історико-етнографічних регіонах України. Задля цього, насамперед, необхідно було зосередити в Інституті професійні наукові кадри, тобто сформувати науковий колектив, спроможний впевнено утверджувати в країні новітню наукову дисципліну. Співробітниками Інституту стали молоді перспективні

Засідання Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України:
(перший ряд, зліва направо) молодші наукові співробітники ОКСАНА ЛИКОВА, СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО, здобувач ОЛЕГ БЕЛЬКО,
молодші наукові співробітники КОСТЯНТИН РАХНО, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА; (другий ряд, зліва направо)
молодші наукові співробітники ОЛЕНА ЩЕРБАНЬ, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, ОКСАНА КОВАЛЕНКО, РОМАН ЛУГОВИЙ, ЖАННА ЧЕЧЕЛЬ,
ВІКТОР МІЩАНИН. 17.08.2004. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Засідання Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України:
(перший ряд, зліва направо) молодші наукові співробітники ОКСАНА ЛИКОВА, КОСТЯНТИН РАХНО, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ;
(другий ряд, зліва направо) молодші наукові співробітники ОЛЕНА ЩЕРБАНЬ, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, ОКСАНА КОВАЛЕНКО, РОМАН ЛУГОВИЙ,
молодший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному БОГДАН ПОШИВАЙЛО,
молодший науковий співробітник ВІКТОР МІЩАНИН. Червень 2005. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

науковці, які вже мали певний досвід керамологічних досліджень, і самовіддано переймалися ідеями розбудови сучасної науково-дослідницької установи. Більшість із них доти працювали в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному, а отже, й були причетні до збирання, наукового вивчення, збереження та популяризації гончарної спадщини України. Для всіх них відкрилися не примарні, а цілком реальні перспективи творчого зростання й утвердження в українській науці. Усі вони стали аспірантами академічних науково-дослідних установ (Інституту народознавства НАН України, Інституту археології НАН України, Інституту української мови НАН України) та вищих навчальних закладів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Львівська політехніка», Національний технічний університет «Хар-

Засідання Вченої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: голова Вченої ради, директор Інституту керамології, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (ліворуч) і завідувач науково-дослідного відділу керамології новітнього часу, доктор філософських наук, професор ЛЕОНІД СМОРЖ. Червень 2005. Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

ківський політехнічний інститут», Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв), де успішно завершили (або завершують) навчання. Два керамологи вже отримали наукові ступені кандидатів історичних наук зі спеціальностей «археологія» (Анатолій Щербань) та «етнологія» (Людмила Метка). На черзі – нова хвиля захистів дисертацій з керамологічної проблематики.

З перших днів заснування Інституту зусилля вчених було спрямовано на науково-пошукову діяльність, а саме: обстеження в польових умовах ще діючих гончарних осередків, створення керамологічного архіву, фонду виробів традиційного гончарства, тобто комплексу керамологічних джерел, без яких було неможливим успішне розгортання широкомасштабних наукових досліджень (слід зазначити, що робота керамологів значно полегшувалася наявністю в Опішному Національного музею-заповідника українського

гончарства з його найбільшою в Україні колекцією виробів народного гончарства, найбільшою в Україні збіркою літератури з проблем українського та світового гончарства, Національним архівом українського гончарства). Одночасно велася робота з чіткого окреслення предмета керамологічних досліджень; з опанування сучасними методиками й методами дослідження гончарства, зокрема кераміки; напрацьовувався понятійний апарат наукової дисципліни. Особливу увагу було звернено на набуття молодими вченими навичок ведення публічних дискусій на керамологічні теми, вміння фахового рецензування різножанрових публікацій з керамологічної проблематики. Одночасно зі значним накопиченням керамологічних матеріалів і з організаційним оформленням керамології як наукової дисципліни відбувалося теоретичне обґрунтування цієї новітньої наукової дисципліни, визначення її предмета та завдань.

У підсумку, за п'ятирічний проміжок часу було проведено узагальнююче наукове дослідження колишніх гончарних осередків Полтавщини та Слобожанщини, під час якого з'ясовано особливості розвитку гончарства цих регіонів та закономірності побутування в них гончарної термінології. Зокрема, здійснено детальний опис сучасного стану ремесла, відтворено історію його розвитку впродовж XIX–XX століть, зафіксовано терміни гончарної лексики; віднайдено чимало рідкісних глиняних виробів XIX–XX століть, які передано на зберігання до Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Також проведено керамологічні експедиції до гончарних осередків Вінницької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей.

Археологічні експедиції Інституту під керівництвом молодших наукових співробітників Анатолія Гейка та Оксани Коваленко провели дослідження селища фінальної бронзи та черняхівської культури поблизу с.Сердюки Полтавського району, на Сухоносівському городищі скіфського часу Чорнухинського району Полтавської області, кургану скіфського часу поблизу селища Опішне Зіньківського району Полтавської області (серед знахідок – предмети озброєння та фрагменти захисного обладунку, глиняний посуд, золоті та бронзові прикраси). Науковці Інституту, спільно з ученими Інституту пам'яткоохоронних досліджень (Київ) та співробітниками Диканського історико-краєзнавчого музею (Диканька) також взяли участь у дослідженні печерного скиту XVII–XVIII століть поблизу селища Диканька Полтавської області; у розвідках у Гадяцькому, Глобинському, Великобагачанському, Диканському, Зіньківському, Кобеляцькому, Козельщинському, Лохвицькому, Новосанжарському, Полтавському, Решетилівському, Чорнухинському районах; в околицях селища Опішне та села Глинське Зіньківського району Полтавської області.

Проведено численні пошуки писемних матеріалів, що фіксують різні аспекти побутування гончарства, в архівах Дніпропетровська, Донецька, Кам'янець-Подільського, Києва, Луганська, Львова, Миргорода, Переяслав-Хмельницького, Полтави, Тернополя, Харкова, Чернігова, Москви і Санкт-Петербурга (Росія). Також опрацьовано керамологічні колекції декількох музеїв України.

НАЦІОНАЛЬНИЙ КОНКУРС ТА ІНШІ ІНІЦІАТИВИ

З метою визначення рейтингу публікацій з керамологічної проблематики в Україні, заохочення науковців до активних досліджень вітчизняного та світового гончарства, до започаткування та участі в керамологічних дискусіях, написання ґрунтовних рецензій та критичних статей; заохочення популяризації знань про давнє й сучасне гончарство та його мистців Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України спільно з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному та редакцією

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: (зліва направо) молодші наукові співробітники СВІЛАНА ЛИТВИНЕНКО і ОЛЕГ КОСИЙ, учений секретар ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО, директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, молодші наукові співробітники ЛЮДМИЛА МЕТКА та НіНА ЧОПЕНКО, заступник з наукової роботи директора ВІКТОР МІЩАНИН. Опішне. 02.01.2001. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

«Українського керамологічного журналу» оголосив щорічний **Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки** за такими номінаціями: 1) краща публікація в Україні на теми керамології, гончарства, кераміки; 2) краща наукова стаття; 3) краща науково-популярна, публіцистична стаття; 4) краща резонансна публікація; 5) краща рецензія.

До участі в Конкурсі запрошено вчених (керамологів, істориків, археологів, мистецтвознавців, філологів і т.д.), краєзнавців, журналістів, письменників – усіх, хто пише на конкурсну тематику. За основу оцінювання беруться публікації, розміщені в національному науковому щорічнику «Бібліографія українського гончарства». Цей реєстр не є винятковим, а тому може бути доповнений матеріалами, що не ввійшли до нього. I-й Національний конкурс проводиться за публікаціями 2004-го року.

В Україні подібні Конкурси вже проводилися, проте вони не мали регулярного характеру. Так, 1989 року, в рамках Республіканського симпозіуму гончарства «Опішня-1989» було проведено перший в Україні конкурс на кращу публікацію 1988 року на тему гончарства. Започаткована традиція не набула сталості, оскільки націленість симпозіуму на відродження національних традицій українців налякала владні структури, які зробили все для того, щоб вони більше не проводилися. Конкурс було відновлено 2000-го року в рамках I-го Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2000» і продовжено наступного, 2001-го року. Кращими публікаціями в Україні на тему гончарства тоді було визнано монографії Віктора Міщанина «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» (Опішне, 1999) та Ігоря Пошивайла «Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти» (Опішне, 2000). Правильність рішень Журі симпозіумів підтвердили найпрестижніші в Україні книжкові конкурси, зокрема VI і VII Форуми видавців

Співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України:
(перший ряд, зліва направо) заступник з наукової роботи директора ВІКТОР МІЩАНИН, молодший науковий співробітник ОЛЕГ КОСИЙ, директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; *(другий ряд, зліва направо)* провідний спеціаліст-бібліотекар Гончарської книгозбірні України ОЛЬГА ГИРМАН, молодший науковий співробітник СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО, інженер комп'ютерного набору видавництва «Українське Народознавство» ОЛЕНА ЛИТОВЧЕНКО, завідувач масового сектора Гончарської книгозбірні України НАДІЯ СОЛОВ'ЯН, спеціаліст-бібліотекар Гончарської книгозбірні України ОКСАНА АНДРУШЕНКО, завідувач Аудіовізуальної студії українського гончарства ЛЮДМИЛА ГУРИН;
(третій ряд, зліва направо) завідувач Національного архіву українського гончарства ОЛЬГА ПРАВДЕНКО, учений секретар ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО, молодший науковий співробітник ЛЮДМИЛА МЕТКА, завідувач Гончарської книгозбірні України ГАЛІНА ПАНАСЮК, інженер комп'ютерного набору ІННА ПОЛОВНИКОВА, молодший науковий співробітник ІННА ЧОПЕНКО. Опішне. 02.01.2001.

Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

у Львові, на яких зазначені книги теж стали лауреатами. Проте й тоді безперервності традиції не було дотримано, бо Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному припинив проведення гончарних симпозіумів. Засновники новітнього Національного конкурсу сподіваються, що він, нарешті, стане довготривалим [докладніше про умови проведення Конкурсу див.: 284; також наприкінці цієї книги].

Учені Інституту підготували «Правила опису гончарних виробів у наукових публікаціях»; пакет документів для проведення наукової експертизи глиняних виробів; навчальні програми з курсів «Етнографія гончарства», «Археологія. Давня кераміка України», «Основи керамології» для Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату І-ІІІ ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному», довідник «Українські керамологи»; започаткували створення фотогалереї портретів українських керамологів; розробили «Рекомендації органам центральної і місцевої виконавчої влади щодо ефективної підтримки осередків народного мистецтва й використання їхнього потенціалу для культурно-економічного розвитку України» та концепцію проведення Інститутом Першого міжнародного керамологічного симпозіуму. Їх також залучали Полтавська обласна та Зінківська районна ради до розробки «Програми розвитку культури Зінківського району на 2005–2010 роки»,

«Програми створення та розвитку історико-культурного заповідника «Більськ», «Обласної програми розвитку культури на 2006–2010 роки». Інститут виступив ініціатором розробки та прийняття на державному рівні Державної програми «Екологія гончарної культури в Україні» під патронатом Президента України.

А ще керамологи надавали допомогу у формуванні Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному; відзняли кілька сотень фотоплівок, на яких зафіксовано технологію гончарного виробництва, портрети гончарів та їх родин, побутові умови життя майстрів, глиняні вироби різних гончарних осередків України. Архів поповнився також новими ксерокопіями раритетних наукових статей та архівних документів, науковими звітами, аудіозаписами та відеофільмами з різноманітних питань розвитку сучасної кераміки. За сприяння вчених установи на постійне зберігання до Архіву було передано особистий архів славетного українського керамолога, професора Юрія Лашука, а до Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – його бібліотеку.

Одночасно в *Інституті керамології започатковано формування власного Українського архівного керамологічного фонду та Керамологічної бібліотеки України.*

Основну інформацію про діяльність Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, напрямки його наукових досліджень, видавничі проекти та науково-організаційні заходи науковці з інших академічних наукових установ, вищих навчальних та музейних закладів, громадськість, за потреби, можуть отримати на **сайті Інституту в мережі Інтернет** (див.: 467), а також зі **щорічних публічних звітів установи, що друкуються в «Українському керамологічному журналі»** [див.: 157; 276; 277; 278].

ВЕКТОРИ НАУКОВИХ ПОШУКІВ

У цій книзі представлено здобутки Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України за перші п'ять років його діяльності, по суті, – за найбільш складний і важкий період становлення новітньої академічної наукової установи. З-поміж іншого в ньому реферовано всі без винятку публікації співробітників Інституту, незалежно від їх тематичного спрямування (керамологія, етнографія, археологія, історія, філологія, музеєзнавство, краєзнавство), жанру (науковий, науково-популярний, публіцистичний, рецензія, огляд) чи обсягу (монографія, стаття, повідомлення, репліка, етюд, інформація, фоторепортаж). Тобто, це вичерпна бібліографія науковців Інституту за час роботи в установі. Загалом, упродовж 2001–2005 років побачили світ 456 різноаспектних публікацій співробітників Інституту. Цей п'ятирічний ужинок виявляє наполегливі пошуки молодими вченими основних векторів наукових зацікавлень, того самобутнього шляху, простуючи яким кожний спроможний максимально повно реалізувати свій дослідницький талант на цілині керамологічних студій. Він також дозволяє прослідкувати процес становлення новітньої генерації українських керамологів, незаангажованих ідеологічними концепціями й псевдонауковими стереотипами, сповнених бажанням натхненно творити й розвивати вже організаційно структуровану галузь наукових знань. Наукову молодь захоплювала й та обставина, що не тільки в багатьох напрямках перспективних досліджень, а й в окремих теоретичних узагальненнях і аналітичних висновках вони були першими у вітчизняній науці, з'ясовуючи таємниці, пов'язані з функціонуванням гончарної культури

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України під час поїздки до Києва для участі в щорічних загальних зборах Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України:
(зліва направо) молодші наукові співробітники – МИКОЛА ГРИЦЕНКО, ОЛЕНА ЩЕРБАНЬ, ЛЮДМИЛА МЕТКА, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ;
 директор Інституту керамології ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; молодші наукові співробітники – ВИКТОР МІЩАНИН, СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО,
 ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА, учений секретар Інституту керамології ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО. Київ. 13.05.2003. Автор фото невідомий.
 Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

в Україні. Одночасно активно відбувалося формування сучасної термінологічної наукової мови української керамології, прикметне не лише творчими пошуками й дискусіями. Цей поступальний процес також утверджував колективну думку, що термінологічний апарат будь-якої наукової дисципліни має як максимально повно відповідати сутності означуваних явищ, предметів чи їх складових частин, так і ґрунтуватися на лексичному багатстві рідної мови, передовсім на народних професійних знаннях. Щоправда, дотримання цього основоположного принципу творення новітньої наукової дисципліни нерідко породжувало недовіру, глузування, а інколи й цілковите несприйняття з боку окремих представників інших, більш «давніх» наукових дисциплін, у яких, проте, за тривалий період історичного розвитку накопичилося чимало хибних уявлень та термінів, нерідко штучно «пересаджених» на український ґрунт з чужоземних наукових шкіл.

Спостережливий читач бібліографії Інституту виявить упродовж 2001–2005 років поступовий перехід науковців від констатування в наукових працях тих чи інших явищ гончарної культури в Україні, тобто від описовості, характерної для початкових етапів накопичення керамологічних знань, становлення наукової дисципліни чи особистості молодого вченого-керамолога до ретельного аналізу процесів, що відбувалися в середовищі гончарів, у гончарному ремеслі впродовж тисячоліть його історичного розвитку. Окрім того, матеріали гончарства все частіше постають надійним джерелом для з'ясування багатьох проблем етнічної історії України, оскільки дозволяють достатньо повно відтворити

вати, моделювати, реконструювати етнічні процеси на території України від найдавніших часів до середньовіччя. Вони також є надійним джерелом для історичних реконструкцій архаїчної звичаєвості та обрядовості, побутових умов життя давнього населення, його світоглядних уявлень, а також технологічних процесів деяких виробничих занять, у яких були задіяні гончарні вироби (прядіння і ткацтво, ковальство, ливарництво, чинбарство, будівництво і архітектура, тютюнництво тощо). Зокрема, науковці Інституту показали ефективність використання глиняних виробів не лише для вивчення гончарства скіфського часу (дослідження Анатолія Гейка; тут і далі в дужках курсивом подано прізвища виконавців наукових робіт), а й прядіння та ткацтва того ж часового проміжку (Анатолій Щербань), тютюнництва XVII–XVIII століть (Оксана Коваленко).

В Інституті, як уже зазначалося, уперше комплексно досліджено своєрідність та особливості історичного розвитку в XIX–XX століттях гончарства Слобідської України (Людмила Метка); уперше в Україні предметом фундаментальних наукових студій стали малі осередки українського гончарства (Віктор Міщанин). Продовжено традицію українського мовознавства зі студіювання професійної лексики українських гончарів, а саме – завершується дослідження динаміки української народної гончарної лексики й започатковано вивчення термінологіки гончарів як джерела з'ясування еволюції гончарства в Україні (Світлана Литвиненко). Продовжується дослідження глиняного посуду явної культурно-історичної спільності та етнокультурних процесів за матеріалами гончарства на території Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя від середнього етапу доби бронзи до доби раннього заліза (Роман Луговий, Анатолій Гейко); еволюції та регіональних особливостей гончарних інструментів в Україні (Валентина Троцька);

Співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України:

(зліва направо) директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ДЯЧЕНКО, молодший науковий співробітник ОКСАНА КОВАЛЕНКО, учений секретар ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО, молодші наукові співробітники КОСТЯНТИН РАХНО, ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА, ВІКТОР МІЩАНИН, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, ОКСАНА ЛИКОВА, ЛЮДМИЛА МЕТКА, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, ЖАННА ЧЕЧЕЛЬ, СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО. Опішне. Жовтень 2004. Фото Оксани Андрущенко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України після одного із засідань Ученої ради: (зліва направо) директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, молодші наукові співробітники – СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО, ОКСАНА ЛИКОВА, ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, ОКСАНА КОВАЛЕНКО, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, молодший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному БОГДАН ПОШИВАЙЛО, молодший науковий співробітник Інституту керамології ВІКТОР МІЩАНИН. Опішне. Грудень 2004. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

еволюції, функцій та особливостей декорування глиняних виробів на території України (Анатолій Щербань); ролі глини й глиняних виробів у народній медицині та магичній практиці (Людмила Метка); гончарства Лівобережної України Х–ХІІІ століть (Валентина Троцька); експансіонізму та дифузійонізму українського народного гончарства другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття (Жанна Чечель); історії та проблем формування колекцій української кераміки (Оксана Ликова); особливостей розвитку гончарства на території Опішного від найдавніших часів до початку ХХІ століття (Віктор Міщанин); впливу гончарства на харчування людей (Олена Щербань); ролі жінки в гончарстві України (Людмила Овчаренко); традицій антропоморфного та зооморфного посуду в українському гончарстві кінця ХІХ – початку ХХ століття (Жанна Чечель); технології та звичаєвості ремонтування глиняного посуду від найдавніших часів до наших днів (Анатолій Гейко).

Науковці Інституту вважають пріоритетними й керамологічні студії за матеріалами чужоземного гончарства: нині завершується піонерське дослідження ролі гончарства в культурі слов'ян (за даними керамології, етнології, міфології, семіотики та філософії) і продовжується вивчення відображення в гончарстві ХVІІІ–ХХ століть особливостей етнічних світоглядів (Костянтин Рахно). Започатковано також дослідження відбитків на глиняних виробах; ініційовано розробку методів дактилоскопічного і графологічного дослідження творів кераміки.

Бібліографія Інституту виявляє й інші маловивчені ніші, окрім керамологічних, які стали предметом наукових пошуків співробітників установи. Передовсім слід відзначити активні краєзнавчі пошуки молодшого наукового співробітника Віктора Міщанина, який не обмежується вирішенням суто керамологічних проблем. Він знаходить час

для наполегливого опрацювання архівних справ Управління Служби безпеки України в Полтавській області з метою з'ясування наслідків політичних репресій 1930-х років для мешканців гончарних осередків України; написав ґрунтовні, насичені рідкісними фактологічними даними розвідки про творчість славетного українського різьбяр Василя Гарбуза; історію хуторів Безруки і Хижняківка; історію церковно-парафіяльної школи та діяльність товариства з надання допомоги бідним 1880-х років у селі Малі Будища; долю кобзаря Федора Холодного; родину українських письменників Майстренків; долю знахаря Полікарпа Шкурпели; значення в українській історії новітнього часу постаті Вячеслава Чорновола; про повстанський загін 1919–1922 років Павла Бея та ряд інших.

Широта наукових зацікавлень прикметна й для інших науковців Інституту: вони писали статті й повідомлення про дослідження пам'яток археології в околиці Диканьки (Анатолій Щербань); перебіг археологічних досліджень в Полтавщині та музейні археологічні колекції (Валентина Троцька, Анатолій Гейко, Оксана Коваленко); окремі знахідки історичних пам'яток (Анатолій Гейко, Валентина Троцька, Анатолій Щербань, Оксана Коваленко); історичну топографію, адміністративні та військові споруди, церкву святого Миколи Чудотворця, планування центру полкового міста Полтава XVII–XVIII століть (Оксана Коваленко); про розгортання діяльності Українського керамічного товариства (Олесь Пошивайло, Галина Семченко).

Серед наукового доробку завідувача науково-дослідного відділу керамології новітнього часу, професора Леоніда Смержа – також навчальні посібники для студентів вищих навчальних закладів – «Філософія» [342] та «Естетика» [340]. У «Філософії» автор із сучасних позицій і на нових матеріалах виклав основні теми й проблеми, що стосуються специфіки, призначення, історії філософії, основних характеристик суспільства й людини, їх сутності, сучасного стану й прогнозів на майбутнє. Інша праця – «Естетика» – є першим в Україні підручником, написаним не групою авторів, а одним ученим. У ньому висвітлено історію світової естетичної думки та особливості її стану на українському й російському ґрунті, сформульовано зміст предмета, завдання та функції естетики як науки; охарактеризовано висхідні категорії естетики, специфіку структури естетичної діяльності, особливості естетичної свідомості тощо. Автор, вважаючи естетику загалом філософською наукою, основну увагу зосередив на її належності до філософії й виконанні світоглядної та методологічної функції щодо тих наук, які так чи інакше причетні до естетично-художньої культури [340, с.2, 5].

Заслугує на чільну увагу діяльність молодшого наукового співробітника Костянтина Рахна, спрямована на популяризацію серед різних верств населення як керамологічних, так і етнографічних знань. Зокрема, у різних періодичних виданнях (газети, журнали, збірники) він опублікував серію наукових і науково-популярних статей і повідомлень про символіку та обрядове використання посуду, вкритого зеленою поливою; про християнських святих Петра й Павла та їх причетність до міфологічних уявлень про гончарів; про свято Глинов'язя та пов'язані з ним міфологічні уявлення про глину й божественне походження гончарного ремесла; про роль глиняної іграшки в міфі й ритуалі; семантику антефіксів стародавньої Греції, Етрурії та Риму, символічне значення гончарних покрівельних прикрас у середньовічному Китаї, Кореї, Таїланді, на о.Ява; про міфологічні конотації глинобитної варистої печі, роль і функції печини в родинній обрядовості українців; про семантику орнаментального оздоблення кераміки – «курячі лапки»; про обряд введення в господарство нового горщика; глинище в міфологічних уявленнях українців Харківщини; про символіку макітри в традиційній культурі українців; специфіку українського свята Оддання; семантику міфологічних уявлень про «рахманів»; роль батька як голови родини та домашнього жерця в обрядовості Різдва, Нового року та Водохрещі; інтерпретацію петрогліфів «гרותу Бика» Кам'яної Могили; символіку ложки в традиційній культурі українців; про ритуальні функції ниті, прядива, прядильних і ткацьких знарядь; про народні вірування, пов'язані

Співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України:
(зліва направо) молодші наукові співробітники ЖАННА ЧЕЧЕЛЬ, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, КОСТЯНТИН РАХНО,
 ОЛЕНА ЩЕРБАНЬ, ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА, ВІКТОР МІЩАНИН, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, РОМАН ЛУГОВИЙ, ОКСАНА КОВАЛЕНКО,
 ЛЮДМИЛА МЕТКА, ОКСАНА ЛИКОВА, директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, учений секретар СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО,
 молодший науковий співробітник ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО *(сидить)*. Олішне. Жовтень 2005.
 Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному,
 Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

з днем християнського святого Сави; про староукраїнську лексику, зафіксовану грецькими, готськими та вірменськими джерелами V–VII століть; про історію бродників – войовничого слов'янського населення Нижнього Подніпров'я, Подністров'я та Дону X–XIII століть; про козаків-характерників та про вільне козацтво Полтавщини в праці німецького економіста Герхарда фон Шульце-Гевернітца; про семантику й еволюцію ритуального символу зими – снігової баби; про язичницьку літературу Руси, заборонену християнською церквою; про образ України-Руси X–XIII століть, окремих її міст і князівств у билинному епосі; про казку як важливий елемент традиційної культури українців; про обрядовість Масниці в українців, витоки образу Колодія.

У друкованих органах Інституту науковці систематично інформували наукову громадськість про з'ясування керамологічної проблематики на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях і семінарах (Світлана Литвиненко, Людмила Метка, Людмила Овчаренко, Олесь Пошивайло, Костянтин Рахно, Галина Семченко, Валентина Троцька, Ніна Чопенко, Анатолій Щербань, Олена Щербань).

Для подальшого розвитку української керамології важливою є роль споріднених галузей наукових знань – археології, історії, етнографії, мистецтвознавства, фольклористики, мовознавства тощо. Особливо актуальними видаються студії археологічної та етнографічної керамології, оскільки немало керамологічних фактів можна витлумачити лише послугуючись колосальним масивом археологічних і етнографічних матеріалів. Саме тому одним із п'ятирічних здобутків учених Інституту стала активна інтеграція керамологічних, археологічних, етнологічних, мистецтвознавчих і мовознавчих досліджень. Цьому сприяла

участь керамологів-археологів у польових керамологічних експедиціях до осередків традиційного гончарства України та участь керамологів-етнологів (культурологів, філологів) у археологічних розкопках; узвичаєні дискусії керамологів, що отримали базову освіту різної специфіки (історичну, культурологічну, мистецтвознавчу чи філологічну) щодо пояснення тих чи інших фактів гончарної культури. Як наслідок, молодший науковий співробітник, керамолог-археолог Анатолій Гейко дав власну інтерпретацію оброблених уламків глиняного посуду, які часто трапляються на пам'ятках доби пізньої бронзи – раннього заліза. Він висловив думку про їх використання як крем'яків для гри й аргументовано доказав це з посиланням на етнографічні паралелі. Знання специфіки гончарного виробництва та гончарної звичаєвості, набуті під час польових керамологічних експедицій, дозволили ще одному молодшому науковому співробітнику, керамологу-археологу Анатолію Щербаню реконструювати техніку та особливості застосування глиняних виробів у процесі давнього прядіння і ткацтва, з'ясувати вплив технологічних прийомів ліплення на форму кружал для веретен. Молодший науковий співробітник, керамолог-історик Оксана Коваленко опублікувала цікаві розвідки про гончарну термінологію кінця XVII – початку XVIII століття у творах Климентія Зіновієва та про прізвища гончарів Миргородського полку в писемних джерелах початку XVIII століття як джерело вивчення особливостей місцевого гончарства.

Знання різногалузових аспектів вияву гончарної культури дозволили започаткувати в Інституті один із перспективних напрямків керамологічної критики, спрямованої на спростування багатьох ідеологічних, мистецтвознавчих і приватно-побутових міфів, що накопичилися впродовж XX століття в мистецтвознавчій керамології України та деяких сусідніх країн. Зокрема, науковці установи переконливо спростували советський

Миттєвість одного із засідань Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: молодші наукові співробітники (перший ряд, зліва направо) ОКСАНА КОВАЛЕНКО, ОКСАНА ЛИКОВА, ЛЮДМИЛА МЕТКА; (другий ряд, зліва направо) ЖАННА ЧЕЧЕЛЬ, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, РОМАН ЛУГОВИЙ. Опішне. 07.06.2005.
Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

шовіністично-ідеологічний міф про «світову славу» скопинського гончарства другої половини XIX – початку XX століття, виявивши генетичний зв'язок місцевих художніх виробів із мистецькими традиціями українського гончарства та діяльністю відомих російських художників. Подібним чином було спростовано й один із найбільших «гончарських» міфів України, пов'язаний з безпідставним возвеличенням аж до геніальності подільського гончаря Олександра Ганжі та приписуванням йому глиняних виробів, виготовлених його сином – художником-керамістом. У зв'язку з нагальною потребою спростування давніх та новочасних міфів, що виконували роль сурогату наукових знань, учені напрацювали методичні засади керамологічного аналізу різнохарактерних писемних текстів та гончарних виробів (Олесь Пошивайло).

Започатковано фундаментальне вивчення осередків гончарної освіти в Україні від кінця XIX – до початку XXI століття. Зокрема, уперше ґрунтовно досліджено історію діяльності кількох гончарних шкіл в Україні, а саме – Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935), Глинської гончарної навчальної майстерні (1901–1908) та Глинської школи інструкторів гончарного виробництва (з 1909), Олешнянської земської гончарної навчальної майстерні (1895–1898), перші роки діяльності Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя (1896–1902)

Співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України на території польового табору археологічної експедиції під керівництвом молодшого наукового співробітника Інституту керамології Оксани Коваленко:

(зліва направо) директор ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО, завідувач науково-дослідного відділу керамології новітнього часу ЛЕОНІД СМОРЖ, охоронець фондів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ТЕТЯНА ЛИХОПІЙ, учений секретар СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО, молодші наукові співробітники ОКСАНА ЛИКОВА, ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА, ВІКТОР МІЩАНИН, ОКСАНА КОВАЛЕНКО, ЛЮДМИЛА МЕТКА, АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, молодший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному БОГДАН ПОШИВАЙЛО. Опішне. 09.08.2005.

Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

(Людмила Овчаренко), Опішненської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941) (Олена Щербань); виявлено нові факти в діяльності Опішненської зразкової гончарної навчальної майстерні Полтавського губернського земства (1894–1899), Опішненського гончарного навчально-показового пункту (1912–1924) (Олена Щербань), Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи (1905–1933) (Людмила Овчаренко). Завершується дослідження діяльності гончарних навчальних закладів у одному з провідних центрів народної художньої культури українців – містечку Опішному – та їх впливу на збереження й розвиток місцевих етномистецьких традицій (Олена Щербань).

Актуальним напрямком у діяльності Інституту стало фундаментальне вивчення історії гончарських родів і династій (Різників, Пічок, Чуприн) (Віктор Міщанин), творчого шляху окремих художників-керамістів і мистців-гончарів (Василь Ємець, Лаврентій Онищенко, Іван Герасименко, Володимир Гагенмейстер, Лідія Трегубова, Олександра Селюченко), чого доти ніхто в Україні не робив (Віктор Міщанин, Людмила Овчаренко, Леонід Сморг).

Одним із посутніх результатів п'ятирічної діяльності Інституту стало започаткування в Україні керамологічної критики та різновекторного рецензування монографій, збірників, довідникової літератури, у яких порушуються ті чи інші питання гончарної культури в Україні. Таким чином вдалося змінити багатолітню хибну практику українських гуманітарних наук, за якої домінувала тенденція до уникання наукових дискусій, відмови від публічного обговорення досягнень і прорахунків окремих наукових шкіл, акцентування уваги виключно на достоїнствах наукових праць і замовчування їх недоліків. Науковці установи не лише перші порушили проблему формування наукової термінологічної мови української керамології, яка б ґрунтувалася на лексичній спадщині вітчизняного народного гончарства (Олесь Пошивайло), а й запропонували шляхи її вирішення (Олесь Пошивайло, Світлана Литвиненко, Анатолій Гейко, Анатолій Щербань, Оксана Коваленко). Вчені Інституту наполягали на використанні науково-обґрунтованої керамологічної термінології в публікаціях українських археологів і мистецтвознавців (Олесь Пошивайло, Світлана Литвиненко, Анатолій Щербань). Так, молодший науковий співробітник Світлана Литвиненко конкретизувала випадки вживання в науковій літературі слів «гончарний» і «гончарський». Вона зробила висновок, що для правильного написання цих слів важливим є врахування контексту їх застосування. Зокрема: прикметник «гончарський» слід вживати в тому випадку, коли він стосується гончаря, тобто майстра, який виготовляє глиняні вироби і при цьому до прикметника можна поставити питання чий? чия? чий? (наприклад, гончарські вироби, гончарський круг, гончарські інструменти, гончарська дочка); прикметник «гончарний» слід вживати тоді, коли мова йде про гончарство, тобто про промисел взагалі і при цьому він має значно ширше значення, ніж «гончарський» (наприклад, гончарний промисел, гончарне ремесло, гончарні осередки). Директор Інституту Олесь Пошивайло аргументовано довів, що вживаний нині в українській і російській археологічній літературі термін «пряслице» та його варіанти («прясельце», «пряслиця», «прясличко», «прясличка»), як і термін «прясло» в україномовній літературі, є словами, що мають в українській і в російській мовах зовсім іншу усталену семантику, аніж та, що приписана їм археологами. В українській літературі науковими термінами, а отже й відповідними мовним традиціям українців, на означення предмета з наскрізним отвором для насадження на веретено, є «кружало», «кочало», «кочальце», «кільце», «кулька». У російськомовній науковій літературі мають вживатися тотожні російські відповідники – «прясло», «пряслень», «пряслешек».

Учена рада Інституту 2003 року прийняла рішення рекомендувати науковцям, за наявності варіантів української керамологічної термінології, у своїх наукових публікаціях застосовувати передовсім загальноновживані в Україні терміни, обов'язково зазначаючи в дужках їх регіональні лексичні варіанти (1); або ж при першій згадці в статті давати пояснення керамологічного діалектизму й надалі вживати його в тексті без будь-якого виділення (2). Тобто, у першому випадку, під час першої згадки слова, наприклад,

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (у центрі) узгоджує спільні дії зі збереження й популяризації гончарної спадщини України з головою Українського фонду культури, академіком НАН України, Героєм України БОРИСОМ ОЛІЙНИКОМ та першим заступником голови Українського фонду культури, заслуженим діячем мистецтв України, членом-кореспондентом Української академії архітектури ДМИТРОМ ЯНКОМ. Київ. Вересень 2002.

Фото Людмили Турин. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

«тиква», у дужках слід зазначити місцеву діалектичну назву («кубушка», «банька»), яка пишеться курсивом, або береться в лапки, або ж виділяється напівжирним шрифтом; надалі в тексті слід використовувати лише загальноукраїнський термін «тиква», а локальну назву не використовувати. У другому варіанті, на початку тексту, біля локальної назви «кубушка» слід дати пояснення, що це місцевий варіант загальноукраїнського терміна «тиква» й надалі вживати слово «кубушка», але вже без виділення його. Обидва варіанти прийнятні для керамологічної літератури. В археологічній літературі слід, навпаки, оперувати виключно уніфікованими термінами, оскільки невідомо, якими були назви в часи існування тих чи інших археологічних культур. Водночас, у науково-популярній літературі рекомендовано теж використовувати лише загальноукраїнську термінологію, від чого її значущість не зменшиться, а уніфікований варіант назви зробить її тільки зрозумілішою для масового читача.

Співробітники Інституту також рецензували монографії українських, російських та білоруських учених (Олесь Пошивайло, Анатолій Гейко, Анатолій Щербань, Костянтин Рахно); подавали інформацію про захисти дисертацій з проблем гончарства Олегом Слободяном, Галиною Івашків та Лідією Мельничук (Олесь Пошивайло); огляди керамологічної літератури (Ольга Карунна, Галина Панасюк, Оксана Андрушенко, Ольга Гирман, Олесь Пошивайло).

Ученими Інституту з'ясовано проблеми: спадкоємності гончарних традицій в Україні; вивчення та збереження археологічної кераміки; консервації та реставрації гончарних раритетів; основні тенденції розвитку гончарства в країні від кінця XIX – до кінця XX століття; роль гончарства як індикатора етносуспільних пріоритетів (Олесь Пошивайло). Вони також переймалися проблемами музеєфікації гончарної спадщини України, зокрема,

історією заснування й комплектування збірок кераміки в Україні (Олесь Пошивайло); складом фондових колекцій кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (Олесь Пошивайло, Оксана Ликова), Меморіального музею-садиби гончарки Олександри Селюченко (Олесь Пошивайло), приватних колекцій кераміки у Львові (Оксана Ликова); звертали увагу на міжрегіональну та міжгалузеву співпрацю керамологів (Олесь Пошивайло, Галина Семченко); осмислювали суспільне значення монументальної кераміки та гончарних симпозиумів (Олесь Пошивайло, Жанна Чечель); порушували проблеми збереження і творчого розвитку провідних гончарних осередків України – Гавареччини (Олесь Пошивайло), Опішного (Людила Метка); стали ініціаторами заснування Українського керамічного товариства, державного професійного свята День гончаря (Олесь Пошивайло), громадського свята День хутора (Віктор Міщанин).

Учені Інституту керамології вважають перспективним і **грунтовне вивчення традиційної технології гончарного виробництва**, що передбачає дослідження еволюції технологічних процесів, інструментів; з'ясування специфіки використання тих чи інших природних матеріалів. Тому всі польові експедиції науковців супроводжуються опитуванням старожилів гончарних осередків про місцеві традиції приготування глиняної маси, виготовлення, сушіння, декорування та випалювання глиняних виробів.

Окремий аспект науково-джерелознавчої діяльності науковців Інституту керамології – уведення в науковий обіг архівних документів. Зокрема, їхніми зусиллями опубліковано матеріали з Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, архіву Управління Служби безпеки України в Полтавській області про: керамологів – Юрія Лащука, Пантелеймона Мусієнка, Якова Риженка; технолога Ніну Федорову; гончарів – Омеляна Желєзняка та Степана Дяківа; художника-кераміста Галину Чернову, вишивальницю Віру Мордіну, художника Сергія Нечипоренка (Олесь Пошивайло, Віктор Міщанин). Молодший науковий співробітник Оксана Коваленко опрацювала й охарактеризувала документи з історії родини Апостолів з Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі (Росія). Учені Інституту звернули чільну увагу на польові дослідження горнів XVIII – початку XX століття й підготували серію відповідних матеріалів (Валентина Троцька, Анатолій Гейко, Ніна Чопенко, Анатолій Щербань, Віктор Міщанин).

Керамологи презентували наукові зацікавлення й досягнення відомих українських учених – членів редколегій інститутських керамологічних видань, зокрема професорів – Всеволода Наулка, Ігоря Немеца, Володимира Пашенка, Галини Семченко, Дмитра Степовика, Петра Толочка, кандидата історичних наук Ігоря Пошивайла; висвітлювали окремі аспекти творчості відомих українських художників-керамістів: Лариси Антонової (Харків), Сергія та Лілії Береженків (Запоріжжя), Миколи Вакуленка (Ялта), Галини Жук (Суми), Тетяни Павлишин (Львів), Миколи Пасічного (Полтава), Тетяни Потапенко (Львів), Мирослави Росул та Вячеслава Віньківського (Ужгород), Олега та Ольги Татаринцевих (Москва), Віри Чернієнко (Рівне); Людмили Шилімової-Ганзенко (Черкаси), народних майстрів-гончарів – Івана Білика, Володимира Нікітченка, Олександри Селюченко (Опішне), Василя Ємця (Хижняківка), Григорія Сергієнка (Литвинівка), молодієї генерації опішненських майстрів; вітали провідних українських та іноземних мистців і вчених з ювілеями (Ольгу Безпалків, Петра Печорного, Сергія Радька, Ярослава Славінського, Миколу Теліженка, Олександра Бобринського, Петра Бондаревського, Юрія Лащука, Володимира Овсійчука, Леоніда Смержа, Олександра Федорука, Віталія Ханка, Михайла Худаша) та публікували некрологи (Параска Біляк, Григорій Денисенко, Михайло Денисенко, Іван Падалка, Ольга Шиян, Іван Курас, Юрій Лащук, Лідія Мельничук, Анатолій Пономарьов).

АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЦЕНТРУ ТЕХНОЛОГІЙ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ КЕРАМІКИ

За публікаціями співробітників можна прослідкувати й зусилля Інституту зі створення в своїй структурі **науково-дослідного відділу технологій та спеціальних методів дослідження кераміки**. Його діяльність розгорталася під керівництвом доктора технічних наук, професора *Ігоря Немеца*, за активної участі в цьому поступальному процесі провідного наукового співробітника, доктора технічних наук, професора *Галини Семченко*. Науковці розробили **концепцію розвитку технічної кераміки в Україні й визначили першочергові завдання керамологічних студій у галузі технічної кераміки**. 31 липня 2001 року Вчена рада Інституту керамології затвердила *«Концепцію діяльності відділу технологій та спеціальних методів дослідження кераміки»*. Нею передбачалося розгортання впродовж 10 років (до 2010 року) керамологічних досліджень за чотирма перспективними напрямками:

1. **«Принципи й методи атрибутування археологічної кераміки»** (детальніше про нього мова йшла вище).

2. **«Сучасна архітектурна (будівельна), художня, побутова кераміка»**. Передбачалася розробка складів формувальних мас, полив та ангобів для побутової, художньої та архітектурної (будівельної) кераміки. Студії мали зосередитися на дослідженні сировинних складових; вивченні хімічного та мінерального складів глин, кварцевих пісків; структурно-механічних та реологічно-технологічних характеристик глин, пластичності, зв'язуючої здатності, пластичної міцності, деформаційних характеристик; процесу сушіння та спікання сумішей методами неізотермічної кінетики (керамічний метод випалювання зразків за різних температур з різною витримкою), ДТА, ТКЛР, електропровідності; структури глин та зразків після випалювання на МІН-8, електронному мікроскопі; взаємодії глин з водою, без води та з модифікаторами (ПАВ, СП тощо); впливу вологості на ущільнення глин, у тому числі на набухання, усадження й деформаційні властивості; дослідженні пісків з метою імітування в них в'язучих властивостей. Зверталася увага на актуальності розробки складів ангобів та полив для низькотемпературного випалювання, зокрема на синтезі макрокристалічних полив для художньої кераміки; вивченні в'язкості та агрегативної сталості суспензій, дослідженні температур плавкості (теоретично за методом Епетейна-Хауменда); експериментальному дослідженні температур кристалізації. У підсумку очікувалося розширення сировинної бази України за рахунок нових досліджених родовищ; створення банку гончарних глин України; використання залишків хімічного та інших виробництв у технологіях виготовлення будівельних матеріалів; визначення технологічних параметрів виготовлення стінової та тротуарної плитки на основі в'язучих суспензій кварцевого піску; створення технології виробництва з дослідженої сировини мікрофакельних пальників з проникною та розорієнтованою поруватістю для опалення інфрачервоними променями технічних та побутових споруд різноманітного призначення; створення нових видів покриття для побутової, художньої й архітектурної (будівельної) кераміки.

3. **«Технічна кераміка для різних галузей науки і техніки на основі нанотехнологій»**. Метою наукових студій мали стати створення високоміцної та тріщиностійкої кераміки на основі порошків безкисневих сполук та оксидів для машинобудування, аерокосмічної та іншої новітньої техніки, ядерної енергетики, біотехнологій тощо; розробка наукоємних новітніх енергозберігаючих та екологічно чистих технологій з використанням колоїдних і кластерних систем, самоорганізації структур на нанорівні за об'єднання можливостей

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (у центрі) після зустрічі з одним із добродійників Інституту керамології – керівником ПСП «Плешкані» (Черкащина) ДМИТРОМ ЛИСЯНОМ (ліворуч) та головою Українського благодійного фонду «Трипілля», народним депутатом України ІВАНОМ ЗАЙЦЕМ (другий праворуч). Опішне. 03.01.2004. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

неорганічної та органічної хімії для низькотемпературного синтезу наночастин і матеріалів із них, у тому числі золь-гель та механічним методами. Найважливішими аспектами прикладних досліджень у цьому напрямку мали стати синтез наночастин в УДС (ультрадисперсних системах); синтез ультрадисперсних порошків золь-гель методом; створення дисперснозміцнених самоармованих матеріалів; створення матеріалів з орієнтованою наноструктурою; створення керамічних матеріалів з проникною поруватістю, заданої орієнтації та розміру; механохімічне модифікування порошків тугоплавких сполук з метою самоорганізації та активації синтезу наноструктур; розробка нетрадиційних енергозберігаючих технологій технічної та будівельної кераміки з використанням механізму золь-гель, у тому числі для біотехнологій. Кінцевим результатом багатолітніх пошуків учених постало б створення наноструктурних матеріалів із SiC , B_4C , Si_3N_4 , AlO_3 , $\text{AlO}_3\text{-ZrO}_2$ та розробка новітніх технологій їх виготовлення.

4. «Методи керування процесами самоорганізації структур у виготовленні традиційних видів кераміки: побутової, художньої, архітектурної (будівельної)». Метою досліджень було підвищення технічних та експлуатаційних характеристик гончарних виробів різноманітного функціонального призначення через вивчення впливу механохімічної модифікації та легування сировини на прискорення процесів структуроутворення мас і спікання виробів, з'ясування механізмів впливу синтезованих наносполук на взаємозв'язок «склад – структура – властивості» матеріалів. Пошуки мали завершитися розробкою екологічно чистих та енергозберігаючих технологій виготовлення побутової, художньої та архітектурної (будівельної) кераміки з підвищеною якістю та надійністю в експлуатації.

Визначальними чинниками в розгортанні діяльності інститутського науково-дослідного відділу технології та спеціальних методів дослідження кераміки було визнано створення матеріально-технічної бази для проведення лабораторних досліджень кераміки та виробничо-експериментальної бази для впровадження наукових розробок.

На початковому етапі становлення відділу основний акцент було зроблено на вивченні фізико-хімічних процесів, що відбуваються під час термообробки глинистих мінералів з родовищ Опішного. Вивчалася можливість розробки біотехнологічного комплексу для іммобілізації клітин із застосуванням опішненської глини для створення поверхневого шару на керамічній підкладці з проникною поруватістю. Було започатковано дослідження особливостей глин Опішненської зони з метою їх використання для виготовлення гончарних виробів (Ніна Чопенко, науковий керівник – доктор технічних наук, професор Галина Семченко), синтезу глухих полив на основі легкоплавкого скла для побутової кераміки (Ярослав Андрієць, науковий керівник – завідувач кафедри силікатів Національного університету «Львівська політехніка», доктор технічних наук, професор Микола Гивлюд), синтезу макроскопічних полив та їх застосування у виробництві художньої кераміки (Олег Косий, науковий керівник – доктор технічних наук, професор Микола Гивлюд). Продовжувалося дослідження й деяких інших аспектів застосування глин і кераміки в промисловості. Професори Галина Семченко та Ігор Немец в науковій періодиці активно порушували проблеми розвитку в Україні технічної кераміки [див.: 327; 328; 329; 330; 196; 197]. Інститут став співорганізатором Перших наукових читань імені академіка Анатолія Бережного «Фізико-хімічні проблеми керамічного матеріалознавства» (Харків, 26-27.09.2001) [328] та Науково-практичної конференції «Актуальні проблеми виробництва теплоізоляційних шамотних матеріалів та їх використання» (Суми, 15-17.11.2001) [326]. На жаль, на початку 2002 року всі ці важливі ініціативи було зупинено внаслідок припинення фінансування наукових робіт та безперспективності найближчими роками створення власної матеріально-технічної бази для проведення лабораторно-експериментальних досліджень.

Проблему формування в структурі Інституту Національного центру технології та спеціальних методів дослідження кераміки з обладнаними сучасними технічними засобами лабораторіями (палеоетнографічною, електронної мікроскопії, реставраційною і т.д.), який би не поступався за технічними можливостями подібним лабораторіям за межами України, вітчизняні керамологи вже неодноразово порушували в засобах масової інформації, перед Президентом України, Кабінетом Міністрів України. Проте вона й донині залишається актуальною. Без її вирішення значною мірою стримуються подальші українські керамологічні та археологічні студії, не кажучи вже про стагнацію в галузі технічної кераміки.

Зазначу, що ця проблема для України – не нова. Вона була актуальною і сто років тому, про що не один раз писали українські вчені. Ще 1918 року відомий учений, хімік-технолог і керамолог Борис Лисін заявив про нагальну потребу створення в Україні Національної керамічної лабораторії та видання її друкованого органу – «Відомості лабораторії». Необхідність цього він аргументував так «...В цілій державі Російській, а також і в державі Українській, нема такої інституції, яка б спеціально занялась питанням технічного обслідування вартости наших глин, де могли б розроблятися методи обслідування глин на спіканне, на ступінь приймання формовки, на липкість, взаїмовідношення коефіцієнта розширення поливляного черепка і деяких інших прикметів, характерізуючих технічну якість глин. Така досвідна праця по глині провадиться в широкому розмірі в висшій керамічній школі в Іллінойсі (Америці), в лябораторії Зегера в Берліні і в подібних інституціях інших держав, маючих спеціально і гарно обставлені керамічні лябораторії. Така праця провадиться і в наших невеликих лябораторіях, що виникли по ініціативі окремих осіб, яким трапляється мати діло з керамікою. Але позаяк в цих окремих лябораторіях нема певних науково упорядкованих умов, та методів обслідування фізічно-механічних прикметів глин, то кожна лябораторія веде

ці проби по своїм методам. З приводу цього, щоб здобуток проби мав певний практичний розум, а також, щоб вони змогли бути порівнені, необхідно рівночасно з висновком технічної вартості глини, одержувати від лабораторії повне описання кожної проби і прикладати до описання зразки виробів, витворених з цієї глини. Треба підкреслити, що більшість обслідувань глин на Україні провадились у керамічній лабораторії Зегера і Крамера в Берліні...

В справі налагодження цього питання, питання про найкраще використання природніх скарбів можуть подати неоцінімі послуги окремі місцеві науково-технічні товариства й організації маючи невеликі місцеві лабораторії. Ці лабораторії повинні бути об'єднані спільністю інтересів з державною центральною дослідною станцією, яка й повинна взятися за керування справою пляномірного й систематичного дослідження каолінів, глин та інших корисних мінералів України...

Цей проект допомоги найкращому використанню природніх скарбів по малу-малу запроваджується самим життям. В багатьох землях (Волинь, Поділля, Чернігівщина, Херсонщина) вже є невеликі лабораторії й лишається тільки подати об'єднання цих установ та скерувати їх діяльність по горазд обміркованному, доцільному плянові, щоби робота їх була продуктивна й давала користь країні..

Відсутність науково дослідної станції для аналізу сирцю та складання мас негайно вимагає **утворення національної керамічної лабораторії**, подібно до всесвітньо-відомої лабораторії Зегера й Крамера в Берліні. Роля такої установи мусить бути:

- «а) обслідування готових сілікатних виробів, а також і сировини та вивчення різних прикмет їх;
- б) давати відомості про якості складу сировини через посередство видавництва журналя: «Відомості лабораторії», а також докладно показати – що можно фабрикувати з цього матеріялу;
- в) розроблення найкращих типів приладів до хімічних, механічних, пірометричних та мікрофотографічних спроб глин та вироб з неї, а також взагалі обслідування всіх будівельних матеріялів;
- г) составлення рецептів глазурів та мас;
- д) дати можливість для постановки спроб і вирішення по кераміці питань, котрі мають не тільки наукове, але й практичне значіння;
- е) дати можливість практичної праці людям, котрі хотіли-б ознайомитись з методами спроб глин, цементів, вапняків, фарби, цегли, черепиці, керамічних мас та инш...

І НАЙ ЖЕ ТІ, КОГО ПОКЛИКАНО ВЕСТИ КРАЇНУ ДО КРАЩОЇ БУДУЧИНИ, УТВОРЯТЬ ДІЙСНО СПРИЯТЛИВІ УМОВИНИ ДЛЯ НАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ ОДНІЄЇ З ВАЖЛИВІЙШИХ В КРАЇНІ ГАЛУЗІВ КЕРАМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТИ, ЗБУДОВАНОЇ ГЕНІЄМ НАШИХ ВЧЕНИХ І ТАКИМ ЧИНОМ ДАДУТЬ РОЗУМОВЕ ПРИСТОСОВАННЯ СИЛАМ НАРОДУ ПОСІДАЮЧОГО НЕПОЛЧИМИ ПРИРОДНІ СКАРБИ, ЯКІ ДО СЬОГОДНІ ПЕРЕБУВАЛИ, Й ПОКИ ЩО ПЕРЕБУВАЮТЬ, В МОРОКУ МІЦНОГО СНУ» [156, с.9-10, 84, 148].

Майже те ж саме можна стверджувати й нині, бо посутньо відтоді нічого не змінилось!! Адже в Україні впродовж ХХ століття не було державних керманичів, які б, сповідуючи українські національні цінності, водночас були б спроможні практично втілювати нагальні потреби українського поступу. Немає їх при владі й на початку ХХІ століття. Отож, досі доводиться тільки очікувати пришествия першої української за суттю й походженням влади, здатної прислухатися до столітніх прагнень українців бути в авангарді світових змагань передовсім у галузях науки та культури, а затим і економіки, й водночас спроможної неухильно позбуватися колоніальних нашіптаних стереотипів у своїх поступках.

О ПУБЛІКОВАНІ КЕРАМОЛОГІЧНІ МОНОГРАФІЇ

Читачі цієї книги мають можливість не лише скласти достатньо повне уявлення про діапазон наукових зацікавлень сучасних керамологів, а й прослідкувати поступове розширення як загальноінститутських, так і персональних дослідницьких тематичних меж, виявити різновекторність пошуків учених. З-поміж новітніх наукових праць передовсім зверну увагу на **дві піонерські монографії співробітників Інституту**, підготовлені в рамках відомчого проекту Національної академії наук України *«Гончарство України ХХ – початку ХХІ століття: історія, сучасність, перспективи»*. Зокрема, **книгою доктора філософських наук, завідувача науково-дослідного відділу керамології новітнього часу Леоніда Сморжа «Гончарівна (одержима керамікою)»** [338] Інститут започаткував книжкову серію *«Славетні гончарі України»* і водночас керамологічне п'ятикнижжя, присвячене життєвому й творчому шляхові видатної української гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко (1921–1987). Дослідження професора Леоніда Сморжа постає унікальним явищем у сучасній українській керамології. Українці вперше отримали фаховий філософський аналіз долі народного майстра. Автор взявся за дуже складну тему. Проблемність її полягала не тільки в труднощах досконалого пізнання усамітненої людини за комплексом документальних свідчень, а й у домінуванні в суспільстві побутових уявлень про певну примітивність мислення народних майстрів, немовби націлених майже виключно на багаторічне продукування однотипних речей. У постаті Олександри Селюченко філософ Леонід Сморж побачив самобутнього народного мислителя, який лишив українському поспільству яскраві свідчення оригінального світобачення, що сягає своїми витокami ще язичницьких уявлень наших предків.

Монографія молодшого наукового співробітника Віктора Міщанина «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина ХІХ – ХХ століття)» [185], підготовлена за фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України, є першою в українській керамології фундаментальною працею про історичну долю та етнічні особливості гончаротворення окремо взятої групи майстрів малих осередків українського гончарства, що знаходяться в Зіньківському районі Полтавської області, на північ від гончарної столиці України – Опішного, а саме – Безруків, Глинського, Лазьків, Малих Будищ, Старих Млинів і Хижняківки. Дослідження завершило піонерський науковий проект Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, присвячений фундаментальному вивченню локальної групи гончарних осередків. Нині маємо діалогію, що складається зі словникової частини, яка побачила світ окремим виданням ще 1999 року [186], та із зазначеної монографії. За задумом ініціаторів проекту, він мав подати (і подав!) сучасним керамологам України зразок успішної реалізації актуального наукового завдання – максимально повного польового обстеження певної групи малих осередків гончарства, з'ясування особливостей їх історичного розвитку, комплексного вивчення місцевого гончарювання, укладання біобібліографічного словника гончарів, формування інформаційного та речового банку даних про регіональне гончарство.

Віктор Міщанин своєю польовою експедиційною діяльністю фактично відродив методику дослідницької роботи керамологів 1920-х років. Україна отримала взірць сучасного вченого-народознавця, який предметом наукових студій обрав не загальні закономірності розвитку гончарства, а сконцентрувався на конкретиці історичного буття гончарів на певній локальній території. При цьому він послуговувався не стільки кимось і колись зібраними матеріалами, а переважно здобутими й перевіреними власними

зусиллями знаннями. Джерельна база його аналітичних пошуків є абсолютно оригінальною і становить виключний інтерес для сучасної керамології. Йому вдалося відтворити не лише історію розвитку досліджених осередків гончарства, але й соціально-економічні особливості побутування місцевого ремесла, з'ясувати причини його виникнення й занепаду, реконструювати етнографічні прикмети гончарства, професійні звичаї та обряди гончарів, технологічні ланки виробництва. Одним із численних достоїнств монографії Віктора Міщанина є введення в науковий обіг колосального масиву польових матеріалів, здобутих ним же під час керамологічних експедицій, повернення українській культурі імен близько трьохсот гончарів.

Робота над новітнім науковим проектом переконала в можливості застосування його досвіду і для керамологічних студій гончарних осередків інших регіонів України. Вона також показала, що з подібними дослідженнями не варто зволікати, оскільки з кожним роком усе менше залишається живих носіїв традиційних гончарських знань, швидкими темпами нівелюється народна культура, виходять з ужитку етнічні форми глиняних виробів та самотні стилі їх оздоблення, які утворюють своєрідну знакову систему про давні й сучасні етноси.

РУКОПИСИ МОНОГРАФІЙ, ЩОРІЧНИКІВ

У рамках відомих наукових проектів Національної академії наук України – «Гончарство України ХХ – початку ХХІ століття: історія, сучасність, перспективи» та «Гончарство України як джерело історичних реконструкцій (від найдавніших часів до ХІХ століття)» вже завершено підготовку ще кількох фундаментальних наукових праць, рекомендованих Ученою радою до друку, які поки що залишаються в рукописах із-за браку коштів на їх видання. Інформацію про рукописи (бібліографічні описи й анотації) подано в окремому підрозділі книги – «Рукописи монографій, щорічників». Коротко зупинюся на кожному з цих досліджень.

■ Монографію молодшого наукового співробітника **Анатолія Гейка** «Гончарство племен Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя в VII – III століттях до н.е.» присвячено вивченню особливостей гончарства скіфського часу. У ній вперше в світовій керамології здійснено реконструкцію технологічних етапів виготовлення ліпленого посуду, виділено соціально-економічні форми побутування гончарства лісостепових племен VII–III століття до н.е. Автор широко використав матеріали археологічних пам'яток із басейнів рік Сула, Псел і Ворскла, у тому числі й віднайдені ним самостійно під час польових археологічних досліджень. Для історичних реконструкцій, окрім традиційних для археологічної керамології методів дослідження, ученим успішно застосовано методи технічних і природничих наук, експериментального моделювання та етноархеологічних аналогій.

■ Молодший науковий співробітник **Оксана Коваленко** підготувала унікальне на всьому постсовєтському просторі дослідження «Глиняні люльки Полтавщини ХVII – ХVIII століть», у якому вперше узагальнила й проаналізувала комплекс речових, насамперед глиняних, та писемних матеріалів, що висвітлюють проблему поширення в окремо взятому регіоні українських етнічних земель виробництва та паління тютюну. Вчена детально відтворила особливості технологічного процесу виготовлення глиняних люльок, проаналізувала особливості їх форм та декорування, залучивши для порівняння матеріали з побутової культури суміжних етносів.

■ В іншій праці **Оксани Коваленко** – «Методичні рекомендації з визначення, складання уніфікованого паспорта та комп'ютерної каталогізації виробів з глини»

– уперше в Україні проаналізовано сучасний стан каталогізації, зокрема опису глиняних виробів у повсякденній практиці українських музеїв. На основі вивчення й узагальнення гончарної професійної народної термінології запропоновано систему універсальних термінів для опису глиняних виробів в українській керамології, а також у керамологічному музеєзнавстві, археології, історії та мистецтвознавстві.

■ У монографії «Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття» молодший науковий співробітник Людмила Метка вперше в українській керамології й етнології комплексно дослідила традиційне гончарство Слобожанщини. На основі залучення широкого кола джерел та наукової літератури вчена відтворила історичний розвиток гончарних осередків Слобідської України впродовж другої половини XIX – першої половини XX століття, узагальнила наявні розпорошені відомості про гончарство самотнього історико-етнографічного регіону, проаналізувала народознавчі аспекти його побутування, з'ясувала роль і місце промислу в системі традиційно-побутової культури слобожан, реконструювала народну технологію гончарного виробництва, професійні знання та звичаї гончарів, відтворила регіональні економічні та соціально-побутові умови життя майстрів, специфіку домашнього виготовлення глиняних виробів. Уведено в науковий обіг багато нових архівних і музейних матеріалів, у тому числі гончарну термінологію, імена гончарів та їхні твори. Уперше проведено атрибутування значної кількості нововиявлених зразків кераміки та уточнено атрибуцію давніх виробів слобожанських гончарів із музейних колекцій України.

■ Дослідження молодшого наукового співробітника Людмили Овчаренко «Макаровоярівський осередок гончарної освіти на Луганщині» започаткувало академічну серію монографічних праць «Гончарні школи України». У ньому вперше в українській керамології визначено роль і місце в системі гончарної освіти України першої третини XX століття єдиної на Луганщині гончарної школи регіонального значення – Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935). Авторка з'ясувала передумови відкриття школи, дала оцінку заходам Слов'яносербського повітового земства з підтримки гончарного промислу впродовж 1900–1910 років у с.Макарів Яр, проаналізувала основні напрямки діяльності школи, її навчальні плани та програми, склад учнівського та викладацького колективів, стан матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, вплив на гончарний промисел Луганщини.

■ Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук Олесь Пошивайло у своїй новій монографії «Анатомія гончарського суперміфа XX століття (мистецтвознавчі студії як антураж приватного авантюризму)» вперше в українському народознавстві здійснив керамологічний аналіз гончарних виробів, створення яких у мистецтвознавчій літературі досі приписувалося Олександру Ганжі (1905–1982), котрий мешкав у селі Жорнище Іллінецького району Вінницької області. Дослідження здійснено на основі публікацій про подільського гончаря в книгах та періодичних виданнях упродовж 1971–2006 років. Проаналізовано мистецтвознавчі й літературні тексти як соціокультурне явище, що активно формує суспільні уявлення і творить новочасні історико-культурні міфи, які не мають нічого спільного з реальними процесами в житті того чи іншого етносу або його окремих представників. Зроблено висновок, що автори частини з них творили фальсифіковані уявлення про буцімто виготовлені Ганжею скульптурні глиняні вироби та геніальність гончаря, а інші – бездумно повторювали написане попередниками. Насправді ж, стиль і декор творів, приписуваних Олександру Ганжі, були витворені його сином – художником-керамістом; батько був лише виконавцем-копіювальником окремих виробів чи їх частин. Порушено проблему відповідальності вчених за поширення неперевіреної інформації й свідоме фальшування відомих фактів. Прослідковано один із шляхів народження сучасних міфів про вияв у творах окремих мистців «генетичної пам'яті про архайчні культури». Актуалізовано завдання відновлення правдивого літопису творчості українських гончарів.

■ Завідувач науково-дослідного відділу палеогончарства, кандидат історичних наук **Анатолій Щербань** монографією *«Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III століття до н.е. (за глиняними виробами)»* завершив багаторічне комплексне дослідження глиняних виробів, що були деталями пристроїв для прядіння і ткацтва (передовсім, кружал і важків, катушко- і блокоподібних виробів) як джерела історичної реконструкції давнього прядіння і ткацтва. У його праці **вперше в світовій керамології** проаналізовано особливості технологічного застосування в архаїчному виробничому процесі виготовлення ниток і тканин більше ніж 2000 глиняних виробів, подано результати вивчення відбитків текстилю на глиняних виробах. До аналізу було залучено матеріали з більшості досліджених у Лівобережному Лісостепу України археологічних пам'яток VII–III століття до н.е., у тому числі залишки ниток і тканин, металеві й кістяні вироби, а також писемні згадки про прядіння й ткацтво у сусідніх з дослідженою територією регіонах, етнографічні матеріали.

■ Інститут також підготував до видання оригінал-макет чергової, уже *третьої* книги національного наукового щорічника *«Українська керамологія»*. Її підготовлено на спомин славетного українського керамолога, доктора мистецтвознавства, професора Юрія Лашука, а тому й окремий розділ склали спогади відомих учених про незабутню постать патріарха вітчизняної керамології. У щорічнику знайшлося місце й для висвітлення різноманітних питань народного гончарства й технічної кераміки в Україні. Наукові дослідження провідних керамологів висвітлюють особливості історичного розвитку гончарства на українських етнічних землях, аналізують закономірності виникнення та занепаду окремих гончарних осередків, популяризують творчість талановитих народних майстрів та художників-керамістів.

■ Керамологічною бібліотекою України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Гончарською книгозбірнею України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному підготовлено 6-й випуск унікального національного наукового щорічника *«Бібліографія українського гончарства» за 2004 рік*. Як і попередні випуски, він охоплює публікації в Україні про українське гончарство, кераміку, керамологію. Подано також огляд керамологічної літератури, інформацію про нові надходження Гончарської книгозбірні України, коротку бібліографію публікацій про заслуженого майстра народної творчості України Миколу Вакуленка з Ялти; продовжено опублікування каталогів колекційних книг з приватних бібліотек, переданих на постійне збереження Гончарській книгозбірні України, зокрема знаного українського етнографа Лідії Орел (Київ), відомого грузинського вченого Отара Мchedлова-Петросяна, який мешкав у Харкові.

Упродовж першого п'ятиріччя також **тривала робота науковців Інституту над фундаментальними багатотомними виданнями**: *«Таїна правічного мовчання глини: феномен гончарства в красному письменстві України»* (у 3-х книгах); *«Трагедія самотності творчості»* (у 5-ти книгах); *«Монументальна поезія гончарства»* (у 2-х книгах); *«Феномен Опішного в українській культурі»* (у 3-х книгах).

Цією книгою Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному також започатковують нову книжкову серію *«Українська академічна керамологія»*, яка систематизуватиме й популяризуватиме п'ятирічні досягнення Інституту в галузі керамології. У рамках серії плануються видання, які висвітлюватимуть досягнення не лише співробітників організацій-засновників та інших академічних наукових установ, а й учених, які працюють у вищих навчальних закладах, музеях тощо. Окремі випуски буде присвячено бібліографічному опрацюванню наукової спадщини славетних українських керамологів XX століття. Передбачається, що подібні узагальнюючі книги видаватимуться кожні 5 років; таким чином, принаймні впродовж наступних двох десятиліть з'являться на світ іще чотири п'ятирічні ужимки української академічної керамології.

3.2. ДРУКОВАНІ ОРГАНИ

«Український керамологічний журнал» (304)

«Українська керамологія» (308)

«Бібліографія українського гончарства» (309)

Упродовж 2001–2005 років науковими друкованими органами Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному були: національний науковий часопис «Український керамологічний журнал», національні наукові щорічники «Українська керамологія» і «Бібліографія українського гончарства».

КРАЇНСЬКИЙ КЕРАМОЛОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ»

Перший номер «Українського керамологічного журналу» було публічно презентовано 2 серпня 2001 року. У передньому слові до нього зазначалося, що «першочерговим завданням «Українського керамологічного журналу» буде інформування громадськості про новітні досягнення українських учених-керамологів, мистців, виробників у галузі кераміки, популяризація гончарської спадщини українців, підтримка пріоритетних напрямків розвитку сучасної технічної кераміки. Вивчення генезису гончарства, історії формування самобутніх гончарських центрів і притаманних їм художньо-стильових систем; мистецтвознавчий аналіз творів народних майстрів-гончарів і художників-керамістів; дослідження звичаєвості, обрядовості мистців; особливості технологічних процесів і таємниці професійної майстерності; події в Україні і в світі, пов'язані з гончарством, керамікою, стануть предметом висвітлення на сторінках нашого, українського керамологічного журналу» [290, с.5].

Часопис став важливою ланкою процесу підготовки наукових кадрів керамологів, ефективним мас-медійним засобом донесення до наукової спільноти найважливіших наукових результатів українських керамологів, утвердження сучасних уявлень про завдання керамологічних студій і способи їх вирішення, своєрідною публічною трибуною не лише академічної наукової установи, а й дослідників гончарства всієї України і сусідніх з нею країн, одним із напрямків інтегрування української керамології в міжнародний науковий простір. Співробітники Інституту та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному доклали чимало зусиль для того, щоб часопис за короткий проміжок часу став провідним науковим фаховим виданням у галузі керамології. Часопис пройшов державну реєстрацію, отримав міжнародний ідентифікаційний номер (ISSN), штрих-код. Постановою Вищої атестаційної комісії України від 14.11.2001 року №2-05/9 його внесено до «Переліку №9 наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук зі спеціальностей «історичні науки» та «мистецтвознавство».

Обкладинки національного наукового часопису «Український керамологічний журнал».
Опішне. 2001–2005 [381]

Головна сторінка сайту «Українського керамологічного журналу» в мережі Інтернет.
Україна. 2006. Автор Юрко Пошивайло [468]

Нині розповсюджується в Україні та за її межами за передплатою, вроздріб, а також у формі книгообміну; має регіональні представництва в Києві, Харкові, Львові, а також за межами України (Австралія і Океанія). Журнал має україно- і англomовний змісти. До всіх великих статей (за винятком повідомлень) подаються ключові слова та резюме українською (російською) та англійською мовами. Журнал також подає багато ілюстрацій, що відтворюють особливості гончарного виробництва, гончарні вироби, портрети гончарів тощо. При цьому «Український керамологічний журнал» – чи не єдиний з усіх періодичних видань країни, де подається максимально повна атрибуція всіх ілюстративних матеріалів включно із зазначенням місць зберігання творів чи фотографій, їх інвентарних номерів, першої публікації тощо. Подаються також основні відомості про авторів усіх публікацій та їхні адреси. Журнал також має власний сайт у мережі Інтернет (<http://www.ceramology-ua.narod.ru>), який допомагає поширювати в світі інформацію про діяльність Інституту керамології загалом, наукові здобутки його співробітників та залучених до співпраці вчених зокрема. **Через глобальну інформаційну мережу вчені мають можливість ознайомитися зі змістом усіх видань Інституту керамології, з окремими статтями, з відомостями про авторів публікацій, і, що дуже важливо, віднайти їх контактні адреси. Там же є інформація про тематику майбутніх номерів часопису та редакційні вимоги до авторських рукописів.** Отже, «Український керамологічний журнал» відповідає всім вимогам, що ставляться до сучасного наукового періодичного видання, за винятком наявності електронної версії та регулярності виходу в світ. Упродовж 2001–2005 років побачили світ 18 номерів [див.: 381].

На сторінках журналу публікуються передовсім найважливіші результати наукових пошуків науковців Інституту, а також щорічні звіти про основні напрямки діяльності й здобутки Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, у тому числі інформація про проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, дослідження окремих керамологічних тем, проведені лабораторні експерименти, налагодження наукових зв'язків з організаціями, що працюють у галузі кераміки, участь вчених у наукових і мистецьких форумах, видавничу діяльність, заснування наукової бібліотеки, архіву; співпрацю з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному. Фактично журнал став інструментом творення наукових засад, «ідеології» сучасної керамології, визначення перспективних напрямків наукових досліджень, напрацювання термінологічного словника наукової дисципліни, відповідного нинішньому рівню знань. Водночас, учені-керамологи отримали можливість для ведення наукових дискусій, обговорення актуальних проблем, суперечливих тверджень, новітнього осмислення накопичених упродовж двох століть фактологічних матеріалів, рецензування друкованих праць колег тощо.

Оскільки журнал став провідним у галузі керамології не лише України, а й усього постсовєтського простору, на його сторінках, окрім праць співробітників Інституту, публікуються дослідження інших українських та зарубіжних учених (*географію авторів і статистику публікацій в «Українському керамологічному журналі» та в «Українській керамології» відображено в спеціальній таблиці, поданій у цій книзі*). Завдячуючи журналу читачам стали відомі імена багатьох молодих дослідників гончарства, кераміки. Часопис також прагне об'єднувати зусилля всіх учених, які торкаються керамологічної проблематики не лише в дослідницьких межах етнографії, археології, історії, мистецтвознавства, музеєзнавства, технічної кераміки, але й культурології, філології, естетики, педагогіки. З метою відтворення на сторінках «Українського керамологічного журналу» всього спектру наукових керамологічних пошуків у різних регіонах України та за її межами запроваджено його регіональні представництва в Києві, Львові, Харкові, а також у Австралії та Океанії.

«Український керамологічний журнал» задумувався як часопис, який об'єднуватиме всіх учених, які працюють у галузі керамології. Задля цього в складі редакційної колегії було сформовано 4 відділи за напрямки керамологічних студій (археології, історії й етнографії гончарства; мистецтва кераміки; гончарної термінології; технічної кераміки). На жаль, досі цієї мети не досягнуто й «УКЖ» відображає виключно дослідницькі інтереси вчених культурної керамології.

На підготовку та появу «Українського керамологічного журналу» активно відгукнулися вітчизняні вчені-гуманітарії. Так, доктор мистецтвознавства, професор Михайло Селівачов зробив висновок, що «завдяки «УКЖ», у кераміків України створюється свій загальнонаціональний корпоративний соціум, який є складовою всесвітнього. «УКЖ» не тільки інформує, а й організує, структурує громадсько-культурне життя галузі, робить його прозорішим, демократичнішим, ефективнішим» (Київ, 2003) [324, с.177]; доктор філологічних наук, професор Михайло Худаш зазначав, що «...перед цими журналами бачу велику перспективу, бо поки що вони, за своєю всебічною оригінальністю, в нас у державі, мені здається, неповторні в багатьох відношеннях...» (Львів, 2001) [392]; а доцент, заслужений працівник культури України Віталій Ханко додавав: «Він з'явився рідною мовою у перший рік ХХІ століття. Без перебільшення – це феноменальна подія...!» (Полтава, 2002) [391, с.156]; кандидат мистецтвознавства, доцент Василь Гудак передбачав: «...Вихід такого журналу знаменний. Він давно на часі; ще з кінця минулого століття... Новий журнал, безумовно, відкриє з часом нові небачені сторінки гончарства, кераміки українських мистців...» (Львів, 2000) [75, с.155]; кандидат історичних наук Ігор Пошивайло узагальнював: «По суті, «провінція» видає мистецький журнал, на який не спромоглася столиця! Хіба це не феномен, що потребує належної уваги громадськості та всілякої підтримки держави?... Можна бути

Директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академік НАН України МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ та директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО під час обговорення питань розвитку в Україні гончарства та керамологічних студій на Всеукраїнській виставці «Сучасне професійне декоративне мистецтво України: Трансформація образу». Київ. 06.06.2003. Фото Людмили Гурин. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

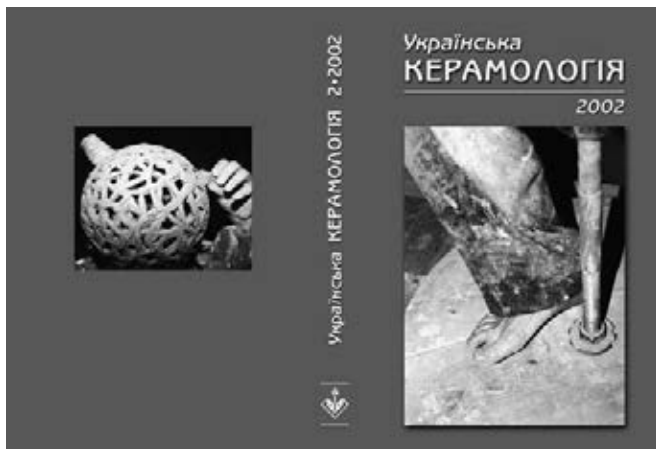
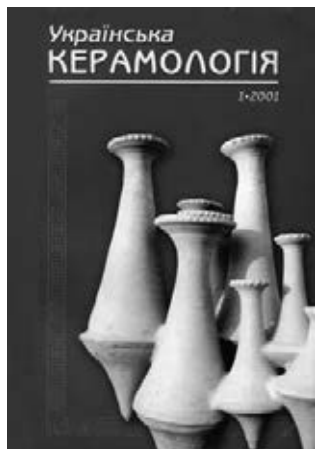
впененням, що «Український керамологічний журнал» є правдивим орієнтиром керамологічного поступу українців і стане дієвою трибуною духовних пріоритетів нації» (Київ, 2002) [239, с.135, 136].

Насамкінець, – **про майже містичний збіг обставин**. У процесі роботи над цією книгою мені довелося переглянути наявні в Гончарській книгозбірні України 10 перших номерів журналу «Керамическое обозрение». Як несподівано з'ясувалося, **в історії видання першого й новітнього українського керамологічного журналів виявилось дуже багато дивовижних збігів**. Так, «Український керамологічний журнал» (далі «УК») вперше було публічно презентовано 2 серпня 2001 року, а «Керамическое обозрение» (далі «КО») – рівно сто років до того, і не просто в серпні, а теж 2 серпня його було «дозволено цензурою» [117, с.13]. Більше того, назви населених пунктів, де відбувалися ці події починалися на літеру «О»: в Опішному (2001) і в Одесі (1901). Проте це не єдині збіги. Ще можна згадати, що «КО» припинило своє існування наприкінці першого півріччя 1905 року. Рівно сто років потому (2005) вийшов «УКЖ», зшиток якого містив 4 номери; відтоді й до травня 2007 року, внаслідок фінансових проблем не побачив світ жоден номер новітнього керамологічного часопису. Уже згадувалося, що «КО» мало свої представництва в Харкові, Москві, Санкт-Петербурзі та Брюсселі, а «УКЖ» – також у Харкові, Львові, Києві та в Новій Зеландії. У 3-му номері «КО» вперше з'явилася рубрика «Письмо в редакцию» [424]; так само в 3-му порядковому номері «УКЖ» вперше запроваджено рубрику «Листи до редакції» [381. – 2002. – №1. – с.155-158]. Подібно, як видавцям «КО» анонімний кореспондент «Одесского листка» докоряв за використання в назві журналу іноземного слова «керамическое», так і на адресу редакції «УКЖ» лунали злузливі зауваження щодо незнайомого ще в Україні слова «керамологічний».

УКРАЇНЬСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ

Основною відмінністю іншого друкованого органу Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, що видається з 2001 року, – **національного наукового щорічника «Українська керамологія»** – є опублікування великих за обсягом статей з керамологічної проблематики, матеріалів наукових конференцій та архівних ілюстративних матеріалів, зібраних корифеями української керамології. Дослідження провідних українських керамологів висвітлюють питання виникнення, еволюції й сучасного стану гончарства в Україні; з'ясовують основні закономірності розвитку технічних знань, форм та орнаментики кераміки; міфологізують функції гончарних виробів; реконструюють особливості палеогончарства. У щорічниках також друкуються польові матеріали, зібрані під час керамологічних експедицій, розвідки про творчість народних майстрів-гончарів та художників-керамістів, студії над термінологією гончарства. Чільне місце відведено статтям про розвиток в Україні гончарного шкільництва, становлення музейних колекцій кераміки, проведені симпозиуми та виставки. Щорічник пройшов державну реєстрацію, отримав міжнародний ідентифікаційний номер (ISSN), штрих-код; ввійшов до переліку наукових фахових видань ВАК України; розповсюджується в роздріб та у формі книгообміну. Впродовж 2001–2005 років побачили світ дві книги [див.: 373; 374]; підготовлено до друку третю книгу.

В «Українському керамологічному журналі» та в щорічнику «Українська керамологія», як уже зазначалося, публікуються передовсім результати наукових студій співробітників

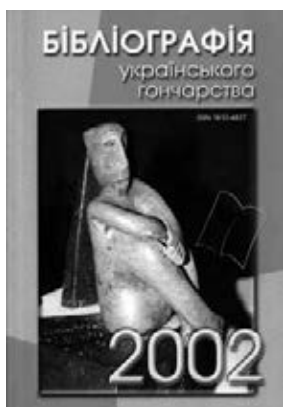

Обкладинки національних наукових щорічників «Українська керамологія».
Опішне. 2001–2002 [373; 374]

Інституту та Музею-заповідника. Проте з метою об'єднання дослідницьких зусиль українських науковців до участі в ньому залучаються українські керамологи, мистецтвознавці, історики, археологи, мовознавці, краєзнавці, музеєзнавці з інших наукових установ, навчальних закладів та музеїв України.

БІБЛІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА»

Ще 1989 року щойно заснований Музей гончарства в Опішному одним із своїх перешочергових завдань визначив «формування книгозбірні з питань гончарства, складання бібліографічних покажчиків з питань функціонування гончарного промислу» [92, с.19]. Того ж року учасники Першої республіканської науково-практичної конференції «Гончарство України: минуле й сьогодні» (Опішне, 08-10.06.1989) прийняли рекомендації, у п.22 яких було записано: «Просити Центральну наукову бібліотеку АН УРСР вирішити питання про щорічне видання спільно з Музеєм гончарства в Опішні «Бібліографії українського гончарства» [305, с.368]. На жаль, найбільша українська бібліотека аж ніяк не зреагувала на ініціативу конференції, а музей 1990 року видав бібліографічний покажчик публікацій 1975–1985 років «Українська народна декоративно-вжиткова творчість» [375]. У книзі окремий розділ було присвячено гончарству областей та історико-етнографічних регіонів України, у тому числі Київщини, Львівщини, Полтавщини, Харківщини, Черкащини, Чернігівщини, Поділля, Прикарпаття. У передньому слові до видання зазначалося: «Ми вбачаємо в ньому також можливість поглянути на гончарство децю ширше, на тлі загальних процесів в українському народному мистецтві і відображенні їх в тогочасних публікаціях; визначити взаємозв'язок з іншими видами народної творчості. Опісля такого узагальнюючого покажчика Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні планує видання щорічників «Бібліографія українського гончарства». Роботу над ними вже розпочала Гончарська Книгозбірня України. Перший випуск побачить світ у 1991 році» [269, с.5]. Але не так сталося, як гадалося – унаслідок різних причин, а головне – зосередження на інших, більш важливих проблемах, – анотований покажчик обіцяного року не з'явився. Проте

Обкладинки національних наукових щорічників «Бібліографія українського гончарства». Опішне. 2000–2004 [12]

народжена думка – матеріальна, і рано чи пізно, за сприятливих умов, вона обов'язково зреалізується. 1999 року, в 4-й книзі щорічника «Українська керамологія» Гончарська книгозбірня України опублікувала «Бібліографію українського гончарства» за 1996–1999 роки. Ця публікація вже була передвісником і, так би мовити, останнім відпрацюванням формату опису бібліографічних позицій у майбутньому окремому періодичному виданні. Так і сталося: наступного, **2000, року побачив світ перший випуск національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства».**

Задля історичної справедливості зазначу, що в літописові української бібліографії доти була одна-єдина спроба подібного видання. 1989 року, у рамках підготовки до I Республіканського симпозиуму гончарства в Опішному (10.05 – 11.06.1989) Державна республіканська бібліотека УРСР імені КПРС (нині Національна парламентська бібліотека України), за ініціативою Музею гончарства в Опішному, підготувала рекомендаційний бібліографічний покажчик «Гончарство України» [68]. Видання анутовало книги й періодичні видання 1966–1988 років всесоюзних і республіканських видавництв і налічувало аж... 39 позицій, не рахуючи офіційних, партійних документів. Зрозуміло, що воно лише побіжно відображало дослідницькі зацікавлення вчених, стан вивченості гончарства та поширеність публікацій про нього, а тому могло слугувати лише відправною точкою в справі започаткування гончарної бібліографії.

Поверховість і кількісну обмеженість київського видання того ж року було дещо компенсовано машинописним списком «Бібліографія українського гончарства за рік 1988-й»,

підготовленим автором цієї книги. Він налічував 64 позиції за один лише рік і був узятий за основу під час проведення симпозиумного конкурсу на кращу публікацію 1988 року, присвячену українському гончарству. Згодом список було опубліковано в національному культурологічному щорічнику «Українське Гончарство» [289, с.20-23].

А орієнтиром для музею-заповідника залишалися поважні чужоземні керамологічні бібліографічні видання. У європейських країнах, при найбільших керамологічних центрах (науково-дослідні установи, музеї) сформовано великі зібрання літератури з різноманітних проблем гончарства, наприклад, при Міжнародній академії кераміки і Музеї Аріана в Женеві (Швейцарія), Міжнародному музеї кераміки у Фаенце (Італія), Нідерландському музеї кераміки в Левардені (Нідерланди). Тамтешні бібліотеки видають щорічні покажчики нових надходжень, що дозволяють легко орієнтуватися в світових тенденціях творення та вивчення кераміки. Зазначу також, що науковці Великобританії ще в 1895 році!!! підготували унікальне бібліографічне видання «Кераміка. Систематичний каталог книг Національної бібліотеки мистецтв» [436]. У цьому раритеті відображено 3584 видання європейськими мовами від середини XVIII століття до 1895 року.

Отож, ще один друкований орган Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, а саме – **національний науковий щорічник «Бібліографія українського гончарства»** – нині постає унікальним бібліографічним явищем в українських гуманітарних науках. Видається він, як уже було зазначено, з 2000 року; пройшов державну реєстрацію, отримав міжнародний ідентифікаційний номер (ISSN), штрих-код; розповсюджується вроздріб і у формі книгообміну. Досі побачили світ 5 випусків [див.: 12]; підготовлено до друку шостий випуск. У кожному з них співробітники Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології та Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному щорічно анотують близько 500 публікацій в Україні з різноманітних проблем українського гончарства, кераміки, керамології. Упродовж 2001–2005 років було реферовано близько 3,5 тисяч книг, статей і повідомлень у них. Тематичне спрямування матеріалів – археологія, історія, етнографія, мистецтво і технологія гончарства, технічна кераміка. До реєстру включаються книги, брошури, періодика, буклети та інші поліграфічні видання, пов'язані з проблематикою щорічника.

Структура та змістове наповнення «Бібліографії українського гончарства» постійно вдосконалюються. Так, у останніх випусках, окрім уже традиційних оглядів нових надходжень керамологічної літератури, рецензій на книги, Інститут почав публікувати бібліографічні списки, присвячені творчому шляху видатних українських гончарів (Олександра Селюченко) [222]; тематичні бібліографічні підбірки, наприклад, «Медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України» [217], а також каталоги колекційних книг із приватних бібліотек учених-керамологів (Юрія Лащука, Пантелеймона Мусієнка, Олександра Тищенка), художників-керамістів (Надії та Валерія Протор'євих), народних майстрів (Олександри Селюченко, Трохима Демченка) з фотографіями, нарисами про життєвий і творчий шлях цих відомих осіб, репродукціями їхніх творів [3; 220; 221]. Винятковою особливістю щорічника «Бібліографія українського гончарства» є те, що бібліографічні описи колекційних книг та видань з розділу «Гончарська книгозбірня України щиросердно дякує своїм добродійникам» подаються з факсиміле виявлених на них автографів авторів (власників).

До редколегій журналу та щорічників увійшли провідні вчені України. За кілька років рейтинг «Українського керамологічного журналу» став настільки високим у країнах Центральної і Східної Європи, що статті в ньому охоче публікують учені провідних наукових центрів Росії, Білорусі, Молдови, Грузії, Польщі, Румунії. Усі видання надходять до найбільших книгозбірень України та зарубіжжя. Вони також поширюються в наукових академічних установах, вищих навчальних закладах, спеціалізованих мистецьких школах. Їх читають учені-керамологи, мистецтвознавці, етнологи, археологи, історики, краєзнавці,

музеєзнавці, художники-керамісти, народні майстри, фахівці кераміки, а також Президент України і працівники його Секретаріату, депутати Верховної Ради України, члени Кабінету Міністрів України, працівники міністерств, держкомітетів, музеїв, галерей, антикварних салонів, члени національних творчих спілок, громадських організацій. Серед обставин, які поки що не дозволяють налагодити регулярний вихід у світ наукових періодичних видань Інституту, слід зазначити відсутність в установі штатних посад співробітників, які б на постійній основі займалися редакційною підготовкою оригінал-макетів, та відсутність належного фінансування поліграфічних послуг.

ЕПІЛОГ

17 серпня 2005 року з науковою і націотворчою діяльністю Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ознайомився Президент України Віктор Ющенко, який відзначив унікальну роль керамологічної установи та музейного закладу у вивченні народної художньої культури, популяризації народного мистецтва, духовної спадщини українців, інтеграції української керамології в світовий науковий процес. Віктор Ющенко також обговорив з науковцями Інституту й Музею-заповідника питання подальшого розвитку Опішного як всесвітньо відомого осередку народної художньої культури України, з'ясував деякі аспекти підготовленого керамологами проекту Державної програми «Екологія гончарної культури в Україні» й пообіцяв усіляку підтримку цим ініціативам. У книзі відгуків, вражений побаченням, Президент України написав: «Вклоняюсь низенько кожному із Вас, хто зберігає Опішню і опішнянську керамічну традицію! Ви великі труди творите для України! Вдячний!» [297]. А в одному з інтерв'ю того ж дня, взятому співробітником інформаційної служби Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Світланю Пругло, Президент України сказав: *«Я дуже щасливий, що я тут побував! Це Мекка Українська, це Гончарна Столиця! Це справа, яка потребує повернення не один раз! Це традиція наших дідів-прадідів! Було б гірко й боляче, якби наше покоління це загубило. Це непоправна була б помилка! Тому я переконаний, що через кераміку з нами говорять наші діди і прадіди. Це треба зберегти! Це повинна бути державна політика. Безумовно, це політика, яка повинна гармонізувати інтереси тих людей, які за станком, інтереси культури, інтереси території, інтереси села. Ми спробуємо зробити такий Указ, який би дав відповідь на те, як розвиватися Опішні!»* [109].

Заснування й успішна розбудова академічної керамологічної установи в сільській місцевості, залучення до активних наукових студій молодих людей (нині в Інституті працюють близько півтора десятка аспірантів та здобувачів наукового ступеня, мешканці переважно сільської місцевості); створення в далекій провінції наукового видавництва «Українське Народознавство», видання сучасної літератури з проблем керамології та українського народознавства, зокрема провідного в Україні фахового «Українського керамологічного журналу», щорічників «Українське гончарство», «Українська керамологія», «Бібліографія українського гончарства»; проведення всеукраїнських керамологічних наукових і мистецьких форумів (конференцій, семінарів, читань, симпозіумів гончарства, гончарських

1

2

Президент України ВІКТОР ЮЩЕНКО під час ознайомлення з діяльністю Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України; (1) поруч стоять (зліва направо): молодший науковий співробітник Інституту керамології АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, голова Полтавської обласної державної адміністрації СТЕПАН БУЛЬБА, директор Інституту керамології ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; сидить – молодший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному БОГДАН ПОШИВАЙЛО; (2) ліворуч – ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; (3) ліворуч – АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ, праворуч – ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО. Опішне. 17.08.2005. Фото Віри Ульянченко (1), Анатолія Щербаня (2), Богдана Пошивайла (3). Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

3

фестивалів), заснування й функціонування спеціалізованих Гончарської книгозбірні України та Керамологічної бібліотеки України – усе це є безприкладним явищем у історії вітчизняної науки і наочним прикладом того, як Національна академія наук України у співпраці з Міністерством культури і туризму України, Полтавською обласною державною адміністрацією та Полтавською обласною радою в не надто сприятливий для розвитку академічних студій час вишукує можливості для утвердження авангардних позицій нашої Держави в світовому науковому просторі.

Загалом же, успішна діяльність Інституту впродовж 2001–2005 років була зумовлена патронатом Президента Національної академії наук України, академіка НАН України *Бориса Патона*, Першого віце-президента – головного ученого секретаря, академіка НАН України *Анатолія Шпака*, академіків-секретарів Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, академіків НАН України *Івана Дзюби* та *Віталія Склярєнка*; повсякчасним сприянням з боку Інституту народознавства НАН України, передовсім у особі його директора, члена-кореспондента НАН України *Степана Павлюка*; доброзичливим ставленням голів Полтавської обласної державної адміністрації – *Євгена Томіна*, *Олександра Удовиченка* та *Степана Бульби*, заступників голови облдержадміністрації *Володимира Данченка* і *Петра Шемета*, голів Полтавської обласної ради – *Олександра Полієвця*, *Володимира Гришка*, начальника Управління культури Полтавської облдержадміністрації *Івана Глизя* та його заступника *Ольги Белько*, голів Зінківської районної державної адміністрації *Василя Семенюти* та *Володимира Паламаренка*, голови Зінківської районної ради *Миколи Золотоуса*, селищного голови *Віктора Рижєнка*; співпрацею установи з

Колективи Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Олішному в час зустрічі з Президентом України *ВІКТОРОМ ЮЩЕНКОМ*. Олішне. 17.08.2005.

Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному, зацікавленою допомогою з боку всіх його працівників, у першу чергу, генерального директора Людмили Дяченко; і, безумовно, натхненною, самовідданою науковою й пошуковою діяльністю всіх співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, за що всім складаю щирю подяку!

За бібліографічну й видавничу допомогу в підготовці цієї книги висловлюю сердечну вдячність подвижникам сучасної української керамологічної бібліографії – завідувачу Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Галині Панасюк, завідувачу Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Оксані Андрущенко, провідним бібліотекарям музею-заповідника та Інституту керамології Ользі Гирман і Ользі Карунній; також відповідальному редактору цього видання – ученому секретарю Інституту керамології Світлані Литвиненко, літературному редактору Людмилі Гусар, коректорам Вікторії Яроватій та Інні Прокопенко, науковому співробітникові Оксані Яценко, провідному редактору Юлії Панасюк, перекладачу англійською мовою Костянтину Рахну, директору випуску Вікторії Спільник. Особлива братова вдячність художньому редакторові Юрку Пошивайлу, який, по суті, був співтворцем книги.

**ХАЙ ТВОРИТЬСЯ ЩЕДРО Й НАДАЛІ ВСІМ ДОБРОДІЙНИКАМ
НА ВДЯЧНІЙ НИВІ УКРАЇНСЬКОЇ КЕРАМОЛОГІЇ!
ПАМ'ЯТАЙМО СЛОВА АКАДЕМІКА БОРИСА ЛИСІНА:
«ЛИШЕ МІЦНА ТВОРЧА ІНІЦІАТИВА ОКРЕМИХ ОСІБ
МОЖЕ ЗРУШИТИ З МЕРТВОЇ ТОЧКИ
СПРАВУ МОГУТНЬОГО РОЗЦВІТУ ГОНЧАРСЬКОГО ДІЛА
В КРАЇНІ ГЛИН ТА КАОЛІНІВ!»**

[156, с.150]

P.S.: ВАЖЛИВІ ЗАУВАГИ

У наступних розділах усі матеріали у подано за такими правилами:

- У розділі *«Хронологія публікацій Інституту»* подано бібліографічні описи з анотаціями всіх публікацій співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, написаних під час їхньої праці в установі. Усі реферовані публікації згруповано за роками в алфавітному порядку.
- У розділі *«Рукописи монографій, щорічників»* інформацію подано у відповідній послідовності: спершу йдуть бібліографічні описи монографій зі змістом кожної (у алфавітному порядку прізвищ авторів), далі – щорічників.
- У розділі *«Персональний хронологічно-алфавітний покажчик»* кожний підрозділ починається з фотопортрета співробітника Інституту та інформації про його життєвий і науковий шлях, службової та домашньої адрес, за якими зацікавлені вчені мають можливість встановлювати ділові контакти з керамологами. Усі біографічні відомості, найменування посади та адреси подано станом на час праці особи в Інституті, тобто вони не доповнювалися пізнішими даними.
- Розділ *«Видання Інституту»* містить бібліографічні описи, анотації та повний зміст усіх випусків, книг чи номерів наукових друкованих органів Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України за 5 років та двох опублікованих монографій науковців.

- У розділі *«Залучені автори публікацій у виданнях Інституту»* подано фотопортрети, стислу інформацію про життєвий і науковий шлях, адреси авторів публікацій в «Українському керамологічному журналі» та в щорічнику «Українська керамологія», які не є співробітниками Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Біографічні дані та адреси залучених авторів відображають реалії їхнього життя на час подання матеріалу до редакції видань. Там же поміщено бібліографію їхніх публікацій у керамологічних виданнях Інституту.
- Цифрові позначення в бібліографічних позиціях означають: у розділах *«Хронологія публікацій Інституту»* та *«Публікації про Інститут»*: перша цифра – рік появи у світ публікації; друга – загальна порядкова нумерація видань за всі 5 років; третя – порядкова нумерація публікацій у межах кожного року;
- у розділі *«Персональний хронологічно-алфавітний покажчик»*: перша цифра – рік появи у світ публікації того чи іншого автора; друга – загальна порядкова нумерація всіх публікацій співробітника Інституту, написаних під час його праці в установі; третя – порядкова нумерація публікацій кожного співробітника в межах кожного року.

Пропоноване видання постає не лише своєрідним п'ятирічним звітом про досягнення української академічної керамології, а й прообразом першого вітчизняного довідника українських і зарубіжних керамологів, учених інших наукових дисциплін, які у своїх дослідженнях торкаються керамологічної проблематики. Адже, як уже зазначено вище, у розділі *«Персональний хронологічно-алфавітний покажчик»* читачі віднайдуть довідкові матеріали про співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, зокрема інформацію про їхні наукові зацікавлення, основні публікації та адреси, послуговуючись якими, за потреби, можна налагодити необхідні наукові, творчі зв'язки. Подібну структуру мають і довідкові статті (щоправда, дещо меншого інформативного наповнення) про вчених, які досліджують різні аспекти гончарної культури, котрих редакція «Українського керамологічного журналу» і щорічника «Українська керамологія» запрошувала публікувати результати їхніх наукових студій на сторінках провідних українських керамологічних видань (див. розділ *«Залучені автори публікацій у виданнях Інституту»*). У майбутньому Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, як уже зазначалося, планує підготувати академічний словник-довідник *«Українські керамологи (друга половина XIX – початок XXI століття)»*.

Усвідомлюю наявність певних недоліків у викладі теоретичних аспектів української керамології, потрактуванні деяких подій тощо, які є чи не обов'язковою прикметою всіх першотекстів концептуального характеру. Безперечно, з плином часу окремі висловлені тут думки стануть канонічними, інші – будуть уточнені, а можливо, й спростовані. Проте залишиться головне – систематизовані й проаналізовані матеріали як підґрунтя подальшого наукового поступу, основа для підведення підсумків тривалого вивчення гончарства й всебічного осмислення цього суспільного явища. А самий текст з викладеними в ньому міркуваннями є достатньою підставою для започаткування всеукраїнського обговорення порушених проблем, організації дискусій, круглих столів, висловлення пропозицій, схвалення чи заперечення висловлених думок, а з врахуванням усіх аспектів цього новітнього етапу керамологічного здвиження – й підготовки першого українського підручника «Керамологія». Нарешті, сподіваюся, що книга сприятиме більш глибокій розробці теоретичних проблем керамології, стане потужним каталізатором вивчення науки на якісно новий рівень пізнання феномена людської цивілізації – гончарства, та з'ясування за ним численних аспектів духовного й матеріального життя давніх і сучасних мешканців України.

ДЖЕРЕЛА ДО ЧАСТИН 1-3

1. Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография). – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – 232 с.
2. Андреев А.В. Рентгеноспектральный флуоресцентный анализ (РФА) в практике исследования историко-культурных памятников // Реставрация музейных пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 20-23 травня 2003. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 2003. – С.4-6.
3. Андрущенко Оксана. Каталог особистої бібліотеки славетного керамолога Юрія Лащука // Бібліографія українського гончарства. 2002: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2003. – Вип.4. – С.110-128.
4. Армашевский П. Геологический очерк Черниговской губернии. – К.: типолитография И.Н. Кушнерова и К°, 1883. – 139 с.
5. Армашевський // Українська Радянська Енциклопедія. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1959. – Т.1. – С.301.
6. Базиле Джузеппе. К вопросу о создании учебно-методического музея консервации и реставрации // Musei: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО. – Москва, 1984. – №142. – С.21-24.
7. Балабина В.И. Зооморфная пластика культуры Триполье: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Москва: Институт археологии АН СССР, 1990. – 24 с.
8. Баликчи Асен. Этнографические фильмы и музеи: история и перспективы // Musei: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО. – Москва, 1985. – №145. – С.15-23.
9. Бережняк В.М. Гончарська лексика східнополіського діалекту: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – К.: Український державний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, 1996. – 24 с.
10. Береста // Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1989. – Т.1. – С.83-84.
11. Бичкова Любов. Доля української кераміки очима педагога // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.143-146.
12. Бібліографія українського гончарства: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – Вип.1. – 120 с.; 2001. – Вип.2. – 120 с.; 2002. – Вип.3. – 136 с.; 2003. – Вип.4. – 144 с.; 2004. – Вип.5. – 144 с.
13. Білокінь Сергій. Смерть Миколи Касперовича // Розбудова держави. – 1992. – №2. – С.49-54.
14. Білоскурський Осип. Керамічна технологія. Для кустарно-промислових шкіл та учбових майстерень. – Харків: Державне видавництво України, 1928. – 106 с.
15. Білоскурський Осип. Як робити глиняну посуду. – Ромни: з друкарні З.Л.Хотякова, 1911. – 32 с.

16. Бобринский А.А., Волкова Е.В., Гей И.А. Кострища для обжига керамики // *Археологические исследования в Поволжье: Межвузовский сборник статей.* – Самара: Издательство «Самарский университет», 1993. – С.3-44.
17. Бобринский А.А. Гончарная технология как объект историко-культурного изучения // *Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография).* – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – С.5-109.
18. Бобринский А.А. Гончарные круги Восточной Европы I–XII вв.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М., 1962.
19. Бобринский А.А. Гончарные мастерские и горны Восточной Европы (по материалам II–V вв. н.э.). – М.: Наука, 1991. – 216 с.
20. Бобринский А.А. Гончарный круг и его происхождение. – Екатеринбург: Институт истории и археологии Уральского отделения РАН, 1993. – 56 с.
21. Бобринский А.А. Гончарство Восточной Европы: Источники и методы изучения: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. – Москва: Институт археологии АН СССР, 1979. – 42 с.
22. Бобринский А.А. Гончарство Восточной Европы: Источники и методы изучения. – М.: Наука, 1978. – 272 с.
23. Бобринский А.А. Методика изучения организационных форм гончарных производств // *Керамика как исторический источник: Сборник научных трудов.* – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1989. – С.10-43.
24. Бобринський Олександр. Происхождение гончарного круга // *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995.* – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.249-269.
25. Бобринський Олександр. Происхождение гончарства // *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа.* – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.39-55.
26. Боренько Надія. Західноукраїнська кераміка в збірці Музею народної архітектури і побуту у Львові // *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник / Науковий збірник за минулі літа.* – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.350-355.
27. Брей У., Трамп Д. Археологический словарь. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
28. Бубнівська кераміка-95: Всеукраїнський симпозіум-практикум з народного гончарства (проспект учасників). – К.: видання Спілки майстрів народного мистецтва України, 1995. – 43 с.
29. Булгаков В.В. Археометрія // *Енциклопедія Сучасної України.* – К.: Координаційне бюро Енциклопедії Сучасної України НАН України, 2001. – Т.1. – С.695.
30. Бунганич Петро. Словацько-український словник. – Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, 1985. – 688 с.
31. Вакуленко Микола. Два дні, два майстри // *Український керамологічний журнал.* – 2005. – №1-4. – С.217-220.
32. Василенко Б.А. Керамические клейма из античных поселений на побережье Днестровского лимана как источник для изучения торговых связей Северо-Западного Причерноморья с греческим миром (V–III вв. до н.э.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Институт археологии АН СССР, 1972. – 24 с.
33. Василенко В.И. Местечко Опошна Зеньковского уезда Полтавской губернии: Статико-экономический очерк. – Полтава: типография Губернского правления, 1889. – 40 с.

34. Василенко В.И. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии. – Полтава: тип. «Печатное дело», 1902. – 80 с.
35. Василенко В. К вопросу о толковом словаре Украинской народной терминологии // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – 1902. – Т.13. – С.59-71.
36. Василенко К. Остатки братств и цехов в Полтавщине // Киевская старина. – 1885. – №9. – С.159-171.
37. Васильева И.Н., Салугина Н.П. Не боги горшки обжигают. – Самара: Самарский региональный фонд социальных и культурологических программ «Полдень. XXII век», 1997. – 160 с.
38. Васильева И.Н., Салугина Н.П. Экспериментальный метод в изучении древнего гончарства (к проблеме разработки структуры научного исследования с использованием физического моделирования) // Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография). – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – С.181-198.
39. Вдовиченко И.И. Аттическая краснофигурная керамика IV в. до н.э. из Северного Причерноморья: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Москва: Институт археологии РАН, 1996. – 18 с.
40. Ветштейн Р.И. Керамическое производство Ольвии первых веков нашей эры: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Отделение общественных наук АН УССР, 1953. – 15 с.
41. Виницкая Г.Г. Терракоты Ольвии и их значение как исторического источника: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Киевский государственный университет им.Т.Г.Шевченко, 1949. – 10 с.
42. Виногородська Л.І. Кахлі Середнього Подніпров'я XIV – середини XVIII ст.: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 1993. – 20 с.
43. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України: Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 480 с.
44. Від редакторів тому // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. Том ССXXXV. Праці Археологічної комісії. – Львів: видання Наукового Товариства імені Шевченка, 1998. – С.516.
45. Власов В.П. Етнокультурні процеси в Криму у III ст. до н.е. – IV ст. н.е. (за матеріалами ліпної кераміки): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 1999. – 24 с.
46. Внуков С.Ю. Задачи и проблемы петрографического исследования древней керамики // Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография). – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – С.141-150.
47. Внуков С.Ю. Проблемы амфорного производства и торговли в Причерноморье (I в. до н.э. – II в. н.э.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. – М.: Институт археологии РАН, 2003. – 46 с.
48. Внуков С.Ю. Светлоглиняные амфоры I в. до н.э. – I в. н.э. как источник по экономической истории Северного Причерноморья: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, 1988. – 22 с.
49. Вовк Хведір. Біля моря – між басками // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – №4. – С.103-124.

50. Володіна О.П. Оптимальні умови зберігання фотодокументів // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 20-23 травня 2003. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 2003. – С.23-25.
51. В.Щ. Пища и питье крестьян-малоросов с некоторыми относящимися сюда обычаями, повериями и приметами // Этнографическое обозрение. – 1899. – №1-2. – С.361-364.
52. Виставка українського народного мистецтва. – Харків: Государственное издательство «Мистецтво», 1936. – 40 нум., 30 нenum. с.
53. Гаврилов В.Г. Роль художественной керамики в быту (по материалам исследования народной керамики западных областей Украины и Закарпатья: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Московское высшее художественно-промышленное училище (бывш. Строгановское), 1965. – 16 с.
54. Гаврилюк Надія. Історія дослідження кераміки доби раннього заліза та археологічне матеріалознавство // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.25-29.
55. Гаврилюк Надія. Коріння слов'янського горщика // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.45-60.
56. Гаврилюк Н.А. Керамика Степной Скифии: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Институт археологии АН УССР, 1981. – 19 с.
57. Гончарне виробництво, його шкідливості та шляхи оздоровлення. – Полтава: Полтавська окрiнспектура охорони здоров'я, 1929. – 118 с.
58. Гэйвин Карни. Фотоархеология и музеи будущего // Museum. – Москва, 1985. – №145. – С.4-11.
59. Генинг В.Ф. Древняя керамика: методы и программы исследования в археологии. – К.: Наукова думка, 1992. – 188 с.
60. Геппенер Н. Жерденівські ганчарі. – К.: видання Київського краєвого сільсько-господарського музею та П.П.П. Виставки, 1928. – 36 с.
61. Гишен Гаэль де. «Документ» конференції в Павії: європейський профіль професії консерватора-реставратора // Museum: Международный журнал. – Москва, 1999. – №1 (№199). – С. 55-56.
62. Гишен Гаэль де, Рокуэлл Цинтия. Где готовят консерваторов-реставраторов // Museum: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО. – Москва, 1988. – №156. – С.20-26.
63. Глушков И.Г., Гребеничиков А.В., Жутиховская И.С. Петрография археологической керамики: проблемы, возможности, перспективы // Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография). – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – С.150-166.
64. Глушков И.Г. Проблемы экспериментального гончарства // Актуальные проблемы изучения древнего гончарства (коллективная монография). – Самара: Издательство Самарского государственного педагогического университета, 1999. – С.167-181.
65. Годована О.І. Особливості клінічного перебігу, комплексне лікування та профілактика захворювань пародонту у працівників скло-керамічного виробництва: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук. – Львів, 2002 // Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського.
66. Голубец О.М. Декоративная керамика в современной архитектурно-пространственной среде (на материалах искусства декоративной керамики Украины 60-х – 80-х годов): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Московское высшее художественно-промышленное училище (б. Строгановское), 1984. – 25 с.

67. Гончарный промысел // Пакульский Н.А. Краткие очерки кустарных промыслов Черниговской губернии. – К.: тип. И.И.Горбунова, 1898. – С.81-109.
68. Гончарство України: Рекомендаційний бібліографічний покажчик /Укладач П.І Рогова. – К.: видання Державної республіканської бібліотеки УРСР імені КПРС, 1989. – 24 с.
69. Гончары // Лисенко С.И. Очерки домашних промыслов и ремесл Полтавской губернии: Роменский уезд. – Одесса: Славянская типогр. Н.Хрисогелос, 1901. – Вып.2. – С.347-373.
70. Горбов В.Н. О наименовании частей сосудов позднего бронзового века // Эпоха бронзы Доно-Донецкого региона: Материалы 5-го Украинско-Российского полевого археологического семинара. – Киев-Воронеж, 2001. – С.29-32.
71. Городцев В.А. Русская доисторическая керамика // Труды XI Археологического съезда в Киеве. 1899. – М.: Типография Г.Лиснера и А.Гешеля, 1901. – Т.1. – С.577-673.
72. Горшков М.М. «Живая глина» // Живая старина. – 2002. – №4. – С.46-48.
73. Горшок // Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1989. – Т.1. – С.382-383.
74. Гудак В.А. Народная керамика восточноподольской зоны Украинской ССР (художественные особенности: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Московское высшее художественно-промышленное училище (бывш. Строгановское), 1985. – 24 с.
75. Гудак Василь. Український керамологічний журнал // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.155-156.
76. Гупало В.Д. Средневековая керамика запада Украины (конец VIII – XV вв.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова, 1993. – 24 с.
77. Гуров А.В. Геологическое описание Полтавской губернии: Отчет Полтавскому Губернскому Земству. – Харьков: тип. М.Ф.Зильберберга, 1888. – 1011 с.
78. Данилейко Володимир. О, не спинись, гончарний круже! // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.19-23.
79. Данилейко Володимир. Слово про «Феноменологію гончарства» // Пошивайло Ігор. Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти. – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – С.30-35.
80. Данилейко В. Селюченківські читання // Образотворче мистецтво. – 1997. – №1. – С.73.
81. Данченко А.С. Народная керамика Среднего Приднепровья (Историческое развитие и локальные особенности): Автореферат на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф.Рыльского, 1969. – 30 с.
82. Данченко Леся. Народна кераміка Наддніпрянини. – К.: Мистецтво, 1969. – 144 с.
83. Данченко Леся. Народна кераміка Середнього Придніпров'я. – К.: Мистецтво, 1974. – 192 с.
84. Денисенко Григорій. В ім'я краси // Народне мистецтво. – 2000. – №1-2. – С.27.
85. Дерезянюк Е.И. К вопросу о состоянии исследований керамики в дальневосточном регионе // Керамика как исторический источник: Сборник научных трудов. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1989. – С.43-54.
86. Довженко Олександр. Про красу: Збірник статей, промов, фрагментів з листів та щоденників. – К., 1968. – С.462-463.
87. Драч Іван. Видавництво «Українське Народознавство» – феномен екології гончарської культури України // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1.– С.94-95.
88. Дротярі // Енциклопедія українознавства /Перевидання в Україні. – Львів: Наукове товариство імені Т.Шевченка у Львові, 1993. – Т.2. – С.597.

89. Ернст Феодор. Художественные сокровища Киева, пострадавшие в 1918. – К., 1918. – С.10.
90. Жук Адам. Музей-садиба гончарів Герасименків // Образотворче мистецтво. – 1989. – №1. – С.20.
91. [Забашта Ростислав, Пошивайло Олесь]. Наукова концепція Музею гончарства в Опішні. – Опішня: видання Музею гончарства в Опішні, 1989. – 24 с.
92. Забашта Ростислав, Пошивайло Олесь. Наукова концепція Музею гончарства в Опішні // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.447-453.
93. Зайцева К.И. Местная расписная керамика Ольвии эллинистического времени (IV–II вв. до н.э.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Л.: Ленинградское отделение Института археологии АН СССР, 1974. – 20 с.
94. Залізник Л.Л. Чи скресла крига давньоруської народності над Київською Руссю? // Магістеріум: Археологічні студії. – К.: Видавничий дія «КМ Академія», 2003. – Вип.11. – С.82-94.
95. Зарецкий И.А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. – Полтава: типо-литография Л.Фришберга, 1894. – 3 нн., II, 126, XXIII, VI, 11 с.
96. Захарова Е.Ю. Сосуды со знаками срубной культурно-исторической общности: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 1998. – 20 с.
97. Зеленін Д.К. Восточнославянская этнография. – М.: Наука, 1991. – 512 с.
98. Зем'ятченський // Большая Советская Энциклопедия. – Москва: Издательство «Советская Энциклопедия», 1972. – Т.9. – С.510.
99. Зем'ятченський П.А. Зеньковский уезд: Отчет Полтавскому губернскому земству // Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Естественно-историческая часть: Отчет Полтавскому губернскому земству. Выпуск V. Зеньковский уезд. – Спб.: Типография Е.Евдокимова, 1891. – 107 с.
100. Зем'ятченський П. Каолинитовые образования Южной России. (Каолин, фарфоровые, фаянсовые и другие глины). – Спб.: типография М.Меркушева, 1896. – V, 325 с.
101. Зем'ятченський П.А. О залежах глины в районах кустарного гончарного производства в Черниговской губ. // Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – Спб.: тип. В.Кирибаума, 1897. – Т.IV. – С.216-244.
102. Зіновіїв Климентій. Вірші. Приповісті посполиті. – К.: Наукова думка, 1971. – 391 с.
103. Ионов Н.Ф. Гончарный промысел в Киевской губернии // Кустарная промышленность в Киевской губернии: Итоги анкетного и местного обследования, произведенного Киевской губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания. – К.: тип. насл. К.К.Круглянского, 1912. – С.1-77.
104. Историко-культурные связи Причерноморья и Средиземноморья X–XVIII вв. по материалам поливной керамики: Тезисы докладов научной конференции. – Симферополь: «Каламо», 1998. – 208 с.
105. Івашків Галина, Козача Світлана. Сучасний стан і перспективи розвитку гончарного промислу Полтавщини, Кіровоградщини, Черкащини // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.80-89.
106. Івашків Галина. Основні етапи формування збірки народної кераміки в Музеї етнографії та художнього промислу // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.44-59, 173-179.

107. Івашків Г. Колекціонери та колекції народної кераміки (на матеріалі фондів МЕХП) // Народознавчі зошити. – 1997. – №3. – С.195-197.
108. Івашків Г.М. Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінуючі мотиви, художні особливості): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 2004. – 20 с.
109. Інтерв'ю Президента України Віктора Ющенка від 17 серпня 2005 року // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Аудіофонд.
110. Калениченко // Словник художників України. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1973. – С.95.
111. Карпова О.В. Украинское гончарство по материалам собрания Российского этнографического музея (конец XIX – XX вв.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2006. – 16 с.
112. Карпова Ольга. Собрание И.А.Зарецкого в Российском этнографическом музее как источник изучения украинского гончарства // Титульний етнос: Здобутки, втрати / Збірник статей. – Полтава-Опішне: «Дивосвіт», 2002. – С.7-11.
113. Кастанаян Е.Г. Лепная керамика боспорских городов: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Л.: Ленинградское отделение Института археологии АН СССР, 1967. – 10 с.
114. Каталог изделий, вырабатываемых кузнецами Полтавской губернии и в земских учебных мастерских и продаваемых через земский склад. – СПб.: тип. А.С.Суворина, 1912. – 48 с.
115. Качкан Володимир. Жива глина: Мандрівка в минуле та сьогоднішнє Опішного. – Опішне: Українське Народознавство, 1994. – 232 с.
116. Керамика как исторический источник: Сборник научных трудов. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1989. – 177 с.
117. Керамическое обозрение. – 1901. – №1. – С.13.
118. Кирьянов А.В. Реставрация археологических предметов. – М., 1960. – 96 с.
119. Кирьянов А.В. Реставрация древней керамики // Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. – М., 1950. – Вып. XXXI. – 156 с.
120. Клименко О.О. Народна кераміка Опішні (до проблеми традицій та інновацій в народних художніх промислах): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 1995. – 26 с.
121. Ключко Віктор. Проблеми охорони археологічної спадщини. Критичні нотатки // Пам'ятки України: історія та культура. – 2003. – №4. – С.5.
122. Коваленко Оксана. Гончарська термінологія кінця XVII – початку XVIII століття у творах Климентія Зіновієва // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.85-87.
123. Коваленко Т.В. Про підготовку реставраційних кадрів з кераміки і скла на базі ННДРЦУ // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.61-63.
124. Коваль В.Ю. Керамика Востока и Византии на Руси (конец IX–XVII вв.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Институт археологии РАН, 1997. – 20 с.

125. Козир І.А. Кераміка сарматських поховань території України як історичне джерело: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 1996. – 23 с.
126. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини: Альбом. – К.: Мистецтво, 1991. – 208 с.
127. Колупаєва А.В. Українські кахлі XVIII – початку XX ст. (Історія. Типологія. Іконографія. Ансамблевисть): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 1999. – 18 с.
128. Кондратюк Т.О. Профілактика пошкоджень музейних колекцій мікроскопічними грибами: огляд літератури та практичні рекомендації // Проблеми збереження, консервації і реставрації музейних пам'яток історії та культури. Спецвипуск. Проблеми біоповшкодження пам'яток історії та культури. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.12-34.
129. Корнійчук Оксана. Філософ вічної глини // Хрещатик. – К., 2006. – №55. – 14 квітня. – С.16.
130. Королев Ф.Н. Кустарное гончарство в Полтавской, Харьковской и Черниговской губерниях // Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – Спб.: тип.В.Кирибаума, 1892. – Т.1. – С.404-421.
131. Корпусова Валентина. Периодизация гончарного производства (По археологическим материалам Украины) // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.109-113.
132. Корпусова Валентина. Стародавнє керамічне виробництво: основні ступені розвитку (за археологічними матеріалами України) // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.22-34.
133. Кохан Вікторія. Народний промисел, що переріс у мистецтво // Українське слово. – К., 2006. – №25. – 21-27 червня. – С.5.
134. Кошовий О.П. Галицькі керамічні плитки XII-XIII ст. (Гене́за. Іконографія. Семантика): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 1997. – 26 с.
135. Красников Н.П., Фармаковский М.В. Керамика. Ее техника и сохранение изделий. – Л.: издание Государственной академии истории материальной культуры, 1926. – 118 с.
136. Краснова Тетяна. Методологія і технологія реставрації кераміки (історичний огляд) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.34-42.
137. Криванская М.Ф. Лексика гончарного промысла Полтавской области: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – К.: Киевский государственный университет им.Т.Г.Шевченко, 1954. – 21 с.
138. Крупа Олексій, Племянников Микола. До сторічного ювілею керамічної науки в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.451-457.
139. Кубицька Н.В. Гончарські осередки Кульчина та Рокити кінця XIX–XX століть (Історія, типологія, художні особливості): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська національна академія мистецтв, 2006. – 20 с.
140. Кузін-Лосев В.І. Деякі зауваження з приводу інтерпретації археологічного матеріалу // Археологія. – 1995. – №2. – С.94-104.

141. Кузьмин Я.В. Изучение древнейшей в мире керамики и начало неолита в Евразии (обзор международных симпозиумов в Великобритании и Словении, 2001 г.) // Археология, этнография и антропология Евразии. – Новосибирск, 2002. – №4. – С.154-157.
142. Курочкін Олександр. Українські новорічні ритуали: «Коза» і «Маланка». – Опішине: Українське Народознавство, 1995. – 392 с.
143. Кустарная промышленность на Всероссийской промышленно-художественной выставке в Москве в 1882 г. // Труды комиссии по исследованию кустарной промышленности в России. – Спб., 1883. – Вып. IX. – С.229-233.
144. Кучма Леонід. Дорогі співвітчизники! // Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішине: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.11-12.
145. Лацук Ю.П. Українська народна кераміка XIX–XX ст.: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. – Львів, 1969 // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.16/1. – 633 арк.
146. Лацук Юрій. Покутська кераміка. – Опішине: Українське Народознавство, 1998. – 160 с.
147. Лацук Юрій. Українське гончарство – феномен народного мистецтва слов'янського світу // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Опішине: Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.371-379.
148. Лацук Ю.Ф. Косовская керамика XIX–XX вв.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Академия художеств СССР, 1957. – 16 с.
149. Лацук Ю.Ф. Украинская народная керамика XIX–XX ст.: Автореферат на соискание ученой степени доктора искусствоведения. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф.Рильского, 1971. – 46 с.
150. Лебіщак Юрко. Сільське цеглярство // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф. 1. – Оп.2. – Од. зб. 83.
151. Левун Н.В. Семантическая и словообразовательная структура украинской терминологии художественной керамики: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Днепропетровск: Днепропетровский государственный университет имени 300-летия воссоединения Украины с Россией, 1983. – 22 с.
152. Лейпунская Н.А. Амфоры из Ольвии VI–IV вв. до н.э.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Институт археологии АН УССР, 1975. – 20 с.
153. Ликова Оксана, Пошивайло Олесь. Скарби Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.34-43.
154. Лисенко С.И. Очерки домашних промыслов и ремесл Полтавской губернии: Промыслы Лохвицкого уезда. – Полтава: типо-литография Торгов. Дома «Л.Т.Фришберг», 1904. – Вып.3. – 194 с.
155. Лисенко С.И. Очерки домашних промыслов и ремесл Полтавской губернии: Роменский уезд. – Одесса: Славянская тип. Н.Хрисогелог, 1900. – Вып.2. – 540 с.
156. Лисін Б.С. Глини і глиняна промисловість на Україні. Черепиця, звончак для шляхів, труби, фарфор, фаянс, цемент, шкло. – К.: Праця, 1918. –160 с.

157. Литвиненко Світлана. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.191-194.
158. Ломан Валерий. Неразрушающий метод изучения технологии древнего гончарства // Украинський керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.81-83.
159. Лосева Н.М. Краснолаковая керамика Боспора (II в. до н.э. – IV в. н.э.) по материалам Пантикапея и Фанагории: Автореферат диссертации, представленной на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.-Л.: Институт истории материальной культуры АН СССР, 1950. – 112 с.
160. Лук'янчук Наталя. Українська народна глиняна іграшка в збірці Художньо-педагогічного музею іграшки АПН СРСР // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник / Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.358-359.
161. Львівська академія мистецтв. – Львів.: Малті-М, 1998. – 48 с.
162. Маевский П. Горшечный промысел в с.Шатрицах // Памятная книжка Черниговской губернии. – Чернигов: издание Черниговского губернского статистического комитета, 1862. – С.87-90.
163. Манучарова Н.Д. Декоративно-прикладне мистецтво Української РСР. – К.: Видавництво Академії архітектури Української РСР, 1952. – 176 с.
164. Марченко Тетяна. Козаки-Мамаї. – Опішне: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, 1991. – 80 с.
165. Матейко Е.И. Украинская народная керамика XIX–XX вв. (Историко-этнографическое исследование): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии, 1955. – 16 с.
166. Матейко Катерина. Український народний одяг: Етнографічний словник. – К.: Наукова думка, 1996. – 196 с.
167. Матейко К.І. Народна кераміка західних областей Української РСР XIX–XX ст.: Історико-етнографічне дослідження. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1959. – 140 с.
168. М. Главное годичное собрание немецкого союза глиняных, цементных и известковых промышленников в Берлине 25 февраля 1901 г. // Керамическое обозрение. – 1901. – №1. – С.7-8.
169. Мельник Віктор. Храм для богів глини // Україна молода. – 2005. – №146. – 10 серпня. – С.4.
170. Мельниченко Л.В. З історії створення структурних підрозділів ННДРЦУ // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 20-23 травня 2003. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 2003. – С.79-83.
171. Мельничук Лідія. Гончарство Поділля в другій половині XIX–XX століттях: історико-етнографічне дослідження. – К.: УНІСЕРВ, 2004. – 350 с.
172. Мельничук Лідія. Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX–XX століття): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – К.: Логос, 2004. – 32 с.
173. Метка Л.О. Гончарство Слобожанщини в другій половині XIX – першій половині XX століття: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006. – 16 с.
174. Метка Людмила. III Селюченківські наукові читання // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.138-144.

175. Милюченков С.А. Белорусское народное гончарство. – Минск: Наука и техника, 1984. – 183 с.
176. Михайлов П.А. Лексика белорусских гончаров: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Минск, 1981. – 18 с.
177. Міжнародний культурологічний щорічник «Світове гончарство» (проект) // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.14. – Оп.2. – Од. зб.34. – 5 арк.
178. Міловзоров Олександр. Об'єктивні враження від побаченого в Опішному // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.153-154.
179. Мінжулін О.І., Мінжуліна Т.В., Чорнокапська І.О. Реставрація тканин: Навчально-методичний посібник для студентів реставраційних відділень вищих навчальних закладів. – К.: Академія образотворчого мистецтва і архітектури, 1998. – 160 с.
180. Мінжулін О.І. Підготовка художників-реставраторів з металу і кераміки Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.95-102.
181. Мінжулін Олександр. Реставрація творів з металу: Підручник для студентів вищих художніх закладів. – К.: Спалах, 1998. – 232 с.
182. Мишутіна Наталія. Кераміка в колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва УРСР // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник / Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.345-349.
183. Мишутіна Наталя. Про повернення в колекцію частини кераміки, вивезеної до Німеччини під час Другої світової війни // 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва: Збірник наукових праць / За редакцією д-ра мистецтвознавства М.Р.Селівачова. – К.: АртЕк, 2002. – С.80-83.
184. Мищанин Віктор. Невідомі листи з кримінальної справи Якова Риженка // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.254-257.
185. Мищанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX–XX століття). – Опішне: Українське Народознавство, 2005. – 304 с.
186. Мищанин Віктор. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки / Матеріали до Національного словника «Українські гончарі». – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – 368 с.
187. Млеко // Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1989. – Т.2. – С.333-334.
188. Мовша Т.Г. Антропоморфная пластика Триполья (реалистический стиль): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Институт археологии АН УССР, 1975. – 24 с.
189. Могильченко М. Гончарство в с.Олешні у Чернігівщині // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1899. – Т.1. – С.53-67.
190. Мотивы малороссийского орнамента гончарных изделий. – Полтава: издание Полтавского Губернского Земства, 1882. – 2 с., XXI табл.
191. Мотиль Р.Я. Українська димлена кераміка XIX–XX століть (Історія, типологія, художні особливості): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 2000. – 18 с.

192. Музееведение. Музеи исторического профиля: Учеб. пособие для вузов по спец. «История» /Под ред. К.Г.Левыкина, В.Хербста. – М.: Высшая школа, 1988. – 431 с.
193. Музей народного мистецтва Гуцульщини: Путівник по музею в місті Коломиї. – Ужгород: Карпати, 1970. – 108 с.
194. Народні художні промисли УРСР: Довідник. – К.: Наукова думка, 1986. – 144 с.
195. Некрасова М. Предисловие // Салтыков А.Б. Избранные труды. – М.: Советский художник, 1962. – 728 с.
196. Немец Ігор. Матеріалознавчі аспекти в розвитку художніх промислів і викладанні технічних дисциплін // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.296-300.
197. Немец Ігор. Механохімічний синтез колоїдних силікатів – термінал малоенергоємних виробництв вогнетривів і будматеріалів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.25-33.
198. Никифоров А. Краткий обзор фарфоро-фаянсового производства в прошлом, настоящем и перспективы его в будущем // Вестник силикатной промышленности. – М., 1923. – №1-3. – Март. – С.92-98.
199. Николаев, 1 августа // Керамическое обозрение. – 1901. – №1. – С.1-2.
200. Новикова Г.М., Коваль Э.З. Особенности выделения и культивирования микромицетов, поражающих музейную керамику // Выделение, идентификация и хранение микромицетов и других микроорганизмов. – Вильнюс: АН Лит.ССР, 1990. – С.106-110.
201. Новикова Г.М. Микромицеты, повреждающие музейную керамику: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата биологических наук. – К.: Институт ботаники им. Н.Г.Холодного, 1989. – 20 с.
202. Новикова Г.М. Хранение, дезинфекция и защита музейной керамики: Методические рекомендации. – К., 1989. – 23 с.
203. Нога О.П. Художньо-промислова кераміка Галичини кінця XIX – початку XX століть: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 1995. – 24 с.
204. Овсічук Володимир. Стан мистецтвознавства в Україні // Народознавчі зошити. – 1999. – №5. – С.593-597.
205. Овчаренко Людмила. Володимир Гагенмейстер // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.112-120.
206. Овчаренко Людмила. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX століття) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.119-132.
207. Овчаренко Людмила. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.56-67.
208. Овчаренко Людмила. Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя: перші роки діяльності (1896–1902) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.134-142.
209. Олійник Наталя. Презентація видавництва «Українське Народознавство» // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.93-94.
210. О мерах содействия гончарному промыслу в Опішне. 53-му Черговому Полтавському Губернському Земському Зібранню Губернського Управління доклади. 1917 року. – Полтава, 1918. – Вип.ІІ. – С.20-21.
211. Онищенко Володимир. «Бубнівка–2000» // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.359-361.

212. О постройке земского дома. Доклад №142-й Губернской Земской Управы Полтавскому Губернскому Земскому Собранию XI очередного созыва. – Полтава: издание Полтавского губернского земства, 1904. – С.10.
213. Оршанский Л.Г. Художественная и кустарная промышленность СССР (1917–1927). – Ленинград: издание Академии художеств, 1927. – 84 с.
214. Отчет о естественно-историческом музее Полтавского губернского земства за 1906 год. – Полтава: типо-литогр. Торгового Дома И.Фришберга и С.Зорохович, 1907. – 19 с.
215. Охріменко Г.В., Кучинко М.М., Кубицька Н.В. Розвиток керамічного виробництва на Волині. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – 246 с.
216. Павелчук К.А., Хмельницький Л.М. Проблеми реставрації та збереження музейних експонатів // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.126-128.
217. Павленко Раїса, Андрушенко Оксана. Медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України (коротка бібліографія публікацій) // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.115-117.
218. Павлюк Степан. Творити без упину! // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.3-4.
219. Пакульский Н.А. Краткие очерки кустарных промыслов Черниговской губернии. – К.: тип. И.И.Горбунова, 1898. – 119, IV с.
220. Панасюк Галина. Бібліотечка Олександри Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.80-84.
221. Панасюк Галина, Гирман Ольга, Андрушенко Оксана, Карунна Ольга, Пошивайло Олесь. Гончарська книгозбірня України: каталоги колекційних книг із приватних бібліотек // Бібліографія українського гончарства. 2003: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – Вип.5. – С.104-130.
222. Панасюк Галина, Гирман Ольга, Андрушенко Оксана. Коротка бібліографія публікацій про Олександру Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.85-102.
223. Панасюк Галина. Гончарській Книгозбірні України – 15 років // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.109-114.
224. Пашкевич Галина. Про можливості палеоботанічних досліджень при вивченні викопної кераміки (за матеріалами ранньоскіфських пам'яток Лівобережжя України) // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.70-73.
225. Переключка веков: Размышления, суждения, высказывания /Сост.В.Г.Носков. – М.: Мысль, 1990. – 248 с.
226. Петрашенко Валентина. Формализованные методы в исследовании керамики (историографический обзор российской и украинской литературы) // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999

- /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – 656 с.
227. Петрякова Файна. Наука як важливий чинник відродження визначних центрів народної художньої культури // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.74-78.
 228. Петрякова Файна. Семантико-етимологічний огляд слів «фарфор» і «порцеляна» // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка. – К.: Редакція вісника «АНТ», 2002. – Т.1. – С.83-88.
 229. Петрякова Ф.С. Художественный фарфор Украины (конец XVIII – начало XX ст.): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора искусствоведения. – М.: Московский государственный университет имени М.В.Ломоносова, 1992. – 42 с.
 230. Погожева А.П. Глиняная антропоморфная пластика трипольской культуры (Триполье А): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Институт археологии АН СССР, 1971. – 28 с.
 231. Полесье. – М.: Наука, 1968. – С.175-192.
 232. Польові матеріали автора.
 233. Пономарев Н.В. Кустарные промыслы Екатеринославской и Калужской губ. // Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России. – Спб.: тип. В.Кирибаума, 1894. – Т.II. – С.165-168.
 234. Пошивайли // Митці України: Енциклопедичний довідник. – К.: УЕ, 1992. – С.474.
 235. Пошивайли // Українська Радянська Енциклопедія. – К.: Гол. Ред. УРЕ, 1983. – Т.9. – С.47.
 236. Пошивайли // Ханко В. Словник мистців Полтавщини. – Полтава: ВАТ «Видавництво «Полтава», 2002. – С.157-158.
 237. Пошивайло І.В. Міфо-ритуальні аспекти гончарства як полісемантичної знакової системи: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1998. – 16 с.
 238. Пошивайло Ігор. Гончарська самозреченість роду // Культура і життя. – 2005. – №28-29. – 27 липня. – С.3.
 239. Пошивайло Ігор. Керамологічні перегони Опішного // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.134-136.
 240. Пошивайло Ігор. Освячені Глиною // Народне мистецтво. – 2000. – №1-2. – С.2-4.
 241. Пошивайло Ігор. Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти. – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 432 с.
 242. Пошивайло Олесь. Анатомія гончарського суперміфа України (мистецтвознавчі студії як антураж приватного авантюризму) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С. 9-70.
 243. [Пошивайло Олесь]. Видавництво «Українське Народознавство». Положення // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішине: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.319-324.
 244. [Пошивайло Олесь]. Відкриття Науково-дослідницького центру українського гончарства // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.453-481.
 245. [Пошивайло Олесь]. Всеукраїнська наукова конференція «Українське гончарство–2000: погляд у майбутнє». – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 32 с.
 246. [Пошивайло Олесь]. Всеукраїнська наукова конференція «Українське гончарство на порозі третього тисячоліття». – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – 24 с.

247. Пошивайло Олесь. Галина Івашиків. Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінуючі мотиви, художні особливості) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.267-275.
248. Пошивайло Олесь. Гончарство і Україна // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішине: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.15-17.
249. Пошивайло Олесь. Гончарство і Українська Мова // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.13-17.
250. Пошивайло Олесь. Гончарство Лівобережної України XIX – початку XX століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості. – К.: Молодь, 1991. – 282 с.
251. Пошивайло Олесь. Гончарство як індикатор етносуспільних пріоритетів // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.7-14.
252. Пошивайло Олесь. Гончарська столиця України: Видавництво «Українське Народознавство». – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 72 с.
253. [Пошивайло Олесь]. Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішні: Буклет. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – 1 аркуш А-4.
254. [Пошивайло Олесь]. Докторська дисертація Олеся Пошивайла «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.313-405.
255. [Пошивайло Олесь]. II Національний симпозіум гончарства «Опішине-2001»: Програмні документи. – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 48 с.
256. Пошивайло Олесь. Заснування Українського керамічного товариства // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.83-91.
257. Пошивайло Олесь. Зберегти надбання українського гончарства // Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник /Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.82-93.
258. Пошивайло Олесь. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині XIX – на початку XX століть. – Опішине: Музей гончарства в Опішні, 1989. – 62 с.
259. Пошивайло Олесь. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. – К.: Молодь, 1993. – 408 с.
260. Пошивайло Олесь. Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина). – Опішине: Українське Народознавство, 1993. – 280 с.
261. [Пошивайло Олесь]. Кандидатська дисертація Любові Спанатій «Гончарна лексика в говорах української мови» // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.352-381.
262. [Пошивайло Олесь]. Кандидатська дисертація Олени Клименко «Народна кераміка Опішного (до проблеми традицій та інновацій в народних художніх промислах)» // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.427-449.
263. [Пошивайло Олесь]. Кандидатська дисертація Олеся Ноги «Художньо-промислова кераміка Галичини кінця XIX – початку XX століття» // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.407-425.

264. Пошивайло Олесь. *Керамологічна критика: «Од молдаванина до фінна все мовчить»* // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.6-9.
265. Пошивайло Олесь. *Керамологічні сюжети в постсовєтській археологічній науковій літературі: домінанта профанного* // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.7-15.
266. Пошивайло Олесь. *Консервація і реставрація гончарських раритетів в Україні* // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.7-22.
267. [Пошивайло Олесь]. *Концепція діяльності Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та розгортання в Україні керамологічних досліджень* // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.7-10.
268. Пошивайло Олесь. *Лідія Мельничук: БУТИ ЗАВЖДИ!* // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.282-287.
269. Пошивайло Олесь. *Літопис народної слави* // Українська народна декоративно-вжиткова творчість: Бібліографічний покажчик публікацій 1975–1985 рр. /Укладач Михайло Селівачов. – Київ-Опішне: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, 1990. – С.3-5.
270. [Пошивайло Олесь]. *Матеріали розширеного засідання науково-методичної ради Музею гончарства в Опішні 18 червня 1988 р.* // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Опішне: Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.461-488.
271. Пошивайло Олесь. *Міжнародна науково-практична конференція «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?»* // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.14-32.
272. Пошивайло Олесь. *Музейний ландшафт гончарської України* // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.5-24.
273. Пошивайло Олесь. *Народна технологія гончарного виробництва гончарів містечка Опішне, що на Полтавщині, у другій половині XIX – на початку XX століття* // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.210-232.
274. [Пошивайло Олесь]. *Національний симпозіум гончарства «Опішне-2000»: Програмні документи.* – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – 32 с.
275. Пошивайло Олесь. *Обрії української керамології* // Українська керамологія. – 2001. – Кн.1. – С.3-11.
276. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. *Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2001 році* // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.118-121.
277. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. *Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2002 році* // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.137-140.
278. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. *Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2003 році* // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.156-163.
279. Пошивайло Олесь. *Опішне – гончарська столиця України.* – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – 60 с.
280. Пошивайло Олесь. *Перше засідання Президії УКТ і першочергові завдання діяльності Українського керамічного товариства* // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.145-149.

281. [Пошивайло Олесь]. Положення про Інститут керамології – відділення Інституту народознавства Національної академії наук України. – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 20 с.
282. [Пошивайло Олесь]. Положення про Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному (проект) // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.454-460.
283. [Пошивайло Олесь, Пошивайло Світлана]. Відкриття Меморіального музею-садиби гончарської родини Пошивайлів // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.474-509.
284. Пошивайло Олесь. Про щорічний Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.300-301.
285. [Пошивайло Олесь]. Республіканський симпозіум гончарства. Основні документи // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.489-497.
286. Пошивайло Олесь. Скопин: ідеологічний міф советського мистецтвознавства й реальні досягнення давнього гончарного центру Росії (керамологічні студії після I Міжнародного фестивалю гончарів) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.73-104.
287. Пошивайло Олесь. Спадкоємність гончаротворення України // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.5-10.
288. [Пошивайло Олесь]. Статут Відділення керамології Інституту народознавства Національної академії наук України. – Опішине: Українське Народознавство, 2002. – 20 с.
289. Пошивайло Олесь. Таїна правічного мовчання глини // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.8-23.
290. Пошивайло Олесь. Terra incognita українського світу // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.4-5.
291. Пошивайло Олесь. Українське народне гончарство: Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів. – Опішнина: Музей гончарства в Опішні, 1988. – 28 с.
292. [Пошивайло Олесь]. Українське народне гончарство: Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів // Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України /Упорядники Л.Г.Орел, К.А.Мищенко. – К.: ІСДО, 1995. – С.189-220.
293. [Пошивайло Олесь]. Установчий з'їзд Українського керамічного товариства: Програма. – Опішине: Українське Народознавство, 2000. – 36 с.
294. [Пошивайло Олесь, Щербань Анатолій]. Олександрю Бобринському – 75! // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.281.
295. Пошивайло О.М. Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – К.: Інститут національних відносин і політології НАН України, 1995. – 50 с.
296. Правденко Ольга. Унікальний скарб: творча спадщина Юрія Лащука // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.92.

297. Президент України Віктор Ющенко в Опішні // *Голос Зінківщини*. – Зінків, 2005. – №66. – 20 серпня. – С.1.
298. Приватний архів Олеся Пошивайла.
299. Примаченко Володимир, Пітак Микола, Мартиненко Валерій. Історія українського науково-дослідного інституту вогнетривів за 70 років і перспективи його розвитку // *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник*. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.442-450.
300. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. – К.: Наукова думка, 1989. – 477, 2 с.
301. Программа для описания техники гончарного кустарного промысла // *Кустарная промышленность в Киевской губернии: Итоги анкетного и местного обследования, произведенного Киевской губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания*. – К.: тип. насл. К.К.Круглянского, 1912. – С.11-15.
302. Пругло Світлана. Великі українські гончарівники // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.110-113.
303. Прусевич А. Гончарный промысел в Подольской губернии // *Кустарные промыслы Подольской губернии*. – К.: издание Подольской Губернской Земской Управы, 1916. – С.9-118.
304. Прусевич А.Н. Санитарно-гигиеническое положение гончарства в Подольской губернии. – Каменец-Подольск: электр. типо-литогр. Под. Губ. Правления, 1915. – 12 с.
305. Рекомендації Першої республіканської науково-практичної конференції «Гончарство України: минуле й сьогодення» // *Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник / Науковий збірник за минулі літа*. – Київ-Опішне: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – С.366-368.
306. Ренио-Бошан Ришар. Обработка этнографических материалов // *Museum: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО*. – Москва, 1983. – №139. – С.65-69.
307. Реставрация музейной керамики: Методические рекомендации. – М.: Министерство культуры РФ, ВХНРЦ им.И.Э.Габаря, 1999. – 144 с.
308. Риженко Я. Кустарно-ремеснича промисловість // *Полтавщина: Збірник*. – Полтава: видання Полтавського державного музею ім.В.Г.Короленка, 1927. – С.257-306.
309. Риженко Я. Форми ганчарних виробів Полтавщини // *Науковий збірник Харківської науково-дослідної катедри історії української культури імені акад. Д.І.Багалія*. – 1930. – Т.IX. – Вип.2. – С.22-42.
310. Рижов С.М. Кераміка поселень трипільської культури Буго-Дніпровського межиріччя як історичне джерело: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 1999. – 18 с.
311. Родіонцев А.Б. Технологія реставрації керамічних великорозмірних елементів облицювання фасадів багатопверхових будинків: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук. – К.: Київський національний університет будівництва і архітектури, 2002. – 20 с.
312. Розсошинська Ніна. Державний музей українського народного декоративного мистецтва // 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва: Збірник наукових праць /За редакцією д-ра мистецтвознавства М.Р.Селівачова. – К.: АртЕк, 2002. – С.14-23.
313. Романець Т.А. Древние истоки форм и декора украинской народной керамики 2-й пол. XIX–XX вв.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Научно-исследовательский институт теории и истории изобразительных искусств ордена Ленина Академии художеств СССР, 1988. – 16 с.

314. Ротач Петро. Грудочка любимої землі (Василь Симоненко і Полтавщина). – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – 96 с.
315. Ротач Петро. Іван Котляревський у листуванні. – Опішне: Українське Народознавство, 1994. – 336 с.
316. Рудинський М.Я. Результати екскурсії в Кременчуцький та Кобеляцький повіти 20.IX. – 29.X.1922 р. (доповідь Полтавському науковому товариству) // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002-2003. – №2-1. – С.23-29.
317. Русов М. Гончарство у с.Опошні, у Полтавині // Материяли до українсько-руської етнології. – 1905. – Т.VI. – С.41-59.
318. Сакович И.В. Украинская советская народная керамическая скульптура: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф.Рыльского АН УССР, 1964. – 18 с.
319. Салтыков А.Б. Избранные труды. – М.: Советский художник, 1962. – 728 с.
320. Сарапулкин В.А. Керамика и керамическое производство лесостепного варианта салтово-маяцкой культуры: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2003. – 24 с.
321. Сахута Я.М. Беларуская народная кераміка. – Мінск: Полымя, 1987. – 112 с.
322. Седикова Л.В. Керамическое производство и импорт в Херсонесе в IX в.: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Институт археологии РАН, 1997. – 20 с.
323. Селезнев В.И. Производство и украшение глиняных изделий в настоящем и прошлом (керамика). – Спб.: издание К.Л.Риккера, 1894. – 338 с.
324. Селівачов Михайло. Журнал не видихається! // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.176-177.
325. Семенко-Клименко О. Гаврило Пошивайло // АНТ. – 1999. – №2-3. – С.58-59.
326. Семченко Галина, Козлов Дмитро, Чопенко Ніна. Науково-практична конференція «Актуальні проблеми виробництва теплоізоляційних шамотних матеріалів та їх використання» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.150-151.
327. Семченко Галина. Перспективи розвитку технічної кераміки в Україні // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.132-135.
328. Семченко Галина. Перші наукові читання імені академіка НАН України Анатолія Бережного «Фізико-хімічні проблеми керамічного матеріалознавства» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.149-151.
329. Семченко Галина. Практичне використання фундаментальних досліджень в області створення новітніх композиційних матеріалів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.65-70.
330. Семченко Галина. Фундаментальні дослідження – запорука створення новітніх композиційних матеріалів // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.301-302.
331. Сенаторов С.Н. Лепная керамика кизил-кобинской культуры: типология и хронология: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Спб.: Институт истории материальной культуры РАН, 2002. – 20 с.
332. Сингапулин Рустам. Палеофонографические исследования сарматской керамики: первые результаты // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.84-88.
333. Сингапулин Рустам. Секреты озвученной керамики // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.111-116.

334. Слободян О.О. Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття (Історія, типологія, художні особливості, майстри): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. – Львів: Львівська академія мистецтв, 2001. – 16 с.
335. Словарь української мови /Упорядкував Борис Грінченко. – К.: Видавництво АН УРСР, 1958. – Т.І. – 495 с. ; Т.ІІ. – 4, 576 с.
336. Словник інішомовних слів /За редакцією члена-кореспондента АН УРСР О.С.Мельничука. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії АН УРСР, 1975. – 776 с.
337. Сможаник Василь. Творець краси життя // Народне мистецтво. – 2003. – №12. – С.50-51.
338. Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою). – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – 304 с.
339. Сморж Леонід. Незабутні... // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.243-254.
340. Сморж Л.О. Естетика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 334 с.
341. Сморж Л.О. Завтрашній день опішнянської кераміки // Народна творчість та етнографія. – 1968. – №4. – С.47-53.
342. Сморж Л.О. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 416 с.
343. Собкович Н.Г. Фактор збереження музейних пам'яток та проблеми їх реставрації (на прикладі збірки Тернопільського обласного художнього музею) // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.150-151.
344. [Собрание германского товарищества гончарного производства] // Керамическое обозрение. – 1901. – №1. – С.8.
345. Соколов А. Гончарное производство // Кустарная промышленность России: Разные промыслы. – Спб.: типо-литограф. «Якорь», 1913. – Т.1. – С.159-175.
346. Соколовский Л. Гончары в Купянском уезде в 1880 году // Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. – Харьков, 1883. – Вып.ІІ. – С.33-57.
347. Сорокина Н.П. Античная архитектурная терракота: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – М.: Институт истории материальной культуры АН СССР, 1952 – 14 с.
348. Спанатій Л.С. Гончарна лексика в говорах української мови: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Ужгород: Ужгородський державний університет, 1997. – 24 с.
349. Спанатій Любова. Гончарний промисел на Миколаївщині: екскурс в минуле // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.195-199.
350. Спанатій Любова. Програма для збирання гончарської лексики. – Миколаїв: Миколаївський державний університет імені В.О.Сухомлинського, 2003. – 40 с.
351. Спаська Євгенія. Орнамент бубнівського посуду // Матеріали до етнології. – 1929. – Т.ІІ. – С.201-227.
352. Спаська Євгенія. Подорожі по Чернігівщині; уривки з щоденників, рр. 1921-1926, головним чином про ганчарство чернігівське // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.337-373.

353. Спаська Євгенія. Пузирьовський посуд // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народнознавство, 1995. – Кн.2. – С.374-394.
354. Статут Українського керамічного товариства (УКТ). – Опішне: Українське Народнознавство, 2000. – 20 с.
355. Статут Українського керамічного товариства (УКТ) // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народнознавство, 2001. – Кн.1. – С.362-372.
356. Суворов С.А. Второй съезд Керамического общества СССР // Огнеупоры. – Москва, 1991. – №9. – С.37-38.
357. [Султов Богдан]. Античен керамичен центръ Павликени. – София: Реклама, 1977. – 64 с.
358. Султов Богдан. Антични керамични центрове в долна Мизия. – Велико Търново: б. р., б. вид-ва. – 28 с.
359. Султов Богдан. Античные центры керамики в Нижней Мезии. – София: София-Пресс, 1976. – 112 с.
360. Султов Богдан. Археологический заповедник близ Павликени, Болгария // Museum: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО. – Москва, 1985. – №147. – С.12-15.
361. Сумцов Н.Ф. Программа для собирания этнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии // Киевская старина. – 1892. – №7. – С.120-123.
362. Сурмін Юрій. Майстерня вченого: Підручник для науковця. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
363. Твердохлебов А. Гончарный промысел в Ахтырском уезде в 1881 году // Труды комиссии по исследованию кустарных промыслов Харьковской губернии. – Харьков, 1885. – Вып. III. – С.1-52.
364. Тимченко Т.Р. Микола Касперович. 60 літ у небутті // Проблеми збереження, консервації та реставрації музейних пам'яток: Матеріали та тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 травня 1999 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1999. – С.184-190.
365. Тимченко Т.Р. Проблеми розвитку музейної реставрації в Києві у 1920 – першій половині 1930-х років // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.158-160.
366. Тищенко А.Р. Древнерусская и украинская керамика X–XVII вв. (особенности и принципы декорирования: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф.Рыльского, 1969. – 42 с.
367. Ткачук Т.М. Орнаментация маляваного посуду трипільсько-кукутенської спільності як знакові системи (етапи В II – С II γ II): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 1996. – 24 с.
368. Трубаев О.Н. Ремесленная терминология в славянских языках (Этимология и опыт групповой реконструкции). – М.: Наука, 1966. – 416 с.
369. Указ Президента України // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.3.
370. Украинское народное искусство: ковроделие, ткачество, вышивка, роспись, гончарные изделия. – Москва-Ленинград: Государственное издательство «Искусство», 1938. – 96 с.
371. Украинское народное творчество: Гончарные изделия. (Главнейшие формы). – Полтава: изд. Кустарного склада Полтавского губернского земства, 1913. – 28 с.

372. Украинцы XIX–XX вв.: Каталог-указатель этнографических коллекций /Составители Н.М.Хазова, О.В.Карпова. – Ленинград, издание Государственного музея этнографии народов СССР, 1983. – 64 с.
373. Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.
374. Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – 480 с.
375. Українська народна декоративно-вжиткова творчість: Бібліографічний покажчик публікацій 1975–1985 рр. /Укладач Михайло Селівачов. – Київ-Опішине: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні, 1990. – 80 с.
376. Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. Науковий збірник за минулі літа. – Київ-Опішине: Молодь-Українське Народознавство, 1993. – Кн.1. – 520 с.
377. Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішине: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – 576 с.
378. Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішине: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – 576 с.
379. Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – 656 с.
380. Українське народне декоративне мистецтво (з виставки 1963 року): Альбом. – К.: Мистецтво, 1964. – 48 с.
381. Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – 112 с.; №2. – 160 с.; 2002. – №1. – 162 с.; №2. – 160 с.; №3. – 160 с.; №4. – 160 с.; 2003. – №1. – 192 с.; №2-4. – 192 с.; 2004. – №1. – 192 с.; №2-3. – 192 с.; №4. – 192 с.; 2005. – №1-4. – 336 с.
382. Український орфографічний словник: Близько 170 тис. слів /За редакцією В.М.Русанівського. – 6-е вид., переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2006. – 960 с.
383. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.1. – 528 с.; Кн.2. – 544 с.
384. Успенская С.В. Фотодокументы: проблемы хранения и использования // Проблемы збереження, консервації та реставрації музейних пам'яток: Матеріали та тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 травня 1999 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1999. – С.195-196.
385. Устав Керамического общества СССР (КО СССР). – М.: Типография МХТИ им. Д.И.Менделеева, 1990. – 11 с.
386. Франко Іван. Етнографічна виставка у Тернополі // Франко Іван: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1985. – Т.46. – Кн.1. – С.469-479.
387. Фриде М. Гончарство на юге Черниговщины // Материалы по этнографии. – Ленинград: издание Государственного Русского музея, 1926. – Т.III. – Вып.1. – С.45-58.
388. Фріде Марія. Форми й орнамент посуду з Поділля // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови. – 1928. – Вып.1. – С.81-92.
389. Фурман Анатолій. Як розпізнати наукову школу? // Науковий світ. – 2003. – №5. – С.14-16.
390. Фурман Віктор. Добра усмішка майстра // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.114-115.

391. Ханко Віталій. З'ява нового журналу // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.155-156.
392. Худаш Михайло. [Лист до редакції] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.158.
393. Худаш Михайло. [Лист до редакції] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.136-137.
394. Цетлин Ю.Б., Волкова Е.В. К 75-летию Александра Афанасьевича Бобринского // Российская археология. – Москва, 2005. – №3. – С.61-68.
395. Цетлин Ю.Б. Современное состояние и некоторые задачи изучения древней керамики // Российская археология. – Москва, 2005. – №3. – С.69-75.
396. Цзылин У. Музей глиняных воинов и лошадей погребального комплекса Цинь Шихуанди // Museunt: Ежеквартальный журнал ЮНЕСКО. – Москва, 1985. – №147. – С.16-23.
397. Цитович В.И. Реставрация как метод исследования // Проблемы збереження, консервації та реставрації музейних пам'яток: Матеріали та тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 травня 1999 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1999. – С.200-202.
398. Цитович В.І. До аналізу поняття «наукова реставрація» // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення: Матеріали та тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 27-29 травня 1998 року. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 1998. – С.171-173.
399. Чегусова Зоя. Професійне декоративне мистецтво в ДМУНДМ // 100 років колекції Державного музею українського народного декоративного мистецтва: Збірник наукових праць / За редакцією д-ра мистецтвознавства М.Р.Селівачова. – К.: АртЕк, 2002. – С.119-126.
400. Чемакина М.А. Керамические изделия эпохи поздней бронзы – раннего железа лесостепного Обь-Иртышья как источник палеоэкономических реконструкций (по материалам многослойного поселения Омь-1): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Новосибирск: Издательство СО РАН, 2001. – 22 с.
401. Чечель Жанна. Критичні нотатки на скрижалях святкового дня // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.264-266.
402. Чирка Ірина. Деякі поради реставраторам кераміки // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999. – Опішине: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.320-325.
403. Чмелик Роман. Сучасний стан і перспективи розвитку музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України // Народознавчі зошити. – 1997. – №3. – С.138-140.
404. Чмыхов Н.А. Орнамент эпохи бронзы степной Украины как исторический источник в изучении первобытного мировоззрения: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – К.: Ленинградское отделение Института археологии АН СССР, 1982. – 22 с.
405. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малых России. – К.: Университетская тип., 1851. – Ч.1. – С.1-136; Ч.2. – С.137-697, XXII.
406. Шевченко Євген. Народна деревообробка в Україні: Словник народної термінології. – К.: Артанія, 1997. – 312 с.
407. Шевченко Євген. Українська народна тканина. – К.: Артанія, 1999. – 416 с.

408. Шиянова А.В. Клеи, применяемые для реставрации археологической керамики (из опыта работы) // Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення. Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, 20-23 травня 2003. – К.: Національний науково-дослідний реставраційний центр України, 2003. – С.179-183.
409. Шиянова А.В. Проблеми реставрації кераміки енеолітичного часу // Рижов С.М., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції. – К.: Товариство «Коло-Ра», 2001. – С.216-220.
410. Шиянова Галина. Пошкодження кераміки, викликані діяльністю мікроорганізмів, та методи боротьби з ними // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.45-48.
411. Шмагало Ростислав. Аналіз особливостей творів гончарних промислів (в аспекті народних традицій і запитів ринку) // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.128-153.
412. Шмагало Ростислав. Народні промисли і художньо-промислова освіта Галичини кінця XIX – початку XX століття: шляхи інтеграції // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.134-146.
413. Шмагало Ростислав. Школи декоративно-ужиткової кераміки Західної України кінця XIX – початку XX століть // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.4. – С.150-159.
414. Шмагало Р.Т. Гончарные промыслы Украины конца XIX – начала XX веков (Исследование организационно-творческих процессов): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М.: Московское высшее художественно-промышленное училище (б.Строгановское), 1992. – 26 с.
415. Шмагало Р.Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.
416. Шмагало Р.Т. Словник митців-педагогів України та з України у світі (1850–1950-і рр.). – Львів: Українські технології, 2002. – 144 с., 176 іл.
417. Шовкопляс І.Г. Городцов // Радянська енциклопедія історії України. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1969. – Т.1. – С.446.
418. Шульгина Лідія. Гончарство в с.Бубнівці на Поділлі // Матеріали до етнології. – 1929. – Т.II. – С.111-200.
419. Шухевич В. Гуцульщина. – Львів: з друк. Наук. товариства ім. Шевченка, 1904. – Ч.4. – 272 с.
420. Щербак В.А. Современная украинская майолика (Тенденции развития и художественные особенности): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – К.: Институт искусствоведения, фольклора и этнографии имени М.Ф.Рыльского, 1970. – 24 с.
421. Щербаківський Вадим. Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.
422. Щербань А.Л. Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III ст. до н.е. (за керамічними матеріалами): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 2005. – 20 с.
423. Щербань Олена. Опішненська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.124-133.

424. Юрицын С. Письмо в редакцию // *Керамическое обозрение*. – 1901. – №3. – С.42-43.
425. Яворская Н.В. Из истории советского искусствознания. О французском искусстве XIX–XX веков. – М.: Советский художник, 1987. – 256 с.
426. Ярославец Ганна. «Кераміка – то моя найбільша любов...» // *Вінницька газета*. – 2005. – №89. – 26 липня. – С.8.
427. Яценко Марія. Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів // *Український керамологічний журнал*. – 2003. – №2-4. – С.77-85.
428. Яценко Марія, Пошивайло Олесь. Меморіальний музей-садиба Олександри Селюченко // *Український керамологічний журнал*. – 2003. – №2-4. – С.86-91.
429. André Jean-Michel. *Keramik und Glas: Ratschläge und Informationen für Sammler und Restauratoren*. – Fribourg: Office du Livre, 1976. – 129 s.
430. Arnold Dean E. *Ceramic Theory and Cultural Process*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
431. Budworth D.W. *An Introduction to Ceramic Science*. – Oxford: Pergamon Press, 1970.
432. Buys Susan, Oakley Victoria. *The Conservation and Restoration of Ceramics*. – London: Butterworth Heinemann, 1993. – 243 p.
433. Chiti Jorge Fernández. *Diccionario de Cerámica*. – Buenos Aires: Ediciones Condorhuasi, 1984. – Т.1. – 244 p.
434. Chiti Jorge Fernández. *La Cerámica Esotérica: Curso de filosofía Cerámica*. – Buenos Aires: Ediciones Condorhuasi, 1993. – 448 p.
435. Chiti Jorge Fernández. *Qué es la Ceramología*. – Buenos Aires: Ediciones Condorhuasi, 1992. – 224 p.
436. *Ceramics: Classed Catalogue of Print Books /Nat. Art Libr.* – London: Eyre and Spottiswood. – 1895. – 53 p.
437. Everett David. *Manual of Pottery and Porcelain Restoration: Second Edition*. – London: Robert Hale, 1991. – 142 p.
438. Gardin J.C. *Code pour l'analyse des formes de poteries*. – Paris, 1976.
439. *Handbuch und Führer zum Keramikmuseum Schloß Obernzell: Zweigmuseum des Bayerischen Nationalmuseums*. – München: Bayerisches Nationalmuseum, 1982. – 152 s.
440. *Internationales Keramik-Film-Festival «Projections d'Argile» // Neue Keramik*. – 2003. – №4. – S.5.
441. *Kerámiák: Népművészetek Háza Szentendre*. – Б. м: б. в., б. p. – 28 о.
442. Kudirka Juozas. *Lietuvos puodžiai ir puodai*. – Vilnius: Mintis, 1973. – 132 s.
443. Muscolino Cesare Fiori e Cetty. *Restauri ai mosaici nella Basilika di S.Vitale a Ravenna: L'arco presbiteriale*. – Faenza: IRTEC, 1994. – 136 p., 12 tav.
444. *Neues Keramikmuseum Mettlach // Neue Keramik*. – Bundesrepublik Deutschland, 2003. – №1. – S.5.
445. Orton Clive, Tyers Paul, Vince Alan. *Pottery in Archaeology*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
446. *Poshyvailo // Encyclopedia of Ukraine*. – Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press Incorporated, 1993. – Vol.IV. – S.160.
447. *Pottery & People /by James Skibo*. – University of Utah Press, 1999.
448. Rice Prudence M. *Pottery Analysis: A Sourcebook*. – Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987. – XXIV, 560 p.
449. Rye Owen S. *Pottery Technology: Principles and Rekonstruction*. – Washington: Taraxacum, 1988. – X, 150 p.
450. Scheufler Vladimír. *Lidové hrnčířství v českých zemích*. – Praha: Československé akademie věd, 1972. – 224 p.
451. Shepard Anna O. *Ceramics for the Archaeologist*. – Washington: Carnegie Institute, 1982.
452. Sinopoli Carla M. *Approaches to Archaeological Ceramics*. – New York: Plenu Press, 1991.

453. *The Three Books of the Potter's Art*. – London: Scolar Press, 1980. – V.1. – XL, 162 p.; – V.2. – XXXII, 124 p.
454. *Trésors d'art de la Chine*. – Bruxelles: Ministère de la Communauté Française, 1982. – 312 p.
455. Weinhold Rudolf, Gebauer Walter, Behrends Rainer. *Keramik in der DDR: Tradition und Moderne*. – Leipzig: Edition Leipzig, 1988. – 274 s.
456. Wierzbicki Ludwik. *Wzory przemysłu domowego: Wyroby gliniane włoscian na Rusi (Kossów i Sokal)*. – Lwów: Muzeum przemysłowe miejskie, 1889. – Serya IX.
457. Wierzbicki Ludwik. *Wzory przemysłu domowego: Wyroby gliniane włoscian na Rusi (Kossów)*. – Lwów: Muzeum przemysłowe miejskie, 1882. – Serya V.
458. <http://archeo.amu.edu.pl>
459. <http://archeo.unisi.it>
460. <http://demauiroparavia.it>
461. <http://geol.lu.se>
462. <http://itdecorative.net>
463. <http://ondaweb.info>
464. <http://ve.ehu.es>
465. <http://webs.sinectis.com.ar>
466. <http://www.ceramologia.org>
467. <http://www.ceramology-inst.narod.ru>
468. <http://www.ceramology-ua.narod.ru>
469. <http://www.dissershop.com>
470. <http://www.heritage.com.ua>. [Тимченко Тетяна. Київська школа реставрації станкового малярства]
471. <http://www.opishne-museum.narod.ru>
472. <http://www.tataroved.ru>
473. <http://www.tulane.edu>
474. <http://www.tverlife.ru>

ЧАСТИНА 4

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЧНА КЕРАМОЛОГІЧНА БІБЛІОГРАФІЯ (2001–2005)

4.1. Хронологія публікацій Інституту.....	344
4.2. Рукописи монографій, щорічників.....	424
4.3. Публікації про Інститут.....	438
4.4. Персональний хронологічно-алфавітний показник.....	448
4.5. Статистика публікацій співробітників Інституту (2001–2005).....	600
4.6. Періодичні видання, у яких друкувалися дослідження співробітників.....	601
4.7. Видання Інституту.....	603
4.8. Залучені автори публікацій у виданнях Інституту.....	649
4.9. Показник публікацій «Українського керамологічного журналу» (2001–2005).....	707
4.10. Географія авторів та статистика публікацій «Українського керамологічного журналу» (2001–2005).....	719
4.11. Показник публікацій національного наукового щорічника «Українська керамологія» (2001–2002).....	720
4.12. Географія авторів та статистика публікацій національного наукового щорічника «Українська керамологія» (2001–2002).....	723

4.1. ХРОНОЛОГІЯ ПУБЛІКАЦІЙ ІНСТИТУТУ

2001 (344)

2002 (354)

2003 (377)

2004 (389)

2005 (405)

2001

- 1.1.1. Андриец Я.А., Чопенко Н.С., Косый О.П., Скородумова О.Б., Чистяков А.А. Характерные особенности минералогического состава глин неосвоенных зон оползнянского месторождения // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2001. – №19. – С.72-78.

Вивчено мінералогічний склад глин неосвоєної зони Опішненського родовища за допомогою термографічного, петрографічного та рентгенофазового методів аналізу. За результатами досліджень визначено найбільш перспективний горизонт глин для виробництва будівельної кераміки.

- 1.2.2. Андриєць Ярослав, Косий Олег. Хімічна стійкість полив'яних покриттів // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.35-36.

Про руйнуючий вплив води та вологої атмосфери на склопокриття та способи посилення хімічної стійкості поверхні шляхом її спеціальної обробки.

- 1.3.3. Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.153.

Подано огляд щорічника, у тому числі зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

- 1.4.4. [Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2000-го року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації

(за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, каталог особистої бібліотечки славетної гончарки, корифея української глиняної іграшки Олександри Селюченко, список добродійників.

- 1.5.5. Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.152.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 1.6.6. Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Панасюк Галина. Коротка бібліографія публікацій про Олександру Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.85-102.

Подано повний бібліографічний опис та анотації до публікацій про славетну опішненську гончарку, заслуженого майстра народної творчості України, члена Спілки художників України Олександру Селюченко (1921–1987).

- 1.7.7. Гирман Ольга. [Пошивайло Олександр. Гончарська столиця України: Видавництво «Українське Народознавство». – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – 72 с.: іл.] // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.73.

Огляд книги доктора історичних наук Олеся Пошивайла, в якій автор розповідає про гончарну столицю України – Опішне, історію заснування та діяльність одного із найповажніших видавництв України – «Українське Народознавство», про його творчий колектив, здобутки і плани на майбутнє.

- 1.8.8. Гирман Ольга. Тяжіння опішненської глини // Кримська світлиця. – 2001. – 28 вересня. – С.20.

Про II Національний симпозиум гончарства «Опішне-2001», який відбувся в Полтавщині в липні 2001 року під патронатом Президента України і Верховної Ради України, зокрема, про творчість одного із його учасників: художника-кераміста з Ялти Миколи Вакулєнка. Подано фото мистця та його робіт.

- 1.9.9. Гирман Ольга. Тяжіння опішненської глини // Урядовий кур'єр. – 2001. – №172. – 22 вересня. – С.9.

Про II Національний симпозиум гончарства «Опішне-2001», який відбувся в Полтавщині в липні 2001 року під патронатом Президента України і Верховної Ради України, зокрема, про творчість одного із його учасників: художника-кераміста з Ялти Миколи Вакулєнка. Подано фото мистця та його робіт.

- 1.10.10. Косий Олег, Чопенко Ніна. Кристалічні поливи для художньої кераміки // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.42-44.

Про умови отримання кристалічних полив гончарних виробів, особливості випалювання таких виробів. Подано кілька шихтових складів полив, запозичених із чужоземної літератури.

- 1.11.11. Метка Людмила. Гончарні інструменти в історичному розвитку // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: Унісерв, 2001. – Вип.12. – С.73-77.

Про історично сформовані основні типи гончарних інструментів, які використовувалися з найдавніших часів до сьогодення. Подано регіональні назви інструментів для видобування глини, підготовки її до роботи, формування, висушування, оздоблення та орнаментування глиняних виробів. Описано шльонський та волоський гончарні круги, а також 4 типи пристосувань для випалювання. Статтю проілюстровано малюнками із зображенням основних типів гончарних інструментів та пристроїв.

- 1.12.12. Метка Людмила. Її світ, її життя, її радість // Голос Зіньківщини – 2001. – №40. – 23 травня. – С.3.

Про урочистості з нагоди 80-річчя від дня народження славетної опішненської гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко, що відбулися 4 травня 2001 року на її батьківщині, у Меморіальному музеї-садибі в Опішному (літературно-музична частина, відкриття меморіальної дошки роботи відомого мистця Михайла Денисенка); III Селюченківські наукові читання, виставку творів видатної мисткині-гончарки, книг і архівних матеріалів, у яких зафіксовано відомості про її життя та творчість.

- 1.13.13. Метка Людмила. III Селюченківські наукові читання // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.138-144.

Про III Селюченківські наукові читання, організовані Інститутом керамології – відділенням Інституту народознавства НАН України, Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному та Колегіумом мистецтв у Опішному, що відбулися 4 травня 2001 року на батьківщині видатної мисткині-гончарки Олександри Селюченко. Подано фото з подій III Селюченківських наукових читань.

- 1.14.14. Міщанин Віктор. Бібліографія українського гончарства // Шлях перемоги. – К., 2001. – №13. – 22-28 березня. – С.10.

Про унікальне бібліографічне видання, присвячене одному з найдревніших ремесел – гончарству – та виробам із глини, яке побачило світ у видавництві «Українське Народознавство», що в Опішному.

- 1.15.15. Міщанин Віктор. Відзначення Дня хутора на Полтавщині // Народна творчість та етнографія. – 2001. – №1-2. – С.102-104.

Про День хутора, що відбувся 1999 року в хуторі Хижняківка Зіньківського району Полтавської області. Подано короткий історію гончарних осередків Безруки і Хижняківка. Згадано імена багатьох місцевих гончарів. Свято започатковано групою хуторян 1998 року. На нього збираються вихідці із хуторів та їхні нащадки з різних куточків України.

- 1.16.16. Міщанин Віктор. Гончарівна // Шлях перемоги. – К., 2001. – №21. – 17-23 травня. – С.11.

Про відзначення 80-річчя від дня народження славетної опішненської гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко.

- 1.17.17. Міщанин Віктор. Гончарство в селах Поставамука, Городище та Лісова Слобідка Чорнухинського району Полтавської області // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.64-75.

На основі архівних документів та польових досліджень висвітлено окремі питання історії та сучасного стану гончарства в названих селах Полтавщини. Подано списки місцевих гончарів.

- 1.18.18. Міщанин Віктор. Гончарський рід Різників (До сторіччя від дня народження опішненського гончаря Демиди Антоновича Різника) // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.127-134.

Про життєвий і творчий шлях представників гончарного роду опішненських гончарів Різників: Антона, Демиди, Федора, Федота. Згадано малобудушчанських гончарів – Івана Оленича та Хому Сакуна. Подано унікальні фото гончарів та їхніх виробів.

- 1.19.19. Міщанин Віктор. Землекористування гончарських господарств села Малі Будища Опішненського району Полтавської округи (середина 1920-х років) // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.76-78.

Про забезпечення присадибними ділянками, орною землею, сінокосами гончарних господарств с.Малі Будища станом на 1926 рік. Проведено порівняльний аналіз наявності землі в гончарів та в інших мешканців села. Подано унікальні фото місцевих майстрів.

- 1.20.20. Міщанин Віктор. Лазьківські гончарі // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: УНІСЕРВ, 2001. – Вип.8. – С.77-81.

Про один із самобутніх гончарних осередків на території колишнього Зінківського повіту Полтавської губернії – село Лазьки. Згадано імена відомого дослідника гончарного промислу Івана Зарецького та гончарів, які творили в Лазьках на межі XIX–XX ст.: Пилипа Явдака, Панаса Явдака, Петра Яська, Кирила Омельченка, Никифора Омельченка, Йосипа Костенка, Ємця та мискового гончаря Оврама.

- 1.21.21. Міщанин Віктор. Майстри зібралися в Опішному // Шлях перемоги. – К., 2001. – №30. – 19-25 липня. – С.11.

Про відкриття Міжнародного творчого практикуму художників-керамістів – одного із заходів II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», який проводився під патронатом Президента України та Верховної Ради України. Подано імена мистців-керамістів, скульпторів з України та чужоземних країн, яких було запрошено на практикум.

- 1.22.22. Міщанин Віктор. [Про гончарство Котельва на Полтавщині] // Шлях перемоги. – К., 2001. – №50. – 6-12 грудня. – С.12.

Про один із гончарних осередків Полтавщини – містечко Котельва. З'ясовано кількість гончарів наприкінці XIX ст. та імена майстрів, які працювали там у 1920-х – 1930-х роках.

- 1.23.23. Міщанин Віктор. Створено Інститут керамології // Шлях перемоги. – К., 2001. – №8. – 21 лютого. – С.11.

Про створення в містечку Опішному Полтавської області на базі Науково-дослідницького центру Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та про основні напрямки його діяльності.

- 1.24.24. Міщанин Віктор. Хижняківський гончар Василь Ємець // Село полтавське. – Полтава, 2001. – №1. – 1 січня. – С.7.

Про Василя Андрійовича Ємця, останнього гончаря-кустаря, одноосібника зі старовинного гончарного осередку – хутора Хижняківка, що поблизу Опішного. Подано розповідь про життєвий і творчий шлях майстра, у тому числі, спогади про батька його дочки Тамари Різник.

- 1.25.25. Мотрій Валентина, Пошивайло Олесь. Ольга Шиян // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.150-151.

Про життєвий і творчий шлях славетної української майстрині традиційної глиняної скульптури малих форм Ольги Галактіонівни Шиян (15.09.1914 – 27.06.2000). Вона народилася в Опішному, в гончарній родині, де й опанувала мистецтво глиняної іграшки; упродовж 1935–1939 років допомагала налагоджувати виробництво глиняної іграшки в Цвітному, у Кіровоградщині, а від 1940 року й до останнього свого земного дня жила в Одесі. Зроблено висновок, що гончарка узагальнила досягнення своїх попередників, піднесла їх до рівня етнічних символів і в результаті дала світові глиняну пластику, яка й донині в Україні залишається неперевершеною. Саме ці художні здобутки Ольги Шиян засвідчують її духовну велич і складають вагомий внесок у гончарну культуру України XX сторіччя.

- 1.26.26. Панасюк Галина. Бібліотечка Олександри Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесея Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.80-84.

Подано перелік книг із особистої бібліотеки славетної гончарки Олександри Селюченко, які зберігаються у Гончарській книгозбірні України.

- 1.27.27. Панасюк Галина. До 80-річчя корифея української керамічної іграшки Олександри Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.79.

Подано огляд книг із особистої бібліотеки славетної опішненської гончарки, заслуженого майстра народної творчості України, члена Спілки художників України Олександри Федорівни Селюченко (1921–1987).

- 1.28.28. [Пошивайло Олесь]. Автобіографія Федоровой Нины Ивановны // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.113-115.

Подано опрацьовані документи та фотографії, які зберігаються в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному й розповідають про життєвий і творчий шлях відомого українського технолога-кераміста Ніни Іванівни Федорової. Серед них – автобіографія, відомості про участь у виставках, коротка бібліографія публікацій Ніни Федорової та відгуків про її творчі роботи.

- 1.29.29. Пошивайло Олесь. [Бібліографія українського гончарства. 1999: Науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – Вип.1. – 120 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.106-107.

Про історію заснування унікального національного щорічника «Бібліографія українського гончарства», концептуальні засади його укладання. Рецензований перший випуск відображає публікації в Україні 1999 року про гончарство, кераміку, керамологію. Він також містить огляди нових книг, показчик статей Національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство» (1993–1999) та іншу важливу бібліографічну інформацію.

- 1.30.30. [Пошивайло Олесь]. Воспоминания Е.С.Железняка, записанные с его слов // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.120-121.

Подано опрацьований запис Ніною Федоровою спогадів відомого українського гончаря Омеляна Железняка (1909–1963) про його творчий шлях (зберігається в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному).

- 1.31.31. [Пошивайло Олесь]. Галина Чернова (Полішук): Автобіографія. Спогади // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.123-124.

Подано опрацьовану автобіографію художниці-керамістки Галини Чернової із селища Буди Харківської області, рукопис якої зберігається в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 1.32.32. [Пошивайло Олесь]. Гончар Степан Дяків: Автобіографія // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.121-122.

Подано опрацьовану автобіографію гончаря Степана Дяківа із села Голгоче Тернопільської області, рукопис якої зберігається в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 1.33.33. Пошивайло Олесь. Гончарська бібліографія 2000-го року // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.4-6.

Про основні принципи укладання унікального національного наукового щорічника. До нового випуску також включено розділ з публікаціями 1999 року, які з різних причин не ввійшли до попереднього видання. Звернено увагу на ту обставину, що на основі «Бібліографії українського гончарства» щорічно, під час Національних симпозіумів гончарства в Опішному, авторитетне журі визначає кращу публікацію в Україні з проблем гончарства, кераміки.

- 1.34.34. Пошивайло Олесь. До питання наукової термінології в українській археології: по-українськи «кружало», а не «пряслице» // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.5-10.

Про актуальність утвердження української наукової термінології у вітчизняній археології. Звернено увагу, що в українській мові слово «прясло» означає зовсім інший предмет, аніж той, що його уявляють археологи. Уже в другій половині XIX ст. було здійснено підміну слів російської мови: для означення частини веретена замість терміна «прясло» почали застосовувати термін «пряслица» («пряслице»), який насправді означував днище. За російськомовними публікаціями помилку повторили й україномовні вчені, які почали вживати слово «пряслица» як український відповідник російського «пряслица». На основі аналізу довідкової та словникової літератури зроблено висновок, що в українській керамології науковими термінами, а отже й відповідними мовним традиціям українців, на означення предмета з наскрізним отвором для насаджування на веретено, є «кружало», «кочало», «кочальце», «кільце», «кулька». У російськомовній науковій літературі мають вживатися тотожні російські відповідники – «прясло», «пряслень», «пряслешек».

- 1.35.35. [Пошивайло Олесь]. II Національний симпозиум гончарства «Опішне–2001». II Всеукраїнський гончарський фестиваль: Програма. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – 52 с.

Подано інформацію про Опішне як гончарну столицю України; концепцію Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001»; положення про II Всеукраїнський гончарський фестиваль, що проходив з 1 січня до 10 червня 2001 року в Опішному; перелік учасників I етапу (конкурсу художніх творів) різних вікових груп та в різних номінаціях; перелік навчальних закладів – учасників Фестивалю, список учасників II етапу конкурсу; перелік найголовніших заходів творчого практикуму; склад журі Фестивалю.

- 1.36.36. [Пошивайло Олесь]. II Національний симпозиум гончарства «Опішне–2001». Міжнародна науково-практична конференція «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків»: Програма. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – 32 с.

Подано інформацію про Опішне як гончарну столицю України; перелік організаторів, співорганізаторів та спонсорів Симпозиуму; положення про Міжнародну науково-практичну конференцію «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?»; загальні відомості про умови роботи конференції, її найголовніші заходи та детальну програму із зазначенням усіх доповідей та виступів.

- 1.37.37. [Пошивайло Олесь]. II Національний симпозиум гончарства «Опішне–2001». Міжнародний творчий практикум художників-керамістів: Програма. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – 64 с.

Подано інформацію про Опішне як гончарну столицю України; концепцію Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001»; положення про Міжнародний творчий практикум художників-керамістів, що відбувся в Опішному з 25 червня до 5 серпня 2001 року; короткі творчі біографії учасників і практикантів, членів журі; перелік найголовніших заходів.

- 1.38.38. Пошивайло Олесь. Заснування Українського керамічного товариства // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.83-91.

Про заснування всеукраїнської громадської організації – Українського керамічного товариства, установчий з'їзд якого відбувся 4 червня 2000 року в Опішному. Подано склад ініціативної групи та оргкомітету, список членів установчого з'їзду, описано хід підготовки та перебіг форуму, тези основних виступів на ньому, інші заходи програми. Опубліковано склад керівництва та керівних органів Українського керамічного товариства, склад Наглядової ради та перелік основних профільних секцій товариства.

- 1.39.39. [Пошивайло Олесь]. Микола Теліженко // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.97.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях українського художника-кераміста Миколи Теліженка з нагоди його 50-річчя.

- 1.40.40. [Пошивайло Олесь]. Мусієнко Пантелеймон Никифорович // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.116-119.

Подано опрацьовані документи та фотографії, які зберігаються в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному й розповідають про життєвий і творчий шлях відомого українського керамолога, технолога-кераміста, мистецтвознавця Пантелеймона Никифоровича Мусієнка. Серед них – коротка автобіографія, бібліографічні відомості про друковані роботи.

- 1.41.41. Пошивайло Олесь. Обрії української керамології // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.3-11.

Про історію заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Визначено головну мету та найважливіші завдання діяльності українських керамологів.

- 1.42.42. [Пошивайло Олесь]. Ольга Безпалків // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.98.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях української художниці-керамістки Ольги Безпалків з нагоди її 55-річчя.

- 1.43.43. Пошивайло Олесь. Перше засідання Президії УКТ і першочергові завдання діяльності Українського керамічного товариства // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.145-149.

Про ключові моменти першого засідання Президії Українського керамічного товариства, що відбулося 2 серпня 2001 року під час заходів II Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001». Охарактеризовано діяльність Правління за звітний період. Подано основні відомості про засновані місцеві осередки Товариства (Дніпропетровський, Полтавський, Рівненський, Слов'янський, Ужгородський, Харківський №1 і №2, Херсонський, Черкаський міські, Опішненський селищний осередки); перелік заальноукраїнських художніх і наукових акцій, співorganizатором яких виступило Українське керамічне товариство; коротку бібліографію про його перший рік діяльності. Зазначено основні рішення Президії і першочергові завдання в діяльності Товариства; викладено різні погляди учасників засідання на роль і завдання друкованого органу Товариства.

- 1.44.44. Пошивайло Олесь. [Пошивайло Ігор. Феноменологія гончарства: Семіотико-етнологічні аспекти. – Опішне: Українське Народознавство, 2000. – 432 с.: іл.] // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.74-78.

Рецензія-передмова до однойменної книги. Гончарство як феномен народної культури лише порівняно недавно стало об'єктом серйозного зацікавлення українських учених. Усе нові й нові дослідження керамологів відкривають досі невідомі аспекти побутування цього унікального явища людської життєдіяльності. Книга «Феноменологія гончарства» сьогодні постає вершинним досягненням не лише вітчизняної, а й світової керамологічної думки, оскільки систематизує, узагальнює й аналізує всі наші попередні знання про традиційне гончарство. Нині це – найповніший у світі корпус матеріалів про символізм, знаковість сприйняття гончарства в різних етнічних культурах. Предметом дослідження є феномен гончарства. Автор аналізує специфічні вияви свідомості гончарних народів, тобто тих етносів, які

витворили самобутню культуру образотворення в глині, непідвладний часові гончарний літопис власного історичного буття, і для яких гончарство, глина стали визначальними категоріями повсякденного побуту, необхідним елементом життєзабезпечення суспільства. Досліджено цілий комплекс світоглядних уявлень народів світу, пов'язаних із глиною, гончарними виробами, гончарем і гончарством у цілому. Звернено увагу на формування своєї української наукової школи етнологічного вивчення гончарства, пов'язаної передовсім із гончарським родом Пошивайлів. Зроблено висновок, що нині в країні з'являється нове покоління науковців, які стажувалися в європейських керамологічних центрах і музеях, мають за собою прадавні гончарські родоводи, не заангажоване побілянауковими інтригами, не пов'язане з псевдонауковою діяльністю.

- 1.45.45. Пошивайло Олесь, Правденко Ольга. Фотоархів Юрія Лащука: Смотрич // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн. 1. – С.338-359.**

2000-го року Національний архів українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному збагатився унікальним скарбом – славетний український керамолог, доктор мистецтвознавства Юрій Лащук (Львів) передав на постійне зберігання свій особистий архів. З цієї нагоди було започатковано опублікування матеріалів з фототеки видатного українського вченого. Зокрема у першій книзі «Української керамології» подано фотографії мисок і тарілок (42 твори), виготовлених від кінця XIX ст. – до початку 1930-х років гончарями одного з найславетніших подільських гончарних осередків – селища Смотрич Хмельницької області.

- 1.46.46. [Пошивайло Олесь. Редакція «УКЖ» запрошує...] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.62.**

Звернення редакції часопису до керівників і викладачів художніх навчальних закладів країни висловити власні міркування щодо проблем гончарного шкільництва в Україні.

- 1.47.47. Пошивайло Олесь. Слов'янський симпозіум кераміки '2001: Програма. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – 24 с.**

Про завдання, загальні положення, умови участі в Слов'янському симпозіумі кераміки '2001, який відбувся впродовж 23 квітня – 30 травня 2001 року в м.Слов'янськ Донецької області. Подано короткі творчі біографії учасників симпозіуму, перелік найголовніших заходів, склад оргкомітету, фотоматеріали про діяльність провідного глинодобувного підприємства України – ЗАТ «А/Т Глини Донбасу», яке виступило ініціатором мистецького форуму.

- 1.48.48. Пошивайло Олесь. Слов'янський симпозіум кераміки '2001: ще один центр творення гончарської культури України? // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.64-98.**

Відтворено основні моменти, пов'язані з підготовкою і проведенням Слов'янського симпозіуму кераміки '2001, що відбувся впродовж 23 квітня – 30 травня 2001 року в м.Слов'янськ Донецької області. Зроблено аналіз перебігу подій і визначено перспективи симпозіумного руху в Україні. Подано список учасників та членів журі, нагород і переможців симпозіуму. Проаналізовано сучасну практику проведення мистецьких симпозіумів кераміки та художній рівень виготовлених на них творів. Автор зазначив, що кожний симпозіум має прогнозувати напрямок розвитку кераміки, визначати пріоритети, розставляти акценти; він також має задавати на майбутнє напрямок руху. Під час обговорення поданих на конкурс творів виникало багато запитань теоретичного плану, які стосувалися «монументального поля» української кераміки. Передовсім, члени журі визначили основні критерії оцінювання монументальних творів, дискутували щодо оцінки конкурсних творів. Зроблено висновок про брак у Слов'янську

творчо-професійного спілкування концептуального характеру, про недоцільність заганяти подібні заходи в прокрустове ложе конкретної теми, про актуальність збереження творів і унеможливлення актів вандалізму щодо них з боку відпочиваючих чи жителів міста, про важливість і спроможність організаторів симпозіуму забезпечити об'єктивне висвітлення подій у засобах масової інформації. Подано деякі міркування про виготовлені твори їхніх авторів та членів журі. Статтю проілюстровано численними фото, що відображають різні моменти симпозіумного життя та майже всі виготовлені твори.

- 1.49.49. Пошивайло Олесь. *Terra incognita українського світу* // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.4-5.

Переднє слово головного редактора нового українського наукового часопису. Охарактеризовано роль глини й кераміки в забезпеченні життєдіяльності людських суспільств. Зроблено висновок, що кераміка – ознака древності кожного народу, вияв його внутрішньої сили, могутності, згуртованості, творчої потенції громадян; символ успадкування й дотримання прадавніх традицій, невимрущості етнокультури. Перший в Україні керамологічний журнал задекларовано як можливість розбудови своєї рідної публічної кафедри, амвону, з високості якого в країні послідовно формуватиметься національний культ гончарства, виховуватиметься шанобливе ставлення громадян Держави до національних святинь, до творчості як основи будь-якого суспільного прогресу. Визначено першочергові завдання часопису.

- 1.50.50. [Пошивайло Олесь]. Українське керамічне товариство // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.361-373.

Подано відомості про статут Українського керамічного товариства, його керівництво та керівні органи, персональний склад наглядової ради, основні профільні секції. Є фото учасників Установчого з'їзду товариства.

- 1.51.51. [Пошивайло Олесь]. Ярослав Славінський // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.96.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях українського художника-кераміста Ярослава Славінського з нагоди його 40-річчя.

- 1.52.52. Правденко Ольга. Унікальний скарб: творча спадщина Юрія Лашука // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.92.

Про передачу на постійне зберігання Національному архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному особистого архіву видатного українського керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лашука (Львів).

- 1.53.53. Семченко Г.Д., Анголенко Л.А., Опрышко И.Н., Старолат Е.Е., Макаренко В.В. Трещиностойкие конструкционные материалы и изделия сложной конфигурации из механоактивированных порошков бескислородных соединений // CERAM-2001: Международная конференция «Передовая керамика – третьему тысячелетию»: Тезисы докладов. – К., 2001. – С.102.

Встановлено, що при використанні елементоорганічних речовин, передовсім спостерігається процес механоактивації твердофазових реакцій у результаті створення активних місць на нових поверхнях порошків, підвищеної дефектності решіток подрібнених порошків, утворення клатратів вуглецю в SiO_2 .

- 1.54.54. Семченко Г.Д., Опрышко И.Н., Шутеева И.Ю., Старолат Е.Е., Анголенко Л.А., Мирошниченко К.В. Создание углеродной системы в гелях из этилсиликата в технологических процессах керамики и огнеупоров // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2001. – №19. – С.23-26.

Встановлено шляхи утворення вуглецевої системи в кремнеземному каркасі з гелевого кластеру та її використання для синтезу заданих безкисневих сполук.

- 1.55.55. Спільник Вікторія. Гончарське видавництво України: нові конкурси і чергові нагороди // *Український керамологічний журнал*. – 2001. – №2. – С.110.
Про видавництво «Українське Народнознавство», що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному; про його участь 2001 року в престижних українських конкурсах книги: Всеукраїнському конкурсі «Мистецтво книги України», III Міжнародній книжковій виставці-ярмарку «Книжковий сад-2001», конкурсі «Краща книга на рубежі нового тисячоліття».
- 1.56.56. Троцька Валентина. Дослідження гончарних горнів у Опішному // *Український керамологічний журнал*. – 2001. – №2. – С.40-43.
Про результати дослідження гончарних горнів кінця XVIII – першої третини XX ст., проведених археологічною експедицією Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному на території Опішненської селищної ради Зінківського району Полтавської області впродовж 1996–1999 років. Подано опис досліджених об'єктів, коротку характеристику знайдених матеріалів.
- 1.57.57. Троцька В.І. Колекція матеріалів роменської культури із фондів ДМЗУГ // *Археологічний літопис Лівобережної України*. – 2001. – №1. – С.115-116.
Про дослідження пам'яток роменської культури на території Дніпровського Лісостепового Лівобережжя. У результаті цих досліджень зібрано значну кількість археологічних матеріалів, які зберігаються у фондах Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано опис пам'яток та археологічних матеріалів з басейнів рік Сули, Псла та Ворскли, віднайдених поблизу с.Глинськ Роменського району Сумської області (розвідки Анатолія Гейка), с.Свиридівка Лохвицького та с.Городище Чорнухинського районів (розкопки та розвідки Юрія Болтрика, Володимира Білозора, Володимира Приймака, Анатолія Гейка), с.Броварки Гадяцького району (розвідки Анатолія Гейка та Петра Гавриша), на Опішненському городищі Зінківського району (розвідки Валентини Троцької, Анатолія Гейка) Полтавської області.
- 1.58.58. Троцька В.І., Гейко А.В. Меч скіфського часу із с. Карабазівки // *Археологічний літопис Лівобережної України (Матеріали 5-го регіонального науково-практичного семінару «Охорона та дослідження пам'яток археології»)*. – 2001. – №2. – С.81.
Подано опис і малюнок меча-акінака скіфської доби, випадково знайденого в с.Карабазівка Зінківського району Полтавської області.
- 1.59.59. Троцька Валентина. Таврований давньоруський посуд // *Український керамологічний журнал*. – 2001. – №1. – С.74-75.
Про історіографію вивчення тавр на давньоруському посуді та особливості історичної традиції таврування глиняних виробів гончарями давньоруської доби.
- 1.60.60. Чопенко Н. [Кераміка в Україні: Журнал-каталог] // *Український керамологічний журнал*. – 2001. – №2. – С.154-155.
Огляд нового інформаційно-аналітичного журналу з проблем кераміки. Зазначено його тематичне спрямування, основні розділи, структуру подання матеріалів.
- 1.61.61. Чопенко Н. [Семченко Г.Д. Конструкционная керамика и огнеупоры. – Харьков: Штрих, 2000. – 304 с.: илл.] // *Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народнознавство, 2001. – Вип.2. – С.69-72.*
Огляд книги доктора технічних наук, професора Галини Дмитрівни Семченко. Подано аналіз десяти розділів цього науково-інформаційного видання; з'ясовано наукове значення книги.
- 1.62.62. Щербань А.Л. Особливості розташування пам'яток VIII–III ст. до н.е. поблизу Диканьки // *Проблеми історії та археології України: Матеріали міжнародної наукової конференції*. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, 2001. – С.51-52.

Проаналізовано особливості розташування археологічних пам'яток VIII–III ст. до н.е. поблизу селища Диканька, більшість з яких відкрито автором. Виявлено, що значну частину з них розташовано вздовж однієї умовної лінії. Висловлено припущення, що це може бути стародавня дорога.

- 1.63.63. Щербань Анатолій. Класифікація кружал і важків VIII–III ст. до н.е. з лісостепу України // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.14-16.**

Подано авторську класифікацію глиняних кружал і важків, які використовувало населення лісостепової зони України у VIII–III ст. до н.е. За формою осевого перетину виокремлено дев'ять класів кружал. Звернено увагу на необхідність виділення серед кружалоподібних виробів важків, «ворворок», застібок.

2002

- 2.64.1. Андрієць Ярослав. Опішне відкриває молоді таланти // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.110-111.**

Про молодого мистця-кераміста Василя Курту – уродженця села Зняцеве на Закарпатті, викладача образотворчого мистецтва Колегіуму мистецтв у Опішному – та його участь у II Національному симпозіумі гончарства «Опішне-2001».

- 2.65.2. Андрушенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Бібліотечний вісник. – 2002. – №5. – С.23, 49.**

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.66.3. Андрушенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Голос Зіньківщини. – 2002. – №78. – 28 вересня. – С.2.**

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.67.4. Андрушенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Культура і життя. – 2002. – №34. – 25 вересня. – С.1.**

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.68.5. Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник. – Опішне, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.157-158.**

Подано огляд щорічника, зокрема зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

- 2.69.6. [Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – 136 с.: іл.**

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2001-го року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, короткий бібліографічний покажчик про медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, добірку екслібрисів роботи Анни Терехової, список добродійників.

- 2.70.7. Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.99-100.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 2.71.8. Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.158-159.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 2.72.9. Андрущенко Оксана. «З глини постали – в глину підемо...» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.88-92.

Про творчий шлях відомих ужгородських художників-керамістів – Мирослави Росул та Вячеслава Віньковського. Подано фото художників за роботою та їх глиняних скульптур.

- 2.73.10. Андрущенко Оксана, Павленко Раїса. Медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України (коротка бібліографія публікацій) // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.115-117.

Про використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України.

- 2.74.11. Гирман Ольга. Тяжіння опішненської глини // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.73-75.

Про II Національний симпозіум гончарства «Опішне-2001», який відбувся на Полтавщині в липні 2001 року під патронатом Президента України і Верховної Ради України, зокрема, про творчість одного із його учасників: художника-кераміста з Ялти Миколи Вакулєнка. Подано фото мистця та його робіт.

- 2.75.12. Гирман Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – 480 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.157.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 2.76.13. Городнича Юлія. Гідне майбутнє гончарської справи // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.112-113.
Про практиканта II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», студента Львівської академії мистецтв Михайла Дідківського. Подано фото талановитого мистця за роботою.
- 2.77.14. Городнича Юлія. Трипільська Оранта // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.96-97.
Про творчість київського мистця-кераміста Володимира Онищенка, зокрема про його монументальну скульптуру «Оранта» (2001). Подано фото мистця.
- 2.78.15. Гурин Людмила. Спростити все, що спрощується // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.98-99.
Про життєвий і творчий шлях учасниці II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», московської художниці-керамістки українського походження Ольги Татаринцевої. Зроблено висновок, що мисткиня руками й головою робить українську художню кераміку в Росії й творитиме її будь-де, бо за народженням, за покликанням, за сутністю своєю вона всюди залишається українкою. Подано фото мисткині.
- 2.79.16. Гурин Людмила. Субстанція життя в стилі Радька // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.98-100, 44-49.
Про творчість мистця-кераміста Сергія Радька та про його персональну виставку, яка експонувалася впродовж 20.09 – 01.10.2002 року в галереї «Триптих», що на Андріївському узвозі в Києві. Подано фото автора та його робіт з виставки.
- 2.80.17. Карунна Ольга. [Крутенко Наталія. Розповіді про кераміку. – К.: Либідь, 2002. – 252 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.151-152.
Подано огляд книги київського мистецтвознавця й художника-кераміста Наталії Крутенко, в якій мова йде про захоплюючий світ кераміки та її значення в житті людей. Окремі розділи присвячено українському гончарству, минулому світової і вітчизняної кераміки, історії фарфору. Подано систематизовані рекомендації щодо практичного опанування гончарного мистецтва.
- 2.81.18. Карунна Ольга. [Микола Вакуленко: Альбом. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – 72 с., іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.143-144.
Про альбом заслуженого майстра народної творчості України Миколи Вакуленка з Ялти, в якому представлено теракотові твори мистця.
- 2.82.19. Карунна Ольга. [Нога Олесь. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940). – Львів: НВФ «Українські технології», 2001. – 392 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.93-94.
Огляд книги наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства, керамолога Олесь Ноги. Коротко подано характеристику кожного розділу.
- 2.83.20. Карунна Ольга. [Нога Олесь. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940). – Львів: НВФ «Українські технології», 2001. – 392 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.159-160.
Огляд книги наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства, керамолога Олесь Ноги. Коротко подано характеристику кожного розділу.
- 2.84.21. Карунна Ольга. [Рижов С.М., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції. – К.: Тов «КОЛО-РА», 2001. – Ч.1. – 237 с.: іл.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий

щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.95-96.

Огляд монографії авторів, зазначених у назві. Проаналізовано розділи роботи, в яких публікуються матеріали досліджень кераміки трипільської культури, бронзової доби, черняхівської культури.

- 2.85.22. Карунна Ольга. [Рижов С.М., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції. – К.: Тов «КОЛО-РА», 2001. – Ч.1. – 237 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.160.

Огляд монографії авторів, зазначених у назві. Проаналізовано розділи роботи, в яких публікуються матеріали досліджень кераміки трипільської культури, бронзової доби, черняхівської культури.

- 2.86.23. Карунна Ольга. [Туровский Е.Я., Николаенко М.Ю., Горячук В.Н., Ладюков И.В. Древние амфоры в Северном Причерноморье: Справочник-определитель. – К.: Древний мир, 2001. – 128 с.: илл. – (Археология и история Северного Причерноморья в древности; Вып.1)] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.98-99.

Про видання, в якому подано основні відомі в Північному Причорномор'ї типи гостроденцевих амфор від архайчної епохи до римського часу (VI ст. до н.е. – III ст. н.е.).

- 2.87.24. Карунна Ольга. [Туровский Е.Я., Николаенко М.Ю., Горячук В.Н., Ладюков И.В. Древние амфоры в Северном Причерноморье: Справочник-определитель. – К.: Древний мир, 2001. – 128 с.: илл. – (Археология и история Северного Причерноморья в древности; Вып.1)] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.158.

Про видання, в якому подано основні відомі в Північному Причорномор'ї типи гостроденцевих амфор від архайчної епохи до римського часу (VI ст. до н.е. – III ст. н.е.).

- 2.88.25. Карунна Ольга. Фантазія в глині // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.86-87.

Про творчість представника молодшої генерації керамістів, мистця з Полтави Миколи Пасічного. Подано фото майстра за роботою.

- 2.89.26. Литвиненко С. З гончарської лексики східно-степових говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – 2002. – №4. – С.146-148.

Проаналізовано назви гончарних виробів, що побутували на території Краснодарського та Біловодського районів Луганської області. З дослідження випливає, що назви посуду є спільними для обох районів. Зрідка ця спільність порушується лише деякими фонетичними й морфологічними особливостями.

- 2.90.27. Литвиненко Світлана. Всеукраїнські семінари «Актуальні питання української лінгвогеографії» та «Актуальні проблеми української діалектології» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.152-153.

Подано інформацію про два семінари, присвячені мовознавчим питанням, зокрема з діалектології та лінгвогеографії. Розповідається про роботу секцій «Ареалогія», «Фонетика. Граматика», «Лексикологія. Лексикографія» та «Фразеологія». Подано перелік учасників та їх доповідей, у тому числі присвячених і гончарній лексичі.

- 2.91.28. Литвиненко Світлана. Гончарська лексика як об'єкт лексикографічного опису // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.86-87.

Подано огляд словників, які містять гончарну лексику, зокрема словників Віктора Василенка («Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии») та Олеса Пошивайла («Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)').

- 2.92.29. Литвиненко Світлана. «Діалектна лексикографія» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.113-114.

Повідомлення про засідання «Діалектна лексикографія» семінару «Актуальні проблеми української діалектології», який проводився в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (м.Львів) 5-6 липня 2002 року. Подано перелік учасників та їх доповідей, у тому числі присвячених і гончарній лексиці.

- 2.93.30. Литвиненко Світлана. До історії деяких гончарських термінів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.23-24.

З'ясовано етимологію кількох гончарних термінів. Зазначено, що в процесі історичного розвитку окремі номени гончарної лексики зазнали докорінних змін семантики, а деякі, зберігаючи попереднє значення, набули інших семантичних ознак.

- 2.94.31. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №29. – 5 березня. – С.8.

Подано деякі факти з діяльності на Луганищині гончарної кустарно-промислової школи (за спогадами Лідії Трегубової, Віри Лагути та Уляни Артюшенко – колишніх учениць цього закладу).

- 2.95.32. Литвиненко Світлана. Подружжя талановитих мистців // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.93-95.

Про враження автора від творів художників-керамістів із Запоріжжя – Сергія та Лілії Береженків, учасників симпозіумів гончарства, що відбулися в Опішному впродовж 2000–2001 років. Подано деякі факти з біографії мистців, їх бачення навколишнього світу, концепції їх симпозіумних робіт.

- 2.96.33. Метка Л.О. Глина та глиняні вироби в традиційній обрядовості українців // Археологія та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження: Збірка наукових праць. – Одеса: Одеський національний університет, 2002. – Т.3. – С.263-264.

Про обряди та звичаї українців, пов'язані з використанням глини та глиняних виробів під час родинних (хрестини, весілля, поховання) та календарних (Водохреще, Великдень, Петрівка) свят. Про народні вірування та уявлення щодо застосування глини та виробів з неї під час вибору місця для будівництва хати та влаштування колодязя, забезпечення охорони домашнього вогнища, впливу на урожай, а також їх використання в народній медицині, замовляннях та ворожінні.

- 2.97.34. Метка Людмила. Гончар з Литвинівки // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №51. – 27 квітня. – С.8.

Про гончаря Григорія Романовича Сергієнка із села Литвинівка Біловодського району Луганської області. Спогадами про батька поділилася дочка, Лідія Григорівна Сергієнко. Вона зберегла вироби батька й подарувала їх Національному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному. Подано фото гончаря Григорія Сергієнка (початок XX ст.) та дочки майстра – Лідії Сергієнко – з виробами батька (2001).

- 2.98.35. Метка Людмила. Гончарство Луганищини (за матеріалами етнографічної експедиції) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.21-28.

Подано коротку історіографію вивчення теми. На основі літературних та архівних джерел, документальних свідчень та матеріалів керамологічної експедиції 2001 року відтворено технологічний процес виготовлення глиняних виробів у гончарних осередках Луганищини (Євсуг, Литвинівка, Брусівка, Макарів Яр (нині Пархоменко) у період кінця XIX – першої половини XX ст. Систематизовано відомості про заходи органів місцевого самоврядування 1910-х років, які мали сприяти вивченню та розвитку гончарства в регіоні, а також подано відомості про заснування в 1927 році гончарної профтехшколи в с.Макарів Яр. Статтю проілюстровано фотографіями, зробленими авторкою під час польових експедицій.

- 2.99.36. Метка Людмила. Економічне становище опішненських гончарів наприкінці XIX – на початку XX століття // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.10-16.

Про основні проблеми життя (безземелля та малоземелля, скрутні побутові умови, професійні захворювання, висока смертність) та праці (повільний прогрес у технології виробництва, конкуренція, залежність від скупників-лихварів) опішненських гончарів-кустарів наприкінці XIX – на початку XX ст. Про державні заходи того часу, спрямовані на поліпшення в справі вивчення й розвитку кустарних промислів, покращення побутових умов життя гончарів.

- 2.100.37. Метка Людмила. Євсузькі гончарі // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №23-24. – 23 лютого. – С.13.

Про один із гончарних осередків Луганищини – с.Євсуг. Подано імена майстрів, творчість яких пов'язана з цим осередком, фото гончарних виробів Луганищини в експозиції Луганського обласного краєзнавчого музею.

- 2.101.38. Метка Людмила. Молода генерація опішненських майстрів: розвиток традицій чи їх заперечення? // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.370-376.

Про творчість молодого покоління опішненських гончарів: подружжя Івана та Валентини Лобойченків, Дмитра та Любові Громових, Олександра Шкурпели, Ніни Дубинки та Миколи Варванського, які успадкували та розвивають традиції корифеїв українського гончарства. Порушено проблеми творчої молоді Опішного (відсутність місцевої організації, яка б сприяла розвитку традицій місцевого гончарства, школи передачі досвіду, невизначеність правового статусу майстрів-надомників). Запропоновано деякі шляхи вирішення означених проблем (створення молодіжної організації майстрів; розробка досконалої системи морального та матеріального стимулювання, системи підготовки кадрів; організація творчого процесу молодих гончарів та художників-керамістів).

- 2.102.39. Метка Людмила. Олександра Селюченко (06.V.1921 – 23.VI.1987) // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.113-114.

Про життєвий і творчий шлях славетної гончарки, члена Спілки художників України, заслуженого майстра народної творчості України з Опішного Олександри Селюченко з нагоди 80-річчя від дня її народження (початок творчого шляху, навчання в гончарній школі, робота на заводі «Художній керамік», перші творчі успіхи, участь у мистецьких виставках, а також про заснування після смерті мисткині, в її садибі в Опішному, Меморіального музею-садиби, де в недоторканному вигляді зберігаються інтер'єр житла, предмети побуту та твору.

- 2.103.40. Метка Людмила. Проблеми та перспективи розвитку гончарства в Опішному (з досвіду навчально-виробничої гончарської майстерні) // Сучасне народне мистецтво України: теорія і реальність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів: Українська технологія, 2002. – С.22-23.

Про причини занепаду гончарного промислу в одному з найбільших осередків гончарства України – Опішному, припинення роботи місцевих гончарних заводів та відсутність спеціалізованого навчального закладу, де б відбувалася підготовка кадрів для гончарного промислу. Йдеться також про перспективу розвитку місцевого гончарства, пов'язану з діяльністю заснованої на базі Колегіуму мистецтв у Опішному навчально-виробничої гончарної майстерні. Подано інформацію про успіхи творчих працівників майстерні на II Всеукраїнському гончарському фестивалі в Опішному, про експонування їхніх робіт у виставкових залах Центру розвитку духовної культури Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.104.41. Метка Людмила. Провідні гончарні осередки Луганщини першої половини ХХ століття // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.23-29; 35-39.
 Про керамологічну експедицію в Луганщину (квітень 2002), у результаті якої докладно описано технологічний процес виготовлення глиняних виробів у таких гончарних осередках, як Євсуг, Бутківка, Брусівка, Литвинівка. Окреслено особливості місцевих форм та назв виробів, а також основних гончарних інструментів. Подано інформацію про побутові умови життя та праці кустарів, список основних гончарних осередків регіону першої половини ХХ ст., унікальні записи-інтерв'ю з місцевими гончарями та членами їх родин. Статтю проілюстровано фотографіями виробів гончарів Луганщини.
- 2.105.42. Метка Людмила. Росте молода зміна // Голос Зіньківщини. – 2002. – №43. – 28 листопада. – С.2.
 Про розвиток місцевих гончарних традицій корифеями опішенського гончарства ХХ ст. та молодим поколінням гончарів Опішного. Зазначено основні творчі проблеми молодих мистців, окреслено перспективи розвитку гончарства в Опішному.
- 2.106.43. Метка Людмила. Складна простота Лариси Антонової // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.108-109.
 Про учасницю II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», художницю-керамістку з Харкова Ларису Антонову. Подано фото мисткині біля своєї скульптури.
- 2.107.44. Міщанин В. Котельва – гончарний осередок на порубіжжі Лівобережної і Слобідської України // Духовна культура в інформаційному суспільстві: 24-25 січня: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – Харків: ХДАК, 2002. – С.74-76.
 Про порубіжний гончарний осередок – містечко Котельва Полтавської області. Про економічні зв'язки котелевських гончарів з гончарями Глинського, Хижняківки, Лазьків. Зазначено імена майстрів, які працювали в Котельві у 1920-х – 1930-х роках.
- 2.108.45. Міщанин В. Хижняківка збирає земляків // Голос Зіньківщини. – 2002. – №60. – 27 липня. – С.4.
 Про запрошення на чергову щорічну зустріч безруківців і хижняківців, яка з 1998 року проводиться в колишньому гончарному осередку Полтавщини – хуторі Хижняківка Зіньківського району Полтавської області. Повідомляється про вихід у світ книги про історію хуторів Безруки і Хижняківка, написану автором статті.
- 2.109.456. Міщанин В. Ювілей талановитого земляка // Голос Зіньківщини. – 2002. – №13. – 13 лютого. – С.4.
 Про відомого українського різьбяр Василя Степановича Гарбуза, уродженця села Малі Будища Зіньківського району Полтавської області. Згадано місця його навчання, роботи, виставки, в яких він брав участь, та отримані відзнаки.
- 2.110.47. Міщанин Віктор. Глина в народному гончарстві Полтавщини: Звичаї видобування та побутового застосування // Археологія та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження. Збірка наукових праць. – Одеса: Друк, 2002. – Т.3. – С.265-266.
 Про місця та способи видобування глини гончарями в малих осередках Опішенського гончарного району Полтавської області – Глинському, Хижняківці, Лазьках, Малих Будищах, Старих Млинах. Подано унікальний опис промислового видобування глини в Лазьках у 1870-х роках. Описано звичаї, пов'язані з видобуванням глини. Оpubліковано імена гончарів, котрі отримали каліцтво чи загинули під час копання глини.
- 2.111.48. Міщанин Віктор. День хутора Хижняківки // Село полтавське. – Полтава, 2002. – №29. – 19 липня. – С.3.
 Про запрошення на ювілейну, п'яту, зустріч хуторян – безруківців і хижняківців, яка відбулася в колишньому гончарному осередку – хуторі Хижняківка Зіньківського району Полтавської області – 3 серпня 2002 року.

- 2.112.49. Міщанин Віктор. Корифей малобудищанського гончарства // Голос Зіньківщини. – 2002. – №100. – 14 грудня. – С.2.

Про життєвий і творчий шлях славетного малобудищанського гончаря кінця XIX – початку XX ст. Павла Івановича Пічки та його синів – Івана, Мефодія і Якова. Подано спогади земляків про цю гончарську династію та свідчення відомого керамолога Івана Зарецького, якому довелося зустрічатися з майстром 1893 року.

- 2.113.50. Міщанин Віктор. Котельва – гончарний осередок на порубіжжі Лівобережної і Слобідської України // Народна трибуна. – Котельва, 2002. – №53-54. – С.6.

Про історію розвитку гончарного промислу в слободі, а згодом – містечку Котельва на Полтавщині. Подано місця та способи збуту місцевого посуду. Зазначено, що основним постачальником глини для котелевських гончарів було с.Лазьки. Опубліковано імена місцевих майстрів першої третини XX ст.

- 2.114.51. Міщанин Віктор. Майстер різьблення // Шлях перемоги. – К., 2002. – №6. – 31 січня – 6 лютого. – С.11.

Про життєвий і творчий шлях відомого українського різьбляра, заслуженого майстра народної творчості України Василя Степановича Гарбуза, уродженця села Малі Будища Зіньківського району Полтавської області.

- 2.115.52. Міщанин Віктор. Село Глинське // Голос Зіньківщини. – 2002. – №76. – 21 вересня. – С.2; №77. – 25 вересня. – С.2-3; №78. – 28 вересня. – С.2.

Про історію гончарного осередку – села Глинське Зіньківського району Полтавської області. У селі та його околицях збереглися городища, де можна віднайти уламки глиняних виробів скіфської епохи, роменської та давньоруської культур. Про заняття жителів кустарними промислами, у тому числі й гончарством.

- 2.116.53. Міщанин Віктор. Село Малі Будища // Голос Зіньківщини. – 2002. – №55. – 10 липня. – С.3; №56. – 13 липня. – С.2; №57. – 17 липня. – С.3; №59. – 24 липня. – С.2; №61. – 31 липня. – С.3; №63. – 7 серпня. – С.3; №65. – 14 серпня. – С.3.

Про історію села Малі Будища Зіньківського району Полтавської області. Згадано відомого малобудищанського гончаря Івана Андрійовича Герасименка; маювальницю Опішненського заводу «Художній керамік» 1920-х – 1960-х років, уродженку Малих Будищ Мотрону Савієну Назарчук (Кашу); гончарів – Павла Івановича Пічку та його синів Якова, Мефодія, Івана, а також Адама Герасименка і його сина Івана. Подано спогади малобудищанського гончаря Андрія Никифоровича Герасименка про розвиток гончарства в Зіньківському повіті. Відтворено життєпис малобудищанського гончаря Лаврентія Андрійовича Онищенка, розстріляного під час репресій 1930-х років.

- 2.117.54. Міщанин Віктор. Спогади про гончарство з вуст вишивальниці // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.80-84.

Спогади народного майстра, вишивальниці, уродженки с.Малі Будища Зіньківського району Полтавської області Віри Феодосіївни Мордіної (дівоче прізвище – Зубенко) про місцеве гончарство. Подано фото мисткині. Згадано малобудищанських гончарів Хому Сакуна, Марка Фесика, Івана Капиніса, Шулика, М'якоступа та хижняківського – Матвія Жадана.

- 2.118.55. Міщанин Віктор. Сторінки з історії гончарського роду Пічок (до 150-річчя з дня народження Павла Пічки – корифея малобудищанського гончарства) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.110-121.

Про відомого гончаря кінця XIX – початку XX ст. Павла Івановича Пічку із с.Малі Будища Зіньківського району Полтавської області та його родину. Подано родинні фото та репринти архівних документів. Згадано гончарів – Івана Пічку, Мефодія Пічку, Якова Пічку, Михайла Пічку, Івана Білика, художника-кераміста Петра Кононенка, маювальниць – Зінаїду Линник, Мотрону Назарчук.

Про життєвий і творчий шлях українського керамолога Якова Омеляновича Риженка. Під його керівництвом у другій половині 1920-х років проводилося комплексне дослідження тогочасного Опішнянського району, учасники якого значну увагу звертали на дослідження кустарного гончарного виробництва, налагодження роботи гончарної школи в Опішному. Подано матеріали з кримінальної справи вченого, репресованого на початку 1930-х років.

- 2.127.64. Мотрій Валентина. Міжнародний творчий практикум художників-керамістів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.29-32.**

Про поліфункціональну художню акцію, спрямовану на пошкваллення процесу розвитку сучасного мистецтва кераміки – Міжнародний творчий практикум художників-керамістів, який проводився в Опішному в червні-серпні 2001 року, у рамках II Національного симпозіуму гончарства «Опішне–2001». Зазначено учасників практикуму, конкурсні номінації, охарактеризовано окремі твори. Подано враження мистців про симпозіум, фото учасників.

- 2.128.65. Мотрій Валентина. [Симпозіум кераміки 2001: Каталог. – Б. м.: б. вид-ва, без року. – 24 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.96-97.**

Огляд каталога Слов'янського симпозіуму кераміки '2001, що відбувся впродовж 23.04 – 30.05.2001 року в м.Слов'янськ Донецької області. Подано основні відомості про симпозіум. Звернено увагу на недоліки каталога.

- 2.129.66. Мотрій Валентина. [Симпозіум кераміки 2001: Каталог. – Б. м.: б. вид-ва, без року. – 24 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.153-154.**

Огляд каталога Слов'янського симпозіуму кераміки '2001, що відбувся впродовж 23.04 – 30.05.2001 року в м.Слов'янськ Донецької області. Подано основні відомості про симпозіум. Звернено увагу на недоліки каталога.

- 2.130.67. Немец Ігор. Матеріалознавчі аспекти в розвитку художніх промислів і викладанні технічних дисциплін // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.296-300.**

Зроблено матеріалознавчий аналіз речовин, які застосовуються у виробництві художньої кераміки. Запропоновано науково обґрунтовані напрямки вдосконалення окремих технологічних операцій для випуску високоякісних виробів художніх промислів і виробництва. Викладено стратегію підготовки спеціалістів-матеріалознавців і зміст дисципліни «матеріалознавство» в навчальних закладах.

- 2.131.68. Немец Ігор. Механохімічний синтез колоїдних силікатів – термінал малоенергоємних виробництв вогнетривів і будматеріалів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.25-33.**

Представлено технологічні процеси виробництва нових кремнієвмісних матеріалів, що застосовуються в усіх галузях народного господарства і соціальної сфери. Проаналізовано праці, присвячені дослідженню створення та застосування вогнетривів – надтвердих та надміцних матеріалів будівельного призначення.

- 2.132.69. Овчаренко Людмила. II Всеукраїнський гончарський фестиваль // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.38-48.**

Порушено проблему національного художнього виховання в Україні. На прикладі I та II Всеукраїнських гончарських фестивалів (Опішне; 2000, 2001) показано один із шляхів, спрямованих на вирішення зазначеної проблеми; здійснено порівняльний аналіз складу учасників, номінацій та конкурсних робіт; висвітлено найважливіші заходи фестивалю та визначено роль мистецьких дитячих форумів у творенні культурної політики держави.

- 2.133.70. Овчаренко Людмила. Заручена з мистецтвом // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.76-79.
Про життєвий і творчий шлях вихованки Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи Лідії Петрівни Трегубової (02.12.1911 – 01.05.2000) та її сестри – Олександри Петрівни (1917 р.н.).
- 2.134.71. Овчаренко Людмила. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.56-67.
Уперше з'ясовано передумови відкриття та основні напрямки діяльності, склад учнів і вчителів Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935); проаналізовано навчальні плани, програми й кошториси школи; досліджено причини ліквідації єдиного в Луганщині гончарного закладу; визначено його вплив на гончарний промисел краю.
- 2.135.72. Овчаренко Людмила. Про Міжнародну науково-практичну конференцію «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?» // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.42.
Про Міжнародну науково-практичну конференцію «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?», яка відбулася в рамках II Національного симпозіуму гончарства «Опішне–2001» (мета, секції, найголовніші заходи, висновки).
- 2.136.73. Овчаренко Людмила. Роль губернських земств у відродженні визначних центрів народної художньої культури українців // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.362-366.
Про важливість збереження спадкоємності гончарних традицій, форми передачі професійної майстерності в середовищі гончарів другої половини XIX – початку XX ст. Проаналізовано зусилля земств, спрямовані на розвиток гончарного шкільництва в Україні, визначено недоліки в діяльності гончарних шкіл і майстерень. Про сучасний стан народних художніх промислів в Україні та необхідність розробки Національної програми підтримки осередків народного мистецтва.
- 2.137.74. Овчаренко Людмила. Сучасна кераміка – матеріал безмежних можливостей // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.82-85.
Про творчість художників-керамістів Олега та Ольги Татаринцевих (Москва, Російська Федерація), їх участь у II Національному симпозіумі гончарства «Опішне–2001».
- 2.138.75. Панасюк Галина. Гончарській Книгозбірні України – 15 років // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.109-114.
Про історію заснування та розгортання діяльності Гончарської книгозбірні України – республіканської спеціалізованої бібліотеки з проблем гончарства України та інших країн, яка є науково-дослідницьким, інформаційним центром Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано фото деяких книг та працівників Книгозбірні.
- 2.139.76. Панасюк Галина. Гончарській Книгозбірні України – 15 років // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.138-142.
Про історію заснування та розгортання діяльності Гончарської книгозбірні України – республіканської спеціалізованої бібліотеки з проблем гончарства України та інших країн, яка є науково-дослідницьким, інформаційним центром Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано фото деяких книг та працівників Книгозбірні.

- 2.140.77. Панасюк Галина. «Кераміка – це те, що залишається, коли вже нічого не лишається» // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №1. – С.105-107.
Про учасницю II Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2001», художницю-керамістку зі Львова Тетяну Павлишин. Подано фото мисткині та її роботи «Струнка тополя хоче стати птахом».
- 2.141.78. Панасюк Галина. Магнетизм опішненської землі // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №1. – С.100-102.
Про представницю львівської школи художньої кераміки, члена Національної спілки художників України Тетяну Потапенко. Подано фото мисткині за роботою та її монументальної глиняної скульптури «Човен касу».
- 2.142.79. Панасюк Галина. [Міщанин Віктор. Хутори ви мої, хутори... Минуле та сьогодення хуторів Безруки і Хижняківка. – Полтава: «Верстка», 2002. – 400 с.; 250 іл.] // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №4. – С.144-145.
Подано огляд книги, в якій на основі архівних матеріалів, особистих пошуків і вражень автор висвітлює розвиток гончарних хуторів Безруки і Хижняківка Зіньківського району Полтавської області.
- 2.143.80. Пошивайло Олесь. [Антологія альтернативної української поезії зміни епох: друга половина 80-х – початок 90-х років. – Харків: Майдан, 2001. – 188 с.; іл.] // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №4. – С.145-146.
Про поетичну збірку, упорядники якої дуже вдало поєднали поезію слова й поезію глини, використавши для художнього оформлення книги гончарні твори художника-кераміста Петра Мося. Несподівані поетичні образи, втілені в слові і в графіці побудови віршів, немовби ще й виплілюються-закарбовуються в глині. Долучивши Петра Мося до співавторства в антології «поетичного екстриму», її упорядники освідчилися мистцю в прихильності до його філософії життя і водночас продовжили традицію збагачення літературних текстів суголосими творами українських художників-керамістів.
- 2.144.81. Пошивайло Олесь. Велич і трагедія Гавареччини // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №4. – С.52-67.
Фоторепортаж про сучасний украї занедбаний стан відомого гончарного осередку Львівщини – села Гавареччина Золочівського району, підготовлений за матеріалами керамологічної експедиції до поселення 18.11.2001 року. Сучасні кольорові фото доповнено чорно-білими знімками 1980-х років, на яких зображено гаварецьких гончарів Мар'яна і Володимира Бакусевиців.
- 2.145.82. Пошивайло Олесь. [Відгук на кандидатську дисертацію Олега Слободяна «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття. (Історія, типологія, художні особливості, майстри)»] // *Українська керамологія: Національний науковий щорічник*. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.330-335.
Про досягнення й недоліки кандидатської дисертації Олега Слободяна «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття. (Історія, типологія, художні особливості, майстри)», захист якої відбувся 16.11.2001 року у Львівській академії мистецтв. Зазначено, що праця важлива, насамперед, конкретикою, аналізом особливостей історичного розвитку та художніх здобутків одного з найбільш відомих центрів гончарства України – містечка Пістинь Косівського району Івано-Франківської області. Проаналізовано головні положення наукової праці, відзначено недоліки, з-поміж яких такі: перебільшення ролі Пістиня в загальноєвропейській гончарній культурі, претензія автора дисертації на першість у дослідженні лише одного гончарного осередку, термінологічна невідповідність; хаотичність подачі персоналії гончарів; атрибутивні, хронологічні та інші опуси.

- 2.146.83. Пошивайло Олесь. Гавареччина Ярослава Славінського // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.82-85.

Інтерв'ю з відомим українським художником-керамістом, одним із подвижників відродження славетного гончарного осередку – села Гавареччина Золочівського району Львівської області – Ярославом Славінським. Про історію захоплення Ярослава Славінського гончарством і малюванням, проживання в Гавареччині і спроби створення там своєрідного заповідника гончарства, перешкоди з боку місцевої влади й крах усіх сподівань.

- 2.147.84. Пошивайло Олесь. Глина – альфа і омега... // Зоря Полтавщини. – 2002. – №77-78. – 17 травня. – С.3.

Про родовід та професійне становлення Олесь Пошивайла, заснування домашнього музею гончарства, Пошивайлівську традицію етнологічних студій гончарства, перетворення містечка Опішне Зінківського району Полтавської області у Всеукраїнський центр дослідження, збереження та популяризації гончарної спадщини України.

- 2.148.85. Пошивайло Олесь. Гончарні осередки України: від zenіту до заходу // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.3-8.

Про основні тенденції розвитку гончарства від кінця XIX – до початку XX ст. Стверджується, що межа XIX–XX ст. стала піком у розвитку народного гончарства в Україні. Одночасно наприкінці XIX ст. з'явилися перші відомості про спад гончарного виробництва і тенденцію до його занепаду. Більшість гончарних осередків припинили своє існування до початку 1950-х років. Традиційне гончарство поступово випадало з контексту економічних реформ і економічного поступу в цілому. Об'єктивному занепаду гончарства не змогли протистояти й численні земські ініціативи. У 1920-х роках ознаки прогресуючого занепаду ремесла вже чітко усвідомлювалися і в середовищі гончарів. Деградація традиційного гончарства в його поодиноких родових об'єктах триває й донині. Зазначено, що за російського панування в Україні реальний стан художніх ремесел і промислів фальсифікувався, у тоталітарному суспільстві було накладено табу на об'єктивний аналіз національних закономірностей розвитку народної художньої культури. Советські стереотипи про уявне відродження гончарства ще й донині живуть у середовищі творчої еліти. Зроблено висновок, що занепад і відмирання давніх осередків народного гончарювання – європейська закономірність XX ст.; у новітніх економічних умовах воно втратило підґрунтя для подальшого сталого розвитку в старих організаційних формах. Невдовзі не доведеться говорити про сучасні осередки народного гончарства: тільки окремі з них, зусиллями творчої інтелігенції і за підтримки держави, розвиватимуться як центри гончарної культури України.

- 2.149.86. Пошивайло Олесь. Гончарська бібліографія 2001-го року // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.4-6.

Про актуальність та основні принципи укладання 3-го випуску унікального національного наукового щорічника. Окрім публікацій в Україні 2001 року та додатку публікацій 2000 року про гончарство, кераміку, керамологію, він також містить огляди деяких керамологічних видань, статті про «гончарні» екслібриси Анни Терехової, про 15-річчя Гончарської книгозбірні України; коротку бібліографію публікацій на тему «Медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України» та іншу важливу бібліографічну інформацію.

- 2.150.87. Пошивайло Олесь. «Гончарські» екслібриси Анни Терехової // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.104-108.

Про екслібриси для Гончарської книгозбірні України, створені студенткою Львівської академії мистецтв Анною Тереховою 2002 року під час літньої практики на базі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. За 15-літню історію республіканської спеціалізованої бібліотеки з проблем українського та світового гончарства – це перша колекція екслібрисів, присвячених її книжковим зібранням. В основу більшості книжкових знаків покладено твори кераміки, до певної міри знакові для музею-заповідника.

- 2.151.88. [Пошивайло Олесь]. Григорій Денисенко (09.03.1925 – 02.08.2002) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.132.

Некролог у зв'язку зі смертю васильківського художника-кераміста, заслуженого майстра народної творчості України Григорія Денисенка (09.03.1925 – 02.08.2002).

- 2.152.89. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Валентина Живко // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.146.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях гончарки із с.Бубнівка (Вінниччина) Валентини Живко.

- 2.153.90. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Володимир Онищенко // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.127.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях київського художника-кераміста Володимира Онищенка.

- 2.154.91. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Дмитро Степовик // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.14-15.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях видатного українського вченого, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», доктора філософії, мистецтвознавства та богословських наук, професора Дмитра Степовика.

- 2.155.92. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Ігор Пошивайло // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.22.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях українського вченого-керамолога, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», кандидата історичних наук Ігоря Пошивайла.

- 2.156.93. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Людмила Шилімова-Ганзенко // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.97.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях черкаської художниці-керамістки Людмили Шилімової-Ганзенко.

- 2.157.94. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Олександр Охупкін // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.14.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях живописця Олександра Охупкіна.

- 2.158.95. Пошивайло Олесь. [II Національний симпозиум гончарства «Опішне–2001» під патронатом Президента України та Верховної Ради України]. Фотонарис I. Конкурс кераміки // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.33-44.

Подано серію фотографій, що відтворюють події II Національного конкурсу художньої кераміки, що відбувся в Опішному 2001 року в рамках II Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001», зокрема глиняні твори, відзначені нагородами конкурсу в різних номінаціях.

- 2.159.96. Пошивайло Олесь. [III Національний симпозиум гончарства «Опішне–2001» під патронатом Президента України та Верховної Ради України]. Фотонарис II. Творчий практикум // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.45-64.

Подано серію фотографій, що відтворюють події Міжнародного творчого практикуму художників-керамістів II Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001», зокрема учасників практикуму та їх глиняні твори.

- 2.160.97. Пошивайло Олесь. Етнології віддане серце // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.135-137.

Про життєвий і творчий шлях відомого українського вченого-етнолога, доктора історичних наук, професора Анатолія Пономарьова (07.10.1939 – 07.01.2002); про його наукову спадщину та роль у розгортанні етнографічних і керамологічних досліджень молодими вченими Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.161.98. Пошивайло Олесь. Збереження визначних центрів народної художньої культури українців: уроки історії і шлях реанімації // Українознавство. – 2002. – №3. – С.200-205.

Про актуальні проблеми державної підтримки найбільших центрів народної художньої культури України. Зроблено висновок, що нині на перший план виходить ерзацкультура, яка паразитує на традиціях народного мистецтва. Визначні осередки народної художньої культури перестали бути об'єктами уваги органів центральної і місцевої влади. Вони втрачають свою неповторність, цілісність, занепадають і поступово випадають з орбіти творення культурного середовища. Проаналізовано систему заходів Полтавського губернського земства, спрямовану на збереження й плідний розвиток найбільших осередків народної художньої культури краю. Визнавши пріоритет загального культурного розвитку населення держави, земці лаконічно й пророчо винайшли єдину можливу в ХХ–ХХІ сторіччях схему підтримки визначних центрів народного мистецтва, еволюційний ряд якої вибудовується в такій послідовності: музей – бібліотека – видання книг – спеціалізована школа – творчі майстерні. Через 7 років після видатний мислитель і мистець Микола Реріх у далекій Індії прийшов до тієї ж схеми дій. На жаль, реалізацію цих планів було зупинено більшовицьким кримінальним керівництвом, яке послідовно й методично працювало в зворотному напрямку, знищуючи попередні напрацювання в справі підтримки народної художньої культури. Проаналізовано становище осередків народного мистецтва в Советському Союзі, негативну роль промислового об'єднання «Укрхудожпром», мертвонароджений Закон України «Про народні художні промисли», сучасний стан уцілілих осередків народної художньої культури українців та першочергові завдання їх розвитку.

- 2.162.99. Пошивайло Олесь. Збереження визначних центрів народної художньої культури українців: уроки історії і шлях реанімації // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.5-11.

Про актуальні проблеми державної підтримки найбільших центрів народної художньої культури України. Зроблено висновок, що нині на перший план виходить ерзацкультура, яка паразитує на традиціях народного мистецтва. Визначні осередки народної художньої культури перестали бути об'єктами уваги органів центральної і місцевої влади. Вони втрачають свою неповторність, цілісність, занепадають і поступово випадають з орбіти творення культурного середовища. Проаналізовано систему заходів Полтавського губернського земства, спрямовану на збереження й плідний розвиток найбільших осередків народної художньої культури краю. Визнавши пріоритет загального культурного розвитку населення держави, земці лаконічно й пророчо винайшли єдину можливу в ХХ–ХХІ сторіччях схему підтримки визначних центрів народного мистецтва, еволюційний ряд якої вибудовується в такій послідовності: музей – бібліотека – видання книг – спеціалізована школа – творчі майстерні. Через 7 років після видатний мислитель і мистець Микола Реріх у далекій Індії прийшов до тієї ж схеми дій. На жаль, реалізацію цих планів було зупинено більшовицьким кримінальним керівництвом, яке послідовно й методично працювало в зворотному напрямку, знищуючи попередні напрацювання в справі підтримки народної художньої

культури. Проаналізовано становище осередків народного мистецтва в Советському Союзі, негативну роль промислового об'єднання «Укрхудожпром», мертвонароджений Закон України «Про народні художні промисли», сучасний стан уцілілих осередків народної художньої культури українців та першочергові завдання їх розвитку.

- 2.163.100. Пошивайло Олесь. Кандидатська дисертація Олега Слободяна «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття. (Історія, типологія, художні особливості, майстри)» // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народнознавство, 2002. – Кн.2. – С.314-338.**

Про захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства Олегом Слободяном «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття. (Історія, типологія, художні особливості, майстри)», який відбувся 16.11.2001 року у Львівській академії мистецтв. Зазначено мету і завдання дослідження, структуру дисертації. Подано відгуки на дисертацію та її автореферат провідної організації, офіційних опонентів та інших дослідників. Матеріали проілюстровано фото, що відображають перебіг захисту.

- 2.164.101. Пошивайло Олесь. Керамологічна критика: «од молдаванина до фінна все мовчить» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.6-9.**

Про наукову критику, необхідну для оздоровлення науки, для її самоочищення від усього помилкового, поверхового, адже найменша фальш, породжена безвідповідальним ставленням ученого до своєї професії, дуже швидко переростає у фальсифікацію, яка унеможливує поступальний рух дослідницької думки. Констатується, що нині в Україні немає наукових рецензій на керамологічні публікації, а без принципової зацікавленості науковій критики все помітнішими стають ознаки стагнації наукової дисципліни. З року в рік накопичуються хибні уявлення про різні вияви функціонування гончарної культури. Сучасні захисти дисертацій з керамологічної проблематики перетворилися на своєрідні наукові «тусовки» з націленістю їх авторів та наукових керівників на самохизування, а не на ґрунтовний аналіз положень, які виносяться на захист. Зазначено, що наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років про важливість наукової критики все активніше заявляли відомі керамологи Юрій Лацук та Фаїна Петрякова. Автор стверджує: для досягнення українською керамологією сучасного світового рівня в Україні необхідно забезпечити розвиток керамологічної критики.

- 2.165.102. Пошивайло Олесь. Колегіум мистецтв у Опішному в 2001 році // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.123.**

Про динамічний розвиток структурного підрозділу Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – Колегіуму мистецтв у Опішному – 2001 року. Зокрема, про функціонування Навчально-виробничої гончарної майстерні Колегіуму, участь учнів та майстрів у художніх виставках, проведення на творчо-виробничій базі закладу заходів II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001». Зазначено також негативні фактори, які гальмували розгортання діяльності новітнього мистецької школи (фінансові проблеми, перешкоди з боку місцевої влади) та сподівання, що їх вдасться подолати, у тому числі, й у результаті реорганізації закладу в Спеціалізовану художню школу-інтернат 1-3 ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному».

- 2.166.103. [Пошивайло Олесь]. Концепція діяльності Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та розгортання в Україні керамологічних досліджень // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.7-10.**

Про головну мету та найважливіші завдання діяльності новітньої академічної наукової установи – Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Подано перелік актуальних на близьку й далеку перспективи керамологічних

проблем. Визначено основні напрямки досліджень археологічної кераміки, найбільш ефективні шляхи реалізації програмних завдань Інституту. Звернено увагу на важливість формування джерельної бази керамологічних досліджень, розгортання видавничої діяльності в галузі керамології, залучення до аналізу зарубіжних керамологічних матеріалів, збагачення вітчизняних музеїв пам'ятками чужоземного гончарства, проведення польових наукових експедицій в Україні та за її межами.

- 2.167.104. Пошивайло Олесь, Ликова Оксана. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2001 році // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.122.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2001 року, зокрема про надання закладу статусу національного, затвердження його наглядової ради. Підсумовано, що в цілому музей-заповідник жив в умовах економічної скрути, безладу в державі й незначного згортання своїх музейних, культурологічних і видавничих програм.

- 2.168.105. Пошивайло Олесь. Міжнародна науково-практична конференція «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?» // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.14-32.

Про Міжнародну науково-практичну конференцію, що відбулася в Опішному 30.07 – 03.08.2001 року в рамках II Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2001» (положення, найголовніші заходи, привітання).

- 2.169.106. Пошивайло Олесь. Міжнародна науково-практична конференція «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.139-145.

Про Міжнародну науково-практичну конференцію, що відбулася в Опішному 30.07 – 03.08.2001 року в рамках II Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2001», зокрема висвітлено перебіг основних заходів наукового форуму та реферовано виступи учасників.

- 2.170.107. Пошивайло Олесь. Міжрегіональна і міжгалузева співпраця керамологів – знамено новітньої України // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.135-138.

Вітальне слово Голови Правління Українського керамічного товариства Олесь Пошивайло на відкритті пленарного засідання Перших наукових читань імені академіка НАН України Анатолія Бережного (Харків, 26.09.2001). Звернено увагу на важливість співпраці вчених, які вивчають історико-культурні й технічні аспекти застосування кераміки, визначено основні перспективні напрямки такої співпраці, окреслено роль у цьому процесі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Українського керамічного товариства.

- 2.171.108. Пошивайло Олесь. Монументалізація українського гончаротворення // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.5-6.

Про суспільне значення монументальної кераміки. Концептуально узагальнено досвід п'ятирічного проведення в Опішному симпозіумів гончарства, які постали феноменом сучасного художнього життя в Україні.

- 2.172.109. Пошивайло Олесь, Мотрій Валентина. Нев'янучі квіти Параски Біляк // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.138-141.

Некролог у зв'язку зі смертю славетної опішненської малювальниці Параски Петрівни Біляк (10.10.1914 – 27.12.2001). Охарактеризовано життєвий і творчий шлях мисткині, визначено її роль у розвитку опішненського гончарства ХХ ст. Подано рідкісні фото з Національного архіву українського гончарства та приватної колекції Леоніда Сморжа.

- 2.173.110. Пошивайло Олесь. Народне мистецтво – першооснова духовного життя народу: Рекомендації органам центральної і місцевої виконавчої влади щодо ефективної підтримки осередків народного мистецтва й використання їхнього потенціалу для культурно-економічного розвитку України // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.33-37. Подано узагальнюючу інформацію про підсумки роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків? (Опішне, 30.07 – 03.08.2001); охарактеризовано сучасний стан осередків народного мистецтва в Україні; зроблено висновок, що першочерговим завданням у духовному житті країни постає протидія невпинним процесам руйнування, нівелювання, деградації народної художньої творчості, а отже, й національної самобутності. Подано перелік найважливіших заходів, які мали б започаткувати реалізацію національної політики держави в сфері української етнокультури.
- 2.174.111. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2001 році // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.118-121. Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в перший рік свого функціонування (2001). Повідомляється про проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, дослідження окремих керамологічних тем, налагодження наукових зв'язків з організаціями, що працюють у галузі кераміки, проведення наукових і мистецьких форумів у Опішному та участь науковців установи в конференціях, видавничу діяльність, роботу книгозбірні, архіву, аудіовізуальної студії.
- 2.175.112. Пошивайло Олесь. Опішне кінця 1940-х – початку 1950-х років // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.43-54. Публікуються фотознімки й малюнки з двох альбомів, створених відомим українським мистцем Сергієм Нечипоренком впродовж 1949–1950 років. У одному з них зібрано фотознімки автора, на яких зафіксовано загальний вигляд артілі «Художній керамік» у Опішному, місцеві гончарні печі, окремі технологічні процеси гончарного виробництва, деяких працівників артілі, краєвиди гончарної столиці. У другому альбомі зібрано власноруч виконані Сергієм Нечипоренком малюнки деяких форм та орнаментики опішенської кераміки, яку виготовляли на той час у артілі. Альбоми мають значну історико-мистецьку цінність як джерело вивчення традицій славетного гончарного центру України.
- 2.176.113. Пошивайло Олесь, Павлюк Степан, Глизь Іван. Дорогі творці і приятелі «Українського керамологічного журналу» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.5. Про події одного року від часу заснування «Українського керамологічного журналу», зокрема, про пошуки одностудій, власного оригінального стилю й фінансових можливостей для видання часопису, про важливість розгортання в Україні керамологічних досліджень.
- 2.177.114. Пошивайло Олесь. Патріарх української керамології: Юрію Лашуку – 80 // Образотворче мистецтво. – 2002. – №1. – С.20-21. Про життєвий і творчий шлях славетного вітчизняного керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лашука з нагоди його 80-річчя. Охарактеризовано наукову спадщину вченого, визначено його внесок у розвиток української керамології; подано спогади автора про свої зустрічі з львівським характерником.

- 2.178.115. Пошивайло Олесь. Патріарху української керамології – Юрію Лашуку – лише 80! // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №1. – С.128-130.
Про життєвий і творчий шлях славетного вітчизняного керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лашука з нагоди його 80-річчя. Охарактеризовано наукову спадщину вченого, визначено його внесок у розвиток української керамології; подано перелік монографічних праць.
- 2.179.116. Пошивайло Олесь. Патрону опішненських гончарів – Леоніду Смержу – 75! // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №4. – С.124.
Про керамологічні зацікавлення відомого українського вченого, доктора філософських наук, професора Леоніда Смержа, його турботу про творчий розвиток опішненського гончарства та формування унікальної приватної колекції опішненської кераміки. Публікацію приурочено до 75-річчя вченого.
- 2.180.117. [Пошивайло Олесь]. 1-й Міжнародний фестиваль гончарів у Скопині: Положення, програма // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №3. – С.144-145.
Подано тексти запрошення та положення Міжнародного фестивалю гончарів (Скопин, Росія, 2002), та фото сучасних виробів ЗАТ «Скопинська художня кераміка».
- 2.181.118. Пошивайло Олесь. Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття (Історія, типологія, художні особливості, майстри) // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №1. – С.124-125.
Про захист викладачем Косівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва Олегом Слободяном дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства «Пістинський центр гончарства XIX – першої половини XX століття. (Історія, типологія, художні особливості, майстри)». Подано фото, що відображають окремі моменти процедури публічного захисту дисертаційного дослідження.
- 2.182.119. [Пошивайло Олесь]. [Про Ігоря Немеца] // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №3. – С.25.
Вітання відомому українському керамологу, члену редколегії «Українського керамологічного журналу», доктору технічних наук, професору Ігорю Немецу з нагоди його 75-річчя.
- 2.183.120. [Пошивайло Олесь]. [Про Остапа Ханка] // **Українська керамологія: Національний науковий щорічник**. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.119.
Звернення до мистецтвознавців, етнографів, істориків, філософів, краєзнавців, мистців – читачів національного наукового щорічника «Українська керамологія» – висловити свої міркування щодо можливості відродження осередків народного мистецтва та ставлення до теорії «суспільства творців» молодого керамолога Остапа Ханка, викладену в його статті «Механізм відродження українського народного мистецтва (роздуми і пропозиції)».
- 2.184.121. [Пошивайло Олесь]. [Про Петра Печорного] // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №4. – С.123.
Вітання відомому київському художнику-керамісту, народному художнику України Петру Печорному з нагоди його 70-річчя.
- 2.185.122. [Пошивайло Олесь]. Редакція «УКЖ» готує до видання тематичні випуски журналу // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №3. – С.156.
Про основну проблематику чергових номерів «Українського керамологічного журналу» та умови подання статей до редакції часопису.
- 2.186.123. [Пошивайло Олесь]. P.S. [Віталій Ханко] // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №3. – С.89.
Вітання відомому українському історичному мистецтву, краєзнавцю Віталію Ханку з нагоди його 65-річчя.

- 2.187.124. Пошивайло Олесь. Р.С. [Олександр Міловзоров] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.154.

Звернення до мистців, критиків, культурологів приєднатися до обговорення сучасних концепцій і проблем симпозіумного руху в Україні. Приводом до заклику стало опублікування в «Українському керамологічному журналі» (2002, №2) вражень відомого київського художника-кераміста Олександра Міловзорова від побаченого на II Всеукраїнському симпозіумі монументальної кераміки «Опішне–99».

- 2.188.125. Пошивайло Олесь. Слово на захист студентських керамологічних студій // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.125-128.

Відгук на рецензію в київському журналі «АНТ» відомого українського керамолога Файни Петрякової на статтю студентки Львівської академії мистецтв Наталі Миколюк, опубліковану в національному науковому щорічнику «Українська керамологія» (2001, кн.1). Прикметну різким неприйняттям студентської статті рецензію автор назвав «сумним відголоском советського мистецтвознавства» й детально проаналізував висловлені на адресу Наталі Миколюк звинувачення.

- 2.189.126. Пошивайло Олесь. Спадкоємність гончаротворення України // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.5-10.

Про стан освіти в Україні, пов'язаної з гончарством, керамікою. Проаналізовано специфіку передачі професійних знань у гончарстві, запровадження поетапної системи професійної підготовки майстрів-гончарів, появу в Україні заводського, шкільного та артільного учнівства. Охарактеризовано діяльність дитячих гончарних гуртків і студій. З'ясовано значення Всеукраїнських гончарських фестивалів, роль вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації у професійній підготовці гончарів, керамістів. Зроблено висновок про загальну необхідність розробки концепції та національної програми розвитку кераміки в Україні, визначено її першочергові заходи.

- 2.190.127. Пошивайло Олесь. [Старченко Віталій. Глина для Бога: Поезії. – Дніпропетровськ: Січ, 2002. – 83 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.152-153.

Про поетичну збірку дніпропетровського мистецтвознавця й поета Віталія Старченка, провідною темою якої є осмислення історичного минулого задля творення світу гармонії і краси. З давніх подій автор «виліпив» для сучасників повчальні уроки історії. У численних віршах для висловлення патріотичної громадянської позиції вдало використано образи гончаря, глини, гончарного круга.

- 2.191.127. Пошивайло Олесь. Учорашній день української керамології // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.115-121.

Про неточності й помилки в керамологічних статтях першого українського двотомного словника декоративно-ужиткового мистецтва (Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. – Львів, 2000), який зі способу поширення сучасних наукових знань мимоволі став знаряддям дезінформації.

- 2.192.129. Пошивайло Олесь. Фотоархів Юрія Лащука: Дибинці // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.412-462.

Публікація фотоматеріалів з унікального фотоархіву славетного українського керамолога Юрія Лащука. Вона відображає творчість упродовж півстоліття (1905–1962) мистців самобутньої гончарної столиці Наддніпрянини – села Дибинці Богуславського району Київської області. Подано також фото гончарів – Каленика і Василя Масюків.

- 2.193.130. Пошивайло Олесь. Фотолітопис II Всеукраїнського гончарського фестивалю // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.49-64.

Подано серію фотографій, що відтворюють події II Всеукраїнського гончарського фестивалю (Опішне, 2001), зокрема дворище, екстер'єри та інтер'єри Колегіуму

мистецтв у Опішному, учасників фестивалю, твори переможців в усіх вікових групах у номінаціях «Кераміка», «Інші види декоративно-ужиткового мистецтва», «Образотворче мистецтво».

- 2.194.131. Семченко Галина, Козлов Дмитро, Чопенко Ніна. Науково-практична конференція «Актуальні проблеми виробництва теплоізоляційних шамотних матеріалів та їх використання» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.150-151. Огляд науково-практичної конференції, що відбулася 15-17 листопада 2001 року в м.Суми.
- 2.195.132. Семченко Галина. Перспективи розвитку технічної кераміки в Україні // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.132-135.
Визначено шляхи розвитку технічної кераміки. Зокрема, акцентовано увагу на необхідності розробок високих технологій, які змінюють структуру, організацію та економіку виробництва різних видів кераміки, вогнетривів та інших видів продукції, фізико-хімічної основи технології яких створюються керамічним матеріалознавством.
- 2.196.133. Семченко Галина. Перші наукові читання імені академіка НАН України Анатолія Бережного «Фізико-хімічні проблеми керамічного матеріалознавства» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.149-151.
Про Перші наукові читання за участю зарубіжних учених, присвячені 75-річчю кафедри технології кераміки, вогнетривів, скла та емалей Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Подано фото учасників Перших наукових читань.
- 2.197.134. Семченко Галина. Практичне використання фундаментальних досліджень в області створення новітніх композиційних матеріалів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.65-70.
Про дослідження в області створення новітніх композиційних матеріалів. Зокрема проаналізовано фазові діаграми, що дозволяє якісно характеризувати фізико-хімічні, механічні та технологічні властивості матеріалів.
- 2.198.135. Семченко Галина. Фундаментальні дослідження – запорука створення новітніх композиційних матеріалів // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.301-302.
Про синтез заданих новоутворень із кластерних гелевих систем, які використано при створенні високоякісних вогнетривів.
- 2.199.136. Троцкая В.И. Археологические исследования в 2000–2001 гг. на Полтавщине // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V век н.э.): Материалы III Международной конференции, Тирасполь, 5-8 ноября 2002 г. – Тирасполь: Приднестровский государственный университет имени Тараса Шевченка, 2002. – С.224-227.
У науковий обіг введено матеріали археологічних розвідок, проведених на території Зінківського та Диканського районів Полтавщини. Подано короткий опис досліджених пам'яток, археологічних знахідок на них, малюнки.
- 2.200.137. Троцька Валентина. Знахідка гончарного горна в Опішному // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.17-19.
Про результати розкопок гончарного горна початку ХХ ст., випадково знайденого учнями Колегіуму мистецтв у Опішному на вулиці Яранській у селищі Опішне Зінківського району Полтавської області. Подано опис і малюнки гончарного горна та посуду, знайденого в ньому.
- 2.201.138. Троцька В.І. Закладний камінь церкви Всіх святих в Опішному // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002. – №1. – С.46.

Про знахідку закладного каменю з різьбленням і свинцевої пластини до нього із сакральною графікою по металу з церкви «Всіх святих» кінця XVIII ст., знайденого на території центрального кладовища селища Опішне Зінківського району Полтавської області. Подано опис і малюнки знахідок.

- 2.202.139. Троцька Валентина. Художник-кераміст Галина Жук // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.76-77.

Про життєвий і творчий шлях сумської художниці-керамістки Галини Жук, учасниці II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001». Подано фото мисткині.

- 2.203.140. Троцька Валентина. Шлях до прекрасного // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.78-79.

Про творчий шлях художниці-керамістки з Рівного, учасниці II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», члена Українського керамічного товариства Віри Чернієнко. Подано фото мисткині.

- 2.204.141. Чопенко Ніна. [«Керамика в Украине»: Журнал-каталог] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.90-92.

Огляд нового інформаційно-аналітичного журналу з проблем кераміки. Зазначено його тематичне спрямування, основні розділи, структуру подання матеріалів.

- 2.205.142. Щербань А.Л. Архаїчні кружала з поселення Дмитренкова Балка // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002. – Ч.1. – С.139.

Подано інформацію про знахідку кількох кружал VIII–VII ст. до н.е. на поселенні епохи пізньої бронзи – початку доби раннього заліза Дмитренкова Балка біля селища Диканька Полтавської області. Охарактеризовано їх параметри, техніку декорування. Подано матеріали про аналогічні вироби з інших територій України.

- 2.206.143. Щербань А.Л., Гейко А.В. Знахідки бронзових «коліщат» з Поворскля // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002. – Ч.1. – С.153.

Подано характеристику двох рідкісних знахідок початку доби раннього заліза – бронзових «коліщат» – з поселень в урочищі Дмитренкова Балка (біля селища Диканька Диканського району Полтавської області) та Снопове-1 (біля села Снопове Полтавського району). Зроблено спробу з'ясувати їх призначення.

- 2.207.144. Щербань Анатолій. Етюд про музей // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.150.

У художній формі описано враження від експозиції просто неба в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному.

- 2.208.145. Щербань А.Л. К вопросу о пряслах начала раннего железного века лесостепи Левобережной Украины // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э.– V век н.э.): Материалы III Международной конференции. – Тирасполь: Приднестровский государственный университет имени Тараса Шевченка, 2002. – С.230-233.

Про кружала початку доби раннього заліза лісостепу Лівобережної України. Звернено увагу на проблему функціонального призначення кружалоподібних виробів та перспективу їх використання для етнокультурної та хронологічної атрибуції пам'яток, на яких їх знайдено.

- 2.209.146. Щербань Анатолій. Керамічні штампи початку раннього залізного віку // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.13-16.

Описано два глиняні штампи, знайдені на поселеннях початку доби раннього заліза біля Диканьки Полтавської області. Подано версії щодо їх призначення. Один із штамтів, безсумнівно, призначався для орнаментації глиняного посуду. Призначення іншого залишається до кінця нез'ясованим.

- 2.210.147. Щербань Анатолій. Про один тип антропоморфних статуеток ранньоскіфського часу // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №3. – С.68-70.
Проаналізовано дві антропоморфні глиняні статуетки ранньо-скіфського часу, знайдені на поселеннях біля Диканьки Полтавської області. На основі аналогічних виробів з інших археологічних пам'яток пояснено їх призначення. Зроблено висновок, що статуетки зображують богиню домашнього вогнища з ознаками культу води та родючості.
- 2.211.148. Щербань А.Л. Спроба реконструкції ткацького верстата у племен Середнього Подніпров'я скіфського часу // *Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження*. – Одеса: Друк, 2002 – Т.3. – С.113-115.
Подано авторські реконструкції горизонтального та вертикального ткацьких верстатів, які населення Лісостепового Подніпров'я використовувало на початку доби раннього заліза. З'ясовано функціональне призначення кількох категорій знахідок, серед яких: виготовлені з глини кружала, важки, гудзикоподібні, катушкоподібні та блокоподібні вироби.
- 2.212.149. Щербань Анатолій, Щербань Олена. Життя, окрилене творчістю // *Зоря Полтавщини*. – 2002. – №132. – 21 серпня. – С.3.
Про життєвий та творчий шлях талановитого гончаря з Опішного Володимира Нікітченка. Зі слів майстра подано його біографію та коротку характеристику робіт.
- 2.213.150. Щербань Олена. Глиняні «хлібці» скіфського часу // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №1. – С.20-22.
На основі керамологічних матеріалів, знайдених на поселеннях скіфського часу біля Диканьки Полтавської області, описано так звані глиняні «хлібці». Здійснено класифікацію цих виробів. Висловлено думку про використання глиняних «хлібців» у аграрних культах місцевого населення.
- 2.214.151. Щербань Олена. Земська гончарна школа в Опішному // *Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали та дослідження*. – Одеса: Одеський національний університет, 2002. – Т.3. – С.267-268.
Охарактеризовано діяльність першого гончарного навчального закладу в Лівобережній Україні – Опішенської зразкової гончарної навчальної майстерні Полтавського губернського земства (1894–1899).
- 2.215.152. Щербань Олена. Про діяльність земської гончарної школи в Опішному // *Збірник матеріалів V студентської наукової конференції історичного факультету*. – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені Володимира Короленка, 2002. – С.24-26.
Відтворено основні етапи діяльності Опішенської зразкової гончарної навчальної майстерні Полтавського губернського земства (1894–1899). Підкреслено важливість цього гончарного закладу в Опішному для подальшого розвитку місцевого гончарства.
- 2.216.153. Щербань Олена. Шевченківські лауреати: Іван Білик // *Український керамологічний журнал*. – 2002. – №3. – С.104-112.
Про заслуженого майстра народної творчості України, лауреата Державної премії України імені Тараса Шевченка, опішенського гончаря Івана Архиповича Білика. Подано фото майстра та його творів.

2003

- 3.217.1. Гейко А.В. Археологічні дослідження у Зіньківському районі Полтавської області // Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр. – К.: видання Інституту археології НАН України, 2003. – С.15-17.

Про археологічні розкопки на Опішненському городищі скіфського часу та розвідки в Поворсклі. Досліджено рови, що оточували городище, яке прикривало південні підступи до Більського городища. Виявлено декілька хронологічних періодів у будівництві фортеці. Знахідки, у тому числі й уламки ліпленого посуду, датовано V–IV ст. до н.е.

- 3.218.2. Гейко А.В. Бронзова сережка із селища Шевченки-5 у Поворсклі // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2003. – №1. – С.113.

Про бронзову сережку скіфського часу, знайдену автором у Поворсклі на поселенні Шевченки-5 Полтавського району Полтавської області (датується V ст. до н.е.). Подібні прикраси зустрічаються в Поворсклі, на Західному Більському городищі. Найближчою аналогією знахідки є сережка з кургану №13 Тараноярського могильника.

- 3.219.3. Гейко А.В. До питання виділення так званих «селищних куців» на пам'ятках скіфського часу Нижнього Поворскля // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2003. – Ч.1. – С.109-112.

Автор, на основі власних досліджень та за матеріалами попередників, з'ясовує питання територіальних структур доби раннього заліза в Нижньому Поворсклі. Виділено два «селищних куці» – Шевченківський і Судіївський, які датуються кінцем VIII – початком III ст. до н.е. Вони, вочевидь, склали територіально-родову общину. Ці общини, у певній мірі, були автономними за своїм соціально-економічним розвитком.

- 3.220.4. Гейко А.В. Розкопки на багатощаровому селищі Сердюки-1 // Проблеми історії та археології України: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м.Харкові, 25-26 жовтня 2002 р. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарних ініціатив, 2003. – С.18-20.

Подано результати рятівних археологічних досліджень на поселенні епохи пізньої бронзи та черняхівської культури Сердюки-1 Полтавського району Полтавської області. Здійснено аналіз гончарних комплексів. Охарактеризовано господарські ями, в яких виявлено знахідки, найбільш чисельну групу серед яких становлять уламки посуду. Виділено гончарний посуд черняхівської культури (горщики, миски, глечи).

- 3.221.5. Гейко Анатолій. Про деякі особливості сушіння глиняних виробів скіфського часу // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.117-118.

Про сушіння посуду скіфської епохи з Лісостепу України. Зроблено висновок, що процес сушіння посуду залежав від сприятливих погодних умов і міг здійснюватися переважно в теплий період року (травень-вересень). Унаслідок цього, заняття гончарством у місцевих племен носило, здебільшого, сезонний характер і не виходило за рамки домашнього ремесла.

- 3.222.6. Гейко Анатолій, Сапегін Сергій. Пізньосередньовічні комплекси з добування селітри у Поворсклі (за дослідженнями 2002 р.) // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2001–2003 рр. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2003. – С.226-229.

2003

Про дослідження майданів та майданоподібних споруд, пов'язаних з добуванням селітри в Полтавщині. 2002 року в Новосанжарському районі Полтавської області виявлено чотири нові майдани. Також проводились археологічні розкопки на селітроварницькому комплексі «Розрита могила» (Котелевський район Полтавської області).

- 3.223.7. Коваленко О. Адміністративні споруди Полтави XVII–XVIII ст. // Полтава: архітектура, історія, мистецтво. Матеріали II наукової конференції «Вайнгортівські читання». – Полтава: Техсервіс, 2003. – С.87-90.

Про адміністративні споруди полкового міста Полтава, зокрема, такі, як магістрат, ратуша, цехові будинки, шпиталі, суди, полкові та сотенні канцелярії, майдани, арсенали, цейхгаузи, в'язниці, аптеки, магістратські шинки, гостинний дім, полковий архів. Більшість із них локалізовано на сучасній карті міста.

- 3.224.8. Коваленко О. Археологічні дослідження на Соборному майдані у Полтаві // Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2003. – Вип.12. – С.54-59.

Подано матеріали археологічних досліджень центрального майдану Полтави – Соборного (2000). Охарактеризовано об'єкти XVII–XVIII ст. та знахідки з них, у тому числі гончарні матеріали.

- 3.225.9. Коваленко О. Військові споруди Полтави середини XVII – початку XVIII ст. // Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції 20.01.2003 р. – Полтава: АСМІ, 2003. – С.41-48.

Про споруди військового призначення полкової Полтави. Розглянуто фортифікаційні укріплення, будівлі допоміжного призначення. Здійснено їх локалізацію.

- 3.226.10. Коваленко О. Дерев'яні різьблені хрестики XVIII століття // Полтавські єпархіальні відомості. – Полтава, 2003. – Ч.9. – С.233-240.

Про виявлені під час відновлення Свято-Успенського собору в Полтаві ділянку міського цвинтаря XVII–XVIII ст. та дерев'яні різьблені хрестики 50–70-х років XVIII ст. місцевого виробництва.

- 3.227.11. Ликова Оксана, Пошивайло Олесь. Скарби Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.34-43.

Про основні колекції Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, який володіє найбільшою в Україні збіркою творів народного гончарства. Подано відомості про історію заснування й розбудови національної гончарної скарбниці, про основні структурні підрозділи закладу. Охарактеризовано фондові колекції кераміки за такими секторами: археологічна кераміка; гончарство Правобережної України; гончарство Лівобережної України; гончарство Полтавщини, колекції; гончарство Опішного з двома підрозділами: давнє Опішне (кінець XIX – 1940-ві роки) і сучасне Опішне (1950-ті роки – наші дні); твори художників-керамістів; предмети традиційного побуту українських гончарів (вироби з дерева, металу, скла, тканини, живопис тощо).

- 3.228.12. Литвиненко Світлана. Лексика гончарів у діалектах української мови // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2003. – Вип.2. – С.162-170.

На основі проаналізованих гончарних термінів з'ясовано, що ці слова виникли на базі індоєвропейських коренів. Акцентовано увагу на тій обставині, що гончарна термінологія займає чільне місце в діалектах української мови, виявляє рівень розвитку ремесла, його історичні корені, місце й роль у системі традиційно-побутової культури українців.

- 3.229.13. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Народне мистецтво. – 2003. – №2-3. – С.55.

Подано деякі факти з діяльності на Луганщині гончарної кустарно-промислової школи (за спогадами Лідії Трегубової, Віри Лагути та Уляни Артюшенко – колишніх учениць цього закладу).

- 3.230.14. Литвиненко Світлана, Наталія Хобзей. Гончарство в мові та культурі // Діалектологічні студії 2: Мова і культура. – Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАНУ, 2003. – С.81-96.

Подано терміни на означення глиняного посуду, зокрема розкрито їх лексичне значення; у деяких номенах з'ясовано ареал поширення. Частково розглянуто номінацію та мотивацію лексем. Наведено ряд приказок та прислів'їв про гончарні вироби. Зроблено висновок, що склад і семантичні особливості аналізованої групи лексики свідчать про стійкість більшості назв та їх семантичну стабільність.

- 3.231.15. Метка Л.О. Народне гончарство Харківщини кінця XIX – першої половини XX століття (за матеріалами етнографічної експедиції 2002 року) // Проблеми історії та археології України. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С.122-126.

Про результати керамологічних експедицій в Харківщину (липень-серпень 2002). Подано перелік гончарних осередків Харківщини та описано технологію місцевого гончарного виробництва. Є фото нововодолазьких глиняних виробів, придбаних під час експедиції.

- 3.232.16. Метка Людмила. Нововодолазькі гончарі // Нововодолазький кур'єр. – 2003. – №14. – 15 квітня. – С.3.

Про розвиток гончарства в селищі Нова Водолага Харківської області. Подано імена місцевих гончарів, які працювали в першій половині XX ст. (Олексій Хруст, Радивон Рожко, Платон Ольховський, Маркіян Валковий та його сини – Савелій і Павло).

- 3.233.17. Міщанин В. Гончарні осередки Малобудищанської сільської ради в період голодомору 1932–1933 років // Голос Зінківщини. – 2003. – №101. – 24 грудня. – С.3; 2004. – №4. – 14 січня. – С.3; №8. – 28 січня. – С.3.

Про трагічні події, що відбувалися в гончарних осередках, розташованих на території Малобудищанської сільської ради Зінківського району Полтавської області, – Малих Будищах, Безруках, Хижняківці, Старих Млинах, Глинському – у період голодомору 1932–1933 років. Названо імена гончарів: тих, які стали жертвами голодомору, і тих, чиїми руками цей голодомор став реальністю.

- 3.234.18. Міщанин Віктор. Було таке товариство // Голос Зінківщини. – 2003. – №54. – 12 липня. – С.2.

Про товариство з надання допомоги бідним, що діяло в селі Малі Будища Зінківського району Полтавської області у 1880-х роках. Подано статут товариства. Зазначено результати перших років його діяльності.

- 3.235.19. Міщанин Віктор. Згадаймо їхні імена // Голос Зінківщини. – 2003. – №11. – 8 лютого. – С.2.

На основі матеріалів кримінальних справ, архівних довідок розповідається про колишніх мешканців сіл Зінківського району Полтавської області – Малих Будищ, Глинського, Хижняківки, Безруків, Батьків, репресованих у 1930-х – 1940-х роках: про склад їх сімей, визначену міру покарання, місце його відбування та час реабілітації.

- 3.236.20. Міщанин Віктор. Козацькому роду нема переводу // Село полтавське. – Полтава, 2003. – №34. – 22 серпня. – С.9.

Про шосту зустріч безруківців і хижняківців, яка відбулася 2 серпня 2003 року в гончарному хуторі Хижняківка, та про заходи з популяризації цієї традиції. Безруки і Хижняківка Зінківського району Полтавської області охарактеризовано як колишні гончарні осередки.

- 3.237.21. Міщанин Віктор. Кріпакам було вже не до кобзи // Полтавська думка-2000. – 2003. – №36. – 5-11 вересня. – С.11.

Про кобзаря із села Глинське Зінківського району Полтавської області Федора Холодного. Подано перелік його пісенного репертуару, спогади про нього сучасників.

- 3.238.22. Міщанин Віктор. Місце зустрічі – хутір // Полтавська думка-2000. – 2003. – №33. – 15-21 серпня. – С.4.
 Про День хутора-2003, який відзначено в гончарному хуторі Хижняківка Зіньківського району Полтавської області. Традицію проведення цього свята започатковано 1998 року групою колишніх хуторян. Було проведено значну роботу з популяризації хуторських збірань, збереження для нащадків історії хуторів, увіковічення імен їх колишніх мешканців.
- 3.239.23. Міщанин Віктор. На спогад про гончаря Лаврентія Онищенка (до 100-річчя від дня народження) // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.158-160.
 На основі архівних матеріалів Служби безпеки України відтворено трагічні сторінки з життя гончаря із с.Малі Будища Лаврентія Андрійовича Онищенка, який став жертвою сталінських репресій кінця 1930-х років. Подано унікальні тогочасні документи (характеристика, анкета, посвідчення).
- 3.240.24. Міщанин Віктор. Першої суботи серпня знову в Хижняківці // Голос Зіньківщини. – 2003. – №59. – 30 липня. – С.4.
 Про запрошення безруківців і хижняківців на черговий День хутора. Перша подібна зустріч відбулася 1 серпня 1998 року в гончарному поселенні Хижняківка Зіньківського району Полтавської області.
- 3.241.25. Міщанин Віктор. Сторінки з життя будянських гончарів – старост Різдво-Богородичної церкви села Малих Будищ, та їхніх родин // Полтавські єпархіальні відомості. – 2003. – Ч.9. – С.157-173.
 Про життєвий шлях малобудищанських гончарів – Адама Миколайовича Герасименка, Івана Андрійовича Герасименка, Павла Івановича Пічки, які в різні роки були старостами Різдво-Богородичного храму в селі Малі Будища Зіньківського району Полтавської області. Подано відомості про родини гончарів. Згадано також імена гончарів: Івана Адамовича Герасименка, Андрія Івановича Герасименка, Василя Івановича Герасименка, Івана Павловича Пічки, Мефодія Павловича Пічки, Михайла Михайловича Пічки, Якова Павловича Пічки, Андрія Герасименка, Івана Архиповича Білика, маювальниці Мотрони Назарчук, керамістів Юрка Лебіщак та Івана Бойченка.
- 3.242.26. Міщанин Віктор. У Малих Будищах його називали Баранчиком // Голос Зіньківщини. – 2003. – №45. – 11 червня. – С.2.
 Про історію родини відомого малобудищанського гончаря першої половини ХХ століття Івана Андрійовича Герасименка (по-вуличному «Баранчик»). Гончарями були і його батько – Андрій Герасименко, та сини – Василь і Андрій Герасименки.
- 3.243.27. Міщанин Віктор. Федір Холодний – кобзар із Глинського // Голос Зіньківщини. – 2003. – №81. – 15 жовтня. – С.3.
 Про кобзаря із с.Глинське Зіньківського району Полтавської області Федора Гриценка-Холодного. Подано спогади про нього та інших кобзарів: Андрія Шута, Івана Крюковського, Архипа Никоненка, Остапа Вересая, Опанаса Баря та інших кобзарів ХІХ ст.
- 3.244.28. Міщанин Віктор. Хутір скликає своїх дітей // Зоря Полтавщини. – 2003. – №169. – 29 жовтня. – С.5.
 Про шосту зустріч безруківців і хижняківців, яка відбулася в гончарному хуторі Хижняківка Зіньківського району Полтавської області; про книги – «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» і «Хутори ви мої, хутори...» – та інші заходи, спрямовані на популяризацію хуторських збірань.
- 3.245.29. Овчаренко Л.М. Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа: уроки історії // Проблеми історії та археології України: Збірник доповідей Міжнародної наукової конференції до 100-річчя ХІІ Археологічного з'їзду в м.Харків, 25-26 жовтня 2002 року. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С.172-174.

Відтворено історію заснування, становлення й ліквідації Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи (1905–1933); проаналізовано навчальні програми та основні статутні положення, виставкову, екскурсійну й видавничу діяльність; на прикладі Вячеслава Розвадовського, Миколи Роота й Володимира Гагенмейстера показано вплив особистості завідувача на розвиток гончарного навчального закладу.

- 3.246.30. Овчаренко Людмила. Володимир Гагенмейстер // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.112-120.

Про життєвий і творчий шлях Володимира Миколайовича Гагенмейстера – видатного популяризатора української народної творчості, талановитого кераміста й неповторного графіка, науковця й видавця, який упродовж 1916–1933 років очолював Кам'янець-Подільську художньо-промислову школу.

- 3.247.31. Пошивайло Олесь. Археологічна цілина українського світу // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.5-9.

Аналіз сучасного стану й проблем вивчення археологічної кераміки в Україні через призму дослідницьких інтересів керамології. Зокрема, про поширення в країні «чорної» археології, до певної міри санкціоноване державною владою; про рівень вивченості викопної кераміки та про її поверхове атрибутування; відсутність курсу керамології у вузівських програмах підготовки археологів. Порушено актуальні проблеми створення Національного центру спеціальних методів дослідження кераміки, інтеграції української керамології в світовий науковий простір, заснування міжнародного керамологічного видання, консервації та реставрації археологічної кераміки; вдосконалення термінологічного словника, яким послуговуються археологи для опису глиняних виробів.

- 3.248.32. Пошивайло Олесь. [«Генезис основних персонажів української міфології (на матеріалах язичницького культу князя Володимира)»] // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.134-136.

Про захист народознавцем Миколою Ткачем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Генезис основних персонажів української міфології (на матеріалах язичницького культу князя Володимира)» (2003). Зазначено офіційних опонентів, об'єкт дисертаційного дослідження, виконані завдання. Проаналізовано окремі аспекти наукової праці, звернено увагу на суперечливі твердження, зокрема висловлено думку, що уживане автором словосполучення «язичницький культ князя Володимира» не є вдалим, оскільки давні язичницькі культу праукраїнців не стали основою світогляду й політичних учинків князя Володимира, для якого пріоритетним було іноетнічне віровчення і який вів нещадну боротьбу з язичницькою сакральною культурою.

- 3.249.33. Пошивайло Олесь. Гончарська бібліографія 2002-го року // Бібліографія українського гончарства. 2002: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2003. – Вип.4. – С.4-5.

Про актуальність та основні принципи укладання 4-го випуску унікального національного наукового щорічника. Окрім публікацій в Україні 2002 року та додатку публікацій 2001 року про гончарство, кераміку, керамологію, він також містить огляди деяких керамологічних видань, інформацію про останні надходження до Гончарської книгозбірні України, каталог особистої бібліотеки славетного українського керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лащука (1922–2003), список добродійників та іншу важливу бібліографічну інформацію.

- 3.250.34. Пошивайло Олесь. Гончарські екслібриси Анни Терехової // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.180-183.

Про екслібриси для Гончарської книгозбірні України, створені студенткою Львівської академії мистецтв Анною Тереховою 2002 року під час літньої практики на базі

Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. За 15-літню історію республіканської спеціалізованої бібліотеки з проблем українського та світового гончарства – це перша колекція екслібрисів, присвячених її книжковим зібранням. В основу більшості книжкових знаків покладено твори кераміки, до певної міри знакові для музею-заповідника.

- 3.251.35. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Петро Толочко // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.12.**

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях відомого українського вченого, директора Інституту археології НАН України, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», академіка НАН України Петра Толочка.

- 3.252.36. Пошивайло Олесь. «Із опішненської глини твориться наша історія» // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.165.**

Про роль директора Інституту народознавства НАН України, професора Степана Павлюка в заснуванні й розбудові Національного центру керамологічних студій в Опішному (Інституту керамології) та вітання відомому українському вченому з нагоди його 55-річчя.

- 3.253.37. Пошивайло Олесь, Ликова Оксана. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2002 році // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.141-145.**

Про основні напрямки діяльності й досягнення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному в 2002 році, зокрема про керамологічні експедиції науковців, комплектування музейних колекцій, участь у наукових конференціях, відзначення 15-річчя Гончарської книгозбірні України, діяльність видавництва «Українське Народознавство». Зазначено, що в організаційному плані рік був для музею-заповідника вкрай неспокійним, оскільки посилюлася тенденція до децентралізації, виокремлення окремих структурних підрозділів музею-заповідника і формування на їх основі нових юридичних осіб. Ці та ряд інших факторів у цілому несприятливо відображалися на ефективності реалізації численних програм національного закладу.

- 3.254.38. [Пошивайло Олесь]. Міжнародні науково-технічні заходи 2003 року, пов'язані з керамологічною проблематикою. – 2003. – №1. – С.184.**

Подано інформацію про заплановані на 2003 рік найбільші міжнародні конгреси, конференції, семінари, наради, виставки, присвячені вивченню різних аспектів історичної та технічної кераміки; зазначено їх організаторів (телефон, факс, e-mail, місце й час проведення).

- 3.255.39. Пошивайло Олесь. Музейний ландшафт гончарської України // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.5-24.**

Про заснування й комплектування збірок кераміки в Україні. Проаналізовано передумови формування керамологічних музейних експозицій в Україні, особливості перших показів кераміки на виставках, принципи побудови перших музейних експозицій глиняних виробів. Визначено етапи музеєфікування гончарної спадщини та їх характерні прикмети. Звернено увагу на тенденції розвитку приватного збиральництва впродовж XIX–XX ст. Здійснено систематизацію спеціалізованих музеїв кераміки й з'ясовано специфіку кожної групи. Охарактеризовано найбільші збірки кераміки в Україні, якими володіють Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, Музей українського народного декоративного мистецтва, Музей народної архітектури та побуту України; а також найбільші колекції української кераміки поза межами нашої держави, зокрема в Російському етнографічному музеї (Санкт-Петербург, Росія). Подано узагальнюючі порівняльні спостереження про тенденції розвитку музейної справи в світі і в Україні за останні десятиліття.

- 3.256.40. Пошивайло Олесь. Народна художня культура України: пріоритети майбутнього поступу // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2003. – Вип.2. – С.179-192.

Про актуальні проблеми державної підтримки найбільших центрів народної художньої культури України. Зроблено висновок, що нині на перший план виходить ерзакультура, яка паразитує на традиціях народного мистецтва. Визначні осередки народної художньої культури перестали бути об'єктами уваги органів центральної і місцевої влади. Вони втрачають свою неповторність, цілісність, занепадають і поступово випадають з орбіти творення культурного середовища. Проаналізовано систему заходів Полтавського губернського земства, спрямовану на збереження й плідний розвиток найбільших осередків народної художньої культури краю. Визнавши пріоритет загального культурного розвитку населення держави, земці лаконічно й пророчно винайшли єдино можливу в ХХ–ХХІ сторіччях схему підтримки визначних центрів народного мистецтва, еволюційний ряд якої вибудовується в такій послідовності: музей – бібліотека – видання книг – спеціалізована школа – творчі майстерні. Через 7 років після видатний мислитель і мистець Микола Реріх у далекій Індії прийшов до тієї ж схеми дій. На жаль, реалізацію цих планів було зупинено більшовицьким кримінальним керівництвом, яке послідовно й методично працювало в зворотному напрямку, знищуючи попередні напрацювання в справі підтримки народної художньої культури. Проаналізовано становище осередків народного мистецтва в Советському Союзі, негативну роль промислового об'єднання «Укрхудожпром», мертвонароджений Закон України «Про народні художні промисли», сучасний стан уцілілих осередків народної художньої культури українців та першочергові завдання їх розвитку.

- 3.257.41. Пошивайло Олесь. На спомин патріарха української керамології // Культура і життя. – 2003. – №3-4. – 19 лютого. – С.8.

Некролог у зв'язку зі смертю славетного українського керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лащука (15.03.1922 – 04.01.2003). Коротко відтворено життєвий і творчий шлях ученого, охарактеризовано його наукову спадщину та визначено внесок у розвиток української керамології.

- 3.258.42. Пошивайло Олесь. Нова «гончарська» серія у філокартії України // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.148-152.

Про серію мистецьких поштових листівок із зображенням творів кераміки з колекцій Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, що побачила світ 2002 року. Зокрема, репродуковано сім скульптур, створених учасниками всеукраїнських і національних симпозіумів гончарства в Опішному (Михайла Дідківського, Марка Галенка, Ірини Норець, Галини Жук, Ганни-Оксани Липи, Петра Печорного, Василя Омеляненка) впродовж 1997–2001 років, та три миски опішненського гончаря Миколи Пошивайла. Подано детальний опис зображених робіт із зазначенням авторських концепцій їх творення.

- 3.259.43. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2002 році // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.137-140.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в другий рік свого функціонування (2002). Про надання установі статусу юридичної особи, проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, дослідження окремих керамологічних тем, налагодження наукових зв'язків з організаціями, що працюють у галузі кераміки, участь науковців у наукових і мистецьких форумах, видавничу діяльність, заснування наукової бібліотеки, архіву; співпрацю з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному.

- 3.260.44. Пошивайло Олесь. Петру Бондаревському – 65! // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.142.
Вітання з нагоди 65-літнього ювілею колишнього начальника Управління культури Полтавської облдержадміністрації (1980–1999), заслуженого працівника культури України – Петра Бондаревського, з іменем якого пов'язані важливі досягнення гончарної столиці України.
- 3.261.45. [Пошивайло Олесь]. P.S. [Юрій Лашук] // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.169.
Про підготовку чергової книги національного наукового щорічника «Українська керамологія» на спомин видатного українського керамолога Юрія Лашука.
- 3.262.46. [Пошивайло Олесь]. [Про Івана Зайця] // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.147.
Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає голова Українського фонду «Трипілля», народний депутат України Іван Заєць.
- 3.263.47. [Пошивайло Олесь]. [Про Олександра Федорука] // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.147.
Вітання відомому українському вченому, члену редколегії «Українського керамологічного журналу», доктору мистецтвознавства, професору Олександру Федоруку з нагоди надання йому почесного звання «Заслужений діяч мистецтв України».
- 3.264.48. [Пошивайло Олесь]. [Про Петра Толочка та Вячеслава Мурзіна] // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.12.
Вітання членам редколегії «Українського керамологічного журналу» – академіку НАН України Петру Толочку та доктору історичних наук Вячеславу Мурзіну – з нагоди відзначення їх Державною премією України в галузі науки і техніки 2002 року.
- 3.265.49. Пошивайло Олесь. Прощальне слово про Патріарха української керамології // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.166-169.
Некролог у зв'язку зі смертю славного українського керамолога, доктора мистецтвознавства Юрія Лашука (15.03.1922 – 04.01.2003). Коротко відтворено життєвий і творчий шлях ученого, охарактеризовано його наукову спадщину та визначено внесок у розвиток української керамології.
- 3.266.50. [Пошивайло Олесь]. Редакція «УКЖ» готує до видання тематичні випуски журналу // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.153.
Про основну проблематику чергових номерів «Українського керамологічного журналу» та умови подання статей до редакції часопису.
- 3.267.51. Пошивайло Олесь. [Старченко Віталій. Глина для Бога: Поезії. – Дніпропетровськ: Січ, 2002. – 83 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2002: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Описне: Українське Народознавство, 2003. – Вип.4. – С.105-106.
Про поетичну збірку дніпропетровського мистецтвознавця й поета Віталія Старченка, провідною темою якої є осмислення історичного минулого задля творення світу гармонії і краси. З давніх подій автор «виліпив» для сучасників повчальні уроки історії. У численних віршах для висловлення патріотичної громадянської позиції вдало використано образи гончаря, глини, гончарного круга.
- 3.268.52. [Пошивайло Олесь]. Харківська міська художня галерея. Квітень 2003: «А мені літять охота!»: Виставка-акція художника-кераміста Жанни Соловйової // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.185.
Подано короткі відомості про життєвий і творчий шлях харківської художниці-керамістки Жанни Соловйової та про її виставку-акцію в Харківській міській художній галереї «А мені літять охота!»

- 3.269.53. [Пошивайло Олесь]. [Я уважний і прискіпливий читач] // *Голос України*. – 2003. – №120. – 20 липня. – С.8.
Про ставлення директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктора історичних наук Олесь Пошивайло до публікацій у газеті Верховної Ради України – «Голос України».
- 3.270.54. Пошивайло Олесь, Яценко Марія. Меморіальний музей-садиба Олександри Селюченко // *Український керамологічний журнал*. – 2003. – №2-4. – С.86-91.
Про історію створення та діяльність Меморіального музею-садиби гончарки Олександри Селюченко, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Заклад відтворює умови життя, побут славетної української мисткині, які від часу її смерті (1987) зберігаються в незмінному вигляді. Там же експонуються деякі її глиняні вироби та малювання на папері. Зазначено основні напрямки популяризації творчості народного майстра, подано фрагменти відгуків відомих осіб, які побували в музеї-садибі.
- 3.271.55. Рахно К. Варіть борщик у зеленому горщику // *Зоря Полтавщини*. – 2003. – №162-163. – 17 жовтня. – С.11.
Про символіку та обрядове використання посуду, вкритого зеленою поливою, в українців, болгар, македонців, сербів. Такий посуд використовувався в обрядах викликання дощу, до яких у давнину мали відношення й гончарі – жерці бога Перуна, у лікувальній та любовній магії. Проаналізовано українські обряди впливу на погоду як релікт стародавніх жертвоприношень. З'ясовано зв'язок символічного значення кольору поливи із барвою цехових короїв українських і польських гончарів.
- 3.272.56. Рахно К. Глинов'яз відкриває весняно-літній період // *Полтавська думка-2000*. – 2003. – №18. – 2-8 травня. – С.11.
У професійній обрядовості гончарів важливе місце займав весняно-літній період, який відкривався днем Глинов'яза (21 квітня/4 травня). Гончарі пробували глину – чи дозріла, починали виготовляти посуд. Проаналізовано міфологічні уявлення про глину й Божественне походження гончарного ремесла різних народів світу.
- 3.273.57. Рахно К. Глиняна іграшка у міфі й ритуалі // *Постметодика*. – Полтава, 2003. – №5-6. – С.20-22.
З'ясовано роль глиняної іграшки в міфі та ритуалі, її зв'язок зі стародавніми релігійними культами. Висловлено думку, що первісно виготовлення глиняних іграшок приурочували до певних календарних днів чи періодів. Пережитки цього збереглися в народів Центральної та Східної Європи, зокрема в угорців, українців, білорусів, росіян. Систематизовано погляди вчених на місце глиняної іграшки в традиційній культурі слов'ян та на її семантику. З'ясовано оберегову функцію глиняної іграшки.
- 3.274.58. Рахно К. День чорнокнижників, або Підтримуйте чарку мізинним пальцем // *Полтавська думка-2000*. – 2003. – №4. – 24-30 січня. – С.11.
Описано обрядовість українського свята Оддання (28 січня), яке відзначали, щоб уникнути лихих чар; проаналізовано його язичницькі витоки.
- 3.275.59. Рахно К. «Рахмани»: образ праведника в українському фольклорі та його індійські витоки // *Україна – країни Сходу в ХХІ столітті: Діалог мов, культур, цивілізацій: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18 травня 2002 року*. – К.: Фенікс, 2003. – С.103-113.
«Рахмани» – це загадковий образ українського фольклору, який, на думку деяких учених, сягає спільного арійського минулого України та Індії. Проаналізовано семантику міфологічних уявлень про «рахманів», згадки про них у стародавніх писемних джерелах, пов'язані з ними топоніми й антропоніми; дані етнографії про присвячене їм свято Рахманський Великдень.

- 3.276.60. Рахно Костянтин. Божественні близнюки в міфології українського гончарства // Український керамологічний журнал. – 2003. – №2-4. – С.25-33.

Християнських святих Петра й Павла вважали покровителями гончарних цехів, у тому числі й у містечку Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії. В українських легендах Петро й Павло зустрічаються з гончарями й визначають їхню долю, заступаються за них перед Богом, навіть беруть участь у творенні людини з глини. Присвячені їм обрядові бенкети-братчини відомі ще з доби Київської Русі. Проаналізовано також архаїчну обрядовість дня святих Петра й Павла (29 червня/12 липня); роль і функції виробів з глини у петрівській обрядовості. Зроблено висновок про можливість існування зв'язку між образами християнських святих Петра й Павла та культом Богів-близнюків, синів Громовержця, відомим у багатьох індоєвропейських народів.

- 3.277.61. Рахно Костянтин. Добрий вечір тобі, пане господарю! // Зоря Полтавщини. – 2003. – №16-17. – 31 січня. – С.11.

Проаналізовано роль батька як голови родини та домашнього жерця в обрядовості Різдва, Нового року та Водохрещі. З'ясовано способи застосування в ній глиняного посуду.

- 3.278.62. Рахно Костянтин. До інтерпретації петрогліфів «гроту Бика» Кам'яної Могили (у контексті ідей М.Я.Рудинського) // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002. – №2. – 2003. – №1. – С.51-55.

У контексті ідей Михайла Рудинського проаналізовано малюнки в одному з найбільш відомих гrotів – «гrotі Бика», інтерпретовані відомим українським археологом як зображення стародавнього верховного божества. На думку автора статті, у них можна вбачати ілюстрацію до міфа, аналогічного основному міфу Рігведи про боротьбу громовержця Індри, який мав, подібно до інших богів, бичачу іпостась, з драконом Врітрою, що викрав у нього худобу. Паралелі до даного міфа проглядаються також в інших печерах і гротах Кам'яної Могили, які, можливо, використовували племена ямної культурно-історичної спільноти для проведення ініціаційних ритуалів. Звернено увагу на схожість між деякими зображеннями у «гrotі Бика» та малюнками на посуді трипільської археологічної культури.

- 3.279.63. Рахно Костянтин. «Дорога ложка до обіду» // Зоря Полтавщини. – 2003. – №145-146. – 19 вересня. – С.11.

Проаналізовано символіку ложки в традиційній культурі українців, у тому числі її аспекти, пов'язані з культом предків. З'ясовано також деякі традиційні правила поведінки з глиняним посудом, його роль і функції в календарній та оказійній обрядовості.

- 3.280.64. Рахно Костянтин. Коли баби скидалися на гуртову горілку // Полтавська думка-2000. – 2003. – №28. – 11-17 липня. – С.11.

Проаналізовано обрядовість дня християнських святих Петра й Павла (29 червня/12 липня), яких вважали патронами гончарних цехів, у тому числі й у містечку Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії. В українських легендах Петро й Павло зустрічаються з гончарями й визначають їхню долю, заступаються за них перед Богом, навіть беруть участь у творенні людини з глини. З'ясовано роль і функції виробів з глини в петрівській обрядовості.

- 3.281.65. Рахно Костянтин. Кужілочка шумить, веретенце дзвенить... // Зоря Полтавщини. – 2003. – №182-183. – 21 листопада. – С.6.

Прядіння й ткацтво, що належать до найдавніших ремесел людства, займають важливе місце в традиційній матеріальній і духовній культурі українців. Проаналізовано ритуальні функції ниті, прядива, прядильних і ткацьких знарядь, передовсім веретена. З'ясовано використання глиняного посуду – горщика та миски – у лікувальній магії.

- 3.282.66. Рахно Костянтин. Померлий Савка встає з лавки // Полтавська думка-2000. – 2003. – №50. – 12-18 грудня. – С.11.

З'ясовано обрядовість дня християнського святого Сави (18 грудня) та пов'язані з ним вірування. Зроблено висновок про те, що Варвара, Сава і Миколай, у яких можна вбачати християнізованих наступників Мокоші, Перуна і Велеса, утворюють своєрідну дохристиянську Трійцю в грудневому календарі українців.

- 3.283.67. Рахно Костянтин. Посміхніться глиняному півнику! // Зоря Полтавщини. – 2003. – №126-127. – 15 серпня. – С.11-12.

З'ясовано семантику антефіксів стародавньої Греції, Етрурії і Риму, символічне значення гончарних покрівельних прикрас у середньовічному Китаї, Кореї, Таїланді, на о.Ява, а також міфологічний зміст та ритуальні берегові функції фігурних наверши даху та черепиць у Німеччині XIV–XX століть. В Україні функції берегів будівлі виконували й глиняні димарі, про що свідчить їх оздоблення.

- 3.284.68. Рахно Костянтин. Сало – воно завжди буде салом // Полтавська думка-2000. – 2003. – №40. – 3-9 жовтня. – С.11.

Проаналізовано староукраїнську лексику, зафіксовану грецькими, готськими та вірменськими джерелами V–VII століть. В «Історії агван» вірменського літописця VII ст. Мовсеса Казанкатваці зайдано, що слов'яни називають ківш словом «шором». Дослідники співставляють це неточно записане слово з українськими «череп», «череп'я», «черепок», «черпак». Зроблено висновок про існування української мови з усіма її характеристиками вже за доби Великого переселення народів, коли сформувалася більшість сучасних націй та їхніх мов.

- 3.285.69. Рахно Костянтин. Тматорокань – колиска козацтва // Полтавська думка-2000. – 2003. – №2. – 10-16 січня. – С.11.

Відтворено історію бродників – войовничого слов'янського населення Нижнього Подніпров'я, Подністров'я та Дону X–XIII ст., на основі якого сформувався культурно-історичний феномен козацтва. Проаналізовано роль князів Ігоря Рюриковича, Святослава Ігоревича Завойовника та їхніх нащадків, передовсім правителів столиці бродників – причорноморського міста Тматорокані, у консолідації етносу, творенні державності Київської Русі, обороні її територіальної цілісності від кочівницьких орд.

- 3.286.70. Рахно Костянтин. Ця чарівна макітра // Зоря Полтавщини. – 2003. – №99-100. – 27 червня. – С.11.

З'ясовано символіку макітри в традиційній культурі українців та пов'язані з нею міфологічні уявлення.

- 3.287.71. Троцька В.І., Гейко А.В., Коваленко О.В., Сапегін С.В. Археологічні дослідження у Зінківському районі Полтавської області // Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр. – К.: Інститут археології НАН України, 2003. – С.15-17.

Про результати археологічних досліджень в Зінківському і Котелевському районах Полтавської області, проведених під час підготовки матеріалів для «Зводу пам'яток історії та культури». Виявлено 10 поселень епохи бронзи і скіфського часу. Проведено розкопки рову на Опішненському городищі скіфського часу.

- 3.288.72. Троцька Валентина. Археологічні дослідження в околицях Опішного // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002-2003. – №2-1. – С.194-195.

Про результати археологічних розвідок і охоронних розкопок на пам'ятках скіфського часу в околицях Опішного Зінківського району Полтавщини, проведених спільною експедицією Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано опис, малюнки поховання та знахідок, віднайдених на досліджених пам'ятках.

- 3.289.73. Троцька Валентина. Древнерусская керамика Свиридовского городища, Полтавщина (по фондам Национального музея-заповедника украинского гончарства в Опощне) // Древняя Русь. – М., 2003. – №4. – С.71-72.

Подано опис пам'ятки археології біля с.Свиридівка Лохвицького району Полтавщини та знахідок з даного городища фрагментів гончарного посуду XI–XIII ст., що зберігаються у фондах Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Запропоновано класифікацію посуду за формою вінець, систематизовано основні орнаментальні мотиви на кераміці, подано результати експериментів з визначення температури випалювання.

- 3.290.74. Троцька Валентина. Другі регіональні читання «Пам'яті Михайла Рудинського» // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.173-175.

Про II регіональні читання, присвячені видатному українському археологові Михайлові Рудинському, які відбулися в м.Полтава 5-6 грудня 2002 року. Подано коротку інформацію про доповіді учасників із проблематики археологічних та керамологічних досліджень в Україні.

- 3.291.75. Троцька Валентина. Орнамент на кераміці Київської Русі // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2003. – Вип.2. – С.170-175.

Про орнаментальні мотиви на давньоруській кераміці з фондів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Виділено типи орнаментів, проаналізовано загальні тенденції їх розвитку. Подано малюнки фрагментів гончарних виробів, таблицю орнаменталізації кераміки зі Свиридівського та Глинського городищ Лохвицького і Зіньківського районів Полтавщини.

- 3.292.76. Щербань Анатолій. Зображення на керамічних кружалах скіфського часу // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2003. – Вип.2. – С.175-178.

Подано дослідження зображень на кружалах скіфського часу. Виділено домінуючі мотиви, витлумачено їх зміст. Одна з груп зображень на кружалах – піктограми. Особливе їх призначення – сприяння врожайності.

- 3.293.77. Щербань Анатолій, Мельникова Ірина. Кружала з розкопок Михайла Рудинського біля Таранового Яру // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2002-2003 – Ч.2-1. – С.96-101.

Проаналізовано комплекс глиняних кружал скіфського часу, виявлених під час дослідження Михайлом Рудинським Тарановоярського археологічного комплексу, розташованого між селами Мачухи і Судіївка Полтавського району Полтавської області впродовж 1923–1946 років.

- 3.294.78. Щербань Анатолій. Міжнародна наукова конференція «Проблеми історії та археології України» (до 100-річчя XII Археологічного з'їзду) // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.170-172.

Про Міжнародну наукову конференцію «Проблеми історії та археології України» (до 100-річчя XII Археологічного з'їзду), що проводилася в м.Харків 25-26 жовтня 2002 року. Особливу увагу звернено на доповіді, присвячені керамологічній тематиці.

- 3.295.79. Щербань Анатолій. «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» // Український керамологічний журнал. – 2003 – №2-4. – С.137.

Подано інформацію про XII Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні», що відбулася в Києві 26-27 березня 2003 року. Особливу увагу звернено на доповіді, присвячені керамологічній тематиці.

- 3.296.80. Щербань Анатолій, Рейда Роман. Протазан XVII ст. з Диканьки // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: ХІК, Часи козацькі, 2003. – С.116-119.

Описано рідкісний зразок пізньосередньовічної парадної офіцерської зброї – протазан, знайдений у Диканьці Полтавської області. Висловлено версії про можливі шляхи її появи в селищі.

- 3.297.81. Щербань Олена. Навчання гончарству в Опішному в кінці XIX–XX століттях // Проблеми історії та археології України: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м.Харкові 25-26 жовтня 2002 р.. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С.141-143.

Про діяльність в Опішному гончарних навчальних закладів у хронологічному порядку: Опішненської зразкової гончарної навчальної майстерні Полтавського губерньського земства (1894–1899); Опішненського гончарного навчально-показового пункту (1912–1924); Опішненської керамічної кустарно-промислової школи (1925–1932); Опішненської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941); Опішненської філії Решетилівського середнього професійно-технічного училища №28 (1986–1999); Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» (1997–2003).

- 3.298.82. Щербань Олена. Техніка виготовлення півників-свистунців у Опішному // Постметодика. – 2003. – №5-6. – С.26-28.

Про виготовлення глиняних півників-свистунців у Опішному. Описано два найбільш поширені способи їх виготовлення; з'ясовано окремі аспекти продажу та використання.

2009

- 4.299.1. Гавриш Петро, Гейко Анатолій. Застосування оброблених уламків глиняного посуду доби пізньої бронзи – раннього заліза (за матеріалами Більського городища) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.37-44.

Незважаючи на багаторічні розкопки Більського городища та його околиць, археологи не звертали належну увагу на оброблені уламки глиняного посуду. Ці предмети відомі також на багатьох інших пам'ятках доби пізньої бронзи – раннього заліза України та суміжних територій. У науковий обіг вводяться знахідки оброблених черепків посуду з Більського городища та округи кінця VIII–V ст. до н.е. Подано етнографічні дані щодо використання черепків у формі кружечків діаметром 2-5 см як фішок – кремахів для гри. Висловлено думку про можливість їх тотожного застосування і в скіфський час.

- 4.300.2. Гейко А.В., Гавриш П.А. О использовании обработанных фрагментов керамической посуды // Интеграция археологических и этнографических исследований. – Алматы, Омск: Издательский дом «Наука», 2004. – С.75-76.

Про результати аналізу оброблених уламків посуду, які часто знаходять на пам'ятках доби пізньої бронзи – раннього заліза. Серед них виділяються добре оброблені, діаметром 2-5 см, предмети. На основі етнографічних спостережень автори віднесли їх до предметів дитячих ігор. Учені досі не встановили точне призначення оброблених уламків глиняного посуду. Можливо, вони мали поліфункціональне призначення (шпателі для загладжування стінок ліпленого посуду, ложила для обробки шкіри), про що свідчить розмаїтість форм та неоднаковий ступінь обробки.

- 4.301.3. Гейко А.В. Дослідження оборонних споруд Опішненського городища скіфського часу // Старожитності Степового Причорномор'я і Криму. – Запоріжжя: видання Запорізького державного університету, Запорізького обласного краєзнавчого музею, 2004. – Т.ХІ. – С.69-75.

Упродовж 2001–2002 років археологічна експедиція під керівництвом автора проводила розкопки на Опішненському городищі скіфського часу (Зіньківський район Полтавської області). Подано результати досліджень оборонної лінії городища, яке прикривало південні підступи до Більського городища. Очевидно, фортеця прикривала ще й брід через р.Ворскла та відгалуження від Муравського шляху, що йшло вздовж правого берега р.Ворскла до Більського городища. Простежено багато спільного у влаштуванні укріплень Більського та Опішненського городищ.

- 4.302.4. Карунна Ольга, Пошивайло Олесь. [Поверин Александр. Гончарное дело. Чернолощенная керамика. – Москва: Культура и традиции, 2002. – 96 с.] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.147-148.

Огляд книги «Гончарное дело. Чернолощенная керамика», автором якої є Олександр Поверин – художній керівник гончарної артілі «Покровская керамика» (Москва, Росія). Поєднання його організаційної, творчої та педагогічної діяльності знайшли найбільш повне відображення в рецензованій книзі. Автор у доступній формі знайомить читачів з основами гончарного ремесла, розкриває секрети майстерності сучасних та стародавніх гончарів, розповідає про досвід роботи артілі «Покровская керамика» в справі відродження технології виготовлення лискованої кераміки. У додатках подано креслення гончарного круга, словник гончарної термінології та список літератури з проблем гончарства. Книгу рясно ілюстровано кольоровими та чорно-білими малюнками і схемами, творами Олександра Поверина.

- 4.303.5. Коваленко О.В. Документи з історії родини Апостолів у Російському державному історичному архіві у м.Санкт-Петербурзі // Гетьман Данило Апостол, його роль і місце в історії України: матеріали наукових читань. – Полтава: АСМІ, 2005. – С.64-66.

Охарактеризовано документи, що зберігаються в Російському державному історичному архіві у м.Санкт-Петербурзі. Збірка документів XVIII–XIX ст. допомагає історикам у дослідженні генеалогії родини гетьмана Данила Апостола та його нащадків.

- 4.304.6. Коваленко О.В. Історична топографія Соборного майдану міста Полтави XVII–XVIII ст. // Історична пам'ять. – 2004. – №2. – С.69-80.

На основі археологічних, писемних, топонімічних джерел реконструйовано історичну топографію полкового міста Полтави XVII–XVIII ст. Простежено зміни в розплануванні центральної частини фортеці. З'ясовано вигляд головних адміністративних та цивільних споруд, їх місцезнаходження.

- 4.305.7. Коваленко О. Гончарні цехи Полтавського полку початку XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2004. – Вип.13. – С.92-99.

На основі архівних матеріалів, зокрема ревізій та компутів Полтавського полку 1718, 1721 років, з'ясовано деякі аспекти функціонування гончарних цехів Полтавського полку на початку XVIII ст. Окреслено чисельність, національний та статевий склад цеховиків, що дозволило персоніфікувати картину розвитку гончарства, визначити динаміку розвитку тогочасного гончарного цехового ремесла.

- 4.306.8. Коваленко Оксана. Гончарська термінологія кінця XVII – початку XVIII століття у творах Климентія Зіновієва // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.85-87.

Про гончарну термінологію кінця XVII – початку XVIII ст., зафіксовану в творчій спадщині українського поета та автора соціально-побутових творів Климентія Зіновієва. «Вірші. Приповісті посполиті» розширюють сучасні уявлення про формування та еволюцію гончарної лексики в Україні.

- 4.307.9. Коваленко Оксана. Матеріали до історії гончарства Полтави XVIII століття // **Український керамологічний журнал**. – 2004. – №1. – С.89-96.
На основі археологічних, писемних, топонімічних джерел досліджено окремі аспекти гончарства полкового міста Полтава у XVIII ст. Зафіксовано місця розселення гончарів у межах фортеці. Подано інформацію про три горни та їх конструкцію. Встановлено, що впродовж XVIII ст. Полтава залишалася невеликим гончарним осередком.
- 4.308.10. Ликова Оксана, Пошивайло Олесь. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2003 році // **Український керамологічний журнал**. – 2004. – №1. – С.164-168.
Про основні напрямки діяльності й досягнення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2003 року, зокрема про проведені науковцями керамологічні й археологічні експедиції, розвиток Національного архіву українського гончарства, Гончарської книгозбірні України та Аудіовізуальної студії українського гончарства, проведення виставок, впорядкування музеїв-садиб тощо. Зазначено, що 2003-й рік лише в одному видався вкрай складним і напруженим – музей-заповідник передавався в державну власність з віднесенням до сфери управління Міністерства культури і мистецтв України: діяльність закладу впродовж 4-х місяців не фінансувалася, а окрім того ще й було зруйновано унікальну структуру музею-заповідника з художньою школою в його складі.
- 4.309.11. Литвиненко С.Г. Українські назви глиняних іграшок // **Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: Матеріали Всеукраїнської конференції**. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.58-60.
Проаналізовано лексико-семантичні особливості назв глиняних іграшок, подано їх фонетичні варіанти. Охарактеризовано номени, що вказують на загальну назву іграшки (іграшка, виграшка, забавка); лексеми на позначення різних видів іграшок, які умовно виділено в такі групи: свистуни, барині, торохтушки та посуд-монетка. У процесі аналізу зроблено висновок, що переважна більшість досліджених лексем гончарної термінології під впливом різних факторів перейшла до розряду архаїзмів.
- 4.310.12. Литвиненко Світлана. Варіанти українських назв глиняних іграшок // **Український керамологічний журнал**. – 2004. – №4. – С.79-84.
Проаналізовано лексико-семантичні особливості назв глиняних іграшок, подано їх фонетичні варіанти. Охарактеризовано номени, що вказують на загальну назву іграшки (іграшка, виграшка, забавка); лексеми на позначення різних видів іграшок, які умовно виділено в такі групи: свистуни, барині, торохтушки та посуд-монетка. У процесі аналізу зроблено висновки, що переважна більшість досліджених лексем гончарної термінології під впливом різних факторів перейшла до розряду архаїзмів.
- 4.311.13. Литвиненко Світлана. Гончарний, гончарський чи гончарів? // **Культура слова**. – 2004. – Вип.64. – С.67-71.
З'ясовано особливості термінологічного використання прикметників: гончарний, гончарський, гончарів. Автор порівнює тлумачення лексем, вміщених у мовознавчих словниках. Розмежовано використання описуваних прикметників відповідно до значення їх словотворчих формантів.
- 4.312.14. Луговий Роман, Рейда Роман. Горщик-урна черняхівської культури з Яресьок // **Український керамологічний журнал**. – 2004. – №1. – С.145-146.
Про один із експонатів Полтавського краєзнавчого музею – горщик-урну черняхівської культури, випадково знайдений 1917 року біля селища Яреськи Шишацького району Полтавської області.
- 4.313.15. Метка Людмила. Гончарна артіль інвалідів «Селянин» у селі Таромське Дніпропетровської області (1931-1937) // **Український керамологічний журнал**. – 2004. – №2-3. – С.139-143.

На основі архівних матеріалів Дніпропетровського державного архіву відтворено діяльність гончарно-виробничої артілі інвалідів «Селянин» у с.Таромське Дніпропетровської області впродовж 1931–1937 років. Подано фото місцевого жителя Федора Явтушенка – онука гончаря Григорія Явтушенка – з виробами діда, а також фото гончарних виробів Дніпропетровщини.

- 4.314.16. Метка Людмила. Гончарство сіл Пискунівка та Діброва Донецької області (за матеріалами керамолого-етнографічної експедиції 2003 року) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія. – 2004. – №74-76. – С.90-92.

Про дослідження гончарства сіл Пискунівка та Діброва Донецької області науковими співробітниками Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано перелік знахідок, зібраних під час експедиції.

- 4.315.17. Метка Людмила. Гончарство сіл Пискунівка та Діброва Донецької області // Меркурій. – Донецьк, 2004. – №4-5. – Апрель-май. – С.98-100.

Про основні тенденції розвитку гончарства в осередках Донеччини наприкінці XIX – у першій половині XX ст. Проаналізовано факти, які вплинули на виникнення місцевого гончарства. Подано фотографії пискунівського гончаря Петра Заславського, майстра Павла Діброва із с.Діброва, а також фото макета горна та глиняних виробів гончарів із с.Пискунівка, які зберігаються в Донецькому краєзнавчому музеї.

- 4.316.18. Метка Людмила. Гончарство Харківщини середини XX століття (за матеріалами керамологічних експедицій) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.102-111.

На основі літературних та архівних джерел, матеріалів керамологічних експедицій 2002 року відтворено технологічний процес виготовлення глиняних виробів у гончарних осередках Харківщини (Нова Водолага, Валки, Ізюм, Барвінкове, Топольське, Лиман) у середині XX ст. Подано опис основних форм гончарних виробів, окреслено ареал їх збуту, реконструйовано особливості домашнього побуту місцевих гончарів. Окреслено основні фактори, які сприяли виникненню гончарства в зазначених осередках та визначено причини його занепаду.

- 4.317.19. Метка Людмила. Етюди з історії гончарства Луганщини // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.95-100.

Про гончарство сіл Євсуг, Литвинівка та Брусівка Луганської області. Реконструйовано особливості побуту, домашнього виробництва та економічного стану окремих гончарних родин. Подано фотографії гончарів, членів їх родин, садиб та гончарних виробів місцевих майстрів, зроблені авторкою під час керамологічних експедицій 2001 року.

- 4.318.20. Міщанин В. Збут виробів малих осередків Опішненського гончарного регіону наприкінці XIX – у першій половині XX століття // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали та дослідження. Збірка наукових праць. – Донецьк: Донецький національний університет, 2004. – Т.4. – С.106-110.

На основі історичних джерел, власних польових керамологічних матеріалів досліджено форми, способи, напрямки збуту виробів майстрами малих осередків гончарства, розташованих на території сучасного Зіньківського району Полтавської області – Глинського, Лазьків, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки. Згадано гончарів: Івана Капініса, Якова Даціньку, Якова Пічку, Івана Білика, Романа Пошивайла, Андрія і Данила Геталів, Мусія і Миколу Шуликів та інших.

- 4.319.21. Міщанин Віктор. Бухгалтер Опішненської художньої керамічної школи-майстерні (за матеріалами кримінальної справи) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.134-138.

На основі архівних матеріалів Служби безпеки України з'ясовано трагічну долю бухгалтера Опішненської художньої керамічної школи-майстерні Григорія Максимовича Кремпохи, засудженого за безпідставними звинуваченнями в антирадянській агітації. Відтворено тогочасну атмосферу загальної недовіри і страху, насаджуваних більшовицьким режимом.

4.320.22. Міщанин Віктор. Глиняна іграшка в гончарних осередках біля Опішного // Постметодика. – Полтава, 2004. – №5-6. – С.23-25.

Про виготовлення іграшок гончарями із гончарних поселень – Безруків та Малих Будищ Зіньківського району Полтавської області. Зазначено імена майстрів, які робили глиняні іграшки. Перераховано асортимент традиційних форм української глиняної іграшки, який склався на другу половину XIX ст.

4.321.23. Міщанин Віктор. Глиняна іграшка в гончарних осередках біля Опішного // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.61-65.

Про виготовлення глиняних іграшок у колишніх гончарних осередках Зіньківського району Полтавської області – Безруках та Малих Будищах. Згадано імена місцевих майстрів, які виготовляли іграшки: Никифора Барабаша, Івана Герасименка, Михайла, Степана та Одарки Свиців, Івана та Якова Підгірних, Омелька Ширая, Микити Різника, Мусія Шулика. Перераховано асортимент традиційних образів української народної іграшки, який склався на другу половину XIX ст.

4.322.24. Міщанин Віктор. Життєві шляхи родини Майстренків // Голос Зіньківщини. – 2004. – №102. – 22 грудня. – С.2, 4.

Про родину українських письменників, уродженців Опішного, Івана Васильовича та Якова Васильовича Майстренків. Їх родинні корені пов'язані з гончарними селами Глинським і Малими Будищами. Подано спогади про родину відомої опішненської малярки Мотрони Назарчук, яка доводиться їм родичкою за материнською лінією.

4.323.25. Міщанин Віктор. З історії Різдво-Богородичної церковно-парафіяльної школи в селі Малі Будищечки // Полтавські єпархіальні відомості. – Полтава: Гротеск, 2004. – Ч.10. – С.154-165.

На основі архівних джерел та спогадів старожилів відтворено історію шкіл, що діяли впродовж 1860-х – 1910-х років у селі Малі Будища Зіньківського повіту Полтавської губернії. Подано спогади відомої опішненської малярки Мотрони Савівни Назарчук, уродженки Малих Будищ, дід і батько якої, Лука і Сава Каші, були почителями місцевих шкіл; а також унікальний документ-свідцтво, видане Олександрі Перепелиці після закінчення однокласної Різдво-Богородицької церковно-парафіяльної школи (1917).

4.324.26. Міщанин Віктор. Знахар із Малих Будищ // Голос Зіньківщини. – 2004. – №45. – 5 червня. – С.4.

Про знахаря із с.Малі Будища Зіньківського району Полтавської області – Полікарпа Івановича Шкурпелу. Подано спогади доньки малобудищанського гончаря Михайла Свища та славетної малярки, уродженки Малих Будищ – Мотрони Назарчук – про цю людину, яка стала жертвою більшовицького голодомору 1932–1933 років.

4.325.27. Міщанин Віктор. Малобудищанський гончарський рід Чуприн // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.101-107.

На основі польових керамологічних досліджень, архівних джерел відтворено історію одного із багатьох гончарських родів с.Малі Будища Зіньківського району Полтавської області – роду Чуприн. Подано генеалогію гончарів. Згадано імена гончарів: Данила Чуприни, Хоми Даниловича Чуприни, Івана Даниловича Чуприни, Луки Даниловича Чуприни, Мусія Хомича Чуприни, Володимира Лукича Чуприни, Митрофана Лукича Чуприни.

- 4.326.28. Міщанин Віктор. П'ять років без Чорновола // *Голос Зінківщини*. – 2004. – №24. – С.2.
 Про Героя України, голову Народного Руху України Вячеслава Максимовича Чорновола. Статтю приурочено до 5-ї річниці злочинського вбивства національного лідера українців.
- 4.327.29. Овчаренко Л.М. З історії Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи // *Історична пам'ять: Науковий збірник*. – Полтава: АСМІ, 2004. – №2. – С.100-113.
 На основі архівних та польових матеріалів уперше з'ясовано передумови відкриття та основні напрямки діяльності Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935) в Луганиціні, склад учнівського і викладацького колективів; проаналізовано навчальні плани, програми й кошториси школи; визначено вплив органів державної влади на розвиток та ліквідацію єдиної в Луганиціні гончарної школи.
- 4.328.30. Овчаренко Людмила. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX століття) // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №1. – С.119-132.
 Про діяльність Глинської гончарної навчальної майстерні (з 1901) та її спадкоємиці – Глинської школи інструкторів гончарного виробництва (з 1909). З'ясовано особливості співпраці навчальних закладів і місцевих гончарів, проаналізовано характерні для навчально-виробничого процесу проблеми та недоліки, здійснено аналіз навчальних планів та складу учнів.
- 4.329.31. Овчаренко Людмила. Земська гончарна навчальна майстерня в селі Олешня Чернігівської губернії (1895–1898) // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №2-3. – С.105-118.
 Про передумови виникнення, діяльність та закриття земської гончарної майстерні-школи в с.Олешня Городнянського повіту Чернігівської губернії наприкінці XIX ст.; проаналізовано особливості організації навчального процесу, технологічні досягнення, асортиментний склад гончарної продукції, вплив майстерні на стан гончарного промислу в районі.
- 4.330.32. Овчаренко Людмила, Пошивайло Олесь. Олешнянська земська гончарна майстерня: безрезультативні спроби модернізації народної технології гончарства // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.39-47.
 У загальних рисах відтворено народну технологію виготовлення глиняних виробів у Олешнянському гончарному районі Чернігівської губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. З'ясовано особливості технологічного процесу та охарактеризовано експериментальну діяльність земської навчальної гончарної майстерні, відкритої в Олешні 1895 року. Подано відомості про дослідження глини, проведені земськими фахівцями на околицях Олешні; про запроваджені в майстерні новітні технологічні процеси, механізми та інструменти. Проаналізовано намагання майстерні модернізувати традиційну в регіоні технологію гончарного виробництва і зроблено висновки про причини невдач у цій справі.
- 4.331.33. Панасюк Галина, Пошивайло Олесь. [Александр Попов: Керамика. – Б. м., б. и., 2002. – 154 с.] // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.149-150.
 Рецензія на книгу-альбом, присвячений творчості відомого російського мистця-кераміста Олександра Попова з м.Одинцово Московської області. Зроблено висновок, що багатогранна діяльність художника є позитивним прикладом вдалого використання гончарних надбань минулого в сучасній художній культурі Росії.
- 4.332.34. Пошивайло Олесь. [Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX століття)] // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.121-124.
 Про захист викладачем Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидатом історичних наук Лідією Мельничук дисертації на

здобуття наукового ступеня доктора історичних наук «Гончарство Поділля в системі етнокультури українців (друга половина XIX – XX століття)». Зазначено офіційних опонентів, об'єкт дисертаційного дослідження, виконані завдання, структуру роботи. Проаналізовано окремі аспекти наукової праці. Подано фото, що відображають моменти процедури публічного захисту дисертаційного дослідження.

4.333.35. Пошивайло Олесь. Гончарство як індикатор етносуспільних пріоритетів // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.7-14.

Про відображення в гончарних виробих прикметних ознак етнічної культури, внаслідок чого народна кераміка постає своєрідним етнічним символом і водночас індикатором часових змін, тенденцій розвитку того чи іншого етносу. Проаналізовано ознаки занепаду гончарства і, відповідно, етнічної культури українців від кінця XIX – до початку XXI століття. Зроблено висновок, що частина сучасних гончарних виробів, які продаються на численних святах народної творчості, ярмарках, у художніх салонах тощо, виявляють суспільно-ідеологічну настанову на нівелювання етнічної культури українців, формування спотворених уявлень про неї та її дискредитацію на побутовому рівні.

4.334.36. Пошивайло Олесь. Гончарська бібліографія 2003-го року // Бібліографія українського гончарства. 2003: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське народознавство, 2004. – Вип.5. – С.4-5.

Про актуальність та основні принципи укладання 5-го випуску унікального національного наукового щорічника. Окрім публікацій в Україні 2003 року та додатку публікацій 2002 року про гончарство, кераміку, керамологію, він також містить огляди деяких керамологічних видань, інформацію про останні надходження до Гончарської книгозбірні України, каталоги книг з особистих бібліотек, що зберігаються в Гончарській книгозбірні України, зокрема літератури зі збірки керамолога Олександра Тищенка, керамолога Пантелеймона Мусієнка та кераміста-технолога Ніни Федорової, гончаря Трохима Демченка, художників-керамістів Надії та Валерія Протор'євих; список добродійників та іншу важливу бібліографічну інформацію.

4.335.37. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Володимир Пашенко // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.24.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях відомого українського історика, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», доктора історичних наук, професора Володимира Пащенко.

4.336.38. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Всеволод Наулко // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.20.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях відомого українського етнолог, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», доктора історичних наук, професора Всеволода Наулка.

4.337.39. [Пошивайло Олесь]. Довідка «УКЖ»: Галина Семченко // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.26.

Подано короткі дані про життєвий і творчий шлях відомого українського керамолога, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», доктора технічних наук, професора Галини Семченко.

4.338.40. Пошивайло Олесь. 3 нових надходжень Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.188-192.

Подано анотовані фото гончарних виробів з нових надходжень Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, зокрема миски з Голозівки, Гнильця, Рахнів-Лісових, Бару, Коломиї, Косова, Пистиня.

- 4.339.41. Пошивайло Олесь. Керамологічні сюжети в постсоветській археологічній науковій літературі: домінанта профанного // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.7-15.

Подано аналіз керамологічних сюжетів і професійної мови археологів в українській археологічній літературі на прикладі статей у фаховому журналі «Археологія» 2003 року. Метою дослідження було з'ясування їх відповідності сучасному рівню розвитку керамологічної науки. Звернено увагу на накопичені в археології хибні уявлення та стереотипи, на типові помилки в означуванні явищ та предметів гончарства. Виявлено відсутність уніфікованої термінологічної системи для опису глиняних виробів і сформульовано завдання верифікації керамологічної термінології.

- 4.340.42. Пошивайло Олесь. Консервація і реставрація гончарських раритетів в Україні // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.7-22.

Досліджено приклади консервації та реставрації глиняних виробів за археологічними та етнографічними матеріалами в Україні, становлення української школи реставрації, у тому числі її кераміки. Акцентовано увагу на важливості своєчасного здійснення робіт з консервації та реставрації глиняних виробів, особливо під час польових археологічних досліджень. Виявлено актуальні проблеми сучасної реставрації кераміки, зокрема малочисельність фахівців та слабе матеріальне забезпечення їх професійної діяльності, відсутність друкованих посібників, необхідність створення Музею консервації та реставрації культурної спадщини українців.

- 4.341.43. Пошивайло Олесь. [Мельничук Лідія. Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях: історико-етнографічне дослідження. – К: УНІСЕРВ, 2004. – 350 с.] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.129-134.

Рецензія на книгу вінницького керамолога Лідії Мельничук «Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях: історико-етнографічне дослідження» (2004). Актуальність монографічного дослідження полягає не тільки в аналізові історичного розвитку гончарства як важливого компонента традиційно-побутової культури подолян, а й у з'ясуванні сучасного стану гончарства в регіоні, фіксації в польових умовах унікальних відомостей про звичаєвість гончарів, сформування великої колекції гончарних виробів та інструментів. Звернено увагу на недоліки монографії, зокрема на суперечливі твердження, неточності, хронологічні неузгодження; відсутність ілюстративних матеріалів, списку гончарних осередків Поділля, систематизованих статистичних відомостей тощо. Зроблено загальний висновок, що книга Лідії Мельничук є помітним досягненням сучасної української етнології та посутнім внеском у розвиток української керамології.

- 4.342.44. Пошивайло Олесь. «Мені на роду так написано: бути гончарівною» // Сморгж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою). – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – С.6-13.

Про значення для української культури постаті та творчої спадщини заслуженого майстра народної творчості України, гончарки Олександри Селюченко (1921–1987). Зазначено, що в уявленнях сучасників мисткиня постає не тільки провідним творцем гончарської культури нашої держави другої половини XX ст., але й своєрідним гончарським мудрецем, народним філософом, ідеологом вітчизняного культу глини. Подано інформацію про зусилля Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному зі збереження пам'яті про Олександру Селюченко, про історію заснування п'ятикнижжя «Олександра Селюченко: Трагедія самотності творчості», про внесок відомого українського філософа, професора Леоніда Сморгжа в справу пізнання духовної величчя опішенської гончарки.

- 4.343.45. Пошивайло Олесь. [«Мистецьке середовище Львова другої половини XX століття (соцреалізм і свобода творчості)»] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.144-148.

Про захист проректором Львівської академії мистецтв, кандидатом мистецтвознавства Орестом Голубцем дисертації на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства «Мистецьке середовище Львова другої половини XX століття (соцреалізм і свобода творчості)», який відбувся 02.07.2003 року в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України. Зазначено офіційних опонентів, мету, об'єкт і завдання дослідження, структуру дисертації. Проаналізовано окремі положення дисертації, висловлено деякі зауваження й побажання. Зроблено висновок, що дисертанту в цілому вдалося досягнути мети наукових студій – проаналізувати часові особливості мистецького середовища Львова другої половини XX ст., показати руйнівний вплив советського тоталітаризму на культуру й мистецтво Галичини, віддати належне львівським мистцям, які в екстремальних умовах виховували нову генерацію творців і протистояли суспільно-духовним деформаціям. Зазначено також, що Орест Голубець до певної міри ідеалізує лояльність польської влади до українського мистецького життя й уникає оцінки загальновідомих фактів дискримінації українських мистців і активного втілення в Галичині державної політики колонізації місцевого населення.

- 4.344.46. [Пошивайло Олесь]. [Над підготовкою чергового випуску «Бібліографії українського гончарства працювали... »] // Бібліографія українського гончарства. 2003: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – Вип.5. – С.6.

Подано фото співробітників Гончарської книгозбірні України та видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, які працювали над випуском національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства».

- 4.345.47. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2003 році // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.156-163.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в третій рік свого функціонування (2003). Повідомлено про проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, експериментальні дослідження, вивчення окремих керамологічних тем, співпрацю з організаціями, що працюють у галузі кераміки, участь науковців у наукових і мистецьких форумах, видавничу діяльність, співпрацю з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному.

- 4.346.48. Пошивайло Олесь, Панасюк Галина, Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. Гончарська Книгозбірня України: каталоги колекційних книг із приватних бібліотек // Бібліографія українського гончарства. 2003: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – Вип.5. – С.104-130.

Подано інформацію про книги з приватних бібліотек відомих українських керамологів та мистців-керамистів, які нині зберігаються в Гончарській книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному: родини керамолога Пантелеймона Мусієнка та кераміста-технолога Ніни Федорової (Київ), керамолога Олександра Тищенка (Київ), художників-керамистів Надії та Валерія Протор'євих (Васильків), гончаря Трохима Демченка (Опішне). Зокрема, до всіх зазначених вище іменних фондів подано каталог літератури та короткі дані про життєвий та творчий шлях відомих діячів національної науки, культури і мистецтва. В структурі кожного каталога подано препринти дарчих написів (автографів) на полях описаних книг; фото обкладинок деяких наукових праць Пантелеймона Мусієнка, Олександра Тищенка; фото глиняних творів Надії та Валерія Протор'євих, Трохима Демченка; матеріали до бібліографії про Надію та Валерія Протор'євих.

- 4.347.49. Пошивайло Олесь. Петро Лінинський: Слово про Лицаря кахельних скарбів // Українське мистецтво. – 2004. – №3. – Осінь-зима. – С.138-139.
Про самобутню постать видатного українського реставратора й колекціонера кераміки Петра Лінинського (1920 – 2003). Охарактеризовано його ставлення до збереження культурної спадщини українців, методи реконструкції давньої кераміки, захоплення колекціонуванням українських старожитностей, передовсім кахель; з'ясовано його уявлення про еволюцію галицького кахлярства.
- 4.348.50. [Пошивайло Олесь]. [Про Анатолія Шпака] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.160.
Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає перший віце-президент – головний учений секретар Національної академії наук України, академік НАН України Анатолій Шпак.
- 4.349.51. [Пошивайло Олесь]. [Про Володимира Овсійчука] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.151.
Вітання славетному українському досліднику вітчизняного мистецтва, члену редколегії «Українського керамологічного журналу», доктору мистецтвознавства, професору Володимиру Овсійчуку з нагоди його 80-річчя.
- 4.350.52. [Пошивайло Олесь]. [Про Івана Гончара] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.154.
Вітання заслуженому працівнику культури України, гончару Івану Гончару – ініціатору заснування в буковинському гончарному осередку (село Коболчин Сокирянського району Чернівецької області) Гончарсько-музейного комплексу – з вітанням його мрії.
- 4.351.53. [Пошивайло Олесь]. [Про Івана Дзюбу] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.186.
Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства Національної академії наук України, академік НАН України Іван Дзюба.
- 4.352.54. [Пошивайло Олесь]. [Про Миколу Жулинського і Тараса Пошивайла] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.160.
Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читають директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка, академік НАН України Микола Жулинський та студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка Тарас Пошивайло.
- 4.353.55. [Пошивайло Олесь]. [Про Ореста Голубця] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.148.
Вітання відомому українському керамологу, члену редколегії «Українського керамологічного журналу», кандидату мистецтвознавства Оресту Голубцю з нагоди захисту ним дисертації на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства.
- 4.354.56. Пошивайло Олесь. Про щорічний Національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.168-169.
Подано інформацію про умови щорічного Національного конкурсу публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки. Його метою є визначення рейтингу публікацій в Україні з означеної проблематики, заохочення науковців до активних досліджень вітчизняного та світового гончарства, до започаткування та участі в керамологічних дискусіях, написання ґрунтовних рецензій та критичних статей; заохочення популяризації знань про давнє й сучасне гончарство і його мистців. Зазначено 5 номінацій конкурсу та етапи його проведення.

4.355.57. Пошивайло Олесь. Розкажіть онуку, ...як не треба писати! // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.169-173.

Звернено увагу керамологів та педагогів на численні помилки й неточності, хибні уявлення, що подають автори різноманітних методичних розробок, статей і повідомлень. Останнім часом їх особливо рясно друкують педагогічні видання України, регіональна періодика. Помилки поступово накопичуються, оскільки автори публікацій нерідко запозичають матеріали один в одного. Таким чином формується фальсифікований фон уявлень про особливості народної культури українців та її творців. Для прикладу, прорецензовано дві публікації в популярній освітянській газеті-журналі «Розкажіть онуку», один із випусків вісника громадських організацій Сумської області «Сходина» та книгу «Муравський шлях – 2000», підготовлену до видання Харківським обласним центром народної творчості. Звернено увагу молодих керамологів на необхідності обережного ставлення до всього того, що пишеться про гончарство в місцевих виданнях тамтешніми краєзнавцями, етнографами-самоуками, журналістами.

4.356.58. Пошивайло Олесь. Скопин: ідеологічний міф советського мистецтвознавства й реальні досягнення давнього гончарного центру Росії (керамологічні студії після I Міжнародного фестивалю гончарів) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.73-104, 177-192.

Про заходи Міжнародного фестивалю гончарів у відомому осередку російського народного гончарства – місті Скопин Рязанської області Російської Федерації (23-27.09.2002); вияви паралельного розвитку гончарних промислів Опішного та Скопина в XX ст. Подано керамологічний аналіз мистецтвознавчих публікацій, присвячених гончарству Скопина та розвитку в ньому художньої кераміки; виявлено факти неточного висвітлення вченими історичних подій, які нерідко переходять у свідомі фальсифікації історичних реальій. Проаналізовано процес народження й подальшого утвердження советського ідеологічного міфа про «світову славу» скопинського гончарства другої половини XIX – початку XX ст.; з'ясовано генетичний зв'язок місцевих художніх виробів із мистецькими традиціями українського (опішненського) гончарства та діяльністю славетних російських художників, які гуртувалися навколо гончарних майстерень «Абрамцево», в Талашкіно, Кікеріно; визначено завдання фундаментального дослідження давнього гончарного осередку Росії.

4.357.59. Пошивайло Олесь. «Спадщина Івана Гончара»: неусвідомлена міра відповідальності! // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.125-128.

Рецензія на компакт-диск «Спадщина Івана Гончара», присвячений світлій пам'яті славетного українського мистця й колекціонера, народного художника України Івана Макаровича Гончара (27.01.1911 – 18.06.1993). Акцентовано увагу на фактах причетності Івана Гончара до глини, ліплення, гончарства. Виявлено численні приклади небалості й фахової необізнаності авторів компакт-диска в частині інтерпретації керамологічних матеріалів. Зроблено висновок, що зібрані на компакт-диску відомості дозволяють глибше пізнати самобутню постать Івана Гончара, відновити в пам'яті події недалекого минулого й задати про Україну, яка й донині потребує не гаррі-поттерів, а послідовників духотворчої справи київської «Гончарівки». Подібні напрацювання науковців і музеєзнавців вкрай важливі для популяризації надбань української культури, проте все в них має бути бездоганним і відповідним сучасному рівню наукових знань.

4.358.60. Пошивайло Олесь. «Трипільська цивілізація у спадщині України» // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.174-177.

Про заходи та перебіг подій Всеукраїнської наукової конференції «Трипільська цивілізація в спадщині України», присвяченої 110-річчю відкриття трипільської культури (Київ, 30–31.05.2003). Зроблено висновок, що конференція засвідчила зацікавлення українського

суспільства своїм минулим; виявила бажання вчених і політиків використати історичні знання для консолідації співгромадян; привернула увагу державних відомств та установ до проблем збереження історичної спадщини, активізації наукових досліджень, популяризації духовних надбань українців.

- 4.359.61. Пошивайло Олесь. Хранитель кахельних літописів // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.149-154.

Про подвижництво видатного українського реставратора й колекціонера кераміки Петра Лінинського (1920–2003). Охарактеризовано його ставлення до збереження культурної спадщини українців, методи реконструкції давньої кераміки, захоплення колекціонуванням українських старожитностей, передовсім кахель; з'ясовано його уявлення про еволюцію галицького кахлярства; подано факти підтримки ним розбудови гончарної скарбниці України в Опішному.

- 4.360.62. Рахно К. Глиняна іграшка у міфі й ритуалі // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Полтава, 16-17 квітня 2003 року. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.11-15.

З'ясовано роль глиняної іграшки в міфі та ритуалі, її зв'язок зі стародавніми релігійними культами. Висловлено думку, що первісно виготовлення глиняних іграшок приурочували до певних календарних днів чи періодів. Пережитки цього збереглися в народів Центральної та Східної Європи, зокрема в угорців, українців, білорусів, росіян. Систематизовано погляди вчених на місце глиняної іграшки в традиційній культурі слов'ян та її семантику. Виявлено оберегову функцію глиняної іграшки.

- 4.361.63. Рахно К. Козаки з Кобеляк // Українське козацтво: історія, сучасність, майбутнє: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Полтава, 28-29 травня 2004 р. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.125-133.

Про вільне козацтво Кобеляцького повіту Полтавської губернії у «Народногосподарчих студіях з Росії» німецького економіста Герхарда фон Шульце-Гевернітца (Ляйпціг, 1890).

- 4.362.64. Рахно К. Козаки-характерники. Міф чи реальність? // Полтавський вісник. – 2004. – №42. – 15 жовтня. – С.20.

Козаки-характерники – поширений образ української середньовічної міфології. Вони згадуються в багатьох українських і польських писемних джерелах XVI–XVIII ст. Низка ознак споріднюють їх з волхвами доби Київської Русі, з якими вони, певно, пов'язані генетично, зі скандинавськими воїнами-берсерками, з осетинськими легендарними богатырями-нартами, з індійськими йогами і магами.

- 4.363.65. Рахно К. Мороз через тин переліз, бабу снігову приніс // Зоря Полтавщини. – 2004. – №6-7. – 16 січня. – С.12.

З'ясовано семантику й еволюцію відомого ритуального символу зими – снігової баби. В основі його – ідол язичницького божества, зроблений зі снігу. Зроблено висновок про аналогічне походження інших обрядових символів з подібними назвами, у тому числі «баби» («барині») – глиняної ляльки, яка також перетворилася з ідола на дитячу забавку. Також «баба» – це велика купа глини, підготовленої гончарем для роботи, що теж колись могла обожнюватися.

- 4.364.66. Рахно К. Сіль та печина – лихим очам! // Зоря Полтавщини. – 2004. – №208-209. – 31 грудня. – С.11.

Про міфологічні коннотації глинобитної варистої печі, роль і функції печини – шматочка її глиняної обмазки – у родинній обрядовості українців. Проаналізовано також обрядове руйнування печі в обряді викликання дощу в українців та болгар.

4.365.67. Рахно К. Слід нав'їв // Край. – Полтава, 2004. – №8. – Грудень. – С.14 – 15.

На основі писемних джерел та даних керамології й етнології проаналізовано семантику одного з елементів орнаментального оздоблення кераміки Полтавщини та деяких інших регіонів – «курячі лапки» («лапчатки»). Середньовічні повчання проти язичництва, зокрема, «Слово о поесте к невежам в понеделок 2 недели», початку XIII ст. дають підставу стверджувати, що знак курячої лапи розглядався як символ нав'їв – душ мертвих, культ яких в українців та інших слов'янських народів простежується до XVIII–XIX ст.

4.366.68. Рахно К. Творчий сміх Громовержця // Зоря Полтавщини. – 2004. – №118-119. – 30 липня. – С.11.

Вивчено один із обрядів введення в господарство нового горщика, зафіксований 1901 року етнографом М.Грінченко на Чернігівщині. Коли горщик ставили в піч виварювати, господиня неодмінно мала засміятися, інакше буде довго не закипати. У міфах, фольклорі та архаїчній обрядовості багатьох народів світу сміх постає потужним життєдайним, очисним і животворним началом, обов'язковим елементом творчого акту. Здатність творити, сміючись, у римлян приписувалася громовержцеві Юпітеру. У слов'ян, германців та інших індоевропейських народів грім уявлявся реготом Бога грози, через що сміх в обрядах пов'язувався з Громовержцем. Жерцями ж слов'янського громовержця Перуна, якому теж приписували функції деміурга, творця матеріального світу, були саме гончарі. Відтворюючи громовий регіт Перуна, господиня ніби завершувала творення горщика, розпочатого гончарем. Горщик «народжувався» з творчого сміху всесильного Громовержця для нового, повноцінного буття в макрокосмі української садиби.

4.367.69. Рахно Костянтин. Аутодафе для «отреченных» книг // Полтавська думка-2000. – 2004. – №16. – 16-22 квітня. – С.11.

Про язичницьку літературу Руси, заборонену християнською церквою. У зв'язку з книгою «Лунник» звертається увага на важливість місячних фаз у народному побуті, у тому числі, у професійній звичаєвості гончарів. Так, гончарі Поділля на підпівні виготовляли особливі, наділені магічною силою глечики для збирання сметани. Зроблено висновок про дохристиянські витоки цих та інших звичаєвих дій.

4.368.70. Рахно Костянтин. [Беларуская міфалогія: энцыклапедычны слоўнік. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.144-145.

Рецензія на унікальне видання – енциклопедичний словник «Беларуская міфалогія», який є практично першою на теренах Слов'янищини спробою систематичного й достатньо повного опису традиційної духовної спадщини білорусів. Проаналізовано неординарну загальну концепцію книги, її ідейно-теоретичні засади, інноваційні підходи авторського колективу до опрацювання джерел. Особливу увагу звернено на словникові статті, присвячені керамологічній проблематиці. Зроблено висновок про високий фаховий рівень підготовки видання, його вняткову цінність як у фактичному, так і в теоретико-методологічному відношеннях.

4.369.71. Рахно Костянтин. Богатирська Батьківщина // Полтавська думка-2000. – 2004. – №6. – 6-12 лютого. – С.11.

З'ясовано образ України-Руси X–XIII століть, окремих її міст і князівств у билинному епосі; проаналізовано докази побутування билин на українських землях за доби пізнього середньовіччя, у тому числі, й полив'яна кахля 1645–1650 років з Троїцької церкви в Костромі, зроблена майстрами з Києва, на якій Соловей-розбійник – відомий персонаж билин – виглядає як український козак або шляхтич. Особливу увагу звернено на згадки в архаїчних билинах «Украины» як синоніма «Святой Руси».

- 4.370.72. Рахно Костянтин. Вам – казка, а мені – бубликів в'язка // Зоря Полтавщини. – 2004. – №82-83. – 28 травня. – С.11-12.

Казка – важливий елемент традиційної культури українців ще з дохристиянських часів. Казки містили найважливіші релігійні поняття, міфологічні та соціальні архетипи, моделі поведінки. За допомогою казок могло відбуватися спілкування з представниками потойбічного світу; їх розповідання часто носило поминальний характер і приурочувалося до того чи іншого календарного моменту. Зроблено висновок про можливість встановлення цих моментів на основі аналізу сюжетів та традиційних кінцівок казок, де календарними маркерами можуть виступати згадки про обрядові страви та глиняний посуд.

- 4.371.73. Рахно Костянтин. Відгомін антропогонічних міфів на європейській кераміці // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.97-101.

У європейській культурі гончарювання традиційно займало особливе місце. Воно було тісно пов'язане з творенням і творчою здатністю, а в багатьох європейських язичницьких міфологіях Бог чи Боги роблять людину з глини. Християнство дає типовий приклад опису походження людини – через творення Адама – також у термінах гончарювання. Цей міф у Європі від часу середніх віків розглядався як підґрунтя для сакралізації гончарного ремесла, що демонструється численними написами та малюнками на європейських гончарних виробках. Антропогонічний міф був важливою складовою духовної культури гончарів, яка визначала їх буття в соціумі.

- 4.372.74. Рахно Костянтин. Педагогічний потенціал образу жінки в українському образотворчому мистецтві // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.136-137.

Про Всеукраїнський науково-практичний семінар «Педагогічний потенціал образу жінки в українському образотворчому мистецтві», який відбувся 23-24 березня 2004 року в Полтаві на базі кафедри образотворчого мистецтва психолого-педагогічного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка та Полтавської міської галереї мистецтв. Реферовано зміст доповідей, при цьому основну увагу звернено на ті з них, у яких так чи інакше висвітлюється керамологічна проблематика. Зроблено висновок про доцільність подальшого проведення таких наукових читань, які б збирали разом культурологів, керамологів, етнологів, фольклористів, мистецтвознавців та мистців.

- 4.373.75. Рахно Костянтин. Проблеми та напрямки дослідження сакрального в українському гончарстві // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.21-26.

Охарактеризовано проблематику дослідження традиційних ремесел, зокрема гончарства як частини духовної культури. Визначено джерела, завдання та можливості студіювання проявів сакрального (ієрофаній) в українському гончарстві. Зроблено висновок про доцільність реконструкції стародавніх світоглядних парадигм, визначальних для сакралізації цього ремесла, на основі аналізу міфологічних уявлень про гончарство й гончарів та семантики гончарних звичаїв виготовлення посуду.

- 4.374.76. Рахно Костянтин. Українське відьмацтво як продукт еволюції гендерних відносин // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.27-33.

Жінки відіграють важливу роль в українській традиційній обрядовості. В українському фольклорі провідними є матріархальні мотиви. Висвітлено деякі аспекти жіночого сприйняття відьми – знакового образу в українській фольклорній традиції. Цьому образу притаманно чимало рис ідеальної, досконалої жінки (мудрість, хазяйновитість, іноді краса). Діяльність відьом, відунів (знахарів) та їх спілок, інтерпретована в багатьох легендах, була невід'ємною частиною традиційного сільського й міського життя як спадок давніх язичницьких культів. Використання глиняного посуду та іншого хатнього начиння в ритуальній практиці відьом тісно пов'язано з єдністю сакральної й профанної діяльності в стародавніх культурах.

- 4.375.77. Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою). – Опішне: Українське Народознавство, 2004. – 304 с.: іл.

Про життєвий і творчий шлях славетної української гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко (1921–1987). Філософський аналіз життєпису мисткині побудовано на її щоденникових записах, листуванні, спогадах сучасників та особистому спілкуванні з нею автора книги. Видання проілюстровано рідкісними фото із життя Олександри Селюченко та творів з її гончарної спадщини. Для керамологів, мистецтвознавців, філософів, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною українців.

- 4.376.78. Сморж Л.О. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 416 с.

Посібник призначено для студентів вищих навчальних закладів. У ньому із сучасних позицій і на нових матеріалах викладено основні теми й проблеми, що стосуються специфіки, призначення, історії філософії, основних характеристик суспільства і людини, їх сутності, сучасного стану і прогнозів на майбутнє.

- 4.377.79. Троцька Валентина. «Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах: Проблеми та шляхи їх вирішення» // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.169.

Про Міжнародну науково-практичну конференцію «Реставрація музейних пам'яток в сучасних умовах. Проблеми та шляхи їх вирішення», яка відбулася в Києві. Подано коротку інформацію про доповіді учасників з проблем реставрації кераміки.

- 4.378.80. Чечель Ж.А. Сучасна художня школа – альтернатива освітняським догмам // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м.Полтава, 16-17 квітня 2003. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.162-172.

Про перспективи розвитку Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату «Колегіум мистецтв у Опішному»; особливості формування навчального процесу в школі мистецького спрямування; шляхи подолання кризи в сучасній українській системі виховання.

- 4.379.81. Щербань Анатолій, Гейко Анатолій. [Дубицкая Н.Н. Керамическое производство Белорусского Поднепровья в VIII в. до н.э. – V в. н.э. /Матэрыялы па археалогіі Беларусі, №4. – Минск: Институт истории НАН Беларуси, 2002. – 191 с.: илл.] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.184-185.

Рецензія на книгу. Монографію присвячено дослідженню гончарства Білоруського Подніпров'я VIII ст. до н.е. – V ст. н.е., переважно на основі використання мінералогіко-петрографічного методу аналізу кераміки. Книга є вагомим внеском у вивчення археологічної кераміки, проте, на думку авторів рецензії, за допомогою тільки методів, використаних Наталією Дубицькою, вирішити всі поставлені завдання не вдалося.

- 4.380.82. Щербань Анатолій, Гейко Анатолій. [Мильникова Л.Н., Чемякина М.А. Традиции и новации в гончарстве древних племен Барабы (по материалам поселенческого комплекса Омь-1). – Новосибирск: Изд-во ИАЭ СО РАН, 2002. – 200 с.] // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.182-183.

Рецензія на книгу російських керамологів. Монографія є виявом наполегливих пошуків нової інформації та розробки сучасних методик дослідження кераміки. У роботі вперше публікуються результати аналізу глиняних виробів, знайдених на багатощаровому поселенні Омь-1 (Куйбишевський район Новосибірської області Російської Федерації). На думку авторів книги, це поселення є базовим еталоном для визначення хронології й стратиграфії пам'яток усього регіону. Дослідниками зроблено спробу виділити гончарні традиції у формуванні, обробці поверхні та розміщенні орнаменту на глиняних виробах. На думку авторів рецензії, застосування лише окремих розрізнених методів дослідження кераміки, які можуть виконувати лише окремі локальні завдання, не дозволило Людмилі Мильниковій та Марині Чемякіній комплексно відтворити загальну картину розвитку стародавнього гончарства.

- 4.381.83. Щербань А.Л. Археологічні розвідки поблизу Диканьки Полтавської області // Археологічні відкриття в Україні 2002-2003 рр. – К.: Інститут археології НАН України, Шлях, 2004. – С.65-66.
Підсумовано результати археологічних розвідок 1996–2002 років на території поблизу Диканьки. Охарактеризовано розташування обстежених пам'яток, а також окремі знахідки.
- 4.382.84. Щербань А.Л. Кружала в похованнях Лівобережного Лісостепу України скіфського часу // Древности. – Харьков: Харьковское историко-археологическое общество НМЦ «МД», 2004. – С.32-38.
Подано характеристику кружал, знайдених у похованнях VII–IV ст. до н.е. на території Лівобережного Лісостепу України. Описано їх форми, місця розташування в могилах. Висловлено авторське бачення ролі кружал у поховальному обряді.
- 4.383.85. Щербань А.Л. Посудиноподібні кружала на пам'ятках Лівобережного Лісостепу України скіфського часу // Старожитності степового Причорномор'я і Криму. – Запоріжжя: видання Запорізького державного університету, Запорізького обласного краєзнавчого музею, 2004. – Т.ХІ. – С.290-194.
Охарактеризовано кружала посудиноподібної форми з пам'яток Лівобережного Лісостепу України скіфського часу. Проаналізовано форми, декор, техніку виготовлення й символіку; окреслено ареал поширення та хронологічні межі побутування.
- 4.384.86. Щербань Анатолій. До проблеми вивчення народної техніки прядіння в Україні // Матеріали до української етнології. – 2004. – Вип.4. – С.177-181.
Подано опис народної техніки прядіння в Україні. Коротко охарактеризовано давнє прядіння, описано знаряддя, що використовувалися для цього. Зафіксовано чотири способи прядіння ниток за допомогою веретен. Наголошено на необхідності більш детального вивчення народної техніки прядіння.
- 4.385.87. Щербань Анатолій. [Охріменко Григорій, Кучинко Михайло, Кубицька Наталія. Розвиток керамічного виробництва на Волині (археологічний, етнографічний, мистецький аспекти). – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. – 246 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2003: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. Опішне: Українське Народознавство, 2004. – Вип.5. – С.99-101.
Огляд зазначеної книги. Монографія є спробою прослідкувати розвиток гончарства на Волині від доби неоліту до початку ХХІ століття. На думку автора огляду, робота цікава для широкого загалу дослідників, хоча наявні недоліки значно зменшують наукову цінність поданих матеріалів.
- 4.386.88. Щербань Анатолій. Технологічні особливості виготовлення глиняних кружал як формотворчий фактор // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.45-50.
Про різні за формою глиняні кружала, які впродовж кількох тисячоліть використовували народи Євразії як деталі веретен. Одним із формотворчих факторів у процесі виготовлення глиняних кружал були особливості їх випілювання. Шляхом експериментального моделювання автор відтворив процес їх виготовлення і з'ясував, яким чином технологічні прийоми впливали на форму кружал.
- 4.387.89. Щербань Анатолій, Щербань Олена. Про виготовлення глиняного посуду в Каневі // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.27-38, 173-174.
За матеріалами, здобутими під час керамологічної експедиції Інституту керамології (15–17.08.2002), охарактеризовано гончарство в місті Канів, що в Черкащині. Подано прізвища гончарів, описано технологію виготовлення глиняного посуду. Звернено увагу на лічбу посуду та його продаж гончарями.

- 4.388.90. Щербань Олена. Нотатки про традиційні правила поводження з новим глиняним посудом // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.91-94.
Описано вироблені й апробовані тисячолітнім досвідом способи первісної обробки нового глиняного посуду в Полтавщині й Черкащині. Подано традиційні правила поводження з глиняним посудом під час його купівлі. Використано матеріали керамологічних експедицій автора.
- 4.389.91. Щербань Олена. Опішенська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941) // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №2-3. – С.124-133.
Уперше в науковій літературі детально висвітлено діяльність Опішенської школи майстрів художньої кераміки (1936–1941). Описано навчальний процес, подано відомості про вчителів і учнів, проаналізовано навчальний план, методичку викладання гончарства. Визначено вплив школи на подальший розвиток гончарства в Опішному та в Україні.
- 4.390.92. Щербань Олена. Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки в сучасних культурно-освітніх умовах // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №4. – С.135-136.
Про Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах», яка відбулася 16-17 квітня 2003 року в Полтавській міській галереї мистецтв.
- 4.391.93. Щербань Олена. Співає півник-свистунець // *Зоря Полтавщини*. – 2004. – №46-47. – 26 березня. – С.12.
Про виготовлення глиняних півників-свистунців у Опішному. Описано два найбільш поширені способи їх виготовлення та окремі аспекти продажу і використання.
- 4.392.94. Щербань Олена. Техніка виготовлення півників-свистунців у Опішному // *Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах*. – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені Володимира Короленка, 2004. – С.66-70.
Подано матеріали польових керамологічних досліджень авторки, на основі яких описано два найбільш поширені способи виготовлення глиняних півників-свистунців у Опішному, висвітлено окремі аспекти їх продажу та використання.

2005

- 5.393.1. Андрущенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // *АНТ: Вісник археології, мистецтва, культурної антропології*. – 2005. – №13-15. – С.63-64.
Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.
- 5.394.2. Гейко А.В. Керамічна матриця для виготовлення кахель із с.Глинськ // *Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею*. – К.: Шлях, 2005. – С.193.

Упродовж XVII–XVIII ст. невід'ємною частиною інтер'єру української хати, не тільки козацької старшини, а й заможних селян та міщан, були кахлі. Більшість із них виготовляли майстри гончарних осередків України, але, на жаль, визначити, де саме було налагоджено їх виробництво, вдається не завжди. Дуже рідко трапляються зразки виробничого інструментарію, зокрема, самі матриці для виготовлення кахель.

Рідкісною знахідкою є глиняна матриця-негатив лицьового боку «коробчастої» кахлі з відомого гончарного осередку колишньої Гетьманщини – містечка Глинськ Роменського району Сумської області. Під час керамологічної експедиції працівників Національного музею-заповідника українського гончарства її було виявлено на кутку Поділ, де мешкали гончарі. Вчені датують матрицю другою половиною XVII – XVIII ст. На основі пам'яток можна стверджувати, що саме в містечку Глинськ на той час виготовляли кахлі.

- 5.395.3. Коваленко Оксана. Про розпланування центральної частини Полтавської фортеці // Полтавський краєзнавчий музей. Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.312-317.

Про планування центру Полтавської фортеці – Соборного майдану та двох головних вулиць – у XVIII ст. Проаналізовано плани перепланування Полтави середини XVIII та початку XIX ст. Подано детальний огляд назв головних вулиць XVII–XVIII ст. Зроблено висновок, що Успенською називалася частина сучасної вулиці Паризької комуни, а назви Київська та Мостова відповідають частині сучасної вулиці Жовтневої.

- 5.396.4. Коваленко Оксана. Розкопки нашарувань козацького часу на Соборному майдані у Полтаві // Українське козацтво: історія, сучасність, майбутнє. – Полтава: АСМІ, 2005. – С.69-78.

Подано матеріали археологічних розкопок на Соборному майдані в Полтаві (1999–2000). Вони включають опис археологічних об'єктів XVII–XVIII ст. та аналіз гончарних комплексів із них.

- 5.397.5. Коваленко Оксана. Спостереження над прізвищами гончарів Миргородського полку початку XVIII ст. (за матеріалами Переписної книги 1723 року) // Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2005. – Вип.14. – С.182-189.

На основі писемних джерел початку XVIII ст., зокрема за матеріалами ревізії 1723 року, проаналізовано прізвища гончарів Миргородського полку. З'ясовано питання чисельності, статеві структури цієї ремісничої категорії Миргородського полку, здійснено персоналізацію розвитку гончарства в окресленому районі.

- 5.398.6. Коваленко Оксана. Церква святого Миколи Чудотворця у Полтаві // Полтавські єпархіальні відомості. – Полтава: Гротеск, 2004. – Ч.10. – С.80-89.

Подано згадки про церкву святого Миколи Чудотворця в джерелах XVIII–XIX ст. На основі архівних джерел з'ясовано композиційне значення церкви в плануванні нового міста, історію її перебудов у XVIII–XIX ст. Подано опис проектів впорядкування навколишньої території та побудови мосту через р.Полтавку в середині XIX ст.

- 5.399.7. Ликова Оксана. II Міжнародний фестиваль гончарів у Скопині // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.188-190.

Про II Міжнародний фестиваль гончарів, який відбувся 6-10 вересня 2004 року в м.Скопин Рязанської області (Росія). Подано фото робочих моментів фестивалю та робіт учасників.

- 5.400.8. Ликова Оксана. Львівські збирачі кераміки кінця XX – початку XXI століття: деякі аспекти формування приватних колекцій // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.154-161.

На основі керамологічних матеріалів, зібраних автором, проаналізовано деякі аспекти формування приватних колекцій кераміки у Львові. З'ясовано способи поповнення колекцій, їх асортимент, стан атрибутування та реставрації творів у домашніх умовах, форми популяризації зібраних матеріалів.

- 5.401.9. Ликова Оксана. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.195-199.
Про основні напрямки діяльності й досягнення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2004 року, зокрема, про святкування десятиї річниці створення Науково-дослідницького центру українського гончарства, поповнення фондів колекцій новими унікальними експонатами, виставкову та наукову діяльність співробітників музею-заповідника.
- 5.402.10. Литвиненко Світлана. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.191-194.
Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України 2004 року.
- 5.403.11. Литвиненко Світлана. Мотивація назв українських глиняних іграшок // Лексикографічний бюлетень. – 2005. – Вип.11. – С.78-81.
Зважаючи на особливості зовнішніх ознак та функціональних властивостей іграшок, виділено чотири основні різновиди глиняних іграшок: свистуни, торохтушки, монетки та барині. Зроблено узагальнення мотиваційних ознак, що дозволило вичленувати три принципи номінації: за властивістю, за функцією, за ознакою.
- 5.404.12. Литвиненко Світлана, Пошивайло Олесь. Михайлу Худашу – 80! // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.280.
Вітання відомому українському вченому-мовознавцю, члену редколегії «Українського керамологічного журналу», доктору філологічних наук, професору Михайлу Худашу з нагоди його 80-річчя.
- 5.405.13. Луговий Р.С. Глиняний посуд у дитячих похованнях ямної культурно-історичної спільноти // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – К.: Шлях, 2005. – С.54-57.
На основі поховальних пам'яток носіїв ямної спільноти проаналізовано місце глиняного посуду в поховальних звичаях населення ямної культури. З'ясовано, що чисельність глиняного посуду в дитячих похованнях значно переважає аналогічний показник у дорослих похованнях, що може свідчити про його обов'язкову належність до певної категорії дітей, зокрема, зв'язок із проходженням ними обряду ініціації та набуття ознак повноцінних членів суспільства.
- 5.406.14. Луговий Роман. Глиняна модель «колиски» з дитячого поховання біля с.Мале Ладизжене Полтавської області // Полтавський краєзнавчий музей. Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.12-15.
Про глиняний виріб з дитячого поховання ямної культури з кургану поблизу с.Мале Ладизжене Полтавської області. Висловлено припущення, що виріб є моделлю дитячої колиски, покладеної до поховання із сакральною метою. Про це свідчать форма виробу та орнамент, що імітує техніку плетіння з лози.
- 5.407.15. Метка Л.О. Випалювання гончарних виробів на Слобожанщині наприкінці XIX – початку XX століття // Проблеми дослідження пам'яток Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – К.: Шлях, 2005. – С.194.
На основі матеріалів керамологічних експедицій до гончарних осередків Слобожанщини [Охтирка, Межиріч, Боромля (Сумщина, 2004), Ізюм, Валки, Барвінкове, Нова Водолага, Топольське (Харківщина, 2002), Євсуг, Литвинівка, Брусівка, Бутківка (Луганщина, 2001), Пискунівка, Діброва (Донецщина, 2003), Котельва (Полтавщина, 2004)] відтворено

технологічний процес випалювання гончарних виробів у Слобожанщині наприкінці XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано етапи випалювання та їх місцеві назви, а також гончарні назви частин горна, інструментів тощо.

- 5.408.16. Метка Людмила. Гончарство как составная часть традиционно-бытовой культуры Слободской Украины // Меркурий. – Донецк, 2005. – №10. – Октябрь. – С.78-80.

Узагальнено відомості про гончарство Слобожанщини: проаналізовано народознавчі аспекти його побутування, відтворено послідовність технологічного процесу, вивчено традиційний асортимент глиняних виробів, визначено форми їх збуту, охарактеризовано домашній побут слобожанських гончарів, визначено причини занепаду промислу в гончарних осередках.

- 5.409.17. Метка Людмила. Іван Курас // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.288.

Некролог на смерть відомого українського вченого, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», академіка НАН України Івана Кураса. Подано короткі біографічні відомості, зазначено внесок в українську науку.

- 5.410.18. Метка Людмила. Межирицьке гончарство – слава Слобідської України // Шлях перемоги. – К., 2005. – №17. – 27 квітня. – С.12-13.

Про гончарство м.Охтирка, с.Боромля та с.Межиріч, що на Сумщині: історію виникнення та розвитку гончарного промислу, умови праці та життя місцевих гончарів, специфіку технологічного процесу. Подано фото гончарів – Івана Склярєнка, Петра Лисянського, Віктора Худолія (с.Межиріч), дочки гончаря з м.Охтирка Максима Бережного – Ніни Шейко – та гончарних виробів із с.Боромля.

- 5.411.19. Метка Людмила. [Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою). – Опішне. – Українське Народознавство, 2004. – 304 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.290-291.

Подано огляд книги Леоніда Сморжа «Гончарівна (одержима керамікою)», яка є вагомим внеском у вивчення творчого шляху славетної української гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко (1921–1987) і яскравим прикладом життєпису самобутнього народного мистця. Зазначено основні рубрики, структуру подачі матеріалів та короткі відомості про автора. Наголошено на тому, що книга розрахована на керамологів, мистецтвознавців, філософів, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною українців.

- 5.412.20. Міщанин В. З допомогою дружини отаман викрав кулемета і двох коней // Полтавська думка-2000. – 2005. – №2. – 7 січня. – С.7.

Про повстанський загін, який діяв упродовж 1919–1922 років під керівництвом Павла Омеляновича Бея в селі Глинське Зіньківського району Полтавської області. Згадано імена деяких учасників повстанського руху. Подано матеріали з архіву УСБУ в Полтавській області, які частково відтворюють діяльність повстанського загону.

- 5.413.21. Міщанин В. Невідомі листи з кримінальної справи Якова Риженка // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.254-257.

Подано зміст п'яти листів відомого харківського мовознавця, етнографа, педагога Олекси Ветухіва до керамолога з Полтави Якова Риженка, написані впродовж 1928–1931 років. Зазначені листи було вилучено під час арешту Якова Риженка в 1931 році. Вони зберігаються в його кримінальній справі в архіві УСБУ в Полтавській області. Автор віднайшов їх під час вивчення матеріалів справи в другій половині 1990-х років. Подано коментарі до кожного з листів.

- 5.414.22. Міщанин В. Полтавський загін Павла Бея в селі Глинському в 1919–1922 роках // Голос Зіньківщини. – 2005. – №12. – 12 лютого. – С.2; №13. – 16 лютого. – С.3; №14. – 19 лютого. – С.2.

Про історію полтавського повстанського руху на межі 1910-х – 1920-х років у колишньому гончарному осередку – селі Глинське Зіньківського району Полтавської області. Подано матеріали з кримінальної справи дружини командира загону Онисії Бей, список членів повстанського загону під керівництвом отамана Павла Омеляновича Бея та осіб, пов'язаних із діяльністю загону. Згадано гончарів: Івана Пічку, Феоктина Мокляка.

- 5.415.23. Міщанин В. Розкопки гончарного горна першої третини ХХ ст. у Малих Будишах // Проблеми дослідження пам'яток Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – К.: Шлях, 2005. – С.195-197.

Подано опис горна гончаря із Малих Будищ Зіньківського району Полтавської області Івана Даниловича Чуприни, розкопаного автором восени 2003 року. Зазначено конструктивні особливості гончарних печей Малих Будищ першої третини ХХ ст.; проведено порівняння їх конструкції з горнами тогочасного Опішненського гончарного району, з'ясовано асортимент гончарних виробів у Малих Будищах у першій третині ХХ ст.

- 5.416.24. Міщанин В. 1887-й: рік початку чи закінчення? // Голос Зіньківщини. – 2005. – №77. – 28 вересня. – С.3-4.

На основі архівних джерел і власних польових досліджень автор дав відповідь на питання про вік нинішньої Різдва-Богородичної церкви в селі Малі Будища Зіньківського району Полтавської області. Аргументовано зазначено роки початку та закінчення її будівництва. Звернено увагу читачів, що до свого 120-річчя церква буде з новим дзвоном; згадано імена людей, які допомогли його придбати.

- 5.417.25. Міщанин Віктор. Гончарні осередки Малобудищанської сільської ради в період голодомору 1932–1933 рр.: сторінки історії // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.122-134.

На основі спогадів старожилів відтворено трагічні події, що відбувалися в період голодомору 1932–1933 років у гончарних осередках – Безруки, Глинське, Малі Будища, Старі Млини, Хижняківка, розташованих на території Малобудищанської сільської ради Зіньківського району Полтавської області. Згадано імена близько 40 гончарів – жертв голодомору, а також імена тих гончарів, які були безпосередніми учасниками акцій геноциду.

- 5.418.26. Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина ХІХ – ХХ століття). – Опішне: Українське Народознавство, 2005. – 304 с.

Монографія є першим в українській керамології комплексним дослідженням малих осередків гончарства. В її основу покладено матеріали, зібрані автором у польових керамологічних експедиціях, у бібліотеках та архівах упродовж 1994–2005 років. Відтворено історичний розвиток гончарних осередків, що знаходяться в Зіньківському районі Полтавської області, на північ від гончарної столиці України – Опішного, а саме – Безруків, Глинського, Лазьків, Малих Будищ, Старих Млинів і Хижняківки. Відтворено місцеву технологію виготовлення глиняних виробів та способи їх збуту, професійні звичай гончарів. Повернено із забуття десятки імен місцевих майстрів.

- 5.419.27. Міщанин Віктор. Сторінки з історії антибільшовицької боротьби в селі Глинському Зіньківського повіту на рубежі 1910-х – 1920-х років // Полтавська Петлюріана: Матеріали сьомих Петлюрівських читань, проведених у Полтаві 25 травня 2004 року. – Полтава: ТОВ «Рік», 2005. – Ч.6. – С.300-310.

На основі маловідомих архівних джерел вивчено історію діяльності одного із багатьох повстанських загонів, що діяв на території сучасного Зіньківського району Полтавської області впродовж 1919–1922 років, а саме – загону Павла Бея із села Глинського. Подано деякі імена повстанців, а також список осіб, позбавлених виборчих прав за зв'язок із загоном Бея.

- 5.420.28. Овчаренко Л.М. Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя: перші роки діяльності, причини невдач (1896–1902) // Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 12-13 травня 2005 року. – К.: видання Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2005. – С.89-97.

Про передумови відкриття Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя, основні напрямки функціонування закладу впродовж 1896–1902 років та причини невдач; здійснено аналіз діяльності керівництва закладу і заходів зємства, спрямованих на виправлення його помилок; простежено вплив фабричної продукції на асортимент виробів гончарної школи; розглянуто специфіку діяльності гончарних майстерень; подано відомості про перші випуски художньо-промислової школи та її участь у Всеросійській кустарно-промисловій виставці (Санкт-Петербург, 1902).

- 5.421.29. Овчаренко Людмила. Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя: перші роки діяльності (1896–1902) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.134-142.

Про передумови відкриття Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя, основні напрямки функціонування закладу впродовж 1896–1902 років та причини невдач; здійснено аналіз діяльності керівництва закладу і заходів зємства, спрямованих на виправлення його помилок; простежено вплив фабричної продукції на асортимент виробів гончарної школи; розглянуто специфіку діяльності гончарних майстерень; подано відомості про перші випуски художньо-промислової школи та її участь у Всеросійській кустарно-промисловій виставці (Санкт-Петербург, 1902).

- 5.422.30. Панасюк Галина. [Бібліографія українського гончарства. 2002: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2003. – Вип.4. – 144 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.289.

Про Національний науковий щорічник, який охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2002 року.

- 5.423.31. Панасюк Галина [Мишанин В. Хутори ви мої, хутори... – Полтава: Верстка, 2002. – 400 с.; 205 іл.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культурної антропології. – 2005. – №13-15. – С.126-127.

Подано огляд книги, створеної на основі маловідомих джерел, які відтворюють історичний розвиток хуторів Безруки і Хижняківка, що в сучасному Зіньківському районі Полтавщини, як осередків кустарного гончарного виробництва. Словникові статті містять відомості про гончарів цих поселень від середини XIX ст. до 1980-х років.

- 5.424.32. Панасюк Галина. Столиця українського гончарства поповнилася виданнями МАУП // Персонал плюс. – К., 2005. – 7-13 грудня – С.6.

Про колекцію книг, подарованих Гончарській книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Міжрегіональною академією управління персоналом.

- 5.425.33. Пошивайло Олесь. Анатомія гончарського суперміфа України (мистецтвознавчі студії як антураж приватного авантюризму) // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.9-70; С.1-4 обкладинки.

Здійснено керамологічний аналіз публікацій на тему творчості подільського гончаря Олександра Ганжі, що побачили світ упродовж 1971–2005 років. Зроблено

висновок, що автори частини з них творили фальсифіковані уявлення про буцімто виготовлені Ганжею скульптурні глиняні вироби та геніальність гончаря, а інші – бездумно повторювали написане попередниками. Насправді ж, стиль та декор творів, приписуваних Олександрю Ганжі, були витворені його сином – художником-керамістом; батько був лише виконавцем-копіювальником окремих виробів чи їх частин. Порушено проблему відповідальності вчених за поширення неперевіреної інформації й свідоме фальшування відомих фактів. Прослідковано один із шляхів народження сучасних міфів про вияв у творах окремих мистців «генетичної пам'яті про архайчні культури». Актуалізовано завдання відновлення правдивого літопису творчості українських гончарів.

5.426.34. Пошивайло Олесь. [Галина Івашків. Декор традиційної української кераміки XVIII – першої половини XX століття (іконографія, домінантні мотиви, художні особливості)] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.267-275.

Про захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства охоронцем фонду народної кераміки Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України Галиною Івашків. Зазначено мету і завдання дослідження, структуру дисертації. Проаналізовано головні положення наукової праці, відзначено досягнення й недоліки, з-поміж яких такі: невідповідність теми дослідження змістові дисертації; відсутність аналізу таких приметних для української народної кераміки видів декору, як ангобування, скління (крайкування), димлення, лискування, штампкування, риткування; а також самобутніх технік декорування виробів, як фляндрування і затікання, скульптурні наліплени прикраси; не проаналізовано специфіку оздоблення зооморфного та антропоморфного посуду, глиняної іграшки; у дослідженні мова йде не про декор в цілому, а лише про окремі, на думку авторки, роботи, домінантні мотиви, а розкриття змісту декору безпідставно звужено до малювання та рельєфного оздоблення; аналіз декору української народної кераміки зроблено майже виключно за матеріалами гончарних осередків Галичини, авторка значною мірою обмежилася аналізом декору кахель, таким чином децю применшивши значущість осягнення теми в цілому.

5.427.35. Пошивайло Олесь. Лідія Мельничук: БУТИ ЗАВЖДИ! // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.282-287.

Некролог на смерть відомого українського керамолога, доктора історичних наук Лідії Семенівни Мельничук. Охарактеризовано ставлення вченої до проблем збереження та популяризації гончарної спадщини України, її внесок у наукове вивчення подільського гончарства. Подано спогади про особисті зустрічі з народознавцем.

5.428.36. Пошивайло Олесь. [Олексій Роготченко. Образотворче мистецтво радянської України 1930-х років] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.276-279.

Про захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства головою бюро секції критики та мистецтвознавства Київської організації Національної спілки художників України Олексієм Роготченком. Зазначено мету і завдання дослідження, структуру дисертації. Проаналізовано головні положення наукової праці, відзначено досягнення й недоліки, з-поміж яких такі: вкрай необхідною була авторська оцінка не лише адміністративного впливу системи, а й піддатливості багатьох мистців, відсутності в них відповідного спротиву ідеологічному свавіллю і наявності догідливості як своєрідної плати за певні соціальні блага. Ведучи мову про тотальний вплив більшовицької ідеології на всі сфери художнього життя в Україні, одним із його виявів названо створення в 1930-х роках кон'юнктурних праць – портретів Йосипа Сталіна, Володимира Леніна та інших партійних керівників. Проте серед тих мистців, хто нібито протистояв цьому тискові, названо, скажімо, ім'я уродженки Кременчука, скульптора Леонори Абрамівни Блох, яка за власними уподобаннями

почала створювати скульптурну галерею вождів світового пролетаріату ще в добу революційних демократичних перемін (портрети Карла Маркса, Фрідріха Енгельса, Жана Жореса та інших 1918–1920-го років); також Григорія Самойловича Тендера, який увічнивав у скульптурі ідеологів більшовизму ще від середини 1920-х років; територіальні межі дослідження заявлено, але чітко не визначено: замість них подано не зовсім конкретні місця походження матеріалів, залучених до аналізу; у «Висновках» згадуються «модерністські пошуки і знахідки О.Архипенка», творчість якого до теми образотворчого мистецтва саме радянської України не має ніякого відношення, адже з 1908 року він жив за межами України.

- 5.429.37. Пошивайло Олесь. Перше фундаментальне дослідження малих осередків українського гончарства // Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття). – Опішне: Українське Народознавство, 2005. – С.4-11.**

Про книгу відомого українського керамолога Віктора Міщанина «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)» (Опішне, 2004). Монографія є першою у вітчизняній керамології фундаментальною працею про малі осередки гончарства. В її основу покладено матеріали, зібрані автором у польових експедиціях, у бібліотеках та архівах упродовж 1994–2005 років. Визначено чотири локальні групи малих осередків гончарства навколо Опішного та сформульовано основні прикмети цих малих осередків. Зазначено, що книга Віктора Міщанина завершила піонерський науковий проект Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, присвячений вивченню північної групи малих осередків гончарства Опішненського гончарного району Полтавської області, а саме – Безруків, Глинського, Лазьків, Малих Будищ, Старих Млинів і Хижняківки. Відтворено місцеву технологію виготовлення глиняних виробів та способи їх збуту, професійні звичаї гончарів, повернено із небуття десятки імен місцевих майстрів. Робота над новітнім науковим проектом переконує в можливості застосування його досвіду і для керамологічних студій гончарних осередків інших регіонів України. Книга є вкрай повчальною як для самого автора, так і для великих керманців держави; вона дає відповідь на численні патріотичні заклики української інтелігенції «відроджувати» зниклі художні промисли та ремесла.

- 5.430.38. Пошивайло Олесь. I Міжнародний фестиваль гончарів у Скопині або дещо про українську традицію в скопинському гончарстві // МІСТ (Мистецтво, історія, сучасність, теорія). – К.: ВХ[студіо], 2005. – №2. – С.210-216.**

Про заходи та особливості I Міжнародного фестивалю гончарів, що відбувся 23-27 вересня 2002 року в м.Скопин Рязанської області Російської Федерації. Звернено увагу на ознаки спорідненості кераміки Скопина та Опішного (вироби скопинських гончарів дуже нагадують опішненські за формою, пластику і прийомами декоративного оздоблення). На думку автора, російські ремісники запозичили скульптурну кераміку українських майстрів з Харківської чи з Полтавської губерній (Межирича? Хомутця? Опішного?). Зроблено висновок, що скопинські гончарі наповнили запозичені іноетнічні традиції власним змістом і баченням світу, їхні вироби лише за формою та стилістикою виявляють зв'язок з українською керамікою.

- 5.431.39. Пошивайло Олесь. Положення про атрибутування глиняних виробів експертною комісією Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.297.**

Подано інформацію про умови проведення фахівцями Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України атрибутування глиняних виробів.

- 5.432.40. [Пошивайло Олесь]. [Про Георгія Опря] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.176.

Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає завідувач виставок Національного художнього музею Молдови Георгій Опря (Кишинев, Молдова).

- 5.433.41. [Пошивайло Олесь]. [Про Олесья Ногу] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.180.

Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає науковий співробітник Інституту народознавства НАН України, кандидат мистецтвознавства, керамолог Олесь Нога (Львів).

- 5.434.42. [Пошивайло Олесь]. [Про Тараса Лозинського] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.199.

Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає відомий львівський колекціонер, фундатор однієї з найбільших приватних збірок гуцульської кераміки Тарас Лозинський (Львів).

- 5.435.43. [Пошивайло Олесь]. [Про Тетяну Кару-Васильєву] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.298.

Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України, доктор мистецтвознавства, професор Тетяна Кара-Васильєва.

- 5.436.44. [Пошивайло Олесь]. [Про Тудора Збирню] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.220.

Подано інформацію й фото про те, що «Український керамологічний журнал» читає директор Національного художнього музею Молдови Тудор Збирня (Кишинев, Молдова).

- 5.437.45. Пошивайло Олесь. Фоторепортаж із Всеукраїнської виставки «Сучасне професійне декоративне мистецтво України: Трансформація образу» // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.319-327.

Добірка кольорових фотографій вибраних творів кераміки, що експонувалися на Всеукраїнській виставці «Сучасне професійне декоративне мистецтво України. Трансформація образу» у червні 2003 року в Палаці мистецтв «Український дім». Зокрема, представлено мистецький доробок Тамари Берези, Леоніда Богинського, Вячеслава Вінковського, Ганни Друль, Неллі Ісупової, Надії та Сергія Козаків, Ганни Лисик, Володимира Овраха, Володимира Анатолійовича та Володимира Михайловича Онищенків, Світлани Пасічної, Сергія Радька, Мирослави Росул, Лесі Рось, Андрія Скорого, Миколи Теліженка, Івана Франка, Володимира Хижинського, Людмили Шилімової-Ганзенко, Уляни Ярошевич.

- 5.438.46. Пошивайло Олесь. Фундаментальна наукова праця про народного мистця // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.292-294.

Про книгу відомого українського філософа, професора Леоніда Смержа «Гончарівна (одержима керамікою)» (Опішне, 2005), присвячену самотутній постаті заслуженого майстра народної творчості України, славетної опішненської гончарки Олександри Селюченко (1921–1987). Подано концептуальне визначення творчої спадщини мисткині та її значення для вітчизняної культури. Зазначено, що в уявленнях сучасників Олександра Селюченко постає не тільки провідним творцем гончарної культури нашої держави другої половини ХХ століття, але й своєрідним гончарським мудрецем, народним філософом, ідеологом вітчизняного культу глини. Систематизовано матеріали, що виявляють багатоаспектну діяльність Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, спрямовану на збереження та популяризацію мистецької

спадщини гончарки, у тому числі на видання унікального п'ятикнижжя під назвою «Олександра Селюченко. Трагедія самотності творчості» (його першою книгою саме і є монографія Леоніда Сморжа). З'ясовано історію написання новітнього дослідження про Олександру Селюченко, означене як «унікальне явище в сучасній українській керамології», «фундаментальна наукова праця про життєву й творчу долю народного майстра».

- 5.439.47. [Пошивайло Олесь, Щербань Анатолій]. Олександр Бобринському – 75! // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.281.

Вітання відомому слов'янському керамологу, доктору історичних наук Олександр Бобринському (Москва, Росія) з нагоди його 75-річчя.

- 5.440.48. Рахно К. Глинище у міфологічних уявленнях українців Харківщини // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – Луганськ-Київ: Шлях, 2005. – С.197-199.

Про роль і місце глинища – ділянки землі, де видобувалася гончарна глина – в уявленнях українців Харківщини XIX – початку XX ст. Глинище сприймалося як хтонічна, інфернальна зона, вкрай небезпечна для людей. Це медіативний центр, де можливий контакт цього й потойбічного світів, живих і мертвих. Загиблі на глинищі відходять в інший світ і споріднюються з потойбіччям, стаючи чужими у світі цьому, ворожими йому. Відтак активність людей на глинищі, у тому числі й діяльність гончарів з видобування глини, регулюється й підтримується поминальною обрядовістю.

- 5.441.49. Рахно К. Якщо ти людина... // Полтавська думка-2000. – 2005. – №14. – 1 квітня. – С.4.

Про ювілейну творчу зустріч з нагоди 80-річчя відомого полтавського письменника, літературознавця, краєзнавця, фольклориста Анатолія Дяченка.

- 5.442.50. Рахно К. Я на тебе, Колодію, маю всю надію... // Полтавська думка-2000. – 2005. – №10. – 4 березня. – С. 4.

З'ясовано обрядовість Масниці (Масляної, Сиропуста) в українців, витоки образу Колодія. Звернено увагу, що в Україні до святкових ярмарків-гульбищ на Масляній приурочувалося виготовлення глиняних іграшок, а вікторок на Масницю в Ніжині вважався «гончарним святом»; цього дня в приміщенні управи гончарного цеху гончарі влаштовували в складчину поминальний обід – «за дідами». Масницю як патрональне свято відзначав і гончарний цех села Дибинці на Київщині. Відзначено тісний зв'язок гончарної обрядовості із шануванням померлих, відправленням культу предків.

- 5.443.51. Рахно Костянтин. Зелений полив'яний посуд в українській і балканослов'янській міфо-ритуальній традиції // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.131-133.

Про символізм глиняного посуду, покритого зеленою поливою, в традиційній обрядовості українців, болгар, македонців і сербів. Такі гончарні вироби використовували в обрядах викликання дощу, цілительній і любовній магії. Проаналізовано колір як елемент міфологічної моделі світу в народних уявленнях.

- 5.444.52. Рахно Костянтин. «Овесець»: до семантики мотиву традиційної орнаментики гончарних виробів Лівобережної України // Народна творчість та етнографія. – 2005. – №4. – С.89-95.

Про семантику мотиву «овесець», «овесець» у мальовці гончарних виробів Лівобережної України, зокрема Полтавщини, для з'ясування якої детально проаналізовано символічне значення вієса у фольклорі та традиційній родинній обрядовості українців, у тому числі в післяпоховальних, весільних, поховальних ритуалах. Дослідження допомагає зрозуміти ставлення до життя і смерті в традиційному українському суспільстві.

- 5.445.53. Сморж Л.О. Естетика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 334 с.

Подано історію світової естетичної думки та особливості її стану на українському і російському ґрунті; сформульовано зміст предмета, мету, завдання та функції естетики як науки. Охарактеризовано висхідні категорії естетики, специфіку структури естетичної діяльності, особливості естетичної свідомості.

- 5.446.54. Сморж Л.О. Ідеалізація як методологічна категорія і художній засіб // Україна на шляху до європейської спільноти в умовах Помаранчевої революції. – К.: КиМУ, 2005. – С.76-85.

Дискусія на тему вживання в мистецтві й естетиці терміна «ідеалізація», що означає прикрашання, лакування дійсності. Автор протиставляє категорію ідеалізації категорії типізації.

- 5.447.55. Сморж Л.О. Мистецтво як особливий засіб освоєння світу. Істина і художня правда // Україна на шляху до європейської спільноти в умовах Помаранчевої революції. – К.: КиМУ, 2005. – С.85-97.

Автор заперечує твердження про те, що мистецтво відображається в образах, а наука – в поняттях, та наголошує, що засоби мистецтва й науки діаметрально протилежні: наука – прагнення до об'єктивності, а мистецтво – ітерогенний тип діяльності, спрямований на внутрішній світ людини.

- 5.448.56. Сморж Л.О., Чирка В.В. Мистецтво як засіб гармонізації і психологічного захисту людини // Вісник Київського міжнародного університету. Серія: психологічні науки. – К.: КиМУ, 2005. – Вип.7. – С.153-161.

Про важливу для мистецтва функцію гармонізації духовного світу людини. По-новому поставлено проблему її психологічного захисту естетично-художніми засобами, що в наш час набирає особливої актуальності.

- 5.449.57. Чечель Ж.А. Антропоморфна та зооморфна пластика як джерело вивчення міфологічних уявлень прадавніх українців // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2005. – №2. – С.59-62.

Про антропо- та зооморфну пластику України від прадавніх часів; про уявлення предків про перенесення душі та властивостей від живих істот до людини.

- 5.450.58. Чечель Ж.А. Зооморфна пластика Опішні XIX–XX ст. // Мистецька освіта та мистецтво освіти в контексті формування сталого суспільства: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 12-13 травня 2005 р. – К.: видання Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2005. – Ч.1. – С.300-303.

Про асортимент зооморфної пластики Опішного; уявлення про тварин та їх трактування в глиняному зооморфному посуді.

- 5.451.59. Чечель Ж.А. Інтерпретація образу коня у пам'ятках української зооморфної пластики кінця XIX – середини XX століть (за матеріалами колекції Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному) // Духовна культура як домінанта українського життєтворення: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 22-23 грудня 2005 р. – К.: видання Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2005. – Ч.ІІ. – С.171-173.

Про символіку образу коня у народному гончарстві: асортимент, способи використання зооморфних посудин у побуті.

- 5.452.60. Чечель Жанна. Критичні нотатки на скрижалях святкового дня // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.264-266.

Про закриття II Всеукраїнського молодіжного симпозіуму гончарного мистецтва «Чигирин-2004», роздуми автора про принципи відбору учасників симпозіуму та критерії визначення переможців.

- 5.453.61. Щербань А.Л. Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III ст. до н.е. (за керамічними матеріалами): Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.: Інститут археології НАН України, 2005. – 20 с.

У реферативній формі подано результати дослідження, метою якого є комплексна реконструкція процесів прядіння і ткацтва у населення Лівобережного Лісостепу України в VII – на початку III ст. до н.е., здебільшого на основі дослідження глиняних виробів (кружал, важків, гудзико-, катушко-, блокоподібних виробів та відбитків тканини на глиняних виробах).

- 5.454.62. Щербань О.В. Історія діяльності опішненського гончарного навчально-показового пункту (1912–1924) // Духовна культура як домінанта українського життєтворення: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 22-23 грудня 2005 р. – К.: видання Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2005. – Ч.ІІ. – С.316-322.

Проаналізовано діяльність спеціалізованого гончарного закладу від часу заснування до закриття, охарактеризовано основні етапи його діяльності, вплив на місцеве гончарство та гончарний промисел інших регіонів України.

- 5.455.63. Щербань Олена. Кераміка Володимира Нікітченка // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.245-250.

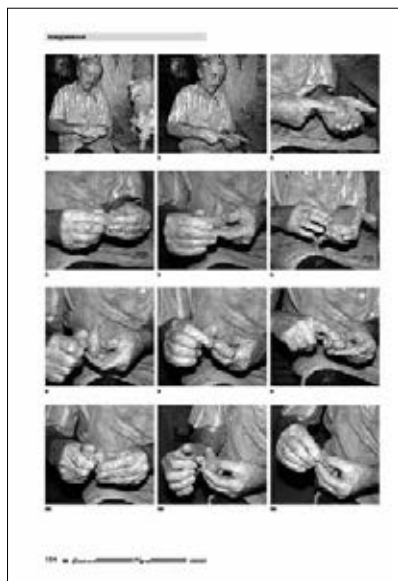
Про життєвий та творчий шлях опішненського гончаря Володимира Нікітченка. Подано розповіді майстра, в яких він характеризує власні вироби, ставлення до глини, творчості, гончарної справи.

- 5.456.64. Щербань Олена. Техніка виготовлення півників-свистунців у Опішному // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.183-187.

Описано два найбільш поширені способи виготовлення глиняних півників-свистунців у Опішному, висвітлено окремі аспекти їх продажу та використання. Подано ілюстрації до кожного етапу виготовлення глиняних півників-свистунців.

Щербань Олена.
Техніка виготовлення півників-свистунців
у Опішному // Український керамологічний журнал.
– 2005. – №1-4. – С.183-187

Презентація
друкованих органів
Інституту керамології – відділення
Інституту народознавства
НАН України – першого номера
«Українського керамологічного журналу»
та першої книги національного наукового щорічника
«Українська керамологія»:

1) (зліва направо) директор Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства НАН України,
доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО;
перший директор видавництва «Українське
Народознавство» Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному (1992–1996),
співробітник Українського центру народної культури
«Музей Івана Гончара», кандидат історичних наук
ІГОР ПОШИВАЙЛО; інженери комп'ютерного набору
видавництва ЮЛІЯ ПАНАСЮК та ОЛЕНА ЧУБ;
директор видавництва (1996–2000),
художній редактор ЮРКО ПОШИВАЙЛО;
директор видавництва (з 2001) ВІКТОРІЯ СПІЛЬНИК;
провідний редактор видавництва ВІКТОРІЯ ЯРОВАТА;
інженер комп'ютерного набору видавництва
ОЛЕНА ЛИТОВЧЕНКО;

2) (зліва направо) директор Творчого об'єднання
«Гончарі» ТЕТЬЯНА АНДРІЄНКО (Київ);
художники-керамісти ФЕДІР КУРКЧІ (Хмельницький),
МИРОСЛАВА РОСУЛ (Ужгород), МАРКО ГАЛЕНКО (Київ);

3) (зліва направо) провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського
НАН України, доктор мистецтвознавства МИХАЙЛО СЕЛІВАЧОВ (Київ); провідний науковий співробітник Інституту народознавства
НАН України, доктор мистецтвознавства РАІСА ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ (Львів); провідний науковий співробітник Музею народної архітектури
та побуту у Львові НАДІЯ БОРЕНЬКО (Львів); старший викладач кафедри української мови Миколаївського державного педагогічного
інституту, кандидат філологічних наук ЛЮБОВ СПАНАТІЙ (Миколаїв); головний охоронець фондів
Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України, кандидат історичних наук
ЛЮДМИЛА БУЛГАКОВА (Львів).
Опішне. 02.08.2001.

Фото Олесь Пошивайло (2, 3),
автор фото невідомий (1).
Національний музей-заповідник
українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського
гончарства

Пленарне засідання Міжнародної науково-практичної конференції «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?», співорганізатором якої був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. У президії сидять (зліва направо): завідувач науково-дослідного відділу технології та спеціальних методів дослідження кераміки Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор технічних наук, професор ІГОР НЕМЕЦЬ; директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор СТЕПАН ПАВЛЮК; директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; заслужений майстер народної творчості України, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка МИХАЙЛО КИТРИШ; декан факультету історії та теорії мистецтва Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, доцент РОСТИСЛАВ ШМАГАЛО; директор Решетилівської фабрики художніх виробів імені Клари Цеткін, народний художник України, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка ЛЕОНІД ТОВСТУХА; завідувач кафедри кераміки Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, професор ОРЕСТ ГОЛУБЕЦЬ; виступає – начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації ІВАН ГЛИЗЬ. Опішне, Полтавщина. 31.07.2001.

Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Робочий момент круглого столу «Осередок народного мистецтва: термінологічне визначення і можливість сучасного виникнення», співорганізатором якого був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Опішне, Полтавщина. 31.07.2001.

Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України разом з іншими учасниками Міжнародної науково-практичної конференції «Відродження визначних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?», співорганізатором якої був Інститут керамології, на Решетилівській фабриці художніх виробів імені Клари Цеткін: заступник директора Інституту **ВІКТОР МІЩАНИН** (стоїть восьмий у першому ряду зліва); учений секретар Інституту **ЛЮДМИЛА ОВЧАРЕНКО** (стоїть сьома в другому ряду); завідувач науково-дослідного відділу технології та спеціальних методів дослідження кераміки, доктор технічних наук, професор **ІГОР НЕМЕЦЬ** (стоїть другий в другому ряду); провідний науковий співробітник, доктор технічних наук, професор **ГАЛИНА СЕМЧЕНКО** (стоїть п'ятнадцята в першому ряду зліва); молодші наукові співробітники **ЛЮДМИЛА МЕТКА** (стоїть третя в другому ряду); **ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА** (стоїть тринадцята в першому ряду зліва); **ОЛЕГ КОСИЙ** (стоїть перший у третьому підряді праворуч); **ЯРОСЛАВ АНДРІЄЦЬ** (стоїть другий у третьому підряді праворуч). Решетилівка, Полтавщина. 01.08.2001. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Провідні українські художники-керамісти – учасники Слов'янського симпозіуму кераміки '2001 (м.Слов'янськ Донецької області, 23.04 – 30.05.2001), співорганізатором якого був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Серед них – член Органітету симпозіуму, директор Інституту керамології, доктор історичних наук **ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО** (перший ряд, другий ліворуч) та куратор симпозіуму, співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному **ВАЛЕНТИНА МОТРИЙ** (третій ряд, друга праворуч). Слов'янськ. 29.05.2001.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства

Робота журі II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», співорганізатором якого був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України: (зліва направо) начальник Управління культури Полтавської облдержадміністрації ІВАН ГЛИЗЬ; декан факультету історії та теорії мистецтва Львівської академії мистецтв, кандидат мистецтвознавства, доцент РОСТИСЛАВ ШМАГАЛО; заслужений діяч мистецтв України, лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Івана Нечуя-Левицького, народний художник України ПЕТРО ПЕЧОРНИЙ; завідувач сектора сучасної кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ВАЛЕНТИНА МОТРИЙ; директор Творчого об'єднання «Гончарі» ТЕТЯНА АНДРІЄНКО; науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені Максима Рильського НАН України ЗОЯ ЧЕГУСОВА. Опішне, Полтавщина. 31.07.2001. Фото Юрка Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Фрагменти експозиції виставки II Національного конкурсу художньої кераміки, співорганізатором якого був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Опішне. Серпень 2001. Фото Олесь Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України серед учасників Перших наукових читань імені академіка НАН України Анатолія Бережного, співорганізатором яких був Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (м.Харків, 26-27.09.2001): завідувач науково-дослідного відділу технології та спеціальних методів дослідження кераміки, доктор технічних наук, професор ІГОР НЕМЕЦЬ (*перший ряд, перший ліворуч*); учений секретар Оргкомітету конференції, провідний науковий співробітник, доктор технічних наук, професор ГАЛИНА СЕМЧЕНКО (*третя ліворуч*); директор, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (*четвертий ліворуч*); молодші наукові співробітники ЯРОСЛАВ АНДРІЄЦЬ (*другий ряд, другий ліворуч*), ОЛЕГ КОСИЙ (*третій ряд, перший ліворуч*); НІНА ЧОПЕНКО (*третій ряд, шоста праворуч*). Харків. 27.09.2001. Фото Людмили Гурин. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (*другий праворуч*) з учасниками засідання регіонального прес-клубу «Культура. Духовність. Бізнес», співорганізатором якого був Інститут керамології. Опішне. 17.05.2002. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (третій ліворуч навприсядки) серед учасників Всеукраїнської наукової конференції «Трипільська цивілізація в спадщині України»; праворуч від нього – завідувачка Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ГУРИН. Київ. 31.05.2003. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Науковці Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України серед учасників Міжнародної наукової конференції «Проблеми історії та археології України» під час огляду експозицій Харківського історичного музею: молодші наукові співробітники Людмила Метка (1), Анатолій Щербань (2), Олена Щербань (3), учений секретар Людмила Овчаренко (4). Харків. 25.10.2002. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному
ЛЮДМИЛА ДЯЧЕНКО в експозиції Національної галереї монументальної кераміки музею-заповідника.
Опішне. 2004. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства
в Опішному, Національний архів українського гончарства

4.2. РУКОПИСИ МОНОГРАФІЙ, ЩОРІЧНИКІВ

Гейко Анатолій.

ГОНЧАРСТВО ПЛЕМЕН ДНІПРОВСЬКОГО ЛІСОСТЕПОВОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ VII – III СТОЛІТЬ ДО Н.Е.

*[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України, 2005. – 205 с.*

У монографії проаналізовано, систематизовано, узагальнено й упорядковано здобуті знахідки й накопичені знання, які безпосередньо стосуються технології виготовлення й застосування глиняного посуду та дозволяють з'ясувати напрямки розвитку гончарства у племен скіфського часу Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя. Здійснено реконструкцію технологічних етапів виготовлення ліпленого посуду, виділено соціально-економічні форми гончарства.

До аналізу залучено всі доступні археологічні матеріали з пам'яток Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя: басейнів рік Сула, Псел і Ворскла з їхніми притоками (Басівське, Глинське, Сухоносівське, Свиридівське, Книшівське, Полковомикиївське, Більське, Опішненське, Стасівське городища, Лихачівське, Саранчівське, Снопівське, Шевченківське, Мачухівське, Глинське селища та ін.), а також курганних могильників з цієї території. Для порівняння залучено матеріали з лісостепових поселень VIII–III століть до н.е. з Правобережної України та степової зони. Широко використано матеріали, здобуті автором під час самостійних розкопок на Глинському, Сухоносівському та Великому Більському городищах, Глинському селищі, на Сурмачівському та Малотростянецькому могильниках.

З'ясовано, що Дніпровське Лісостепоное Лівобережжя в VII – на початку III століття до н.е. було більш щільно заселене землеробсько-скотарськими племенами, ніж у попередні епохи. Їх високий рівень господарства створив сприятливі умови для розвитку гончарного виробництва.

Панування натурального господарства та натурального обміну, відсутність спеціалізації в гончарстві не стимулювали розвитку гончарства в напрямку його переходу від домашнього виробництва до ремесла. Процес еволюції від проторемісничого виготовлення посуду до ремесла затягнувся в часі і був зупинений у III столітті до н.е. численними змінами й потрясіннями в соціально-економічному та політичному житті племен Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя.

Для керамологів, археологів, етнологів, істориків, краєзнавців, музеєзнавців, усіх, кого цікавить правдива історія рідної культури, духовна спадщина українців.

ЗМІСТ

Вступ

- Розділ 1.** Історіографія дослідження пам'яток та вивчення посуду скіфського часу Дніпровського Лісостепового Лівобережжя
- 1.1. Історія археологічних досліджень пам'яток Дніпровського Лісостепового Лівобережжя
 - 1.2. Історіографія дослідження кераміки

Розділ 2. Методи вивчення гончарства

Розділ 3. Технологія виготовлення кераміки

- 3.1. Технологічні властивості глини
- 3.2. Відбір висхідної сировини та добування глини
- 3.3. Приготування формувальної маси
- 3.4. Виготовлення почину
- 3.5. Виготовлення порожнистого тіла. Формотворення
- 3.6.1. Обробка поверхні
- 3.6.2. Декорування
- 3.6.3. Обмазування
- 3.6.4. Ангобування
- 3.6.5. Лискування
- 3.6.6. Чорніння
- 3.7. Повітряне сушіння
- 3.8. Випалювання
- 3.9. Типи теплотехнічних споруд для випалювання посуду
- 3.10. Температура випалювання посуду
- 3.11. Обробка глиняних виробів органічними речовинами
- 3.12. Знаряддя праці для виготовлення посуду

Розділ 4. Організаційні форми гончарного виробництва

Розділ 5. Асортимент та функції глиняних виробів

- 5.1. Проблеми класифікації посуду
- 5.2. Функції посуду

Висновки

Джерела

Додатки

Метка Людмила.

ГОНЧАРСТВО СЛОБОЖАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ.

*[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України, 2005. – 184 с.*

Монографію присвячено комплексному вивченню гончарства як суттєвого компонента народної культури Слобідської України, аналізу локальних особливостей промислу впродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. Узагальнено всі наявні відомості про гончарні осередки Харківської, південно-східної частини Сумської, північної Донецької, північно-західної Луганської і Котелевського району Полтавської областей.

Виділено періоди становлення досліджуваної проблеми та поступового накопичення знань про слобожанське гончарство. Виявлено основні етапи історичної еволюції слобожанського гончарства впродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття. З'ясовано ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, що викликали занепад гончарства на Слобожанщині. Визначено особливості технологічного процесу, які виявлялися у виготовленні гончарями деяких форм глиняних виробів, прикметних лише для слобожанського гончарства; застосуванні самобутніх орнаментів, місцевих назв виробів. Проаналізовано асортиментний склад продукції слобожанських гончарів, визначено форми та ареали її збуту. З'ясовано особливості побутового й ритуального застосування різних типів та видів глиняних виробів, а заодно їх роль і місце в традиційно-побутовій культурі Слобідської України. Реконструйовано економічні та соціально-побутові умови життя слобожанських гончарів. Виявлено спільні та відмінні риси гончарства в різних осередках.

Для керамологів, мистецтвознавців, етнологів, істориків, краєзнавців, музеєзнавців, усіх, кого цікавить правдива історія рідної культури, духовна спадщина українців.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження гончарства Слобожанщини другої половини XIX – першої половини XX століття

1.1. Стан наукової розробки проблем

1.2. Джерельна база

Розділ 2. Розвиток гончарства Слобожанщини впродовж другої половини XIX – першої половини XX століття

2.1. Історична географія гончарних осередків

2.2. Соціально-економічні умови розвитку гончарства

Розділ 3. Особливості виготовлення глиняних виробів на Слобожанщині в другій половині XIX – першій половині XX століття

3.1. Технологічний процес домашнього виробництва

3.2. Асортимент та збут глиняних виробів

Розділ 4. Домашній побут слобожанських гончарів

4.1. Умови життя та домашнього виробництва

4.2. Економічний стан гончарських господарств

Висновки

Джерела

Овчаренко Людмила.
МАКАРОВОЯРІВСЬКИЙ ОСЕРЕДОК
ГОНЧАРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.

[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
 народознавства НАН України, 2005. – 170 с.

Уперше в українській керамології здійснено наукове дослідження ролі й місця єдиної на Луганщині гончарної школи регіонального значення – Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935) – у системі гончарної освіти України першої третини ХХ століття. З'ясовано передумови відкриття спеціалізованої школи та заходи Слов'яносербського повітового земства, спрямовані на підтримку гончарного промислу в с.Макарів Яр (1900–1910).

Проаналізовано основні напрямки діяльності Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи, її вплив на гончарний промисел Луганщини. Встановлено прізвища 81 учня кустарно-промислової школи; висвітлено життєвий шлях завідувача закладу – Павла Дубинського, викладача Валентини Васильєвої, інших учителів і вихованців закладу. Проаналізовано навчальний план та навчальні програми, склад учнівського та викладацького колективів; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу та кошториси.

Видання проілюстровано фотографіями учнів, викладачів та їх виробів, околиць села Макарів Яр, титульних сторінок друкованих видань із бібліотеки кустарно-промислової школи. Окремий розділ містить спогади сучасників про гончарний навчальний заклад, його викладачів та учнів, проблеми діяльності. Дослідження здійснено на основі чисельних архівних документів, які вперше вводяться до наукового обігу, публікацій у земських друкованих органах, польових матеріалів автора. У додатках подано архівні документи з Державного архіву Луганської області та з приватного архіву родини Дубинських.

Зроблено висновки щодо ефективності функціонування Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи, її значення в системі української художньої освіти 1930-х років, у національному відродженні українства в регіоні, об'єктивних причин згортання її діяльності у взаємозв'язку із суспільно-економічним та політичним життям країни.

Для керамологів, етнологів, істориків, педагогів, усіх, хто займається відродженням чи заснуванням гончарних навчальних закладів, кого цікавить історико-мистецька й етнопедагогічна спадщина українського народу.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ I. Гончарство в с.Макарів Яр (XVIII–XIX століття)

Розділ II. Заходи Слов'яносербського повітового земства, спрямовані на підтримку гончарного промислу (1900–1910)

Розділ III. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935)

Розділ IV. Викладачі та вихованці гончарної школи

Розділ V. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа в спогадах сучасників

Висновки

Додатки

Джерела

Пошивайло Олесь.
АНАТОМІЯ ГОНЧАРСЬКОГО
СУПЕРМІФА ХХ СТОЛІТТЯ
(мистецтвознавчі студії як антураж
приватного авантюризму).

[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
 народознавства НАН України, 2005. – 364 с.

Уперше в українському народознавстві здійснено керамологічний аналіз гончарних виробів, створення яких у мистецтвознавчій літературі досі приписувалося Олександру Ганжі (1905–1982), котрий мешкав у селі Жорнище Іллінецького району Вінницької області. Дослідження здійснено на основі публікацій про подільського гончаря в книгах та періодичних виданнях упродовж 1971–2005 років. Проаналізовано мистецтвознавчі й літературні тексти як соціокультурне явище, що активно формує суспільні уявлення і творить новочасні історико-культурні міфи, які не мають нічого спільного з реальними процесами в житті того чи іншого етносу або його окремих представників. Зроблено висновок, що автори частини з них творили фальсифіковані уявлення про буцімто виготовлені Ганжею скульптурні глиняні вироби та геніальність гончаря, а інші – бездумно повторювали написане попередниками. Насправді ж, стиль та декор творів, приписуваних Олександру Ганжі, були витворені його сином – художником-керамістом; батько був лише виконавцем-копіювальником окремих виробів чи їх частин.

Загалом же, це дослідження про «деталі», про правдиву конкретику народно-мистецького життя, яку советське мистецтвознавство зневажало, а постсоветське панічно жахається: сучасні дослідники народного мистецтва пріоритетними вважають узагальнюючі праці національного масштабу та схоластичне теоретизування на основі советської мистецтвознавчої ідеологізовано-фальшованої спадщини. По суті, усебічно з'ясовано, яким чином уявне бажане більше 30 років видається в Україні за реальне дійсне, яке з плином часу вже сприймається, як неусвідомлюване псевдореальне буття, обґрунтоване новітніми «науковими» увленнями про минувшину. Водночас маємо наочний приклад ефективності власне керамологічного аналізу різнохарактерних писемних текстів та гончарних виробів, що постають надійним джерелом правдивої інформації про досліджуване явище.

Порушено проблему відповідальності вчених за поширення неперевіреної інформації й свідоме фальшування відомих фактів. Прослідковано один із шляхів народження сучасних міфів про вияв у творах окремих мистців «генетичної пам'яті про архаїчні культури». Актуалізовано завдання відновлення правдивого літопису творчості українських гончарів.

Для керамологів, мистецтвознавців, етнологів, істориків, краєзнавців, музеєзнавців, усіх, кого цікавить правдива історія рідної культури, духовна спадщина українців.

ЗМІСТ

Пролог

- Розділ I. Народження міфа
 Розділ II. Візуалізація міфа як засіб прискореного формування бажаної громадської думки
 Розділ III. Виставки як засіб матеріалізації міфа
 Розділ IV. Мистецтвознавча фундаменталізація міфа
 Розділ V. Канонізація міфа
 Розділ VI. «Гончар з діда-прадіда»
 Розділ VII. Час скульптурної творчості Олександра Ганжі
 Розділ VIII. Насильне долучення до скульптурної творчості та його наслідки
 Розділ IX. Найменування творів як ілюзія їх автентичності
 Розділ X. Датування творів як машкара «творчого дозволіття»
 Розділ XI. Матеріали й технологія гончарства як джерела відновлення правди
 Розділ XII. Стилістика творів
 Розділ XIII. Предтечі
 Розділ XIV. Компілятивна біографія як спосіб ототожнення з корифеями
 Розділ XV. Дорожок Ганжі як рефлексія творчих пошуків художників-керамістів
 Розділ XVI. Знаність ілюзорна і знаність віртуальна як способи коригування минулого й програмування майбутнього
 Розділ XVII. Мистецтвознавча фальш як метод окреслення самотності гончаря
 Розділ XVIII. Побутова міфотворчість як рудимент мистецтвознавчої фальші
 Розділ XIX. Шаман або «великий оригінал і витівник»

Уроки:

1. Сумніви
2. Приклад для наслідування
3. Король помер – хай живе король! (новочасні апологети гончарського суперміфа)
4. Мистецтвознавча сумлінність
5. Особиста відповідальність вчених
6. Недбалість авторів публікацій
7. Кесарево – кесарю, а боже – Богові! (проблема ревізії творчості Олександра Ганжі)
8. Підміна академічним мистецтвом народного веде до зруйнування родової суті останнього

Додатки:

1. Документальні матеріали
2. Ілюстративні матеріали
3. Бібліографія

Щербань Анатолій.

**ПРЯДІННЯ І ТКАЦТВО У НАСЕЛЕННЯ
ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ
VII – ПОЧАТКУ III СТОЛІТТЯ ДО Н.Е.**

*[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України, 2005. – 230 с.*

Моніографію присвячено прядінню і ткацтву – одним із найменш досліджених виробництв давнього населення України. Уперше комплексно проаналізовано деталі пристроїв для прядіння і ткацтва, виготовлених з глини: кружала, важки, котушко- та блокоподібні вироби. Подано результати дослідження відбитків текстилю на глиняних виробах.

Проаналізовано більше 2000 глиняних виробів, пов'язаних з прядінням і ткацтвом. Охоплено більшість досліджених у Лівобережному Лісостепу України археологічних пам'яток VII – початку III століття до н.е. Залучено інші джерела, у тому числі залишки ниток і тканин, металеві й кістяні вироби, писемні згадки про прядіння й ткацтво в сусідніх з дослідженою територією регіонах, етнографічні матеріали. На основі отриманих даних реконструйовано вигляд веретен та ткацьких верстатів, процес виготовлення глиняних деталей до них, ниток і тканин, визначено місце й рівень розвитку прядіння і ткацтва в побуті і віруваннях тогочасного населення. Частиину матеріалів уперше введено в науковий обіг. Видання рясно ілюстровано фотоматеріалами, малюнками та авторськими класифікаційними таблицями.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ I. Історіографія та методологія

- 1.1. Історія вивчення проблеми
- 1.2. Методологія дослідження

Розділ II. Археологічні комплекси та глиняні вироби, пов'язані з прядінням і ткацтвом

- 2.1. Залишки прядильного і ткацького виробництва на поселеннях і в похованнях
 - 2.1.1. Поселення
 - 2.1.2. Поховальні комплекси
- 2.2. Кружала
 - 2.2.1. Типологія кружал
 - 2.2.2. Еволюція форм кружал і техніка виготовлення
- 2.3. Важки, гудзико-, катушко- та блокоподібні вироби
 - 2.3.1. Важки
 - 2.3.2. Гудзикоподібні вироби
 - 2.3.3. Катушкоподібні вироби
 - 2.3.4. Блокоподібні вироби
- 2.4. Відбитки тканин і рогож

Розділ III. Зображення на глиняних виробах, пов'язаних з прядінням і ткацтвом

- 3.1. Домінантні мотиви
- 3.2. Символіка зображень

Розділ IV. Реконструкція процесу виготовлення ниток і тканин на початку доби раннього заліза

- 4.1. Загальна характеристика прядіння і ткацтва
- 4.2. Прядіння
- 4.3. Ткацтво

Висновки

Джерела

Умовні скорочення

- Додатки: А. Термінологічний словник
 Б. Таблиці
 В. Типологія кружал і важків

**УКРАЇНСЬКА КЕРАМОЛОГІЯ:
Національний науковий щорічник
(на спомин Юрія Лашука).
2003–2005. – Кн.3**

*[Рукопис] // Інститут керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України. – 530 с.*

Цим виданням Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному пошановують видатного українського керамолога Юрія Лашука (1922–2003). Спогадами про вченого діляться його колишні колеги та учні. Традиційно продовжено публікацію унікальних фотоматеріалів славетного дослідника українського гончарства з його архіву, який нині зберігається в Національному архіві українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Сучасні українські керамологи, етнографи, археологи, мистецтвознавці, вчені технічних наук у своїх статтях висвітлюють різноманітні аспекти археологічної кераміки, етнографії гончарства, особливостей гончарної термінології, сторінки з історії гончарних навчальних закладів та окремих гончарних осередків. Окремий розділ присвячено проблемам технічної кераміки в Україні.

Для керамологів, мистецтвознавців, етнологів, істориків, краєзнавців, музеєзнавців, усіх, кого цікавить правдива історія рідної культури, духовна спадщина українців.

ЗМІСТ

Переднє слово Олеся Пошивайла

НЕЗАБУТНІ: ЮРІЙ ЛАШУК

Слово про патріарха української керамології

Олесь Пошивайло (Опішне)

Невтомний генератор ідей

Андрій Бокотей (Львів)

Організаційна діяльність Юрія Лашука у період становлення львівської професійної кераміки

Орест Голубець (Львів)

Він захопив своєю любов'ю до мистецтва кераміки...

Ігор Ковалевич (Львів)

Просто добра людина...

Василь Гудак (Львів)

Слово про вченого

Олександра Нестер (Львів)

Постать корифея

Романа Мотиль (Львів)

Спогади про вчителя
Ярослав Шеремета (Львів)
 Виконав задану йому програму
Володимир Онищенко (Київ)
 Юрій Лашук: бібліографічний показчик
Гурій Бухало

ГОНЧАРНІ СВІТИ УКРАЇНИ

Фотоархів Юрія Лашука

ІСТОРИЧНА КЕРАМОЛОГІЯ

Гончарні осередки Середнього Подніпров'я XVI–XVIII століть
Леся Чміль (Київ)

ЕТНОГРАФІЧНА КЕРАМОЛОГІЯ

Матеріали до літопису луганського гончарства
Людмила Метка, Світлана Литвиненко (Опішне)
 Гончарство Черкащини і Київщини за польовими матеріалами
Олена Щербань, Анатолій Щербань (Опішне)
 Традиційно-виробнича база оleshнянського гончарства
Олесь Пошивайло (Опішне)
 Гончарство Олешні початку XXI століття
Оксана Ликова, Валентина Троцька (Опішне)

КЕРАМОЛІНГВІСТИКА

Лінгвогеографічний аспект дослідження назв гончарного горна і його частин
Любов Спанатій (Миколаїв)
 Програма-запитальник для збирання гончарної лексики
Світлана Литвиненко (Опішне)

ГОНЧАРНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ

Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа
Людмила Овчаренко (Опішне)
 Гончарні навчальні заклади Опішного кінця XIX – першої половини
 XX століття
Олена Щербань (Опішне)

ПОСТАТІ

Іван Українець
Віталій Ханко (Полтава)

ЕТЮДИ ПРО МИСТІВ

Слово після ювілею
 Майстриня кераміки
 Обери собі ремесло
 Мистець, Богом даний педагог
 Десятий...
 Подільське село
 Була колись майстерня...
 Пісня в глині
 Чи виживе мистецтво
 Як нас продають
 Яків Бацуца
 Ніна Федорова
Володимир Онищенко (Київ)

АРХІВ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

Документи про Миргородський художньо-промисловий інститут за 1918–1919 роки
в Державному архіві Полтавської області

Віталій Ханко (Полтава)

Листи із 41-го

Віктор Міщанин (Опішне)

ТЕХНІЧНА КЕРАМІКА

Опыт использования неорганических и кремний органических связующих
в керамике, огнеупорах и покрытиях

О.Б.Скородумова, Г.Д.Семченко, Я.Н.Гончаренко, В.Ф.Антипенко, В.С.Конотопов

Напрямки розширення використання теплоізоляційних матеріалів у будівництві

Л.М.Фомиця

Новейшие технологии теплоизоляционных изделий. Композиционные
и ультралегковесные материалы на самотвердеющих золь-гель связующих

Г.Д.Семченко, В.В.Макаренко, В.Э.Воронин

Теоретические и практические аспекты использования шамотных огнеупоров
в конструкциях тепловых агрегатов. Опыт и проблемы использования шамотных
огнеупоров в металлургическом производстве

Л.Б.Романовский, Д.А.Пускин

Использование теплоизоляционных материалов в жилищно-промышленном
строительстве

Л.В.Нарбут

Решение технологических и практических проблем в производстве шамотных
легковесных огнеупоров

С.В.Тищенко, И.Н.Опрышко

Энергосбережение из отходов

В.А.Павленко

Жаростойкий бетон для футеровки тепловых агрегатов

В.С.Гвоздь

Сырьевые компоненты шихты для пеношамотного кирпича

Д.А.Кобызева, И.Н.Опрышко

Экономические аспекты и сферы использования огнеупорного кирпича ШЛ-0,4

Д.В.Козлов

Можливості випуску широкого асортименту керамічної продукції системи
 $MGO-Al_2O_3-SiO_2$ різного функціонального призначення на Михайлівському
вогнетривному заводі

С.М.Логвінков, Г.Д.Семченко, Д.А.Кобизева

Производственные проблемы выпуска качественных шамотных теплоизоляционных
изделий на Михайловском производстве огнеупоров

Н.В.Долусов

Опыт «Гипростали» в проектировании огнеупорных производств,
включая легковесные теплоизоляционные материалы,
и в применении этих материалов

Г.Ф.Пишемский

ЮВІЛІЇ

Славні ювіляри – силікатники

Діна Кобизева (Харків)

**БІБЛІОГРАФІЯ
УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА. 2004:
Національний науковий щорічник.
Вип.6.**

*[Рукопис] // Інститут керамології –
відділення Інституту народознавства
НАН України. – 210 с.*

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2004 року. Тематичне спрямування матеріалів – археологія, історія, етнографія і мистецтво гончарювання, технічна кераміка. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та до Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Всі бібліографічні позиції мають анотації та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, список добродійників.

Для керамологів, етнологів, істориків, археологів, мистецтвознавців, краєзнавців, бібліотечних працівників, викладачів і студентів вищих навчальних закладів.

ЗМІСТ

- Гончарська бібліографія 2004 року
- Публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію
- Додаток публікацій про українське гончарство, кераміку, керамологію за 2003 рік
- Іменний покажчик
- Географічний покажчик
- Перелік використаних періодики і видань, що продовжуються
- Деякі керамологічні надходження Гончарської книгозбірні України
- Біографія Миколи Вакуленка
- Коротка бібліографія публікацій про Миколу Вакуленка
- Гончарська Книгозбірня України: каталоги колекційних книг із приватних бібліотек
- Гончарська Книгозбірня України щиро сердно дякує своїм добродійникам

4.3. ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ІНСТИТУТ

2001

- 1.1.1. В Опішному відкрився Інститут керамології // Демократичний союз. – Київ, 2001. – №2. – Березень. – С.1.

Про заснування, відповідно до спільного рішення президії Національної академії наук України та Полтавської облдержадміністрації, на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Інституту керамології на правах відділення Інституту народознавства НАН України.

- 1.1.2. Інформація Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.375-381.

Подано стислі відомості про Опішне як гончарну столицю України та вимоги до оформлення статей для друкованого органу Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному – національного наукового щорічника «Українська керамологія».

- 1.1.3. Метка Людмила. III Селюченківські наукові читання // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.139-144.

Про III Селюченківські наукові читання, організовані Інститутом керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному та Колегіумом мистецтв у Опішному, що відбулися 4 травня 2001 року на батьківщині видатної мисткині-гончарівни. Подано фото учасників III Селюченківських наукових читань.

- 1.1.4. Мишанич О.В. Філологічні науки, мистецтвознавство, етнологія // Національна академія наук України. Короткий річний звіт. 2000. – К.: Март, 2001. – С.23.

У рубриці «розвиток наукових напрямків» йдеться про відкриття нового народознавчого філіалу – Інституту керамології в Опішному, в Полтавині.

- 1.1.5. Мішанич Віктор. Створено Інститут керамології // Шлях перемоги. – К., 2001. – Ч.8. – 21 лютого. – С.11.

Про створення в містечку Опішному, в Полтавині, на базі Науково-дослідницького центру Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Керівником інституту призначено доктора історичних наук Олесь Пошивайла.

1.6.6. Музей в Опішному підвищив свій статус // Голос Зіньківщини. – 2001. – №31. – 19 квітня. – С.1.

Про надання Державному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному статусу національного. Незадовго до цього тут сталася ще одна знаменна подія: рішенням Президії НАН України та Полтавської облдержадміністрації створено Інститут керамології на правах відділення Інституту народознавства НАН України.

1.7.7. Олійник Н. Де знаходиться перший в Україні Інститут керамології // Київ. – 2001. – №7-8. – С.188-189.

Про відкриття Інституту керамології, який є відділенням Інституту народознавства НАН України, на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства в Опішному. Один із чільних напрямків майбутньої діяльності інституту – залучення провідних фахівців у галузі кераміки, гончарства до дослідження народної культури. Інститут буде видавати періодичні видання: національні наукові щорічники «Українська керамологія», «Бібліографія українського гончарства» та «Український керамологічний журнал».

1.8.8. Олійник Н. Де розташований перший в Україні Інститут керамології? // Голос Зіньківщини. – 2001. – №32. – 21 квітня. – С.2.

Про нещодавно заснований Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

1.9.9. Олійник Н. Де розташований перший в Україні Інститут керамології? // Зоря Полтавщини. – 2001. – №51-52. – 13 квітня. – С.13.

Про нещодавно заснований Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

1.10.10. Олійник Н. Перший в державі Інститут керамології розташувався в селі // Молода громада. – Полтава, 2001. – №13. – 23 березня. – С.7.

Про створення на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, в Полтавщині, Інституту керамології на правах відділення Інституту народознавства НАН України. Подано фото директора Інституту керамології, доктора історичних наук Олесь Пошивайла.

1.11.11. Олійник Н. Презентація видавництва «Українське Народознавство» // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.93-94.

У Києві 30 листопада 2000 року відбулося відкриття виставки книг та презентація видавництва «Українське Народознавство» Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано повідомлення про створення в Опішному, на базі Науково-дослідницького центру українського гончарства музею-заповідника Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

1.12.12. Олійник Н. Чому в Опішному? // Українська культура. – 2001. – №7. – С.12.

Про заснування в Опішному єдиного в Україні керамологічного інституту. Подано інтерв'ю з директором новоствореного закладу, доктором історичних наук Олесем Пошивайлом. Є фото глиняних скульптур Лілії Бережненко (Запоріжжя) – «Бесіда», Вячеслава Вінковського (Ужгород) – «Птахи моїх предків», Тараса Гапеева (Косів) – «Оберіг».

1.13.13. Пошивайло Олесь. Обрії української керамології // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – С.3-11.

Про заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та першочергові завдання української керамології.

2002

- 2.14.1. [Пошивайло Олесь]. Конценція діяльності Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та розгортання в Україні керамологічних досліджень // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №1. – С.7-10.

Про головну мету та найважливіші завдання діяльності новітньої академічної наукової установи – Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Подано перелік актуальних на близьку й далеку перспективи керамологічних проблем. Визначено основні напрямки досліджень археологічної кераміки, найбільш ефективні шляхи реалізації програмних завдань Інституту. Звернено увагу на важливість формування джерельної бази керамологічних досліджень, розгортання видавничої діяльності в галузі керамології, залучення до аналізу зарубіжних керамологічних матеріалів, збагачення вітчизняних музеїв пам'ятками чужоземного гончарства, проведення польових наукових експедицій в Україні та за її межами.

- 2.15.2. Павлюк Степан. Творити без упину! // **Українська керамологія: Національний науковий щорічник**. 2002 / За редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. – Опішне: **Українське Народознавство**, 2002. – Кн.2. – С.3-4.

Про необхідність творити сьогодні сучасну традиційну українську культуру і роль у цьому процесі гончарства та його найславетнішого осередку – Опішного.

- 2.16.3. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2001 році // **Український керамологічний журнал**. – 2002. – №1. – С.118-121.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в перший рік свого функціонування (2001). Повідомляється про проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, дослідження окремих керамологічних тем, налагодження наукових зв'язків з організаціями, що працюють у галузі кераміки, проведення наукових і мистецьких форумів у Опішному та участь науковців установи в конференціях, видавничу діяльність, роботу книгозбірні, архіву, аудіовізуальної студії.

- 2.17.4. Федорук Олександр. Добрі ініціативи Інституту керамології в Опішному // **Мистецтвознавчі записки**. – К., 2002. – №2. – С.171-175.

Про наукові видання Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, що вийшли за редакцією доктора історичних наук Олесь Пошивайла. Серед книг автор відзначив ряд досліджень Олесь Пошивайла з українського гончарства, двотомну монографію «Українці». Серед періодичних видань – перший випуск часопису «Український керамологічний журнал» та першу книгу національного наукового щорічника «Українська керамологія».

2003

- 3.18.1. Інститут керамології // **Київський літопис XXI століття. Визначні імена та підприємства України. Рік 2002: Всеукраїнський збірник**. – К.: Видавничий центр «Метр», 2003. – Вип.ІІ. – С.52.

Про заснування в Опішному Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та про ініціатора його заснування, нині директора, доктора історичних наук Олесь Пошивайла.

- 3.19.2. Інститут народознавства НАН України // Київський літопис ХХІ століття. Визначні імена та підприємства України. Рік 2002: Всеукраїнський збірник. – К.: Видавничий центр «Метр», 2003. – Вип.ІІ. – С.51.

Про становлення Інституту народознавства НАН України та про його директора, члена-кореспондента НАН України, професора Степана Павлюка. На базі Інституту створено 4 регіональні народознавчі центри – відділення в Івано-Франківську, Луцьку, Дрогобичі (Львівщина) та в Опішному (Полтавщина).

- 3.20.3. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2002 році // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.137-140.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в другий рік свого функціонування (2002). Про надання установі статусу юридичної особи, проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, дослідження окремих керамологічних тем, налагодження наукових зв'язків з організаціями, що працюють у галузі кераміки, участь науковців у наукових і мистецьких форумах, видавничу діяльність, заснування наукової бібліотеки, архіву; співпрацю з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному.

- 3.21.4. Творча зустріч у гончарській столиці // Голос Зінківщини. – 2003. – №5. – 18 січня. – С.2.

Про приїзд віце-президента НАН України, директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, экс-віце-прем'єр-міністра України, народного депутата України, доктора історичних наук, академіка НАН України Івана Кураса до Опішного, під час якого він наголосив, що Інститут керамології – єдина наукова установа подібного типу в масштабі не тільки України, а й всієї Європи.

- 3.22.5. Чернова Світлана. Історія гончарства – в одному музеї // Полтавська Думка-2000. – Полтава, 2003. – №35. – 29 серпня-4 вересня. – С.2.

Про архівні, керамологічні експедиції до гончарних осередків України, здійснені співробітниками Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 4.23.1. Дениско Тетяна. Музей як прихисток національної пам'яті // Зоря Полтавщини. – 2004. – №133. – 22 червня. – С.20-21.

Про майже 20-річну діяльність Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано фото директора музею Людмили Дяченко та директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Олесь Пошивайло біля музейних скульптур.

- 4.24.2. Намакштанська І.Є. Виставка виробів опішнянських гончарів // Новини академії. – Донецьк, 2004. – №53. – Червень. – С.5.

Про виставку гончарних виробів майстрів Опішного (Полтавщина), що експонувалася в методичному центрі «Світлиця» при Донецькій академії архітектури та будівництва. Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмила Метка та Світлана Литвиненко ознайомили організаторів з роботою опішнянських гончарів.

- 4.25.3. Пошивайло Олесь, Овчаренко Людмила. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2003 році // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.156-163.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в третій рік свого функціонування (2003). Повідомлено про проведені польові керамологічні та археологічні експедиції, експериментальні дослідження, вивчення окремих керамологічних тем, співпрацю з організаціями, що працюють у галузі кераміки, участь науковців у наукових і мистецьких форумах, видавничу діяльність, співпрацю з Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному.

- 4.26.4. Пошивайло Олесь. Про щорічний національний конкурс публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки // Український керамологічний журнал. – №4. – 2004. – С.168-169.

Подано інформацію про умови щорічного національного конкурсу публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки. Його метою є визначення рейтингу публікацій в Україні з означеної проблематики, заохочення науковців до активних досліджень вітчизняного та світового гончарства, до започаткування та участі в керамологічних дискусіях, написання ґрунтовних рецензій та критичних статей; заохочення популяризації знань про давнє й сучасне гончарство і його мистців. Зазначено 5 номінацій конкурсу та етапи його проведення.

- 4.27.5. Яковенко Сергій. Повертаючись до витоків // Вишневий цвіт. – Охтирка, 2004. – №26. – Липень. – С.4.

Про керамологічну експедицію науковців Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України до Охтирки (Сумщина). Подано фото керамологів з глиняним виробом.

- 5.28.1. Бичкова Любов. Доля української кераміки очима педагога // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.143-146.

Про Інститут керамології як потужний засіб вирішення концептуальних проблем розвитку гончарства в Україні.

- 5.29.2. Литвиненко Світлана. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.191-194.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2004 році.

- 5.30.3. Пошивайло Олесь. Положення про атрибутування глиняних виробів експертною комісією Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.297.

Подано інформацію про умови проведення фахівцями Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України атрибутування глиняних виробів.

Видання Інституту керамології –
відділення Інституту
народознавства НАН України
читає Президент України
ВІКТОР ЮЩЕНКО.

Київ, 30.04.2005.
Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник
українського гончарства
в Опішному, Національний
архів українського гончарства.
Публікується вперше

З виданнями Інституту керамології – відділення
Інституту народознавства НАН України знайомиться
Президент Національної академії наук України,
академік НАН України, Герой України БОРИС ПАТОН.
Київ, Грудень 2005. Фото Тараса Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства. Публікується вперше

З друкованими органами Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України знайомиться відомий український учений, перший віце-президент – головний учений секретар Національної академії наук України, академік НАН України АНАТОЛІЙ ШПАК. Київ. Лютий 2004. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

«Український керамологічний журнал» читає міністр культури і мистецтв України, академік Академії мистецтв України, кандидат філософських наук, професор ЮРІЙ БОГУЦЬКИЙ. Київ. 30.07.2004. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

«Український керамологічний журнал»
читає відомий український учений,
письменник-публіцист, академік-секретар
Відділення літератури, мови та мистецтвознавства
Національної академії наук України, голова
Комітету з Національної премії України
імені Тараса Шевченка, академік НАН України,
Герой України ІВАН ДЗЮБА.
Київ. Грудень 2003. Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства

«Український керамологічний журнал»
читає відомий український учений, директор
Інституту народознавства НАН України,
член-кореспондент НАН України,
професор СТЕПАН ПАВЛЮК.
Львів. 16.06.2004. Фото Олесь Пошивайло.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства. Публікується вперше

«Український керамологічний журнал»
читає відомий український учений,
директор Інституту археології НАН України,
академік НАН України, професор ПЕТРО ТОЛОЧКО.
Київ. Лютий 2003. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства. Публікується вперше

«Український керамологічний журнал»
читає відомий український учений,
директор Інституту літератури НАН України,
академік НАН України,
професор МИКОЛА ЖУЛИНСЬКИЙ.
Київ. 06.06.2003. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства. Публікується вперше

4.4. ПЕРСОНАЛЬНИЙ ХРОНОЛОГІЧНО-АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

1. Андрієць Ярослав (448)
2. Андрущенко Оксана (449)
3. Гейко Анатолій (452)
4. Гирман Ольга (458)
5. Городнича Юлія (461)
6. Гурин Людмила (462)
7. Карунна Ольга (464)
8. Коваленко Оксана (467)
9. Косий Олег (472)
10. Ликова Оксана (473)
11. Литвиненко Світлана (477)
12. Луговий Роман (483)
13. Метка Людмила (486)
14. Міщанин Віктор (495)
15. Мотрій Валентина (509)
16. Немец Ігор (511)
17. Овчаренко Людмила (513)
18. Панасюк Галина (522)
19. Пошивайло Олесь (525)
20. Правденко Ольга (559)
21. Рахно Костянтин (560)
22. Семченко Галина (567)
23. Смерж Леонід (570)
24. Спільник Вікторія (574)
25. Троцька Валентина (575)
26. Чечель Жанна (580)
27. Чопенко Ніна (583)
28. Щербань Анатолій (585)
29. Щербань Олена (594)

1.

Андрієць Ярослав Олександрович

◆ Народився 7 листопада 1974 року в с.Киселів Чернівецької області. Закінчив з відзнакою хіміко-технологічний факультет Львівського державного університету «Львівська політехніка» (1998). Навчався в аспірантурі «Львівської політехніки» (2000–2002). Працював старшим науковим співробітником відділу спеціальних методів дослідження та технології кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (2000–2001), молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001). Помер внаслідок нещасного випадку 13.02.2003 року.

◆ Головний напрямок наукових досліджень: синтез глухих полив на основі легкоплавкого скла для побутової кераміки.

2001

- 1.1.1. Андрієць Я.А., Чопенко Н.С., Косый О.П., Скородумова О.Б., Чистяков А.А. Характерные особенности минералогического состава глин неосвоенных зон оползнянского месторождения // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2001. – №19. – С.72-78.

Вивчено мінералогічний склад глин неосвоєної зони Опішненського родовища за допомогою термографічного, петрографічного та рентгенофазового методів аналізу. За результатами досліджень визначено найбільш перспективний горизонт глин для виробництва будівельної кераміки.

- 1.2.2. Андрієць Ярослав, Косий Олег. Хімічна стійкість полив'яних покриттів // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.35-36.

Про руйнуючий вплив води та вологості атмосфери на склопокриття та способи посилення хімічної стійкості поверхні шляхом її спеціальної обробки.

2002

- 1.3.1. Андрієць Ярослав. Опішне відкриває молоді таланти // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.110-111.

Про молодого мистця-кераміста Василя Курту – уродженця села Зняцєве на Закарпатті, викладача образотворчого мистецтва Колегіуму мистецтв у Опішному – та його участь у II Національному симпозіумі гончарства «Опішне-2001».

2.

Андрушенко Оксана Олексіївна

Андрушенко Оксана

◆ Народилася 6 лютого 1977 року в Опішному (Полтавщина).

Закінчила факультети бібліотекознавства і бібліографії Гадяцького державного училища культури (1996) та Харківської державної академії культури (2003). Працювала молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001–2002). Провідний бібліотекар Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 1996), завідувач Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2005); один із укладачів національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства».

◆ Головний напрямок бібліографічних студій: кераміка і здоров'я: медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів давнього і сучасного населення України.

◆ Авторка 15 публікацій з проблем керамології та бібліографії.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Жовтнева, 12-б, кв.13, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42702.

2001

2.1.1. Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.153. Подано огляд щорічника, у тому числі зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

2.2.2. [Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2000 року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, каталог особистої бібліотеки славетної гончарки, корифея української глиняної іграшки Олександри Селюченко, список добродійників.

- 2.3.3. Андрюшенко Оксана, Гирман Ольга, Панасюк Галина. Коротка бібліографія публікацій про Олександрю Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник / За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.85-102.

Подано повний бібліографічний опис та анотації до публікацій про славетну опішенську гончарку, заслуженого майстра народної творчості України, члена Спілки художників України Олександрю Селюченко (1921–1987).

- 2.4.4. Андрюшенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 / За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.152.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

2002

- 2.5.1. Андрюшенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Бібліотечний вісник. – 2002. – №5. – С.23, 49.

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.6.2. Андрюшенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Голос Зіньківщини. – 2002. – №78. – 28 вересня. – С.2.

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.7.3. Андрюшенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // Культура і життя. – 2002. – №34. – 25 вересня. – С.1.

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 2.8.4. Андрюшенко Оксана. «З глини постали – в глину підемо...» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.88-92.

Про творчий шлях відомих ужгородських художників-керамістів – Мирослави Росул та Вячеслава Віньковського. Подано фото художників за роботою та їх глиняних скульптур.

- 2.9.5. Андрюшенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник. – Опішне, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.157-158.

Подано огляд щорічника, зокрема зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

- 2.10.6. Андрюшенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.158-159.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 2.11.7. Андрюшенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 / За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.]

// Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.99-100.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 2.12.8. [Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Карунна Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – 136 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2001 року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, короткий бібліографічний покажчик про медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, добірку екслібрисів роботи Анни Терехової, список добродійників.

- 2.13.9. Андрущенко Оксана, Павленко Раїса. Медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України (коротка бібліографія публікацій) // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.115-117.

Про використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України.

2005

- 2.14.1. Андрущенко Оксана. Гончарська книгозбірня України // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культурної антропології. – 2005. – №13-15. – С.63-64.

Про Гончарську книгозбірню України – республіканську спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства, що функціонує в структурі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Андрущенко Оксана.
«З глини постали –
в глину підемо...»
// Український
керамологічний журнал.
– 2002. – №1. – С.88-92

3.
Гейко

Анатолій Володимирович

◆ Народився 23 грудня 1966 року в селі Судіївка Полтавського району Полтавської області. Закінчив історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені Володимира Короленка (1991); аспірантуру Інституту археології НАН України (1999). Працював у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному на посадах старшого наукового співробітника, завідувача сектора, завідувача відділу археології та гончарства доби середньовіччя (1991–1998); у Центрі охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації на посадах наукового співробітника, завідувача сектора «Більське городище» (1998–2003); з 2003 року – молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Стажувався в лабораторії «Історія кераміки» Інституту археології Російської академії наук під керівництвом відомого керамолога, доктора історичних наук Олександра Бобринського (2005). Фундатор археологічної збірки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Перший організатор та керівник археологічних експедицій музею-заповідника до гончарних осередків Полтавської та Сумської областей (1992–1997). Досліджував Глинське городище (Роменський район Сумської області), різночасові пам'ятки в околицях Опішного (Зіньківський район Полтавської області). Брав участь у комплектуванні фондів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному шляхом проведення керамологічних експедицій до гончарних осередків Сумщини та Полтавщини (Глинськ, Постав-Муки, Лісова Слобідка, Городище; 1992, 1995, 2003–2005). Проводив археологічні розкопки на пам'ятках епохи бронзи і Київської Русі Полтавщини та Черкащини (1999–2002). Брав активну участь в археологічних дослідженнях Інституту археології НАН України, Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка, Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації. Вивчав пам'ятки фінальної бронзи, черняхівської культури біля с.Сердюки Полтавського району Полтавської області (1997, 2000, 2002, 2004) та на Сухоносівському городищі скіфського часу Чорнухинського району Полтавської області (2005). Член Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

- ◆ Головний напрямок наукових досліджень: гончарство доби пізньої бронзи та раннього заліза Дніпровського Лісостепоного Лівобережжя.
- ◆ Автор близько 90 наукових праць з проблем керамології та археології, опублікованих у виданнях України, Росії, Молдови, Казахстану.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Жовтнева, 20, Шевченки, Полтавщина, 38754, Україна.

2003

3.1.1. Гейко А.В. Археологічні дослідження у Зіньківському районі Полтавської області // Археологічні відкриття в Україні 2001–2002 рр. – К.: видання Інституту археології НАН України, 2003. – С.15-17.

Про археологічні розкопки на Опішненському городищі скіфського часу та розвідки в Поворсклі. Досліджено рови, що оточували городище, яке прикривало південні підступи до Більського городища. Виявлено декілька хронологічних періодів у будівництві фортеці. Знахідки, у тому числі й уламки ліпленого посуду, датовано V–IV ст. до н.е.

3.2.2. Гейко А.В. Бронзова сережка із селища Шевченки-5 у Поворсклі // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2003. – №1. – С.113.

Про бронзову сережку скіфського часу, знайдену автором у Поворсклі на поселенні Шевченки-5 Полтавського району Полтавської області (датується V ст. до н.е.). Подібні прикраси зустрічаються в Поворсклі, на Західному Більському городищі. Найближчою аналогією знахідки є сережка з кургану №13 Тараноярського могильника.

3.3.3. Гейко А.В. До питання виділення так званих «селищних кушів» на пам'ятках скіфського часу Нижнього Поворскля // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2003. – Ч.1. – С.109-112.

Автор, на основі власних досліджень та за матеріалами попередників, з'ясовує питання територіальних структур доби раннього заліза в Нижньому Поворсклі. Виділено два «селищних куші» – Шевченківський і Судіївський, які датуються кінцем VIII – початком III ст. до н.е. Вони, вочевидь, склали територіально-родову общину. Ці общини, у певній мірі, були автономними за своїм соціально-економічним розвитком.

3.4.4. Гейко А.В. Розкопки на багатшаровому селищі Сердюки-1 // Проблеми історії та археології України: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м.Харкові, 25-26 жовтня 2002 р. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарних ініціатив, 2003. – С.18-20.

Подано результати рятівних археологічних досліджень на поселенні епохи пізньої бронзи та черняхівської культури Сердюки-1 Полтавського району Полтавської області. Здійснено аналіз гончарних комплексів. Охарактеризовано господарські ями, в яких виявлено знахідки, найбільш чисельну групу серед яких становлять уламки посуду. Виділено гончарний посуд черняхівської культури (горщики, миски, глечики).

3.5.5. Гейко Анатолій. Про деякі особливості сушіння глиняних виробів скіфського часу // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.117-118.

Про сушіння посуду скіфської епохи з Лісостепу України. Зроблено висновки, що процес сушіння посуду залежав від сприятливих погодних умов і міг здійснюватися переважно в теплий період року (травень-вересень). Унаслідок цього, заняття гончарством у місцевих племен носило, здебільшого, сезонний характер і не виходило за рамки домашнього ремесла.

3.6.6. Гейко Анатолій, Сапегін Сергій. Пізньосередньовічні комплекси з добування селітри у Поворсклі (за дослідженнями 2002 р.) // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2001–2003 рр. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2003. – С.226-229.

Про дослідження майданів та майданоподібних споруд, пов'язаних з добуванням селітри в Полтавщині. 2002 року в Новосанжарському районі Полтавської області виявлено чотири нові майдани. Також проводились археологічні розкопки на селітроварницькому комплексі «Розрита могила» (Котелевський район Полтавської області).

2004

3.7.1. Гейко А.В., Гавриш П.А. О использовании обработанных фрагментов керамической посуды // Интеграция археологических и этнографических исследований. – Алматы, Омск: Издательский дом «Наука», 2004. – С.75-76.

Про результати аналізу оброблених уламків посуду, які часто знаходять на пам'ятках доби пізньої бронзи – раннього заліза. Серед них виділяються добре оброблені, діаметром 2-5 см, предмети. На основі етнографічних спостережень автори віднесли їх до предметів дитячих ігор. Учені досі не встановили точне призначення оброблених уламків глиняного посуду. Можливо, вони мали поліфункціональне призначення (шпателі для загладжування стінок ліпленого посуду, лощила для обробки шкіри), про що свідчить розмаїтість форм та неоднаковий ступінь обробки.

- 3.8.2. Гейко Анатолій, Гавриш Петро. Застосування оброблених уламків глиняного посуду доби пізньої бронзи – раннього заліза (за матеріалами Більського городища) // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №1. – С.37-44.

Незважаючи на багаторічні розкопки Більського городища та його околиць, археологи не звертали належну увагу на оброблені уламки глиняного посуду. Ці предмети відомі також на багатьох інших пам'ятках доби пізньої бронзи – раннього заліза України та суміжних територій. У науковий обіг вводяться знахідки оброблених черепків посуду з Більського городища та округи кінця VIII–V ст. до н.е. Подано етнографічні дані щодо використання черепків у формі кружечків діаметром 2-5 см як фішок – кремахів для гри. Висловлено думку про можливість їх тотожного застосування і в скіфський час.

- 3.9.3. Гейко А.В. Дослідження оборонних споруд Опішненського городища скіфського часу // *Старожитності Степового Причорномор'я і Криму*. – Запоріжжя: видання Запорізького державного університету, Запорізького обласного краєзнавчого музею, 2004. – Т.XI. – С.69-75.

Упродовж 2001–2002 років археологічна експедиція під керівництвом автора проводила розкопки на Опішненському городищі скіфського часу (Зіньківський район Полтавської області). Подано результати досліджень оборонної лінії городища, яке прикривало південні підступи до Більського городища. Очевидно, фортеця прикривала ще й брід через р.Ворскла та відгалуження від Муравського шляху, що йшло вздовж правого берега р.Ворскла до Більського городища. Простежено багато спільного у влаштуванні укріплень Більського та Опішненського городищ.

- 3.10.4. Гейко Анатолій, Щербань Анатолій. [Дубицкая Н.Н. Керамическое производство Белорусского Поднепровья в VIII в. до н.э. – V в. н.э. /Матэрыялы па археалогіі Беларусі, №4. – Минск: Институт истории НАН Беларуси, 2002. – 191 с.: илл.] // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №1. – С.184-185.

Рецензія на книгу. Монографію присвячено дослідженню гончарства Білоруського Подніпров'я VIII ст. до н.е. – V ст. н.е., переважно на основі використання мінералогіко-петрографічного методу аналізу кераміки. Книга є вагомим внеском у вивчення археологічної кераміки, проте, на думку авторів рецензії, за допомогою тільки методів, використаних Наталією Дубицькою, вирішити всі поставлені завдання не вдалося.

- 3.11.5. Гейко Анатолій, Щербань Анатолій. [Мильникова Л.Н., Чемякина М.А. Традиции и новации в гончарстве древних племен Барабы (по материалам поселенческого комплекса Омь-1). – Новосибирск: Изд-во ИАЭ СО РАН, 2002. – 200 с.] // *Український керамологічний журнал*. – 2004. – №1. – С.182-183.

Рецензія на книгу російських керамологів. Монографія є виявом наполегливих пошуків нової інформації та розробки сучасних методик дослідження кераміки. У роботі вперше публікуються результати аналізу глиняних виробів, знайдених на багатошаровому поселенні Омь-1 (Куйбишевський район Новосибірської області Російської Федерації). На думку авторів книги, це поселення є базовим еталоном для визначення хронології й стратиграфії пам'яток усього регіону. Дослідниками зроблено спробу виділити гончарні традиції у формуванні, обробці поверхні та розміщенні орнаменту на глиняних виробах. На думку авторів рецензії, застосування лише окремих розрізнених методів дослідження кераміки, які можуть виконувати лише окремі локальні завдання, не дозволило Людмилі Мильниковій та Марині Чемякіній комплексно відтворити загальну картину розвитку стародавнього гончарства.

2005

- 3.12.1. Гейко А.В. Керамічна матриця для виготовлення кахель із с.Глинськ // *Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею*. – К.: Шлях, 2005. – С.193.

Упродовж XVII–XVIII ст. невід'ємною частиною інтер'єру української хати, не тільки козацької старшини, а й заможних селян та міщан, були кахлі. Більшість із них виготовляли майстри гончарних осередків України, але, на жаль, визначити, де саме було налагоджено їх виробництво, вдається не завжди. Дуже рідко трапляються зразки виробничого інструментарію, зокрема самі матриці для виготовлення кахель.

Рідкісною знахідкою є глиняна матриця-негатив лицьового боку «коробчастої» кахлі з відомого гончарного осередку колишньої Гетьманщини – містечка Глинськ Роменського району Сумської області. Під час керамологічної експедиції працівників Національного музею-заповідника українського гончарства її було виявлено на кутку Поділ, де мешкали гончарі. Вчені датують матрицю другою половиною XVII–XVIII ст. На основі пам'ятки можна стверджувати, що саме в містечку Глинськ на той час виготовляли кахлі.

Гавриш Петро, Гейко Анатолій.
Застосування оброблених уламків глиняного
посуду доби пізньої бронзи – раннього заліза
(за матеріалами Більського городища) //
Український керамологічний журнал.
– 2004. – №1. – С.37–44

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України АНАТОЛІЙ ГЕЙКО під час вивчення кераміки черняхівської культури з фондової колекції Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації. Полтава. 24.02.2005. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодші наукові співробітники
Інституту керамології – відділення
Інституту народознавства
НАН України (зліва направо)
АНАТОЛІЙ ГЕЙКО,
ОКСАНА КОВАЛЕНКО,
СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО
та працівники
Національного музею-заповідника
українського гончарства
в Опішному
ОЛЕКСАНДР БАБЕНКО
і НАТАЛІЯ ЗЛИДАР
під час керамологічної експедиції
до гончарного осередку.
Постав-Мука, Полтавщина.
02.10.2003.

Автор фото невідомий.
Національний музей-заповідник
українського гончарства
в Опішному, Національний архів
українського гончарства

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення
Інституту народознавства НАН України АНАТОЛІЙ ГЕЙКО (праворуч)
та РОМАН ЛУГОВИЙ на розкопках скіфського кургану в складі
археологічної експедиції Інституту під керівництвом молодшого
наукового співробітника ОКСАНИ КОВАЛЕНКО.
Опішне. Серпень 2005. Фото Оксани Коваленко. Національний
музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний
архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник
Інституту керамології – відділення
Інституту народознавства НАН України
АНАТОЛІЙ ГЕЙКО (праворуч) та молодший
науковий співробітник Національного
музею-заповідника українського гончарства
в Опішному БОГДАН ПОШИВАЙЛО
досліджують посудину скіфського часу.
Опішне. 2005. Фото Анатолія Щербаня.
Національний музей-заповідник українського
гончарства в Опішному, Національний архів
українського гончарства.
Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України АНАТОЛІЙ ГЕЙКО (*ліворуч*) обговорює керамологічні проблеми із завідувачем Лабораторії «Історія кераміки» Інституту археології Російської академії наук, доктором історичних наук ОЛЕКСАНДРОМ БОБРІНСЬКИМ. Москва, Росія. Березень 2005. Фото Анатолія Гейка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України АНАТОЛІЙ ГЕЙКО у дні роботи II Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею «Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України». Луганськ. Жовтень 2005. Фото Романа Лугового. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Гирман
Ольга Михайлівна

Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2005); один із укладачів національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства».

- ✉ Вул. Жовтнева, 10, кв. 10, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42367.

4.4.4. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.153. Подано огляд щорічника, у тому числі зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

4.5.5. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.152. Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

4.6.6. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Панасюк Галина. Коротка бібліографія публікацій про Олександру Селюченко // Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – С.85-102. Подано повний бібліографічний опис та анотації до публікацій про славетну опішенську гончарку, заслуженого майстра народної творчості України, члена Спілки художників України Олександру Селюченко (1921–1987).

4.7.7. [Гирман Ольга, Панасюк Галина, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга]. Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл. Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2000 року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, каталог особистої бібліотечки славетної гончарки, корифея української глиняної іграшки Олександри Селюченко, список добродійників.

2002

4.8.1. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник. – Опішне, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.157-158. Подано огляд щорічника, зокрема зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

4.9.2. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.158-159. Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

4.10.3. Гирман Ольга, Андрущенко Оксана, Карунна Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.]

// Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.99-100.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 4.11.4. Гирман Ольга, Панасюк Галина, Карунна Ольга, Андрущенко Оксана]. Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – 136 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2001 року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, короткий бібліографічний показник про медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, добірку екслібрисів роботи Анни Терехової, список добродійників.

- 4.12.5. Гирман Ольга. Тяжіння опішненської глини // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.73-75.

Про II Національний симпозіум гончарства «Опішне-2001», який відбувся в Полтавщині в липні 2001 року під патронатом Президента України і Верховної Ради України, зокрема про творчість одного із його учасників: художника-кераміста з Ялти Миколи Вакулєнка. Подано фото мистця та його робіт.

- 4.13.6. Гирман Ольга. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – 480 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.157.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

Гирман Ольга.
Тяжіння опішненської глини
// Український керамологічний
журнал. – 2002. – №1. – С.73-75

5.

Городнича
Юлія Юріївна

Городнича Юлія

◆ Народилася 9 травня 1980 року в Опішному (Полтавщина). З 1999 року навчалася на історичному факультеті Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка. Працювала майстром Центру спеціальних методів дослідження кераміки (02.2000–04.2000), молодшим науковим співробітником Аудіовізуального фонду українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (05–12.2000); провідним архівістом (01–09.2001), виконуючою обов'язки завідувача Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (08–12.2001), у тому числі в структурі Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001). Займалася пошуком та каталогізацією писемних і аудіовізуальних матеріалів, пов'язаних із гончарством.

◆ Напрямок пошукових студій: творчість українських художників-керамістів.

◆ Авторка 2 публікацій з керамологічної проблематики.

✉ Вул.Л.Українки, 20, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42367.

2002

5.1.1. Городнича Юлія. Гідне майбутнє гончарської справи // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.112-113.

Про практиканта II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», студента Львівської академії мистецтв Михайла Дідківського. Подано фото талановитого мистця за роботою.

5.2.2. Городнича Юлія. Трипільська Оранта // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.96-97.

Про творчість київського мистця-кераміста Володимира Онищенка, зокрема про його монументальну скульптуру «Оранта» (2001). Подано фото мистця.

6.

Гурин Людмила Володимирівна

◆ Народилася 2 березня 1977 року в Опішному (Полтавщина). Закінчила історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка (2001). Інженер (1994–1995), завідувач Аудіовізуальної студії українського гончарства (з 1995) Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, у тому числі в структурі Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001–2002). Учасниця польових керамологічних експедицій (1995–2003), брала участь у комплектуванні фондів колекцій музею-заповідника. Займається відеозйомкою подій в Україні, пов'язаних з гончарством, керамікою; монтує тематичні сюжети та фільми гончарської проблематики.

- ◆ Напрямки пошукових студій: колекції кераміки в Україні; творчість провідних українських художників-керамістів.
- ◆ Авторка 3 публікацій з проблем керамології і гончарної спадщини українців та численних документальних сюжетів про події та явища українського гончарства.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Перемоги, 22, кв.1, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 43471.

2002

6.1.1. Гурин Людмила. Спростити все, що спрощується // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.98-99.

Про життєвий і творчий шлях учасниці II Національного симпозиуму гончарства «Опішне–2001», московської художниці-керамістки українського походження Ольги Татаринцевої. Зроблено висновок, що мисткиня руками й головою робить українську художню кераміку в Росії й творитиме її будь-де, бо за народженням, за покликанням, за сутністю своєю вона всюди залишається українкою. Подано фото мисткині.

6.2.2. Гурин Людмила. Субстанція життя в стилі Радька // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.98-100, 44-49.

Про творчість мистця-кераміста Сергія Радька та про його персональну виставку, яка експонувалася впродовж 20.09 – 01.10.2002 року в галереї «Триптих», що на Андріївському узвозі в Києві. Подано фото автора та його робіт з виставки.

Завідувачка Аудіовізуальної студії українського гончарства Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛА ГУРИН знімає відеосюжет про славного українського керамолога, доктора мистецтвознавства ЮРІЯ ЛАЩУКА. Львів. 17.11.2001. Фото Олесь Пошивайло.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Завідувачка Аудіовізуальної студії українського гончарства Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмила Гурин та директор Інституту керамології ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО (ліворуч) під час зустрічі з викладачами кафедри кераміки Львівської академії мистецтв: (зліва направо) Степаном Андрусівим, Василем Гудаком та Олександром Волошенком. Львів. 16.11.2001. Фото Василя Боднарчука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

7. Карунна Ольга Василівна

◆ Народилася 2 березня 1959 року в Опішному (Полтавщина). Закінчила бібліотечний факультет Харківського державного інституту культури (1980). Працювала заступником директора Чутівської централізованої бібліотечної системи Полтавської області (1980–2001), молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001–2002). Провідний бібліотекар Гончарської книгозбірні України Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 2001), провідний бібліотекар Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2005); один із укладачів національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства».

◆ Головний напрямок бібліографічних студій: гончарство в публікаціях XX століття.

◆ Авторка 21 публікації з проблем керамології та бібліографії.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Партизанська, 44, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42935.

2001

7.1.1. [Карунна Ольга, Андрушенко Оксана, Гирман Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію в 2000-му році. Тематичне спрямування – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки.

7.2.2. Карунна Ольга, Гирман Ольга, Андрушенко Оксана. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.153.

Подано огляд щорічника, у тому числі зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

7.3.3. Карунна Ольга, Гирман Ольга, Андрушенко Оксана. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.152.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 7.4.1. [Карунна Ольга, Андрущенко Оксана, Гирман Ольга, Панасюк Галина]. Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – 136 с.: іл.

Національний науковий щорічник охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію 2001 року. Тематичне спрямування матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до найрізноманітніших проблем технічної кераміки. До реєстру включено книги, брошури, журнали, буклети, статті, повідомлення, що надійшли до Гончарської книгозбірні України та Національного архіву українського гончарства в Опішному. Всі бібліографічні позиції мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Подано також огляд керамологічної літератури, короткий бібліографічний покажчик про медико-біологічні аспекти використання глини і глиняних виробів у побуті давнього і сучасного населення України, інформацію про нові надходження до Гончарської книгозбірні України, добірку експертів роботи Анни Терехової, список добродійників.

- 7.5.2. Карунна Ольга, Гирман Ольга, Андрущенко Оксана. [Бібліографія українського гончарства. 2000: Національний науковий щорічник. – Опішне, 2001. – Вип.2. – 120 с.: іл.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.157-158.

Подано огляд щорічника, зокрема зазначено його тематичне спрямування, принципи опису й подачі джерел, охарактеризовано додатки.

- 7.6.3. Карунна Ольга, Гирман Ольга, Андрущенко Оксана. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.99-100.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 7.7.4. Карунна Ольга, Гирман Ольга, Андрущенко Оксана. [Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2001. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Кн.1. – 384 с.] // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.158-159.

Зазначено основні рубрики, тематичне спрямування, структуру подачі матеріалів та повний зміст першої книги відомого в Україні керамологічного щорічника.

- 7.8.5. Карунна Ольга. [Крутенко Наталія. Розповіді про кераміку. – К.: Либідь, 2002. – 252 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.151-152.

Подано огляд книги київського мистецтвознавця й художника-кераміста Наталії Крутенко, в якій мова йде про захоплюючий світ кераміки та її значення в житті людей. Окремі розділи присвячено українському гончарству, минулому світової і вітчизняної кераміки, історії фарфору. Подано систематизовані рекомендації щодо практичного опанування гончарного мистецтва.

- 7.9.6. Карунна Ольга. [Микола Вакуленко. Альбом. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – 72 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.143-144.

Про альбом заслуженого майстра народної творчості України Миколи Вакуленка з Ялти, в якому представлено теракотові твори мистця.

- 7.10.7. Карунна Ольга. [Нога Олександр. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940). – Львів: НВФ «Українські технології», 2001. – 392 с.] //Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник

/За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.93-94.

Огляд книги наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства, керамолога Олеся Ноги. Коротко подано характеристику кожного розділу.

- 7.11.8. Карунна Ольга. [Нога Олесь. Українська художньо-промислова кераміка Галичини (1840–1940). – Львів: НВФ «Українські технології», 2001. – 392 с.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.159-160.

Огляд книги наукового співробітника Інституту народознавства НАН України, кандидата мистецтвознавства, керамолога Олеся Ноги. Коротко подано характеристику кожного розділу.

- 7.12.9. Карунна Ольга. [Рижов С.М., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції. – К.: Тов «КОЛО-РА», 2001. – Ч.1. – 237 с.: іл.] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.95-96.

Огляд монографії авторів, зазначених у назві. Проаналізовано розділи роботи, в яких публікуються матеріали досліджень кераміки трипільської культури, бронзової доби, черняхівської культури.

- 7.13.10. Карунна Ольга. [Рижов С.М., Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю., Магомедов Б.В. Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції. – К.: Тов «КОЛО-РА», 2001. – Ч.1. – 237 с.: іл.] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.160.

Огляд монографії авторів, зазначених у назві. Проаналізовано розділи роботи, в яких публікуються матеріали досліджень кераміки трипільської культури, бронзової доби, черняхівської культури.

- 7.14.11. Карунна Ольга. [Туровский Е.Я., Николаенко М.Ю., Горячук В.Н., Ладюков И.В. Древние амфоры в Северном Причерноморье: Справочник-определитель. – К.: Древний мир, 2001. – 128 с.: илл. – (Археология и история Северного Причерноморья в древности; Вып.1)] // Бібліографія українського гончарства. 2001: Національний науковий щорічник /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Вип.3. – С.98-99.

Про видання, в якому подано основні відомі в Північному Причорномор'ї типи гостроденцевих амфор від архайчної епохи до римського часу (VI ст. до н.е. – III ст. н.е.).

- 7.15.12. Карунна Ольга. [Туровский Е.Я., Николаенко М.Ю., Горячук В.Н., Ладюков И.В. Древние амфоры в Северном Причерноморье: Справочник-определитель. – К.: Древний мир, 2001. – 128 с.: илл. – (Археология и история Северного Причерноморья в древности; Вып.1)] // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.158.

Про видання, в якому подано основні відомі в Північному Причорномор'ї типи гостроденцевих амфор від архайчної епохи до римського часу (VI ст. до н.е. – III ст. н.е.).

- 7.16.13. Карунна Ольга. Фантазія в глині // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.86-87.

Про творчість представника молодшої генерації керамістів, мистця з Полтави Миколи Пасічного. Подано фото майстра за роботою.

8.

Коваленко

Оксана Валентинівна

Коваленко Оксана

◆ Народилася 31 травня 1977 року в м.Полтава. Закінчила історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені Володимира Короленка (1999). Працювала вчителем історії та географії Полтавської загальноосвітньої середньої школи №20 та ліцею №1 (1997–2000); лаборантом археологічних експедицій, молодшим науковим співробітником, старшим науковим співробітником відділу охорони пам'яток археології Центру охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури Полтавської облдержадміністрації (1997–2001); старшим науковим співробітником відділу історії XIV – початку XX століття Полтавського краєзнавчого музею (2001–2003); асистентом кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка (з 2002); старшим науковим співробітником Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (07.2003–11.2004); молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2003). Стажувалася на Варшавській та Львівській сесіях Міжнародної історичної школи при Варшавському університеті (2001), за магістерською програмою Інституту орієнталістики Варшавського університету (2002); у м.Санкт-Петербург (Росія; за підтримки фонду Канадського Інституту українських студій Альбертського університету, 2004). Здобувач наукового ступеня кандидата історичних наук.

◆ Головний напрямок наукових досліджень: історія гончарства доби пізнього середньовіччя – раннього модерну України; археологічні пам'ятки епохи бронзи, зокрема глиняні вироби бабинської культури.

◆ Авторка 39 публікацій з проблем керамології, археології та історії.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Примакова, 8, кв.70, Полтава, 36034, Україна; тел. (+38 05322) 667665; kovalenkoksana@rambler.ru.

2003

8.1.1. Коваленко О. Адміністративні споруди Полтави XVII–XVIII ст. // Полтава: архітектура, історія, мистецтво. Матеріали II наукової конференції «Вайнгортівські читання». – Полтава: Техсервіс, 2003. – С.87-90.

Про адміністративні споруди полкового міста Полтава, зокрема такі, як магістрат, цехові будинки, шпиталі, суди, полкові та сотенні канцелярії, майдани, арсенали, цейхаузи, в'язниці, аптеки, магістратські шинки, гостинний дім, полковий архів. Більшість із них локалізовано на сучасній карті міста.

8.2.2. Коваленко О. Археологічні дослідження на Соборному майдані у Полтаві // Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2003. – Вип.12. – С.54-59.

Подано матеріали археологічних досліджень центрального майдану Полтави – Соборного (2000). Охарактеризовано об'єкти XVII–XVIII ст. та знахідки з них, у тому числі гончарні матеріали.

- 8.3.3. Коваленко О. Військові споруди Полтави середини XVII – початку XVIII ст. // *Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. : Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції 20.01.2003 р. – Полтава: АСМІ, 2003. – С.41-48.*

Про споруди військового призначення полкової Полтави. Розглянуто фортифікаційні укріплення, будівлі допоміжного призначення. Здійснено їх локалізацію на сучасній карті міста.

- 8.4.4. Коваленко О. Дерев'яні різьблені хрестики XVIII століття // *Полтавські єпархіальні відомості. – Полтава, 2003. – Ч.9. – С.233-240.*

Про виявлені під час відновлення Свято-Успенського собору в Полтаві ділянку міського цвинтаря XVII–XVIII ст. та дерев'яні різьблені хрестики 50–70-х років XVIII ст. місцевого виробництва.

2004

- 8.5.1. Коваленко О.В. Документи з історії родини Апостолів у Російському державному історичному архіві у м.Санкт-Петербурзі // *Гетьман Данило Апостол, його роль і місце в історії України: матеріали наукових читань. – Полтава: АСМІ, 2005. – С.64-66.*

Охарактеризовано документи, що зберігаються в Російському державному історичному архіві у м.Санкт-Петербург. Інформація про збірку документів XVIII–XIX ст. допоможе історикам у дослідженні генеалогії родини гетьмана Данила Апостола та його нащадків.

- 8.6.2. Коваленко О.В. Історична топографія Соборного майдану міста Полтави XVII–XVIII ст. // *Історична пам'ять. – 2004. – №2. – С.69-80.*

На основі археологічних, писемних, топонімічних джерел реконструйовано історичну топографію полкового міста Полтави XVII–XVIII ст. Простежено зміни в розплануванні центральної частини фортеці. З'ясовано вигляд головних адміністративних та цивільних споруд, їх місцезнаходження.

- 8.7.3. Коваленко О. Гончарні цехи Полтавського полку початку XVIII ст. // *Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2004. – Вип.13. – С.92-99.*

На основі архівних матеріалів, зокрема ревізій та компутів Полтавського полку 1718, 1721 років, з'ясовано деякі аспекти функціонування гончарних цехів Полтавського полку на початку XVIII ст. Окреслено чисельність, національний та статевий склад цеховиків, що дозволило персоніфікувати картину розвитку гончарства, визначити динаміку розвитку тогочасного гончарного цехового ремесла.

- 8.8.4. Коваленко Оксана. Гончарська термінологія кінця XVII – початку XVIII століття у творах Климентія Зіновієва // *Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.85-88.*

Про гончарну термінологію кінця XVII – початку XVIII ст., зафіксовану в творчій спадщині українського поета та автора соціально-побутових творів Климентія Зіновієва. «Вірші. Приповіді посполиті» розширюють сучасні уявлення про формування та еволюцію гончарної лексики в Україні.

- 8.9.5. Коваленко Оксана. Матеріали до історії гончарства Полтави XVIII століття // *Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.89-97.*

На основі археологічних, писемних, топонімічних джерел досліджено окремі аспекти гончарства полкового міста Полтава у XVIII ст. Зафіксовано місця розселення гончарів у межах фортеці. Подано інформацію про три горни та їх конструкцію. Встановлено, що впродовж XVIII ст. Полтава залишалася невеликим гончарним осередком.

2005

- 8.10.1. Коваленко Оксана. Про розпланування центральної частини Полтавської фортеці // Полтавський краєзнавчий музей. Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.312-317.

Про планування центру Полтавської фортеці – Соборного майдану та двох головних вулиць, у XVIII ст. Проаналізовано плани перепланування Полтави середини XVIII та початку XIX ст. Подано детальний огляд назв головних вулиць у XVII–XVIII ст. Зроблено висновок, що Успенською називалася частина сучасної вулиці Паризької комуни, а назви Київська та Мостова відповідають частині сучасної вулиці Жовтневої.

- 8.11.2. Коваленко Оксана. Розкопки нашарувань козацького часу на Соборному майдані у Полтаві // Українське козацтво: історія, сучасність, майбутнє. – Полтава: АСМІ, 2005. – С.69-78.

Подано матеріали археологічних розкопок на Соборному майдані в Полтаві (1999–2000). Вони включають опис археологічних об'єктів XVII–XVIII ст. та аналіз гончарних комплексів із них.

- 8.12.3. Коваленко Оксана. Спостереження над прізвищами гончарів Миргородського полку початку XVIII ст. (за матеріалами переписної книги 1723 року) // Нові дослідження пам'яток доби козацтва в Україні. – К.: Часи козацькі, 2005. – Вип.14. – С.182-189.

На основі писемних джерел початку XVIII ст., зокрема за матеріалами ревізії 1723 року, проаналізовано прізвища гончарів Миргородського полку. З'ясовано питання чисельності, статеві структури цієї ремісничої категорії Миргородського полку, здійснено персоніфікацію розвитку гончарства в окресленому районі.

- 8.13.4. Коваленко Оксана. Церква святого Миколи Чудотворця у Полтаві // Полтавські єпархіальні відомості. – Полтава: Гротеск, 2004. – Ч.10. – С.80-89.

Подано згадки про церкву святого Миколи Чудотворця в джерелах XVIII–XIX ст. На основі архівних джерел з'ясовано композиційне значення церкви в плануванні нового міста, історію її перебудов у XVIII–XIX ст. Подано опис проектів впорядкування навколишньої території та побудови мосту через р.Полтавку в середині XIX ст.

Молодший науковий співробітник
Інституту керамології – відділення Інституту
народознавства НАН України ОКСАНА КОВАЛЕНКО
опрацьовує давню кераміку у фондах Полтавського
краєзнавчого музею. Полтава. 2004.

Фото Романа Лугового.
Приватна збірка Романа Лугового.
Публікується вперше

Директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, доктор історичних наук ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО; керівник археологічної експедиції Інституту, молодший науковий співробітник ОКСАНА КОВАЛЕНКО та генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ДЯЧЕНКО на розкопках кургану скіфського часу.

Опішне. 24.08.2005.

Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Виявлення мін спеціалістами Міністерства надзвичайних ситуацій України на місці розкопу кургану скіфського часу археологічною експедицією Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України під керівництвом молодшого наукового співробітника ОКСАНИ КОВАЛЕНКО. Опішне, 2005.

Фото Оксани Коваленко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

1
2

Керівник археологічної експедиції Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, молодший науковий співробітник ОКСАНА КОВАЛЕНКО керує дослідженням кургану скіфського часу (2), здійснює топографічну зйомку (1), розчищає дерев'яний настил поховання (3). Поруч із нею – молодший науковий співробітник Інституту РОМАН ЛУГОВИЙ. Опішне, 2005. Фото Анатолія Щербаня. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

3

9. Косий Олег Петрович

◆ Народився 4 жовтня 1975 року в с.Білоусівка Вінницької області. Закінчив факультет хімічної технології тугоплавких неметалевих та силікатних матеріалів Львівського державного університету «Львівська політехніка» (1998). Навчався в аспірантурі «Львівської політехніки» (2000–2002). Працював старшим науковим співробітником відділу спеціальних методів дослідження та технології кераміки Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (1999–2001), молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001).

◆ Головний напрямок наукового дослідження: синтез макрокристалічних полив для художньої кераміки.

2001

- 9.1.1. Косий О.П., Андриец Я.А., Чопенко Н.С., Скородумова О.Б., Чистяков А.А. Характерные особенности минералогического состава глин неосвоенных зон оползнянского месторождения // Вестник Национального технического университета «ХПИ». – 2001. – №19. – С.72-78.

Вивчено мінералогічний склад глин неосвоєної зони Опішненського родовища за допомогою термографічного, петрографічного та рентгенофазового методів аналізу. За результатами досліджень визначено найбільш перспективний горизонт глин для виробництва будівельної кераміки.

- 9.2.2. Косий Олег, Андриєць Ярослав. Хімічна стійкість полив'яних покриттів // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.35-36.

Про руйнуючий вплив води та вологості атмосфери на склопокриття та способи посилення хімічної стійкості поверхні шляхом її спеціальної обробки.

- 9.3.3. Косий Олег, Чопенко Ніна. Кристалічні поливи для художньої кераміки // Український керамологічний журнал. – 2001. – №1. – С.42-44.

Про умови отримання кристалічних полив гончарних виробів, особливості випалювання таких виробів. Подано кілька шихтових складів полив, запозичених із чужоземної літератури.

10.

Ликова

Оксана Григорівна

Ликова Оксана

◆ Народилася 4 березня 1976 року в м.Кіровоград. Закінчила філологічний факультет Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (1998). Працювала головним зберігачем фондів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (2001–2004). Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2004), науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 2004); аспірантка Інституту народознавства НАН України (з 2004). Член Українського керамічного товариства (з 2000). Учасник керамологічних експедицій до Хмельниччини (Адамівка, Заміхів, Зіньків, Купин, Меджибіж, Ставиця, Миньківці, Сарнів, Сатанів, Смотрич), Чернігівщини (Чернігів, Олешня, Олександрівка), Івано-Франківщини (Коломия, Косів), Вінниччини (Бубнівка), Київщини (Васильків), Полтавщини (Велика Грем'яча, Комишня, Скиданки, Черевки). Займається формуванням фотогалереї провідних керамологів України, комплектуванням фондів колекцій Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Бере активну участь у виставковій діяльності музею-заповідника.

◆ Головний напрямок наукового дослідження: керамологічні колекції в Україні.

◆ Авторка 9 публікацій з проблем діяльності Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, формування приватних колекцій кераміки, творчості художників-керамістів.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Лисенка, 16, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42478.

2004

10.1.1. Ликова Оксана, Пошивайло Олесь. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2003 році // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.164-168.

Про основні напрямки діяльності Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2003 року, зокрема про здобутки всіх структурних підрозділів закладу, про передачу музею-заповідника в державну власність з віднесенням до сфери управління Міністерства культури і мистецтв України, руйнацію унікальної структури музею-заповідника з художньою школою-інтернатом у його складі тощо.

2005

10.2.1. Ликова Оксана. II Міжнародний фестиваль гончарів у Скопині // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.188-190.

Про II Міжнародний фестиваль гончарів, який відбувся 6-10 вересня 2004 року в м.Скопин Рязанської області (Росія). Подано фото робочих моментів фестивалю та робіт учасників.

- 10.3.2. Ликова Оксана. Львівські збирачі кераміки кінця XX – початку XXI століття: деякі аспекти формування приватних колекцій // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.154-161.

На основі керамологічних матеріалів, зібраних автором, проаналізовано деякі аспекти формування приватних колекцій кераміки у Львові. З'ясовано способи поповнення колекцій, їх асортимент, стан атрибутування та реставрації творів у домашніх умовах, форми популяризації зібраних матеріалів.

- 10.4.3. Ликова Оксана. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.195-199.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному 2004 року, зокрема про святкування десятиріччя створення Науково-дослідницького центру українського гончарства, поповнення фондів колекцій новими унікальними експонатами, виставкову та наукову діяльність співробітників музею-заповідника.

Ликова Оксана.

Львівські збирачі кераміки кінця XX – початку XXI століття: деякі аспекти формування приватних колекцій

// Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.154-161

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ОКСАНА ЛИКОВА на одному із засідань Ученої ради Інституту керамології. Опішне. 07.06.2005. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України **ОКСАНА ЛИКОВА** (*друга ліворуч*), **ЛЮДМИЛА МЕТКА** (*третья ліворуч*), директор Інституту керамології **ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО** (*четвертий праворуч*), молодші наукові співробітники Інституту керамології **АНАТОЛІЙ ЩЕРБАНЬ** (*третій праворуч*) та **ВАЛЕНТИНА ТРОЦЬКА** (*перша праворуч*) – учасники засідання фондово-закупівельної комісії Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному за участю співробітників музею-заповідника: охоронця фондів **ТЕТЯНИ ЗАЙКИ** (*стоїть*), молодшого наукового співробітника **БОГДАНА ПОШИВАЙЛА** (*другий праворуч*), завідувача меморіальних музеїв-садиб **МАРІЇ ЯЦЕНКО** (*другий ряд, перша ліворуч*) та охоронця фондів **ТЕТЯНИ ЛИХОПІЙ**. Опішне. Листопад 2004. Фото Людмили Овчаренко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Молодий науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України **ОКСАНА ЛИКОВА** з гончарними виробами різних регіонів України, привезеними з пошукової експедиції. Опішне. 2004. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ОКСАНА ЛИКОВА (ліворуч) і АНАТОЛІЙ ГЕЙКО, генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному ЛЮДМИЛА ДЯЧЕНКО на виставці творів відомого українського художника-кераміста СЕРГІЯ РАДЬКА. Київ. 30.10.2004. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ОКСАНА ЛИКОВА (у центрі), АНАТОЛІЙ ГЕЙКО (перший ліворуч) та ЛЮДМИЛА МЕТКА (перша праворуч) слухають розповідь відомого українського дослідника народної архітектури СЕРГІЯ ВЕРГОВСЬКОГО в Музеї народної архітектури та побуту НАН України. Пирогово, Київщина. 2005. Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

11.

Литвиненко

Світлана Григорівна

Литвиненко Світлана

◆ Народилася 30 вересня 1976 року в Опішному (Полтавщина). Закінчила філологічний факультет Харківського державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (1999). Працювала методистом Національного архіву українського гончарства (1993–2000), старшим науковим співробітником (з 2000) Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Молодший науковий співробітник (2001–2004), учений секретар Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (з 2005); аспірантка Інституту української мови НАН України (з 2002); член Українського керамічного товариства (з 2000). Член Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Брала участь у численних керамолого-лінгвістичних експедиціях до колишніх гончарних осередків Полтавщини, Харківщини, Луганщини, Дніпропетровщини, Донеччини, Сумщини та у формуванні колекцій Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

◆ Головний напрямок наукових досліджень: лексика гончарів у сучасній українській мові та в її діалектах.

◆ Авторка 22 публікацій з проблем керамології, мовознавства, зокрема гончарної термінології.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Шевченка, 69, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел. (+38 05353) 42668.

2002

11.1.1. Литвиненко С. З гончарської лексики східно-степових говірок // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – 2002. – №4. – С.146-148.

Проаналізовано назви гончарних виробів, що побутували на території Краснодарського та Біловодського районів Луганської області. З дослідження випливає, що назви посуду є спільними для обох районів. Зрідка ця спільність порушується лише деякими фонетичними й морфологічними особливостями.

11.2.2. Литвиненко Світлана. Всеукраїнські семінари «Актуальні питання української лінгвогеографії» та «Актуальні проблеми української діалектології» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.152-153.

Подано інформацію про два семінари, присвячені мовознавчим питанням, зокрема з діалектології та лінгвогеографії. Розповідається про роботу секцій «Ареалогія», «Фонетика. Граматика», «Лексикологія. Лексикографія» та «Фразеологія». Подано перелік учасників та їх доповідей, у тому числі присвячених і гончарній лексичі.

11.3.3. Литвиненко Світлана. Гончарська лексика як об'єкт лексикографічного опису // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.86-87.

Подано огляд словників, які містять гончарну лексику, зокрема словників Віктора Василенка («Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии») та Олесь Пошивайла («Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)»).

- 11.4.4. Литвиненко Світлана. «Діалектна лексикографія» // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.113-114.

Повідомлення про засідання «Діалектна лексикографія» семінару «Актуальні проблеми української діалектології», який проводився в Інституті українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України (м.Львів) 5-6 липня 2002 року. Подано перелік учасників та їх доповідей, у тому числі присвячених і гончарній лексичі.

- 11.5.5. Литвиненко Світлана. До історії деяких гончарських термінів // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.23-24.

З'ясовано етимологію кількох гончарних термінів. Зазначено, що в процесі історичного розвитку окремі номен гончарної лексики зазнали докорінних змін семантики, а деякі, зберігаючи попереднє значення, набули інших семантичних ознак.

- 11.6.6. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №29. – 5 березня. – С.8.

Подано деякі факти з діяльності на Луганщині гончарної кустарно-промислової школи (за спогадами Лідії Трегубової, Віри Лагути та Уляни Артюшенко – колишніх учениць цього закладу).

- 11.7.7. Литвиненко Світлана. Подружжя талановитих мистців // Український керамологічний журнал. – 2002. – №1. – С.93-95.

Про враження автора від творів художників-керамістів із Запоріжжя – Сергія та Лілії Береженків, учасників симпозіумів гончарства, що відбулися в Опішному впродовж 2000–2001 років. Подано деякі факти з біографії мистців, їх бачення навколишнього світу, концепції їх симпозіумних робіт.

2003

- 11.8.1. Литвиненко Світлана. Лексика гончарів у діалектах української мови // Слов'янський збірник. – Полтава: Слов'янський клуб, 2003. – Вип.2. – С.162-170.

На основі проаналізованих гончарних термінів з'ясовано, що ці слова виникли на базі індоєвропейських коренів. Акцентовано увагу на тій обставині, що гончарна термінологія займає чільне місце в діалектах української мови, виявляє рівень розвитку ремесла, його історичні корені, місце й роль у системі традиційно-побутової культури українців.

- 11.9.2. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Народне мистецтво. – 2003. – №2-3. – С.55.

Подано деякі факти з діяльності на Луганщині гончарної кустарно-промислової школи (за спогадами Лідії Трегубової, Віри Лагути та Уляни Артюшенко – колишніх учениць цього закладу).

- 11.10.3. Литвиненко Світлана, Наталія Хобзей. Гончарство в мові та культурі // Діалектологічні студії 2: Мова і культура. – Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАНУ, 2003. – С.81-96.

Подано терміни на означення глиняного посуду, зокрема розкрито їх лексичне значення; у деяких номенах з'ясовано ареал поширення. Частково розглянуто номінацію та мотивацію лексем. Наведено ряд приказок та прислів'їв про гончарні вироби. Зроблено висновок, що склад і семантичні особливості аналізованої групи лексики свідчать про стійкість більшості назв та їх семантичну стабільність.

2004

- 11.11.1. Литвиненко С.Г. Українські назви глиняних іграшок // Проблеми ревалоризації феномена української народної іграшки у сучасних культурно-освітніх умовах: Матеріали Всеукраїнської конференції. – Полтава: ПДПУ, 2004. – С.58-60.

Проаналізовано лексико-семантичні особливості назв глиняних іграшок, подано їх фонетичні варіанти. Охарактеризовано номени, що вказують на загальну назву іграшки (іграшка, виграшка, забавка); лексеми на позначення різних видів іграшок, які умовно виділено в такі групи: свистуни, барині, торохтушки та посуд-монетка. У процесі аналізу зроблено висновок, що переважна більшість досліджених лексем гончарної термінології під впливом різних факторів перейшла до розряду архаїзмів.

11.12.2. Литвиненко Світлана. Варіанти українських назв глиняних іграшок // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.79-87.

Проаналізовано лексико-семантичні особливості назв глиняних іграшок, подано їх фонетичні варіанти. Охарактеризовано номени, що вказують на загальну назву іграшки (іграшка, виграшка, забавка); лексеми на позначення різних видів іграшок, які умовно виділено в такі групи: свистуни, барині, торохтушки та посуд-монетка. У процесі аналізу зроблено висновок, що переважна більшість досліджених лексем гончарної термінології під впливом різних факторів перейшла до розряду архаїзмів.

11.13.3. Литвиненко Світлана. Гончарний, гончарський чи гончарів? // Культура слова. – 2004. – Вип.64. – С.67-71.

З'ясовано особливості термінологічного використання прикметників: гончарний, гончарський, гончарів. Автор порівнює тлумачення лексем, вміщених у мовознавчих словниках. Розмежовано використання описуваних прикметників відповідно до значення їх словотворчих формантів.

2005

11.14.1. Литвиненко Світлана. Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України в 2004 році // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.191-194.

Про основні напрямки діяльності й досягнення Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України 2004 року.

11.15.2. Литвиненко Світлана. Мотивація назв українських глиняних іграшок // Лексикографічний бюлетень. – 2005. – Вип.11. – С.78-81.

Зважаючи на особливості зовнішніх ознак та функціональних властивостей іграшок, виділено чотири основні різновиди глиняних іграшок: свистуни, торохтушки, монетки та барині. Зроблено узагальнення мотиваційних ознак, що дозволило вичленувати три принципи номінації: за властивістю, за функцією, за ознакою.

11.16.3. Литвиненко Світлана, Пошивайло Олесь. Михайлу Худашу – 80! // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.280.

Вітання відомому українському вченому-мовознавцю, доктору філологічних наук, професору Михайлу Худашу з нагоди його 80-річчя.

Литвиненко Світлана.
Варіанти українських
назв глиняних іграшок
// Український
керамологічний журнал. –
2004. – №4. – С.79-87

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО під час керамологічної експедиції до гончарного осередку. Євсуг, Луганщина. 22.04.2002. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО під час керамологічної експедиції в дорозі до гончарного осередку Бутківка. Луганщина. 26.04.2002. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО (ліворуч) та інженер Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному НАТАЛЯ ЗЛИДАР під час керамологічної експедиції до гончарного осередку. Межиріч, Сумщина. Червень 2004. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО виголошує результати наукових студій гончарної термінології на Вченій раді Інституту керамології. Опішне. Червень 2005. Фото Олеся Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Литвиненко Світлана

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України – ЛЮДМИЛА МЕТКА (перший ряд) та СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО (другий ряд, перша праворуч) – учасники спільної керамологічної експедиції до гончарних осередків Сумщини спільно з (другий ряд, зліва направо) співробітником Харківського національного університету імені Василя Каразіна НАТАЛІЄЮ АКСЬОНОВОЮ, завідувачкою відділу етнографії Харківського історичного музею ВАЛЕНТИНОЮ СУШКО, інженером Аудіовізуальної студії українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному НАТАЛІЄЮ ЗЛИДАР та водієм музею-заповідника ОЛЕКСАНДРОМ БАБЕНКОМ. Охтирка, Сумщина. 2004. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО під час керамологічної експедиції до гончарного осередку записує спогади МАРІЇ ЦИМБАЛ – дочки гончаря САВЕЛІЯ ВАЛКОВОГО. Нова Водолага, Харківщина.
Липень 2002. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Молодші наукові співробітники Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України – СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО (*піворуч*) та ЛЮДМИЛА МЕТКА – біля гончарних виробів, зібраних ними під час керамологічної експедиції до гончарних осередків Луганщини. Опішне. 20.12.2001. Фото Олесь Пошивайла.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

12.

Луговий Роман Сергійович

Луговий Роман

◆ Народився 20 вересня 1979 року в м.Полтава. Закінчив історичний факультет Полтавського державного педагогічного університету імені Володимира Короленка (2001). Науковий співробітник відділу археології Полтавського краєзнавчого музею (з 2001), молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, молодший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 2004). Учасник численних археологічних експедицій до Кобеляцького, Котелевського, Решетилівського, Полтавського та Зіньківського районів Полтавської області.

◆ Головний напрямок наукових досліджень: гончарство ямної культурно-історичної спільноти на території Лісостепової Лівобережної України.

◆ Автор 9 публікацій з проблем керамології та археології.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішине, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Примакова, 8, кв.70, Полтава, 36034, Україна; тел. (+38 0532) 667665.

2004

12.1.1. Луговий Роман, Рейда Роман. Горщик-урна черняхівської культури з Яресьок // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.145-146.

Про один із експонатів Полтавського краєзнавчого музею – горщик-урну черняхівської культури, випадково знайдений 1917 року біля селища Яреськи Шишацького району Полтавської області.

2005

12.2.1. Луговий Роман. Глиняна модель «колиски» з дитячого поховання біля с.Мале Ладижене Полтавської області // Полтавський краєзнавчий музей. Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.12-15.

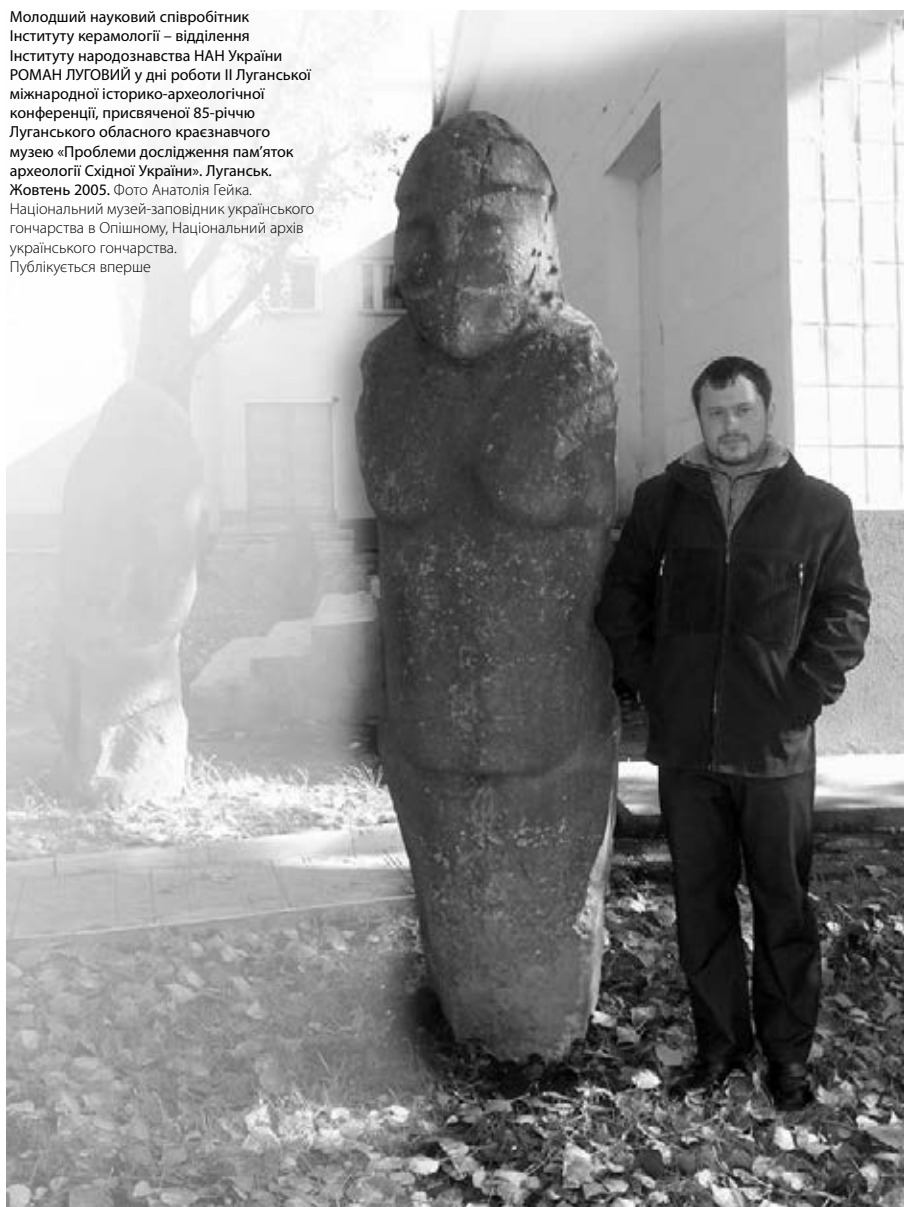
Про глиняний виріб з дитячого поховання ямної культури з кургану поблизу с.Мале Ладижене Полтавської області. Висловлено припущення, що виріб є моделлю дитячої колиски, покладеної до поховання з сакральною метою. Про це свідчать форма виробу та орнамент, що імітує техніку плетіння з лози.

12.3.2. Луговий Р.С. Глиняний посуд у дитячих похованнях ямної культурно-історичної спільноти // Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України: Матеріали II-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – К.: Шлях, 2005. – С.54-57.

На основі поховальних пам'яток носіїв ямної спільноти проаналізовано місце глиняного посуду в поховальних звичаях населення ямної культури. З'ясовано, що чисельність глиняного посуду в дитячих похованнях значно переважає аналогічний показник у дорослих похованнях, що може свідчити про його обов'язкову належність до певної категорії дітей, зокрема, зв'язок із проходженням ними обряду ініціації та набуття ознак повноцінних членів суспільства.

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України РОМАН ЛУГОВИЙ у дні роботи II Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею «Проблеми дослідження пам'яток археології Східної України». Луганськ. Жовтень 2005. Фото Анатолія Гейка. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України РОМАН ЛУГОВИЙ (праворуч) виступає на засіданні Вченої ради Інституту керамології; ліворуч сидить молодший науковий співробітник АНАТОЛІЙ ГЕЙКО. Опішне. 07.06.2005.

Фото Олеся Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Луговий Роман

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України РОМАН ЛУГОВИЙ оглядає глиняний виріб з розкопок кургану скіфського часу. Опішне. 2005. Фото Оксани Коваленко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

13. Метка Людмила Олексіївна

◆ Народилася 22 травня 1966 року в Опішному (Полтавщина). Закінчила факультет початкових класів (за спеціальністю вчитель початкових класів та малювання) Полтавського державного педагогічного інституту імені Володимира Короленка (1988) та аспірантуру історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2005). Працювала в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному на посаді головного зберігача фондів (1997–2000). Молодший науковий співробітник відділу керамології новітнього часу Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, старший науковий співробітник Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (з 2001). Була координатором мистецьких виставок творів учасників I, II, та III Всеукраїнських симпозиумів монументальної кераміки «Поезія гончарства на майданах і в парках України» (1997, 1998, 1999), виставки мистецьких творів опішненських гончарів «Дивотворіння Опішного – Україні XXI століття» (Київ, 1998). Учасниця керамологічних експедицій до гончарних осередків Слобожанщини: Луганської (2001), Харківської (2002), Донецької (2003), Дніпропетровської (2003), Полтавської (2004), Сумської (2004) областей. Координатор III Селюченківських наукових читань (Опішне, 2001). Автор програми спеціального курсу «Етнографія українського гончарства» для мистецьких навчальних закладів, яка вже використовується в навчальній роботі Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату «Колегіум мистецтв у Опішному». Член Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Член Українського керамічного товариства (з 2000).

◆ Головний напрямок наукових досліджень: гончарство Слобожанщини, глина та глиняні вироби в традиційно-побутовій культурі українців (народна медицина, магічна практика).

◆ Авторка 26 публікацій з проблем керамології.

✉ Вул.Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна; тел./факс (+38 05353) 42175, 42416, e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net; opishne_museum@poltava.ukrtel.net.

✉ Вул.Леніна, 5, кв.16, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна.

2001

13.1.1. Метка Людмила. Гончарні інструменти в історичному розвитку // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – К.: Унісерв, 2001. – Вип.12. – С.73-77.

Про історично сформовані основні типи гончарних інструментів, які використовувалися з найдавніших часів до сьогодення. Подано регіональні назви інструментів для видобування глини, підготовки її до роботи, формування, висушування, оздоблення та орнаментування глиняних виробів. Описано шльонський та волоський гончарні круги, а також 4 типи пристосувань для випалювання. Статтю проілюстровано малюнками із зображенням основних типів гончарних інструментів та пристроїв.

13.2.2. Метка Людмила. Її світ, її життя, її радість // Голос Зінківщини – 2001. – №40. – 23 травня. – С.3.

Про урочистості з нагоди 80-річчя від дня народження славетної опішненської гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко, що відбулися 4 травня 2001 року на її батьківщині, у Меморіальному музеї-садибі в Опішному

(літературно-музична частина, відкриття меморіальної дошки роботи відомого мистця Михайла Денисенка); III Селюченківські наукові читання, виставку творів видатної мисткині-гончарки, книг і архівних матеріалів, у яких зафіксовано відомості про її життя та творчість.

13.3.3. Метка Людмила. III Селюченківські наукові читання // Український керамологічний журнал. – 2001. – №2. – С.138-144.

Про III Селюченківські наукові читання, організовані Інститутом керамології – відділенням Інституту народознавства НАН України, Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному та Колегіумом мистецтв у Опішному, що відбулися 4 травня 2001 року на батьківщині видатної мисткині-гончарки Олександри Селюченко. Подано фото з подій III Селюченківських наукових читань.

2002

13.4.1. Метка Л.О. Глина та глиняні вироби в традиційній обрядовості українців // Археологія та етнологія Східної Європи: Матеріали і дослідження: Збірка наукових праць. – Одеса: Одеський національний університет, 2002. – Т.3. – С.263-264.

Про обряди та звичаї українців, пов'язані з використанням глини та глиняних виробів під час родинних (хрестини, весілля, поховання) та календарних (Водохреще, Великдень, Петрівка) свят. Про народні вірування та уявлення щодо застосування глини та виробів з неї під час вибору місця для будівництва хати та влаштування колодязя, забезпечення охорони домашнього вогнища, впливу на урожай, а також їх використання в народній медицині, замовляннях та ворожінні.

13.5.2. Метка Людмила. Гончар з Литвинівки // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №51. – 27 квітня. – С.8.

Про гончаря Григорія Романовича Сергієнка із села Литвинівка Біловодського району Луганської області. Спогадами про батька поділилася дочка, Лідія Григорівна Сергієнко. Вона зберегла вироби батька й подарувала їх Національному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному. Подано фото гончаря Григорія Сергієнка (початок XX ст.) та дочки майстра – Лідії Сергієнко – з виробами батька (2001).

13.6.3. Метка Людмила. Гончарство Луганини (за матеріалами етнографічної експедиції) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.21-28.

Подано коротку історіографію вивчення теми. На основі літературних та архівних джерел, документальних свідчень та матеріалів керамологічної експедиції 2001 року відтворено технологічний процес виготовлення глиняних виробів у гончарних осередках Луганини (Євсуг, Литвинівка, Брусівка, Макарів Яр (нині Пархоменко) у період кінця XIX – першої половини XX ст. Систематизовано відомості про заходи органів місцевого самоврядування 1910-х років, які мали сприяти вивченню та розвитку гончарства в регіоні, а також подано відомості про заснування в 1927 році гончарної профтехшколи у с.Макарів Яр. Статтю проілюстровано фотографіями, зробленими авторкою під час польових експедицій.

13.7.4. Метка Людмила. Економічне становище опішненських гончарів наприкінці XIX – на початку XX століття // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.10-16.

Про основні проблеми життя (безземелля та малоземелля, скрутні побутові умови, професійні захворювання, висока смертність) та праці (повільний прогрес у технології виробництва, конкуренція, залежність від скупників-лхварів) опішненських гончарів-кустарів наприкінці XIX – на початку XX ст. Про державні заходи того часу, спрямовані на поліпшення в справі вивчення й розвитку кустарних промислів, покращення побутових умов життя гончарів.

- 13.8.5. Метка Людмила. Євсузькі гончарі // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №23-24. – 23 лютого. – С.13.

Про один із гончарних осередків Луганщини – с.Євсуг. Подано імена майстрів, творчість яких пов'язана з цим осередком, фото гончарних виробів Луганщини в експозиції Луганського обласного краєзнавчого музею.

- 13.9.6. Метка Людмила. Молода генерація опішненських майстрів: розвиток традицій чи їх заперечення? // Українська керамологія: Національний науковий щорічник. 2002 /За редакцією доктора історичних наук Олеся Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2002. – Кн.2. – С.370-376.

Про творчість молодого покоління опішненських гончарів: подружжя Івана та Валентини Лобойченків, Дмитра та Любові Громових, Олександра Шкурпели, Ніни Дубинки та Миколи Варванського, які успадкували та розвивають традиції корифеїв українського гончарства. Порушено проблеми творчої молоді Опішного (відсутність місцевої організації, яка б сприяла розвитку традицій місцевого гончарства, школи передачі досвіду, невизначеність правового статусу майстрів-надомників). Запропоновано деякі шляхи вирішення означених проблем (створення молодіжної організації майстрів; розробка досконалої системи морального та матеріального стимулювання, системи підготовки кадрів; організація творчого процесу молодих гончарів та художників-керамістів).

- 13.10.7. Метка Людмила. Олександра Селюченко (06.V.1921 – 23.VI.1987) // АНТ: Вісник археології, мистецтва, культури. – 2002. – №7-9. – С.113-114.

Про життєвий і творчий шлях славетної гончарки, члена Спільноти художників України, заслуженого майстра народної творчості України з Опішного Олександри Селюченко з нагоди 80-річчя від дня її народження (початок творчого шляху, навчання в гончарній школі, робота на заводі «Художній керамік», перші творчі успіхи, участь у мистецьких виставках, а також про заснування після смерті мисткині, в її садибі в Опішному, Меморіального музею-садиби, де в недоторканному вигляді зберігаються інтер'єр житла, предмети побуту та твори.

- 13.11.8. Метка Людмила. Проблеми та перспективи розвитку гончарства в Опішному (з досвіду навчально-виробничої гончарської майстерні) // Сучасне народне мистецтво України: теорія і реальність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів: Українська технологія, 2002. – С.22-23.

Про причини занепаду гончарного промислу в одному з найбільших осередків гончарства України – Опішному, припинення роботи місцевих гончарних заводів та відсутність спеціалізованого навчального закладу, де б відбувалася підготовка кадрів для гончарного промислу. Йдеться також про перспективу розвитку місцевого гончарства, пов'язану з діяльністю заснованої на базі Колегіуму мистецтв у Опішному навчально-виробничої гончарної майстерні. Подано інформацію про успіхи творчих працівників майстерні на II Всеукраїнському гончарському фестивалі в Опішному, про експонування їхніх робіт у виставкових залах Центру розвитку духовної культури Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

- 13.12.9. Метка Людмила. Провідні гончарні осередки Луганщини першої половини ХХ століття // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.23-29; 35-39.

Про керамологічну експедицію в Луганщину (квітень 2002), у результаті якої докладно описано технологічний процес виготовлення глиняних виробів у таких гончарних осередках, як Євсуг, Бутківка, Брусівка, Литвинівка. Окремлено особливості місцевих форм та назв виробів, а також основних гончарних інструментів. Подано інформацію про побутові умови життя та праці кустарів, список основних гончарних осередків регіону першої половини ХХ ст., унікальні записи-інтерв'ю з місцевими гончарями та членами їх родин. Статтю проілюстровано фотографіями виробів гончарів Луганщини.

- 13.13.10. **Метка Людмила.** Росте молода зміна // *Голос Зінківщини.* – 2002. – №43. – 28 листопада. – С.2.

Про розвиток місцевих гончарних традицій корифеями опішненського гончарства ХХ ст. та молодим поколінням гончарів Опішного. Зазначено основні творчі проблеми молодих мистців, окреслено перспективи розвитку гончарства в Опішному.

- 13.14.11. **Метка Людмила.** Складна простота Лариси Антонової // *Український керамологічний журнал.* – 2002. – №1. – С.108-109.

Про учасницю II Національного симпозиуму гончарства «Опішне-2001», художницю-керамістку з Харкова Ларису Антонову. Подано фото мисткині біля своєї скульптури.

2003

- 13.15.1. **Метка Л.О.** Народне гончарство Харківщини кінця ХІХ – першої половини ХХ століття (за матеріалами етнографічної експедиції 2002 року) // *Проблеми історії та археології України.* – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С.122-126.

Про результати керамологічних експедицій в Харківщину (липень-серпень 2002). Подано перелік гончарних осередків Харківщини та описано технологію місцевого гончарного виробництва. Є фото нововодолазьких глиняних виробів, придбаних під час експедиції.

- 13.16.2. **Метка Людмила.** Нововодолазькі гончарі // *Нововодолазький кур'єр.* – 2003. – №14. – 15 квітня. – С.3.

Про розвиток гончарства в селищі Нова Водолага Харківської області. Подано імена місцевих гончарів, які працювали в першій половині ХХ ст. (Олексій Хруст, Радивон Рожко, Платон Ольховський, Маркіян Валковий та його сини – Савелій і Павло).

2004

- 13.17.1. **Метка Людмила.** Гончарна артіль інвалідів «Селянин» у селі Таромське Дніпропетровської області (1931–1937) // *Український керамологічний журнал.* – 2004. – №2-3. – С.139-143.

На основі архівних матеріалів Дніпропетровського державного архіву відтворено діяльність гончарно-виробничої артілі інвалідів «Селянин» у с.Таромське Дніпропетровської області впродовж 1931–1937 років. Подано фото місцевого жителя Федора Явтушенка – онука гончаря Григорія Явтушенка – з виробами діда, а також фото гончарних виробів Дніпропетровщини.

- 13.18.2. **Метка Людмила.** Гончарство сіл Пискунівка та Діброва Донецької області // *Меркурій.* – Донецьк, 2004. – №4-5. – Апрель-май. – С.98-100.

Про основні тенденції розвитку гончарства в осередках Донеччини наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. Проаналізовано факти, які вплинули на виникнення місцевого гончарства. Подано фотографії пискунівського гончаря Петра Заславського, майстра Павла Діброва із с.Діброва, а також фото макета горна та глиняних виробів гончарів із с.Пискунівка, які зберігаються в Донецькому краєзнавчому музеї.

- 13.19.3. **Метка Людмила.** Гончарство сіл Пискунівка та Діброва Донецької області (за матеріалами керамолого-етнографічної експедиції 2003 року) // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Історія.* – 2004. – №74-76. – С.90-92.

Про дослідження гончарства сіл Пискунівка та Діброва Донецької області науковими співробітниками Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Подано перелік знахідок, зібраних під час експедиції.

- 13.20.4. Метка Людмила. Гончарство Харківщини середини ХХ століття (за матеріалами керамологічних експедицій) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №1. – С.102-111.

На основі літературних та архівних джерел, матеріалів керамологічних експедицій 2002 року відтворено технологічний процес виготовлення глиняних виробів у гончарних осередках Харківщини (Нова Водолага, Валки, Ізюм, Барвінкове, Топольське, Лиман) у середині ХХ ст. Подано опис основних форм гончарних виробів, окреслено ареал їх збуту, реконструйовано особливості домашнього побуту місцевих гончарів. Окреслено основні фактори, які сприяли виникненню гончарства в зазначених осередках та визначено причини його занепаду.

- 13.21.5. Метка Людмила. Етюди з історії гончарства Луганщини // Український керамологічний журнал. – 2004. – №4. – С.95-100.

Про гончарство сіл Єсуг, Литвинівка та Брусівка Луганської області. Реконструйовано особливості побуту, домашнього виробництва та економічного стану окремих гончарських родин. Подано фотографії гончарів, членів їх родин, садиб та гончарних виробів місцевих майстрів, зроблені авторкою під час керамологічних експедицій 2001 року.

2005

- 13.22.1. Метка Л.О. Випалювання гончарних виробів на Слобожанщині наприкінці ХІХ – початку ХХ століття // Проблеми дослідження пам'яток Східної України: Матеріали ІІ-ї Луганської міжнародної історико-археологічної конференції, присвяченої 85-річчю Луганського обласного краєзнавчого музею. – К.: Шлях, 2005. – С.194.

На основі матеріалів керамологічних експедицій до гончарних осередків Слобожанщини [Охтирка, Межиріч, Борожня (Сумщина, 2004), Ізюм, Валки, Барвінкове, Нова Водолага, Топольське (Харківщина, 2002), Єсуг, Литвинівка, Брусівка, Бутківка (Луганщина, 2001), Пискунівка, Діброва (Донеччина, 2003), Котельва (Полтавщина, 2004)] відтворено технологічний процес випалювання гончарних виробів в Слобожанщині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Охарактеризовано етапи випалювання та їх місцеві назви, а також гончарні назви частин горна, інструментів тощо.

- 13.23.2. Метка Людмила. Гончарство как составная часть традиционно-бытовой культуры Слободской Украины // Меркурий. – Донецк, 2005. – №10. – Октябрь. – С.78-80.

Узагальнено відомості про гончарство Слобожанщини: проаналізовано народознавчі аспекти його побутування, відтворено послідовність технологічного процесу, вивчено традиційний асортимент глиняних виробів, визначено форми їх збуту, охарактеризовано домашній побут слобожанських гончарів, визначено причини занепаду промислу в гончарних осередках.

- 13.24.3. Метка Людмила. Іван Курас // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.288.

Некролог на смерть відомого українського вченого, члена редколегії «Українського керамологічного журналу», академіка НАН України Івана Кураса. Подано короткі біографічні відомості, зазначено внесок в українську науку.

- 13.25.4. Метка Людмила. Межиріцьке гончарство – слава Слобідської України // Шлях перемоги. – К., 2005. – №17. – 27 квітня. – С.12-13.

Про гончарство м.Охтирка, с.Борожня та с.Межиріч, що на Сумщині: історію виникнення та розвитку гончарного промислу, умови праці та життя місцевих гончарів, специфіку технологічного процесу. Подано фото гончарів – Івана Скляренка, Петра Лисянського, Віктора Худолія (с.Межиріч), дочки гончаря з м.Охтирка Максима Бережного – Ніни Шейко – та гончарних виробів із с.Борожня.

13.26.5. Метка Людмила. [Сморж Леонід. Гончарівна (одержима керамікою)] // Український керамологічний журнал. – 2005. – №1-4. – С.290-291.

Подано огляд книги Леоніда Сморжа «Гончарівна (одержима керамікою)», яка є вагомим внеском у вивчення творчого шляху славетної української гончарки, заслуженого майстра народної творчості України Олександри Селюченко (1921–1987) і яскравим прикладом життєпису самобутнього народного мистця. Зазначено основні рубрики, структуру подачі матеріалів та короткі відомості про автора. Наголошено на тому, що книга розрахована на керамологів, мистецтвознавців, філософів, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться духовною спадщиною українців.

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛА МЕТКА висловлює власні міркування щодо гончарної термінології на засіданні Вченої ради Інституту керамології; *ліворуч сидять*: учений секретар СВІТЛАНА ЛИТВИНЕНКО та завідувач науково-дослідного відділу керамології новітнього часу, професор ЛЕОНІД СМОРЖ. Опішне. Червень 2005.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛА МЕТКА на одному із засідань Ученої ради Інституту керамології. Опішне. 07.06.2005.

Фото Олесь Пошивайло. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Національний музей-заповідник українського гончарства
в Опішному, Національний архів українського гончарства

Молодший науковий співробітник Інституту керамології
– відділення Інституту породознавства НАН України
ЛЮДИЛА МЕТКА з віднайденими глиняними виробами
в гончарному селі під час керамологічної експедиції
в Слідській Україні. Євсуг, Луганщина. Квітень 2002.
Фото Світлана Литвиненко. Інститутський музей-заповідник
українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства

Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛА МЕТКА під час керамологічної експедиції опитує мешканку гончарного осередку – АННУ ЗАЙЧЕНКО.

Піскови́на Донецької області. Липень 2003. Фото Світлани Литвинченко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

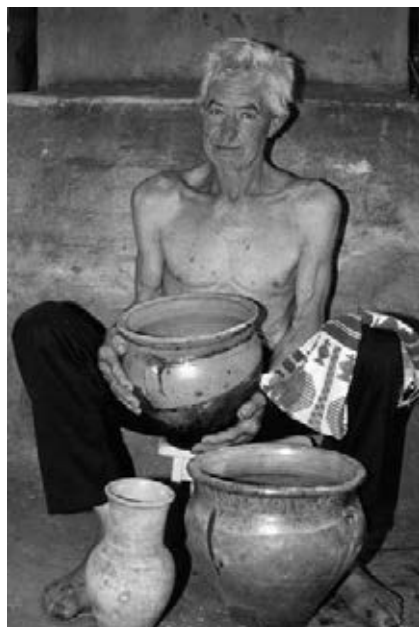
Молодший науковий співробітник Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛА МЕТКА під час керамологічної експедиції до гончарних осередків Слобідської України спілкується з директором Валківської дитячої школи мистецтв ОЛЕКСАНДРОМ КОВАЛЬОВИМ (ліворуч) та гончарем ДМИТРОМ НАРІЖНИМ (1); з дочкою відомого валківського гончаря Федора Гнідого – ЛЮБОВ'Ю КРИВОШЕЄЮ (2). Валки, Харківщина. Липень 2002. Фото Світлани Литвиненко.

Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

ЛІДІЯ СЕРГІЄНКО, дочка гончаря ГРИГОРІЯ СЕРГІЄНКА, з роботами діда – гончаря ГРИГОРІЯ СЕРГІЄНКА, під час спілкування з молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛОЮ МЕТКОЮ. Литвинівка, Луганщина. Жовтень 2001. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства

Федір Явтушенко, син гончаря Федора Явтушенка, з роботами діда – гончаря Григорія Явтушенка – під час спілкування з молодшим науковим співробітником Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛОЮ МЕТКОЮ. Таромське, Дніпропетровщина. Червень 2003. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства

Вироби бутківських гончарів, зібрані під час керамологічної експедиції до гончарних осередків Луганщини молодшими науковими співробітниками Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України ЛЮДМИЛОЮ МЕТКОЮ та СВІТЛАНОЮ ЛИТВИНЕНКО. Бутківка, Луганщина. 26.04.2002. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства

